

Oto Luthar

Gregor Pobežin

Marjeta Šašel Kos

Nada Grošelj

ZGO  
DOVI  
NA  
HISTO  
RIČNE  
MISLI I

Oto Luthar, Gregor Pobežin, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj  
*Zgodovina historične misli I*



Oto Luthar, Gregor Pobežin, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj

## ZGODOVINA HISTORIČNE MISLI I

Od Homerja do začetka 21. stoletja

Prevod	Kozma Ahačič, Maja Breznik, Pavel Češarek, Janez Fašalek, Kajetan Gantar, Nada Grošelj, Matej Hriberšek, Djurdja Hrženjak, Jera Ivanc, Andrej Jereb, Jerneja Kavčič, Peter Klepec, Jože Košar, Oto Luthar, Irena Naglič, Neda Pagon, Gregor Pobežin, Rado Riha, Anton Sovrè, Jože Šmit, Nina Svetlič, Marjeta Šašel Kos, Marko Štuhec, Marijan Tavčar, Boštjan M. Turk, Matjaž Vesel, Janja Žmavc
Jezikovni pregled	Živa Borak
Uredil	Gregor Pobežin
Oblikovanje in prelom	Brane Vidmar
Izdajatelj	Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU
Založnik	Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika	Oto Luthar
Glavni urednik založbe	Aleš Pogačnik
Tisk	Cicero Begunje, d.o.o.
Naklada	400 izvodov Druga izdaja, prvi natis.

Izid knjige je podprla Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Slika na naslovnici: Akropola, Atene (foto: Brane Vidmar)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji  
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.1(091)

ZGODOVINA historične misli I : od Homerja do začetka 21. stoletja / Oto Luthar ... [et al.] ; s prispevkoma Aleša Bunte in Igorja Grdine ; [prevod Kozma Ahačič ... et al.]. - 2. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016

ISBN 978-961-254-899-5  
1. Luthar, Oto  
284339456

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:  
<https://doi.org/10.3986/9789612548995>

# ZGODOVINA HISTORIČNE MISLI I

OD HOMERJA  
DO ZAČETKA 21. STOLETJA

OTO LUTHAR  
GREGOR POBEŽIN  
MARJETA ŠAŠEL KOS  
NADA GROŠELJ



*Historia vero testis temporum, lux veritatis,  
vita memoriae ...*  
Cicero



# KAZALO

PREDGOVOR . . . . .	11
PREAMBULA ... DRUGIČ . . . . .	13
MITIČNI ZAČETKI ZGODOVINOPISJA . . . . .	16
Homer . . . . .	19
Iliada in Odiseja . . . . .	24
ARHAJSKO IN KLASIČNO ZGODOVINOPISJE . . . . .	34
Hekataj iz Mileta . . . . .	42
Izbor besedil . . . . .	45
Herodot . . . . .	46
Zgodbe . . . . .	53
Tukidid . . . . .	65
Peloponeška vojna . . . . .	73
Ksenofont . . . . .	83
Grška zgodovina . . . . .	88
Spomini na Sokata . . . . .	95
ZGODOVINOPISJE 4. STOLETJA IN HELENISTIČNE DOBE . . . . .	98
Efor . . . . .	101
Izbor besedil . . . . .	104
Teopomp . . . . .	105
Izbor besedil . . . . .	107
Polibij . . . . .	109
Zgodovina . . . . .	117
ZAČETKI RIMSKEGA ZGODOVINOPISJA . . . . .	123
Katon . . . . .	142
Izbor besedil . . . . .	148
GRŠKI ZGODOVINARJI IN GEOGRAFI RIMSKEGA OBDOBJA . . . . .	153
Diodor s Sicilije . . . . .	158
Zgodovinska knjižnica . . . . .	160
Dionizij Halikarnaški . . . . .	165
Rimske starožitnosti . . . . .	167



O Tukididu . . . . .	172
Apijan . . . . .	173
Ilirska zgodovina . . . . .	176
Rimska zgodovina . . . . .	177
Lukijan . . . . .	179
Kako je treba pisati zgodovino . . . . .	183
Lažni prerok Aleksander . . . . .	188
Kasij Dion . . . . .	191
Rimska zgodovina . . . . .	193
Arijan . . . . .	199
Anabasis . . . . .	205
O Indiji . . . . .	207
Flavij Jožef . . . . .	209
Judovska vojna . . . . .	215
RIMSKI ZGODOVINARJI IZ ČASA PRINCIPATA . . . . .	221
Cezar . . . . .	224
Galska vojna . . . . .	228
Državljanska vojna . . . . .	232
Ciceron . . . . .	236
O govorniku . . . . .	243
Pisma prijateljem in sorodnikom . . . . .	244
Salustij . . . . .	248
Jugurtinska vojna . . . . .	254
Katilinova zarota . . . . .	259
Livij . . . . .	262
Od ustanovitve mesta . . . . .	268
Tacit . . . . .	274
Anali . . . . .	278
Velej Paterkul . . . . .	286
Rimska zgodovina . . . . .	289
BIOGRAFIJA IN BIOGRAFSKO ZGODOVINOPISJE . . . . .	298
Plutarh . . . . .	304
Aleksander Veliki . . . . .	309
Vzporedni življenjepisi . . . . .	309
Svetonij . . . . .	314
Življenjepisi cesarjev . . . . .	318
O slavnih možeh . . . . .	321
Pisci Cesarske zgodovine . . . . .	323
Izbor besedil . . . . .	327
POZNORIMSKO IN POZNOANTIČNO ZGODOVINOPISJE . . . . .	333
Amijan Marcellin . . . . .	342

Zgodovina . . . . .	345
Evzebij . . . . .	356
Cerkvena zgodovina . . . . .	359
Zosim . . . . .	362
Nova zgodovina . . . . .	366
Prokopij . . . . .	370
Zgodovina vojn . . . . .	374
IMENSKO KAZALO . . . . .	384
LITERATURA . . . . .	390



## PREDGOVOR

Knjiga, ki je pred vami, je že tretja izdaja – druga slovenska – besedil, posvečenih predstavam o zgodovini, natančneje, nastanku in razvoju zavzetega negovanja spomina na življenje ljudi v preteklosti, začenši s predstavami o minulem življenju ljudstev vzhodnega Sredozemlja, do kompleksne teorije in filozofije zgodovinopisja, ki ju 2500 let kasneje razvijajo nasledniki najstarejših zgodovinarjev vsepovsod po svetu.

V tem dolgem obdobju je počasi dozorelo spoznanje, da zgodovinopisje ni nekaj, kar vse v našem življenju pretvori v nekaj hladnega in brezčutnega, pač pa je predvsem rezultat večne napetosti med preteklostjo in sedanjostjo. Prav to napetost skušamo v tem delu izpostaviti, zato nas niso zanimala zgolj stališča dobro znanih avtorjev, pač pa tudi manj uveljavljenih piscev. Zato so poleg izbranih odlomkov Hekataja, Herodota, Tukidida ... zbrani in prevedeni tudi odlomki iz del Eforja, Teopompa ... pa poznoantičnih in bizantinskih zgodovinopiscev – poleg Ane Komnene tudi Teofilakta Simokate in Kekavmena. Ne nazadnje se prav zaradi sporočila iz Durrellovega Aleksandrijskega kvarteta nismo ustavili pri Haydenu Whiteu, pač pa nadaljevali z Jürgenom Kocko, Rogerjem Chartierjem, Gabrielle Spiegel, Frankom Ankersmitom, Hansom Kellnerjem, Keithom Jenkinsom ... Vsi ti so namreč odločno poudarjali, da zgodovina nima in ne more imeti neposrednega praktičnega namena, pač pa je veda o verjetnem – in še bolj veda, ki je dovzetna za manipulacije, še zlasti tedaj, ko se dnevna politika katere koli vrste polašča preteklosti.

Od prve slovenske izdaje je minilo okroglih deset let, zato tem bolj obžalujemo, da v tako omejenem obsegu ni mogoče zajeti pogleda na vrsto izjemnih in pomembnih avtorjev. Kdor se želi natančno posvetiti zgodovini historiografije, bo v tej knjigi zaman iskal nekatere velike mislece, ki v takšen pregled nedvomno sodijo, denimo Wilhelma Diltheya, Paula Ricoeurja, Karla Marxa, Michela Foucaulta in druge, katerih dela, sicer zelo pomembna za razvoj zgodovinopisja, so bila v celoti ali deloma celo

že prevedena v slovenski jezik. Nekaterih v tem knjižnem obsegu ni, ker so se z zgodovinopisjem ukvarjali le posredno (ali pa so se ga kvečjemu bežno dotaknili), spet drugih ni zato, ker jih ni bilo mogoče neposredno vključiti v zamišljeno razvojno linijo zahodnega zgodovinopisja. Po drugi strani pa je bila v naš izbor »lovcev na preteklost« vključena tudi vrsta avtorjev, ki niso (obširneje) pisali o zgodovinopisju, so pa s svojim prelomnim razmišljanjem, ki so ga pogosto razgrnili prav v spremnih besedah k zgodovinskimi razpravami, pomembno zaznamovali razvoj zgodovinopisja.

Posamezne avtorje, ki so za razpravo pomembni, pa niso predstavljeni posebej, zato vsaj bolj ali manj obširno omenjamo v uvodnih besedilih k posameznim poglavjem ali v biografskih skicah njihovih kolegov – še zlasti v tistih primerih, ko so se eni ali drugi vključevali v bolj ali manj ostre polemike in so se vzajemno spodbujali k jasnejšemu artikuliranju svojih strokovnih stališč. Dober primer takšne »izključenosti« posameznih avtorjev je biografska beležka o E. H. Carru, v kateri so obravnavani tudi Carrovi zelo pomembni sodobniki Isaiah Berlin, H. Trevor Roper in A. J. Taylor.

Druga slovenska izdaja je prenovljena in le delno vsebinsko spremenjena, zato velja zahvala za sodelovanje vsem istim avtorjem in prevajalcem kot v prvi izdaji. Posebej pa moramo v uvodu k drugi izdaji, ki je bila po vzoru srbske izdaje razdeljena v dva zvezka, izreči zahvalo avstralski umetnici Fioni Margaret Hall, ki je prijazno privolila v uporabo njene fotografije za naslovnico drugega zvezka.

Ljubljana, 2016

Oto Luthar

## PREAMBULA ... DRUGIČ

Zgodovina je proces, ki ga sestavlja nešteto interpretacij, zato zgodovino-pisje še najlažje razumemo, če si ga predstavljamo kot pragozd številnih, prepredenih in bolj ali manj trdno povezanih zgodb. Zato tudi takrat, ko so na prvi pogled povsem ločene, upravičeno slutimo, da se globoko pod zemljo njihove korenine tesno prepletajo. Na podoben način so med seboj povezani vsi, ki so (vsaj) od 6. stoletja pr. Kr. naprej skušali razumeti pomen historične interpretacije in se pri tem najpogosteje ukvarjali s statusom resnice.

Pri rekonstrukciji tega skoraj tri tisočletja starega samoizpraševanja smo se osredotočili predvsem na dva sklopa vprašanj in v odgovorih želeli opozoriti predvsem na dve stvari. Zanimalo nas je, zakaj in v kakšnih okoliščinah se je pred dobrimi 2500 leti iz nečesa, kar je pred tem obstajalo že 3000 let, oblikovala posebna vrsta samorefleksivnega mišljenja, ki ji pravimo zgodovino-pisje. Zakaj se je prav v 5. stoletju pr. Kr. na obrobju filozofije, literature (ali poezije), kmalu zatem pa tudi v senci politike, rodil ta posebni način razglabljanja o obstoju človeka v času. Obenem pa nas je zanimalo, zakaj je tovrstno ustvarjanje in osmišljanje zaporedja preteklih dogodkov (kljub temu, da je bilo od začetka svojega obstoja razpeto med umetnostjo in znanostjo) v naslednjih dveh tisočletjih in pol pridobilo tolikšno veljavo. In končno: zakaj je večino tistih, ki jih boste v tej knjigi srečali, vodilo prepričanje, da z nadziranjem preteklosti lahko obvladamo prihodnost.

Slednje vprašanje sodi že v drugi, težji del naše naloge. Sodi namreč v okvir prizadevanj, da se med tistimi, ki imajo že sicer radi zgodovino, vzbudi tudi zanimanje za zgodovino-pisje. Na dejstvo, da to ni prav lahka naloga, sta nas od vsega začetka našega dela opozarjali (vsaj) dve stvari. Po eni strani smo se v Sloveniji na prelomu tisočletja soočali s precejšnjo politično (iz)rabo zgodovine, ki se je kazala predvsem v rabi napačnih analogij in pretiravanju pri eni tezi, da bi druga, ki je sicer napačna, a manj

ekstremna, postala sprejemljiva. Pri našem delu smo glede na to lahko ugotovili, da so se s spremembo političnega čuta radikalno spremenili tudi pogoji produkcije in pisanja zgodovine. Počasnost in kompleksnost, s katerima zgodovinar oblikuje svoje opise in interpretacije, sta prepustili mesto bolj preprosti in hitrejši komunikaciji množičnih medijev. Spremenila se je vloga šolskega pouka zgodovine, ki je ob preobilju sporočil iz najrazličnejših virov dejansko izgubil svoje osrednje mesto. Še več, ugotovimo lahko, da je celo uporabnik zgodovine doživel neverjetno mutacijo s številnimi posledicami.

Vsekakor pa ni nobenega dvoma, da je zgodovina izgubila svoj središčni položaj ali – kot bi dejal Keith Jenkins – historizirajoči diskurz v procesu družbene formacije postopoma, a vztrajno izgublja resonanco. Zato pa se po drugi strani na zgodovino toliko bolj lepi politična raba, ki sprevrača in izkrivlja preteklost. Onkraj zgodovinarjevega poklica in njegovega vse bolj samonanašajočega pomena se na nivoju zdrave pameti oblikuje nekakšna splošna izguba zgodovinskega čuta. V dilemi med izganjanjem modernistične zgodovine, ki je pomagala ustvarjati ter utrjevati vrednote, in med iskanjem njenih zmožnosti, da za nas identificira pomen realnosti, je danes jasno samo to, da v tradicionalnih akademskih okoljih zmaguje osvoboditev od preteklosti, od njenega grozečega opozarjanja na pogojujoče vrednote in, končno, od njene zmožnosti, da preteklemu dogajanju dodeli kakršen koli smisel.

Na to, da naša naloga ne bo lahka, pa nas je opozoril tudi namizni grafit v osrednji predavalnici ljubljanskega oddelka za zgodovino. Nekdo je namreč šolski klopi zaupal, da ga stvar niti malo ne zabava. Ne glede na to, da ne bomo nikoli izvedeli, ali slogan *No fun at all* izraža splošno zdolgočasnost ali gre za frustrirani komentar na aktualni pouk zgodovine, sporočilo deluje porazno. A kljub temu ga je mogoče sprejeti kot izziv. Podobno kot spoznanje Georgea Orwella, ki pravi, da tisti, ki nadzoruje sedanjost, nadzoruje preteklost, kdor pa nadzoruje preteklost, nadzoruje prihodnost.

Omenjeni grafit je brez dvoma deloval kot izziv, da s predstavitvijo stališč zgodovinarjev zadnjih 25 stoletij dokažemo vsem, ki v zgodovini vidijo predvsem predmet političnih manipulacij, da so res dobri zgodovinarji v svojem praviloma napačnem dojemanju in tolmačenju sveta okoli sebe le-tega vendarle skušali predstaviti, razumeti in razložiti po svojih najboljših močeh. Pri tem so večinoma znali predstaviti tudi celo paleto tistih malih in »čudaških človeških dejanj, ki odražajo pravo podobo človeka,

živečega za gostobesednejšimi abstrakcijami, hlepečega po tistem, kar je smešnega in čudežnega v življenju, a je postalo brezčutno zaradi enoličnosti plešastega razuma«. Z omembo takšnih in podobnih komentarjev smo želeli pokazati, da zgodovinopisje ni le stvar razprave med posameznimi zgodovinarji, temveč tudi produkt večne napetosti med preteklostjo in sedanjostjo, ki dnevno odpira nova vprašanja.

Herodot s tem, ko je opozarjal, da nič in nihče ni večno, in se je morda tudi zato ob opisih vojn in velikih dogodkov pustil zapeljati zgodbicam o čudnih običajih, ljudeh in živalih, ki jih je srečal na svojih potovanjih; zaradi česar so nekateri njegovemu laskavemu poimenovanju »oče zgodovine« dodali še ime »oče laži«. Njegov duhovni pra...pravnik Jankins pa s tem, ko je neposredno pozval h kritični nepokorščini vsem avtoritarnim glasovom modernističnega zgodovinopisja in k nespoštovanju vseh konvencij. Po njegovem mnenju je samo s takim odnosom mogoče dokončna oziroma enopomenska besedila zamenjati z neomejeno odprtostjo, vse utrujajoče zaključke s pozivom k nadaljevanju in vse pike z vejicami.

Da smo se lotili našega dela, ne pomeni samo, da smo sprejeli zgornji izziv, temveč smo želeli izzvati radovednost študentk in študentov, kolegic in kolegov ter vseh, ki jih zanima interpretacija preteklosti. Izzvati smo hoteli samorefleksivno zgodovinopisno tradicijo v Sloveniji in dati potuho tistemu delu radikalne ter za nove ideje odprte akademske javnosti, ki nasprotuje kakršni koli enoznačni interpretaciji preteklosti oziroma je prepričana, da nam kljub razkrivajočemu značaju zgodovine ne bo nikoli uspelo odkriti preteklosti. Predvsem pa smo v času, ko se v programih večine oddelkov za zgodovino od Avstralije do obeh Amerik ob klasičnih Uvodih v zgodovino pojavljata tudi Zgodovina zgodovinopisja in Filozofija zgodovine, želeli slovenskim študentom olajšati dostop do metodoloških razmišljanj in teoretskih spoznanj avtorjev, ki so največ prispevali k oblikovanju ideje o zgodovini.



## MITIČNI ZAČETKI ZGODOVINOPISJA

Začetki razmišljanj grškega človeka o svoji preteklosti, ki sežejo stoletja pred prve zametke zgodovinopisja, so zaviti v meglo mitične preteklosti, ohranjene v obeh homerskih epih, *Iliadi* in *Odiseji* (*Ílias*, *Odýsseia*, 8. stoletje pr. Kr.), pri Heziodu (okoli 700 pr. Kr.) in v tako imenovanih cikličnih epih (glej ustrezna poglavja). Legendarne zgodbe, del tega epskega izročila, so prve, ki morda vsaj delno vsebujejo zgodovinsko resnična dejstva. Zdi se, da je veliko število grških legend nastalo v mikenskem obdobju (okoli 1550–1100 pr. Kr.). Mitologijo so v 19. in 20. stoletju razlagali zelo različno; po nekaterih interpretacijah naj bi grški miti vendarle vsebovali zgodovinsko jedro, medtem ko so druge zanikale vsakršno povezavo teh mitično-legendarnih zgodb z resničnostjo. Grška beseda *mýthos* ima zanimive pomene: sprva pomeni »beseda, govor, pripoved«, potem »izmišljena povest« in »legendarna zgodba«. V drugi polovici 19. stoletja se je uveljavila študijska smer, ki je razlagala mite na osnovi simbolike sonca in drugih naravnih pojavov in je deloma v veljavi še zdaj. Vendar pa razvejanost grških mitov in njihovo tesno prepletanje s pravljličnimi motivi in legendarnimi zgodbami ne dovoljujeta preveč preprostih razlag.

J. G. Frazer, ki je prepričljivo dokazal, da tudi zelo podobna izročila nimajo nujno skupnega izvora, je pri mitičnih zgodbah razlikoval tri glavne prvine. Eden sestavnih delov teh zgodb so miti, ki so imeli izvor v (pra)davnini, ko je primitivni človek opazoval vesolje in svet okoli sebe ter različne naravne pojave, ki si jih ni znal prav razlagati. Drugi sestavni del so pravljice, ki jih je ustvarila ljudska domišljija ob vsakodnevem stiku s skrivnostnimi silami narave. Tretji element so legende, ki so nastale iz nejasnih spominov na resnične ljudi iz preteklosti in na domnevne dogodke v resničnih krajih. Vendar so miti in legende med seboj tako tesno prepleteni, da omenjenih treh sestavin pogosto ne moremo natančno ločevati, zato je tudi vrednost legend za preučevanje zgodovine toliko manjša.

Legenda ni zgodovina, vendar popolni dvom o legendi kot potencialnem

zgodovinskem viru ni utemeljen. Zastavlja se vprašanje, ali bi pripovedi, ki vsebujejo opis »konkretnih« zgodovinskih dogodkov, sploh nastajale, če ne bi vsebovale nikakršnega zgodovinskega jedra, pa čeprav je to še tako spremenjeno in popačeno. Antični zgodovinarji – in antični človek nasploh – so v mite verjeli prav zato, ker so bili prepričani, da si nečesa (zgodovinskega) ni mogoče izmisliti brez vsakršne podlage, *ex nihilo*. Seveda pa je skrajno težko iz legend izluščiti tiste podatke, ki bi utegnili imeti zgodovinsko podlago, kajti racionalizirani miti so postali politična ideologija, zato so jih stalno spreminjali, prilagajali in dopolnjevali. Konec 20. stoletja je izrazito prevladalo mnenje, da so legende kot morebitni zgodovinski vir neuporabne, ker je razmik med časom, ko so bile prvič zapisane, in časom, ko naj bi se v njih omenjeni dogodki odigrali v takšni ali drugačni obliki, prevelik. Ustno izročilo, če naj bi bilo kolikor toliko zanesljivo, ne bi moglo segati več kot kakih dvestopetdeset do dvesto let nazaj, od mikenske dobe do Homerjevih in drugih epov pa je preteklo več stoletij; mikenska kultura je propadla in z njo tudi legende, nastopilo je temno obdobje grške zgodovine (1100–776 pr. Kr., leto prvih olimpijskih iger, ko se začne arhaisko obdobje), nastajale so nove zgodbe, spomin na mikensko dobo pa je povsem obledel. Toda analize nekaterih legend presenetljivo kažejo, da se drobci mikenskega in poznejših izročil vendarle zrcalijo v arhaiskem in klasičnem grškem slovstvu. To se je žal ohranilo le v zelo omejenem obsegu, pogosto prek helenističnih, rimskodobnih in celo bizantinskih virov.

V znanih mitično-legendarnih zgodbah se odražajo predvsem stiki grškega sveta s severozahodnim Balkanom, Malo Azijo, Feničani in severno Afriko ter (Daljnim) vzhodom. Na te stike, predvsem trgovskega, deloma trgovsko-raziskovalnega značaja, kaže tudi uvoz mikenskih predmetov za vsakdanjo uporabo, zlasti keramike, ki so zašli skoraj po vsem tedaj znanem svetu. Neizčrpen vir za študij mitov in legend so med drugim zgodbe o Heraklovih junaških delih, o odpravi Sedmerice proti Tebam, zgodbe junakov, ki so se udeležili trojanske vojne in se po zmagi nad Trojanci vračali domov, ter zgodbe junakov, ki so z ladjo Argo pluli v Kolhido ob Črnem morju in se vračali z zlatim runom nazaj v Grčijo. Na stike s severom in zahodom kažejo legende o Hiperborejcih (mitičnem ljudstvu, pri katerem naj bi nekaj časa bival Apolon), Argonavtih, grškem junaku Diomedu, trojanskem junaku Antenorju, na stike s Feničani in Balkanom se nanaša legenda o mitičnem tebanskem kralju Kadmu in njegovi ženi Harmoniji. Na zgodovinsko ozadje teh legend kaže tudi dejstvo, da so

antični avtorji izvor mnogih evropskih ljudstev iskali na Vzhodu, v Mali Aziji in drugod. Do zdaj te trditve niso bile niti dokazane niti ovržene in še vedno ostajajo predmet različnih interpretacij. Tako npr. Herodot piše o lidijskem<sup>1</sup> poreklu Etruščanov (1,94), čeprav Dionizij Halikarnaški trdi, da so bili avtohtoni prebivalci Italije (1,30,2). Za Brige z Balkana in iz sosesčine Makedonije Herodot pravi, da so se preselili v maloazijsko Frigijo in se odtlej imenovali Frigijci (7,73). Homer omenja, da so bili Veneti zavezniki Trojancev iz maloazijske Paflagonije (Il. 2,851–855, prim. 5,576–579; 13,643), Julij Solin (manj znani pisec iz začetka 3. stoletja po Kr.) je za Liburne iz severne Dalmacije zapisal, da so bili azijsko ljudstvo, za Dardance (na današnjem Kosovu in Metohiji) pa, da so bili barbarizirani Trojanci (2,51). V ozadju vseh teh in podobnih trditev se skrivajo bolj ali manj znane legende.

Pripovedovanje legendarnih zgodb, prepletenih z mitičnimi prvini, je bilo sprva v domeni pesnikov, ki so jih navdihovale Muze, hčerke Mnemozine, boginje Spomina. Z epsko tehniko, ki jo je mogoče v neki obliki še zdaj oziroma vsaj do nedavnega preučevati na primeru srbskih guslarjev, je pesnik obvladal obširno snov, ki se je prenašala iz roda v rod. Njegova glavna naloga je bila razglašati resnična in slavna dejanja junakov in jih ohranjati poznejšim rodovom. Vsebinsko so se te zgodbe počasi spreminjale, se vse bolj racionalizirale in oddaljevale od čudežnega. Iznajdba pisave v 8. stoletju na epsko pesništvo sprva ni vplivala. Le počasi se je uveljavljala navada, da so začeli zapisovati lokalne kronike in sestavljati sezname zmagovalcev na panhelenskih igrah (igrah, ki so se jih udeleževali prebivalci iz vse Grčije) in sezname eponimnih mestnih uradnikov (najvišjih funkcionarjev, po katerih so imenovali tekoče leto). Počasi pa je uvedba pisave vendarle povzročila, da je ep postajal vse bolj zgodovinski; postopoma je izgubljal mitično komponento višjega herojsko-božanskega sveta in se preoblikoval bolj po meri človeka. Vse manj je bilo nadnaravnega in vse več realističnih podrobnosti. Pripoved o trojanski vojni, v kateri so Grki zmagali nad »barbari«, je postajala vse bolj središčna in enotna, na njej je temeljila grška zgodovinska zavest, hkrati pa v veliki meri tudi lokalna izročila posameznih mestnih držav, ki so črpala iz dogodkov, opisanih v obeh homerskih epih.

Od tu dalje je zgodovina postala domena proznih piscev, logografov, kakor je Tukidid (1,21) imenoval najzgodnejše grške zgodovinarje od

---

<sup>1</sup> Lidija je bila dežela v zahodni Mali Aziji.

Kadma iz Mileta do Herodota, ki jim je sicer očital, da pišejo zgolj to, kar je poslušalstvu prijetno, ne pa resnice. Beseda *historía* je prvotno pomenila »poizvedovanje, preiskovanje, pripovedovanje« in šele njen drugotni pomen je »zgodovinska pripoved«. Geografsko in zgodovinsko obzorje grškega človeka se je bistveno razširilo na eni strani z veliko grško kolonizacijo, ki se je začela nekako sredi 8. in je trajala vse do srede 6. stoletja pr. Kr., na drugi pa z raziskovalnimi odpravami, ki so jih v 7., 6. in 5. stoletju organizirali zlasti maloazijski Grki. Prvi grški zgodovinarji, od katerih nam je najbolj znan nedvomno Hekataj, so bili mitografi in genealogisti, zapisovalci rodovnikov, ki so bogato epsko gradivo skušali čim bolj očistiti mitičnih prvin, ga racionalizirali, časovno umestili in postavili v smiseln sistem. Ta dela lahko štejemo za začetke zgodovinopisja.

M. Š. K.

**Literatura:** Càssola 2000, Fowler 2011, Frazer 1994, Nilsson 1983, Saïd 2011, Sakellariou 1990, Šašel Kos 1993, Šašel Kos 2006, Veyne 1998.

## HOMER

Najstarejši ohranjeni besedili, ki sodita v to poglavje, in najstarejši ohranjeni grški književni deli sploh, sta epa *Iliada* (*Ílias*) in *Odiseja* (*Odýsseia*). Opisujeta posamezne izseke iz mogočnega korpusa zgodovinskih reminiscenc, mitov in legend, ki se je spletel okrog trojanske vojne (verjetno so njeno zgodovinsko ozadje dogodki iz 13. stoletja pr. Kr.) in vsega, kar naj bi pripeljalo do nje ter ji sledilo. Ker pa sta epa dobila obliko, v grobem podobno sedanji, šele več stoletij pozneje, se je veliko izvirnega zbrisalo, zraven pa so prišli še novi, mlajši elementi. Če prevzamemo splošno datiranje avtorja *Iliade* in *Odiseje* v 8. stoletje, bi se torej tradicija, ki jo zrcalita, vlekla od 13. ali 12. stoletja in konca mikenske dobe prek grške »temne«<sup>2</sup> dobe pa do 8. ali najkasneje 7. stoletja.

Podoben časovni prepad velja tudi za vsebino t. i. »cikličnih« epov. Prvotno je šlo verjetno za več ciklov epskih pesmi z različno tematiko, od katerih je eden opisoval še druge dogodke in mite iz obdobja trojanske

---

<sup>2</sup> Temna doba (okoli 1050–800 pr. Kr.) je obdobje med dorsko poselitvijo Grčije in grško arhaisko dobo. Zanje sta značilna pomanjkanje zgodovinskih poročil in materialna revščina kot posledica nemirov in pustošenj. Najvažnejši dogodek tega časa je grška poselitev maloazijske obale oziroma jonska selitev.

vojne, pozneje pa so večino mitološko-junaških del uredili pod oznako »cikel«. Ti epi so nastali nekje v arhaiski dobi (7.–5. stoletje), torej še celo pozneje kot homerski pesnitvi, vendar je danes ohranjenih le kakih 120 verzov, od trojanskega dela cikla pa tudi povzetki vsebin. Po kakovosti ta produkcija najbrž ni mogla tekmovati z *Iliado* in *Odisejo*; Aristotel na primer v 23. in 24. poglavju *Poetike* graja njihovo zgradbo, češ da pogosto le nizajo zgodbe, namesto da bi se omejili na zaključeno celoto kot Homer. Toda gotovo so jih dobro poznali in recitali vsaj do 5. stoletja pr. Kr., tako da so antično tragedijo, liriko, kasnejšo epiko ter likovno umetnost založili z množico motivov.

Z zgodovinskega stališča so v epih zanimivi tisti odlomki, pri katerih je podatke mogoče primerjati z objektivnimi najdbami in izsledki ter ugotavljati, katera obdobja se zrcalijo v njih in v kolikšni meri.

***Preglednica zgodovinskega dogajanja v Grčiji od prihoda Indoevropejcev do 8. stoletja (nastanka Homerjevih epov):***

2000–1650	Predniki Grkov pridejo v Grčijo Srednje heladsko obdobje
okoli 1650	Začetek poznoheladskega/mikenskega obdobja (konec okoli 1200)
1500–1400	Izbruh vulkana na Teri Grška dinastija v Knosu
1400–1300	Uničenje palače v Knosu Mikenci na Zakintu in Kefaleniji Mikenci na Itaki Troja VI zelo oslABLJENA zaradi potresa 1
1300–1200	Uničenje Teb Okoli 1250 so Mikene najbogatejše kraljestvo Oplenitev Troje VIIa (tj. Homerjeve) Opustošenje Miken, Tirinsa in Pila
1200–1100	Padec Miken Vpad Dorcev Začetek ajolskih premikov
1050–800	Temna doba
1100–1000	Prehod v železno dobo Začne se kolonizacija Jonije
1000–800	Ustanovitev jonskih mest

800–700 Evboja kolonizira Kume  
Feničanski alfabet<sup>2</sup>  
Prve olimpijske igre l. 776 pr. Kr.  
Homer sestavi *Iliado* in *Odisejo* (?)

---

- <sup>1</sup> Troja ima več arheoloških plasti; kasneje so dokazali, da je enako stara kot Mikene, Tirins itd. plast VIIa. Očitno je prejšnjo plast (VI) oslabil potres.
- <sup>2</sup> Najstarejša stopnja grškega jezika se najde na glinastih tablicah z različnimi sezname in računovodskimi zapiski v zlogovni »linearni B-pisavi«. Izvirajo iz druge polovice 2. tisočletja, našli pa so jih denimo v Pilu, Tebah, Mikenah in Knosu. Po propadu mikenske civilizacije Grki še pred 8. stoletjem prevzamejo feničanski alfabet, ki ga še nekoliko spremenijo za potrebe svojega jezika.

### HOMERSKI PESNITVI IN NJUN AVTOR

Mitološko ozadje epov je naslednje. Trojanski kraljevič Paris je ugrabil Heleno, ženo špartanskega kralja Menelaja, in jo odpeljal s sabo v Trojo. Pri tem mu je pomagala boginja ljubezni Afrodita za plačilo, ker je v sporu med njo ter boginjama Hero in Ateno, katera je najlepša, prvenstvo prisodil njej. Posledica je, da se zbere velika vojska z vseh koncev Grčije in začne oblegati Trojo. Precej oseb tako na grški kot na trojanski strani zaživi individualno, o njih obstaja veliko zgodb, za nekatere tudi celi rodovniki: med Grki so take osebe denimo Ahil, Odisej, mikenski kralj Agamemnon, ki je na čelu odprave, itd. Med Trojanci (ki so človeško bolj simpatični) velja omeniti starega kralja Priama, Parisa in glavnega branilca Hektorja. Po desetih letih obleganja Troja pade po zaslugi zvižace s trojanskim konjem, zgodbe preživelih grških junakov in Trojancev pa se s tem ne končajo, ampak nudijo vsaka zase gradivo za nadaljnjo umetniško obdelavo, kot na primer usoda Agamemnona in njegove družine v Ajshilovi dramski trilogiji *Oresteja*. V vse dogajanje, tako v vojno srečo kot v življenje oseb, pa neprestano posegajo bogovi, ki imajo povsem človeške lastnosti.

*Iliada* (15 693 daktilskih heksametrov) se odvija v zadnjem letu trojanske vojne. Časovno obsega 51 dni, v katerih se zgodi naslednje: Agamemnon vzame Ahilu lepo Brizeido, ki jo je ta dobil kot vojni plen. Zato se Ahil razjezi in noče več sodelovati v boju. Posledica je, da začnejo Trojanci zmagovati. Ahil pa še vedno vztraja pri zameri, s čimer prekorači za antičnega človeka tako pomembno »pravo mero« in povzroči tragedijo. Njegov najboljši prijatelj Patroklos skuša rešiti položaj tako, da si

sam nadene Ahilovo orožje; s to pretvezo naj bi nagnal sovražniku strah v kosti, vendar ga v spopadu Trojanec Hektor ubije. Ahil se vrne v bitko z željo po maščevanju in sam ubije Hektorja ter oskruni njegovo truplo. Kljub temu se ep konča z nekoliko bolj človeško noto, saj se Ahil naposled usmili starega Priama, ki pride prosit za sinovo truplo, in mu ga izroči, da ga Trojanci lahko pokopljejo. S tem se *Iliada* zaključí, iz večkratnih namigov pa je jasno, da so zdaj tako Ahilu kot Troji dnevi šteti.

*Odiseja* (12 007 heksametrov) se začne deset let po padcu Troje. V dogajanju, ki obsega 34 dni, se prepletata zgodba itaškega kralja Odiseja, ki se vrača izpred Troje, in zgodba njegove družine. Na začetku bogovi sklenejo, da bodo Odiseju, ki ga vila Kalipso zadržuje na svojem otoku, omogočili vrnitev, hkrati pa bodo poslali njegovega sina Telemaha, naj vmes v Grčiji poizveduje o očetovi usodi. Položaj Odisejeve družine na Itaki je težak, saj v gospodarjevi odsotnosti okoliški plemiči oblegajo njegovo ženo Penelopo in jo silijo k poroki. Odisej na potovanju domov najprej pride na idealizirani otok Fajakov, imenovan Sherija, kjer obširno pripoveduje o bajnih pustolovščinah, ki jih je doživel na poti, preden je pristal pri Kalipso. Ob vrnitvi domov pa pobije zajedavske snubce in spet zavlada Itaki.

Za avtorja obeh pesnitev je že od vsega začetka veljal Homer, o katerem pa kljub bogatemu izročilu ni znano nič gotovega. Vemo, da si je v antiki status njegovega rojstnega kraja lastilo vsaj sedem mest. Najverjetneje je bil iz Jonije – na to kažeta pretežno jonski dialekt, ki sicer v manjši meri vsebuje tudi druge (ajolske, atiške in nekatere starejše) prvine, in dobro poznavanje okolice Troje. Njegovo življenje so v antiki umeščali različno: vse od časa trojanske vojne do pet stoletij za njo. Na podlagi jezika v epih, zgodovinskih pričevanj in nekaterih omemb v samih epih (denimo hoplitske taktike bojevanja in Gorgonine<sup>3</sup> glave kot okrasnega motiva) danes ocenjujemo, da je živel v 8. stoletju. Ni gotovo, kdaj so bile njegove pesmi prvič zapisane; po nekem izročilu naj bi se to zgodilo v Atenah za časa tirana Pejzistrata, torej v 6. stoletju pr. Kr. Vsekakor so v 6. in 5. stoletju že obstajale izdaje, ki so bile javno dostopne meščanom, in konec 5. stoletja se pojavijo tudi izdaje za zasebnike. Seveda pa so se pesmi poleg tega

---

<sup>3</sup> Gorgona je bila v grški mitologiji lepo dekle, ki se je zaradi svoje lepote povzdigovala nad Ateno, boginjo boja, rokodelstva in modrosti. Zato jo je ta spremeniła v pošast s kačjimi lasmi, ob pogledu na katero je vsak človek okamenel. V arhaiski dobi so jo radi upodabljali kot pošast, medtem ko so v kasnejših upodobitvah bolj poudarjali njeno prvotno dekliško naravo. Po Homerju njena glava krasi tako egido (ščit) vladarja bogov Zeusa kot Atenin ščit.

ves čas preoddajale tudi ustno s tradicionalnimi recitacijami pevcev ob raznih slavnostih.

Vprašanje pisne in ustne preoddaje je tesno povezano s t. i. »homerskim vprašanjem«, ki je skupno poimenovanje za naslednja, še ne povsem rešena ugibanja: kdaj, kje in kako sta pesnitvi nastali; kako sta se izročali potomcem; ali sta delo istega avtorja; ali je vsaj vsaka zase delo enega avtorja ali pa sta obe konglomerata; ali je res živel človek po imenu Homer ali pa je bila to morda bratovščina pesnikov homerjev. V antiki (še v Herodotovem času, ne pa denimo v Aristotelovem) so Homerju, ki je bil že od vsega začetka najbolj občudovan pesnik, sprva pripisovali kar ves epski opus vključno s cikličnimi epi. V 3. stoletju pr. Kr., ko so se začeli – dokaj neenotni – rokopisi zbirati v aleksandrijski knjižnici, so začeli učenjaki epa filološko preučevati, kritično urejati in komentirati. Že tedaj so nekateri trdili, da je *Iliada* starejša in da gre pripisati Homerju le to delo, vendar so bili v manjšini. Do pravega razmaha homerskega vprašanja pa je prišlo veliko pozneje, konec 18. stoletja. Takrat je Friedrich August Wolf na podlagi mnenja, da Homer še ni poznal pisave, brez katere pa ne bi mogel zasnovati tako obsežnih del, postavil tezo, da naj bi bili homerski pesnitvi zbirki ljudskih junaških pesmi. Te naj bi nastale okoli leta 950, se preoddajale ustno in temu primerno spreminjale, v 6. stoletju pa naj bi jih združili in zapisali. (Dejstvo je, da je bila normalna rapsodska pesem najbrž dolga 100 do 500 verzov, toliko, da je bila še obvladljiva in zanimiva; homerski pesnitvi pa sta dolgi za veliko navadnih.) Filologi so se razdelili na dva tabora: na analitike in unitarijance. Porajale so se različne teorije – da je vsaka pesnitev delo enega (a ne istega) pesnika; da sta obe skupka tradicionalnih junaških pesmi; da gre pri vsaki za kompilacijo več manjših epov; da je en pesnik prispeval jedro, ki so ga drugi razširili; da je en pesnik ustvaril prvotno pesnitev, drugi pa jo je redigiral ... Nekateri menijo, da je Homer poznal pisanje, saj se je pojavil nekako ob koncu dobe ustne preoddaje. Prav možnost pisanja bi mu omogočila enovito zgradbo takih razsežnosti. Zlasti *Odiseja*, kot opozarja že Aristotel, je zelo kompleksna. V vsakem primeru se danes strinjajo, da je bila tradicionalna ustna poezija Homerjevih predhodnikov, ki se nam – razen prek teh dveh epov – ni ohranila, zelo pomemben dejavnik pri nastanku *Iliade* in *Odiseje*. Na tem mestu se seveda ne moremo opredeljevati o homerskem vprašanju. Za potrebe pričujočega prikaza sicer govorimo o Homerju kot o eni osebi in kot o avtorju obeh epov, vendar se je treba zavedati, da vprašanje ostaja odprto.

V antiki so imeli Homerja za zgodovinski vir. Kljub nekaterim



skeptikom je prevladovalo mnenje, da je njegov opis trojanske vojne resničen – resničen v konkretnih dejstvih ali pa vsaj v jedru. Poleg podatkov so zgodovinarji prevzemali tudi Homerjeve literarne prijeme, na primer vpletanje govorov, zgodb, pogovorov, digresij; tudi prizori, ki so jih opisovali, so včasih očitno posneti po njem (na primer pri Rimljanih Liviju in Tacitu). Velik vpliv je imel na Herodota; celo Tukidid in filozof Platon, ki sta bila do njega sicer kritična, sta ga uporabljala pri omembah zgodnje grške zgodovine. Tako Tukidid homerske tradicije ni v celoti zavrnil, temveč jo je le uredil in racionaliziral. Vera v Homerja pa je poleg zgodovino-pisja prežemala tudi antični svet nasploh – Atenci so se na primer malo po letu 600 pr. Kr. pri anektiranju Sigeja v Troadi sklicevali na trojanski mit (Herodot 5,94). Aleksander Veliki je verjel, da je Ahilov potomec, pa tudi drugi posamezniki in mesta so si lastili povezave s homerskimi junaki. Rimljani so se poskušali narediti enakovredne Grkom s tem, da so izvajali svoj izvor iz Troje; trojanski junak Enej naj bi bil namreč ubežal splošnemu pokolu po padcu mesta in se naselil v Italiji ter tako postal praoče Rimljanov.

Šele od 1. stoletja po Kr. so začeli Homerjevo verodostojnost raziskovati sistematično. Dion Hrizostom<sup>4</sup> je v dialogu *Troikós* denimo skušal dokazati, da so Grki trojansko vojno izgubili. Pojavili sta se tudi dve kroniki neznanih avtorjev, ki sta se sklicevala na »resnično«<sup>4</sup> zgodovino trojanske vojne; to naj bi napisala dva fiktivna očitvidca. V 19. stoletju so pričeli jemati homerskima pesnitvama vso verodostojnost, danes pa strokovnjaki ugotavljajo, da je v njiju moč zaslediti nekatera zgodovinsko podprta dejstva, čeprav z veliko mero pazljivosti.

## ILIADA IN ODISEJA

### PESNIKOV POGLED NA RESNICO IN ZGODOVINSKO OZADJE OSEB

Kot je v antični poeziji navada, je tudi avtor homerskih pesnitev na začetku obeh epov naslovil Muze, ki naj bi ga navdihnile (*Il.* 1,1–7 in *Od.* 1,1–10). Nagovarja pa jih tudi drugod in njegovo stališče je lepo razvidno iz naslednjega odlomka.

Zdaj pa povejte še, Muze, v olimpskih domovih živeče,  
ve ste boginje, povsod pričujoče, in vse vam je znano,

---

<sup>4</sup> Grški govornik in filozof, živel v drugi polovici 1. stoletja po Kr.

pevci pa slišimo glas le, sami ne vemo ničesar,  
kdo so Danajcem<sup>5</sup> bili voditelji, kdo gospodarji!  
Množic bojevnikov sam po imenih ne morem naštetih,  
najsi imel bi jezikov deset, deset govoric naj,  
glas nezlomljivo močan in prsi od samega bronu,  
ako ne spomnite vé me, hčeré ščitonosnega Zeusa,  
Muze z olimpskih višin, kdo vse prišel je pod Trojo.  
Dajte tedaj, da oznamim jih, vodje in ladij številu! (Il. 2,484–493)

Sledi t. i. »katalog ladij« ali seznam grških zaveznikov pred Trojo, ki obsega verze 494–759 in naniza 29 kontingentov, 164 imen krajev, od koder prihajajo vojaki, 46 voditeljev in 16 imen ljudstev. V katalogu se prepletata legenda in geografija, zato je zanimiv kot zemljepisna slika Grčije pred dorskim vpadom. O vrsti krajev, na primer o mnogih imenih, ki se pojavijo v zvezi s tesalskimi kontingenti, danes ne vemo nič (že v antiki jih 40 niso mogli identificirati), 75 odstotkov tistih, ki se jih je dalo prepoznati, pa so bile očitno mikenske naselbine. Značilen odlomek iz kataloga ladij je naslednji.

Lokrijce vodil Oiléov je sin, brzonogi mu Aias,  
manjši in ne tako velik kot Aias, sin Telamónov,  
res, kar drobne postave, neznatn v platnenem oklepu,  
v kopju pa bil Ahajcem<sup>6</sup> je kos in vesoljnim Helenom.  
Lokri so bivali v Kinu, Opuntu, Kaláru mestu,  
v Besi, nadalje v Skarfi pa v mično prijaznih Augéiah,  
v Tarfi in Tróniu, dà, ob bregovih Boágria vóde:  
z njim je osemkrat pet odplavalo ladij temačnih,  
Lokrov, ti bivajo vsi na óno stran svete Eubóie. (Il. 2,527–535)

Sledi še krajši katalog trojanskih zaveznikov (816–877), kjer poleg

---

<sup>5</sup> Mitični kralj Danaj naj bi ustanovil kraljestvo Argos v Grčiji; Danajci v ožjem smislu so torej Argejci (njegovi podložniki), v širšem pa Grki nasploh.

<sup>6</sup> »Ahajci«: pri Homerju (in tudi v egipčanskih in hetitskih besedilih) splošna oznaka za Grke; pri Homerju se še posebej nanaša na Ahilove in Agamemnonove može. V zgodovinski dobi sta se tako imenovali dve grški pokrajini (severna obala Peloponeza je bila Ahaja, jugovzhodna Tesalija pa Ahaja Ftiotida), medtem ko je pod Rimljani vsa Grčija razen Tesalije postala provinca Ahaja.

Trojancev naštejemo 11 ljudstev, 26 voditeljev in 33 krajevnih imen. Za različna imena iz homerskih epov vemo, da so iz mikenskega obdobja, ker jih lahko najdemo tako na hetitskih tablicah kot na tablicah z linearno B-pisavo. Na slednjih sta njena dešifradorja, Michael Ventris in John Chadwick, identificirala 58 imen, ki odgovarjajo homerskim, od teh 20 trojanskih.

### SPREMINJAJOČI SE POLOŽAJ VLADARJEV

V mikenski dobi je bil na vrhu družbene piramide najvišji gospod (izraz zanj se je razvil v grško besedo (*w*)*ánaks*). Sledili so mu imenitniki z drugimi funkcijami, denimo *basileús*, ki je bil včasih morda lokalni upravitelj. Na mikenskih tablicah sta ti dve funkciji še jasno ločeni, v homerskih pesnitvah pa se izraza v glavnem uporabljata kot sinonima za kralja, čeprav je naziv (*w*)*ánaks* še vedno prihranjen za vrhovnega poveljnika (v *Iliadi* Agamemnona) in za bogove. V tem se odraža zgodovinski razvoj, saj je s propadom velikih središč oblasti v mikenski dobi zatoniła tudi funkcija vrhovnega vladarja, medtem ko so se ohranili lokalni oblastniki, zemljiški posestniki. Prevladalo je torej plemstvo.

Nekateri menijo, da *Iliada* še delno prikazuje starejšo ureditev z enim vrhovnim vladarjem – to bi bil Agamemnon, ki je dobil svoje žezlo od bogov (*Il.* 100–108). Vendar bi šlo že tu v najboljšem primeru za mešanje starejše in novejšje ureditve, saj denimo v prvem spevu Ahil Agamemnona zelo »demokratično« zmerja. Njegovo nezadovoljstvo naj bi bilo po Kirku (1985, 52–3) odraz sprememb v družbeni strukturi, ko si je plemstvo prisvajalo čedalje večjo veljavo.

»Nikdar ne prejmem enako kot ti, kadar si Ahajci  
mesto z bogatim naseljem oplenijo kje v Troadi,  
dasi le moje roké v viharju trudljivega boja  
težji opravijo del; kadàr pa pride delitev,  
tebi cel kup zavalé, a jaz, zadovoljen z neznatnim,  
vrnem se mirno do ladij, izmučen in zdelan po boju.  
Zdaj pa odpravim se v Ftio:<sup>7</sup> prav res, še najbolj mi kaže  
v ladjah zasločenihi itidomov. Čemu bi še dalje

<sup>7</sup> Mesto v Tesaliji, Ahilov rojstni kraj.

tu brez hvale kopicil zgolj tebi blago in obilje?» (Il. 1,163–171)

Še bolj zasidrana pa je novejša ureditev v *Odiseji*. To je dobro prikazano v prvem spevu, kjer Telemah ozmerja materine snubce, ki so preprosto zasedli hišo in se tam že leta gostijo na njegove stroške. Nadaljevanje pogovora je razvidno iz naslednjega odlomka.

To je dejal. Snubači besni požirajo jezo,  
čudijo vsi se na moč odločni besedi mladiča.  
Slednjič Eupéitov mu sin, Antínoos, reče takole:  
»Zlomka, bogovi sami, Telémah, učijo te bržda  
teh visokostnih puhlic, da z njimi ošabno se ustiš!  
Menda ne misli Kronion<sup>8</sup> te Itaki dati za kralja,  
kar po očetu je tvojem vsekakor ti dedna pravica?«  
Njemu v odgovor na to je vrnil Telémahos umni:  
»Naj mi zameriš, naj nè, Antínoos, rečem odkrito:  
dà, tudi to bi sprejel, po Zeusovi volji, seveda.  
O pa še rad! Ali meniš, da to je najzadnje na svetu?  
Ne: kraljeva oblast nikakor ni slaba zadeva:  
hitro mu dom bogatí in sam napreduje v časti.  
Škoda samó, da še drugi so tu, kraljiči ahajski,  
mnogi na Itaki, z morjem obdani, mladí in priletni!  
Eden med njimi bo kralj, ko umrl Odiséj je božanski.  
Jaz pa bom svoj vladar, gospodaril na našem bom domu,  
poslom veval, ki uplenil jih zame je božji Odísej!«  
Njemu odvrne Eurímahos, Pólibov sin, in mu reče:  
»To, Telémahos moj, leži še v naročju vsevišnjih,  
kteri ahajskih bo knezov zasedel na Itaki prestol.  
Ti pa le drži imetje in sam gospodari na domu!« (Od. 1,381–402)

V odsotnosti vrhovnega kralja torej vladajo zemljiški posestniki. Dedna pravica nasledstva je sicer omenjena, vendar si lahko plemič zagotovi oblast le, če ima podporo v številčni premoči pristašev in služabnikov.

---

<sup>8</sup> »Kronov sin«, patronimik vladarja bogov Zeusa.

## VSAKDANJIK PRI HOMERJU

Vrsta prizorov iz sveta in življenja, kot so ga videli v antiki, se naniza v opisu motivov, s katerimi je bog Hefajst okrasil Ahilov ščit.

Pet plasti je na ščitu: v sleherno vdela je mojster množico živih podob, klepaje z izvédenim umom. V sredo postavi zemljó, morjé postavi in nébes, sonce neutrudno na njem pa luno v popolni svečavi, znamenja vsa razvrsti, ki z njimi nebo je posuto: skup Gostosevcev, Deževne, še moč Oríona lovca, dalje Medveda, ki vzdeli priimek so tudi Vozá mu, ta se obrača na mestu in zmeraj v Oríona gleda, sam in edin se ogiblje kopéli v vodàh Okeana. Potlej postavi dve mesti, ljudi umrljivih, kaj lepi. V prvem obhajajo svatbe, pripravljajo šumne gostije; v svitu gorečih plamtic so izveli neveste iz kamer, v sprevod po mestu, razlega glasno se svatovska pesem. Fantje plesalci vrtijo se v kolu, med njimi so godci, svirke in plunke pojó, iz hiš prihajajo ženske, v prédruju vsaka stoji in lačno si védečnost pase. Trg se tare svetá: v tem vrvežu divja je svaja, dvoje možakov se prička, zavoljo spravnine po ubitem. Eden se veri in ljudstvu razlaga, da vse je poplačal, drugi togotno taji, češ dóbil ni niti cepéra, vmes pa tiščita v sodnika, oba, da razločil bi pravdo. Svet priteza obema, ker vsak ima pomagače, toda glasniki miríjo ljudi. A starci sedijo v svetem okrogu porotnem, na gládko odsekanih kamnih, palico glasnih klicarjev drži vsaksleherni v desni, z njimi slovesno mašóč po vrsti izrekajo mnenje. Dva talenta zlatá ležita na sredi okroga, tisti dobóde ju v dar, ki sodil bo najbolj pravično. (Il. 18,481–508)

Potlej upodobi poljé, z visoko pšenico poraslo, v urnih rokàh ženjcèv ostrí se bliskajo srpi. Todi še pada jim žito v gostih redícáh na zemljo, tam ga vezači vežó s povrésli in stavkajo snope.

Vezcev je troje na delu, za njimi pa vrsta fantičev  
klasje pobira, prinaša ga pridno jim polna naročja,  
hitro dajáje v povez. Gospod pa molčljivo med njimi  
z žezlom stoji ob kopicah, a v srcu igra mu veselje.  
Dalje ob strani, pod hrastom, ravnajo skrbniki gostijo,  
letnega junca ubivši pripravljajo kose, a ženske  
belo zasipljejo kašo, ženjcem za obilno kosilo. (ll. 18,550–560)

Tu vidimo, da je *basileús* res zemljiški posestnik, ki tudi sam prisostvuje različnim opravilom.

### OPISI PALAČ

Palače z zapleteno gradnjo, obilico izdelkov iz dragocenih kovin in okrasjem, kot jih opisuje Homer, so očitno odsev mikenske dobe. Precej nadrobnosti se ujema, čeprav se po propadu palač (že pred koncem 12. stoletja) v gradnji ni več pojavilo kaj podobnega in so dragocene kovine ter znanje o njihovi obdelavi v temni dobi zatonile (znova se pojavijo v 9. in 8. stoletju). Tako je opisana palača fajaškega kralja na Sheriji, kjer je na vrhu stene okras iz »višnjevca« (*kýanos*, kar označuje lapis lazuli ali njegov nadomestek).

On, Odisėj, pa se bliža Alkínoa slavni palači,  
mного premissja mu duh, ko stoji pred pragom bronanim.  
Kajti tu vidi sijaj, ko da sonce bleščí ali luna,  
v hiši z visokim ostrejšem, ponosnega kralja Faiakov.  
Stene od čistega brona tekó ob desni in levi,  
daleč od praga v notrino, okrog pa napust iz višnjévca.  
Durnice dvojne zlaté zapirajo hišo navznoter;  
dvoje podbojev srebrnih stoji nad bronastim pragom,  
vklada srebrna prek njih in zlat obroček v tabli. (Od. 7,82–90)

Zanimivo je, da so v ostankih tirinške palače našli alabastrni friz, okrašen s takim nadomestkom za lapis lazuli.

## ODSEVI BRONASTE IN ŽELEZNE DOBE TER OROŽJE

Mikenski svet je pripadal bronasti dobi. Železo sicer ni bilo neznano, vendar so bili najdeni predmeti očitno uvoženi z Vzhoda; uporabljali so ga za okrasje. Sredi 11. stoletja pa se v Grčiji začne železna doba. V času nastanka homerskih epov je morala biti uporaba železa že zelo zasidrana, saj ga poleg bronu najdemo v raznih opisih orodja in v metaforah, očitno pa je bilo običajno tudi za orožje. V izvorniku pesnitev je grški izraz za železo uporabljen kot sinonim za kako orožje (denimo nož, ost na puščici) trikrat v *Iliadi* (4,123; 18,34; 23,30) in dvakrat v *Odiseji* (16,294; 19,13). Kljub temu pa Homer ves čas poudarja, da imajo njegovi bojevniki orožje iz bronu. Primer je odlomek iz *Iliade* (16,130–42), kjer si Patroklos nadene Ahilovo orožje.

Reče in Patroklos koj odene z blestečim se bronom.  
Najprej golenke lepé pripne si okoli goleni,  
zdolaj na gležnjih pritegne čvrstó srebrne zapone,  
potlej z oklepom kovinskim pokrije široke si prsi,  
pisan je, zvezde krasé ga, last tekača Ahila.  
Vrže prek rame si meč, obit s srebrnimi žebliji,  
ves iz bronu, pa véliki ščit, obrano mogočno.  
Glavo junaško pokrije si s šlemom, trpežno kovanim,  
z žimo v grebenu: grozljivo igra od zgoraj mu griva.  
Vzame dve kopji moční, se dobro prillegata dlani;  
pač pa z namenom pusti mu sulico, borcu Ahilu,  
težko, veliko, močnó; nihčè izmed drugih Ahajcev  
ni zaviheteti jo kos, Ahiles edini jo zmore [...]

Odlomek je zanimiv tudi zaradi opisa bojne opreme, ne nazadnje zato, ker so v njem reminiscence tako na mikensko kot na poznejšo dobo. Meče s srebrnimi zakovicami so našli v 15., nato pa zopet šele v 7. stoletju, tako da so v Homerjevih verzih očitno odraz preteklosti. Vsekakor je grški izraz za meč, ki ga najdemo pri omembah s srebrom okovanega meča, zelo star – zasledimo ga na mikenskih tablicah, potem pa je prišel iz rabe.

V odlomku so pomešani opisi ene same sulice (za suvanje), ki jo je uporabljal mikenski vojščak, in dveh kopij za lučanje; dve kopji namesto enega sta bili standardna bojna oprema šele okoli leta 900 pr. Kr.

## MITI KOT RAZLAGA NARAVNIH POJAVOV

Tu velja omeniti opis dveh morskih pošasti, Skile in Haribde, ki so ju že v antiki povezovali z nevarno Mesinsko ožino, medtem ko naj bi bili pečini desno od njiju, kjer so »strašne ognjene nevihte« (Od. 12,67), vulkanski Liparski otoki. Ker so našli v južni Italiji, na Siciliji in na Liparskih otokih mikensko keramiko, nekateri menijo, da gre pri tem opisu že za vednost iz časa mikenskih pomorščakov (Luce 1975, 160–61). Odlomek opisuje Skilo, pošast s šestimi glavami.

Sredi kleči je votlina, temačna v meglenem sopuhu,  
v stran večerno odprta ti gleda naravnost v Hades:<sup>9</sup>  
todkaj bi mogli splaziti se mimo, presvéti Odísej.  
Tudi močan možak, ki bi streljal iz ladje trebušne,  
nè bi strelice pogнал z napete tetive do špilje.  
V nji je Skila domá, nakaza strašno lajajoča.  
Res da bevk ji zveni ko ščekèt mladiča peséta,  
sama pa vendar je grozna pošast. [...]  
S pol telesom je skrita globoko v trebuhu votline,  
glave pa ven molí na svetlo, iz groznega brezna,  
budno opreza okoli čerí pa hlastaje popada  
morsko pesjad in delfine, pa tudi kak večji založek,  
kakor na tisoče pase jih šumna gospa Amfitríta.  
Nikdar noben še mornar ni brèz izgube je unesel  
mimo te grozne lovíce: nje sleherno žrelo pograbi  
enega vsaj moža in potegne ga z ladje črnele. (Od. 12,80–100)

## PREDSTAVE O BOGOVIH IN POSMRTNEM ŽIVLJENJU

Herodot je v svojih *Zgodbah* zapisal naslednje: »O izvoru posameznih bogov, dalje, ali so vsi večni in kakšni so neki po postavi, niso Grki do pred kratkim, skoraj bi rekel, do včeraj, ničesar vedeli. Kajti Heziod in Homer sta namreč živela, mislim, kvečjemu štiri sto let pred mojim časom, in to

---

<sup>9</sup> »Hades« ali »Had« je pri Homerju bog podzemlja, kasneje tudi podzemlje samo.



sta prva Grka, ki sta Helenom ustvarila teogonijo,<sup>10</sup> dala bogovom imena, porazdelila mednje časti in opravila ter nakazala tudi njih zunanost« (2,53; Sovrè 1953). Seveda sta imela pesnika na razpolago ogromno krajevnih mitov in božanstev, toda njuna zasluga je, da sta iz tega ustvarila sistem. Če se omejimo na Homerja, vidimo, da je izbral majhno skupino bogov, ki jih je razmestil okrog vladarja, Zevsa. Njegovo stališče je stališče aristokrata in že dokaj kultiviranega človeka, kar ima določene posledice. V glavnem je presegel vero v grozljive sile in htonična (podzemeljska) božanstva, ki je značilna za ljudstva v bolj primitivnih in težkih razmerah; na starejši element še kaže misel (*Il.* 14,201sl.), da vsi bogovi izvirajo iz vodnega elementa (Okeana in Tetije). Nasploh pa so njegovi bogovi povsem antropomorfni – sicer so nesmrtni, vendar imajo vse človeške slabosti, tako da pogosto izpadejo že kar burleskno ali bedno, njihov svet je površinski, veder in bleščeč. Pogosto se vmešavajo v življenje ljudi, nekatere favorizirajo, drugim nagajajo in se zaradi tega prepirajo tudi med seboj ... Ker imajo tako moč, jih je nujno častiti, vendar kakega verskega občutja v homerskih epih ni zaslediti. Zaradi takšnega odnosa do bogov je bil Homer v antiki deležen tudi kritik.

Nekoliko drastičen (še posebej v dikciji slovenskega prevoda) primer izrazito »človeškega« bogovskega prepiranja je prizor v prvem spevu *Iliade*. Ahilova mati, boginja Tetida, je prosila vladarja bogov Zevsa, naj nekaj časa naklanja zmage Trojancem namesto Grkom; le tako bodo namreč Grki spoznali, da so brez Ahila nemočni, in mu bodo prisiljeni dati zadoščenje za odvzem Brizeide. Zevsova žena Hera, ki je bila zaradi sodbe Trojanca Parisa Trojancem sovražna, Grkom pa naklonjena, ju je opazila pri pogovoru in Zevsa takoj napadla s sumničeni, da nekaj kuje proti Grkom. Odlomek prikazuje Zevsov jezni odgovor.

»Sedi zato in molči pa mojo poslušaj besedo!  
Kajti ne bo te ubranila vsa družba bogovlja v Olimpu,  
stopim li bliže in čutiti dam ti roké nedotične!«  
Reče in strah preleti volooko častitljivo Hero:  
trda obsedí in utihne, krotèč nejevoljo si v srcu.  
Žalost prevzame nebeške bogove po Zeusovem domu.  
Slednjič poprime besedo Hefaiastos, sloviti umetnik,

<sup>10</sup> Teogonija je rodovnik bogov oziroma miti o izvoru ali rodovniku bogov. (Prim. »kozmogonija«: znanstvene teorije ali – denimo v antiki – bajke o nastanku sveta in vesolja.)

materi Heri ustreči želèč, beloroki boginji:

»Lepe reči, prav res, in komaj da kómu še znosne!  
Kaj se le pričkata vdilj in zbog umrljivih zemljanov  
delata hrup med bogóvi? Človeku že jesti upre se,  
bodi oblizek še tak, ko húdo zmaguje nad dobrim.  
Mati, poslušaj moj svèt, četudi si sama razumna:  
bodi prijazna do Zeusa očeta, da oče ne bo spet  
skraja zmerjáti začel in razgrajal nam sredi večerje!« (Il. 1,565–579)

Homer odkriva tudi pogled na posmrtno življenje, zlasti v *Odiseji*, kjer se naslovni junak v 11. spevu pogovarja z umrlimi. Ti v najboljšem primeru životarijo kot sence v puščobnem in grozljivem Hadu, če pa so se zaživa hudo pregrešili, poleg tega trpijo še kazni. Pesimistični pogled dobro izraža vzklik tedaj že mrtvega Ahila, nakazan v naslednjem odlomku.

»Hotel bi biti za hlapca, za dnino garàl bi pri živih,  
možu brez svoje zemljé, ki samemu prede za hrano,  
rajši ko vladal le-tu nad gomadjo obsén preminulih!« (Od. 11,489–491)

O grških predstavah glede bogov pa dobimo še veliko bolj sistematično, čeprav nekoliko drugače obarvano sliko od pesnika Hezioda.

N. G.

**Literatura:** Allen 1902–1912, *Archaeologia Homerica* 1967–, Barron in Easterling 1985, Gantar 1994, Kirk 1985, Knox 1985, Luce 1975, Sovrè 1965, Sovrè 1966, Cline 2010.

## ARHAJSKO IN KLASIČNO ZGODOVINOPISJE

Vzroke za nastanek »znanosti« pri Grkih gre med drugim iskati v težnji po osmišljanju znanja, torej ne le po empiričnosti, temveč po sistemizaciji pridobljenih ugotovitev. Ta želja po kritični presoji in iskanju resnice se je pokazala v pristopu k iskanju gotovega, kar je postalo stvar preskušanja in zavračanja hipotez. Ta nova oblika miselnega procesa je postala osnova za napredek v znanosti in se je začela kot težnja odražati v vseh znanstvenih panogah, tudi v šele nastajajočem zgodovinoписju, ki ima seveda izvor v istih znanstvenih nagnjenjih kakor naravoslovne vede.

Zgodovinoписje v kasnejšem pomenu besede se je razvilo iz različnih začetkov, toda brez dvoma je temeljni vir za nastanek zgodovinoписja mit,<sup>11</sup> ki je Grkom dolgo služil namesto »prave« zgodovine. Razvoj od mita oziroma mitologije k »pravemu« zgodovinoписju v resnici ni proces prehoda od napačnega pristopa k pravilnemu, ker so prav nekateri elementi umevanja na mitološki ravni postali ključnega pomena za razvoj v zgodovinoписju. »Izločanje« zgodovinskega jedra iz *lógoi*, se pravi osamosvojitve in razvoj zgodovinoписja iz mitologije, je bilo dolgotrajen proces, ki je bil zares uspešen šele pri Tukididu, zato je naslov »arhaisko in klasično zgodovinoписje« pravzaprav nekoliko preobširen. Od prvih proznih piscev, ki bi jih lahko uvrstili v kanon zgodovinoписcev, do prehoda iz 5. v 4. stoletje pr. Kr. se je v slabih 150 letih zvrstilo veliko število avtorjev, ki so pisali različne zgodovinoписne »zvrsti«. Razvoj od prvih tovrstnih zvrsti do vrhunca tega obdobja, ki ga predstavljata Herodot in Tukidid, je bil sicer stalen, ne pa tudi premočrten; nekatere zvrsti, ki so se pojavile med prvimi, denimo mitografija in genealogije, so pisali še Herodotovi sodobniki. Če torej želimo ponazoriti živahno in raznovrstno dejavnost »arhaiskega in klasičnega« zgodovinoписja, moramo naštetih nekatere najpomembnejše »zgodovinoписne« zvrsti in njihove vidnejše pisce.

---

<sup>11</sup> Gl. poglavje »Mitični začetki zgodovinoписja«.

Eden od osnovnih pogojev za razvoj te literarne zvrsti je moralo biti na vsak način živahno kulturno in gospodarsko razvito okolje, ki je spodbujalo tudi težnjo po potovanjih in (gospodarskih) stikih s sosednjimi ljudstvi; to okolje je bil prostor jonske Male Azije,<sup>12</sup> od koder tudi izvirajo prvi pisci. Idealen medij za to novo zvrst (in sploh za vse vrste znanstvenega pisanja) je proza; pesniški jezik namreč ni bil več v celoti ustrezen za potrebe znanstvenega pisanja, ki zahteva natančen, predvsem pa abstrakten besednjak. »Muza je torej morala sestopiti s svojega voza in nadaljevati peš,« duhovito ugotavlja L. R. Palmer (1980, str. 143) in opozarja na bliskovit razvoj proze v 6. in 5. stoletju: medtem ko se celo najpreprostejše epigrafsko gradivo, denimo sezname imen, začne pojavljati šele v začetku 6. stoletja,<sup>13</sup> je bil že do srede 5. stoletja pr. Kr. oblikovan tehnični prozni jezik, ki je bil v celoti primeren za izražanje natančnih opažanj, teoretičnih razglabljanj in znanstvenih ugotovitev. Ob tem pa velja izpostaviti dejstvo, da je bila v času nastajanja prvih proznih del »običajni« medij za komuniciranje z javnostjo pesniška forma; snov prvih proznih del, denimo Anaksimena in Ferekida, ki so nastajala proti koncu 6. stoletja pr. Kr., bi bila prav lahko podana tudi v heksametrih.<sup>14</sup> Ta dela naj bi nastajala kot zapiski za »predavanje« filozofskih oziroma (v Ferekidovem primeru, gl. spodaj) genealoško-zgodovinskih idej poslušalcem. V tem pogledu se seveda razvoj zgodovinske proze zdi še toliko bolj osupljiv.

Znotraj samega zgodovinopisja je glede na njegov značaj družbene angažiranosti seveda nujno prišlo tudi do postopnega profiliranja posameznih zvrsti, od najzgodnejših potopisov in lokalnih zgodovin do splošnih zgodovinskih pregledov in zgodovinskih monografij.<sup>15</sup> Posamezne zvrsti

---

<sup>12</sup> To pomeni, da so prvi »zgodovinopisni« izdelki nastali v jonskem gr. narečju, kar pa je bilo za razliko od ostalih literarnih zvrsti kmalu preseženo; »uradni« jezik zgodovinopisja je začel delno opuščati že Herodot, Tukidid pa se mu je sploh odrekel.

<sup>13</sup> Na tem mestu ne upoštevam napisov v t. i. linearni B-pisavi; ti napisi na glinastih tablicah iz druge polovice 2. tisočletja pr. Kr. so bili predvsem sezname in upravne notice brez večje »prozne« vrednosti, vendar nekatere ugotovitve dopuščajo tudi obstoj celovitejših besedil.

<sup>14</sup> O primernosti heksametra za filozofski oziroma naravoslovni spis nazorno priča denimo Lukrecijeva filozofska in didaktična pesnitev *O naravi sveta* (*De rerum natura*), ki je bila objavljena po avtorjevi smrti okoli sredine 1. stoletja pr. Kr.

<sup>15</sup> Zlasti v 4. stoletju pr. Kr. je ta profiliranost posameznih zgodovinopisnih zvrsti dosegla največji razmah (gl. spodaj).

grškega zgodovinoписja so se tedaj že dokončno oblikovale in nekateri pisci so v posameznih zvrsteh postavili povsem moderna merila ustvarjanja, tako da so se tudi te oblike zgodovinoписja obdržale skozi skoraj vso antiko in seveda prodrle tudi v srednjeveško evropsko literarno sfero. Temu primerno posameznih avtorjev ne moremo obravnavati po strogo kronološkem zaporedju, temveč raje v okviru njihove literarne dejavnosti.

## ZGODOVINOPISJE V 6. IN 5. STOLETJU PR. KR.<sup>16</sup>

### POTOPISI: PERÍODOS IN PERÍPLOUS

Med prvimi »zgodovinoписnimi« (in sploh proznimi) besedili moramo omeniti dve zvrsti, namreč *períodos* (potopis) in *períplous* (opis plovbe), ki sta sicer predvsem geografske narave, vendar sta za razvoj zgodovinoписja ključnega pomena; v opisih teh medkulturnih stikov so namreč Grke zanimali zlasti *nómoi*, tj. običaji sosednjih ljudstev.

Poleg najpomembnejšega predstavnika te zvrsti, Hekataja, velja omeniti zlasti Skilaksa iz Kariande (*Skýlaks*), ki je spremljal Dareja I.<sup>17</sup> na njegovem bojnem pohodu, in sicer najbrž na delu poti od Inda do današnje Savdske Arabije. Njegovo *akmé* lahko torej postavimo v čas okoli 519 do 512 pr. Kr. Borni fragmenti, ohranjeni v obliki citatov pri Hekataju in Herodotu, kažejo na bogato geografsko znanje in širok etnografski interes. Z njim večinoma povezujejo naslov *Opis morij onkraj Heraklovih stebrov* (*Períplous tôn ektòs tôn Herakléous stelôn*), nekateri pa dopuščajo tudi avtorstvo spisa z naslovom *Opis morij obljudene Evrope, Azije in Libije* (*Períplous tês thalásses tês oikouménés Európes kai Asías kai Libýes*), vendar gre po vsej verjetnosti za kompilacijo, ki ni Skilaksovo delo. *Períodos* oziroma *períplous* je bil proti koncu 6. in v prvi polovici 5. stol. pr. Kr. dobro zastopana in precej razširjena literarna oblika; to potrjuje tudi dejstvo, da je v približno istem času v Masiliji ustvarjal Evtimen (*Euthyménes*), ki je sestavil *períplous* o potovanju od Masilije do afriške obale (ohranjen je fragment pri Hekataju in nekaj pri Herodotu), v Kartagini pa Hanon (*Hánnon*), ki je najkasneje

<sup>16</sup> Dva najpomembnejša avtorja iz 5. stoletja, Herodot in Tukidid, v tem pregledu nista posebej izpostavljena, ker je zanju na voljo obsežna razlaga v ustreznih podglavjih.

<sup>17</sup> Perzijski kralj od leta 521 do 486 pr. Kr. Na oblast je prišel po Kambizovi smrti, potem ko je strmoglavil uzurpatorja, domnevnega Kambizovega brata.

v prvi polovici 5. stoletja pr. Kr. napisal *períplous* v kartažanskem jeziku, katerega prevod je nastal v helenističnem obdobju: *Períplous Hanona, kartažanskega kralja (Hánnonos Karkhedoníon basiléos períplous)*.<sup>18</sup>

## LOGOGRAFI

Pod skupnim imenom *logografi* (Tukidid ta izraz polemično rabi (1,21) za vse starejše pisce, tudi za Herodota – slednji je Hekataja imenoval *logopoiós*)<sup>19</sup> moramo, zopet poleg najpomembnejšega predstavnika – Hekataja, naštetih nekaj najpomembnejših piscev<sup>20</sup> te zvrsti, pri čemer se velja odpovedati kronološkemu vrstnemu redu, saj so bili mnogi pisci sodobniki.

Ena zanimivejših osebnosti tega časa je nedvomno Dionizij iz Mileta (*Dionýsios*); po maloštevilnih in nezanesljivih podatkih, ki se večinoma nanašajo na 5. stoletje pr. Kr., lahko sodimo, da je bil kronist Dareja I. Napisal je delo *Perzijska zgodovina (Persiká)*, ki je bilo po vsej verjetnosti prvo zaključeno delo o zgodovini orienta.

Haron iz Lampsaka (*Kháron*), ki je nekoliko starejši od Herodota, je za preučevanje grškega zgodovinskega precejšnjega pomena predvsem zato, ker eno njegovih del morda predstavlja osamljen poskus zgodovinske zvrsti, ki se pri Grkih ni ravno prijela, namreč pisanja zgodovine po letopisih. Vzrok za to je preprosto v dejstvu, da pisanje letopisov, ki je bilo pri Rimljanih ključnega pomena za razvoj zgodovinskega, pri Grkih ni imelo prave vloge (obstajali so sicer osamljeni primeri). Haronovo delo *Kronika Lampsakanov (Hóroi Lampsakekôn)* v štirih knjigah je morda napisano na podlagi takšnih »letopisov« (gr. *hóroi*, lat. *annales*); poleg tega je napisal še več »regionalnih« zgodovin: *Persiká*, *Aithiopiká* in *Kretiká*.

Med zgodnejšimi pisci regionalnih zgodovin velja omeniti tudi Ksanta iz Lidije; napisal je delo *Zgodovina Lidijcev (Lydiká)*, ki je bilo v antiki

---

<sup>18</sup> V delu *Morska obala (Ora maritima)*, katerega avtor je Avien (*Rufus Festus Avienus*, 4. stoletje po Kr.), so se ohranili tudi fragmenti za *períplous*, ki je verjetno nastal na italjskih tleh v približno istem času, kot je deloval Skilaks iz Kariande.

<sup>19</sup> F. Creutzer je z izrazom *logografi* neustrezno poimenoval začetnike geografije in zgodovine pred Herodotom.

<sup>20</sup> Seznam vseh pomembnejših zgodovinskega starejše dobe je oskrbel že Dionizij Halikarnaški v spisu *De Thucydide (O Tukididu)*.

precej cenjeno, tako da je bilo v helenistični dobi celó ekscerpirano, vendar je njegova avtentičnost vprašljiva.

Sicer pa med logografi nikakor ne smemo prezreti še dveh piscev, namreč Akuzilaja iz Argosa (*Akousilaos*) in Ferekida s Siroso (*Pherekýdes*),<sup>21</sup> ki sta danes že precej pozabljena, vendar sta kot literata izjemno zanimiva. Prvi, nekoliko mlajši od Hekataja in prav tako mitografski pisec, je v svojem delu *Genealogije* (*Genealogíai*) razširil obstoječo mitografsko shemo z obsežno kozmogonijo in teogonijo, na katero je navezal »zgodovino« človeškega rodu in jo prek genealogij razvijal od Foroneja<sup>22</sup> do *Trojanskega cikla*. Ne gre toliko za čisto racionalizacijo mitske snovi kot za sklenjeno preoblikovanje izročila po Heziodu in lokalnega epa *Phoronís*. Delo, katerega suhoparni značaj so mestoma poživljali ekskurzi v obliki različnih zgodb, je bilo brano še v 4. stoletju pr. Kr., kot vir drugim piscem pa se je najbrž ohranilo še dlje.

Ferekid s Siroso, mitograf in kozmolog, katerega *akmé* lahko postavimo nekoliko pred leto 500 pr. Kr. (Apolodor je njegovo *akmé* postavil celo v leto 544 pr. Kr. in ga je štel za sodobnika Anaksimandra), je v antiki veljal za začetnika proze (gl. 1. fragment v izboru besedil k poglavju o Hekataju).<sup>23</sup> V svojem delu *Sedem votlin oziroma Združitev bogov ali Teogonija* (*Heptámykhos étoi Theokrasía è Theogonía*),<sup>24</sup> ki je ohranjeno

---

<sup>21</sup> Ferekida s Siroso ne smemo zamenjevati z istoimenskim piscem iz Aten, ki je ustvarjal pred peloponeško vojno (verjetno v prvi polovici 5. stoletja pr. Kr.) in je v svojem delu »Zgodovina« (*Historíai*), ki po svoji obliki nedvomno sodi še v arhaisko dobo (ohranjen je le v fragmentih), sestavil genealoški pregled od teogonije do junaške dobe in z opisom njenih dinastij, katerih potomci so bili njegovi sodobniki; v tem delu se je posvečal tudi (zlasti atenskim) običajem.

<sup>22</sup> Foronej (*Phorōneús*), sin reke Inah (*Ínakhos*), je bil mitološki ustanovitelj mesta Argos, v epu *Phoronís* (okoli 600 pr. Kr.) pa nastopa tudi kot prvi človek; Akuzilaj se je precej tesno opiral na to lokalno izročilo. Kasnejši pisci so Foroneja obravnavali različno: Plinij st. ga je imel za prvega kralja Grčije, Pavzanas pa za iznajditelja ognja in omike.

<sup>23</sup> Okrog Ferekida se je v antiki spletla obsežna tradicija, ki ga je občasno uvrščala med sedem modrih; poleg tega je tradicionalno veljal za Pitagorovega učitelja, kar pa je lahko tudi posledica tega, da je bil (ob Talesu) med prvimi, ki so bili prepričani v neumrljivost duše, in da je v grški literaturi morda prvi oblikoval koncept metempsihoze.

<sup>24</sup> Naslov v tej obliki ohranja *Suda*; Ferekid svojega dela vsekakor ni naslovil, saj je bil koncept naslova literaturi njegove dobe še povsem tuj. Glede na vsebino bi se naslov v resnici moral glasiti *Pet votlin – združitev bogov oziroma teogonija* (*Pentámykhos*).

zgolj v bornih fragmentih, je Ferekid razvil zapleteno razlago o rojstvu bogov iz treh večnih, neminljivih »prabožanstev«,<sup>25</sup> ki jih imenuje Zevs, Gaja in Kronos (*Zás, Khthonié* in *Khrónos*). Vsekakor je bila Ferekidova teogonija brana še pozno v antiki in je pustila močan vtis pri kasnejših filozofih, o čemer priča tudi dejstvo, da je bilo delo vedno znova predmet alegoričnih razlag, mnogi – med njimi denimo Aristotel – pa so s Ferekidom tudi polemizirali.

## ZGODOVINOPISJE V 4. STOLETJU PR. KR.

V 4. stoletju pr. Kr. je grško zgodovino pisje doživelo izjemen razvoj. Že Dionizij Halikarnaški je ugotovil, da v enem dnevu ne bi utegnil naštetih vseh del, ki so jih sestavili zgodovino pisce 4. stoletja, toda še zgovornejši je podatek, da je zgodovino pisje tega obdobja ocenil za »siromašno«. V resnici se je v obdobju od Ksenofonta do Polibija, se pravi v skoraj dvesto letih, od tako rekoč nepregledne množice zgodovino piscev, ohranilo izredno malo (večinoma fragmentarnega) gradiva. Kanon desetih zgodovino piscev, ki je nedvomno konstrukt klasicističnega gibanja v 1. stoletju pr. Kr., navaja naslednja imena: Herodot, Tukidid, Ksenofont, Filist, Teopomp, Efor, Anaksimén, Kalisten, Helanik, Polibij. Ohranila so se le dela prvih treh in zadnjega (Tukididovo in Polibijevo delo v okrnjeni obliki), pri tem pa gotovo ni naključje, da so vsi, razen Polibija, pisali pred Aleksandrovo smrtjo; po Aleksandrovi smrti in vzpostavitvi treh dinastičnih kraljestev je namreč predmet pisanja postal zapleten odnos med posameznimi centri moči.

Postavlja se vprašanje, katere pisce še smemo šteti za predstavnike »klasičnega« zgodovino pisja. Nekoliko posplošeno bi lahko v to kategorijo zajeli vse (pomembnejše) zgodovino pisce pred Filipovo smrtjo oziroma Aleksandrovo inavguracijo (336 pr. Kr.), vendar bi bila to v resnici preohlapna opredelitev. Poleg strogo časovne definicije moramo namreč upoštevati vsaj še metodološki, vsebinski in stilistični kriterij;<sup>26</sup> v tem pogledu

<sup>25</sup> Filozofsko je ta razlaga blizu pogledom nekaterih predsokratskih filozofov in v diametralnem nasprotju s Heraklitovo razlago o prvobitnem kaosu.

<sup>26</sup> Med temi »kriteriji« moramo strogo upoštevati vsaj metodološki kriterij, to pa je predvsem načelo avtopsije; vsebinskemu kriteriju bi se odrekli še najlaže – če bi denimo vztrajali samo pri piscih univerzalnih zgodovin, bi se morali odreči Filistu (gl. zgoraj).



nekaterih piscev nikakor ne bi mogli z gotovostjo uvrstiti med »klasične« – tak primer so denimo »atidografi« (gl. spodaj), ki so ustvarjali v 5., 4. in celo 3. stoletju pr. Kr., vendar jih kot pisce strogo lokalne zgodovine ne moremo obravnavati kot predstavnike »klasičnega« zgodovinopisja, tudi tistih ne, ki so ustvarjali v 5. in 4. stoletju.

Ob tendencah razvoja zgodovinopisja v 4. stoletju se je dejansko pokazala prava vrednost Herodota in Tukidida. Kljub dokazljivo širokemu razvoju zgodovinopisja (za to obdobje se navaja več sto imen) namreč ne bi bila pretirana trditev, da 4. stoletje dejansko pomeni zaton zgodovinopisne proze, ki je resnično oživila šele s Polibijem; čeprav doseže atiška proza v prvi polovici 4. stoletja svoj vrhunec – v Platonovih delih ter Izokratovih in Demostenovih govorih, se začne angažirana, korektna pripovedna zgodovina, še bolj pa sodobna monografija, do nadaljnega čedalje bolj umikati »stranskim« zvrstem: horografiji (lokalni zgodovini), biografiji in geografiji. To pomeni nezadržan padec v kakovosti zgodovinskih del, ki ga lahko pojasnimo s pomanjkanjem »zunanjih dražljajev«, tj. ustreznе politične klime. Podobno kakor v govorništvu, kjer se je aktivno, politično angažirano življenje »z govorniških odrov preselilo v učilnice«, se je aktivna, politično angažirana zgodovina s »svetovnega odra« preselila v salone in arhive, ambicije po razlagi vzrokov za konflikte pa so se umaknile želji po enciklopedičnosti.

Herodot in predvsem Tukidid sta zgradila tako prepričljivo zgodovinsko dediščino, da jima je sledila vrsta posnemovalcev. Med (številnimi) Herodotovimi posnemovalci naj omenimo Ksenofonta, ki mu mnogi celo odrekajo mesto v kanonu zgodovinopiscev ob Herodotu in Tukididu, vendar ne moremo mimo dejstva, da je imel Ksenofont (gl. ustrezno poglavje) v svoji *Grški zgodovini* resne zgodovinske ambicije, kar je razvidno že iz tega, da jo je kronološko (in deloma stilno) navezal na Tukididovo *Peloponeško vojno*. Po Tukididu se je zgledovala vrsta piscev, ki so posnemali njegov slog<sup>27</sup> ali pa jemali njegovo zgodovino za izhodišče svojega dela; Tukididovo pripoved so nadaljevali (vsaj) Ksenofont, Teopomp (gl. ustrezno poglavje) in Kratip. Število teh piscev se sicer od priročnika do priročnika spreminja, vendar si vsaj trije zaslužijo natančnejšo omembo, zopet ne nujno po kronološkem vrstnem redu.

---

<sup>27</sup> Ta tradicija ima izjemen potencial, o katerem je praktično nemogoče razpravljati, saj so se razni pisci tako stilno kot metodološko zgledovali po Tukididu skozi vso antiko (gl. poglavje o Salustiju).

Za Tukididove posnemovalce, tj. pisce, ki so se vsebinsko in stilno najbolj naslonili na njegovo *Peloponeško vojno*, bi lahko polemično uporabili izraz *Thoucydidei*, čeprav jim s tem seveda ne odrekamo njihovih zgodovinopisnih ambicij. O Kratipu (*Krátippos*) iz Aten je znanega malo; po skopih podatkih naj bi bil Tukididov sodobnik ali le malo mlajši; nekateri (med njimi npr. Jacoby) so celo mnenja, da gre za namišljenega avtorja, poznohelenistični konstrukt, ki je ostal brez vsakršne omembe v vseh pregledih antičnih piscev (npr. v Diodorjevi *Kroniki*), in da gre torej za potvorbo prevladujočega zgodovinopisnega stila zgodnjega 4. stoletja. Kratip je svojo zgodovino kronološko navezal na Tukididovo delo in obdelal obdobje od leta 411 do najkasneje leta 394 pr. Kr. Stilno se delo precej navezuje na Tukidida; ta vtis dodatno potrjuje dejstvo, da v delu ni nobenih neposrednih govorov, po čemer smemo sklepati, da je avtor želel ustvariti podobnost z osmo knjigo Tukididove zgodovine.

Filist (*Phílistos*) iz Sirakuz (okoli 430–356/55) je napisal *Zgodovino Sicilije* (*Sikeliká*). Delo je bilo brez dvoma zasnovano kot celovit torzo, vendar je bila zgodovinska snov obravnavana v dveh delih: prvih sedem knjig vsebuje zgodovino Sicilije do leta 406/5, drugih šest knjig pa sodobno zgodovino, tj. vladavino Dionizija I. (štiri knjige) in Dionizija II. Zgodovina vladavine Dionizija II. se je dolgo ohranila kot samostojen torzo in je iz nje kasneje črpalo več sicilskih piscev, iz prvega dela, ki je obravnaval starejšo zgodovino Sicilije, pa sta kasneje črpala Teopomp in Efor (gl. ustrezno poglavje). Filist se je stilno in vsebinsko precej naslanjal na Tukidida; temu primerno ga je Ciceron poimenoval kar »mali Tukidid« (*paene pusillus Thucydides*: v pismu bratu Kvintu, 2,11,4), celo do te mere, da je za nekatera zgodovinska poglavja (npr. poraz atenske vojske pri Sirakuzah) raje črpal pri Tukididu, kot da bi se zanesel na svoje podatke iz avtopsije.

Eno najbolj spornih vprašanj za to obdobje je avtor *Grške zgodovine* iz Oksirinha. *Grška zgodovina* (*Helleniká*) iz Oksirinha je zgodovinsko delo, ki, podobno kot v Kratipovem primeru, nadaljuje Tukididovo pripoved od leta 411 in sega do najkasneje 387/6 pr. Kr. Od dela so se ohranili le fragmenti, vendar so nekateri dovolj obsežni, da je bila mogoča rekonstrukcija sloga in ocena obsega. To delo je z današnjega stališča izjemno zanimivo tudi zato, ker gre za enega redkih primerov v zgodovinski literaturi, ko se je pisec razmeroma natančno ukvarjal tudi z državno ureditvijo (*politeía*) – v tem primeru z državno ureditvijo Bojotije –, čeprav bistveno manj natančno oziroma teoretično poglobljeno kot kasneje denimo Polibij. O precejšnji priljubljenosti tega dela (in morda precejšnjem

pomenu njegovega avtorja) v antiki pričajo denimo nedavno objavljeni fragmenti iz Kaira (objava leta 1976), ki jih je natančna datacija na podlagi njihove pisemske oblike uvrstila v 1. stoletje po Kr., torej več kot 400 let po njihovem domnevnem nastanku; znano je tudi, da je iz tega dela črpal Efor (gl. ustrezno poglavje). O tem, kdo je pravi avtor te zgodovine, je bilo prelito morje črnila, v »ožji izbor« pa sta se uvrstila predvsem dva pisca, namreč Kratip in Teopomp, vendar to vprašanje ostaja do nadaljnega bolj ali manj odprto.

## ATIDOGRAFI

Nazadnje velja v širšem kontekstu tega poglavja omeniti še en zanimiv pojav v zgodovinopisju »klasične« dobe, namreč t. i. *atidografe*. Ker gre za vrsto piscev, ki so ustvarjali že v 5. stoletju in skozi vse 4. stoletje celo do srede 3. stoletja pr. Kr., poleg tega pa je njihov predmet pisanja strogo vzeto »lokalna« zgodovina, jih je primerneje obravnavati posebej. Gre za avtorje, ki so z razmeroma znanstvenim pristopom zbirali gradivo, vključno z mitološkim, povezano z zgodovino Aten oziroma širšim področjem Atike. Kronike atidografov so vsebovale izjemno bogat pregled atiških starožitnosti, mitologije, kulture in političnih institucij, vendar so ti pisci večinoma zavzemali apologetično stališče do svojega predmeta in povečevali slavo Aten. Prvi pisec lokalne atenske zgodovine, ki bi lahko veljal za predhodnika atidografov, je Helanik z Lezbosa, Tukididov sodobnik, čigar *Atenska zgodovina* je izšla kmalu po letu 404 pr. Kr.; Tukidid ga ni cenil prav dosti, saj mu je očital številne netočnosti. Med pomembnejšimi atidografi lahko naštejemo še Androtiona (4. stoletje pr. Kr.) in Filohora (3. stoletje).

G. P.

**Literatura:** Grant 1995, Marincola 2001, Palmer 1980, West 1971.

## HEKATAJ IZ MILETA

Hekataj, sin Hegesandra, je bil pred Herodotom prvi pomembnejši geograf in zgodovinar, tako imenovani »logograf« (gl. zgoraj). Hekataj je pripadal stari miletski aristokraciji in je živel od okoli 550 do okoli 480 pr. Kr., o

čemer sklepamo na osnovi Herodotovega poročila o uporih maloazijskih jonskih Grkov (500–494 pr. Kr.; 5,36; 124–126), ki ga je Hekataj Grkom zaradi ekonomske in vojaške premoči perzijskega kraljestva zaman skušal odsvetovati, prigovarjal pa je, naj zgradijo mornarico. Po neuspešnem jonskem uporu se je pri satrapu Artafernu zavzel za neprestroge ukrepe proti Grkom (Diod. 10,25,4). Vloga, ki jo je odigral v političnem življenju svoje domovine, kaže na starejšo zrelo osebnost. Ni gotovo, ali je doživel perzijske vojne. Veliko je prepotoval (Agathem., T 12a [Jacoby]) in preživel daljši čas v Egiptu (Herod. 2,143). Pri Strabonu (14,1,7) je ohranjen verjetno napačen podatek, da je bil Hekataj učenec Anaksimandra, avtorja prvega zemljevida tedaj znanega sveta. Njegov učitelj je bil Tales (oba sta bila iz Mileta), prvi znani grški filozof, ki je skušal svet razložiti racionalno in ne mitično in ki je napovedal sončni mrk 28. maja 585. leta. Nedvomno sta oba filozofa nanj odločilno vplivala.

Pri F. Jacobyju (*Fragmente der griechischen Historiker*, Berlin 1923–; Hekataj: *FGrHist* 1) je ohranjenih 25 notic o Hekatajevem življenju (T 1–25) in 373 fragmentov iz njegovih sicer izgubljenih del (F 1a–373). Izvirajo predvsem iz del gramatikov, raznih sholij (učenih komentarjev poznejših gramatikov k delom klasičnih grških in latinskih piscev) in leksikonov, pa Atenaja, Strabona, Pavzanija, največ pa jih je iz Štefana iz Bizanca. Ohranjeni so fragmenti iz dveh njegovih večjih del: prvo je *Genealogija* (*Rodovniki*), imenovano tudi *Historíai* (*Zgodovinski oris*) in *Heroología* (*Pripovedi o herojih*), od katerega je ohranjenih 35 fragmentov, ki govorijo o ustanovitvi posameznih grških mest, o Devkalionovih potomcih (Devkalion in Pira sta bila edina, ki sta preživela vesoljni potop), o Argonavtih, Danaidah (petdesetih Danajevih hčera, ki bi se morale poročiti z bratrance, Egiptovimi sinovi, pa so z očetom zbežale v Argos), Heraklu in njegovih potomcih; nekateri se nanašajo na tebanske sage in na razna druga legendarna grška izročila, ne obravnavajo pa dogodkov sodobnosti oziroma polpreteklega dogajanja.

338 fragmentov je ohranjenih iz njegovega drugega dela: *Periégesis* oziroma *Períodos gês* (*Opis zemlje; Potopis znanega sveta*), ki je bilo razdeljeno na tri dele. Fragment 36 (a in b) se nanaša na zemljevid, ki je bil razširjena in popravljena verzija Anaksimandrovega. Drugi fragmenti izvirajo iz dveh knjig, ki sta sestavljali *Opis zemlje* in sta bili pozneje poimenovani *Evropa* in *Azija*. Iz ohranjenih odlomkov je razvidno, da je *Opis* vseboval vse tedaj znane dežele. V prvi knjigi je Hekataj obravnaval dežele od Hispanije, Ligurije, Keltoev, Etruščanov, Sicilije, Italije, vzhodnojadranske obale,

Grčije, otokov tračanske in azijske obale do Makedonije, Trakije, Skitije ter severne Evrope. Druga knjiga, *Azija*, ki je vključevala tudi Afriko, je obsegala vse maloazijske dežele od Črnega morja, Helesponta, Troade, prek Jonskih otokov, Lidije, Karije, Likije, Pamfilije in Kilikije, dalje vzhodno Azijo in Egipt, Etiopijo in Libijo. Nekaj fragmentov ni mogoče opredeliti, nekaj jih morda celo ni pristnih.

Hekataj je smatral zemljo za okroglo ploščo, ki jo je obdajal ocean, razdeljena pa je bila na dva enaka dela, Evropo in Azijo. Ločila naj bi ju linija, ki je potekala od Sredozemskega do Črnega morja v smeri vzhod – zahod, medtem ko naj bi jo v smeri sever – jug potekajoča linija po Donavi in Nilu delila na štiri enako velike kvadrante. Tudi posamezne dežele so imele pri Hekataju obliko pravih geometričnih likov. Predvsem je opisoval obalne predele, vendar tudi notranjost, ponekod je njegov opis segel do roba zemlje. Poudarek je dal stvarnim podatkom o zemlji in njenih prebivalcih, pri čemer mu ni bil pomemben stil pisanja, prav tako ne neposredna uporabnost njegovega dela, kar ga loči od opisov obale, t. i. periplov. Opisoval je ljudi in kraje, ljudstva in njihove običaje, meje, reke, gorovja, naravo, rastlinstvo in živalstvo ter naravne pojave.

Hekataj je pisal v arhajskem jeziku in v preprostem, opisnem stilu (že to je njegovemu delu dajalo videz zgodovinske kredibilnosti), vendar je bilo po nekaterih ohranjenih besedilih sodeč pri njem že opaziti zametke razčlenjene, ritmične proze (gl. izbor besedil, 4b). Ne moremo ga še smatrati za zgodovinarja v modernem pomenu besede (to je šele Herodot), kajti ni poznal enotnega koncepta zgodovine in obdobja, ki ga je obravnaval, zato tudi ne enotne zgradbe dela. Lahko pa ga štejemo za glavnega predstavnika znanstvene geografije, predvsem pa njegovo delo nedvomno predstavlja začetek znanstvenega obravnavanja zgodovinskega dogajanja. Kritiziral je mite, vendar je legendarno zgodovino – kot vsi antični zgodovinarji za njim – presojal z merili sodobnosti in jo zgolj skušal očistiti pretirane čudežnosti. Iz njegovega dela je črpal Herodot, na katerega so nekateri Hekatajevi pogledi in poročila močno vplivali; za nekatere odlomke je celo znano, da jih je Herodot dobesedno prepisal iz svojega predhodnika, tako npr. opis krokodila, povodnega konja in feniksa (2,70; 71; 73).

M. Š. K.

**Literatura:** Immerwahr 1985, Jackoby 1968, Nicolai 2011, West 1991.

## IZBOR BESEDIL<sup>28</sup>

### 1) Suida

Hekataj iz Mileta, Hegesandrov sin. Rodil se je za časa Dareja, Kambizovega<sup>29</sup> naslednika, kot sodobnik Dionizija iz Mileta,<sup>30</sup> tj. med 62. olimpijado. Zgodovino-pisec. Pri Hekataju, ki je bil tudi Protagorov učenec, črpa mlajši Herodot iz Halikarnasa. Prvi je bil, ki je v prozi napisal delo zgodovinske narave (*historía*); prvo prozno delo (*syngraphé*) je napisal Ferekid, medtem ko Akuzilajeva<sup>31</sup> dela niso pristna.

### 2 a) Agatem

Anaksimander iz Mileta, Talesov učenec, je prvi izdelal zemljevid znanega sveta, Hekataj iz Mileta, ki je bil daleč po svetu, pa ga je dopolnil do osupljivih podrobnosti. Helanik z Lezbosa, izredno učen mož, je stvarno popisoval zgodovino. Sigijec Damast je napisal *Periplus*, pri tem pa obilno črpal iz Hekatajevih del. Zatem so Demokrit, Evdoks in še nekateri drugi izdelali [svoje] Zemljevide in potopise<sup>32</sup> ...

### b) Dion Perieget

Kdo so bili, ki so prvi na zemljevidu orisali znani svet? Prvi je bil Anaksimander, drugi Hekataj iz Mileta, tretji Talesov učenec Demokrit in četrti Evdoks.

### 3 a) Demetrij

Hekataj iz Mileta pravi takole: »O stvareh pišem, kakor presojam, da so resnične. Grških zgodb, ki se mi zdijo naravnost smešne, je namreč brez števila.<sup>33</sup>

### b)

Namen [teh] členov je skladno izražanje [določenih] misli; [posamezni členi] lahko vsebujejo tudi zaključeno misel, kakor denimo v primeru uvoda v Hekatajevi Zgodovini: »Hekataj iz Mileta pravi takole.«

---

<sup>28</sup> Prevod in opombe G. Pobežin po izdaji F. Jacoby, *FGrHist* 1.

<sup>29</sup> Darej je bil perzijski kralj od leta 521 do 486 pr. Kr.; Kambiz, sin Kira Velikega, je bil perzijski kralj od leta 530 do 522 pr. Kr.

<sup>30</sup> Dionizij iz Mileta, domnevni pisec *Perzijske zgodovine*.

<sup>31</sup> O Ferekidu in Akuzilaju gl. poglavje »Arhaisko in klasično zgodovino-pisje«.

<sup>32</sup> Z besedo »potopis« je mogoče prevesti dva grška izraza: *períplous* in *períodos*. *Períplous* je »opis plovbe«, *períodos* pa »opis poti«.

<sup>33</sup> Po nekaterih razlagah naj bi Hekataj s tem meril predvsem na genealoška izročila, s katerimi je bil prežet ves grški svet; v Atenah, denimo, so bila ta izročila zlasti močna, kar naj bi pogojevalo rivalstvo med posameznimi vplivnimi družinami.

#### **4) Štefan iz Bizanca**

Heziod pravi, da so [Argonavti] pripluli po reki Fasis, toda Hekataj to trditev zavrača, češ da se Fasis ne izliva v Črno morje. Pa tudi odpluti niso mogli po Tanaidi, temveč po isti reki, po kateri so bili prišli, kakor pravi Sofokles v Skitih. Tudi Kalimah omenja, da ne tisti, ki so kdaj pluli po Jadranskem morju, niso naleteli na Argonavte, kakor tudi ne tisti, ki so mimo Črnih peči pluli proti Kerkiri, koder so se svoje dni mudili Argonavti. Ko namreč Ister, ki izvira v krajih Hiperborejcev, teče med Skitijo in Trakijo, se razcepi na dva toka, od katerih se eden izliva v Črno morje, drugi pa v Tirensko morje.

#### **5 a) Agatem**

Stari so znani svet risali kot okroglo ploskev, sredi katere je Grčija, sredi te pa Delfi, ki so kakor popek sveta. Demokrit je bil prvi, ki je ugotovil, da je zemlja [po obliki] podolgovata in da v dolžino meri poldrugi obseg svoje širine; podobno je menil tudi Dikajarh Peripatetik. Po Evdoksovem mnenju zemlja v dolžino meri celo dvakrat toliko kot v širino, po Eratostenovem pa še več.

#### **b) Herodot**

Na smeh mi gre, ko vidim, kako so se mnogi lotili zemljevida sveta in kako ga nihče ni izgotovil po pameti. Nekateri rišejo Okean, kako teče okoli zemlje, ki je okrogla, kakor bi jo očrtal s šestilom, Azijo pa delajo enako veliko kakor Evropo.

#### **6 Štefan iz Bizanca**

Liburni: ljudstvo, ki živi ob notranji obali jadranskega zaliva. Hekataj [o njih govori] v ... knjigi Evropa. Ženska oblika imena je Liburnijka. [Uporablja se] tudi izraz Liburnijci. Ime so dobili po nekem prebivalcu Atike Liburnu. Poznamo liburnijske čolne in liburnijski plašč, ki je vrsta oblačila.

## **HERODOT**

Na prehodu iz 6. v 5. stoletje pr. Kr. se je grško zgodovino pisje v razmeroma kratkem obdobju naposled iz razdrobljenih zametkov in pretapljanja mitov preusmerilo v pravo zgodovino, v Herodotu pa je dobilo reformatorsko osebnost, ki je iz tradicije logografov ob lastnem duhovnem zorenju elegantno, vendar odločno prestopila v »tabor kritične historiografije«.

Herodot se je rodil v Halikarnasu v Kariji, v dorski koloniji matičnega

Trojzena, ki pa je bila globoko prežeta z jonskimi elementi; ti so se, kakor pričajo napisi, kulturno močno uveljavili. Letnica njegovega rojstva, med 490 in 480 pr. Kr., ni povsem gotova. Kakor so domnevali že v antiki, naj bi bil v začetku peloponeške vojne star 53 let – kot najverjetnejše leto njegovega rojstva torej navajajo letnico 484 ali tudi 486 pr. Kr. Njegova družina, ki je uživala visok družbeni položaj,<sup>34</sup> se je hitro helenizirala, kljub svojemu deloma karijskemu poreklu, o katerem lahko sklepamo po negrških imenih njegovega očeta (Likses) in strica (Paniásis). Pri slednjem, enem zadnjih epikov homerskega sloga,<sup>35</sup> je bil Herodot deležen obsežnega literarnega šolanja.

Po nemirih okoli leta 460 – najbrž je šlo za poskus odstranitve hali-karnaškega tirana Ligdama<sup>36</sup> (v kolikšni meri je bil vpleten sam Herodot, ni znano), ki je med drugim dal usmrtiti tudi njegovega strica Paniasisa, je bil izgnan na Samos, vendar sam tega ne omenja. Veliko je potoval: na sever (vse do južnih predelov današnje Rusije), v Babilon, Sirijo in Palestino, štiri mesece je bil v Egiptu (Egipt je na Herodota napravil poseben vtis, tako da je za njegov opis namenil skoraj vso drugo in še del tretje knjige). Med letoma 447 in 444 pr. Kr. je daljša obdobja preživel v Atenah, vendar tega obdobja, ki je bilo eno najpomembnejših v njegovem življenju, sam ne omenja. V Atenah je spoznal Perikla in bil je v tesnih stikih s Sofoklom; prav to omogoča precej natančno datacijo njegovega bivanja v Atenah. Kakšna je bila narava njegovih popotovanj, ni povsem jasno: nekateri jim pripisujejo premoženjske vzgibe, že v antiki pa je prevladovalo mnenje, da se je preživljal s predavanji (v Atenah naj bi ob branju odlomkov iz svojega dela, ki so odkrivali njegovo naklonjenost do mesta, dobil zajetno volilo iz državne blagajne). Leta 444 ali 443 se je udeležil ustanovitve panhelenske kolonije v Túrijih (*Thourioi*) v južni Italiji (Velika Grčija), kjer je verjetno ostal do smrti okoli leta 425 pr. Kr.

Njegovo delo<sup>37</sup> *Zgodbe (Historíai)* je bilo najverjetneje objavljeno šele v prvih letih peloponeške vojne, čeprav so nekateri mnenja, da je bilo obja-

---

<sup>34</sup> Po nekaterih virih je izhajal iz plemiške družine, vendar so mnenja o tem deljena.

<sup>35</sup> Paniásis (*Panyassis*) je bil grški epski pesnik, ki je napisal dve pesnitvi, *Heraklejo* v 9000 verzih in *Zgodovino Jonije* v 3000 elegičnih distihih, ki pa sta se ohranili le v fragmentih.

<sup>36</sup> Vnuk kraljice Artemizije, ki jo Herodot omenja s precejšnjo mero simpatije (7,99).

<sup>37</sup> Poleg njegovega poglavitnega dela so mu pripisovali tudi delo z naslovom *Vita*



vljeno šele po avtorjevi smrti, tj. okoli leta 425 pr. Kr.<sup>38</sup> Delo je razdeljeno na devet knjig, vendar ta delitev ni pristno Herodotova – uvedli so jo aleksandrijski filologi<sup>39</sup> (še najverjetneje Aristarh,<sup>40</sup> ki je napisal tudi komentar).

Razčlenili bi ga lahko takole:

1,1–5: *Proemij*

6–94: *prvi razdelek*

Evropa in Azija; Grki in Lidijci – zgodovina lidijske monarhije od Gigeša dalje; Krojz (v odstavku o Krojzu, ki govori o njegovi zvezi z Delfi, so pomembni odlomki iz zgodovine Aten in Šparte).

95–216: *drugi razdelek*

Začetki in razvoj Kirove univerzalne monarhije; izčrpen opis Kirovih osvajanj, iz katerih zraste Perzija: pohod zoper azijske Grke, pohod nad Babilon (sledi opis Babilona), vojna zoper Masagete; Kirova smrt.

2,1–3,66: *tretji razdelek*

Kambiz (Kirov sin) in njegov pohod nad Egipt – sledi najdaljši ekskurz v njegovem delu, opis Egipta, ki obsega vso drugo knjigo (v prvi polovici poda na podlagi avtopsije geografski in etnografski opis Egipta, v drugi polovici pa zgodovino faraonov).

3,67–160: *četrti razdelek*

Poraz Egipta, Libije in Kirene, Kambizova smrt; nastop Dareja in preureditev cesarstva (vključeni so natančni opisi politično-ekonomske in ozemeljske ureditve ter izredne ekonomske moči<sup>41</sup>); ekskurz o Indiji,

---

*Homeri*, ki pa je očitno nepristno; napisano je v jonskem narečju in je najbrž nastalo ob koncu 1. stoletja pr. Kr.

<sup>38</sup> Kot argument, da je bilo delo objavljeno po smrti, so nekateri navajali nejasen oziroma premalo definiran zaključek. Težava je v tem, da se je perzijska vojna *de facto* končala leta 479, *de iure* pa precej kasneje – leta 449 s t. i. Kalijevim mirom. Herodot v svojem delu navaja zadnje vojno dejanje, tj. atensko osvojitve Sesta.

<sup>39</sup> Delitev na devet knjig je bila vzrok, da so kasneje posamezne knjige dobile naslov po imenih devetih Muz, kakor razlaga epigram neznanega pesnika: *Herodot Muze pod streho je vzel: za to gostoljubnost dala mu sleherna njih knjigo po eno je v dar.* (Anon., *Anth. Gr.* 9,160)

<sup>40</sup> Aristarh s Samotrake (okoli 215–143 pr. Kr.), vodja aleksandrijske knjižnice v letih 180–145, avtor številnih razprav in komentarjev k delom klasičnih grških piscev; eden njegovih najvidnejših podvigov je bila kritična izdaja Homerja, ki so ji sledile še izdaje Hezioda, Alkaja, Pindarja idr.

<sup>41</sup> Herodot je ob več priložnostih izčrpno opisoval, kolikšna sredstva so imeli

Arabiji in Etiopiji; Darejev pohod nad Samos; upor Babiloncev in drugo zavzetje Babilona.

4,1–5,27: *peti razdelek*

Darejev (sicer ponesrečeni) pohod nad Skite (vključen je obsežen etnografski ekskurz), v Libijo (vključen prikaz grških kolonij v Libiji, zlasti Kirene, ter ekskurz o običajih Libijcev) in Trakijo; Perzijci osvajajo severni Egej.

5,28–6,42: *šesti razdelek*

Osvojitve Perzijcev v Evropi; (neuspela) vstaja maloazijskih Joncev – pomoč Aten in Eritreje (s tem nastopi nova faza konflikta med grškim svetom in Perzijo, Darej priseže maščevanje nad Atenami); nadaljevanje zgodovine grških držav (z opisom nadaljuje tam, kjer se je ustavil v prvi knjigi).

6,43–140: *sedmi razdelek*

Dva Darejeva pohoda proti Grčiji (prvi – proti Atenam in Eritreji – se konča z Mardonijevim brodolomom pri Atosu, drugi – pod poveljstvom Datisa in Artaferna, se konča pri Maratonu); beg špartanskega kralja Demarata v Perzijo (ekskurz o razmerah in medsebojnih sporih grških držav za časa prve perzijske vojne); zmaga pri Maratonu.

7,1–8,96: *osmi razdelek*

Darejeva smrt, nastop Kserksa; Kserks si podvrže Egipt; obsežen opis priprav na pohod zoper Grčijo, podrobno naštevanje ljudstev, ki so se ga udeležila; Grki pod špartansko hegemonijo (zaman) prosijo Gelona Sira-kuškega za pomoč proti Perzijcem (ekskurz o Grkih na Siciliji, njihovih medsebojnih sporih in bojih s Kartažani); Kserksov pohod skozi Trakijo, Makedonijo in Tesalijo; bitka pri Termopilah (Leonid, Efiat), pomorska bitka pri Artemiziju, osvojitve Aten, bitka pri Salamini.

8,97–9,121: *deveti razdelek*

Kserksova vrnitev v Azijo; Atene zavrnejo Mardonijevo ponudbo o zvezi; Mardonij zažge Atene in se umakne v Bojotijo; bitka pri Platajah; bitka pri Mikali; Atenci osvojijo Sest.

Kot je razvidno iz vsebinskega pregleda, tematske cezure ne sovpadajo povsem s »fizično«  
Aristarhovo delitvijo. Vprašanje zgradbe je zelo

---

perzijski kralji na razpolago, s čimer je učinkovito izpostavil razliko med Perzijo kot ekonomsko velesilo, ki ima tudi neomejen človeški potencial, in v primerjavi z njo neznatno Grčijo.

zapleteno in je dvignilo vsaj toliko prahu kot homersko vprašanje.<sup>42</sup> Eno najtežjih vprašanj glede *Zgodb* je, ali je bilo delo enotno, torej napisano v enem kosu, ali po plasteh in v skladu z avtorjevo osebno rastjo.

Stroka se je pri preučevanju Herodota razdelila na dva tabora: na analiste in unitarijance (izraza sta izposojena prav iz terminologije glede homerskega vprašanja), pri čemer je treba omeniti, da ti dve smeri nista povsem nezdržljivi. Odločati se za verodostojnost oziroma »pravilnost« trditev ene ali druge skupine je popolnoma brezplodno, ker so trditve z obeh polov hkrati dobro podkrepjene, vendar mestoma tudi pomanjkljive. Stališče analistov je, da ni imel pisec v začetku nobenega jasnega načrta, da je delo sestavljeno iz posameznih pripovedi – *lógoi*, kot argument navajajo nestanovitnost v dolžini t. i. »ekskurzov« ipd.; kot najznačilnejša predstavnika tega pristopa naj omenimo Jackobyja, ki je zagovarjal »razvojni« teorijo; tudi sicer so analisti pogosto trdili, da je razvoj historiografije stvar Herodotove osebne rasti in da se je torej zgodovina s Herodotovim napredkom od najzgodnejših, geografsko-etnografskih plasti »osvobodila« iz spon etnografije. Unitarijanci pa v splošnem zagovarjajo mnenje, da obstaja v *Zgodbah* kontinuiteta snovi skozi celotno delo, skupni imenovalc zgodovinopisnih impulzov in uspešna podreditev posameznih partij celoti – vztrajajo pri enotni zasnovi in kontinuirani realizaciji.

Zdi se sicer, da lahko na tem mestu »varno« navedemo nekaj pogosto navajanih dejstev, katerim priznavajo določeno težo (vsaj tisti zmernejši) predstavniki obeh tokov: kljub nasprotnemu vtisu je najbrž treba delo imeti za sklenjeno, vendar brez prvotnega »osnutka« in s kasnejšimi redakcijami oziroma vrivki. Dokaz za »epizodnost« dela se zdi tudi trditev, ki jo postavi sam Herodot (4,30): »kajti že od vsega začetka sem se namenil, da si bom tu in tam dovolil kak dostavek«, kot sled redakcijskih popravkov pa se kaže tudi nedoslednost v prvi knjigi, ko je avtor sicer nakazal, da bo obdelal tudi zgodovino Asirije (1,184), vendar je v končni redakciji ni, ali npr. neskladnost v sedmi knjigi, ko Herodot nakaže (7,213), da bo obširneje opisal Efialtovo smrt, česar potem ne stori.

Še eno vprašanje je, ki je za preučevanje Herodota zelo pomembno in ki je bilo eden glavnih argumentov na strani analistov (pa tudi unitarijanci so se mnogokrat strinjali, da nanj niso našli pravega odgovora), namreč vprašanje o tem, ali ima delo enotno, osrednjo temo. Sovre je kljub mnenju, da je delo nastalo »po epizodah«, v svojem uvodu povzel precej

---

<sup>42</sup> Gl. poglavje o Homerju.

razširjeno mnenje, da je »bilo delo od kraja zasnovano kot zgodovina Perzije«,<sup>43</sup> ki pa jo je Herodot predelal po obisku v Atenah, kjer je zaradi različni dejavnikov<sup>44</sup> »začel drugače gledati na zgodovino grštva«. Če je bilo torej delo pred tem zasnovano kot nova temeljita zgodovina Perzije, v katero naj bi bili vključeni daljši etnografski ekskurzi, in če je Herodot prej skozi »etnografsko prizmo« oba svetova, grškega in perzijskega, koordiniral in moralno enačil, mu je v Atenah »grštvo postalo merilo za ideal človeštva, boj Helade s Perzijo pa eksistenčna borba številčno manjšega, toda npravno višje stoječega ljudstva zoper fizično premoč nižje stoječih ljudi«. Ob novem pojmovanju Grkov v primerjavi z barbari (vrednotenje Heleni – barbari je polaren izraz brez moralnega preudiciranja in Herodot je tu objektivni) naj bi šele dobil osnovno temo za univerzalno zgodovino (ki ji je po novem podredil že napisane partije).

Branje poglavij *Zgodb* pred perzijskimi vojnami (ki zavzemajo približno dve tretjini celotnega volumna) ustvari vtis, da gre sicer za počasen tok *in medias res*, da pa gre vendar za bolj ali manj neprekinjeno rdečo nit, za implicitno poudarjanje duhovnih in političnih razlik med vzhodom in zahodom; v tem oziru je delo smiselno zaokroženo – od nastanka vzhodnega kolosa do izničenja njegove grožnje ob koncu perzijskih vojn –, tok pripovedi pa nezmotljivo poudarja razlike med Grki in Perzijci. Med skromnostjo »skalnate in revne dežele«, kjer, kot pravi Perikles, »ljudje ljubijo skromno lepoto«, in neizmernim bogastvom v sredstvih in človeški sili, s katerimi je razpolagal orientalski despot; med majhnimi otočki demokracije (do katerih pa je Herodot ob opisu notranjih razprtij precej kritičen – pozna namreč največjo nevarnost svobode, to sta sebičnost in nesloga)

---

<sup>43</sup> V tem smislu Sovre problematizira aleksandrijsko delitev *Zgodb* na devet knjig; razdelitev bi potemtakem morala sloneti na posameznih vladnih obdobjih perzijskih kraljev, vendar, kot lahko bralec ugotovi sam ob pričujoči vsebinski shemi zgoraj, ta princip velja samo v prvi knjigi, ki se dejansko zaključí s Kirovo smrtjo, in pa v knjigah VII–IX, ki opisujejo obdobje Kserksove vlade do konca druge perzijske vojne. Knjige II–VI pa se po fizičnem obsegu ne prekrivajo z obdobji Kambizove in Darejeve vlade.

<sup>44</sup> Herodot je bil, kot že rečeno, v času svojega bivanja v Atenah v osebnem stiku s Sofoklom. Ti stiki, ki so brez dvoma koristili obema (tudi pri Sofoklu je najti partije, ki kažejo Herodotov vpliv), so na Herodota vplivali zlasti v zadnjem delu njegovih *Zgodb*, tj. v knjigah VII–IX. Metodološko Herodot sicer marsikaj dolguje tradiciji, torej predhodnikom – logografom, toda vrednostno komponento, historično oceno – prav to je pri njem revolucionarno – je dobil iz poezije.

in teokratskim tipom orientalske despotovine; med »sladko svobodo« in suženjstvom. *Zgodbe* spremljajo življenjsko pot štirih perzijskih kraljev; grška zgodovina je (ob pomanjkanju že obstoječega zgodovinopisnega žanra) obravnavana po delih, ki so vstavljeni nekako na tistih mestih, ko je v ustreznem zgodovinskem toku prišlo do stika med Grki in Perzijci.

Ključni moment Herodotovega dela je *historía* – poizvedovanje, preiskovanje, raziskava – tj. zbiranje podatkov o preteklih dogodkih in dejanjih (ne samo Grkov, temveč tudi barbarov – tj. vseh Negrkov), o nekdanjih in sodobnih etnografskih ter geografskih značilnostih. Vendar je ta *historía* kritična: tako glede izbire podatkov, kot tudi glede tega, ali jim bo dejansko verjel: »Kot poročevalec sem dolžan poročati o vsem, kar se govori, zato pa še ni treba, da bi moral tudi vse verjeti: tega načela se hočem držati v vsem svojem poročilu.« (7,152) Kar se tiče pisnih virov, ki jih je imel na voljo, vendar jih le redko navaja (pa še to pogosto iz polemičnih vzrokov), Herodot veliko dolguje Hekataju iz Mileta, vendar z njim tudi odločno polemizira.<sup>45</sup> Znani so mu bili pisci perzijske zgodovine Haron, Ksant in Dionizij iz Mileta, kot pisni viri pa so mu služili tudi spomeniki, napisi na posvetilnih darovih, spominske plošče ipd. Kot njegovi predhodniki je bil tudi Herodot odvisen od ustnega izročila in tu je precej selektiven: za pridobivanje so najprimernejši *epikhórioi ándres*, se pravi domačini, med temi pa seveda *lógiói ándres*, tj. tisti, ki so najbolj obveščeni (v Egiptu denimo svečeniki). Na splošno lahko rečemo, da je Herodot pri prenašanju podatkov zanesljiv, čeprav ne manjka zmot in nesporazumov. Najpomembnejše je, da je Herodot v tem pogledu utemeljil metodološko zavednost in kritično presojo – ni mu dovolj le podajanje snovi, temveč čuti potrebo, da do nje zavzame kritično distanco in da se mora o stvareh prepričati iz avtopsije. Res se teh načel ni držal do zadnje besede, je pa z njimi ustvaril temelj za Tukididovo ustvarjanje.

Herodotov stil so občudovali pisci in bralci že od antičnih časov naprej; Dionizij iz Halikarnasa je občudoval očarljivost (*kháris*) in ljubkost (*hedoné*) njegovega sloga. Herodot, po rodu sicer Dorec, je pisal v jonskem narečju, ki je bilo po tradiciji logografov, skoraj samih Joncev, skoraj knjižni jezik. Ta se je razvil iz epskega jezika in že pri logografih je doživel mnogo sprememb, pri Herodotu pa se je razvil še nekoliko dlje. Njegov jezik je

---

<sup>45</sup> S tem, da sicer navaja svoje vire, je napravil velik korak naprej od logografov; »podrobnosti so tiste, ki dajo delu videz verodostojnosti«, je v svojem delu *Tukidid in peloponeška vojna* zapisal G. Cawkwell.

prežet tudi s homerskimi, dorskimi in atiškimi izrazi (retor Hermogen ga je označil za »pisanega« – *poikíle*); aticizme lahko razložimo kot »kulturno usedlino«, ki je v njem ostala po bivanju v Atenah. Pogoste so tudi epske oblike, kar cele sintaktične enote, ki dajejo njegovemu delu rahlo pesniški pridih; v tem se razlikuje od logografov, ki so se od poezije ograjevali.

Njegov jezik je sicer v marsičem nadaljevanje te tradicije; v *Zgodbah* prevladuje priredje, ki v živem govoru predstavlja nekoliko prvobitno stopnjo izražanja – preprosto izražanje pomeni preprost miselni proces, ki je bil pri logografih običajen. Nasploh velja, da je njegov slog lahkoten in prikupen, zelo razumljiv, brez patosa in retorične privzdignjenosti – slog verodostojnega poročevalca.

Herodota so občudovali že njegovi rojaki; Atenaj<sup>46</sup> mu daje vzdevek »sladko doneči« (*melígerys*), avtor spisa *O vzvišenem* (*Peri hýpsous – De sublimis*) prisoja Ksenofontu milino, Tukididu lepoto, Herodotu pa oboje. Dionizij iz Halikarnasa je poleg že zgoraj omenjene ocene postavil tudi pomembno ugotovitev, da je s Herodotom historiografija v snovnem pogledu od lokalne zgodovine napredovala k svetovni. Vse ocene na Herodotov račun pa le niso laskave: Plutarh mu je v delu *O Herodotovi zlobi* (*De Herodoti malignitate*) prisojal pristranskost in Ciceron je v spisu *O zakonih* (*De legibus*) ugotovil, da je njegovo delo »polno brezštevilnih zgodb« (*innumerabiles fabuale*). Toda te kritike moramo razumeti v pravi luči: Herodot je bil eden najbolj branih in preučevanih piscev, njegovo delo pa poglavitni vir za preučevanje perzijskih vojn. Zato lahko pod zapisano potegnemo črto in pritrdimo vzdevku, ki ga je omenjeni Ciceron Herodotu nadel v spisu *O zakonih*: da je namreč *pater historiae* – oče zgodovine.

Anton Sovre, ki je v celoti prevedel Herodotovo delo, je čudovito povzel njegov stil, tako da je njegov prevod še danes nadvse berljiv in prijeten, opremljen z zelo kvalitetnim uvodom, opombami in imenskim indeksom.

G. P.

**Literatura:** Lateiner 1989, Luce 1997, Marincola 2001, Marincola 2004, Sovre 1953.

## ZGODBE

Herodot je na začetek svojega dela postavil obsežen proemij, ki ga je po vsej verjetnosti napisal nazadnje; ob njem se sicer ustvari vtis, da ni

---

<sup>46</sup> V delu *Gostija sofistov* (*Deipnosophístae*).

potegnil ostre meje med mitološkim in zgodovinskim vodilom,<sup>47</sup> ki pa je zavajajoč: proemij se začne z obetom, da bo pisec opisoval dogodke, človeško zgodovino (*tà genómēna eks anthrópon*), predvsem pa občudovanja vredna dejanja Helenov in barbarov, kar je obet, da bo presešel nacionalni okvir in bo ta dejanja obravnaval nepristransko.

Druga pomembna postavka je vzrok za vojno – *aitía*; najprej pisec navaja mitološke »vzroke« – izpostavljena omemba perzijskih zgodovinarjev kot predstavnikov udeležene stranke v glavnem konfliktu najbrž ni nključna –, ki pa jih kasneje sam ovrže s tem, da kot dejanski in najstarejši razlog antagonizma navede podjarmljenje maloazijskih Grkov. Mitološki del proemija tako verjetno služi le za prikaz, kako daleč v preteklost sega konflikt med Evropo in Azijo.

<sup>1</sup> Herodot iz Halikarnasa je ta poročila zbral in zapisal, da ne bi s časom zamrl spomin na to, kar se je godilo po svetu, zlasti pa, da bi se ne pozabila velika, občudovanja vredna dejanja tako Helenov kakor barbarov, in zakaj je prišlo do vojne med njimi.

<sup>1,1</sup> Perzijski zgodovinarji trdijo, da so razpor zakrivali Feničani. Ti da so prišli od tako imenovanega Rdečega oceana do Sredozemskega morja, se naselili v pokrajini, kjer prebivajo še danes, in se takoj lotili dolgih plovb: izvažali so egipčansko in asirsko blago ter pristajali v raznih krajih, med drugim tudi v Argosu. Argos pa je bil tisti čas najpomembnejše mesto v deželi, ki se ji pravi zdaj Helada. V ta Argos torej so pripluli Feničani in razložili blago naprodaj. Peti ali šesti dan po prihodu, ko je bilo že do malega vse razprodano, je prišla na obrežje gruča žena, med njimi hči kralja Inaha, lo po imenu, prav kakor pripovedujejo tudi Grki. Ko so stale blizu ladjine krme in kupovale stvari, ki so jim bile najbolj po srcu, so se Feničani sporazumeli med seboj in planili nanje. Večina žensk je ušla, lo in še nekatere pa so ugrabili, jih odvedli na krov ter odjadrali proti Egiptu.

<sup>1,2</sup> Tako, pravijo Perzijci (v nasprotju s Heleni), je lo prišla v Egipt, in to je bil prvi vzrok sovražnosti. Kasneje so neki Grki – imena ne vedo povedati, bržda pa so bili Krečani –, pristali v Tirosu na Feniškem ter ugrabili kraljično Evropo. S tem so Feničanom vrnili šilo za ognjilo. Pri drugem nasilstvu, ki je sledilo za tem, je bila krivda na strani Grkov. Pripluli so baje z bojno ladjo do Aje v Kolhidi ob reki Fasisu, ko pa so opravili, za kar so prišli, so ugrabili kraljevo hčer Medejo. Kolhičan je poslal glasnika v Helado ter zahteval, naj mu hčer vrnejo in dado zadoščenje

---

<sup>47</sup> To obliko je kasneje posnemal tudi Tukidid (1,1–5).

za uplenitev. Heleni pa so odgovorili, da jim ugrabitelji Argivke lje tudi niso dali zadoščenja, zato ga tudi oni njemu ne bodo.

1,3 Rod ali dva pozneje, pravijo, je Priamov sin Aleksander, ko je to slišal, začutil željo, da bi si na Grškem ugrabil ženo, ker je bil trdno prepričan, da mu ne bo treba dati zadoščenja; saj ga tudi Grki (dotlej še) niso dali. In tako je odvedel Heleno. Grki so sklenili najprej poslati poslanca z zahtevo, naj jo vrne in plača globo za ugrabljenje. Barbari pa so jim na njih poziv pomolili ugrabitev Medeje pod nos, češ da takrat kljub terjatvi sami niso dali zadoščenja ne vrnili kraljične, zdaj hočejo pa od drugih imeti povračilo.

1,4 Do tod je šlo samo za medsebojni grabež, poslej pa so bili Heleni pravi in resnični krivci: zakaj ti so prvi stopili z vojsko na azijska tla, prej kakor barbari na evropska. Po naziranju Barbarov ugrabljanje žensk res ni pošteno, a vznemirjati se zavoljo tega in misliti na maščevanje, to pa da je naravnost neumno! Najbolje, da se za take ženščine sploh ne meniš; zakaj bolj ko gotovo je, da bi ne bile ugrabljene, ko bi ne bile same hotele. Vsekakor niso oni, Azijci, pravijo Perzijanci, ženskemu ropu prisojali nobene važnosti, Heleni pa so zaradi lakedaimonske candre postavili celo vojsko na noge, udarili v Azijo in uničili Priamovo oblast! Posihmal so barbari šteli za sovražno vse, kar je grškega. Zakaj Azijo in barbarska ljudstva, ki prebivajo v nji, si prisvajajo Perzijci, Evropa z Grčijo pa je v njihovih očeh svet zase.

1,5 Tako je bilo, pravijo Perzijci, in po njihovem je ravno v razdejanju Ilija iskati začetek sovraštvu do Helenov. Glede lje pa se Feničani ne zlagajo s Perzijci. Trdijo namreč, da je niso na silo odvedli v Egipt, ampak da se je v Argosu spečala s kapitanom, ko pa je začutila, da je samo druga, je iz sramu pred starši prostovoljno odplula z njimi, da bi stvar ne prišla na dan. Tako pripovedujejo Perzijci in tako Feničani. Jaz ne mislim ugotavljati, ali je bilo tako ali drugače; pač pa hočem najprej imenovati moža, za katerega vem, da je prvi sovražno nastopil zoper Grke, potem pa bom svojo pripoved nadaljeval ter obravnaval mesta ljudi, majhna enako kakor velika: zakaj mnoga med njimi, ki so bila svoje dni velika, so postala majhna, druga, ki so v mojem času zrasla, so bila poprej nezatna. Ker torej vem, da je človeška sreča nestanovitna, bom omenil ta kakor ona.

Vsebina sedme, osme in devete knjige je zaokrožena celota, ki opisuje zgodovino od nastopa Kserksove vladavine do zadnjega vojnega dejanja – zavzetja Sesta. Deluje kot silovit crescendo, kot »finale« vedno obstoječega konflikta; znamenito poglavje 139 v sedmi knjigi prikazuje, da je Herodot mestoma zavzel močno vrednostno pozicijo in predstavil precej osebno stališče. Torej je postavil nekaj med diagnozo in teoremom.



7,138 Zdaj se pa vrnem k svoji prvotni pripovedi. Kraljev pohod je bil po imenu naperjen zoper Atene, v resnici pa je veljal celotni Heladi. To so Grki davno vedeli, vendar niso bili vsi enih misli. Tisti, ki so Perzijcem izročili prst in vodo, so se zanašali, da jim barbar ne bo prizadel nič hudega; drugi, ki so zahtevo zavrnili, so živeli v velikem strahu, ker po njihovem na grškem ni bilo dovolj ladij, da bi bile zmogljive sprejeti boj z nasprotnikom; večina pa sploh ni bila za oborožen odpor, ampak je držala s Perzijci.

7,139 Pri tej priložnosti ne utrpim, da bi ne izrekel neke misli, ki marsikomu ne bo pogodu; kljub temu ne bom prikrival resnice, vsaj kakor jo jaz vidim in razumem. Recimo, da bi bili Atenci iz strahu pred grozečo nevarnostjo zapustili svoje mesto, ali tudi, da bi ga ne bili zapustili, temveč ostali in se na milost izročili Kserksu, mar bi se bil kdo upal upreti se mu na morju? Ko bi se pa na morju ne bil nihče spopadel s Kserksom, kaj bi se bilo zgodilo s kopnino? Naj bi bili Peloponeziji zgradili prek Istma še toliko obrambnih zidov, brodovje Barbarov bi bilo vendarle usvojilo mesto za mestom, in Lakedajmonci bi bili ostali sami, ker bi jih bili zavezniki, sicer ne prostovoljno, pač pa pod silo razmer, pustili na cedilu. Navezani samo nase pa bi bili Lakedajmonci ali po junaški obrambi častno padli, ali pa bi bili tudi sami s Kserksom sklenili sporazum, ko bi bili videli, kako drugi Heleni po vrsti prestopajo na perzijsko stran. Grška bi bila torej v enem kakor v drugem primeru prišla pod oblast Perzije. Nikakor namreč ne uvidim, kaj bi bil mogel koristiti zid Istmu, da je kralj obvladoval morje. Kdor torej trdi, da so Atenci rešili Grško, ne pogaja daleč mimo resnice. Kajti na katero stran so stopili oni, tam se je imel pokazati premah. Ker so se odločili za svobodo Grške, so bili oni tisti, ki so tudi ostalo grštvo, kolikor ni trobilo v perzijski rog, navdali s pogumom in kralja z božjo pomočjo pognali v beg. Tudi grozljive napovedi, ki so prihajale iz Delfov in bi jih bile lahko spravile v strah, jih niso uplašile, da bi bili zapustili Grško, ampak so ostali na domači grudi in sprejeli boj s sovražnikom, ki se je bližal njih deželi.

### **Druga Pitijina prerokba<sup>48</sup>**

7,141 Ko so odposlanci Atencev to<sup>49</sup> slišali, jih je popadla silna malodušnost. Že so obupali nad svojo rešitvijo zavoljo napovedane nesreče, ko jim je Timon, sin Androbula, eden najuglednejših mož v Delfih, nasvetoval, naj vzamejo oljčne vejice in naj se kot prošnjiki v drugo obrnejo do preročišča. Atenci so poslušali nasvet in rekli: »Gospod, ozri se milostno na te veje, s katerimi prihajamo k tebi,

<sup>48</sup> Atenci so preročišče dvakrat vprašali za nasvet, kajti prvič, pravi Herodot v 14o. poglavju, niso bili zadovoljni.

<sup>49</sup> Namreč prvi nasvet, naj pred premočnim sovražnikom zapustijo svoje domove in se umaknejo v varnejše kraje.

in nam daj boljši odgovor o usodi našega mesta, če ne, se ne premaknemo iz svetišča, pa ko bi morali do smrti presedeti v njem!»

Nato jim je duhovnica dala novo napoved, in sicer:

Páladi sami ni moč omečiti Olimpíjca Zeusa,  
kakor že prosi srčno in zvito lovi ga z razumom.  
Tebi pa v drugo povem besedo to, trdno ko jeklo:  
Krájina vsa, ki jo zrejo s Kitairona svete tokave,  
z druge strani pa Kekropov grič, bo žrtev sovraga!  
Pač pa je zid lesen dal Zeus gromovnik Ateni,  
ta je nepremagljiv pa rešil bo tebe in tvoje.  
Torej ne čakaj mirnó sovražne konjice na kopnem,  
niti pehotne vojské! Umakni se marveč previdno,  
sili pokaži hrbèt: pozneje pokažeš ji čelo.  
Salamis, otok božanski, pogubil ženàm boš otroke,  
v času, ko Démetrin sad ali trosi se ali pospravlja!

7,142 Ta odgovor je bil po mnenju odposlancev, pa tudi v resnici ugodnejši, zato so si ga zapisali ter se odpravili nazaj v Atene. Ko so prišli domov in izrek predložili skupščini, so ga eni razlagali tako, drugi drugače, zlasti pa si je stalo nasproti dvoje mnenj: nekateri starejši ljudje so mislili, da bog napoveduje, da se bo akropola držala; zakaj v starih časih je bila akropola obdana s trnovo ograjo, pa so sklepali, da je ta živica leseni zid. Drugi spet so ugibali, da bog namiguje na ladje, pa so svetovali, naj bi vse drugo opustili in pripravili samo te. Tisti, ki so menili, da leseni zid pomeni ladje, so pa nazadnje le spet začeli dvomiti, ker sta jih motila poslednja dva verza Pitijinega izreka:

Salamis, otok božanski, pogubil ženàm boš otroke,  
v času, ko Démetrin sad ali trosi se ali pospravlja!

Iz teh besed niso vedeli kaj narediti, kajti razlagalci so jih tolmačili tako, da bodo Atenci pri Salamini poraženi, če bodo tvegali bitko na morju.

7,143 Tisti čas je bil v Atenah mož, ki se je pred kratkim povzpел med najuglednejše politike, po imenu Temistokles, sin Neokla. Ta je izjavil, da razlagalci ne tolmačijo izreka povsem pravilno: rekel, je češ, ko bi tiste besede res merile na Atence, bi se preročišče po njegovem mnenju ne bilo o Salamini izrazilo tako laskavo ter jo imenovalo »božansko«; nasprotno, reklo bi bilo »pogubna Salamis«,

ko bi prebivalce Aten čakala smrt pri njej. Izrek boga se marveč, ako ga prav razumeš, nanaša na sovražnike, ne na Atence. Zato jim je svetoval, naj se pripravijo za bitko na morju, kajti leseni zid pomeni ladje. Temistoklovo dokazovanje je šlo Atencem v glavo, zato so sklenili, da bodo poslušali raje njega kakor razlagalce, ki so prepovedali priprave za pomorsko vojno in niso o odporu hoteli kratko in malo nič vedeti, ampak so jim prigovarjali, naj bi Atiko sploh zapustili ter se naselili v kaki drugi deželi.

### **Bitka pri Termopilah**

Golo prenašanje številčk samo zase nima pomena in bralcu ni v pretirano veselje. Poleg tega se v tako oddaljenih izračunih rade pojavljajo napake, na katere kritiki vse preradi opozarjajo; seštevki v poglavju 7,184 so po vsej verjetnosti pretirani, kar pa ne igra bistvene vloge: namen poglavij 7,184 in 202 je prikazati številčno premoč perzijske vojske proti grški.

7,184 Do tod in do Termopil nista imeli ne kopenska vojska nobenih izgub in njuno številčno stanje je bilo po mojih računih naslednje: na 1207 ladjah iz Azije je znašalo število moštva, ki so ga od kraja postavila razna ljudstva, 241.400 glav, ako računamo po 200 mož na ladjo. Na sleherni ladji pa je bila poleg domorodnega moštva še posadka, sestojča iz 30 Perzijcev, Medijcev in Sakov: to znaša v celoti nadaljnjih 36.210 mož. Temu in prejšnjemu številu pridenem še posadke pentekonter, te cenim povprečno po 80 mož na ladjo. Število teh vozil pa je znašalo 3000, kakor sem že omenil: potemtakem je bilo na njih okoli 240.000 mož. Toliko je bilo torej moštva na brodovju iz Azije, v celoti 517.610 mož. Pehotna vojska pa je štela 1.700.000 mož, konjica 80.000 konj. K temu so prišli še Arabci na svojih velblodih in Libijci z vozmi, skupno 20.000 mož. Če torej seštejemo vse, kopensko vojsko in brodovje, je znašala skupna vsota 2,317.610 glav. To je vojna sila, ki jo je Kserkses privedel s seboj že iz Azije, pri tem pa ni računano število služabništva in pa moštva proviantnih plovil. [...]

7,202 Grki, ki so čakali Perzijca na tem kraju, so bili tile: 300 špartanskih hoplitov, 1000 Tegeatov in Mantinejcev, vsakih po petsto, 120 mož iz Orhomena v Arkadiji in 1000 iz ostale Arkadije. Toliko je bilo Arkadcev, iz Korinta pa 400, iz Fliusa 200 in iz Miken 80 mož. To je bil peloponeški kontingent, iz Bojotije pa je prišlo 700 Tespijcev in 400 Tebancev. [...]

7,204 Vsako teh ljudstev je imelo domačega poveljnika, najuglednejši med njimi in obenem šef celotne vojske pa je bil Lakedaimonec Leonidas, sin Anaksandrida. [...]

7,206 To nezatno peščico so Špartanci z Leonidom poslali naprej, da bi jo bili videli drugi zavezniki in tudi samí krenili na pot, ne pa nemara prestopili celo na medijsko stran, če bi bili zvedeli, da v Šparti odlašajo. Pozneje, po prazniku Karnéj, ki so bile pred durmi in so jih hoteli še slovesno obhajati, pa so se mislili nemudoma odpraviti z vso svojo vojno močjo in pustiti v Šparti samo šibko posadko. Tako so s svoje strani kanili storiti tudi zavezniki glede olimpijskih tekem, zakaj tudi te so imele biti v istem času. No, in ker ni nihče pričakoval, da se bo borba pri Termopilah odločila tako hitro, so poslali začasno samo prednje čete.

7,207 Tako so torej nameravali storiti. Grke pri Termopilah pa je spreletavala zona, ko se je Perzijec bližal soteski, in že so začeli razpravljati o umiku. Drugi Peloponezijci so predlagali, naj bi odšli raje na Peloponez ter zasedli Istmos, Fokijci in Lokri pa so se temu ogorčeno uprli. Zategadelj se je Leonidas odločil, da bo ostal ter odpravil v mesta poslance s pozivom, naj pridejo na pomoč, ker so sami preslabi, da bi mogli zdržati pritisk perzijskih sil.

7,208 Ko so se tako posvetovali, je Kserkses poslal oglednika na konju, da bi dognal, koliko jih je in kaj počnejo. Zakaj slišal je, še ko je bil v Tesaliji, da se zbira le-tu majhna vojska pod poveljstvom Lakedaimoncev in Heraklida Leonide. Ko se je jezdec približal taboru, ga sicer ni mogel pregledati v celoti, zakaj tistih, ki so stali na straži onkraj obnovljenega zidu, ni bilo moč videti; pač pa je natanko razločil tiste, ki so taborili pred zidom. Slučajno so bili takrat na vrsti ravno Lakedaimonci. Ene med njimi je Perzijec videl, da so telovadili, drugi so si česali lase. Opazoval jih je z nemajhnim začudenjem in si zapomnil njih število. Ko si je vse do dobra ogledal, je mirno odjezdil, nikdo ga ni zasledoval, nikdo se sploh zmenil ni zanj. Vrnivši se v tabor, je Kserksu sporočil vse, kar je videl.

7,209 Ko je Kserkses to slišal, ni mogel verjeti, da se Grki res pripravljajo za boj na življenje in smrt, in njih početje se mu je zdelo smešno. [...]

### **Neuspešni napadi Perzijcev**

7,210 ... Čakal je [Kserkses] štiri dni, zakaj še zmeraj je mislil, da se bodo Grki utrnili. Ko pa le niso odšli, ko so bili po njegovem mnenju res toliko nesramni in neumni, da so vztrajali, je petega dne ves divji spustil nanje Medijce in Kisijce, z ukazom, naj jih žive polovijo in privedejo pred njegovo obličje. Medijci so kakor vihra udarili na Helene, padali so drug za drugim, na njih mesto so stopali zmeraj novi, vendar se jim kljub hudim izgubam ni posrečilo, da bi jih bili potisnili nazaj. Bilo je vsakomur jasno, celo kralju samemu, da je tu veliko ljudi, a malo mož. Bitka je divjala cel dan.

7,211 Ko so se Medijci strahovito zdelani polagoma umaknili, so jih nadomestili

Perzijanci, nesmrtniki, kakor jih je imenoval kralj, pod poveljstvom Hidarnesa. Mislili so kajpa, da bodo imeli lahko delo; ko pa so napadli, niso opravili nič bolje nego Medijci, godilo se jim je enako kakor tem, ker so se morali biti v tesnem klancu, tako da niso mogli uporabiti svoje premoči, poleg tega pa so imeli krajša kopja mimo Helenov. Lakedaimonci so se bili kakor levi. Da so bili v vojnih rečeh bolj izurjeni mimo nasprotnika, so med drugim pokazali s tem, da so mu tu in tam pokazali hrbèt in se vsi vkup pognali v navidezen beg; ko so barbari videli, da bežijo, so se z vikom in krikom zakadili za njimi; tik preden so jih dosegli, pa so se Lakedaimonci obrnili ter jih posekali brez števila. Seveda je pri tem padlo tudi nekaj njihovih. Ker barbari niso mogli vdreti v sotesko ne z nenadnimi naskoki posameznih krdel ne v splošni bitki, so se umaknili.

7,212 Za teh napadov je kralj baje trikrat poskočil s stola, ko je gledal boj, tako se je bal za svojo vojsko. Takšen je bil za barbare prvi spopad, a tudi naslednjega dne se jim ni godilo bolje. Ker je bilo Grkov malo, so napadli v upanju, da so vsi ranjeni in da ne bo nobeden mogel dvigniti rok proti njim. Heleni pa so stali v vrstah, razporejeni po ljudstvih, ter so se borili zaporedoma krdelo za krdelom, razen Fokijcev: ti so bili poslani na goro, da so stražili stransko stezò. Ker so torej Perzijci našli vse v enakem stanju kakor prejšnji dan, so se umaknili.

### **Efiáltova izdaja**

7,213 Kralj je bil v zadregi in ni vedel, kaj bi. Tedaj se je prislinil do njega neki Malijec, Efiált, Euridemov sin, in ta mu je v upanju na kraljevsko plačilo izdal stezò, ki je držala čez goro v Termopile, in je tako pogubil tamkajšnjo helensko posadko. [...]

7,214 Kserkses je bil Efiáltove ponudbe zelo vesel in je takoj ukazal Hidarnu, naj se odpravi na pot s svojimi ljudmi. Ko se je znočilo, so zapustili tabor. Stezo so bili odkrili malijski domačini in povedli po njej Tesalce v Fokido, takrat ko so Fokijci za svojo varnost v vojni z zidom zaprli vhod v sotesko. Od tistega časa pa je Malijci niso več uporabljali, ker se je izkazala za škodljivo.

7,217 Po tej težavni stezi so se torej Perzijci, ko so prestopili Asopos, pomikali vso noč, in sicer tako, da so imeli gorovje Oito na desni, Trahinske gore pa na levi strani. Ob svitu so bili na vrhu. Tu je stalo, kot sem omenil že prej, 1000 težko oboroženih Fokijcev, da so varovali svojo deželo in stražili stezo. Sotesko spodaj so bili, kot rečeno, zasedli drugi, za obrambo steze prek gorovja pa so se Fokijci prostovoljno ponudili Leonidu. [...]

7,219 Grkom pri Termopilah je videc Megístias prvi napovedal iz droba žrtvovanih živali, da jih ob jutranjem svitu čaka smrt; dalje so jim še ponoči javili pribežniki, da jim Perzijci prihajajo za hrbet prek gorovja; ko se je zdanilo, so jim pa

še tretjič isto sporočili dnevni stražarji, ki so pritekli z vrhov. Zdaj so Heleni sklicali posvetovanje, a mnenja so se delila: eni so bili za to, naj se ne premaknejo z mesta, drugi so ugovarjali. Tako so se ločili: nekaj se jih je razkropilo, ti so se obrnili vsak proti svojemu mestu, drugi pa so se odločili skupno z Leonidom, da bodo ostali.

7,220 Pripoveduje se pa tudi, da jih je Leónidas sam odslovil, ker mu je bilo žal, da bi bili poginili, samemu pa in njegovim Špartancem se je zdelo nečastno, da bi bili zapustili kraj, ki so ga prišli vendar branit. Temu mnenju se pridružujem tudi jaz, da, upam si trditi celo več, namreč, da je Leónidas razpustil zaveznike zato, ker je opazil, da niso imeli pravega poguma in niso hoteli z njim tvegati življenja; da bi bil pa sam odšel, se mu je zdelo sramotno. Ta odločitev je njemu samemu prinesla neminljivo slavo, Šparti pa blagoslov. [...]

### **Častna smrt Leonida in njegovih tovarišev**

7,222 Drugi zavezniki so torej odšli, poslušni Leónidovemu ukazu, pri Lakedajmoncih so ostali samo še Tebanci in Tespijci. Tebanci so ostali seveda neradi in proti svoji volji (zakaj Leónidas jih je držal pri sebi kot talce), Tespijci pa so prostovoljno izjavili, da Leónida in njegovih tovarišev ne bodo pustili na cedilu. Tako so vztrajali do konca in z njimi vred padli. Njih poveljnik je bil Diadromesov sin Demofilos.

7,223 Ko je Kserkses ob sončnem vzhodu opravil pitno daritev, je še nekaj časa počakal, nato pa se je nekako ob času, ko se začne polniti trg, odpravil z vojsko na pohod. Tako je bil naročil Efiált. Kajti sestop z gore je veliko krajši kakor obhod okoli hriba in vzpon. Kserksova vojska se je torej bližala grškimi položajem; Grki pod Leónidom pa, ki so dobro vedeli, da gredo v smrt, so se to pot pomaknili veliko dalje naprej kakor izprva, do ondod, kjer se je soteska začela širiti. Zakaj tu jih je kril zid (ki je zapiral vzhodni del klanca), vtem ko so se prejšnje dni name-noma borili na najožjem kraju. Ko je prišlo izven soteske do spopada obeh vojska, so barbari imeli strašne izgube; zakaj poveljniki krdel so od zadaj z biči udrihali po vojaki in jih gonili neprestano naprej. Veliko jih je popadalo v morje in potonilo, še več pa so živih pomendrali lastni ljudje, in nikdo se ni menil za umirajoče. Grki so vedeli, da jim tako in tako grozi pogin od sovražnikov, ki so jim prihajali za hrbèt, zato so napenjali poslednje moči zoper barbare in z divjo drznostjo na slepo tvegali življenje.

7,224 Kopja so se jim bila medtem že večidel zlomila, zato so Perzijce trebili z meči. Tudi Leónidas je padel v tem klanju po junaškem boju in z njim mnogo uglednih Špartiatov. Imena teh junakov so mi znana, sploh poznam imena vseh treh sto. Poginilo je pa tudi veliko znamenitih Perzijcev, med njimi dva Darejeva sinova, Abrokomes in Hiperantes, ki mu jih je rodila Artanova hči Frataguna. [...]

7,225 V tej bitki sta torej izgubila življenje dva Kserksova brata; za Leónidovo truplo pa se je vnela ogorčena borba; junaški Heleni so nasprotnika vrgli štirikrat nazaj, dokler mu ga niso naposled iztrgali. To je trajalo tako dolgo, da so dospeli Perzijci z Efiáltom. Ko so jih Grki videli prihajati, je bitka dobila drugo lice. Kajti Grki so se zdaj umaknili v sotesko, minili (vzhodni) zid in zasedli neki grič, vsi razen Tebancev. Ta grič se dviga neposredno ob vhodu v klanec, tam, kjer stoji danes kamniti lev Leónidu na čast. Tu so se branili z meči, kolikor so jih sploh še imeli, Barbari pa so jih obsipali s puščicami, kriki in grožnjami, eni pritiskaje od spredaj, ko so sesuli obrambni zid, drugi pa so jih obkoljevali od strani in od zadaj.

7,228 Pokopani so bili na kraju, kjer so padli. Njim in tistim Grkom na čast, ki so umrli, še preden je Leónidas odsvolil druge, so postavili spomenik s temle napisom:

S treh milijonov so silo nekoč le-tu se borili  
Peloponeških ljudi tisoči štirje samo.

Ta napis je bil namenjen vsem, naslednji pa Špartancem posebej:

Tujec, ko prideš v Šparto, povej, da še zmeraj ležimo  
v klancu stražarji zvestí, kakor je vélel ukaz.

To velja Lakedajmoncem, vidcu pa tole:

To je Megistia grob, ki ubili nekoč so ga Medi,  
ko je Sperheia vodó njihova vojska prešla.  
Videc je videl naprej, da se bliža boginja mu smrti,  
vendar do konca je zvest vojvodam Šparte ostal.

Nagrobnike z napisi razen vidčevega so oskrbeli Amfiktioní, napis na vidca Megístia pa je sestavil njegov prijatelj Simónid Leopesosov.

### **Bitka pri Salamini**

8,70 Ko je prišlo povelje za odhod, je ladjevje<sup>50</sup> odrinilo proti Salamini ter se brez motenj postavilo v bojni red. Vendar tisti dan ni bilo več prilike za bitko, ker se je prej znočilo, pač pa so se pripravljali za naslednji dan. Helenov pa se je položila skrb in tesnoba, zlasti tistih s Peloponeza. Bali so se namreč, da bodo, če naj

---

<sup>50</sup> Tj. Kserksovo ladjevje.

se pri Salaminu bijejo za Atence, zajeti na otoku in oblegani, njih domovina pa bo brez varstva prepuščena sovražniku.

8,71 Pehota Barbarov se je še tisto noč odpravila proti Peloponezu. Vendar je bilo po možnosti preskrbljeno vse, da bi po kopnem ne bili mogli vdreti v deželo. Kajti brž ko so Peloponezijci slišali, da so Leónidas in njegovi tovariši pri Termopilah žrtvovali življenje, so v naglici prihiteli iz vseh mest in zasedli Istmos. Vrhovno poveljstvo nad njimi je imel Kleómbrot, sin Anaksandrida. Vtem ko so sedeli na Istmu, so razdejali skironsko cesto, nato pa so po sklepu vojnega sveta začeli postavljati zid prek Istma. Gibalo se je na tisoče rok in vsaksleherni se je prijel dela: od vseh strani so znašali kamenje, opeko, les in košare, polne peska in, ker niso prestali nikar za hip ne podnevi ne ponoči, je bilo delo kmalu končano.

8,72 Heleni, ki so se z vojsko zbrali v obrambo Istma, so bili tile: vsi Lakedajmonci in Arkadci, Elejci, Korintčani, Sikionci, Epidavrijci, Fliasijci, Troidzenci in Hermionci. Ti so torej bili, ki so prijeli za orožje, ko je Heladi grozila nevarnost, ker so se zanjo bali najhujšega, drugi Peloponezijci pa niso niti z mezincem ganili, dasi so bile olimpijske tekme in prazniki Karnej že davno pri kraju. [...]

8,74 Grki na Istmu so delali s takšno vnemo, kakor da bi bila rešitev odvisna samo še od njih: zakaj na ladjevje niso več računali. Grkom pri Salaminu pa je postajalo vroče, ko so to slišali, ne toliko zaradi strahu zase, kolikor za Peloponez. Najprej so se pogovarjali samo na skrivaj, med štirimi očmi, in se čudili Euribiádovi zaslepljenosti, nazadnje pa je nezadovoljnost udarila očitno na dan. Prišlo je do zborovanja, kjer se je veliko govorilo sem in tja. Eni so bili mnenja, da je treba odpluti na Peloponez in zanj tvegati bitko, ne pa, da ostanejo in se bijejo za že podjarmljeno deželo; Atenci, Ajginci in Megarci pa so vztrajali ob tem, naj bi ostali, kjer so, in se postavili sovražniku po robu. [...]

V nastalih okoliščinah pride do glasovanja, pri katerem zmagajo Peloponežani. Temistokles z zvijačo prisili Perzijce v obkoljevalni manever, s tem pa tudi Grke, da se kljub drugačni odločitvi spustijo v bitko. V neizbežnost skorajšnjega spopada jih prepriča tudi posadka tenoške triere, ki je prebegnila s perzijske strani in jih obvestila, da so obkoljeni.

8,83 Ker Grki po navedbah Tenošanov niso mogli več dvomiti o resničnosti sporočila, so se začeli ravnati na bitko. Ko se je zdanilo, so sklicali moštvo na zbor. Temistokles je imel lep nagovor – lepši mimo vseh drugih –, ki mu je bila vsebina v tem, da je boljše postavljaj nasproti slabšemu (hrabrost nasproti strahopetosti, svobodo nasproti suženjstvu, slavo nasproti sramoti) ter pudarjal, da se mora človek v vsakem življenjskem položaju odločiti za boljše. Ko je končal, jim je velel,



naj odidejo na ladje. Med vkrcavanjem pa se je vrnila z Aigine triera, ki so jo bili poslali k Ajakidom.

8,84 Zdaj so Heleni z vsemi ladjami odrinili na morje, tisti hip pa so že Barbari pritisnili nanje. Tu so se drugi Grki začeli odmikati (s kljunom proti nasprotniku) in so bili že na tem, da bi bili barke pognali na sipine; Amejnias pa, Atenec iz Palene, je udaril iz črte in napadel sovražno ladjo. Ker sta se ladji zagostili druga v drugo in nista mogli vsaksebi, so tovariši priskočili Amejniu na pomoč, in bitka se je vnela. Tak je bil, pravijo Atenci, začetek spopada, Ajginci pa trdijo, da je začela boj ladja, ki je bila poslana k Ajakidom na Ajgino. Pripoveduje se tudi, da se jim je prikazal duh v podobi ženske in da jih je prikazen spodbujala, tako da je bilo slišati po vsem grškem ladjevju, prej pa jih je ozmerjala rekoč: »Da vas le sram ni! Kako dolgo pa še mislite napadati ritenski?«

8,85 Atencem so stali nasproti Feničani (ti so delali zahodno krilo pri Elevzini), Lakedajmoncem pa Jonci, ki so bili na vzhodnem krilu pri Pireju. Med Grki jih je bilo bolj malo, ki so se bili slabo, večina se je dobro držala, kakor jim je bil naročil Temistokles. [...]

8,86 Pri Salamini je bilo potopljenih veliko število (sovražnih) ladij: ene so uničevali Atenci, druge Ajgineti. Grki so se borili v dobrem redu in strnjeni vrsti, Barbari pa se niti uredili niso, vse, kar so začeli, je bilo narobe, zato se jim ni moglo goditi drugače, kakor se jim je. Vendar so se ta dan borili v splošnem dosti bolje kakor pri Evboji in so sami sebe prekašali, ker se je sleherni potrudil iz strahu pred Kserksom, misleč, da so kraljeve oči uprte vanj. [...]

8,89 V tej bitki je na strani Perzijcev, Medijcev in njih zaveznikov padlo veliko visokih gospodov, med njimi tudi admiral Ariabignes, sin Dareja in Kserkov brat, Grkov pa le malo. Kajti ker so znali plavati, so se, ako jim je bila ladja potopljena in niso poginili od sovražnih rok, s plavanjem rešili na Salamino, Barbari pa so večidel potonili, ker plavati niso znali. Največ ladij je šlo pozlu tam, kjer so se prednje obrnile v beg: zakaj če so se tisti, ki so bili bolj zadaj, skušali s svojimi ladjami preriniti mimo njih v ospredje, ker bi bili tudi oni radi pokazali kralju, kaj znajo, so se z njimi zaletavali v bežeče. [...]

8,91 Atenci so torej stali nasproti Feničanom. Ko pa so se Barbari utrnili v beg in skušali z ladjami uteči v Faleron, so jih sprejeli Ajgineti, ki so prežali nanje v prelivu, in so v boju z njimi izvršili omembe vredna dela. Kajti kakor so Atenci v bojnem vrvenju potapljali ladje, ki so se upirale in ki so bežale, tako so Ajgineti prestrezali tiste, ki so hotele zapustiti bojišče, in kar je ušlo Atencem, je padlo v roke Ajginetom. [...]

8,99 Prvo sporočilo, ki je prišlo v Suza, namreč, da je Kserkses osvojil Atene,

je sprožilo med Perzijci, ki so ostali doma, tako veselje, da so vse ceste posuli z mirtami, zažigali kadilo ter se gostili in slastili. Druga novica, ki so jo prejeli, pa jih je tako pretresla, da si je vse med glasnim jokom in tarnanjem trgalo oblačila ter valilo krivdo na Mardonija. Seveda Perzijci tega niso delali toliko iz žalosti nad usodo ladjevja, temveč bolj iz skrbi za Kserksovo osebo. To je trajalo tako dolgo, da se je vrnil Kserkses sam ter jih pomiril.

## TUKIDID

»Mnoge vojne antične dobe dolgujejo svoj sloves predvsem mitom in romanesknim epizodam. Če še živijo v spominu ljudi, je to zaradi osebnosti, kakor so denimo trojanska Helena, Hanibal, Aleksander, [...], ali pa zaradi posameznih dogodkov, denimo bitke pri Termopilah. Za t. i. peloponeško vojno to ne velja. [...] Ta vojna je, prej kakor zaradi posameznega dogodka ali vojaka, slavna po zaslugi človeka, ki je o njej pisal, namreč Tukidida iz Aten. Nobena druga vojna ni tako očitno plod svojega kronista.«<sup>51</sup>

Podatki o Tukididovem življenju, ki so nam na voljo, so izredno skopi in o marsičem smo prisiljeni ugibati. Velik del tega, kar nam je znano, je najti v posameznih raztresenih odlomkih v samem Tukididovem delu, nekaj bolj ali manj zanesljivihotic o njegovem življenju oziroma smrti pa je najti tudi pri Plutarhu (v četrtem poglavju *Kimonovega življenjepisa*) in v *Tukididovem življenjepisu*, ki ga je sestavil grški gramatik Markelin (5. stoletje po Kr.).

Prevladuje mnenje, da se je Tukidid rodil okoli leta 454 ali 455 pr. Kr. v družini traškega izvora, vendar letnica njegovega rojstva ni povsem gotova; mogoče je, da je bil rojen tudi prej, vsaj okoli leta 460.<sup>52</sup> Razmeroma prepričljiv argument, ki bi lahko upravičil pomikanje letnice njegovega rojstva celo pred leto 460, najdemo že pri Tukididu; v šesti knjigi *Peloponeške vojne* (6,12) namreč omenja Alkibiada, ki naj bi bil premlad (*neóteros*)

<sup>51</sup> M. I. Finley v uvodu v: Warner 1977.

<sup>52</sup> Podatek o letnici rojstva ni zanemarljiv, saj bistveno spremeni pogled na Tukididovo dojetanje dogodkov pred vojno; če je bil rojen še pred letom 460 – morda celo leta 465, je moral zelo intenzivno doživljati dogodke, kakor je bil denimo Kimonov pogreb; glede na pripadnost njegove družine Kimonovi politični opciji (Kimon je bil Periklov politični tekmeč) bi to lahko kazalo na veliko miselno samostojnost ob začetku vojne, ko je bilo Tukididovo občudovanje Perikla že jasno.

za funkcijo stratega (*strategós*).<sup>53</sup> Če se je torej Tukididu (Nikiju) Alkibiad (okoli 451–403 pr. Kr.) v letu 415, ko je bil pred »sicilsko ekspedicijo« izvoljen za enega od strategov atenske vojske, zdel premlad za to funkcijo – star pa je bil 35 let, je povsem logičen sklep, da je bil Tukidid leta 424, ko je bil tudi sam izvoljen za stratega, kvečjemu starejši.

Pri Tukididu izvemo (4,104), da je bilo njegovemu očetu ime Ólor (*Óloros*), da je imel pravico izkoriščati rudnike zlata v Trakiji (4,105), kar mu je zagotavljalo zadovoljivo gmotno zaledje, in »da je bil zaradi tega eden najplivnejših prebivalcev na grški celine«. Po lastnih besedah (2,48) je doživel veliko kugo v Atenah leta 430, ki jo je tudi srečno prebolel. V poglavjih 104–107 v četrti knjigi Tukidid spregovori tudi o svoji funkciji stratega v severno-egejskem območju, ki se je, žal, končala z neuspahom (s svojim ladjevjem je prepozno prihitel na pomoč obleganemu mestu Amfipola, zato ni mogel preprečiti, da bi se mesto ne vdalo špartanskemu poveljniku Brazidu), zaradi česar je dvajset let preživel v izgnanstvu (5,26).<sup>54</sup> Kje je bil ta čas, ni znano – Markelin (19,25,47) je ugibal, da se je morda zadrževal v kraju Skaptésuli,<sup>55</sup> vendar smemo domnevati, da je tudi precej potoval; Tukidid sam pravi (5,26), da je »prisostvoval dogodkom na obeh (sprtih) straneh, zaradi izgnanstva tudi na peloponeški,« in je torej »nekatero od teh dogodkov v miru natančneje spremljal«.

Leta po njegovi vrnitvi v Atene so zopet prepuščena našim ugibanjem. Plutarh trdi (*Kimon* 4,3), da je Tukidid umrl nasilne smrti<sup>56</sup> v Skaptésuli; po Pavzaniju (*Opis Grčije* 1,23) je umrl med vrnitvijo v Atene, po Markelinu (39) pa šele v Atenah, »star nekaj čez petdeset let«. Vsa ta pričevanja so nezanesljiva, saj Tukididovo smrt postavljajo najkasneje v leto 404; Tukididov opis Arhelajevih<sup>57</sup> reform (2,100), o katerih govori z očitnim

<sup>53</sup> Kolikšna je bila predpisana najnižja starost (če je sploh bila) za stratega, ni znano, za primerjavo naj omenimo, da je bila najnižja predpisana starost za izvolitev v svèt (*boulé*) trideset let.

<sup>54</sup> V Atene se je smel vrniti leta 404, ko je Šparta narekovala pogoje premirja; eden od pogojev je bil, da Atene dovolijo vrnitev vsem izgnancem (Ksenofont, *Grška zgodovina* 2,2,20); odlomek, v katerem Tukidid spregovori o svojem izgnanstvu, je tudi eden redkih, v katerih spregovori o sebi v prvi osebi.

<sup>55</sup> Gr. *Skaptè hýle* (ali tudi *Skaptésýle*) – kraj v Pangaju, kjer se nahajajo rudniki zlata, za katere je Tukidid užival pravico do koriščenja. Ime (pomen: posek, krčevina) je morda traškega izvora.

<sup>56</sup> Ta podatek je morda poskus razlage, zakaj je Tukididovo delo ostalo nedokončano.

<sup>57</sup> Arhelaj (vladal 413–399): makedonski kralj, sin Perdika II. Za časa njegove

odobravanjem, daje vtis, da je bil Arhelaj tedaj že mrtev – zato obstaja povsem realna možnost, da je Tukidid živel še v letu 399.

Tukididovo delo *Peloponeška vojna*, ki so ga v antiki poznali le pod naslovom *historía* oziroma *syngraphé*, je razdeljeno na osem knjig. Delitev ni Tukididova (nastala je v helenistični dobi in je verjetno delo slovničarja Asklepiada); vemo še za poskuse delitve na devet in trinajst knjig, ki pa so bili nazadnje opuščeni v korist sedanje oblike. Koncept delitve je v grobem zastavljen tako, da posamezne knjige zajemajo zaključena časovna obdobja treh (ali več) let,<sup>58</sup> vendar ta kronologija v posameznih knjigah (npr. v šesti in sedmi) ne sovпада povsem s fizično delitvijo. Za boljši pregled naj navedemo razčlenitev in kratek prikaz vsebine posameznih knjig s pomembnejšimi poglavji.

1. knjiga:

Predgovor – dogodki pred vojno – notranji in zunanji vzroki za vojno – prva Arhidamova vojna (431–421).

2. knjiga: prva tri leta vojne (431–428)

(431) Tebanci napadejo Plataje – prvi vdor Lakedajmoncev (pod Arhidamovim poveljstvom) v Atiko – Atenci gredo z ladjevjem nad Peloponez – pogrebne svečanosti v Atenah za padle v prvem letu vojne in Periklov govor; (430) drugi vdor Lakedajmoncev v Atiko – kuga v Atenah – padec Potejdaje – Periklova smrt; (429) obleganje Plataje – napad Peloponežanov na Pirej.

3. knjiga: druga tri leta vojne (428–425)

(428) Tretji vpad v Atiko – Mitilena na Lezbu prekine zavezništvo z Atenci; (427) četrti vpad v Atiko – Atenci osvojijo Mitileno, Plataje se predajo Lakedajmoncem – vnovič kuga v Atenah – Atenci prvič posežejo v razmere na Siciliji; (426) naravne ujme – atenske pomorske odprave pod vodstvom Demostena in drugih – izbruh Etne.

4. knjiga: sedmo, osmo in deveto leto vojne (425–422)

(425) Peti vpad v Atiko – atenska zmaga pri Pilu in Sfakteriji; (424)

---

vladavine je bila Makedonija zaveznica Aten, Arhelaj pa je izvedel vrsto reform, od vojaških do finančnih; kraljevo rezidenco je zaradi prioritete vloge severovzhodne meje preselil v Pelo, kjer je gostil mnogo velikih umetnikov tistega obdobja, med drugim tudi Evripida.

<sup>58</sup> Tukidid se je v kronološkem smislu načeloma sicer držal delitve po posameznih letih, a spet ne tako natančno. O tem spregovori v 5,26, da je namreč »[dogodke] opisal, kakor so si sledili po poletjih in zimah [...]«.

Atenci napadejo Kitero in Nizajo – zmaga Peloponežanov pri Deliju – Brazidas zavzame Amfipolo na Halkidi – Tukidid reši Eion, ne uspe pa mu rešiti Amfipole, zato je razrešen s položaja in odide v izgnanstvo – mesta na polotoku Atos odpadajo od Aten; (423) enoletno premirje, vojna se nadaljuje na obrobju Trakije – Perdikas prestopi k Atencem – Potejdaja se upira Brazidu.

5. knjiga: od desetega do petnajstega leta vojne (422–416)

(422) Brazidas pri Amfipoli premaga Kleona, Kleon pade, Brazidas podleže ranam – v Atenah in v Šparti se zavzemajo za mir; med letoma 421–415 je v veljavi Nikijev mir (po pogodbi naj bi trajal 50 let), vendar določbe iz pogodbe kršita obe strani – angažiranje obeh strani pri zaveznikih; (416) v šestnajstem letu vojne Atenci zavzamejo otok Melos, prebivalstvo pobijejo ali zaslužnjijo.

6. knjiga: šestnajsto, sedemnajsto in osemnajsto leto vojne (415–414/13)

Tretja siciliska ekspedicija (415–413): Atenci gredo na pomoč Segesti zoper Sirakužane – Alkibiad je zaradi obtožb, da je oskrnil misterije, odpoklican (pobegne v Lakedajmon) – majhni uspehi Atencev na Siciliji; (414) vpad Atencev v Epipole, kršitev pogodbe – po uspehih se Atenci utrdijo pred Sirakuzami – v Tarent pride Špartanec Gilip.

7. knjiga: osemnajsto in devetnajsto leto vojne (414–413/12)

(414) Gilip pride na pomoč Sirakuzam, Sirakužani v premoči – poraz Atencev proti Gilipu, v Grčiji pade Dekeleja; (413) na Sicilijo prispejo atenske okrepitev pod Demostenovim poveljstvom – poraz Atencev pri Epipolah proti Sirakužanom – atenski poveljniki se odločijo za umik – popoln poraz in vdaja Atenske ekspedicije na Siciliji: Nikija in Demostena usmrtijo, ujete Atence zaslužnjijo v kamnolomih.

8. knjiga: devetnajsto, dvajseto in enaindvajseto leto vojne (413–411)

Četrta dekelejska vojna (413–404); od Atencev odpadejo vsi zavezniki razen Samosa; (412) pogodba med Lakedajmonci in Perzijci – Alkibiad pri Tisafernu; (411) padec demokracije v Atenah – Atenci Alkibiada na Samosu nastavijo za vojskovodjo – Atenci izgubijo Evbojo – padec oligarhije, oblast pettisoč mož – Alkibiadova vrnitev v Atene – zmaga Atencev pri Kinosemi – spori med Tisafernom in Peloponežani.

Pomembni dogodki, ki niso zajeti v Tukididovi zgodovini, vključujejo naslednje prelomnice v Peloponeški vojni: 410 – zmaga Atencev pod Alkibiadovim poveljstvom pri Kiziku – špartanski kralj Agis zavzame Dekelejo; 408 – Alkibiad izvoljen za vrhovnega poveljnika kopenske vojske in

mornarice – Lizander prevzame poveljstvo nad lakadajmonsko mornarico; 407 – poraz Atencev pri Notiju, Alkibiad razrešen s položaja; 406 – katastrofalen poraz peloponeške mornarice pri Arginuzah; zaradi bližajoče se nevihte poveljniki atenske mornarice ne utegnejo rešiti preživelih brodolomcev, kar sproži v Atenah sodni proces, na katerem so obsojeni na smrt (gl. Ksenofont); 405 – katastrofalni poraz Atencev v pomorski bitki pri Ajgospotamih; 404 – po mučnem obleganju z morja (Lizander) in kopnega (Agis) so Atene prisiljene priznati špartansko nadvlado: odrečejo se vsem posestim izven Atike in izročijo vso mornarico razen dvanajstih ladij; nastopi vladavina trideseterice.

Tukididovo delo se konča v letu 411, ob začetku dekelejske vojne, ki ne pomeni posebej odločilne prelomnice v vojni. Očitno je, da avtor iz neznanega razloga dela ni uspel dokončati. Mnogi (začenši s Plutarhom) se nagibajo k razlagi, da ga je še pri delu prehitela smrt, kar seveda lahko sprejmemo, vendar se nam ob tem zastavlja vrsta vprašanj, ki jih lahko strnemo kar v »tukididsko vprašanje«, o katerem se je pisalo in razpravljalo vsaj toliko kot o homerskem. Brez dvoma je Tukidid peloponeško vojno dojemal kot celovit fenomen, ne glede na premirja, ki so bila predvsem formalne prekinitve. Zato lahko povsem resno vzamemo njegovo trditev, da je napisal celotno zgodovino vojne, vprašanje je le, kolikšen je bil dejanski obseg dela ob njegovi smrti in koliko »surovega« gradiva bi še moral obdelati. Kljub temu da delo ni bilo dokončano, je bil obseg dela, kolikor ga je uspelo dokončati Tukididu samemu, morda večji, kot nam je danes na voljo; dejstvo, da se knjiga konča tako pretrgano, tako rekoč sredi stavka, lahko morda pripišemo slabi tekstni preoddaji. Kot dokaz lahko med drugim navajamo Ksenofontovo delo *Helleniká*, ki si ga je avtor zamislil kot nadaljevanje Tukididove zgodovine, vendar med enim in drugim delom zeva nekajmesečna praznina. Kakor koli že, iz celotnega niza problemov, ki so jih skušali osvetliti, se najrazvidnejše postavlja vprašanje o enotnosti nastanka Tukididove zgodovine in kdaj je bilo delo (na)pisano.

Vprašanje (ne)enotnosti izhaja iz ugotovitve, da tako obsežno delo ni moglo nastati v nepretrganem časovnem obdobju (čeprav bi tudi pri preučevanju Tukidida lahko govorili o klasični razdelitvi stroke na dva tabora: na analiste in unitarijance), vsekakor ne skozi vso vojno, pač pa je bilo napisano v etapah. Nekateri menijo, da je bil večji del zgodovine napisan v zadnjih letih avtorjevega življenja, spet drugi pa, da je Tukidid res pisal od samega začetka vojne, toda z vmesnimi prekinitvami. Če slednje

drži, bi lahko s tovrstno razlago pojasnili nekaj fenomenov, ki jih bralec nujno opazi ob pregledu celotnega besedila.

V prid teoriji o neenotnem nastanku dela govori že dejstvo, da v peti knjigi nastopa opazna cezura, 26. poglavje, ki se popularno imenuje »drugi uvod« in ki ga mnogi razumejo predvsem kot odraz Tukididove nekoliko zapoznele ugotovitve, da je bila 27-letna vojna enovit proces, stalen konflikt brez dejanskih prekinitev:

»Tudi to je opisal Atenec Tukidid, po vrstnem redu, kakor so si dogodki sledili po poletjih in zimah, dokler niso Lakedajmonci in njihovi zavezniki zlomili atenske premoči in zasedli velikega zidu s Pirejem vred. Do tega trenutka je vojna trajala sedemindvajset let in moti se, kdor tudi premirja ne šteje v obdobje vojne ...«

Ob tem »drugem uvodu« se kot ena od verjetnejših domnev pojavlja ta, da je Tukidid del svoje zgodovine – vsaj za Arhidamovo vojno (431–421) – napisal za časa Nikijevega miru, potem pa po obnovitvi sovražnosti zopet začel z zbiranjem gradiva, ki ga je obdelal vsekakor po koncu vojne, od leta 404 naprej. Na vprašanje, kdaj točno so bila napisana posamezna poglavja ali kar cele knjige Tukididove zgodovine nasploh, ne moremo zadovoljivo odgovoriti z nobeno razlago. Ne glede na to, da delo ni dokončano, pa vseeno kaže, da je bila nad celotnim besedilom že opravljena temeljna revizija, s katero je najbrž avtor sam poenotil obliko svoje zgodovinske misli; o tem zgovorno priča dejstvo, da je celotno delo polno vrivkov, ki po svoji lastni kronologiji ne sodijo tja, kamor so umeščeni, vendar s stališča zgodovinske metode osmislijo konkretni odlomek. V okviru neenotnega nastanka se postavlja tudi vprašanje (ne)dokončanosti nekaterih knjig; peta in osma knjiga se v nekaterih potezah razlikujeta od ostalih knjig in delujeta kot nedokončani: v celotni osmi knjigi (kolikor je pač je) ne navaja Tukidid nobenega govora, poleg tega mestoma deluje nedosledno. V peti knjigi je edini neposredni govor v obliki »dialoga z Melošani«, <sup>59</sup> vsebuje

---

<sup>59</sup> Odsotnost govorov v peti knjigi je morda mogoče povezovati z naravo snovi, saj knjiga večidel opisuje obdobje premirja. Dobršen del pete knjige zato deluje skicirano, proti koncu, zlasti v poglavjih 84–116 pa je zopet izredno dodelana; eden najbolj zanimivih odlomkov celotne zgodovine je »dialog z Melošani«, ki prinaša bolj ali manj fingirana pogajanja med Atenci (ki so v tej epizodi vsekakor grob agresor) in Melijci, ki želijo ohraniti domnevno nevtralnost. Odlomek je zanimiv tudi zato, ker izdaja dobro Tukididovo poznavanje sofistične forenzične retorike in eristične filozofije, ter ne nazadnje izdaja avtorjevo spogledovanje z uporabo dramskega elementa.

pa nekaj dobesednih izvlečkov iz pogodb in dokumentov, kar je za antično zgodovino pisje precej nenavadno.<sup>60</sup> Glede na sicer velik odstotek govorov so nekateri skleпали, da sta ti dve knjigi nedokončani, avtor naj bi ju po njihovem šele obdelal, spet drugi pa menijo, da je to (vsaj v osmi knjigi) poskus avtorjevega eksperimentiranja. Slednji teoriji v prid govori dejstvo, da Kratip,<sup>61</sup> ki se je navezal na Tukididovo delo in snov nadaljeval, govorov sploh ni navajal, s čimer je morda spoštoval Tukididov stilni in metodološki razvoj.

V metodološkem pogledu pomeni Tukididovo delo za razvoj zgodovino pisja pravo revolucijo. V ospredje svojega pisanja je postavil novo vodilo – resnico, pisati o tem, »kar se je dejansko zgodilo«, poročati o tem »kar je bilo resnično povedano«, s čim večjo mero objektivnosti in kolikor mogoče natančno. Ob tem se nam vsiljuje primerjava s Herodotom, ki ga večkrat korigira (vendar ga ne omenja poimensko), že uvodna poglavja prve knjige pa so (bolj ali manj prikrito) namenjena obračunu s starejšimi avtorji, zlasti s Herodotom. V 21. poglavju prve knjige Tukidid za starejše in tudi sodobne zgodovino pisce polemično uporabi izraz *logográphoi*, ki je mišljen pravzaprav kot degradacija. Tudi celoten sklop poglavij 1–23, tako imenovana *arkhaiologia*, ki obravnava zgodovino peloponeške vojne, je s svojim zmanjševanjem pomena »preteklih dogodkov«, zlasti perzijskih vojn, naravnani proti tekmeccem, tj. Herodotu. Razlika med njima ni le v »odnosu do resnice«, saj se je tudi Herodot skušal zanašati na čim verodostojnejše vire ali pa je vsaj poudarjal, da jih je imel. Tukidid – oče politične zgodovine – je v svojem prizadevanju za čim večjo objektivnost za razliko od Herodota popolnoma zanemaril pripovedno komponento, pač pa je pazil na razvoj in upoštevanje zgodovino pisnih metod, kar je tudi posebej izpostavil (1,20–23).

Zelo zanimiv vidik Tukididovega dela je »povzemanje« govorov; teh je v celotnem delu več kot 130. Velik del govorov nastopa v antitetičnih parih in se med seboj vsebinsko dopolnjuje,<sup>62</sup> celo tam, kjer si govorniki

---

<sup>60</sup> Antični zgodovino pisce so dokumente, ki so jih navajali, navadno jezikovno oziroma stilistično obdelali, kar tudi Tukididu ni tuje.

<sup>61</sup> Kratip iz Aten je nadaljeval Tukididovo zgodovino za obdobje 411–391. Mnogi so ga istovetili s piscem fragmentarno ohranjene grške zgodovine na papirusu, najdenem v Oksirinhu (t. i. *Helleniká iz Oksirinha*)

<sup>62</sup> Govori, ki tvorijo »vsebinske pare«, si ne sledijo nujno eden za drugim; prvi Periklov govor (1,140–144), denimo, na prvi videz nima svojega antitetičnega para, vendar dejansko odgovarja na govor Korintčanov v Šparti (1,68–71);



nasprotujejo. Ti govori so eno najmočnejših avtorjevih sredstev za izpostavljanje najglobljih razlogov in motivov za posamezne dogodke in dejanja.

1,22 Pri govorih ... si je bilo nemogoče zapomniti natančno vsebino povedanega ... Zapisal sem tisto, v čemer se je po moji presoji vsak posamezni govornik zagotovo moral izraziti o vsakokrat prisotnih temah, pri tem pa sem se kolikor mogoče tesno držal celotnega smisla tega, kar je bilo dejansko povedano.

Kar zadeva slog, sodi Tukidid brez dvoma med najresnejše avtorje svojega časa. Na prvi pogled lahko opazimo, da je oblika podrejena izpeljavi misli, kar se kaže tako v besedišču kakor v kompoziciji. Njegov slog je trd, strog in težak, prilagojen zgoščenemu izražanju misli. Na prvi pogled se skoraj zdi, da je piscu tekoči, obloženi jezik zlasti sofistov in seveda Gorgija, ki je postavljaj nove zakonitosti grščine svojega obdobja, zoprn. Tukididov jezik je poln anakolutov, zapletenih skladenjskih zgradb, ki kakor da prehitvajo ena drugo, neskladnosti in nenavadnega besednega reda, pogostih asimetričnih period itd. Vse to je bilo dejansko v funkciji miselnega toka, ki je silovit, nestalen in hiter in ki ga Tukididu z vsemi temi jezikovnimi »anomalijami« ni nujno vedno uspelo natanko izraziti. Skratka, njegov jezik je težak, trd oreh je bil celo za Grke, še posebej v govorih. Obenem pa je treba opozoriti na izjemno jedrnatost izraza, na tu in tam pesniško obarvan jezik, na popolno obvladanje antitetičnega jezika (ki pa se mu tudi zlahka odpove), na drzne primere in, ne nazadnje, na poznavanje in rabo figur, ki so sofističnega izvora, bolj natančno Gorgijeve, kar pa nedvomno ni odraz »modne muhe«, temveč dokaz Tukididove jezikovne genialnosti in sposobnosti, da jezik podvrže poanti pisanja.

Njegov jezik je arhaizirana atiščina 5. stoletja, ki se od »modernejšee« atiščine razlikuje po nekaterih jonskih elementih – atiščina, ki jo je pred njim uporabljal Antifont<sup>63</sup> in neznani avtor *Atenske ustave*. Ta jezik je sam Tukidid tudi precej obogatil z rabo novih skovank in izrazov, ki celo pri njegovih sodobnikih niso izpričani.

Oceniti pomen in vlogo Tukidida za zgodovinopisje je težavna naloga. Po eni strani obžalujemo, da se je ob njegovem nastopu zgodilo tisto, kar se

---

njegov pogrebni govor (2,35–46) pa dobi v določenih točkah antitezo celo spet v njegovem lastnem govoru nekaj poglavij kasneje (2,60–64).

<sup>63</sup> Z rabo te atiščine se je Tukidid najverjetneje tudi poklonil atiški tradiciji Antifonta (atiški govornik, 480–411 pr. Kr.; njegovi govori so najstarejši, ki jih poznamo), katerega učenec je bil.

je zgodilo tudi kasneje v primeru Polibija: da je namreč njegova mogočna osebnost popolnoma zasenčila ostale ustvarjalce istega žanra, ki jih v obdobju kulturnega razcveta Aten gotovo ni manjkalo. A vendar se zdi to majhna cena, če pomislimo, da je dobilo zgodovinopisje popolnoma nove vzvode za svoje delo. S svojo zgodovino je postavil Tukidid nove standarde za vrsto piscev, ki so mu sledili, od Kratipa – tako rekoč sodobnika, pa do Hieronima iz Kardije, ki se je več kot sto let kasneje v svojem delu *Dogodki po Aleksandru* metodološko navezoval na Tukidida. O tem, kako izjemna je bila njegova pojava, priča že to, da Polibij v svojem delu polemizira s Tukididom in da se je Dionizij Halikarnaški s stilistiko njegove zgodovine ukvarjal v posebnem traktatu. Ne nazadnje lahko ugotovimo, da se njegova izbira snovi – niti ne tridesetletno obdobje »internega« grškega konflikta, morda zdi pretenciozna. Vendar je Tukidid v tem konfliktu iskal globlje povezave, videl je, da bo končni zmagovalec tega konflikta zunanja sila ter da bo njegov končni izid nujno pomenil predvečer novega obdobja.

G. P.

**Literatura:** Cartwright 2000, Cawkwell 1997, Crane 1998, Ferrari 1998, Luce 1997, Marincola 2001, Marincola 2004.

## PELOPONEŠKA VOJNA<sup>64</sup>

### Proemij

Standardni uvod je pravzaprav formalnost; avtor, o katerem izvemo v celotnem delu zelo malo (gl. poglavje o Tukididu), tudi na začetku o sebi pove le to, da je Atenec, kar pa po njegovih besedah (1,22) ne vpliva na njegovo nepristransko poročanje. O svojih ciljih in metodah na tem mestu ne pove tako rekoč ničesar, pač pa o tem spregovori šele v poglavjih 1,20–23.

1,1 Atenec Tukidid je opisal zgodovino<sup>65</sup> in potek vojne med Peloponežani in Atenci. Z delom je pričel takoj ob njenem izbruhu, ker je ocenil, da se bo razvila v veliko vojno, daleč vrednejšo opisovanja, kakor so bile vse poprejšnje. Videl je namreč, da sta obe strani pripravljene na vojno z vsemi sredstvi in da se preostali grški svet pridružuje eni ali drugi strani, nekateri že na samem začetku, drugi pa

<sup>64</sup> Prevod in opombe G. Pobežin.

<sup>65</sup> Beseda zgodovina v današnjem pomenu ni obstajala (gl. poglavje »Mitični začetki zgodovinopisja«) in tudi Tukidid se na tem mestu dobesedno izrazi, da je »popisal vojno med Peloponežani in Atenci« (*ksynégraphse tôn pólemon ...*); pričujoči prevod je rešitev, ki jo je v svojih prevodih uporabila večina prevajalcev.

da imajo takšen namen. Ta vojna je bila velik pretres za Grke, pa za del negrškega sveta – tako rekoč za velik del vsega človeštva.

O dogodkih, ki so se odvijali pred vojno ali še celo prej, si je zaradi njihove velike časovne oddaljenosti nemogoče ustvariti jasno podobo; toda sodeč po pričevanjih, ki sem jih temeljito predelal kolikor mogoče daleč v preteklost in se mi zdijo verodostojna, se tako v vojaškem pogledu, kakor tudi sicer ni zgodilo nič pomembnejšega.

### **Cilji in metode**

Praden načne jedro svoje pripovedi, umesti Tukidid peloponeško vojno v širši zgodovinski kontekst; v precej težavnem uvodnem delu, tj. poglavjih 1,2–19 opiše to, kar razume kot grško »predzgodovino«, se pravi dogodke pred peloponeško vojno. S tem je ustvaril podlago za predstavitev svojega koncepta zgodovinopisja ter pojasnilo za svojo izbiro teme v poglavju 1,20–23.

1,20 Takšne so torej moje ugotovitve glede preteklosti, pri katere preučevanju se je nemogoče zanašati kar na vsa pričevanja po vrsti. Ljudje so nagnjeni k temu, da brez prave presoje drug od drugega sprejemajo razna izročila, tudi kadar ta zadevajo njihove kraje. Atenska javnost denimo misli, da sta tirana Hiparha ubila Harmodij in Aristogejton,<sup>66</sup> ne vedo pa, da je tedaj kot najstarejši Pizistratov sin vladal Hipias, čigar brata sta bila Hiparh in Tesal. Tistega dne, ko naj bi ga ubila, sta Harmodij in Aristogejton posumila, da so njuni sodelavci Hipiju kaj izdali, zato ga v prepričanju, da je bil morda posvarjen, nista napadla. Ker pa sta hotela, preden ju ujamejo, tudi za ceno življenja na vsak način storiti vsaj nekaj pomembnega, sta ubila Hiparha, ki sta ga srečala pri Leokoriju,<sup>67</sup> kjer je pripravljal vse potrebno za slovesen sprevod ob prazniku panatenaje.<sup>68</sup>

Tudi drugod med Grki je moč naleteti na marsikatero zmoto, celo o sodobnih stvareh, ki jih še ni zagrnil čas. Verjamejo denimo, da imata lakedajmonska kralja pri soglasnih odločitvah na voljo vsak dva glasova in ne le enega, ali pa denimo, da ima lakedajmonska vojska t. i. oddelek Pitanatov, čeprav česa takega nikoli ni

---

<sup>66</sup> Zgodba je v celoti opisana v poglavjih 6,53–59.

<sup>67</sup> Posvečeni gaj (*Leokóron témenos*) v Atenah, imenovan po hčerah bajeslovnega kralja Leója, ki so žrtvovale svoje življenje, da bi mesto rešile pred kugo (po drugi različici pred lakoto).

<sup>68</sup> Praznik v čast Ateni, ki so ga obhajali vsako leto poleti, zlasti razkošno vsako četrto leto (t. i. velike panatenaje).

bilo. Da, tako malo so pripravljeni ljudje vložiti v iskanje resnice in raje zaupajo tistemu, kar je najbolj pripravo.

1,21 Kakor koli že, na podlagi omenjenih pričevanj si lahko ob moji razlagi vsakdo ustvari pravilno podobo o preteklosti; pri pesnikih, ki preteklost olepšujejo in povečujejo, ali pri letopiscih, ki jim je več do navdušenja pri občinstvu kakor do resnice, je gotovo ne bodo našli. Njihovih zgodb ni mogoče preveriti in čas jih je potisnil med mite, ki so brez vsake verodostojnosti.

Upam si trditi, da sem preteklost, zlasti upošteva je njeno odmaknjenost, zadovoljivo raziskal in ocenil na podlagi jasnih dokazov. In kar zadeva to vojno – ljudem se vedno zdi najhujša tista vojna, v kateri se sami trenutno bojujejo, a znova potem, ko odložijo orožje, občudujejo predvsem dogodke iz preteklosti; pričujoče delo pa bo z dokazi razkrilo, da je ta vojna pomembnejša od prejšnjih.

1,22 Pri govorih posameznikov med pripravami na vojno in za časa vojne, si je bilo nemogoče zapomniti natančno vsebino povedanega, bodisi so to bili govori, ki sem jih sam slišal, bodisi so mi jih posredovali drugi. Zapisal sem tisto, v čemer se je po moji presoji vsak posamezni govornik zagotovo moral izraziti o vsakokrat prisotnih temah, pri tem pa sem se kolikor mogoče tesno držal splošnega sporočila tega, kar je bilo dejansko povedano. Kar pa zadeva dogodke, ki so se dogajali med vojno, sem sodil, da se pri njihovem opisovanju ne smem zanašati na priročne, naključne vire, celo na lastno presojno ne, temveč da moram o slehernem dogodku, naj sem mu prisostvoval sam ali pa o njem izvedel od drugih, pisati šele po kolikor mogoče temeljiti raziskavi. Do svojih ugotovitev sem sicer prišel le s precejšnjo težavo, ker udeleženci enih in istih dogodkov o njih niso govorili enako, temveč so se ravnali po svojem spominu ali naklonjenosti eni oziroma drugi strani.

Pomanjkanje pravljičnih prvin v mojem delu za poslušalca najbrž ne bo posebej privlačno, a meni bo dovolj, če se bo zdelo koristno tistim, ki bodo hoteli jasno, natančno podobo preteklih dogodkov, ali prihodnjih, ki se v skladu s človeško naravo morajo ponoviti v enaki ali podobni obliki. Moje delo torej ni imeniten spis, s katerim naj bi osvojil trenutno poslušalstvo, temveč sem ga napisal kot pridobitev za vedno.

1,23 Najpomembnejši izmed dogodkov, ki so se zgodili v preteklosti, je bila vojna proti Perzijcem, ki pa se je vendar hitro razrešila v dveh pomorskih in dveh kopenskih spopadih.<sup>69</sup> Pričujoča vojna pa je trajala izjemno dolgo in je obenem v Grčiji povzročila tolikšno trpljenje, da ga v enakem obdobju toliko še ni izkusila. Še nikoli namreč ni bilo zavzetih in izpraznjenih toliko mest – ponekod so

---

<sup>69</sup> Mišljena sta seveda pomorska spopada pri Artemiziju in Salamini ter kopenska spopada pri Termopilah in Platajah.

to storili barbari,<sup>70</sup> drugod predstavniki sprtih strani<sup>71</sup> (včasih tudi zato, da so v zavzetih mestih naselili druge ljudi) –, še nikoli ni bilo toliko pregnanih in toliko prelivanja krvi, ki je tekla v vojni in v državljanskih spopadih. Stvari, o katerih je bilo prej slišati v zgodbah, a so se redko zgodile, so sedaj postale stvarnost: siloviti potresi so razdejali cele pokrajine; sončni mrki so se pojavljali pogosteje, kakor je bilo zabeleženo v preteklosti; ponekod so nastopile strašne suše in za njimi lakota; in še najstrašnejše od vsega, najbolj pogubna bolezen: kuga.

Vse to se je zgrnilo nad Grčijo povrh vojne, ki so jo Atenci in Peloponežani začeli s prekinitvijo tridesetletnega miru, sklenjenega po zavzetju Evboje. In da se nihče ne bi nekoč spraševal, kaj je pahnilo Grke v vojno tolikšnih razsežnosti, sem najprej opisal razloge in nasprotovanja, ki so botrovali prekinitvi miru. Resnično pravi razlog, ki pa je ostal najbolj prikrit, je bila po mojem mnenju rastoča moč Atencev in z njo preplah pri Lakedajmoncih, zaradi česar je bila vojna neizogibna.

### **Periklov govor ob pokopu padlih v prvem letu vojne**

Pogrebni govor je bil v Atenah v 5. stoletju pr. Kr. že povsem ustaljen običaj, ni pa povsem pojasnjeno, kdaj in kako se je pojavil. Poglavitni element govora je bila hvalnica umrlih, ki je bila zaupana uglednemu meščanu. Za pričujoči Periklov govor je tako rekoč nemogoče ugotoviti, ali je zapisan v dejanski obliki. S precejšnjo gotovostjo lahko domnevamo, da ga je Tukidid v skladu s svojo prakso pri zapisovanju govorov predelal svojim stališčem primerno. Nesporno pa je pričujoči govor, ki je sicer edini ohranjeni primer pogrebnega govora iz 5. stoletja, v veliki meri drugačen od številnih kasnejših primerov iz npr. 4. stoletja, ki so oblikovani po splošni formi: uvod – mnenje o govoru – hvalnica mrtvih – formularni zaključek.

Periklov govor je namreč v večji meri hvalnica Aten (sicer res v končnem kontekstu hvalnice padlih), ki je seveda idealizirana in izrazito poudarja antitetično vlogo Šparte; njen globlji namen pa je bil najbrž v prvi vrsti spodbuditi domoljubna čustva Atencev, poleg tega pa je imela tudi politično sporočilo – Periklova vojaška politika je bila razmeroma slabo sprejeta (gl. 2,21), kar je hotel s svojim govorom vsaj delno popraviti, a mu ni uspelo (gl. 2,59 in 65).

2,34 Pozimi tega leta so Atenci na državne stroške pokopali prve padle v tej vojni; pokopali so jih po svojih ustaljenih običajih, kar poteka tako: tri dni poprej

<sup>70</sup> Npr. Selinunt in Agrigent, ki so ju osvojili Kartažani.

<sup>71</sup> Npr. Plataje, Mitilena, Tirea itd.

postavijo oder ter nanj položijo ostanke<sup>72</sup> umrlih in vsakdo lahko za svojega padlega prinese poljubne darove.<sup>73</sup> Ko pride čas za pogrebni sprevod, položijo na deset vozov, po enega iz vsakega okraja, krste iz cipresovine, v katere denejo ostanke umrlih iz posameznih okrajev. Zraven nesejo z mrtvaškim prtom pokrito nosilnico za pogrešane, katerih trupel niso mogli najti. Spreveda se lahko udeleži vsak meščan in tujec, ki tako želi, ob grobu pa žalujejo žene in matere padlih.

Krste položijo v grobnico, postavljeno na državne stroške, ki se nahaja v najlepšem predmestju<sup>74</sup> in kjer vsakokrat pokopljejo padle vojake z izjemo tistih, ki so padli pri Maratonu; te so v priznanje časti in poguma pokopali na samem bojnem polju. Ko jih prekrijejo s prstjo, spregovori v njihovo čast primerno hvalnico mož, ki ga je izbrala država, ker pri meščanih uživa ugled in sloves modrega človeka. In zatem se razidejo. Tako torej pri Atencih poteka pogreb; običaj so spoštovali skozi vso vojno, vsakokrat ko se je tako primerilo.

Za hvalnico teh, ki so torej padli prvi, je bil izbran Perikles, Ksantipov sin. Ko je prišel čas, je od groba stopil na visok oder, da ga je lahko slišal čim večji del množice, in spregovoril.

2,35 »Mnogi, ki so pred menoj že spregovorili s tega odra, so hvalili moža, ki je pogrebni običaj razširil s tem govorom, ker da je prav, da se ga govori ob pogrebu padlih v vojni. Jaz sicer menim, da bi bilo prav že, ko bi možem, ki so se odlikovali z dejanji, tudi časti izkazali v dejanjih, kakršnemu prisostvujete sedaj, ob tem pogrebu na stroške države. Menim, da ni prav, da je vera v pogum in plemenitost mnogih odvisna od enega samega moža in njegove govorniške sposobnosti oziroma nesposobnosti. Težko je namreč primerno govoriti o čem takem, ko je težavno celo ustvariti vtis, da govoriš resnico. Prizadeti poslušalec, ki pozna dejstva, bo morda menil, da je bilo to ali ono proti njegovim pričakovanjem in védenju pomanjkljivo povedano, spet drugi, ki mu je stvar tuja, bo morda mnenja, da pretiravam, če bo slišal kaj takega, kar presega njegovo naravo. Ljudje namreč lahko poslušajo hvalo drugih le dotlej, dokler čutijo, da so sami zmožni tega, o čemer so slišali; temu, kar presega njihove zmožnosti, iz zavisti nočejo verjeti. Ker pa so torej že naši predniki presodili, da je tako prav, hočem ta običaj spoštovati tudi jaz in skušati kar najbolj zadostiti vašim željam in pričakovanjem.

---

<sup>72</sup> V izvorniku stoji izraz *ostâ*, kar dobesedno pomeni kosti, vendar je bilo običajno, da so trupla padlih sežgali na grmadi na samem bojnem polju, pepel pa potem prinesli v Atene: Tukidid to omenja v 6,71.

<sup>73</sup> Te so bile sestavljene predvsem iz cvetja, vina, mazil, ipd.

<sup>74</sup> Tj. v predmestju Keramejku (*Kerameikós*), »lončarski četrti« v Atenah, ki je po gradnji obzidja za časa Temistoklove vladavine deloma ostala zunaj mestnega obzidja; padle so pokopavali v zunanem delu.

2,36 Naj začnem pri naših prednikih. Prav je in primerno obenem, da jim ob takšni priložnosti izkažem to čast, da jih omenim na prvem mestu. Živeli so v tej deželi že od nekaj, brez vrzeli v nasledstvu, in nam jo s svojim pogumom vse do današnjih dni ohranjali in zapustili svobodno. Oni so si zaslužili hvalo in še bolj naši očetje,<sup>75</sup> ker so državi, ki so jo podedovali, z velikimi napori priborili njeno današnjo moč in jo takšno zapustili nam. V veliki meri smo to moč utrdili tudi mi sami, ki smo tu in ki smo na vrhuncu življenjskih moči, in državo smo z vsemi sredstvi pripravili na to, da se lahko tako v vojni kakor v miru kar najbolj zanaša sama nase.

O naših vojaških uspehih, s katerimi smo si izborili vse te pridobitve, ali o srčnem pogumu, s katerim smo se mi in naši očetje zoperstavljali sili barbarov in Grkov, ne bom govoril, ker nočem razpravljati o tem, kar dobro poznate. Najprej bom spregovoril o načinu življenja, s katerim smo prišli do vsega tega in o državni ureditvi ter značajskih lastnostih, s katerimi smo vse to povzdignili do današnje moči. In šele nazadnje bom prešel na hvalnico teh mož. Sodim, da je v teh okoliščinah zelo primerno spregovoriti o vsem tem in da bo vsej tu zbrani množici, tako državljanom kakor tujcem, koristilo, če mi prisluhne.

2,37 Ravnamo se po ustavi, ki ni oblikovana po tujih zakonih; nasprotno, prej smo lahko mi drugim za zgled, kakor da bi koga posnemali. Naša ustavna ureditev je po meri mnogih in ne maloštevilnih, zato se imenuje demokracija; po zakonu imajo pri uveljavljanju različnih zasebnih interesov vsi državljani<sup>76</sup> enake pravice. V javnem življenju cenimo posameznika njegovemu ugledu primerno, ki ga uživa zaradi svojih zaslug in sposobnosti ter svoje veljave – ne oziramo se na njegov stan, temveč na njegove odlike. Prav tako se ne more zgoditi, da bi nekoga, ki je reven, a bi lahko storil kaj koristnega za državo, njegov neugleden položaj pri tem oviral. Živimo torej svobodno javno življenje in enako svobodomiselnimi smo tudi glede medsebojnega nadzora v zasebnem vsakdanjiku;<sup>77</sup> kar je nekomu v veselje, pri drugih ne zbuja nobene jeze in nobene zavisti. Celo svojega nezadovoljstva nihče ne pokaže, kajti to je, čeprav neškodljivo, vsaj zelo boleče. Da, v zasebnem

---

<sup>75</sup> Ker so jo ubranili pred vdori Perzijcev.

<sup>76</sup> Tj. *dēmos* – ljudstvo, ne le *oligoi* – maloštevilni (tj. privilegirani), kakor je seveda drugod, zlasti v Šparti. Seveda pa ne moremo mimo dejstva, da v Atenah le niso bile vse socialne skupine enako privilegirane: metojki denimo, ki so se za Atene borili enako kot državljani, so bili iz političnega življenja izključeni.

<sup>77</sup> V Atenah je bil sicer osebni nadzor med samimi državljani gotovo manj prisoten (ta motiv se pri Tukididu pojavlja še večkrat, npr. v 3,37 ali 7,69) kot v Šparti ali kateri koli drugi oligarhični državi, vendar je obstajal in celo Perikles je čutil njegove posledice, saj so se v političnih spletkah pred sodišči znašli tudi njegovi prijatelji.

življenju smo obzirni in sproščeni, vendar se zato nič manj ne ravnamo po postavah; vedno spoštujemo predstavnike oblasti<sup>78</sup> in zakone, zlasti tiste, ki zagotavljajo pravico oškodovanim, in seveda tiste, katerih kršitev je, čeprav so nepisani, obče priznana sramotna.

2,38 Vrh tega smo poskrbeli, da nam je ob vseh naporih in prestanem trudu na voljo obilo duhovnega oddiha; skozi vse leto obhajamo praznike<sup>79</sup> in obiskujemo raznovrstne prireditve. Naši domovi so prijetno urejeni, kar nam pomaga prenašati vsakodnevne tegobe. Mogočnost naše države nam omogoča, da k nam prihaja vse mogoče blago<sup>80</sup> iz vsega sveta; uživanje domačih dobrin ni za nas nič udobnejše kakor uživanje tujih.

2,39 Svoje nasprotnike prekašamo tudi po vojaški pripravljenosti. Naša prednost je v tem, da je naša država odprta vsem; pri nas ni v navadi, da bi tujce preganjali,<sup>81</sup> ker bi hoteli komu braniti, da vidi in spozna tudi kaj takega, kar bi sovražniku, če bi to videl, omogočilo morebitno prednost. Ne zanašamo se namreč le na svojo oborožitev in zvižanost, temveč predvsem na svojo srčnost in pripravljenost za boj. Tudi kar zadeva vzgojo, se nekateri<sup>82</sup> že od rane mladosti ob naporni vadbi učijo močate vzdržljivosti; toda mi, ki sicer živimo bolj sproščeno, se z enakimi nevarnostmi ne spoprijemamo nič slabše. Dokaz: Lakedajmonci v vojni z nami niso samí, temveč vdirajo v našo deželo z vsemi zavezniki skupaj; mi pa, kadar sami gremo nad tujo državo, največkrat zlahka zmagamo, čeprav se bojujemo na tujih tleh, proti nasprotniku, ki brani svojo lastno deželo.

Povrh vsega se še noben sovražnik ni soočil z našimi celotnimi silami, ker moramo obenem oskrbovati ladjevje in kopensko vojsko, ki je poleg tega razporejena po mnogih krajih. Če torej že kje naletijo na delček naših sil in jih premagajo, se ustijo, kako da so nas potisnili nazaj na vsej črti; če pa spopad izgubijo, pojasnjujejo, da so poraz utrpeli proti vsej združeni atenski vojski. Zares, če se bomo v nevarnosti spuščali oboroženi s samozavestjo, ne pa le s trpežnostjo in pogumom, ki ga ne narekuje spoštovanje zakonov, temveč ga rodi ljubezen do običajev in

<sup>78</sup> Perikles tu govori o *hoi aei árkhontes* – dobesedno »tistih, ki vedno oziroma vsakokrat vladajo«; ena od mogočih interpretacij je, da želi s tem ponazoriti ustaljene politične razmere v Atenah, tj., da brezvladja ni.

<sup>79</sup> Vseh prazničnih dni je bilo v Atenah okrog 150.

<sup>80</sup> Atene so imele kot velika pomorska sila dostop do vseh velikih pristanišč in trgov sredozemske Evrope: v Italiji, na Siciliji, v Egiptu in na Bližnjem vzhodu.

<sup>81</sup> Kakor je bilo v navadi v Šparti: *ksenelasía* – »izgon tujcev« je bila v Šparti redna praksa, s katero se sicer najbrž niso hoteli zavarovati pred vohunjenjem, kakor napeljuje Perikles, temveč je bolj verjetno, da so hoteli preprečiti preveliko mešanje domačinov s tujci.

<sup>82</sup> Zopet aluzija na Špartance.



načina življenja, se zagotovo ne bomo zlomili pod težo tegob, ki nas čakajo. Pred obličjem nevarnosti se ne bomo izkazali za nič manj pogumne kakor ti, ki so vajeni nenehnih naporov, in naša država bo s tem pokazala, da je veličastna in vredna vsega občudovanja.

2,40 Ljubimo lepoto, a z zmernostjo, in ljubimo znanost, a nismo pomehkuženi.<sup>83</sup> Bogastvo nam ne rabi za to, da bi se z njim bahali; raje ga uporabljamo kot sredstvo, da z njim kaj opravimo. Priznanje revščine ni nikomur v sramoto, pač pa je mnogo večja sramota, če se ji nekdo noče izogniti z delom. Pri nas se lahko državljani posvečajo zasebnim in državnim poslom obenem, vendar pa tistim, ki se ukvarjajo predvsem z gospodarstvom, javno življenje še zdaleč ni tuje. Samo pri nas velja, da mož, ki se ne udeležuje državnih zadev, ni miroljuben, temveč nekoristen. Naši državljani sami presojujejo o državnih vprašanjih,<sup>84</sup> ali pa si o njih vsaj skušajo ustvariti pravo mnenje; pri nas namreč velja, da javna razprava ne more ovirati dejanj, temveč da je škodljivo kvečjemu to, da bi se nečesa lotili brez tehtnega posveta. Tudi v tem torej presegamo druge, da se bolj kakor vsi ostali lotevamo svojih načrtov smelo in razsodno obenem, medtem ko se pri drugih iz pomanjkanja znanja rodi predrznost, po premisleku pa omahljivost. Po pravici smemo soditi, da so resnično močnega duha tisti, ki dobro poznajo tegobe in sladkosti življenja, a se zaradi tega vendar ne izmikajo nevarnosti.

Kar zadeva velikodušnost, se zopet razlikujemo od večine ostalih, kajti prijateljev si ne nabiramo tako, da dobroto sprejemamo, temveč jo raje delimo. Dobrotnik je namreč trdnejši zaveznik kakor dolžnik, saj si z dobrohotnostjo želi zagotoviti vračilo; dolžnik je pač mlačnejših čustev, saj zagotovo ve, da usluga, ki jo bo izkazal, ne bo sprejeta kot dobrota, temveč kot vračilo dolga. Mi, Atenci, smo edini, ki drugim brez oklevanja izkazujemo dobroto, ne zaradi misli na osebno korist, temveč iz čiste vere v svobodo.

2,41 Naj zaključim s tem, da rečem: Atene so šola Grčije in upam si trditi, da je vsak posamezen Atenec samostojna osebnost, vsestranska in prijetna, sposobna spoprijeti se z najrazličnejšimi težavami. Dokaz, da to ni navadno bahanje, temveč stvarnost, je prav moč države, ki smo jo s temi lastnostmi pridobili. Naša država edina v preizkušnjah pokaže, da njena moč presega njen sloves; edina v nasprotniku, ki gre nadnje, ne vzbudi sramu, da je (naposled) utrpel poraz proti

---

<sup>83</sup> Atenci ljubijo lepoto in umetnost (za razliko od Špartancev), a se ne vdajajo potratnosti in v tem niso »ekstravagantni« – kakor denimo Perzijci in druga azijska ljudstva; ljubijo modrost in znanost – spet za razliko od Špartancev, ki so »kulturo« zanemarjali iz previdnosti, da ne bi državljanov zapeljala »pomehkuženost«.

<sup>84</sup> Tj. na državni skupščini (*ekklesia*).

takšnemu ljudstvu; in edina je, ki podložnikom ne daje povoda za nezadovoljstvo pod njeno vladavino. O naši moči govorijo jasni in neizpodbitni dokazi. Zato se lahko nadejamo občudovanja pri sodobnikih in pri zanamcih. Ni nam treba Homerja, da bi nas opeval, ali kogar koli drugega, čigar pesmi navdušijo le za trenutek, a se podoba v njih sesuje v primerjavi s stvarnostjo. Ne, dovolj je, da smo si s svojo drznostjo odprli pot na vsako morje in v vsako deželo ter povsod pustili neminljive spomenike bodisi dobrega bodisi zla.<sup>85</sup> Da, za takšno državo so se srčno borili in dali življenje ti možje, odločeni, da si je ne pustijo vzeti. In prav je, da bi se bil tudi vsakdo od teh, ki so za njimi ostali, pripravljen zanjo žrtvovati.

2,42 Pri hvali države sem se toliko zadržal zato, ker hočem pokazati, da bi lahko mi v tem spopadu izgubili več kakor oni, ki nimajo nobene teh dobrin, in tudi zato sem jo toliko hvalil, da sem hvalnico teh mož z dokazi postavil v jasno luč. Večji del te hvalnice sem pravzaprav že povedal: državo, kakor sem o njej govoril, je namreč povzdignila in proslavila prav srčnost teh mož in njim podobnih. Le malo Grkov bi se lahko nadejalo podobne hvalnice, ki bi, kakor za te može, v besedah odtehtala njihova dejanja. Smrt teh mož, ki jo tu objokujemo, mi razkriva njihov pogum in srčnost, ki se je v nekaterih od njih morebiti prvič izkazala, v drugih pa našla svoj končni dokaz. Prav je, da pri možeh, ki v kakem drugem pogledu morda zaostajajo, cenimo predvsem njihov pogum in možatost v boju za domovino. S svojim plemenitim dejanjem so namreč zabrisali, kar je bilo slabega, in kot državljani so z njim domovini mnogo bolj koristili, kakor so jo kot zasebniki mogli oškodovati. Nihče od teh mož se ni pustil premamiti – prvi ne bogastvu, ki ga je morda že užival, drugi pa ne upanju, da bi obogatel in se tako rešil revščine; vsi so vztrajali. Ljubše jim je bilo kaznovanje sovražnikov. Zavedali so se, kaj tvegajo, to tveganje so imeli za najvišje in najslavnejše, hoté so ga sprejeli v želji kaznovati sovražnika in odrekli so se vsemu ostalemu. Svoje upe so položili v negotovi končni uspeh, prepričani, da se morajo pred obličjem preteče nevarnosti zanesti samo nase. Raje so hoteli pasti v boju kakor rešiti si življenje z umikom, zato so se rešili sramote in vztrajali v boju za ceno življenja. In tako so v neznatnem zasuku usode, na samem vrhuncu slave in brez strahu, padli.

2,43 Takšni torej so bili ti može, pokazali so se dostojne svoje domovine. Vi, ki ste jih preživeli, smete upati, da vaša odločnost proti sovražniku na bojnem polju ne bo terjala tolikšne cene, a vendar si morate želeti, da ne bi zaostajala za njihovo. Nikar naj vas v tej želji ne potešijo le besede o njihovih zaslugah, o katerih veste

---

<sup>85</sup> Tj. dobrega, ki so ga izkazali zaveznikom ter podložnikom; ter zla, ki so ga prizadejali sovražnikom. Nekateri so mnenja, da izraz *kakôn te kagathôn* v izvirniku tu pomeni zmage in porazi, saj so se v Atenah tudi porazov spominjali z enako močnimi čustvi kakor zmag.

preveč, da bi o njih pred vami še kdo razpredal, češ, kolikšne koristi da se skrivajo v kljubovanju sovražniku. Ne, sami morate iz dneva v dan opazovati vso moč države, sami jo morate v tem vzljubiti, in ko boste spoznali, kako veličastna je, tedaj se spomnite, da so vse to s svojo srčnostjo izborili možje, ki so se zavedali svoje dolžnosti in ki jih je gnal čut za čast. Tudi morebitni uspeh jih ni prepričal, da bi domovino prikrajšali za svoj pogum, temveč so ji hoté darovali tisto najlepše. Za ta dar – svoje življenje –, ki so ga darovali v skupno dobro, je vsak od njih prejel nesmrtno hvalo in položeni so bili v slaven grob, najslavnejši, kajti njihov grob ni le tu, v tej zemlji, v kateri leže, temveč povsod tam, kjer vsak čas v besedi ali dejanju živi njihov večni spomin. Kajti odločnim možem je grob ves svet,<sup>86</sup> njihov spomin ne živi le na spomenikih na domačih tleh, temveč biva tudi v tujini, resda ne na kamnu, temveč v srcih ljudi.

Njih posnemajte in vedite, da sreča leži v svobodi, svoboda pa rodi pogum, zato ne omahujte pred nevarnostmi vojne. Tisti, ki živijo v bedi, nimajo razloga, da bi zanj zastavili življenje, saj tudi upanja v dobro ne poznajo; prej se morajo žrtvovati tisti, ki jim v življenju še grozi prevrat usode in ki bi jim morebiten neuspeh prinesel najtežje posledice. Za ponos tega moža je brez dvoma hujše ponižanje ob sramotnem porazu kakor ponosna smrt, ki pride in mine v upanju na zmago.

2,44 Zato tudi za vas, starše teh padlih mož, nimam solz sočutja, temveč le besede tolažbe. Ljudje, ki jih je oblikoval spremenljivi tok življenja, vedo, da so srečni možje, ki jim je usoda namenila junaško smrt, tako kakor vašim sinovom, po katerih je vam ostala plemenita žalost. Vedo, da so srečni, ker jim je bilo življenje odmerjeno tako, da jih je smrt doletela v trenutku najvišje sreče. Vem, da s svojimi besedami ne morem ublažiti izgube, na katero vas bo prepogosto spominjala sreča drugih, ki ste je bili nekoč sami deležni.

Žalost in bolečina ne prideta iz pomanjkanja sreče, ki je nikoli nismo izkusili, temveč nas prizadene ob izgubi tistega, čemur smo se privadili. Tisti, ki še lahko imate otroke, morate zdaj črpati pogum iz upanja na novi naraščaj; družinam bodo novi otroci pomagali pozabiti tiste, ki jih ni več, za državo pa bo to dvakrat korist: prirast k prebivalstvu in večja varnost. To slednje pa zato, ker od tistih, ki niso pripravljeni tvegati, kakor ostali, celo življenj svojih sinov, ni mogoče pričakovati poštenih in nepristranskih odločitev.<sup>87</sup> Tisti pa, ki ste za otroke že prestari, morate večji del življenja, ki ste ga preživeli, ceniti, ker je bilo lepo, in se sprijazniti, da vam ni več ostalo veliko časa, v tolažbo in veselje pa naj vam bo sloves teh, ki so padli. Edini, ki se ne postara, je namreč čut za čast in na stara leta v nasprotju

---

<sup>86</sup> Kakor denimo v primeru tistih, ki so padli v bitki pri Termopilah.

<sup>87</sup> Tj. v skupščini.

s tistim, kar nekateri trdijo,<sup>88</sup> ni kopičenje bogastva tisto, ki osrečuje, temveč prav uživanje časti in ugleda.

2,45 Otroci in bratje padlih, ki ste tu, pred vami vidim težko nalogo. Nekoga, ki ga ni več, je vsakdo vaje hvaliti in vi boste ob celo večjih zaslugah le stežka deležni enakega ugleda, prej manjšega. Živi so vedno deležni zavisti nasprotnikov, tisti pa, ki ne predstavlja več nobene ovire, je deležen prave, neskaljene dobrohotnosti.

Če moram omeniti tudi vrline in kreposti žená, ki so ostale vdove, naj jih povzamem s kratko spodbudo: ne izneverite se svoji naravi, kajti v tem je vaša velika čast in slava; največje bo deležna tista med vami, o kateri se bo med možmi najmanj govorilo, bodisi dobro bodisi slabo.

2,46 Tako. Jaz sem v govoru, ki ga narekuje običaj, povedal, kolikor sem mislil, da je prav, in tudi ti pokopani možje so prejeli časti. Njihove otroke bo od zdaj naprej država preživljala do njihove polnoletnosti<sup>89</sup> in tako padlim ter preživelim poklonila dragoceno priznanje za njihovo žrtev. Država, ki najbolje nagraduje zaslugе, ima namreč tudi najboljše državljane.

In zdaj, ko ste primerno izrazili žalovanje za svojimi padlimi, se razidite.«

## KSENOFONT

Ksenofonta so v rimski in kasneje v bizantinski dobi postavljali ob bok Herodotu in Tukididu – ti trije avtorji so predstavljali kanon vzornih zgodovinopiscev. Danes Ksenofontu ne moremo več priznavati enakovrednosti z omenjenima piscema, ker je v svojih delih po vsebinski poglobljenosti za njima precej zaostal.

Ksenofont se je rodil v aristokratski atenski družini najverjetneje okoli leta 428 pr. Kr. očetu Grilu; o njegovih mladih letih je znano razmeroma malo, jasnejšo predstavo si lahko o njem ustvarimo šele od tedaj, ko je stopil v stik s Sokratom (verjetno okoli leta 404 pr. Kr.), da bi postal *kakalokagathós*, tj. poštenjak. Ob koncu vojne je Šparta v Atenah vzpostavila oligarhično vladavino v obliki trideseterice,<sup>90</sup> vendar je bila že leta 403

---

<sup>88</sup> Zdi se, da Tukidid na tem mestu namiguje na Simonida, za katerega Plutarh (*Mor.* 786 B) pravi, da »mu v starosti ni ostalo nobeno drugo veselje kakor to, da kopiči bogastvo ...«

<sup>89</sup> Zakon o preživljanju sirot na državne stroške je morda uvedel že Solon.

<sup>90</sup> Odbor tridesetih tiranov (*hoi triákonta*), ki so ga v Atenah po koncu peloponeške vojne s pomočjo špartanskega vojskovodje Lizandra ustanovili skrajnejši privrženci oligarhije; najskrajnejši med njimi je bil Kritias, nekoliko

zopet vzpostavljena demokracija. Zdi se, da je Ksenofont vsaj v zgodnjem obdobju podpiral oligarhično vladno, verjetno njeno zmernejšo frakcijo pod Teramenovim vodstvom, o čemer smemo sklepati po naklonjenem opisu Teramena in njegovih političnih nazorov (npr. 2,3,15–19). Po padcu oligarhije – in morda prav zato – je Ksenofont leta 401 Atene zapustil in se, verjetno brez posebne vojaške funkcije,<sup>91</sup> skupaj s kontingentom grških najemnikov (pravi namen odprave jim je bil zamolčan) pridružil odpravi Kira mlajšega proti njegovemu starejšemu bratu, perzijskemu kralju Artakserksu II., kar je bilo brez dvoma najpomembnejše obdobje njegovega življenja, saj mu je dalo snov za njegovo delo *Anábasis* (*Kýrou*);<sup>92</sup> delo bi se, kot se duhovito izrazi Luce, prav lahko imenovalo tudi *Katábasis* (»pot nazaj, vrnitev«), saj večji del obsega dogodke po polomu Kirove ekspedicije v bitki pri Kunaksi, v kateri je bil ubit tudi Kir sam, ko je Ksenofont prevzel del poveljstva nad »grškim korpusom« deset tisoč mož in jih uspešno privedel nazaj do Črnega morja, v mesto Trapezunt. Kasneje se je s svojimi vojaškimi izkušnjami udeležil različnih vojaških operacij, med drugim je leta 396 stopil v službo tudi pri špartanskem kralju Agezilaju in se leta 394 udeležil bitke pri Koroneji proti Atencem.

V času njegove odsotnosti, kmalu po Sokratovi smrti, je bil uradno izgnan iz Aten, morda tudi zaradi sodelovanja pri Kirovi ekspediciji, gotovo pa zaradi sodelovanja s Špartanci. Šparta mu je za zasluge pri Skiluntu v Elidi, blizu Olimpije, podarila posestvo, na katerem je užival življenje podeželskega gospoda in se posvečal literaturi (dodeljena mu je bila tudi funkcija t. i. *proksen*, kar pomeni, da je bil zadolžen za udobje Špartancev, ki so prihajali v Olimpijo). S posestva se je moral spet umakniti po špartanskem porazu pri Levktri proti Tebancem. Umaknil se je v Korint, kjer

---

zmernejši pa Teramen. Trideseterica si je po ustanovitvi zagotovila vojaško pomoč v obliki špartanske garnizije, razpustila sodišča in vzpostavila vladavino terorja; Kritias je dal ubiti zmernejšega Teramena in po nekaterih podatkih je bilo kasneje ubitih 1500 državljanov in metojkov. Skupina izgnancev pod Trazibulovim vodstvom je kasneje zasedla Pirej in strmoglavila odbor tridesetih ter vzpostavila zmernejšo oligarhijo, kasneje pa je bila zopet vzpostavljena demokracija. Večino članov trideseterice so usmrtili.

<sup>91</sup> Ksenofont se je odpravi pridružil na vabilo prijatelja Proksena in T. J. Luce (*The Greek Historians*, NY 1997) omenja celo, da se je odpravi pridružil, ker je hotel spoznati Kira ml., ki je podpiral Šparto v zadnjih letih peloponeške vojne.

<sup>92</sup> Delo ima v prevodu J. Fašaleka naslov *Anabasis – Kirova odprava*, vendar se dobeseden prevod besede *Anábasis* glasi »pohod v notranjost (tj. dežele)«.

je še pred letom 350 pr. Kr. tudi umrl. V Atenah so po sklepu zavezništva s Šparto njegov izgon uradno preklicali, verjetno že leta 368, vendar se sam tja ni vrnil, razen morda občasno; v Atene pa je poslal svoja dva sinova, Grila in Diodorja, da sta služila v atenski konjenici.<sup>93</sup> Njegova dela je kronološko težko razvrstiti,<sup>94</sup> zato jih je bolje naštetih po vsebinskih sklopih:

1. Dela o Sokratu: *Apologija (Apología Sokrátous)*; *Spomini na Sokrata (Apomnemoneúmata Sokrátous)*; *Ojkonomikós*; *Simpozij (Symposion)*.

Sokrat je, kot že rečeno, na mladega Ksenofonta naredil močan vtis, zato ga je v teh delih upodobil kot osrednjo figuro. Nedvomno najpomembnejši so *Spomini na Sokrata* v štirih knjigah, katerih vrednost je predvsem zgodovinska, ker prinaša marsikateri podatek o Sokratu kot izredni osebnosti<sup>95</sup> svojega časa, vendar delo ni filozofsko poglobljeno, kar pa najbrž niti ni bil avtorjev namen.

2. Strokovni spisi (ti so morda nastajali v Skiluntu): *Špartanska ustava (Lakedaimoníon politeía)*; *O dohodkih (Peri póron)*; *Poveljnik konjenice (Hipparkhikós)*; *O konjeništvu (Peri hippikés)*; *O lovu (Kynegetikós)*.

Ti spisi so s strokovne plati izredno zanimivi in še vedno cenjeni; *Špartanska ustava* je pionirsko delo na svojem področju, med njegovimi strokovnimi spisi pa se je ohranila tudi *Atenska ustava*, ki ni pristna.

3. Spisi z zgodovinskim ozadjem: *Hieron* (hvalilni oziroma enkomični spis na čast Hieronu v obliki dialoga med pesnikom Simonidom in Hieronom o dobrih in slabih plateh tiranstva); *Kirova vzgoja (Kyrupaideía)* – delo v osmih knjigah (naslov se pravzaprav nanaša samo na prvo knjigo), ki spremlja Kira (vladal 558–528), ustanovitelja cesarstva Ahemenidov in perzijske nadoblasti, ki pa je prežeto z vse preveč poveličevalnim tonom in mestoma nima prave zgodovinske osnove.

<sup>93</sup> Eden od njegovih sinov, Gril (*Grýllos*), je kot junak padel v konjeniškem spopadu tik pred bitko pri Mantineji (362 pr. Kr.); dogodek opisuje Pavzaniás (1,3,4).

<sup>94</sup> Za delo *Anabasis* denimo so mnenja deljena: nekateri menijo, da je delo nastalo takoj po odpravi (tako npr. sicer precej zanesljivi priročnik *Grška književnost* R. Cantarelle), Luce pa, da ga je Ksenofont napisal šele leta kasneje.

<sup>95</sup> Nekateri avtorji, npr. Luce in Grant (*Greek & Roman Historians*, NY 1995), mu tudi glede podatkov o Sokratu odrekajo zanesljivost, spet drugi menijo, da je tudi Platon, ki je Sokratovo osebnost predstavil sicer izredno plastično in filozofsko poglobljeno, marsikako (svojo) misel Sokratu »položil« v usta in da je torej prav Ksenofontov nepretenciozni prikaz tudi temu primerno verodostojnejši.

4. Zares zgodovinske vsebine so dela *Kirova odprava* (*Kýrou anábasis*), *Grška zgodovina* (*Helleniká*) in *Agezilaj* (*Agésilaios*). Slednje je hvalilni spis, ena od mnogih hvalnic leta 360 pr. Kr. umrlemu špartanskemu kralju Agezilaju, katere snov je Ksenofont črpal iz *Grške zgodovine*.

Deli *Anabasis* in *Grška zgodovina* sta v zgodovinopisnem smislu najbolj zaokroženi in poglobljeni med Ksenofontovimi deli, čeprav, kot že rečeno, kot zgodovinopisec ni presegel Herodota, kaj šele Tukidida. *Anabasis* so pravzaprav razburljivi, barviti *spomini* – opis dogodkov z že omenjene ekspedicije, ki vključuje precejšnje število govorov, med njimi nekaterih Ksenofontovih. Zanimivo je tudi poglavje, v katerega je Ksenofont vključil svoje sanje, kar je pravzaprav nekaj svežega v dotedanji tradiciji. Vprašanje je, iz katerega vzgiba se je Ksenofont dela lotil, toda precej verjetno je, da ga je zaradi pomenljive vsebine, tj. pohoda grškega kontingenta skozi Perzijo, napisal v porajajočem se panhelenskem ozračju – to bi bil tudi močan argument v prid teoriji, da je delo nastalo leta po odpravi –, v katerem je tudi Izokrat sestavil svoj *Panegirik*.

*Grška zgodovina* je zastavljena kot nadaljevanje Tukididovega dela *Peloponeška vojna*, to je jasno že v uvodu, ki je brez dvoma eden najne-navadnejših v antični literaturi: »Kmalu zatem, le nekaj dni kasneje, je Timóhar izplul iz Aten z manjšim številom ladij; in zopet so se spopadli na morju Lakedajmonci in Atenci ...« Uvodne besede torej predstavljajo jasno konjunkturo s prav tako ostrim koncem Tukididove *Peloponeške vojne*, ki sicer ni povsem natančna.<sup>96</sup> Jasno pa je, da Ksenofont nadaljuje Tukididovo pripoved le, kar zadeva snov – dogodke opisuje selektivno, precej neprizadeto in urejeno, z neprikrito simpatijo do Špartancev, vendar korektno;<sup>97</sup> interpretacije se vzdrži, nima enako ostrega vpogleda v zgodovino kot Tukidid, vendar to tudi ni njegov namen.

Delo, ki obsega sedem knjig (fizična delitev ni Ksenofontova), opisuje dogodke od približno leta 410 pr. Kr. (bitka pri Kiziku) do bitke pri Mantineji leta 362. Razdeljeno je na dva dela;

- opis dogodkov od leta 410 do konca peloponeške vojne;
- obdobje od vladavine trideseterice do bitke pri Mantineji.

Med obema deloma nastopa živahni, homogeni opis vladavine trideseterice (2,3,11–2,4,43) kot razpoznavna cezura, po kateri se tudi pripovedni

<sup>96</sup> Gl. poglavje o Tukididu.

<sup>97</sup> V svojem občudovanju Šparte ni nikakor servilen: v nadaljevanju knjige večkrat jasno izzveni tudi kritika na račun manj uspešnih špartanskih potez.

ton spremeni: analitični, kronološko organiziran pristop, ki gotovo ni naključen, ampak do neke mere zaokrožuje Tukididovo pripoved, se v drugem delu porazgubi – ni več časovne orientacije, slog postane bolj živahen in tudi bolj površen. Marsikatero dejstvo je izpuščeno, tudi pri dogodkih, ki jih je Ksenofont napisal po lastnih izkušnjah: npr. pri sicer izčrpnem opisu vladavine trideseterice ostane dejstvo, da je oligarhijo v Atenah pomagala vzpostaviti prav Šparta, popolnoma izpuščeno. In takih mest je še precej.

Ugotoviti smemo, da se na Ksenofonta kot zgodovinopisca lahko le delno zanesemo: dogodke, ki jim je bil sam priča, npr. vladavino trideseterice ali popotovanje grškega vojaškega kontingenta, je opisal temeljito in živo, mestoma celo zelo prodorno. Imel je izredno priložnost, da je živel v zelo spremenljivih časih, da je bil pogosto v samem središču dogodkov in da je osebno poznal precej ljudi, ki so krojili zgodovino obdobja. Vendar pa je pogosto, zlasti pri opisih dogodkov, pri katerih se je moral zanašati na poročila, nezanesljiv, preveč selektiven in celo naiven – nekateri odlomki so preveč memoarske narave in kot da bi bili sestavljeni iz naključno napaberkovanih podatkov, manjka kritična presoja. Kar se tiče njegovih političnih nazorov, mu ne moremo očitati ničesar, ne v eno ne v drugo smer: res je bil predstavnik aristokracije in morda nenaklonjen demokratizaciji Aten,<sup>98</sup> vendar se je distanciral tudi od divjanja trideseterice v kasnejši fazi vladanja; njegova filolakonska drža v nobenem oziru ne more biti moteča, saj gotovo ni izraz negativnih čustev do Aten<sup>99</sup> (ki bi bila upravičena), temveč prej odraz kozmopolitizma, panhelske ideje, ki se je morala v splošnem še razviti.

Kot avtor je bil Ksenofont izredno popularen že v antiki: šteli so ga za zgodovinopisca Tukididovega formata, s čimer se danes ne moremo več strinjati. Manjka mu namreč Tukididove poglobljenosti, njegovega občutka, da je »zgodovina ena najglobljih človekovih izkušenj«. Kot zgodovinopisec Ksenofont nima posebne programske usmeritve; zdi se, da je njegov namen poročati o preteklih dogodkih in od tega se le redko oddalji. Njegova izredna popularnost v antiki in tudi kasneje je najbrž posledica več dejavnikov: ker je pisal v jasnem, čistem slogu, so bila njegova dela zelo brana – tudi kot šolsko čtivo; njegov opus obsega zelo raznolika dela, med

<sup>98</sup> Po mnenju nekaterih avtorjev je prvič zapustil Atene prav zaradi ozračja, ki je nastopilo po padcu oligarhične vlade v Atenah.

<sup>99</sup> O njegovi ljubezni in lojalnosti do Aten jasno priča dejstvo, da je svoja dva sinova poslal služiti v atensko konjenico.



katerimi so poseben sloves uživala »filozofska« dela<sup>100</sup> in ta raznolikost je imela za posledico širok krog bralstva.

Čeprav Ksenofont v filozofskem oziru ni mislec Platonovega, v zgodovinopisnem pa ne Tukididovega formata, bi bila vsakršna kategorizacija pre nagljenja in v literarni zgodovini mu ne smemo odrekati zelo pomembnega mesta; prav kot zgodovinopisec je uvedel nekatere sveže oblike, ki so jih avtorji za njim lahko izpopolnili in izkoristili – *Anabasis* je prvi primer avtobiografskega spisa; *Kirova vzgoja* prvi primer idealizirane zgodovine, podobne zgodovinskemu romanu, ki se je razvil šele v helenizmu; *Grška zgodovina* je svež primer splošne zgodovine Grčije. V njegovih delih je začutiti eleganco pisatelja, ki kot da se ne zaveda samega sebe in se kot protagonista zgodovinskih dogodkov le redko omenja (celo v *Anabasis*);<sup>101</sup> diskreditacija drugih zgodovinopiscev, sicer tako popularna, mu je tuja. Te osebnostne lastnosti se zrcalijo tudi v njegovem slogu: piše jasno, tekoče in enakomerno. Njegova dela odkrivajo nadarjenega, a skromnega stilista z govorniško izobrazbo: govorniške figure mu niso tuje, a se jim ne vdaja. Čist in preprost ter naraven slog sta mu prinesla širok, neusahljiv krog bralstva in sloves vzornega aticista, čeprav njegov slog v resnici že napoveduje t. i. *koiné*, »skupni (grški) jezik«, ki se je razvil v ozračju politično združene Grčije, ki se je začelo šele pod Filipom II. Makedonskim (na oblasti 359–336 pr. Kr.).<sup>102</sup>

G. P.

**Literatura:** Fašalek 1963, Grant 1995, Hamel 2015, Hamilton 1960, Luce 1997, Marincola 2004, Pobežin 2012.

## GRŠKA ZGODOVINA<sup>103</sup>

### Prolog

Uvod v Ksenofontovo *Grško zgodovino* je nedvomno eden najbolj ne navadnih v vsej antični grški literaturi; v nasprotju z obstoječo tradicijo ne vsebuje avtorjevega imena (kakor denimo pri Tukididu: »Atenec Tukidid

<sup>100</sup> Zanimivo je, da so v antiki Ksenofonta kot filozofa cenili vsaj toliko, kot so ga cenili kot zgodovinopisca.

<sup>101</sup> To je zlasti očitno v primeru opisa spopadov pred bitko pri Mantineji, v kateri je padel tudi njegov sin Gril; Ksenofont omenja le, da so »tam padli tudi odlični možje«.

<sup>102</sup> To je povsem razumljivo, saj je Ksenofont veliko časa prebil na tujem, tj. izven Atike.

<sup>103</sup> Prevod in opombe G. Pobežin.

je popisal vojno med Peloponežani in Atenci ...») in v nadaljevanju ni običajne programske sheme, pač pa avtor neposredno preide k stvari.

<sup>1,1</sup> Kmalu zatem, le nekaj dni kasneje, je Timóhar izplul iz Aten z manjšim številom ladij; in zopet so se spopadli na morju Lakedajmonci in Atenci, zmagali pa so Lakedajmonci pod poveljstvom Ageszndrída. [...]

### **Bitka pri Arginuzah**

Bitka pri Arginuzah (406 pr. Kr.) je bila zadnja večja bitka, v kateri so Atenci Šparti prizadejali večji poraz; špartansko ladjevje je bilo popolnoma uničeno, Atenci so zajeli tudi več kot 70 ladij, vendar pa so v bitki tudi sami izgubili precejšnje število mož, kar je sprožilo notranjepolitične pretrse in v končni fazi popolnoma zgrešen proces proti atenskim poveljnikom.

<sup>1,6</sup> Ko so Atenci slišali za razvoj dogodkov in blokado na morju,<sup>104</sup> so sklenili pomagati s stodesetimi ladjami, na katere so vkrcali vse za orožje sposobno<sup>105</sup> moštvo, najsi so bili sužnji ali svobodni ljudje. V tridesetih dneh so opremili vse ladje in odpluli; udeležili pa so se odprave tudi številni vitezi.<sup>106</sup> Pot jih je najprej vodila na Samos, kjer so prevzeli<sup>107</sup> deset samoških ladij; tudi pri ostalih zaveznikih so zbrali več kot trideset ladij in primorali vsakogar, da se je vkrcal. Vpoklicali so tudi vse atenske ladje, ki so se tedaj morda mudile na odprtem; vsega skupaj so tako imeli več kot stopetdeset ladij.

Ko je Kalikratídas slišal, da so atenske okrepitev že pri Samosu, je pustil pri Mitileni petdeset ladij pod poveljstvom Eteónika, sam pa je s stodvajsetimi ladjami odplul in se pod večer ustavil pri rtu Maliji na Lezbosu. Naključje je hotelo, da so se Atenci tisti dan pod večer ustavili pri Arginuzah, ki ležijo ravno nasproti Mitilene. Kalikratidas je ponoči opazil ognje, in ko so ga obvestili, da so to Atenci, se je namenil okrog polnoči izpluti, da bi jih presenetil z napadom; toda silovit naliv in grmenje sta onemogočala, da bi ladjevje izplulo. Ko je nevihta pojenjala,

---

<sup>104</sup> Tj. pomorsko blokado Mitilene na Lezbosu.

<sup>105</sup> V izvirniku stoji izraz *en tē helikía*, kar pomeni vojaški obveznik; v Atenah je bila vojaška služba obvezna za vse (svobodne) moške med 18. in 60. letom, vpoklicali pa so jih po potrebi.

<sup>106</sup> Tj. pripadniki višjega razreda meščanov, ki so v skladu s svojim premoženjskim statusom opravljali svoje vojaške obveznosti v konjenici in so bili zato opravičeni vojaške službe na vojnem ladjevju.

<sup>107</sup> Samos je pogodba o zavezništvu obvezovala, da v vojnem času prispeva svoj delež ladjevja.

je Kalikratidas ob zori krenil proti Arginuzam. Atenci so mu izpluli naproti, z levim krilom proti odprtemu morju, razvrščeni v temle redu: na skrajnem levem krilu je bil Aristokrát s petnajstimi ladjami, ob njem je bil Diomedónt s še petnajstimi. Za Aristokratom se je razvrstil Perikles, za Diomedontom pa Erasanid. Ob Diomedontu so se v eni vrsti razpostavile samoške ladje, ki jim je poveljeval Samošan po imenu Hipej. Ob njih so bile, prav tako v eni bojni vrsti, razvrščene ladje taksiarhov,<sup>108</sup> nato pa tri poveljniške<sup>109</sup> ladje in kar je še bilo zavezniškega ladjevja. Na skrajnem desnem krilu je bil Protomah s petnajstimi ladjami in ob njem Trazil z naslednjimi petnajstimi. Za Protomahom se je z istim številom ladij postavil Lizija, za Trazilom pa Aristogen. Tako so se razvrstili zato, da bi ne dali sovražniku priložnosti za morebiten prodor skozi njihove vrste,<sup>110</sup> kajti atensko ladjevje je bilo počasnejše. Lakedajmonske ladje pa, ki so zmogle hitrejšo plovo, so se v celoti razvrstile v eno bojno vrsto, da bi prodrle med sovražnikovimi ladjami in izvedle obkoljevalni manever. Kalikratidas je bil na desnem krilu; Megarec Harmon, krmar na Kalikratidovi ladji, mu je dejal, da bi bilo bolje, ko bi odpluli; atenske trireme so bile namreč v veliki številčni premoči. Kalikratidas pa je odvrnil, da bi ob njegovih smrti Šparti ne bilo prav nič hudega, toda umik, je dodal, je sramoten. Zatem se je vnel spopad in bojevali so se precej dolgo, najprej v urejenih, strnjenih vrstah, potem pa so se ladje razpršile. Toda ko je Kalikratidas med naletom svoje ladje padel v vodo in so ga zagrnili valovi, Protomah na desnem krilu pa je s svojimi silami porazil sovražnikovo levo krilo, tedaj se je začel splošen beg Peloponežanov proti Hiosu, precej pa se jih je zateklo tudi v Fokajo. Atenci pa so odpluli nazaj pred Arginuze.

Na atenski strani je bilo pogubljenih petindvajset ladij skupaj z njihovimi posadkami, rešilo se je le nekaj mož, ki jih je vrglo na obalo; na strani Peloponežanov je potonilo devet od skupno desetih lakonskih ladij in več kot šestdeset ladij ostalih zaveznikov. Atenski poveljniki so nato sklenili, naj Terámen in Trazilúl, ki sta bila trierarha, in nekaj taksiarhov s sedeminštiridesetimi ladjami odplujejo na pomoč poškodovanim ladjam in njihovim posadkam, ostale pa naj odplujejo nad ladjevje pod Eteonikovim poveljstvom pred Mitileno. Vendar pa sta jih od te

---

<sup>108</sup> Taksíarh (*taksiárkhes*) je bil častnik v atenski vojski; poveljeval je enemu oddelku oziroma stotniji (*lókhos*), ki je predstavljala približno desetino čete (*táksis*).

<sup>109</sup> Tj. tri poveljujoče državne ladje *Páralos*, *Salaminía* in *Deliás*.

<sup>110</sup> Prodor skozi sovražnikove vrste (*diéplous*) je bil manever, pri katerem so bojne ladje z vso naglico plule med sovražnikovimi ladjami in jim polomile vesla ter jih tako izločile iz boja.

namere odvrnila močan veter in nevihta, ki se je tedaj razmahnila z vso silo; zato so postavili znamenje zmage in prenočili tam, kjer so bili.

### **Proces proti atenskim poveljnikom<sup>111</sup>**

V kritičnem letu 406 pr. Kr. so Atene naredile več slabih potez: zavr-nile so špartanski mirovni predlog, pogajanja s Kartagino na Siciliji so se izjalovila; toda eden največjih madežev je proces proti strategom, češ da po bitki niso rešili brodolomcev oziroma da so zanje storili premalo. Šesterico, med njimi tudi istoimenskega Periklovega sina, so kljub prote-stom javnosti usmrtili.

1,7 Ljudje doma so odstavili vse poveljnike razen Konona, njemu pa so za sopoveljujoča izvolili Adejmánta in Fílokla. Od poveljnikov, ki so bili v bitki, se Protómah in Aristógen nista vrnila v Atene, toda ko se jih je šest, namreč Perikles, Diomedónt, Lízias, Aristokrát, Trazíl in Erazínid, vrnilo domov, je Arhedém, ki je bil v tistem času prvak ljudstva in zadolžen za diobolijo,<sup>112</sup> proti Erazínidu na sodišču vložil tožbo in zanj zahteval globo; trdil je, da si je Erazínid prilastil sredstva, zbrana na Helespontu, ki pripadajo državi, obtožil pa ga je tudi slabega poveljevanja. In sodišče je dalo Erasínida zapreti. Zatem so strategji pred svétom (boulé) poročali o bitki in o silovitosti neurja; na Timokrátov predlog, da je treba tudi ostale stratege zapreti in postaviti pred sodišče, je svet tudi zanje odredil ječo. Potem so sklicali skupščino (ekklésia), na kateri so različni ljudje, predvsem pa Terámen, sprego-vorili proti strategom in zahtevali, naj se zagovarjajo, ker niso rešili brodolomcev. V dokaz, da sami nosijo vso krivdo, je Terámen predložil pismo, ki so ga strategji poslali svetu in skupščini in v katerem so kot razlog navajali samo nevihto. Nato so strategji vsak zase na kratko spregovorili v svojo obrambo – po zakonu namreč niso imeli pravice do besede – in pojasnili, kaj se je zgodilo: da so sami krenili nad sovražnika, reševanje brodolomcev pa so naložili nekaterim sposobnim in že izkušenim trierarhom – Terámenu, Trazibúlu in kar jih je še bilo takih. Če da je torej treba koga obtožiti, morajo v zadevi reševanja brodolomcev obtožiti nikogar drugega kot tiste, ki jim je bilo reševanje zaupano. »Mi pa ne bomo,« so dejali, »samo zato, ker sedaj sedimo na zatožni klopi, lagali in jih po krivem dolžili, da je

<sup>111</sup> O procesu gl. natančno analizo pri Hammel 2015.

<sup>112</sup> Funkcija, ki predvideva razdeljevanje po dveh obolov (gr. srebrnik z vrednos-tjo ene šestine drahme), ki ju je država med Dionizijevimi prazniki plačeva-la najrevnejšim; ti so se lahko udeležili priprav na dramske uprizoritve, najpomembnejši del praznikov. Natanko toliko, dva obola, je znašala tudi vstopnina v gledališče, ki so jo določili v Periklovem času.

vs a krivda na njihovi strani, pač pa je bilo neurje tisto, ki je oviralo reševanje.« Za priče svojim besedam so klicali svoje krmarje in mnoge druge, ki so pluli z njimi. S takšnimi in podobnimi argumenti so nastopali pred svetom in mnogi od navzočih meščanov so že vstajali ter ponujali zanje jamstvo, vendar je bilo naposled sklenjeno, naj se proces nadaljuje na naslednjem zasedanju skupščine, bilo je namreč že pozno in pri glasovanju ne bi mogli prešteti dvignjenih rok, svet pa da naj sestavi in predstavi predlog, na kakšen način naj se možem sodi.

Potem so bile apaturije,<sup>113</sup> ko se snidejo očetje in vsi sorodniki; ob tem prazniku je Terámen s svojimi pristaši zbral množico ljudi, odetih v črno ter ostrizenih do gola in takšni so šli pred skupščino, kakor da so sorodniki padlih, in podkupili so Kaliksena, da je pred svetom vložil obtožbo zoper stratege. Nato so sklicali skupščino, na kateri je svet predložil svoje mnenje, ki ga je Kaliksen predstavil takole: »Ker so Atenci že na prejšnji skupščini slišali tako obtožnico zoper stratege kot tudi njihov zagovor, naj zdaj vsi skupaj glasujejo po filah;<sup>114</sup> v vsaki fili naj postavijo dve žari, povsod pa naj glasnik razglasi: kdor je mnenja, da so strategji krivi, ker niso pobrali zmagovalcev<sup>115</sup> iz bitke, naj svoj glas spusti v prvo žaro, in kdor misli drugače, naj svoj glas spusti v drugo žaro. Če bodo spoznani za krive, naj bodo obsojeni na smrtno kazen in izročeni enajsterici;<sup>116</sup> njihovo premoženje naj se razlasti in desetina od tega naj pripade Ateni.

Evriptolem s še nekaterimi somišljeniki podvomi o ustavnosti Kaliksenovega predloga; tudi nekateri pritanjani<sup>117</sup> – med njimi Sokrat – niso hoteli

---

<sup>113</sup> Velik družinski praznik, ki se je odvijal v mesecu *paneptionu* (od oktobra do novembra); ob tem prazniku so se zbrali vsi člani posameznih atenskih družin, t. i. *fratrij*, ki pa so imele po Klejstenovi reformi (od leta 525 do 507 pr. Kr.) bolj značaj verskih oziroma družbenih organizacij. Na zadnji dan slovesnosti so vse novorojence, ravno odrasle fante in novoporočena dekleta vključili v njim primerne kategorije fratrije.

<sup>114</sup> File so bile prvotno organizirane po krvnem sorodstvu (vsako grško ljudstvo se je delilo na *file*) in so predstavljale temeljno celico državne uprave v vojaških in vladnih zadevah. Po Klejstenovih reformah so bile Atene razdeljene na deset fil, zasnovanih po posameznih okrajih in poimenovanih po devetih atenskih in enem salaminskem junaku.

<sup>115</sup> Očiten je demagoški moment formulacije, ki ga je Ksenofont dobro začutil ne le v Kaliksenovih besedah, temveč tudi v vsesplošnem sovražnem razpoloženju do strategov.

<sup>116</sup> T. i. odbor enajsterice (*hoi héndeka*) je bila v Atenah skupina državnih uradnikov, zadolžena za vzdrževanje in upravljanje javnega zapora in nadzor nad izvrševanjem kazni, vključno s sodnim mučenjem sužnjev.

<sup>117</sup> Vsaka od desetih fil je vsako leto na osnovi žreba izbrala 50 pritanov za

glasovati o protiustavnem zakonu, vendar jih Kaliksen z zastraševanjem prisilil v to, le Sokrat vztraja: »... dejal je, da bo ravnal samo v skladu z zakonom ...« (1,7,15).<sup>118</sup> Zatem Evriptolem v obsežnem govoru še enkrat nastopi proti nezakonnosti predloga.

Po teh besedah je Evriptólem prebral predlog, naj se po Kanonovem sklepu strategom sodi posamezno, medtem ko je bil predlog svéta, naj se jim sodi vsem skupaj. Pri glasovanju o teh dveh predlogih so se prvič odločili v prid Evriptolemovemu predlogu, vendar je Menekles na izid glasovanja vložil pritožbo in ob ponovljenem glasovanju so izglasovali predlog svéta. In potem so stratege, ki so poveljevali v bitki, obsodili, vseh osem: tistih šest, ki so bili navzoči, so usmrtili.

Nedolgo zatem so se Atenci skesali in izglasovali, naj se proti vsem tistim, ki so zavajali ljudstvo, vložijo obtožba pred skupščino; obtoženci, med njimi da mora biti tudi Kaliksen, naj si do sojenja določijo pôroke. Obtoženi so bili še štirje drugi in njihovi pôroki so jih vtaknili v ječo. Nazadnje so med nemiri, v katerih je bil ubit Kleofónt, obtoženi pobegnili. Kaliksen se je sicer vrnil, ko so prišli v mesto tudi tisti iz Pireja,<sup>119</sup> vendar je, osovražen od vseh, umrl za lakoto.

### Obleganje in vdaja Aten

2,2 Ko je uredil zadeve v Lampsaku, je Lizander plul nad Bizanc in Kalhedon. Ljudje tam so mu odprli vrata, atenskim posadkam pa so pod pogojem, da se vdajo, dovolili oditi. Tisti, ki so bili Alkibiadu predali Bizanc, so sedaj zbežali v Pont, kasneje pa so odšli v Atene in postali atenski državljani. Lizander je atenskim posadkam in sploh vsem Atencem, ki jih je našel v mestu, dovolil oditi v Atene in jim tja zagotovil varno plovbo, vendar samo v Atene in nikamor drugam; vedel je namreč, da več ko se bo v mestu in v Pireju zbralo ljudi, prej bo zavladalo pomanjkanje. Za upravitelja v Bizancu in Kalhedonu je pustil Lakonca Stenelaja, sam pa je odplul v Lampsak in se posvetil pripravam ladjevja.

Ponoči je Paralos prispela v Atene z novicami o pogubi. Zvok tarnanja in tožb se je razlegel po dolgem obzidju od Pireja do Aten, novica je šla od ust do ust. Tisto noč nihče ni legel k počitku, vsakdo je žaloval, še bolj kot za padlimi za

---

službovanje v svétu (ki je torej štel petsto članov); vsaka petdeseterica je službovala v izvršnem odboru svéta desetino leta, ki se je imenovala *pritanija*.

<sup>118</sup> O Sokratovi pokončni drži v tem primeru je Ksenofont pisal tudi v *Spominih na Sokrata* (1,1,18), Platon v *Sokratovem zagovoru* (32 b).

<sup>119</sup> Mišljeni so nekdanji atenski izgnanci, ki so bili izgnani med vladavino trideseterice in ki so kasneje pod Trazibulovim vodstvom napadli Pirej ter premagali enote oligarhične vlade.

lastno usodo; bili so prepričani, da jih sedaj čaka to, kar so bili prizadejali Melijcem,<sup>120</sup> lakedajmonski naselbini, ki so jo zavzeli z obleganjem, pa Istiajcem, Skijonajcem, Toronajcem in Ajginetom ter mnogim drugim Grkom. Naslednjega dne so sklicali skupščino, na kateri so sklenili zasuti vsa pristanišča razen enega, popraviti in zastražiti obzidje in nasploh ukreniti vse potrebno, da bi mesto pripravili na obleganje. Tako so se zaposlili s temi pripravami.

Lizander je medtem z dvesto ladjami plul s Helesponta na Lezbos in tam uredil razmere v Mitileni ter v ostalih mestih. Eteonika je z desetimi trierami poslal v mesta na traški obali, da jih je pridobil na lakedajmonsko stran; po bitki je tudi vsa ostala zavezniška Grčija odpadla od Aten, razen Samošanov. Tam so ljudje pobili plemstvo in se polastili mesta. Lizander je zatem Agidu v Dekeleji in v Lakedajmon poslal sporočilo, da z dvesto ladjami pluje nad Atene. Tedaj so Lakedajmonci na povelje Pavzanija, drugega lakedajmonskega kralja, z vsemi silami krenili na vojno, prav tako ostali Peloponežani razen Argejcev. Ko se je vojska zbrala v popolnem številu, jih je Pavzanas povedel proti Atenam in se utaboril v Akademiji.<sup>121</sup> [...]

Atenci, ki so bili zdaj oblegani po kopnem in po morju, niso vedeli, kaj jim je storiti, kajti ostali so brez ladij, brez zaveznikov in brez živeža. Mislili so, da jih čaka podobno trpljenje, kakor so ga bili sami prizadejali manjšim ljudstvom in to ne kot povračilni ukrep, temveč iz objestnosti in po krivici, iz enega samega razloga: da so bili zavezniki Lakedajmoncev. Zato so rehabilitirali vse, ki so jim bile odvzete državljske pravice, in še naprej vztrajali, o miru se niso hoteli pogajati kljub množicam, ki so umirale od lakote. Ko pa jim je pošel ves živež, so vendarle poslali k Agisu poslanca, češ da želijo postati zavezniki Lakedajmoncev, premirje pa da so pripravljene skleniti pod pogojem, da bi lahko obdržali obzidje in Pirej. Agis jih je napotil v Lakedajmon, češ da sam nima pooblastil, da bi o tem lahko odločal. Po tem odgovoru so Atenci poslanca napotili v Lakedajmon. Toda ko so bili že v Selaziji blizu Lakedajmona in so efori izvedeli, s kakšnimi predlogi prihajajo, namreč z enakimi, kot so šli k Agisu, so jim sporočili, naj se obrnejo nazaj in ko bodo resnično pripravljene na mir, naj se pametneje posvetujejo, preden zopet pridejo. [...]

V teh razmerah je Terámen v skupščini predlagal, da bo, če so ga pripravljene

---

<sup>120</sup> Atenci so med peloponeško vojno na Melos, otok z dorskim prebivalstvom, ki je bil zaveznik Šparte, sprva poslali skupino odposlancev z zahtevo, naj se predajo; ker so Melijci vztrajali pri samostojnosti, so Atenci otok napadli in s premaganci ravnali nadvse okrutno: ves moški del prebivalstva so pobili, ženske in otroke pa zasužnjili. Dogodek temeljito opisuje Tukidid v peti knjigi svoje *Peloponeške vojne*.

<sup>121</sup> Akademija (*Akadémeia*), oljčni gaj v zahodnem delu Aten, blizu griča Kolon, v katerem je stalo svetišče, posvečeno grškemu heroju Akademu.

poslati k Lizandru, poizvedel, ali Lakedajmonci vztrajajo pri rušenju zidov zato, da bi lahko mesto zasušnjili, ali to zahtevajo kot znak pripravljenosti na trajen mir. [...]

Ko je Teramen z odposlanci prispel v Selazijo, je na vprašanje, čemu so prišli, sporočil, da imajo vsa pooblastila za mirovna pogajanja. In efori so jih dali poklicati v Lakedajmon. Ob njihovem prihodu so sklicali skupščino, na kateri so Korintčani in Tebanci, pritegnili pa so jim tudi mnogi drugi Grki, močno nasprotovali temu, da bi Atencem prizanesli, temveč so vztrajali, da je treba Atene porušiti. Lakedajmonci so odvrnili, da mesta, ki je za Grčijo v najtežjih trenutkih<sup>122</sup> storilo toliko dobrega, ne smejo porušiti, da pa so pripravljeni skleniti premirje le pod temi pogoji: Atenci morajo porušiti veliki zid in utrdbe okrog Pireja, predati vse svoje ladje razen dvanajstih in omogočiti vrnitev vsem izgnancem. Prijatelji in sovražniki Lakedajmoncev pa bodo poslej tudi prijatelji in sovražniki Aten, Atenci bodo morali slediti Lakedajmoncem po kopnem in po morju, kamor koli jih bodo vodili.

Teramen in ostali odposlanci so se s temi pogoji vrnili v Atene. Ko so prišli v mesto, jih je obdala množica ljudi, v strahu, da se zopet vračajo praznih rok, kajti zaradi velikega števila umirajočih za lakoto niso smeli več odlašati. Naslednjega dne so odposlanci sporočili pogoje, pod katerimi so bili Lakedajmonci pripravljeni skleniti mir; v imenu odposlancev je spregovoril Teramen in dejal, da se je treba ukloniti pogojem Lakedajmoncev in zidova podreti. Nekateri so še vedno ugovarjali, toda mnogo več se jih je strinjalo, torej so sklenili, da sprejmejo premirje. Potem je Lizander vplul v Pirej, izgnanci so se vrnili, Peloponežani pa so se z veliko vnemo ob zvoku piščali lotili podiranja zidov, prepričani, da je tega dne za vso Grčijo napočila svoboda.

## **SPOMINI NA SOKRATA<sup>123</sup>**

### **1,1–5**

1 Dostikrat sem se spraševal, s kakšnimi argumenti neki so Sokratovi tožniki prepričali Atence, da si je pred državo zaslužil smrtno kazen. Obtožnica mu je očitala sledeče: Sokrat je kriv nepriznavanja državno priznanih bogov in uvajanja novih božanstev, kriv pa je tudi kvarjenja mladine.

2 Glede prvega očitka, da ni priznaval državno priznanih bogov, se sprašujem, kakšne dokaze so predložili za to obtožbo? Pogosto je vsem na očeh žrtvoval bogovom tako doma kakor tudi na javnih mestnih oltarjih in nobena skrivnost ni bila, da si je pomagal s prerokbami. Po govoricah sodeč je Sokrat namreč razlagal, da se mu oglaša dajmonij in prav to je po mojem botrovalo obtožbi, da si izmišlja

---

<sup>122</sup> Namreč med vojno proti Perziji.

<sup>123</sup> Prevod G. Pobežin (2012).



nova božanstva. 3 V resnici pa si jih ni izmišljal nič bolj kot drugi, ki se zanašajo na prerokovanje in upoštevajo ptičja znamenja, prerokbe, slutnje in žrtvovanja. Vsi ti seveda gotovo ne mislijo, da ptice ali pa naključni mimoidoči vedo, kaj se ima zgoditi tistim, ki iščejo nasvet, pač pa da bogovi to sporočajo na tak način; prav to je verjel tudi Sokrat. 4 Večina ljudi pravi, da jih ptičegledje ali naključna srečanja odvrnejo od kakega podjetja ali spodbudijo k njemu, Sokrat pa je povedal, kar je mislil, in sicer, da so to znamenja dajmonija. Pogosto je navzoče spodbujal h kakemu dejanju ali mu ga odsvetoval, ker da tako kažejo znamenja dajmonija; tistim, ki so poslušali njegov nasvet, se je to obrestovalo, tisti pa, ki so ga preslišali, so to obžalovali. 5 Gotovo bi se vsakdo strinjal, da si Sokrat ni prizadeval za to, da bi v družbi obveljal za lahkomišelnega pridaniča, pa vendar bi si o njem mislili prav to, če bi očitno napak razlagal znamenja bogov; na dlani je potemtakem, da česa takega že ni izrekel, če ni bil prepričan, da govori resnico. Komu drugemu pa bi človek zaupal v teh rečeh, če ne bogu? In če je Sokrat bogovom zaupal, le kako ne bi tudi verjel vanje?

#### **2,21–28**

21 Podobno spregovori o kreposti sofist Prodik v svoji dobro znani zgodbi o Heraklu, ki gre, če se prav spominjam, nekako takole: ko je Herakles odraščal v moža, nekako v letih, ko mladi ljudje že jemljejo lastno usodo v svoje roke in se odločajo, ali bodo ubrali skozi življenje pot kreposti ali malopridnosti, se je v dvomih, katero teh dveh poti naj izbere, odpravil nekam na samo in sedel. 22 Prikazali sta se dve visoki ženski in se namerili proti njemu; ena je bila lepa na pogled in dostojne zunanosti; njene ude je krasila preprostost, njen obraz zadržanost, njena v belo obleko odeta postava je izražala zmernost. Druga, obilno in mehko rejena, je imela močno naličen obraz, da se je zdela njena bledica in rdečica nenaravna; bila je nenaravno pokončnega stasa in predrznega izraza in odeta v oblačila, ki so radodarno razkrivala njeno ženstveno lepoto. [...] 23 Ko sta se približali Heraklu, je prva nadaljevala pot kot prej, druga pa ji je prehitela in stekla proti njemu, rekoč: »Vidim, Herakles, da ne veš, v katero smer bi se podal v življenju. Če se spoprijateljš z menoj, te bom peljala po najlepši in najmanj naporni poti; zamudil ne boš nobene sladkosti in življenje ti bo minilo, ne da bi okusil kako bolečino. 24 Kje naj začnem? Poznal ne boš ne vojne ne skrbi, pač pa boš razmišljal le, katera hrana ali pijača je po tvojem okusu, kateri prizor ti je v veselje, kateri zvok, vonj ali dotik; zanimalo te bo le, kateri ljubimec ti je najbolj prijetna družba in kje boš najmehkeje ležal – ter kako do vsega tega najlaže priti.« [...]

26 Ko je Herakles to slišal, je dejal: »Kako pa ti je ime, ženska?«

»Moji prijatelji,« je odvrnila, »me kličejo Sreča, tisti pa, ki me črtijo, me nadevajo zaničevalno ime Pregreha.«

27 Medtem je pristopila druga ženska in dejala: »Tudi jaz sem prišla k tebi, Herakles, ker poznam tvoje roditelje in sem med tvojim odraščanjem budno spremljala tvojo naravo. Vse odtlej upam, da boš, če se odločiš stopiti na pot v mojo smer, postal človek, sposoben plemenitih in pomembnih dejanj, s katerimi boš pomnožil tudi moj ugled, da bom med dobrimi ljudmi še bolj zaželen. Nič te ne bom zavajala in ti obljubljala naslad, pač pa ti bom povedala čisto resnico o vsem, kakor so bogovi to uredili. 28 Bogovi nikomur ne naklonijo ničesar dobrega ali lepega, ne da bi se za to potrudili; če si želiš njihove naklonjenosti, jih moraš častiti. Če si želiš ljubezni prijatelj, moraš do njih biti dobrotljiv. Če si želiš priznanja kake države, ji moraš pomagati. Če hočeš, da te vsa Grčija spoštuje zaradi tvojih kreposti, moraš skušati storiti kaj dobrega za Grčijo. Če želiš, da ti zemlja obilno rodi sadov, jo je treba obdelovati. Če hočeš zaslužiti s čredo drobnice, je treba zanjo skrbeti. Če želiš v vojni povečati svojo veljavo, če hočeš moč, da osvobodiš prijatelje in pokoriš sovražnike, se moraš naučiti spretnosti vojskovanja od tistih, ki jo poznajo in se v njej tudi izuriti. Če želiš biti zmogljivega telesa, moraš telo naučiti ubogati razum in ga naporno uriti v potu svojega čela. [...]

33 Moji prijatelji smejo z veseljem in brez skrbi uživati v jedači in pijači, kajti jedo ali pijejo šele, ko se jih poloti lakota oziroma žeja. Njihov spanec je slajši kakor spanec mehkužnežev in če morajo kako noč prečuti, jih to prav nič ne jezi, pa tudi nobenega nujnega opravila ne zamudijo zaradi spanca. Mladi se veselijo hvale starejših, starejši ljudje pa hvaležno uživajo spoštovanje mladih; z veseljem se spominjajo nekdanjih dejanj, v veselje pa so jim tudi trenutni uspehi, kajti z menoj ob strani so dragi bogovom, ljubi svojim bližnjim in spoštovani v svoji domovini. Ko pride usojeni konec, ne ležijo neslavno pozabljeni, pač pa večno cvetijo v spominu in pesmih, ki jih opevajo. Herakles, ti sin plemenitih staršev, tako lahko dosežeš najvišjo srečo – če se boš le predal takšnemu življenju!«

## ZGODOVINOPISJE 4. STOLETJA IN HELENISTIČNE DOBE

Iz pozne antike je ohranjen seznam desetih najboljših grških zgodovinarjev. Ti so bili: Herodot, Tukidid, Ksenofont, Filist, Teopomp, Efor, Anaksimn, Kalisten, Helanik in Polibij. Ohranjena so le dela prvih treh in zadnjega. Od drugih sta bila nedvomno najpomembnejša Efor in Teopomp, medtem ko vemo o preostalih le zelo malo. Filist iz Sirakuz (4. stoletje) je bil vojskovodja in prijatelj obeh sirakuških tiranov, Dionizija starejšega in mlajšega, napisal je *Zgodovino Sicilije*. V antiki so ga zelo občudovali in Ciceron ga je primerjal celo s Tukididom (v *Pismu bratu Kvintu* 2,11). Dionizij Halikarnaški ga sicer hvali, očita mu le, da ni bil pozoren na stil pisanja (*Ad Pomp.* 7). Anaksimn iz Lampsaka (4. stoletje) se je udeleževal tudi kot govornik; napisal je *Grško zgodovino*, *Zgodovino Filipa* in *Zgodovino Aleksandra*, vendar so vse njegove spise zasenčila zgodovinska dela drugih zgodovinarjev, tako Eforjeva *Grška zgodovina*, Teopompova *Zgodovina Filipa* in Kalistenova *Zgodovina Aleksandra*. Kalisten iz Olinta (konec 4. stoletja) je bil Aristotelov nečak, ki je stricu pomagal zbrati seznam zmagovalcev na Pitijskih igrah (glasbenih in atletskih tekmovanjih, ki so se vršila vsaka štiri leta na čast Apolonu). Napisal je *Grško zgodovino* in *Dejanja Aleksandra* ter manjši spis o tretji sveti vojni (svete vojne so povzročile grške državnice, ki so oskrunile delfsko svetišče). Helanik iz Lezba (5. stoletje) je bil mitograf in pisec kronik, zanimala ga je etnologija; napisal je prvo *Zgodovino Atike*. Pisanje o Atiki se je po Helaniku razmahnilo, pisci teh zgodovin so bili tako imenovani atidografi.

Za 4. stoletje je značilen pojav univerzalne zgodovine, katere začetnik je bil v nekem smislu Herodot, Polibij je njen glavni predstavnik, prvi pa je idejo zgodovinskega dela, ki bi obsegalo ves tedanji znani svet, definiral in izpeljal Efor. Tukidid, ki se je raje osredotočil na geografsko in časovno ozko omejeno temo sodobne zgodovine svoje mestne države, predstavlja povsem novo smer v grškem zgodovinopisju. Kot avtor nesporno odličnega dela ni postal le vzornik mnogim poznejšim zgodovinarjem, temveč

je njegova zgodovina veljala tudi kot merilo za vse druge. Univerzalnih zgodovin pa seveda ni mogoče presojati s kriteriji Tukididovega dela.

Efor in Teopomp, žal ohranjena le v fragmentih, kot vsi zgodovinarji 4. stoletja razen Ksenofonta, sta avtorja izvirnih zgodovin, čeprav si njuni deli nista podobni. Obema pa so skupni močni vplivi govorništva, ki je v 5. stoletju postalo samostojna veda in je pridobilo vidno mesto v izobraževanju grških političnih elit. Njegova vloga, ki je bila spričo Izokratovega ugleda še večja, se je razumljivo odrazila tudi na zgodovinopisju. Izokratov panhelenizem (ideja, da je Grkom to, kar jih povezuje in loči od barbarov, pomembnejše od tega, kar jih med seboj razlikuje) je nedvomno spodbujal zgodovinarje, da so izbirali tematiko, ki je poudarjala skupne prvine v grški zgodovini. Pripoved o dogodkih je odtlej spremljala moralna sodba o izvršenih dejanjih in vlogi političnih osebnosti, kar je manj vidno pri Eforju, bolj pri Teopompu, pa tudi Polibij je menil, da je ena od nalog zgodovine prava razporeditev hvale in graje. Hvalo in grajo je bilo mogoče primerno izraziti v najrazličnejših govorih, kar je prav tako ena stičnih točk med zgodovinopisjem in retoriko. Vpliv govorništva pa se je kazal tudi v izbiri teme, ki bi bila primerna za hvalo ali grajo, in to so bili življenjepisi velikih političnih osebnosti. Biografsko obarvano zgodovinopisje se je začelo v 4. stoletju in se nadaljevalo vse do konca antike.

Od Eforja in Teopompa dalje je bil problem razmerja med zgodovinopisjem in govorništvom vedno aktualen; Polibij omenja, da je Efor to problematiko prepričljivo obravnaval (12, 28, 8–12 = F 111) in našel ravnotežje med vplivi obeh zvrsti. Opisovanje dejanj velikih mož in kraljev je rado mejilo na panegirik in v svojem življenjepisu Filopojmena, znanega voditelja ahajske zveze, je tudi Polibij posegel po retoričnih sredstvih. Politično-vojaška zgodovina pa je zahtevala dejstva in resnico. V modernem zgodovinopisju je do nedavna prevladovalo mnenje – ki se deloma opira na Cicerona (*Orator* 11,37; toda prim. 20,68; *De orat.* 2,36 ss.) – da je zgodovina izgubila svojo avtonomnost na račun retorike, čeprav Ciceron na drugem mestu priznava, da je odlika zgodovinarja predvsem resnica (*Brutus* 10,42; *Fam.* 5,12). Plinij poudarja razlike med obema zvrstema (*Epist.* 5,8,9), ki pa sta se vendarle deloma dopolnjevali: govorniki so radi obravnavali primere (*exempla*) iz zgodovine, zgodovinarji pa so uporabljali stilistiko, da bi ustvarili privlačnejšo pripoved. V okviru vzgojnega sistema je imelo govorništvo vodilni položaj, medtem ko je bilo poučevanje zgodovine ogroženo, vendar ji Polibij priznava prvo mesto pri izobrazbi (bodočih) politikov (1,1,2). Kvintilijan je poudarjal stične točke s poezijo in

celo trdil, da je zgodovina pesem v prozi, katere cilj je čustvovanje (10,1,31), kar pa so resni zgodovinarji od Tukidida dalje zavračali.

Duris s Samosa (*FGrHist* 76) je bil učenec Aristotelovega naslednika Teofrasta (živel je konec 4., začetek 3. stoletja). Po teoriji, ki je bila dolgo zelo vplivna, naj bi bila v helenizmu razširjena veja peripatetičnega zgodovino-pisja, ki je prenašala Aristotelove nauke o pisanju pesništva in še posebej tragedije na zgodovino-pisje. Predstavniki te šole naj bi bili tudi Duris. Cilj njegovega zgodovinskega pisanja je bilo zbujanje ugodja, in prav v tem je kritiziral, kot kaže njegov prvi ohranjeni odlomek, Eforja in Teopompa: da namreč nista dosegla *mimesis* in ugodja in da sta si prizadevala doseči učinek pisanja le z izbranim stilom, ne pa s čustvovanjem, ki bi ga morala zbujsati njuna snov. Duris je napisal *Zgodovino Samosa* v obliki kronike dogodkov in *Zgodovino Grčije* od leta 370 do okoli 280. Njegovo delo so kritizirali zaradi slabega stila in hvalili zaradi barvitih opisov, živih prikazov šeg in noše ter raznih senzacionalnih in čustva zbujsajočih opisov in epizod, v njej pa ni manjkalo tudi kritike vodilnih mož.

Tradicijo stvarnega in nesenzacionalnega zgodovino-pisja je nadaljeval Timaj iz Tavromenija na Siciliji (*FGrHist* 566; druga polovica 4. in prva 3. stoletja), ki je bil nedvomno največji zgodovinar z grškega zahoda. Ciceron ga je smatral za zelo izobraženega in dobrega stilista (*De orat.* 2,58). Verjetno je bil prvi grški pisec, ki je spoznal pomen Rima, in njegovo delo o sicilski zgodovini in zgodovini Italije je veljalo za najboljšo ter za glavni vir podatkov za dobo pred začetkom rimske ekspanzije in prvo punsko vojno leta 264. S tem letom je začel Polibij, ki je Timajevo delo nadaljeval in tudi kritiziral, deloma neupravičeno. Timaj ni pisal zgolj o grškem zahodu, temveč o celi Italiji in tudi Kartagini, v svojo pripoved pa je poleg politično-vojaške zgodovine vključeval tudi kulturno zgodovinske in etnografske posebnosti, religijo, mite ter čudežno in nadnaravno. Timaj je napisal tudi spis o zmagovalcih na olimpijskih igrah – odtlej se je v zgodovinskih delih uveljavila kronologija po olimpijadah – ter poseben prikaz Pirovih vojn v Italiji in dogodkov do leta 264.

Do 4. stoletja so se uveljavili različni tipi zgodovino-pisja, ki so se vsak po svoje razvijali in dopolnjevali. Jacoby je definiriral sedem kategorij: genealogije (mitologija in rodovniki), etnografski prikazi, sodobna zgodovina, kronike, lokalne zgodovine, življenjepisi in geografska dela. Seveda je lahko en zgodovinar napisal dela različnih zvrsti ali pa je uporabil različne tipe pisanja v enem delu, kot npr. Teopomp v svoji *Zgodovini Filipa*. Lokalne zgodovine so bile predvsem zgodovine Aten in Atike (že

omenjeni *atidografi*), vendar je npr. tudi Efor napisal zgodovino svojega rodnega mesta Kume, drugi kraji pa so imeli druge zgodovinarje. Sem sodijo tudi zgodovine drugih grških in negrških dežel, tako dela zgoraj omenjenih Filista in Timaja ter zgodovine eksotičnih dežel, npr. Indije (Megasten), Egipta (Hakataj iz Abdere), Rdečega morja (Agatarhid). Perzija je še naprej zbujala zanimanje (Ktezias iz Knida), v odgovor na grške mitološke zgodbe o tujih deželah pa so helenizirani barbari začeli pisati svoje zgodovine v grškem jeziku, tako npr. Beros o Babiloniji in Maneton o Egiptu: Manetonov seznam kraljev in dinastij še vedno predstavlja osnovo za staro egipčansko kronologijo.

Oba velika zgodovinarja, Herodot in Tukidid, sta imela svoje posne-  
movalce in nadaljevalce. Slednjega so med drugimi nadaljevali Kratip, Hieronim iz Kardije, vojak in diplomat, katerega *Zgodovina Aleksandrovih naslednikov* je segala do leta 270, in avtor *Grške zgodovine*, znane z oksirinskih papirov (Oksirinh, zdaj Behnesa, je kraj v Egiptu, kjer je bilo najdenih največ papirov najrazličnejše vsebine). Ni nemogoče, da bi bil neznani avtor prav Kratip, kar je bilo v modernem zgodovinopisju že nekajkrat predlagano. Za obdobje, ki ga je obravnaval, je bil glavni vir Diodorju s Sicilije, ki je za arhaisko in klasično dobo uporabljal Eforjevo *Zgodovino*. Poznejši zgodovinarji so se bolj ali manj oddaljevali od klasičnih vzorov, ki so do konca antike ostali merilo za presojanje njihovih del. Lukijan v 2. stoletju po Kr. v svojem spisu *Kako je treba pisati zgodovino* omenja zgolj Herodota, Tukidida in Ksenofonta kot avtorje nesporno dobrih zgodovinskih del; v njegovem spisu celo Polibij, najboljši zgodovinar helenistične dobe, ni našel mesta.

M. Š. K.

## EFOR

Efor (*Éphoros*) je bil rojen v Kumah v Mali Aziji okoli leta 405 pr. Kr.; domnevno je živel do okoli leta 330, sicer pa o njegovem življenju ni nič znanega, razen tega, da je, kot omenja Plutarh, odklonil, da bi se udeležil vojaškega pohoda Aleksandra Velikega na vzhod (*FgrHist* 70 T 6). V antiki je veljalo, da je bil Efor Izokratov učenec, ker sta si po stilu pisanja zelo podobna. Bil je sodobnik Teopompa (T 3–5; 8; 28) in tako kot on pisec univerzalne zgodovine.

Njegovo najpomembnejše delo je univerzalna zgodovina v 30 knjigah,

ki je verjetno nosila naslov *Historíai*, napisal pa je tudi nekaj krajših del, med drugim zgodovino svoje domovine, *Epikhórios lógos*, v katerem je hvalil svoje rodno mesto, ki ga je smatral tudi za domovino Homerja (T 1). Napisal je tudi sofistično obarvan spis z naslovom *Iznajdbe*, v katerem je med drugim obravnaval izvor grških črk in različne vrste piščali, ter spis *O stilu*, kjer je npr. pisal o ritmični prozi ter drugih stilističnih značilnostih. Ta spis kaže, da so ga stilistična vprašanja zelo zanimala. Za presojo njegova stila pisanja, ki je bilo s stališča retorike bistveno bolj umirjeno kot Teopompovo in o katerem naj bi Izokrat dejal (podatek je ohranjen v Sudi), da »Efor potrebuje bodico, Teopomp pa uzdo« (T 28), je posebej pomemben fragment 20, ohranjen pri Makrobiju, ki je dobeseden navedek. Ta kaže, da je bil njegov stil preprost, razmeroma suhoparen in neokrašen.

V svojem glavnem delu, ki je zelo pomembno tudi zato, ker je iz njega v veliki meri črpal Diodor Sicilski (za del arhajske in skoraj vso klasično grško zgodovino), namenoma ni obravnaval mitičnih časov (T 8), pač pa je zgodovino začel s povratkom Heraklidov (Heraklovih potomcev, ki so se želeli vrniti na Peloponez), torej naseljevanjem Dorcev, ter jo pripeljal do svojega časa oziroma do leta 356, ko se je začela sveta vojna. Zadnjo knjigo, ki obravnava obdobje od 356 do 340, ko je Filip II. oblegal Perint, je napisal Eforjev sin Demofil (T 9a). Od njegove *Zgodovine*, ki je veliko obsežnejša kot katera koli druga zgodovina 5. stoletja, je ohranjenih okoli 225 fragmentov. Delo se v mnogočem razlikuje od svojih predhodnikov. Polibij je menil, da je bil Efor utemeljitelj in do njegovega časa tudi edini predstavnik univerzalne zgodovine (svoje delo je osredotočil na Grčijo, vendar je obravnaval tudi barbarska ljudstva), poleg tega pa tudi začetnik in glavni predstavnik retoričnega zgodovinopisja, ki je poudarjalo pomembnost oblike in stila pisanja (5,33,2). Bil je prvi grški zgodovinar, ki je sam razdelil svoje delo na knjige ter k vsaki napisal predgovor (T 10). Svoje pripovedi ni gradil po letih in zaporedju dogodkov, temveč »po področjih« (*katà génos*, T 11), v čemer je bil morda mnogo stoletij pozneje zgled Apijan. Posebej je obravnaval geografijo tedaj znanega sveta (knjige 4–5), zgodnjo zgodovino Peloponeza (6), zgodovino Lidije in Perzije (8 in 9), zgodnjo zgodovino grške Sicilije (16), hegemonijo Šparte in Teb (21–25). Iz ohranjenih fragmentov je razvidno, da je obdobja, ki so mu bila časovno blizu, opisoval bolj na široko kot časovno oddaljene dogodke (prim. F 9); za dogodke, ki so bili bližje njegovemu času, je tudi bolj zanesljiv vir. Pisal je bolj ali manj nepristransko, čeprav je mogoče opaziti Atenam naklonjen ton in posebno naklonjenost do svojega rodnega mesta (F 236), kar je

opazil tudi Strabon, ki je omenil, da si Efor ni mogel kaj, da ne bi omenil Kum tudi tedaj, ko se v njih ni nič dogajalo, zato je zgolj dodal: »V tistem času je v Kumah vladal mir«.

Značilno za njegovo pisanje je, da skuša bralca vzpodbujati k posnemanju dobrih zgledov in izogibanju slabih; svoji zgodovini je torej dal moralni ton. Mitološke zgodbe, s katerimi je prepletena starejša grška zgodovina, je kritiziral in obravnaval čim bolj racionalno (F 31a,b), iz svoje pripovedi je skušal črtati vse božje ter to nadomestiti z vero v *Týkhe*, Usodo. V želji po verodostojnosti je nekatere dogodke predstavil v dveh verzijah. Ker ni imel niti političnih niti vojaških izkušenj, kar se posebej kaže pri njegovih ponesrečenih opisih bitk, lahko po pravici velja za prvega znanega »kabinetnega zgodovinarja« (Polibij 12,25 ss. [T 20]) in s tem prednika modernih »zgodovinarjev za pisalno mizo«. Ni raziskoval primarnih virov, na avtopsijo se skoraj ni opiral, tudi večinoma ne na to, kar je sam doživel, ni mu bilo pomembno pričevanje očividcev. Svoje znanje je črpal predvsem iz sekundarnih virov, predvsem iz starejših zgodovinskih del, pri čemer je uporabljal skoraj vse, kar je bilo do njegovega časa napisano, vsa dela svojih predhodnikov od Hekataja in Herodota do Filista (zgodovinarja Sicilije), Teopompa in Kalistena, poleg njih pa je črpal tudi iz del govornikov, pesnikov in drugih piscev (npr. iz Tirtaja in Aristofana ter epigramov). Pri uporabi virov je imel bolj ali manj srečno presojo, upravičeno je npr. dal prednost *Grški zgodovini iz Oksirinha* pred Ksenofontom, za dobo, ki jo opisuje Tukidid, pa je deloma uporabljal slabe vire.

Polibij ga je visoko cenil kot utemeljitelja univerzalne zgodovine (5,33,2) in zelo rada ga je uporabljala večina poznejših piscev univerzalnih zgodovin, posebej v 1. stoletju pr. Kr., kot npr. Nikolaj iz Damaska, Timagen, Diodor s Sicilije in Strabon. Zdi se, da v času rimskega imperija za zgodovinarje ni bil več zanimiv, čeprav ni izključeno, da je vsaj posredno vplival na Apijana. Za moderno zgodovinopisje je kljub pomanjkljivosti nepogrešljiv, saj je za grško zgodovino za obdobje od okoli 480 do 350 edini kontinuirani vir. Ta del njegove zgodovine je ohranjen pri Diodorju, ki je za to obdobje črpal snov za svojo *Zgodovinsko knjižnico* iz Eforjevih knjig 11 do 15.

M. Š. K.

**Literatura:** Gauger, Gauger 2015, Marincola 2011, Meister 1990, Parmeggiani 1999, Parmeggiani 2011.



## IZBOR BESEDIL<sup>124</sup>

### 1) Suidas

Efip<sup>125</sup> iz Kime, sin Demofila, oziroma po mnenju nekaterih Antioha. Učenec govornika Izokrata. Zgodovino pisec. Imel je sina, zgodovino pisca Demofila. [Rojen je bil] za časa brezvladja v Atenah, med 93. olimpijado (405/8), torej še pred vladavino Filipa Makedonskega (360/359–336). Napisal je zgodovino za obdobje od uničenja Troje in trojanske vojne do svojega časa v tridesetih knjigah, spis O dobrem in zlem v 24 knjigah, spis O čudežih od vsepovsod v 15 knjigah, O iznajdbah in kako jih je vsak posameznik iznašel v dveh knjigah, ter drugo.

### 2 a) Fotij

Pravijo [tj. o Teopompu, op. prev.], da sta bila z Eforjem Izokratova učenca; to je razvidno tudi iz njunih del. Učitelj naj bi jima predlagal, da se lotita zgodovinske snovi; upošteva je njuno naravo je Eforja usmeril k temam iz starejše dobe, Teopompa pa h grški zgodovini po Tukididu.

### b) Seneka

Izokrat je Eforja pod roko odpeljal s trga, sodeč, da bo več dobrega napravil s pisanjem zgodovinskih spisov.

### 3 a) Suidas

Efor iz Kime in Teopomp s Hija, Damazistratov sin. Oba [sta bila] Izokratova učenca, vendar tako značajska kakor tudi v načinu pisanja nasprotje drug drugega. Efor je bil namreč preproste narave, pri tolmačenju zgodovine površen in len, brez vsake ognjevitosti. Teopomp pa je bil razburljiv in hitre jeze, toda kot pisec je bil vztrajen iskalec resnice, njegov slog pa je bil silovit, poln in tekoč. Izokrat je celo dejal, da bi bilo Teopompu treba uzde, medtem ko bi bil Efor potreben biča.

### b) Izokratov življenjepis

Znan pa je njegov [Izokratov, op. prev.] dovtip o Teopompu in Eforju, ki gre nekako takole: ko je opazil, da Teopomp tudi o neki neznatni zgodovinski temi razpreda na dolgo in široko, kakor je napravil denimo v Filipovi zgodovini, medtem ko Efor sega po obsežni snovi in jo, čeprav bi zahtevala obširno razlago, le površno in kratko obdela, je ugotovil: »Dva učenca imam – enemu bi bilo treba

<sup>124</sup> Prevod G. Pobežin po izdaji: F. Jacoby, *FGrHist* 70.

<sup>125</sup> Geslo se kljub imenu »Efip« nanaša na Eforja; Efip je bil sicer zgodovino pisec, ki ga omenja Arian (*Anabasis* 3,5,3) v zvezi z Aleksandrovim vojaškim pohodom, napisal pa naj bi spis o smrti Hefajstiona in Aleksandra Velikega.

biča, drugemu pa uzde,« misleč z bičem na Eforja, ker je bil lene narave, z uzdo pa na Teopompa zaradi njegovega nabrekliga in nezmernega sloga.

## TEOPOMP

Zgodovinar Teopomp je bil po rodu z otoka Hiosa in je živel v 4. stoletju; bil je Eforjev sodobnik in prav tako eden glavnih predstavnikov retoričnega zgodovinarstva. Pri Fotiju (*Zgodovinska knjižnica*) je ohranjen njegov kratek življenjepis (*FgrHist* 115 T 2), kjer piše, da je bil rojen leta 378/7 in je bil še mlad skupaj z očetom Damazistratom izgnan s Hiosa zaradi prošpartanske politične usmerjenosti. V domovino se je smel vrniti šele v starosti 45 let po posredovanju Aleksandra Velikega leta 333/2, vendar je bil po njegovi smrti ponovno izgnan. Ker ga nikjer niso hoteli sprejeti, se je zatekel v Egipt na Ptolemajev dvor, kjer pa mu je vladar stregel po življenju. Rešili so ga prijatelji; verjetno je umrl kmalu po letu 320.

V antiki je veljal za Izokratovega učenca; dolgo časa si je služil kruh kot govornik in njegovi govori so po njegovih lastnih besedah obsegali 20.000 vrstic, kar bi ustrezalo 600 tiskanim stranem (F 25). Ohranjenih je le malo naslovov: *Za Evagoro*, *Panatenajski*, *Lakonski* in *Olimpijski govor*, pisal pa je tudi priložnostne politične pamflete: *Pisma s Hiosa*, *Hvalnico Filipu*, *Nasvete za Aleksandra*, panegirik (hvalni govor) za Mavzola ter polemični govor proti Platonu in njegovi šoli (T 48). Predvsem pa je napisal tri zgodovinska dela, od katerih je bilo prvo izvleček iz Herodota (*Epitomé tôn Herodótou historiôn*) v dveh knjigah (T 1; F 1–4), za katerega so napačno smatrali, da je ekskurz iz njegove *Zgodovine Filipa*, v resnici pa gre za samostojno delo in prvi znani izvleček iz nekega predhodnega dela.

Njegovi glavni deli pa sta *Grška zgodovina* (*Helleniká*) v 12 knjigah in *Zgodovina Filipa* (*Philippiká* oziroma *Philippikáí historíai*) v 58 knjigah. S prvim delom je nadaljeval Tukididovo *Zgodovino* od leta 411 do pomorske bitke pri Knidu leta 394, ki je pomenila konec kratkotrajne špartanske hegemonije (T 13 in 14). Tukididovo delo je nadaljeval tudi Ksenofont (*Grška zgodovina*), vendar je bilo Teopompovo veliko izčrpnije. Od njegove *Zgodovine* je ohranjenih zgolj 19 fragmentov (F 5–23), ki so zvečine kratki in neizpovedni; na osnovi teh besedil žal ni mogoče sklepati o vsebini, zgradbi, usmerjenosti in stilu tega Teopompovega dela. Gotovo je le, da mu ne gre pripisati t. i. *Grške zgodovine iz Oksirinha*, ki z njegovo ni identična.

Njegovo zadnje in najobsežnejše delo je *Zgodovina Filipa*, ki jo je objavil po letu 324 (F 330). Iz njega je ohranjenih prek 350 fragmentov in okoli 500 vrstic dobesednih navedkov. Začelo se je z letom 360, ko je Filip prevzel oblast, končalo pa z letom 336, ko je Filip umrl. Hegemonijo makedonskega vladarja je Teopomp občutil kot veliko prelomnico v grški zgodovini. Delo je mnogo več kot le zgodovina Filipa Makedonskega, saj obsega »dejanja Grkov in barbarov« (F 25), pri čemer je bil Filip II. sicer osrednja osebnost, vendar še daleč ne edina. To namreč izkazuje dejstvo, da je delo potem, ko je Filip V. (238–179 pr. Kr.) dal prepisati le dejanja Filipa II. in z njim tesno povezane dogodke, štelo le še 15 knjig (T 31). Teopomp je zgodovino razumel zelo široko (v čemer je bil podoben Herodotu) in v njo ni vključeval le političnih in vojaških dogodkov, temveč tudi veliko etnografskega gradiva, geografske in kulturnozgodovinske snovi, podatke, pomembne za zgodovino kultov in verovanj, veliko vsakdanjega, mitološkega (F 381), nenavadnega in čudežnega (*thaumásia*: npr. pravljичni opis čudežne dežele Meropis, F 75c). V *Zgodovini Filipa* je tudi veliko ekskurzov, takšnih, ki opisujejo »čudežne« dogodke in pojave (8. knjiga, F 64–84), dalje poglavje o atenskih politikih 5. in 4. stoletja (10. knj., F 85–100), ki kaže, da je Teopomp pri obravnavanju politike upošteval tudi družbeni kontekst. Ohranjeni so odlomki iz zgodovine Perzije, dalje krajša zgodovina Sicilije, v kateri je Teopomp popisal vlado Dionizija I. in II. (406/5–344/3 pr. Kr.; F 183–205). Celotno delo je bilo napisano v izrazito retoričnem in bogato okrašenem slogu (prim. T 34; F 225), prepletenim z gorgijanskimi govornimi figurami (Gorgias je bil znameniti grški sofist in učitelj govorništva, rojen okoli 485 pr. Kr. v Leontinih na Siciliji, ki je v Atenah dosegel velik ugled in slavo).

Teopomp je bil po rodu iz aristokratske in konzervativne družine, ki je bila posebej naklonjena politiki in družbenim strukturam Šparte, kajti ideal države in družbe ji je bila patriarhalna monarhija. Teopomp je videl v Filipu idealnega vladarja, ki bi lahko najbolje udejanil to obliko vladavine, in prepričan je bil, da v Evropi dotlej še ni bilo takšnega človeka. Ton njegove zgodovine je moralizirajoč, grajal je npravstven propad tedanje družbe, posebej pijanost in pretirano razkošje nekaterih posameznikov in celih narodov. Zanimivo je, da je z moralnega gledišča obsodil tudi Filipa (F 27). Pogosto je čisto v novinarskem stilu pisal o raznih škandalih. Pri pisanju o dogodkih iz svojega časa se je zanašal na lastne izkušnje in avtopsijo ter na lastno poizvedovanje (T 20a). Bil je zelo razgledan, dalj časa je živel na Filipovem dvoru in je prepotoval velik del Grčije (F 25). Za starejša

obdobja je uporabil različno gradivo, tako zgodovinske kot literarne vire, od predhodnih zgodovin do govorov, komedij in priložnostnih spisov.

V helenistični in rimski dobi je bil Teopomp eden najbolj branih in vplivnih grških zgodovinarjev. Njegovo delo je v celoti na kratko ovrednotil Dionizij Halikarnaški, ki je posebej pohvalil njegovo željo po resnici, učenost in razgledanost ter skrbno in poglobljeno raziskovanje virov. Dionizij je visoko ocenil tudi njegovo vsestranskost in osebno angažiranost, pa tudi vzvišen in mogočen stil, grajal pa je pretirano željo po prilizovanju. Prav tako mu ni bilo všeč, da je pisal predolge ekskurze (T 20). Na Teopompov izredno velik vpliv na poznejše zgodovino pisce kaže tudi dejstvo, da je v avgustejskem obdobju Pompej Trog svoje lastno zgodovinsko delo (deloma ohranjeno pri Justinu) po Teopompovem poimenoval »Filipsko zgodovino« (*Historiae Philippicae*).

M. Š. K.

**Literatura:** Gauger, Gauger 2010, Meister 1990, Shrimpton 1991, Flower 1994.

## IZBOR BESEDIL <sup>126</sup>

### 1) Suidas

Teopomp s Hija, Demazistratov sin, govornik. Rojen v obdobju brezvladja<sup>127</sup> v Atenah (404/3), v 93. olimpijadi<sup>128</sup> (408/5); Eforjev sodobnik. Skupaj z Eforjem Izokratov učenec. Med drugim je napisal Izvleček Herodotove Zgodovine v dveh knjigah, Filipovo zgodovino v 72 knjigah in Grško zgodovino v enajstih knjigah, ki se navezuje na Tukididovo in Ksenofontovo delo ter vsebuje dogodke po peloponeški vojni. [Napisal je še mnogo drugih del.]

### 2) Fotij

Teopomp je po rodu Hiošan, sin Damostrata. Ko je bil oče obtožen prošpartanske držbe, naj bi skupaj z njim odšel v izgnanstvo. Po očetovi smrti, pravijo, se je smel vrniti v domovino, njegovo vrnitev pa naj bi omogočil Aleksander s posredovanjem po pismih Hiošanom. Teopompu naj bi bilo tedaj 45 let. Po Aleksandrovi smrti naj bi, izgnan od vsepovsod, prišel v Egipt, vendar mu je egiptovski kralj Ptolemaj odrekel zatočišče in bi ga dal ubiti kakor vsevednega vtikljivca, če bi se zanj ne zavzeli nekateri prijatelji in ga rešili.

<sup>126</sup> Prev. in opombe G. Pobežin po izdaji: F. Jacoby, *FGrHist* 115.

<sup>127</sup> V letu 404 v Atenah niso izvolili arhonta.

<sup>128</sup> Z izrazom »olimpijada« je bilo v Grčiji – poleg športnega dogodka – označeno tudi štiriletno obdobje med posameznimi olimpijskimi igrami.

### 3) Diodor

13,42,5 Med zgodovino pisca je Tukidid svojo Zgodovino, v kateri je obdelal obdobje dvaindvajsetih let,<sup>129</sup> dokončal v osmih knjigah; nekateri jih delijo tudi na devet. Ksenofont in Teopomp sta pričela pisati z dogodki, pri katerih se je Tukidid ustavil. Ksenofont je obdelal obdobje 48 let, Teopomp pa je v dvanajstih knjigah obdelal obdobje sedemnajstih let in pripoved zaključil z opisom bitke pri Knidu.<sup>130</sup>

### 4) Polibij

8,10,7 Moje mnenje je, da vladarjev ne smemo brez razloga grajati ali hvaliti, kakor se je že primerilo mnogim. [...] V tem oziru bi lahko največ očitali Teopompu, ki na začetku Filipove zgodovine pravi, da se je tega dela lotil predvsem iz razloga, ker »Evropa še nikoli in nikdar ni nosila takega moža, kakor je bil Filip, Amintov sin«. [...] Komu se ne bi upiralo to piščevo prazno pleteničenje? Obsodbe pa si sicer ne zasluži le zato, ker v svoji pripovedi sam nasprotuje svojim uvodnim trditvam, temveč tudi zato, ker o kralju in njegovih prijateljih laže, in sploh zato, ker laži navaja brez vsakega sramu in mere. [...]

Potemtakem je nujen vtis, da je zgodovinar<sup>131</sup> v svojem uvodu lažniv priliznjec, v nekaterih trditvah pa naravnost neumen in otročji, kakor da bi verjel, da se bo ob neumnem in nepomembnem opravljanju sam zdel vrednejši zaupanja, njegovo poveličevanje Filipa pa sprejemljivejše.

Pa tudi glede celotne zasnove omenjenemu piscu nihče ne more priznati pohvale. Lotil se je namreč opisovanja grške zgodovine, začeniši z dogodki, pri katerih se je Tukidid ustavil; potem pa je, ko je prišel do dogodkov pri Levktri in najimennitnejših dejanj Grčije,<sup>132</sup> zavrgel dotedanji predmet opisovanja, namreč Grčijo in njeno zgodovino, ter se lotil popisovanja Filipovih dejanj.

### 5) Fotij

176 Teopomp svoje delo razteguje s številnimi zastranitvami o najrazličnejših predmetih. Prav zato jih je Filip, ki se je vojskoval proti Rimljanom,<sup>133</sup> izvzel in vsa

---

<sup>129</sup> V letih 431 do 410 pr. Kr.; za Tukidida gl. ustrezno poglavje .

<sup>130</sup> Tj. leta 394 pr. Kr.

<sup>131</sup> Namreč Teopomp.

<sup>132</sup> V bitki pri Levktri so Tebanci pod Epaminondovim poveljstvom leta 379 pr. Kr. porazili Špartance in končali obdobje špartanske hegemonije po peloponeški vojni.

<sup>133</sup> Filip V. (238–179 pr. Kr.), makedonski kralj, ki se je vojskoval proti Rimljanom v letih 220–179.

Filipova dejanja, ki so predmet Teopompovega dela, v celoti strnil v šestnajstih knjigah, ne da bi kar koli dodal ali odzvel, razen, kakor rečeno, zastranitev.

## POLIBIJ

Polibij je bil brez dvoma najpomembnejši zgodovinar helenističnega obdobja, ob Herodotu in Tukididu pa velja za enega najpomembnejših grških zgodovinarjev nasploh. Živel in ustvarjal je v razburljivem in prelomnem obdobju novih političnih trenj v sredozemskem prostoru, ko je po zmagi nad Kartagino leta 202 pr. Kr. začel Rim vse bolj aktivno posegati v razmerja moči na vzhodu.

Rodil se je leta 200 pr. Kr. v Megalopoli (*Megále pólis*) v Arkadiji, v vplivni in premožni družini. Njegov oče Likortas (*Lykórtas*) je bil vidna osebnost javnega življenja; ob Filopojmenu<sup>134</sup> je bil eden najvidnejših predstavnikov Ahajske zveze,<sup>135</sup> v kateri je bil večkrat izvoljen na mesto stratega. Tudi Polibij, ki sta mu očetov položaj in premoženje omogočila izvrstno izobrazbo, je kmalu postal politično dejaven; v letih 170–169 je služil na visokem položaju poveljnika konjenice (*hípparkhos*) v Ahajski zvezi. Službovanje v Ahajski zvezi je bilo za Polibija usodnega pomena; prav tedaj je bil Rim zapleten v vojno (171/70–168) z makedonskim kraljem Perzejem,<sup>136</sup> s katerim so skrivaj simpatizirale nekatere grške države. Čeprav je Ahajska zveza v tej zadevi skušala ostati nevtralna, se ni mogla izogniti represalijam, ki so po Perzejevem porazu pri Pidni zajele Grčijo. Leta 167 so za potrebe preiskave o medvojnem stališču Ahajske zveze v Rim poslali tisoč Ahajcev, med njimi Polibija, ki so jih nato za šestnajst let zadržali v Italiji kot talce. Polibij je po srečnem spletu okoliščin<sup>137</sup> smel ostati v Rimu (večina ahajskih talcev je bila internirana po manjših mestih v osrednji

<sup>134</sup> *Philopoimén* (okoli 250–184 pr. Kr.), po Plutarhových besedah »poslednji Grk«, ki je bil kar osemkrat zapovrstjo izvoljen na mesto stratega v Ahajski zvezi kljub siceršnji prepovedi zaporedne vnovične izvolitve. Umril je med kampanjo proti Meseniji, ko so ga Mesenci zajeli in prisilili, da je izpil strup.

<sup>135</sup> Leta 280 pr. Kr. ustanovljena zveza mest na Peloponezu (priključila so se lahko tudi druga grška mesta), ki so se odcepila od makedonske hegemonije. Zveza je z nekaterimi upravnimi spremembami obstajala vse do vojne z Rimom leta 146 pr. Kr., ko jo je rimski vojskovodja Mumij popolnoma porazil in razpusil.

<sup>136</sup> Makedonski kralj med letoma 179–166 pr. Kr. Po porazu pri Pidni leta 168 pr. Kr. so ga odpeljali v Rim, kjer je čez dve leti tudi umrl.

<sup>137</sup> Polibiju so dovolili obdržati njegovo obsežno knjižnico, ki jo je vzel s seboj, in

Italiji), kjer je postal skrbnik otrok Emilija Pavla (*Lucius Aemilius Paulus*), zmagovalca bitke pri Pidni. Polibiju je bil s tem omogočen vstop v visoke politične in vojaške kroge rimske družbe, zlasti še, ko je Pavlovega mlajšega sina Publija posinovila zelo ugledna in grštvu naklonjena družina Scipionov;<sup>138</sup> priložnost je izkoristil za podrobno spoznavanje rimskih političnih in vojaških struktur, poleg tega pa je kljub statusu interniranca užival precejšen ugled in osebno svobodo. Že med svojim bivanjem v Rimu se je politično udeleževal (predvsem po zaslugi Scipionovega vpliva) in potoval po Italiji.

Leta 150 pr. Kr. je senat po Scipionovem posredovanju končno izdal odlok, ki je Polibiju in ostalim Ahajcem (leta 150 jih je bilo živih še okrog 300) končno dovolil vrnitev v Grčijo. Polibij sam omenja, da je Kato starejši med žolčno razpravo v senatu (zahteve Ahajske zveze po vrnitvi talcev je bil senat pred tem že večkrat zavrnil) pripomnil, da se mu zdi to čista potrata časa: »Tu sedimo ves dan, kakor da ne bi imeli kaj početi, in se prerekamo o kopicah grških starcev ter o tem, ali naj jih pokopljejo naši ali ahajski pogrebci ... (35,6)«. V Grčiji je ob vrnitvi naletel na močno protirimsko razpoloženje; Ahajsko zvezo so vodili skrajneži, ki so na Polibija in njemu podobne gledali kot na apologete rimske oblasti. Napetost je dosegla vrhunec z uporom Ahajske zveze leta 146 pr. Kr. in vojno z Rimom, v kateri je bila zveza poražena, njeno glavno mesto Korint pa popolnoma opustošeno. Polibiju je bila ob tej priložnosti zaupana vloga posrednika pri urejanju poveljnih odnosov med Rimom in Grčijo; uspelo mu je doseči razmeroma blage povračilne ukrepe, poleg tega pa tudi vrnitev nekaterih dragocenosti (npr. Filopojmenov kip), ki bi sicer končale v kaki zasebni zbirki v Rimu. S tem si je pri Grkih prislužil precejšnje spoštovanje (v zahvalo so mu posvetili več spominskih obeležij), pri Rimljanih pa status svetovalca za politična vprašanja na Peloponezu.

Kje se je Polibij mudil v naslednjih letih, ni povsem jasno; vsekakor je večkrat potoval v Rim. Leta 133 pr. Kr. je spremljal Scipiona v Hispanijo in bil navzoč ob obleganju Numantije (Scipionu se je bil pridružil že ob pohodu nad Kartagino leta 147/146), to priložnost pa potem izkoristil še za ekspedicijo ob sredozemski obali in skozi Gibraltar ob zahodni obali

---

je kasneje knjige tudi posojal; z Emilijem Pavlom naj bi se seznanil prav prek izposoje knjig.

<sup>138</sup> Posvojitev je bila med rimskim plemstvom precej razširjen način nadaljevanja rodu; starejšega Pavlovega sina je posinovila enako vplivna patricijska družina Fabijev.

današnje Francije. Omenja tudi pot v Aleksandrijo v Egiptu (34,14) in pot čez Alpe, po kateri naj bi pred skoraj sto leti krenil tudi Hanibal: »... pa tudi tiste kraje sem si ogledal in prehodil pot čez Alpe, da bi se o njej počil na lastne oči« (3,48).

Iz manj znanega vira izvemo, da je Polibij umrl v starosti 82 let, ko se je smrtno ponesrečil pri padcu s konja; zadnji dogodki, ki jih Polibij omenja v svoji zgodovini, datirajo iz leta 118 pr. Kr., tako da smemo notico o njegovi smrti vsaj v časovnem oziru imeti za precej zanesljivo.

Poleg svoje *Zgodovine* je Polibij napisal tudi nekaj manjših del, ki pa so v celoti izgubljena. Že okrog leta 180 pr. Kr. je napisal Filopojmenov življenjepis in še pred svojo internacijo v Rimu je sestavil traktat o vojaški taktiki,<sup>139</sup> ki naj bi mu v rimskih vojaških krogih prinesel precejšen ugled (še posebej naj bi slovel kot mojster oblegovalne taktike); po svoji vrnitvi iz Hispanije je napisal tudi spis o numantinski vojni, ki jo je imel priložnost spremljati na lastne oči, ko se je na Scipionovo povabilo udeležil kampanje. Njegovo najpomembnejše delo je seveda obča zgodovina s preprostim naslovom *Zgodovina (Historía)*, ki se je je lotil med svojim bivanjem v Rimu.

*Zgodovina* je obsegala štirideset knjig, od katerih jih je danes v celoti ohranjenih le pet. Preostale knjige so ohranjene v izvlečkih, katerih večji del (iz knjig 1–18) je ohranjenih v zbirki *Excerpta antiqua*, precejšen del pa v zbirki izvlečkov iz bizantinske dobe, ki jo je dal pripraviti cesar Konstantin Porfirogenet.<sup>140</sup> Nekateri izvlečki so precej obsežni, tako da je ohranjen še dobršen del šeste knjige, približno polovica dvanajste knjige, večina ostalih knjig pa je v bolj ali manj fragmentarni obliki. Od nekaterih knjig (tj. 17., 19., 26., 37. in 40. knjige) ni ostalo tako rekoč nič, verjetno zato, ker so bile izgubljene že v času izdelave izvlečkov.

Pri pisanju je Polibij upošteval sistem datacije po olimpijadah,<sup>141</sup> vendar se te razmejitve ni držal povsem togo; pri posameznih vsebinskih sklopih je z razlago dogodkov po potrebi nadaljeval v novo leto (atiško leto se je začelo sredi poletja), da zavoljo kronološke doslednosti ne bi prekinil toka

<sup>139</sup> O živem zanimanju za vojaško taktiko zgovorno pričajo tudi obsežni odlomki v *Zgodovini* (npr. v 6. knjigi), v katerih je Polibij posvetil veliko pozornost predvsem rimski vojski, njeni strukturi in ureditvi ter taktiki.

<sup>140</sup> Vladal v letih 913–959.

<sup>141</sup> Olimpijada je štiriletno obdobje med posameznimi olimpijskimi igrami; vsaka olimpijada je bila oštevilčena po zaporedju, začeni s prvo po (prvih zabeleženih) olimpijskih igrah leta 776 pr. Kr., znotraj olimpijade pa so bila leta oštevilčena od prvega do četrtega.



pripovedi. Opisu dogodkov v posamezni olimpijadi je torej navadno namenil po dve knjigi, vendar so glede na obseg dane snovi nekatere olimpijade obdelane v le eni knjigi, v nekaterih primerih pa je razlaga celo obsežnejša, tako da je pisec za posamezna leta znotraj olimpijade porabil celo knjigo.<sup>142</sup>

Dogodke znotraj vsakega leta olimpijade je Polibij obravnaval po geografskem zaporedju, začevši najprej z dogodki v Italiji (skupaj s Sicilijo, Hispanijo in severno Afriko), nadaljeval je z dogodki v Grčiji in Makedoniji, potem v Aziji in nazadnje v Egiptu. Posledica tega je bila, da je lahko prišlo do neskladnosti v pripovedi, kar bi bralca utegnilo zmeti; tega se je zavedal tudi Polibij: »Ta ali oni bo gotovo imel kaj pripomniti na moj način podajanja snovi, češ da je moja pripoved raztrgana in nedosledna. Morebiti mi poočita, da zgolj zavoljo pripovednega učinka najprej pišem o obleganju Kartagine, potem na Kartagino na lepem pozabim in bralca zvlečem drugam, k dogodkom v Grčiji ali v Makedoniji ali Siriji ... (39,1)«

## VSEBINSKA STRUKTURA POLIBIJEVE ZGODOVINE

V prvih dveh knjigah, za kateri Polibij sam priznava, da sta napisani po predlogah drugih piscev, je precej sumarno obravnavana snov od prve punske vojne leta 264 do 220 pr. Kr.; časovno je svojo pripoved navezal na Timajevo<sup>143</sup> delo, ki se je končalo z dogodki v letu 265 pr. Kr., tj. rimsko ekspedicijo na Sicilijo. Ta sumarni povzetek prvih dveh knjig pravzaprav predstavlja obsežen »uvod« (*prokataskeuê*) v redni, analitični del njegove pripovedi, ki se začne s tretjo knjigo in do 39. knjige obravnava zgodovinsko obdobje od leta 219 do 145 pr. Kr. Zadnja, štirideseta knjiga je vsebovala vsebinski povzetek s kronološkim pregledom.

Tretja, četrta in peta knjiga so delni opis vojne s Hanibalom, ki se zaključí v letu 216, z opisom bitke pri Kanah.

Šesta knjiga, ki je žal ohranjena le delno (vendar je njeno strukturo mogoče rekonstruirati po odlomkih, ohranjenih v *excerpta antiqua*), po

<sup>142</sup> Primer obsežnejše razlage so npr. knjige 35–39, ki vsebujejo opis za samo sedem let, v letih 152–146, za leto 146/145 je namenjena cela knjiga.

<sup>143</sup> Timaj (*Tímaios*, 356–260 pr. Kr.) iz Tavromenija na Siciliji, avtor *Sicilske zgodovine* (*Sikeliká*) v 38 knjigah, v kateri je obravnaval zgodovino Sicilije od mitoloških začetkov do leta 265 pr. Kr. Tradicionalno velja za ustanovitelja kronološkega sistema olimpijad, čeprav je bil ta sistem datiranja v Timajevem času že bolj ali manj splošno razširjen.

vsebinski in strukturni plati predstavlja enega najvznemirljivejših delov celotne *Zgodovine*. Ta knjiga je izvzeta iz siceršnje kronografske sheme in v obliki obsežne zastranitve – podobno kot dvanajsta in štiriintrideseta knjiga – s teoretičnega stališča obravnava nekatera bistvena zgodovinsko-politična vprašanja, ki predstavljajo težišče Polibijevega zgodovinskega interesa – to pa je predvsem vprašanje rimske ustave in državne ureditve. Polibij je namreč na več mestih<sup>144</sup> izpostavil temeljni namen svoje *Zgodovine*, namreč oris širjenja rimske hegemonije v sredozemskem prostoru, v šesti knjigi pa je začel sistematično razmišljati o tipu ustave (*politeía*), ki je rimski državi pripomogel k prevladi. V tem oziru šesta knjiga predstavlja enega ključnih momentov v *Zgodovini*, v katerem je avtor s teoretičnega in praktično-zgodovinskega stališča razglabljal o različnih tipih ustave in državne ureditve, kar je deloma načenjal že v prejšnjih knjigah.<sup>145</sup> Vprašanja, s katerimi se je Polibij ukvarjal v šesti knjigi, so bistvenega pomena za razumevanje celotnega dela, zato moramo o njih spregovoriti posebej.

Opis dogodkov si je po posameznih knjigah nato sledil takole:

– knjige 7–11 obsegajo opis dogodkov za leta 216–207; zadnja knjiga se zaključuje z dogodki tik pred Scipionovo ekspedicijo v Kartagini;

– 12. knjiga je v celoti namenjena ekskurzu, tj. polemiki s starejšimi zgodovinopisci<sup>146</sup> in kritiki njihove zgodovinopisne metode; v tem oziru je 12. knjiga predvsem izjemno pomemben dokument za razpoznavanje Polibijevega pristopa k pisanju zgodovine;

– knjige 13–15 opisujejo časovno obdobje od približno leta 207 do 202/201, do konca druge punske vojne;

– knjige 16–18 (17. knjiga je izgubljena) so opisovale dogodke v letih 201/200 do 197/196, žarišče dogodkov v teh knjigah je preneseno na vzhod; večji del 18. knjige, od katere je ohranjena približno polovica, je posvečen opisu druge makedonske vojne;

– knjige 19–21 opisujejo obdobje v letih 195/194–190/188; 19. in 20. knjiga sta skoraj v celoti izgubljeni, od 21. knjige je ohranjena približno polovica; sodeč po ohranjenih odlomkih je glavno prizorišče knjig 19–21 še vedno na vzhodu, večji del pa je namenjen opisu vojn z Antiohom;<sup>147</sup>

<sup>144</sup> Npr. 1,5–6; 3,1; 6,2.

<sup>145</sup> Npr. v 5,3.

<sup>146</sup> Najbolj konkretno je Polibij polemiziral s Timajem, vendar je bil kritičen tudi do vrste drugih piscev, npr. Teopompa (gl. izbor besedil v poglavju o Teopompu).

<sup>147</sup> Antioh III. (Veliki), okoli 241–187 (vladal v letih 223–187), član dinastije

– od knjig 22–29 so ohranjeni zgolj skopi ekscerpti; opisujejo dogodke v letih 188–169;

– knjige 30–33 opisujejo dogodke od leta 168 do leta 153; pomemben del 31. knjige, od katere je ohranjena približno tretjina, je namenjen opisu Scipiona mlajšega;

– 34. knjiga, od katere je ohranjen le skop odlomek (obsega okoli 20 strani), je povsem geografske narave; poleg mnogih drugih obsežnih geografskih ekskurzov 34. knjiga jasno priča o Polibijevi veliki vnemi za tovrstne vsebine; sodeč po ohranjenem besedilu je obsegala opis vsega znanega oziroma naseljenega sveta (*oikouménē*);

– knjige 35–39 so obsegale opis dogodkov za obdobje od leta 152 do leta 146; tudi od teh knjig je ohranjenih le nekaj skopih odlomkov, ki ne obsegajo kaj dosti več kot dvajset strani pri vsaki knjigi (37. knjiga je v celoti izgubljena).

Polibijeva »pragmatična«<sup>148</sup> zgodovina je namenjena družbeno dejavnemu bralcu, ki želi biti o zgodovinski snovi dobro poučen; pred očmi mora imeti vse vidike dogajanja ter razumeti tudi globlji smisel avtorjeve dispozicije snovi. Polibij to zagotavlja tudi z obsežnimi zastranitvami, ki po svoji vlogi v besedilu predstavljajo določen odmik od dotedanje zgodovinopisne tradicije. Tudi Polibij ugotavlja, da je namen ekskurza premor, v katerem si bralec oddahne od siceršnjega toka pripovedi (38,5–6) in ki popestri morebitno enoličnost snovi. Vendar Polibij svoje pripovedi, ki ji dinamičnost zagotavlja že sistem podajanja zgodovine po olimpijadah in po posameznih geografskih prizoriščih, ni prekinjal z zastranitvami, ki bi bile bralcu zgolj v zabavo, temveč imajo te zastranitve močan didaktični

---

Selevkidov. V času svoje vladavine je odločno razširil ozemlje selevkidskega kraljestva; med vojaškim pohodom na vzhod (212–206) je med drugim osvojil Armenijo in Partijo, ter prodril celo do Inda. Ko se je leta 196 usmeril na zahod, je trčil ob interese rimske države in se med letoma 192–189 zapletel v vojno z Rimom, v kateri je leta 189 (v spopadu pri Magneziji blizu Sipila) utrpel odločilni poraz.

<sup>148</sup> Polibij sam pojasni, kaj razume pod »pragmatično zgodovino« (*pragmatiké historía*), namreč, da se je pri izbiri snovi omejil na opisovanje »dejanj ljudstev, mest in vladarjev« (9,1) ter se izogibal nepotrebnim odklikom od glavne teme na račun genealogij ipd.; prav nasprotno je avtor kot enega najmočnejših faktorjev te pragmatične zgodovine izpostavil geografijo, kar je opazno v znatnih geografskih ekskurzih, predvsem pa po 34. knjigi, ki je v celoti geografske narave.

naboj. Po vsebinski plati predstavljajo za bralca pomembne dopolnilne informacije in pomagajo osvetliti poudarke v besedilu, ki bi jih morda sicer spregledal.

*Zgodovina* vsebuje veliko število takšnih »zastranitev«, kar mora tudi pri površnem bralcu ustvariti vtis široke palete različnih tem, ki jih je avtor na ta način obdelal; krajših odlomkov, v katerih se je avtor lotil raznih vsebin – nekaterih tudi večkrat –, je tako rekoč brez števila. Polibij tako na več mestih posredno ali neposredno spregovori o vlogi zgodovinpisja; npr. z odlomkom o razmerju med občim zgodovinskim delom in monografijo (29,12), ali z vrsto kritičnih mnenj o delih starejših piscev (npr. Filarha (2,56–63), Teopompa (8,9–11)<sup>149</sup> idr.). Številne so tudi zastranitve z vojaško vsebino, bolj ali manj izčrpani orisi različnih zgodovinskih osebnosti (npr. oris Hanibala (9,22–26), Scipiona Afričana (10,2–5) idr.), geografski ekskurzi itn.

Kot najpomembnejše zastranitve pa moramo seveda posebej omeniti tri najobsežnejše, od katerih vsaka zavzema kar celo knjigo – traktat o rimski ustavi in državni ureditvi ter različnih ustavnih sistemih v 6. knjigi, polemika s Timajem in drugimi starejšimi pisci v 12. knjigi in 34. knjiga, ki je v celoti posvečena geografiji. Predvsem za 6. in 12. knjigo danes na splošno velja prepričanje, da ju je Polibij zasnoval, še preden se je zares lotil svoje *Zgodovine*; vsekakor sta obe knjigi popolnoma bistvenega pomena za razumevanje Polibijevega odnosa do zgodovinske snovi. 12. knjiga je obsežna polemična razprava, v kateri Polibij skozi kritične poglede na delo starejših piscev izpostavi svoj specifični odnos do tega, kako naj bi verodostojni zgodovinar ravnal z zgodovinskimi argumenti. Čeprav se Polibij na ta način dotakne cele vrste piscev (ne le zgodovinarjev, temveč polemizira tudi npr. z Aristotelom), pa celotna knjiga pravzaprav poteka kot razprava proti Timaju, ki je v Polibijevem času veljal za avtoriteto, vsaj kar zadeva zgodovino zahoda in še posebej Sicilije.

## POLIBIJ IN ANAKÝKLOSIS

Šesto knjigo, katere odlomki dovoljujejo razmeroma natančno vsebinsko rekonstrukcijo, je Polibij vsaj deloma morda zasnoval, še preden se je resno lotil pisanja zgodovine; o tem lahko sklepamo po tem, da je že

---

<sup>149</sup> Gl. delni prevod tega odlomka v izboru besedil pri poglavju o Teopompu.

večkrat izraženi predmet *Zgodovine*, namreč »kako, kdaj in zakaj je ves znani svet prišel pod oblast Rimljanov (3,1)«, tokrat še dodatno osvetlil s tistega zornega kota, ki ga je kot pisca očitno izjemno vznemirjal. V šesti knjigi namreč zapiše, da bo za morebitnega bralca najkoristnejše spoznanje, »kako in s kakšnim tipom ustave je v manj kot 53 letih malodane ves znani svet padel pod enotno oblast Rimljanov (6,2)«. S tem Polibij odpre sistematično razpravo o različnih tipih ustavne ureditve,<sup>150</sup> pri katerih razlikuje med tremi poglavitnimi političnimi sistemi: **kraljevino** (ki pa jo loči od monarhije kot sicer enake, a manj popolne oblike), **aristokracijo** in **demokracijo**, ter tremi sorodnimi, »degeneriranimi« oblikami osnovnih ustavnih tvorb, namreč **tiranijo**, **oligarhijo** in **ohlokracijo**. Dopusča pa tudi možnost ustavne ureditve, sestavljene iz prvin treh osnovnih naštetih ustavnih sistemov (*miktè politeía*), kakršno najde v Likurgovi ustavi Špate in ki jo ima obenem tudi za najučinkovitejšo; takšno idealno mešano ustavo pa je Polibij zasledil tudi v Rimu in v njej videl poglavitni razlog za rimsko prodornost.

Vse te ustavne ureditve si po Polibiju morajo slediti v naravnem vrstnem redu, in sicer od preprostejših k bolj zapletenim in od »boljših« k »slabšim«: v brezustavnem okolju se mora najprej razviti rudimentarna oblika monarhije, ki po umetni poti napreduje v kraljevino – ta se po nujnem (naravnem) razvoju sprevrže v tiranijo, ki jo mora nadomestiti aristokracija; aristokracija se mora sprevreči v oligarhijo, le-to pa potem nadomesti demokracija. Zadnja stopnja, ki naj bi se razvila v tem ciklusu, je ohlokracija. Ta nujni ciklus izmenjave ustavnih tipov Polibij imenuje *anakýklosis*, »krožna izmenjava«<sup>151</sup> ustavnih tipov.

Kot stilist Polibij morda bralca res ne pritegne tako kot denimo Herodot; očitali so mu predvsem suhoparnost, pisarniški jezik in literarni pragmatizem – golo naštevanje podatkov, vzrokov in posledic. Vendar tem ocenam ni mogoče zaupati. Polibijev slog je zelo zahteven, in čeprav njegova stavčna gradnja morda zaostaja za starejšimi pisci, gre pri njegovem

---

<sup>150</sup> Pri tem je očitno, da pojem ustave (*politeía*) pri Polibiju zavzema širši pomen kot pri piscih, ki so se s pojmom državne ureditve ukvarjali pred njim (npr. pisec *Grške zgodovine iz Oksirinha*); Polibij je namreč ni čutil zgolj kot politični ustroj neke države, temveč kot konglomerat več različnih dejavnikov, tako organizacijske kakor tudi kulturne vsebine.

<sup>151</sup> Isti problem odpira Platon v osmem in devetem poglavju *Države*, Aristotel pa v *Politiki* (1316a, 1316b).

pisanju za napet in temperamenten slog, pri katerem pa je pisec vendar žrtvoval retorično mičnost v korist jasnega in natančnega izražanja, ki je moralo slediti njegovemu zahtevnemu toku misli. Glede na to, da je Polibij goreče polemiziral z retoričnimi zgodovinopisci Timajevega kova, se zdi njegova odločitev za trezen, nekoliko bolj suh način podajanja snovi, povsem samoumevna. Njegova *Zgodovina* je tako morda res »pisarniško« delo, vendar je kot tako v resnici edinstven dokument grškega jezika in zgodovinske misli svojega časa.

G. P.

**Literatura:** Marincola 2001, Walbank 1972.

## ZGODOVINA

### Uvod<sup>152</sup>

<sup>1</sup> Zgodovinarji, ki so že pred menoj pripovedovali o zgodovinskih dogodkih, so sami krivi, da ljudje ne hvalijo zgodovinopisja. Zato bi bilo treba slehernega opomniti, naj vzame v roke in dobro prebere zgodovinska dela. Ni namreč boljšega sredstva, da se poučiš in si pridobiš izkušnje za življenje, kakor če poznaš preteklost. Skoraj vsi in ne le nekateri, pa še ti morda le priložnostno, soglašajo v tem, da je preučevanje zgodovine najboljše sredstvo, s katerim si pridobiš izobrazbo, in najboljša pot do državniških spretnosti ter da je spomin na usodo drugih najučinkovitejši in edini učitelj, ki te uči častno in moško prenašati udarce usode; ne moremo pa od nikogar in najmanj od mene zahtevati, da bi znova govoril o stvareh, o katerih utemeljitvi smo že pogosto slišali. Zakaj že nenavadni dogodki sami, o katerih nameravam, pripovedovati, bodo spodbudili in navdušili vse mlade ljudi in može v zrelih letih, da bodo delo brali. Kje najdeš namreč tako malo vedoželjnega človeka in brez zanimanja, ki bi ne želel spoznati, kako in s kakšnimi sredstvi državniške umetnosti so obvladali Rimljani ves znani svet v nepolnih triinpetdesetih letih in mu nadeli svoj jarem? Kaj takega doslej še sploh ni bilo slišati. Kdo se naposled zanima bolj za kako drugo znamenitost ali znanost, ki bi jo bolj čislal, kakor to delo?

<sup>2</sup> Kako pomembna in važna je stvar, o kateri bom govoril, postane popolnoma očitno le ob primerjavi rimskega imperija z najslavnejšimi prejšnjimi državami, ki so jih zgodovinarji obširno opisali. Primerjavo in presojo pa zaslužijo naslednje države. Perziji so imeli veliko državo in moč. Kakor hitro pa so prešli meje Azije, ni

---

<sup>152</sup> Prevod izbranih odlomkov iz prve in tretje knjige J. Fašalek (Polibios, *Obča zgodovina*, Ljubljana 1964), pregledal in posodobil G. Pobežin. Prevod izbranih odlomkov iz šeste in dvanajste knjige G. Pobežin.

škodovalo le njihovi oblasti, temveč tudi njim samim. Lakedajmonci so se dolgo potegovali za prvo mesto v Grčiji. Ko pa so ga dosegli, so ga obdržali samo dvajset let, ne da bi jim ga kdo oporekal. Makedonci so vladali v Evropi od obale Jadranskega morja do reke Donave. To pa je le majhen del omenjene celine. Nato so si pridobili še oblast nad Azijo, ko so uničili Perzijsko državo. Dasiravno sta bili njihova oblast in moč zelo veliki, se vendar za večino drugih dežel niso potegovali. Ni jim prišlo na misel, da bi se bojevali za Sicilijo, Sardinijo ali Libijo, o najbojevitejših ljudstvih zahodne Evrope pa se jim, če se tako izrazim, še sanjalo ni. Ko pa so si Rimljani podredili ne samo posamezne pokrajine, temveč malodane ves znani svet, so si uredili tolikšno državo, da jo lahko sodobniki le občudujejo, poznejši rodovi pa je ne bodo nikoli dosegli. [...]

### Iz uvoda k 6. knjigi

6,2 [...] Prav gotovo se bo marsikdo spraševal, zakaj sem vse do zdaj odlašal z opisom rimske ustave, tako da moram sedaj prekinjati tok pripovedi. Vendar pa sem v poprejšnjem besedilu, menim, ničkolikokrat jasno zapisal, da se mi zdi to med drugim eno najbolj bistvenih poglavij celotnega dela; to sem še posebej poudaril v uvodnih besedah<sup>153</sup> svoje zgodovine, v katerih sem posebej zapisal, da je med vsemi mojimi prizadevanji najdragocenejše in obenem najkoristnejše prav to, da bo morebitni bralec mojega dela spoznal, kakšni vzvodi in kakšna ustavna ureditev so omogočili, da je malodane ves svet v manj kot 53 letih prišel pod enovito<sup>154</sup> oblast Rimljanov. Kaj takega se prej še ni zgodilo.<sup>155</sup>

[...]

6, ... Za vedoželjnega duha je najvznemirljivejše in najkoristnejše prav to: razpoznavanje vzrokov in [posledično] zmožnost prave izbire v vseh okoliščinah. Najpomembnejši vzrok za uspeh – ali obratno – je v prav vseh ozirih brez dvoma ustavna ureditev. Iz te namreč kakor iz studenca izvirajo vsi načrti in dejanski podvigi, še več, ustavna ureditev zagotavlja njihovo izpolnitev.

---

<sup>153</sup> V 1,1 in potem večkrat v prvem in drugem poglavju.

<sup>154</sup> V Polibijevi na videz bežni notici o »enoviti oblasti Rimljanov« (*mía arkhè he Rhomaíon*) gre morda čutiti pomemben poudarek, s katerim je želel avtor opozoriti na centralnost rimske oblasti, zlasti v primerjavi z nekaterimi starejšimi imperiji.

<sup>155</sup> V očeh današnjega bralca očitno pretiravanje, vendar gre morda za primerjavo rimske države z enako velikimi ali večjimi državnimi tvorbami v preteklosti, ki jih je imel avtor na voljo – npr. Aleksandrovo državo ali Perzijo.

## O tipih ustavne ureditve

6,2,3 Pri tistih grških državah, ki so pogosto doživele vzpone in ki so pogosto izkusile popoln preobrat usode, je moč zlahka razčleniti njihovo preteklost in tudi razmišljati o njihovi prihodnosti. Poročati o znanih dejstvih je namreč preprosto, pa tudi predvidevati o prihodnosti na podlagi [znanih] preteklih dogodkov je razmeroma lahko.

Govoriti o rimski državi pa ni niti malo preprosto; zaradi zapletenega ustavnega sistema je težko ustvariti jasno sliko o trenutnih razmerah – in kar ne poznamo prav podrobnosti iz njihovega preteklega javnega in zasebnega življenja, je težko predvidevati o njihovi prihodnosti.<sup>156</sup> Jasen pogled nad posebnostmi rimske ustave torej zahteva posebno skrb in natančen študij.

Večina tistih,<sup>157</sup> ki nas hočejo po šolsko poučiti o tovrstnih zadevah, govori o treh tipih ustave; imenujejo jih kraljevina, aristokracija in demokracija.<sup>158</sup> Mislim, da jih lahko povsem mirno vprašamo, ali so po njihovem strokovnem mnenju to edini ali le najboljši tipi ustavnih ureditev. V vsakem primeru se, menim, motijo. Jasno je namreč, da je najboljša ustavna ureditev tista, ki je sestavljena iz prvih vseh prej omenjenih; za to imamo na voljo tudi dokaz – pa ne le namišljenega, temveč dejanski primer tovrstne ustave, ki jo je Likurg po prav tem načelu kot prvi sestavil v Šparti. Pa tudi s tem se ne moremo strinjati, da bi to bile edine tri ustavne oblike. Poznamo namreč primere monarhičnih in tiranskih ustavnih tvorb, ki se sicer razlikujejo od kraljevine, pa vendar z njo delijo nekaj skupnih potez; prav zaradi tega si monarhi vseprek zmotno nadevajo, če je le mogoče, kraljevski naslov. Obstajalo je tudi več oligarhičnih ustavnih tvorb, ki se zdijo do neke mere podobne aristokraciji, čeprav se od nje dejansko močno razlikujejo. Isto velja tudi za demokracijo.

Pravilnost teh trditev potrjujejo sledeče ugotovitve: vsake monarhične tvorbe še ne moremo kar naravnost imenovati kraljevina, temveč le tisto, ki jo [njeni] državljani prostovoljno sprejemajo in ki jo vodi predvsem razum, ne pa strah in

---

<sup>156</sup> Ob trditvi o težavnem razumevanju sedanjosti zaradi zapletenega ustavnega sistema (*διὰ τὴν ποικίλιαν τῆς πολιτείας*) je še precej pomenljivejši dostavek o pomanjkanju argumentov za prihodnost, v katerem se jasno kaže Polibijev odnos do starejših zgodovinopiscev in njihovih del – le-tem namreč odreka strokovno težo, kar je jasneje izrazil že v poglavju 1,64.

<sup>157</sup> Koga ima Polibij s tem v mislih, pravzaprav ni jasno, vendar se zdi verjetnejše, da polemizira z mlajšimi pisci, ne pa denimo z Izokratom ali Ajshinom, ali celo Platonom, ki je prav tako ločeval med tremi osnovnimi ustavnimi tipi, vendar tudi njihovimi degenerativnimi različicami.

<sup>158</sup> Gr. *basileía, aristokratía, demokratía*.



nasilje. Tudi vsake oligarhične ureditve še ne moremo imeti za aristokracijo, temveč le tisto, ki jo vodi izbrana skupina najpravičnejših in najmodrejših mož. Prav tako ne moremo najti demokracije tam, kjer smejo ljudje vsevprek početi, kar jih je volja in kar jim pade na pamet; kjer pa je v navadi in običajno, da ljudje častijo bogove, spoštujejo starše in se ozirajo na starejše, kjer (in kadar) ob vsem tem še prevladuje volja večine, potem smemo govoriti o demokraciji.

Potemtakem bi morali govoriti o šestih tipih ustave; poleg že omenjenih treh, o katerih vsi pleteničijo, še o treh sorodnih: v mislih imam seveda monarhijo, oligarhijo in ohlokracijo. Najprej samodejno, po naravnem vrstnem redu, nastane monarhija; iz te se potem, [umetno] z izpopolnjevanjem in odpravljanjem pomanjkljivosti, razvije kraljevina. Ko se ta sprevrže v svojo sorodno, slabšo obliko, namreč tiranijo, sledi odprava teh dveh sistemov, ki ju nadomesti aristokracija. Ta se zopet po svoji naravi mora sprevreči v oligarhijo, in ko se razsrjeno ljudstvo dvigne proti krivicam vladajočega sloja, se rodi demokracija. Iz slednje pa mora ob razpuščenosti in brezvladju sčasoma kot zadnja nastati ohlokracija.

O pravilnosti mojih trditev je lahko trdno prepričan vsakdo, ki je pozoren na takšne začetke, razvojni tok in preobrate, ki si morajo slediti po naravnem sosledju. Le tisti, ki ve, kako nastane vsaka posamezna ustavna oblika, bo namreč znal prepoznati tudi njen razvoj, vrhunec, spremembe in njen zaton – in znal bo oceniti, kdaj, kako in kje bo do tega ciklusa zopet prišlo. Tovrstni pristop [k zgodovinski razlagi] se mi zdi še posebej primeren za razlago rimske ustavne ureditve, saj se je vse od samega začetka oblikovala in razvijala po [tem] naravnem sosledju.

### **Timajeve napake v zvezi z Afriko in Korziko**

Timaj je v Polibijevem času še vedno veljal za (zgodovinsko in geografsko) avtoriteto, zlasti za grški zahod. Polibij, ki je trdno verjel v potrebo po natančni geografski informaciji za informiranega bralca, je v dvanajsti knjigi ostro kritiziral vrsto netočnosti, ki jih je Timaj, v primerjavi s Polibijem salonski in enciklopedični zgodovinar, zagrešil v svoji zgodovini, bodisi metodološko bodisi v posameznih stvarnih zadevah. V pričujočem odlomku ga Polibij kritizira v zvezi s povsem stvarnimi napakami, ki jih je Timaj napravil pri svojih opisih Afrike in Korzike.

Zagotovo bi vsakdo občudoval lepoto te dežele [Afrike, opomba p.], marsikdo pa bi utegnil tudi ugotoviti, da Timaj o Afriki ni vedel prav ničesar, še več, da je o njej pisal neresno in brez vsake prave presoje ter da je preprosto zaupal pravadnemu izročilu, ki je prodrlo do nas, češ da je Afrika en sam suh, jalov pesek. To isto velja tudi, kar zadeva živali; dežela namreč premore tolikšne množice volov,

drobnice in koz, da jih v tolikšnem številu po mojem ne bi mogli najti nikjer drugje na svetu, to pa zato, ker mnoga ljudstva ne pridelujejo nobenega žita, temveč živijo le od svoje živine, z živalmi pa tudi bivajo. In seveda, kdo še ne ve za množice silnih slonov, levov in leopardov? Kdo še ne pozna lepih antilop in velikih nojev? V Evropi teh živali sploh ni najti, v Afriki pa jih je vse polno; in vendar Timaj o njih sploh ne spregovori – zdi se celo, kakor da bi hoté poročal povsem v nasprotju z resničnimi dejstvi.

Tudi pri opisih Korzike, o kateri ima zdaj teči beseda, je Timaj zagrešil podobne napake kot v zvezi z Afriko. O Korziki, o kateri spregovori v drugi knjigi, pravi, da je na njej veliko divjih koz, drobnice in divjega goveda, pa jelenov, zajcev, volkov in drugih živali; ljudje naj bi ves svoj čas preživeli v lovu na te živali in to naj bi bil tudi njihov edini način življenja.

Na tem otoku v resnici ni ene same divje koze ali goveda, pa tudi nobenega zajca, volka, jelena ali kar je še podobnih živali, razen lisic, kuncev in divjih ovc. Kunec je od daleč sicer res videti kot majhen zajec, ko pa nam pride v roke, je razlika očitna, tako po videzu kot tudi po okusu; kunec namreč večinoma biva pod zemljo.

Vendar pa se vse živali na otoku zdijo divje iz tega razloga: pastirji zaradi porasle, razbrazdane in prepadne pokrajine na otoku ne morejo spremljati svoje živine med pašo; kadar hočejo zbrati svoje črede, se postavijo na primeren kraj in s trobljami skličejo živali, ki se prav vse nezmotljivo odzovejo klicu svoje troblje. Kadar torej kdo pristane ob otoku in ugleda koze ali govedo, kako se prosto pase, se jim bo zaman skušal približati – živali, nevajene njihove bližine, se bodo seveda razbežale. Ko pa pastir vidi ljudi, ki se izkrcavajo, in zatrobi, se živali takoj odzovejo klicu troblje in se z vso naglico zberejo ob njem. Vse to daje vtis, da so vse živali na otoku divje; Timaj se je o vsem tem poučil le zelo bežno in površno, ter preprosto pisal na pamet.

### **Še druge Timajeve napake**

[Polibij nadaljuje s kritiko Timaja]<sup>159</sup>

Le kdo bi znal opravičiti vse te napake, in to prav pri Timaju, ki je tako vztrajno iskal napake drugih? Teopompa je, denimo, med drugim grajal zaradi podatka, da se je Dionizij s Sicilije vrnil v Korint na krovu trgovske ladje, čeprav je potoval z bojno ladjo; Eforju je, denimo, neupravičeno očital nevednost, ker naj bi zapisal, da je Dionizij starejši nastopil svojo vladavino pri triindvajsetih letih, vladal

---

<sup>159</sup> Dostavek, najbrž dodan naknadno kot zapis v kodeksu – gr. *hóti diasýras ho Polybios tôn Tímaion aúthis fesí*.

dvainštirideset let in umrl star triinšestdeset let. A te napake zagotovo nihče ne bi pripisal piscu temveč prej pisarju.<sup>160</sup> No, bo že moralo držati, da Efor ni znal sešteti triindvajset in dvainštirideset, tako da bi dobil petinšestdeset – in je torej v topoumnosti posekal celo Korobja in Margita;<sup>161</sup> ker pa si česa takega o Timaju ne moremo misliti, je precej bolj gotovo, da gre za pisarjevo napako.

Tega Timajevega drobnjakarstva resnično nihče ne more ceniti. [...]

Ko Timaj, spet, spregovori o Piru, omenja tudi, da se Rimljani na gotov dan spominjajo padca Troje, in sicer tako, da pred mestom na tako imenovanem Martovem polju s puščico pokončajo bojnega konja, ker je tudi Troja padla po zaslugi lesenega konja.

Kako otročje! Potemtakem bi morali imeti kar vsa barbarska ljudstva za potomce Trojancev, saj jih velika večina, če že ne kar vsa, na začetku vojne ali pred pomembnim spopadom žrtvuje konja in skuša razbrati potek prihodnjih dogodkov iz tega, kako se žival zgrudi na tla. Ta površnost, ko je Timaj preprosto sklepal, da [Rimljani] konja žrtvujejo zato, ker je tudi Troja padla zaradi konja, izdaja njegovo nevednost, še več, njegovo starčevsko drobnjakarstvo.

---

<sup>160</sup> Tj. prepisovalcu oziroma enemu od prepisovalcev, ki so »razmnožili« rokopis in pri tem morda zagrešili kako naključno, po Polibijevem mnenju pa tudi nebistveno netočnost.

<sup>161</sup> *Margit* (gr. *Margítes*) je naslov domnevno Homerjevega komičnega epa (Aristotel ga omenja v *Poetiki*, 1448b); glavni oziroma naslovni junak Margites (gr. *márgos*, neumen) je poosebljenje neumnosti in naj celo ne bi vedel, kdo od njegovih staršev ga je rodil. Delo, ki je bilo napisano v heksametru in jamb-skem trimetru, je žal ohranjeno le v skopih fragmentih.

## ZAČETKI RIMSKEGA ZGODOVINOPISJA

Rimska zgodovinska tradicija se je razvila iz povsem drugačnih zametkov kot grška; medtem ko je grško zgodovinsko pisje vzniknilo iz racionalističnega kritizma, ko so posamezniki iz povsem znanstvenih nagnjenj kritično pretresali mitološko maso v iskanju njenega zgodovinskega jedra (kar je posledično vodilo k osamosvojitvi zgodovine od mita), pa moramo pobudo za razvoj rimskega zgodovinskega pisja iskati v povsem drugih vzgibih. Prej kot v začudenosti (*tò thaumázein*) nad pojavi v svetu in želji po razumevanju ter razčlenitvi teh pojavov smemo namreč pobudo za razvoj zgodovinske dejavnosti v Rimu iskati v čutu za tradicijo; izvirni rimski odnos do preteklosti je odnos do dejanj in zgledov prednikov, katerih voščene podobe (*imagines maiorum*) so častili v domačih svetiščih. Kakor so zgledi prednikov (*exempla maiorum*) Rimljanu služili za orientacijo v vsakdanjem življenju, tako je bila naloga zgodovine ohraniti *exempla* naroda, torej obče, skupne zglede vsega Rima v poduk in zgledno ravnanje vsakomur.

Zasebni odnos do preteklosti se je, kot že rečeno, kazal v obliki voščenih posmrtnih mask (*imagines maiorum*, gr. *eikónes*); v navadi je bilo namreč, da so po smrti zlasti tistih prednikov, ki so dosegli kurulske časti, dali napraviti njihove posmrtne maske, ki so jih hranili v posebnih omaricah v domačem atriju.<sup>162</sup> Pod podobo je bilo zapisano ime prednika, pogosto pa tudi popis njegovih dejanj, državnih služb, ki jih je opravljal ipd. Ti napisi (*tituli imaginum*) izkazujejo vesten posameznikov odnos do preteklosti, ki jo je nezmotljivo povezoval s svojimi predniki, katerih zgledom je sledil in do katerih je čutil posebno spoštovanje – ob praznikih so omarice z maskami prednikov navadno odprli in jih slovesno okrasili. Pomemben zasebni zgodovinski vir so tudi nagrobni napisi (*elogia*) in nagrobni govori (*laudatio funebris*); slednji so bili sprva bolj ali manj formularne žalostinke

<sup>162</sup> O tem natančno poroča Polibij v svoji *Zgodovini*, 6,53,4.

za pokojnimi, ki pa so sčasoma prerasle v prave govore (običajno je govor za pokojnim govoril najstarejši sin, v primeru koga znanega pa lahko tudi uradno določen govornik) in ki so jih hranili tudi v družinskih arhivih (*tabulinum*). Tako *elogia* kot tudi *laudationes* predvsem z današnjega stališča na noben način ne ustrezajo kriterijem za »zanesljiv« zgodovinski vir, saj je bilo tako v napisih kot v govorih marsikaj potvorjeno in so, kakor omenja Ciceron, pripomogla tudi k izkrivljanju zgodovine.<sup>163</sup>

Na državni oziroma uradni ravni se je ta obči, urejeni odnos do preteklosti kot dediščine prednikov kazal v obliki analov (*annales*), ki so jih pisali pontifiki (*pontifices*), rimski svečeniki; ti anali so bili sprva zgolj koledarji (*fasti*), na katerih so pontifiki označevali imena najpomembnejših uradnikov v tekočem letu, poleg tega pa so zgolj sumarno beležili tudi pomembnejše dogodke, opremljene z ustreznim datumom. Izvirni koledar se je kasneje razločil: na pravi koledar v današnjem smislu, kroniko (letopis) in seznam glavnih uradnikov (*fasti consulares*). Kroniko (*annales*) je še naprej vodil *pontifex maximus*; zapisi v tej kroniki so bili praktični, kratki in stvarni oziroma – sodeč po Ciceronovih besedah – skopi in suhoparni.<sup>164</sup> Med pontifikatom Publija Mucija Scevole<sup>165</sup> (okoli leta 123 pr. Kr.) so anale prenehali zapisovati, vsi dotedanji pa so bili strnjeni v 80 knjigah. Dejstva v teh letopisih so bila brez dvoma precej zanesljiva, vendar smemo to z gotovostjo trditi kvečjemu za popis dogodkov po letu 378 pr. Kr. (tega leta so Galci požgali Rim), saj so bili letopisi za leta pred 378 po vsej verjetnosti le rekonstruirani. Zgodovinska in uporabna vrednost analov je bila povsem nesporna; po njih so posegali različni pisci (med njimi npr. tudi Ciceron), vendar pa zaradi kratkega, zgoščenega (»suhoparnega«) izraza najbrž niso bili všečno branje za širše občinstvo. Letopisi (*annales*) so torej bistveno vplivali na začetke rimske zgodovinoepisne dejavnosti in čeprav se je ta vseskozi razvijala tudi pod vplivom grškega, zlasti helenističnega zgodovinopisja, s katerim je prišla v stik prek sicilskih zgodovinopiscev, moramo v začetnem obdobju rimske historiografije govoriti predvsem o analistični zgodovinski tradiciji – in o starejši in mlajši generaciji analistov.

Zgodovina *per se* je v vsakem primeru zgodovina – niz preteklih

<sup>163</sup> Brut 16,62: ... *quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior.*

<sup>164</sup> O zakonih (*De legibus*) 1,2,6: *Nam post annales pontificum, quibus nihil potest esse ieiunius [...].*

<sup>165</sup> Publius Mucius Scaevola, rimski govornik in jurist, ki je bil leta 133 konzul, je postal *pontifex maximus* leta 130.

dogodkov, ki brez pravega glasnika, brez pravega posrednika, prek katerega pridejo do nas, utonejo v pozabo. Bistvena razlika je način oziroma metoda, s katero pisec pristopa k posredovanju preteklih dogodkov. V grškem svetu je to načelo po osamosvojitvi zgodovine od mitologije *historía* – znanstveno, kritično pretresanje zgodovinske materije. V rimskem svetu pa je to (prvotno) načelo kronologija – sosledje dogodkov skozi čas; pri tem principu je vztrajala vrsta piscev skozi vse začetno in razvojno obdobje rimskega zgodovinopisja, odpovedal se mu ni niti Livij, ki je ustvarjal v drugi polovici 1. stoletja pr. Kr. in celo Tacit v svojih *Analih*. Zanimivo iztočnico za razmišljanje o razliki med anali oziroma kronologijo ter *historía* je ponudil že Gelij, ki je zapisal, da naj bi *historía* vključevala le tiste pretekle dogodke, pri katerih je bil avtor udeležen sam (*Zeitgeschichte*).<sup>166</sup> Takšno razmišljanje sicer ne vzdrži kritike, vendar nas usmerja k novi misli: *historía* je delo, pri katerem je avtor z dispozicijo argumentov, z morebitnim opuščanjem za pripoved nebitvenih dogodkov ustvaril svojevrstno interpretacijo materije, ki jo obdeluje; analist pa je dogodke zgolj povzegal, včasih celo povsem nekritično, in se interpretaciji odrekal. *Historía* je vsaj delno zgrajena okrog ene ali več osrednjih osebnosti, *annales* pa ne; slej ko prej namreč ostajajo pregled dogodkov, ki so zapuščina celotnega kolektiva protagonistov.

Anali so torej izvirna rimska zgodovinopisna zvrst s specifičnimi lastnostmi; pri tem je treba omeniti, da ni povsem jasno, kateri prozni pisec je svoje delo prvi dejansko naslovil z izrazom *Annales*; morda je bil to analist Kasij Hemina (*Lucius Cassius Hemina*), ki je ustvarjal po letu 146 pr. Kr. Na tem mestu pa vsekakor moramo omeniti avtorja, katerega pesniško delo je po vsej verjetnosti prvo nosilo naslov *Annales*, namreč pesnika Kvinta Enija (*Quintus Ennius*).

Enij (239–169 pr. Kr.) je bil po rodu iz mesta Rudije (*Rudiae*) v Kalabriji; ta del Italije je bil takrat delno oskiški in delno grški, zato je Enij tekoče govoril oskiško, grško in latinsko, poleg tega pa je v Tarentu pridobil tudi temeljito grško izobrazbo. V Rim ga je leta 204 pripeljal Katon Starejši (srečala naj bi se na Sardiniji, kjer je bil Katon kvestor); tu se je Enij, ki je leta 184 dobil tudi rimsko državljanstvo, posvetil pesniškemu ustvarjanju (ohranjenih je okoli 400 verzov iz njegovih tragedij, komedij in satir),

<sup>166</sup> Avel Gelij, *Atiške noči (Noctes Atticae)* 5,18: *Historiam ab annalibus quidam differre eo putant, quod, cum utrumque sit rerum gestarum narratio, earum tamen proprie rerum sit historia, quibus rebus gerendis interfuerit is, qui narret ...*

katerega vrhunec je bila epska pesnitev *Anali* (zasnoval jo je verjetno že prej, morda okoli leta 203, torej tik pred bitko pri Zami), s katero je pesnik segel v zgodovino Rima od Eneja do sodobnega časa. Omeniti velja tudi njegovo prozno delo *Evhemer* (*Euhemerus*), v katerem je povzel Evhemerovo<sup>167</sup> racionalistično razlago o izvoru bogov.

Snov za svoje *Anale*, ki so obsegali 18 knjig, vsaka pa naj bi vsebovala 1500 verzov, je Enij verjetno črpal tudi pri sodobnih zgodovinarjih. V prvih šestih knjigah je posegel v zgodovino Rima od mitoloških začetkov do začetka punskih vojn.

### 1. knjiga, v. 80–100<sup>168</sup>

S silno skrbjo in v želji po tronu se brata predata  
gledanju ptičjega leta in zraven tolmačenju znamenj;  
[...]

Rem se povsem zatopi v ptičegledje; na samem opreza,  
kje bo priletel ugodni glasnik. A Romul postavni  
vzpine se na grič Aventin, od tam opazuje krilatce.  
Sporno je mestno ime: naj Rémora bo, naj bo Roma?  
Vsi možje v skrbeh pričakujejo, kdo bo zavladal:  
čakajo, prav kot na dirkah, ko konzul pripravlja se dati  
znak za začetek, oči vseh željno strmijo v ogrado,  
kdaj bo izpustil vozove iz živo poslikanih vhodov;  
čisto tako je zdaj ljudstvo čakalo v popolni tišini,  
komu usoda bo dala oblast nad velikim kraljestvom.  
Vmes se bledikavo sonce je skrilo v osrčje temine.  
Hipno pa v žarkih se vsula je bela slepeča svetloba,  
hkrati z višav od leve vzletela je ptica, najboljša  
vseh ugodnih glasnic, z njo sinilo zlato je sonce.  
Z néba so šinile trikrat po štiri božanske postave  
ptic in posedle po lepih prostorih, ki nosijo srečo.  
Romul razbral je iz tega, da njemu kot last sta pripadli  
kriljeva krona in zemlja, potrjeni s ptičjimi znaki.

<sup>167</sup> Grški pisec *Euémeros* (4.–3. stoletje pr. Kr.) iz Mesene, avtor vplivnega fantazijskega potopisa *Sveti spis* (*Hierà anagraphé*) o potovanju na otok Panhaja, kjer je našel pisne dokaze, da so bili mitični bogovi v začetku pravzaprav mogočni kralji. Delo je bilo ob nastanku zelo vplivno, vendar je žal ohranjeno le v fragmentih.

<sup>168</sup> Prevod N. Grošelj.

S sedmo knjigo se je začelo najpomembnejše, kritično obdobje punskih vojn. Tem je dal pesnik velik pomen, zlasti pomembnim dejanjem Scipiona, ki naj bi jim posvetil celo večji del devete knjige. Delo se je končalo s pesnikovimi pogledi na sodobno stvarnost.

Enij sicer ni bil prvi »rimski« pesnik, ki je posegel po zgodovinski snovi; nekoliko starejši pesnik Gnej Najvij (*Cnaeus Naevius*, okoli 264–195 pr. Kr.) je namreč le nekaj let prej, verjetno okoli leta 209 – torej ravno v kritičnem obdobju rimske vojne s Hanibalom –, sestavil pesnitev *Punska vojna* (*Bellum Punicum*), v kateri je opisal prvo vojno s Kartažani, ki se je tudi sam udeležil. Najvij je svojo pesnitev sestavil v starem saturnijskem verzu (Enij pa svoje *Anale* v heksametru), sodeč po kratkih, a razmeroma številnih fragmentih pa so bili začetni spevi posvečeni predvsem mitološki snovi (o Enejevih dogodivščinah); potemtakem niti ni presenetljivo, da je Enij, ki je z uvajanjem nove, sveže metrične forme in bolj (kronološko) sistematično obdelano snovjo Najvija zasenčil in si prislužil sloves očeta rimske poezije. Pesnitvama obeh pesnikov pa je skupno to, da sta nastali v kriznem obdobju rimske države, ki je bila v konfliktu s kartažansko vellesilo; tu vsekakor pride do izraza njun gnomični značaj, njuna ambicija, da bi – ne glede na morebitne zgodovinske netočnosti – povzdignila imenitno preteklost. Enij je v deseti knjigi svojih *Analov* zapisal:

10, 467: Rimska država sloni na davnih možeh in krepostih.

Za to so si, kakor je videti, prizadevali tudi avtorji prvih proznih zgodovinopisnih podvigov. Prvi rimski prozni (zgodovino)pisci – analisti, ki za razliko od Najvija ali Enija (ki sta bila priseljenca) niso bili družbeno marginalne osebe, temveč ugledni pripadniki višjega sloja,<sup>169</sup> so ustvarjali, kot že rečeno, iz povsem drugačnih vzgibov kot pionirji grškega zgodovinopisja. Njihov ustvarjalni vzgib je prišel iz (tradicionalne) težnje po ohranitvi preteklosti, zaradi njenega moralnega naboja in sporočilne vrednosti o *exempla maiorum*. Neposredna pobuda za ustvarjanje literarne zgodovine pa je prišla iz konkretne grožnje, ki jo je za Rim pomenila Kartagina. Dela prvih rimskih zgodovinopiscev so torej imela – poleg

<sup>169</sup> Prvi rimski zgodovinar Kvint Fabij Piktora je po odredbi senata po bitki pri Kanah leta 216 pr. Kr. celo vodil rimsko odposlanstvo v Delfe, njegov sodobnik Cincij Aliment pa se je vzel do položaja pretorja in opravljal pomembne službe na Siciliji.



zgodovinske in moralne vrednosti – tudi značaj zavedne literature, saj so bila odziv na »propagandistično« zgodovino pisje (sicer grških) zgodovinarjev, ki so pisali tendenciozno obarvano zgodovino po meri Kartagine (v Hanibalovem »štabu« se je v vlogi »vojnih poročevalcev« med drugimi znašel npr. grški zgodovinar Filin).<sup>170</sup>

Prvi analisti so za svoj jezik ustvarjanja izbrali (tudi) grščino. Za to odločitev so imeli več razlogov; poleg dejstva, da je bila grščina že dobro oblikovan jezik zgodovinarja, ki bi jim že sam po sebi bolj služil, je bilo brez dvoma pomembno vodilo tudi občinstvo, ki mu je bilo njihovo delo namenjeno. Grščina je bila namreč *lingua franca* njihove dobe; v tem jeziku so tudi zgodovinarji kartažanskega tabora pisali svoja (tendenciozna) dela, ki so dosegla »svetovno« javnost. V tem svetovnem jeziku so morali potemtakem ustvarjati tudi sami, če so želeli, da ta javnost dobi pravi vtis o njihovi (rimski) preteklosti, o *exempla maiorum Romanorum*, do katere so sami imeli tako privzdignjen odnos. Razumljivo je torej, da so prvi analisti svoja dela pripravili vsaj v dveh jezikovnih različicah, grški in latinski; z drugo so naslavljali domačo javnost ali pa je bila grška verzija vsaj kasneje predelana tudi v latinsko obliko. Njihov literarni slog je bil preprost – tudi po Ciceronovih besedah je bilo pomembno predvsem to, da so ti zgodovinarji pisali verodostojno zgodovino.<sup>171</sup> Glede na sumarnost zgodovinskega gradiva, iz katerega so črpali – v analih so vnosi za posamezno leto včasih vsebovali zgolj imena uradnikov, in vrzeli, ki so v njem zevale zaradi uničenih arhivov v požaru leta 378, moramo biti do vprašanja verodostojnosti teh del vsaj z današnjega stališča nekoliko zadržani (ne pa tudi za vsako ceno kritični, saj so arheološka odkritja v marsikaterem primeru pokazala, da je bila analistična tradicija celo zelo natančna); avtorji so namreč te vrzeli verjetno zapolnjevali tudi s pravljicnim gradivom.

Avtorji analistične tradicije se delijo na starejšo, srednjo in mlajšo

---

<sup>170</sup> Filin (*Phílinos*, druga polovica 3. stoletja pr. Kr.) iz Akraganta; naslov njegovega dela ni znan, čeprav je služilo kot vir različnim piscem, med drugim Polibiju (ki kritizira njegovo izrazito kartažansko stališče) in Antipatru. Poleg Filina se omenjajo tudi Sozil, Hajrej in Silen.

<sup>171</sup> *De oratore* 2,51: ... *nihil opus est oratore, satis est non esse mendacem.*

generacijo;<sup>172</sup> v Ciceronovem delu *O zakonih* (*De legibus*) Atik<sup>173</sup> na kratko našteje nekaj rimskih zgodovinarjev do Kornelija Sizene, predstavnika najmlajše generacije (analističnih) zgodovinarjev, s katerim se kanon analistov običajno zaključa.<sup>174</sup>

Strinjam se, da naši književnosti manjka zgodovina, kakor praviš. In prav ti lahko na tem področju storiš več kot dovolj, zlasti še, ker gre za literarno zvrst, ki je po tvojem mnenju zelo blizu govorništvu.

Zato pa le žrtvuje del svojega časa in se loti tega dela, ki so ga naši sorodniki vse do sedaj puščali v nemar. Če namreč le začneva pri letopisih vrhovnih svečenikov, nadvse pustem branju, pa če nadaljujeva s Fabijem [Piktorjem] ali Katonom, ki ga venomer omenjaš, ali denimo z [Lucijem Kalpurnijem] Pizonom, [Gajem] Fanijem, pa Venonijem<sup>175</sup> – ali niso vsi ti nekoliko presegli vsak svojega predhodnika? In vendar je njihovo delo le skromen dosežek. Nekoliko več ustvarjalnega zanosa je sicer premogel [Lucij] Celij Antipater, tako rekoč Fanijev sodobnik, ki pa je slovno vendar še surov in neotesan, brez tistega pravega sijaja in izpljenosti; res pa je bilo njegovo delo v zgled in spodbudo ostalim, naj pišejo z večjo mero skrbi in natančnosti. No, Celiju so potem sledili še [Gnej] Gelij, [Pavel] Klodij, [Sempronij] Azelion, ki pa se z njim nikakor ne morejo primerjati, prej so se v svojih delih približali mlačnemu in okornemu slogu najstarejših piscev.

Naj sploh omenjam [Gaja Licinija] Makra? V njegovi poplavi besed se najde tudi kak duhovit utrinek, a teh ni črpal iz bogate zakladnice omikanega grškega jezika, temveč jih je našel pri latinskih pisunčkih. Njegov prijatelj [Lucij Kornelij]

<sup>172</sup> Zavoljo jasnosti in praktičnega obsega pričujočega poglavja so znotraj vsakega sklopa analističnih piscev omenjeni predvsem pomembnejši avtorji (in ne nujno v pravem kronološkem zaporedju), ki so bistveno zaznamovali svoje obdobje, ostali pa so omenjeni v obliki krajšega zaznamka.

<sup>173</sup> Tit Pomponij Atik (*Titus Pomponius Atticus* 110–32 pr. Kr.), Ciceronov prijatelj in pokrovitelj. Precejšen del svojega življenja je preživel v Atenah (od tod vzdevek *Atticus*, »Atiški«), kjer je privzel epikurejsko filozofijo in se v tem duhu po vrnitvi v Rim vzdržal političnega udejstvovanja. Iz ljubezni do literature je vzdrževal precejšnje število sužnjev, ki so prepisovali rokopise; zaslužen je tudi za širjenje Ciceronovih rokopisov. Ciceron v spisu *O zakonih* ni položil besed o rimskem zgodovinarstvu v Atikova usta brez razloga; Atik je namreč tudi sam spisal zgodovinsko delo z naslovom *Letopis* (*Liber annalis*) in delo *Podobe* (*Imagines*), verzificirano zbirko literarnih orisov rimskih osebnosti.

<sup>174</sup> *O zakonih* 1,5–7; prevod G. Pobežin. Atik pisce omenja zgolj po njihovih lastnih ali družinskih imenih, zato so le-ta v oglatem oklepaju dopolnjena.

<sup>175</sup> Manj znani analistični pisec iz druge polovice 2. stoletja pr. Kr., sodobnik Gaja Fanija. Naslov njegovega dela ni znan.

Sizena, dovršen govornik in večč poznavalec latinskega jezika, je zlahka presešel prav vse dotedanje pisce, razen seveda tistih, ki še niso ničesar izdali in o njih ne moremo soditi. [...]

## ANALISTIKA

Prvi v vrsti analistov, ki velja tudi za prvega rimskega zgodovinarja (*rerum Romanarum antiquissimus auctor*<sup>176</sup>), je Kvint Fabij Piktor (*Quintus Fabius Pictor*, 254 pr. Kr.–?), član ugledne rimske družine Fabijev (*Fabii*), ki se je vzpel do položaja senatorja. Boril se je v vojni proti Galcem (225–222) in v drugi vojni proti Kartažanom. Po rimskem porazu pri Kanah leta 217 je bil na pobudo senata (kot najbrž najprimernejša oseba, ki bi lahko predstavljala Rim v stikih z Grki) postavljen na čelo senatnega odposlanstva v Delfe, da bi povprašal Apolonov orakelj za nasvet. Za svoje delo, ki se začne s prihodom Eneja v Italijo (začetek Rima je postavil v leto 747), je kot vir poleg analov uporabljal tudi zasebno kroniko in arhive imenitnih rimskih družin, brez dvoma pa je o sodobnih dogodkih pisal tudi po avtopsiji; v (mitoloških) poglavjih o ustanovitvi Rima pa se je naslonil na grškega zgodovinarja Diokla.<sup>177</sup>

Piktorjevo delo je služilo več kasnejšim piscem kot razmeroma zanesljiv vir, med drugim Polibiju, Dioniziju Halikarnaškemu in Liviju. Polibij je v svoji zgodovini zanj našel pohvalne besede, češ da gre za pisca, ki mu velja (sicer ne brez dvoma) zaupati (3,9,5), vendar mu očita tudi pristranskost pri pisanju, za kar pa – zlasti v primerjavi z zgoraj omenjenim grškim zgodovinarjem Filinom, ki je pisal na kartažanski strani – najde tudi razumevanje (1,14,1–3).

Piktorjev sodobnik Lucij Cincij Aliment (*Lucius Cincius Alimentus*) je svoj ustvarjalni vrhunec dosegel na prelomu 3. in 2. stoletja pr. Kr.; podobno kot Fabij Piktor je opravljal pomembne državne službe in se vzpel do položaja pretorja – leta 210 je, kot izvemo pri Liviju (26,23,1), upravljal Sicilijo. Sodeloval je v vojaških operacijah v drugi punski vojni in bil tudi Hanibalov ujetnik (26,38,3). Prav Hanibal naj bi Alimentu podrobno

<sup>176</sup> V prevodu: »Najstarejši pisec o rimski zgodovini« (Livij 1,42,2).

<sup>177</sup> Diokles (*Dioklēs*) iz Papereta, ki je sestavil delo *Ustanovitev Rima* (*Rhómes ktísis*).

razložil, kako je s svojo vojsko prečkal Alpe. Aliment je, podobno kot Piktator, s svojo zgodovino segel do začetka Rima (postavlja ga v leto 729) in jo končal s Hanibalovo vojno.

Avel Postumij Albin (*Aulus Postumius Albinus*) je bil prelomnega leta 155 pr. Kr., ko so prišli v Rim trije znani grški filozofi, peripatetik Kritolaj, akademik Karnead in stoik Diogen, na položaju pretorja. Leta 151 ga srečamo na položaju konzula, po padcu Korinta leta 146 je bil tudi član senatne komisije, ki je urejala ustanovitev nove province Ahaje. Ciceron o njem poda sodbo, da je bil učen in tekočega, lepega jezika,<sup>178</sup> Polibij pa, da je bil brbljav (39,12,1).

Med pripadniki starejše generacije analistov bi lahko omenili še vrsto imen, npr. Publija Kornelija Scipiona (*Publius Cornelius Scipio*), sina slavnega Scipiona Afričana, o katerem Ciceron pravi, da je napisal »zgodovino v grškem jeziku, prav prijetno branje«, in Gaja Acilija (*Caius Acilius*), senatorja, ki je leta 155 tolmačil govore že omenjenih grških filozofov Karneada, Kritolaja in Diogena, vendar je o posameznih avtorjih znanega le malo – včasih ne več kot skromna notica.

Prevladujoča osebnost tega obdobja je Katon Starejši (*Marcus Porcius Cato Censorius Maior*), vsestranski pisec, ki je bistveno vplival na razvoj rimskega zgodovinarstva. O njem velja spregovoriti v posebnem poglavju.

Lucij Kasij Hemina ali Emina (*Lucius Cassius Hemina*) je sledil Katonovemu zgledu in je svojo zgodovino pisal v latinskem jeziku. O njem je znano le malo, po vsej verjetnosti je izviral iz stare in ugledne plebejske družine. Točno obdobje, v katerem je živel in ustvarjal, ni znano, vendar je Katona zagotovo preživel vsaj za nekaj let; vsekakor je moral biti leta 146 še živ, kakor navaja ob omembi konzulov za to leto v svojem delu Lucij Kalpurnij Pizon.<sup>179</sup> Zanimivo je, da ga Plinij st. omenja kot »enega najstarejših piscev analov«. <sup>180</sup> Njegovo delo, v katerem se je jezikovno močno naslonil na Katona, je bilo morda prvo prozno delo z dejanskim naslovom *Annales* (čeprav so ga navajali tudi kot *Historiae*); obsegalo je štiri knjige, ki

<sup>178</sup> Brut 81: *Nam et A. Albinus, is qui Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, et litteratus et disertus fuit ...*

<sup>179</sup> Fr. 39: *At Piso Censorius et Cn. Gellius sed et Cassius Hemina, qui illo tempore vivebat ...*

<sup>180</sup> Naravoslovje (*Naturalis historia*) 13,84: *Cassius Hemina vetustissimus auctor annalium ...*

jih je pisec po vsej verjetnosti izdal še pred začetkom tretje punske vojne, vendar nekateri fragmenti dajejo sklepati, da ga je kasneje še revidiral ali naknadno izdal še peto knjigo.

O Luciju Kalpurniju Pizonu (*Lucius Calpurnius Piso Frugi*), ki je bil velik politični nasprotnik Grakhov,<sup>181</sup> pri Ciceronu izvemo, da je kot ljudski tribun (l. 149 pr. Kr.) izdal zakon *de pecuniis repetundis*, torej zakon, ki je predvideval kazenski postopek za kriminalne prestopke pred stalnim sodiščem; ob tem podatku lahko sklepamo tudi, da se je rodil okoli leta 180.<sup>182</sup> Na istem mestu izvemo tudi, da je Kalpurnij napisal *annales sane exiliter scriptos*, »precej suhoparno delo«.<sup>183</sup> Leta 133 se je kot konzul uspešno vojskoval proti sužnjem, ki so se uprli na Siciliji. Leta 120 je postal cenzor (s tem si je verjetno – tako kot Katon – prislužil vzdevek *Censorius*, kar pa je morda le drugi izraz za njegov siceršnji vzdevek *Frugi*, »vrli«, saj je slovel že po skoraj pregovorni pravičnosti).

V njegovem analističnem delu v sedmih knjigah je prevladoval razmeroma moralističen ton, zaradi katerega si je morda tudi prislužil Ciceronovo grajo, vendar so ga sodobniki zaradi njega cenili in postavljali ob bok Kvintu Fabiju Piktorju in celo Katonu; kolikor moremo soditi po fragmentih, ki so nam na voljo, je do trenutnih razmer zavzel izrazito kritično držo in se oziral v slavno rimsko preteklost, ki ji je vladala preprostost prednikov.

V drugi polovici 2. stoletja pr. Kr. se je rimsko zgodovino pisje iz stroge analistike počasi začelo prevešati v bolj razvito obliko; zgodovinska pripoved se je zlasti pod rastočim vplivom helenističnega zgodovino pisja začela vse bolj približevati poznejšim pripovednim vrstam: medtem ko so stari analisti svoja dela še ustvarjali v stvarnem, kronističnem slogu brez retoričnih olepšav (čeprav je Ciceron npr. hvalil lep jezik Publija Kornelija Scipinona), so se mlajši pisci že bistveno bolj podrejali zahtevam kritičnega občinstva in se v svojih delih temu primerno precej bolj ozirali na retorične zakonitosti v zgodovino pisju, ki jim jih je sugerirala helenistična zgodovino pisna tradicija.<sup>184</sup> Tudi časovni okvir, ki ga je za svojo pripoved

<sup>181</sup> Brata Tiberij Sempronij Grakh (*Tiberius Sempronius Gracchus*, 164–133 pr. Kr.) in Gaj Sempronij Grakh (*Caius Sempronius Gracchus*, umrl 121 pr. Kr.), pomembna reformatorja in zagovornika nižjih slojev.

<sup>182</sup> Položaj ljudskega tribuna je posameznik navadno dosegel po tridesetem letu.

<sup>183</sup> *Brut* 27,106.

<sup>184</sup> Sicer tudi za dela starih analistov, ki so pisali v grščini, velja pomislek, da slog

zajel posamezen avtor, je postajal vse ožji; tako je npr. manj znani Gaj Fanijs (*Caius Fannius*), ki je ustvarjal v drugi polovici 2. stoletja pr. Kr.,<sup>185</sup> sestavil zgodovino, ki jo Ciceron izrecno imenuje *Historia* – morda prav zato, ker je – sodeč po skromnih fragmentih – avtor pisal le o sočasnih dogodkih. Fanijsi se je s svojim stvarnim načinom pisanja sicer prislužil celo Salustijevo oceno zanesljivega pisca (*Zgodovina*, fr. 1,4). Med zgodovinopisci te dobe velja omeniti tudi Gaja Sempronija Tuditana (*Caius Sempronius Tuditanus*), ki ga leta 129 srečamo na položaju konzula.<sup>186</sup> Ciceron ga omenja kot izkušenega govornika,<sup>187</sup> napisal pa je tudi spis o državnih službah (*Libri Magistratum*),<sup>188</sup> ki je bil morda del širše zgodovinopisne celote.

Med zadnjimi sta v srednji generaciji analistov nastopila Sempronij Azelion in Lucij Celij Antipater, ki sta bila med najvplivnejšimi proznimi pisci svojega časa. Rimsko zgodovinopisje se je v njunem času tako rekoč že osvobodilo analistične tradicije, k čemur sta bistveno prispevala: oba sta namreč v svojih delih že zelo odločno združila nove poglede na zgodovinsko metodologijo in posluš za dodelan literarni slog.

Sempronija Azeliona (*Sempronius Asellio*, okoli 160–90 pr. Kr.) srečamo v letih 134 in 133 v vojaški službi pri Numantiji, kjer je služboval kot vojaški tribun pod poveljstvom Scipiona Emilijana (*Publius Cornelius Scipio Aemilianus*, okoli 185–129 pr. Kr.), ki je bil pomemben vojaški poveljnik in politična osebnost v Rimu. Politično je bil Azelion vnet demokrat in je gojil tesne stike s Scipionovim krožkom, kjer je spoznal Polibija, kar je najbrž odločilno vplivalo na njegove predstave o pisanju zgodovine. Njegovo delo v štirinajstih knjigah z naslovom *Zgodovina (Rerum gestarum libri oziroma kar Res gestae)* ni več analistični pregled snovi *ab urbe condita*<sup>189</sup> do sodobnosti, temveč je sestavljeno po »historičnem« principu – pisec ne opisuje več oddaljenih dogodkov, ki jih osebno ni mogel podrobneje

---

ni bil povsem nepomemben; glede na to, da so s svojimi deli nastopali tudi (ali predvsem) pred tujo, »svetovno« javnostjo, si vsekakor niso mogli dovoliti neuglednega jezika. Povsem verjetno je torej, da so ti pisci, ki so grško sicer že znali, svoja dela dajali tudi v pregled Grkom.

<sup>185</sup> Viri si niso povsem enotni glede istovetnosti Gaja Fanijsa; ponekod ga citirajo kot konzula za leto 122 pr. Kr., spet drugod so mnenja, da je bil konzul Gaj Fanijs zgodovinarjev oče.

<sup>186</sup> Tega leta je po zmagi nad Histri in Japidi slavil triumf.

<sup>187</sup> *Brut* 95: ... *Gaiusque Tuditanus, ... tum eius elegans est habitum etiam orationis genus.*

<sup>188</sup> Omenja ga Makrobij v svojem delu *Saturnalije (Libri Saturnaliorum)* 1,13,21.

<sup>189</sup> Lat. »od ustanovitve mesta«.

spoznati, temveč dogodke polpretekle zgodovine, ki jih je sam doživel (pribl. 146–91 pr. Kr.), ali pa jih je spoznal po pripovedovanju. Azelion je tako najbrž hote oziroma zavestno uvedel nov zgodovinopisni način pisanja, ki se je morda napovedoval že pri njegovih nekoliko starejših sodobnikih (npr. pri zgoraj omenjenem Gaju Faniju).

Svoj historični nazor je Azelion tudi povsem sistematično utemeljil v uvodu v svoje delo.

#### **Fr. 1<sup>190</sup>**

Predvsem pa zija razlika med tistimi, ki so želeli zapustiti za seboj letopis, in tistimi, ki so hoteli pisati rimsko zgodovino, zlasti v tem, da je letopis knjiga, v kateri ni pisec naredil nič več kot pokazal na to, kaj se je dogajalo v določenem letu; to se pravi, da je pisal dnevnik, nekaj takega, kar Grki imenujejo ephemerida. Meni pa se ne zdi dovolj zgolj sporočati, kaj se je dogajalo, temveč želim pojasniti, iz kakšnega razloga in s kakšnim namenom se je nekaj dogajalo.

V še enem obširnejšem fragmentu, ki je prav tako ohranjen pri Geliu (5,18,9), zaide Azelion v že značilno izokratski moralizem: zgodovino postavlja v funkcijo izobraževalne institucije, ki mora koristiti državi.

#### **Fr. 2:**

Letopis namreč ne more nikogar predramiti ali navdušiti za kakršno koli stvar; tistih živahnega, iskriivega duha ne more pripraviti do tega, da bi stopili v bran države, niti ne omahljivcev, da bi se polotili kake zgrešene zadeve. Pisanje o tem, med čigavim konzulatom se je kaka vojna začela in med čigavim končala, ter o tem, kdo je po končani vojni slavil triumf, ali pa obnavljanje dogodkov, ki so se odvijali med vojno – pri tem pa ne omeniti morebitnih senatskih odlokov ali zakonov in ne pojasniti razlogov za vojno –, namreč ni pisanje resne zgodovine, temveč pripovedovanje otroških pravljic.

Azelion kljub svojim resnim zgodovinskim ambicijam ni bil deležen posebne pozornosti pri kasnejših zgodovinarjih, saj odlomke njegovega dela najdemo predvsem pri slovničarjih, ki so jih zanimali arhaizmi, in polihistorjih. Zagotovo je to posledica dejstva, da je pisal brez posebnih umetniških ambicij, poleg tega pa ga je zasenčil njegov sodobnik in najpomembnejši pisec tega obdobja, Lucij Celij Antipater.

<sup>190</sup> Drobce uvoda je citiral Gelij v svojem delu *Atiške noči (Noctes Atticae)* 5,18,7; prevod G. Pobežin.

Antipater (*Lucius Coelius Antipater*), o katerega družinskem ozadju je mogoče povedati le malo gotovega, je s svojim delom daleč prehitel sodobnike; posegel je po povsem novi literarni obliki, ki se je dokončno uveljavila in razvila šele s Salustijem, tj. zgodovinski monografiji, ki piscu omogoča bistveno bolj kritičen pogled na obravnavano snov kot analistični pregled dogodkov. To še posebej velja za preučevanje zgodovinskih virov, pri katerih se je Antipater očitno trudil »črpati le iz tistih virov, ki so [zgodovinsko] zanesljivi«. <sup>191</sup> V tem oziru bi lahko Antipatra označili za začetnika kritičnega zgodovinopisja, ki je bolj kot kateri koli pisec pred njim uveljavil »moderno« načelo, da mora biti zgodovinopisje usmerjeno predvsem k iskanju resnice.

Za svoje delo v sedmih knjigah je Antipater izbral zgodovino druge punske vojne. S tem da se je omejil na relativno kratko zgodovinsko obdobje, se je lahko temeljito posvetil velikemu številu virov, ki so mu bili na voljo. Tako naj bi kritično preučil vsa dotedanja rimska analistična dela, posegel pa je tudi po grških virih, poleg Polibija npr. tudi po delih piscev, ki so med drugo punsko vojno pisali s stališča Kartažanov. To potrjuje vtis nepristranosti, za katero si je avtor prizadeval.

#### Fr. 29:<sup>192</sup>

Marcelova smrt je bila vsekakor tragična, zlasti še, ker se je mož kljub svojim letom (štel jih je že več kot šestdeset) in vojaškim izkušnjam brezglavo pognal v nevarnost, pri tem pa ogrozil ne le sebe temveč tudi svojega kolega in tako rekoč vso državo.

Če bi hotel povzeti vse opise Marcelove smrti pri raznih piscih, bi se z razlago enega samega dogodka mudil kar predolgo, zato bom omenil le Celijevo razlago. Slednji ponuja tri videnja tega dogodka: tisto, ki je dospelo do njega z ustnim izročilom, potem tisto, ki ga je v pogrebem govoru napisal njegov sin, ki se je tudi sam udeležil tega dogodka, in nazadnje lastno razlago, do katere se je dokopal s preiskavo.

Antipater, ki je po zgledu helenističnega zgodovinopisja v središče »dogajanja« v svojem delu postavil Scipiona Afričana, se je zavedal dramatskega potenciala zgodovinske monografije; v svojem delu je umetniškim sredstvom namenil bistveno več pozornosti kot njegovi predhodniki; v

<sup>191</sup> Fr. 2, (ohr. pri Priscijanu, 8,383): ... *ex scriptis eorum, qui veri arbitrantur* ...

<sup>192</sup> Livij, *Od ustanovitve mesta (Ab urbe condita)* 27,27,11; prevod G. Pobežin.



pripoved je vključeval govore (tudi povsem fiktivne) in različne zastranitve. Ob tem se kljub svojemu pozitivnemu odnosu do zgodovinske resnice ni mogel izogniti včasih povsem pravljičnim vložkom in retoričnim pretiravanjem.

**Fr. 11:**<sup>193</sup>

Tole zgodbo moremo brati v Silenovi zgodovini v grškem jeziku (Silen je kar se da vestno popisal Hanibalova dejanja, pri njem pa je črpal tudi Celij): Hanibalu naj bi se, potem ko je osvojil Sagunt, v sanjah prikazal Jupiter in ga poklical k shodu bogov. Tam mu je naložil, naj gre z vojsko nad Italijo, iz zbora bogov pa mu je dal vodnika, ki bi njemu in njegovi vojski pomagal napredovati. Tedaj mu je vodnik zabičal, naj se ne ozira nazaj, a Hanibal se ni mogel več zadržati, radovednost ga je premagala, da se je vseeno ozrl. Zagledal je neznansko pošast, obdano s kačami, ki je rušila vse pred seboj, grmovje, drevesne krošnje in hiše. Zaprepaden je boga vprašal, kaj neki pomeni ta prikazen, in ta mu je odgovoril, da je to opustošenje Italije; velel mu je, naj gre dalje in naj se ne sprašuje o tem, kaj se dogaja za njim.<sup>194</sup>

**Fr. 39:**<sup>195</sup>

Različni pisci se precej razhajajo v oceni, koliko vojakov je [P. Scipion] povedel s seboj v Afriko. Celij se je sicer izognil omembi števila, toda da bi ustvaril tvis izjemne množice, takole pretirava: pravi, da so zaradi vzklikanja vojakov ptice popadale z neba; množica, ki se je vkrcala na ladje, je bila neizmerna in zdelo se je, da za njimi v vsej Italiji in Siciliji ni ostal prav nihče.

Ti pravljični momenti niso bistveno zmanjšali zgodovinske zanesljivosti njegovega dela, ki so mu jo kritiki nedvoumno priznavali že v antiki. Valerij Maksim ima Antipatra za »zanesljivega pisca rimske zgodovine«, <sup>196</sup> poleg tega pa je pri kasnejših piscih naletel na velik odmev – Livij je črpal iz njegovega dela za snov tretje dekadde svoje zgodovine, med drugimi pa so se nanj naslanjali tudi Plutarh, Vergilij in Plinij. V obdobju arhaizma<sup>197</sup>

<sup>193</sup> Ciceron, *O prerokovanju (De divinatione)* 1,24,49; prev. G. Pobežin.

<sup>194</sup> Po Antipatru je isto zgodbo povzel Livij (21,22,5).

<sup>195</sup> Livij 29,25,1; prevod G. Pobežin.

<sup>196</sup> Valerij Maksim, *Spomina vredna dejanja in besede (Facta et dicta memorabilia)* 1,7,6: ... certum Romanae historiae auctorem ...

<sup>197</sup> V 2. stoletju, tj. v času cesarja Hadrijana in njegovih naslednikov Antoninov, se je zlasti v govorništvu oblikovala arhaistična struja kot reakcija na pretirano nabrekli azijski slog; ta struja, ki je imela veliko vnetih zagovornikov, se je

je bilo zanimanje za Antipatrovo delo znova obujeno; med drugim se je nanj opiral Avel Gelij, po mnenju cesarja Hadrijana (*Publius Aelius Hadrianus* 117–138) pa je Antipater kot zgodovinar presegel celo Salustija.

Med zgodovino pisci tega obdobja (2. stoletje pr. Kr.) velja omeniti tudi Gneja Gelija (*Cnaeus Gellius*), pisca *Analov*, ki so po omembah pri kasnejših avtorjih obsegali vsaj 97 knjig;<sup>198</sup> po fragmentih sodeč so bili *Anali* zelo učeno delo, v katerem se je zrcalilo avtorjevo živo zanimanje za vprašanja, kot so npr. izvor abecede, medicine ipd.

Najbolj markanten ustvarjalec te dobe je brez dvoma Antipater, ki je pozitiven odnos do zgodovinske resnice do tedaj najučinkoviteje združil z zavzetostjo za umetniške elemente v prozi, zato ni pretirana ocena, da gre za prvega »pravega« pisca med zgodovinarji. Skupaj z Azelionom predstavljata v zgodovino pisju pomembno silo, ki mu je dala nov zagon za razvoj v sodobno, kritično zgodovino.

Obdobje med zadnjimi predstavniki srednje generacije analistov in Salustijem ali Ciceronom je premostila generacija piscev, ki je ustvarjala v dveh skupinah; poleg zadnjih piscev, ki jih še smemo imenovati »analisti«, t. i. mlajši analisti, se je na prelomu stoletja pojavila še avtobiografska in memoarna literatura.

Vse močnejši individualizem in sicer razkrajajočem se političnem ozračju pozne republike je na prelomu 2. in 1. stoletja spodbudil razmah memoarne literature. Te se je med drugimi lotil tudi Sula,<sup>199</sup> ki je v zadnjih letih pred smrtjo napisal svoje spomine v 22 knjigah. Delo se žal ni ohranilo, čeprav je v svojem času naletelo na precejšen odmev; iz Sulovih spominov so črpali Salustij, Livij, Plutarh in drugi. Med pisce memoarne literature tega obdobja moramo vsekakor omeniti Marka Emilija Skavra, Publija Rutilija Rufa in Kvinta Lutacija Kátula.

O Skavru (*Marcus Aemilius Scaurus*) pravi Salustij v *Jugurtinski vojni*

---

ozirala k preprostejšemu aticizmu in vztrajala pri bolj umerjenem, prečiščene-  
nem literarnem slogu.

<sup>198</sup> Tolikšno število knjig omenja v svojem delu *Ars grammatica* Flavij Sozipater Harizij, manj znani slovníčar iz 4. stoletja

<sup>199</sup> Lucij Kornelij Sula (*Lucius Cornelius Sulla*, 138–78 pr. Kr.), rimski vojskovodja, Marijev nasprotnik in vodja optimatov v državljanski vojni 88–82 pr. Kr. Po zmagi optimatov so ga izvolili za diktatorja, Sula pa se je lotil obsežne reforme upravnega aparata in kazenskega zakonika. Po končanih reformah se je leta 79 odpovedal oblasti in se umaknil v zasebno življenje.

(*Bellum Iugurthinum*), da je bil »sposoben, vpliven strankarski veljak, lačen moči, časti in bogastva, ki pa je spretno prikriival svoje napake« (15,4). Skaver, vodja oligarhične stranke in spreten govornik, ki je bil leta 109 izvoljen za cenzorja, je sestavil avtobiografijo v treh knjigah, ki ji Ciceron priznava uporabnost, vendar dostavlja, da njegovih del »nihče ne bere«. <sup>200</sup>

Skavrov sodobnik Ruf (*Publius Rutilius Rufus*) je bil Panajtijev <sup>201</sup> učenec, torej stoiškega nazora. Služil je kot vojaški tribun pod Scipionovim poveljstvom pri Numantiji, kot Metelov legat v vojni z Jugurto, kasneje je opravljal funkcijo ljudskega tribuna, leta 105 pa je bil izvoljen za konzula. V avtobiografskem delu z naslovom *O svojem življenju (De vita sua)* je Ruf spregovoril o svoji bliskoviti politični karieri, ki se je zaradi njegove pokončne drže na mestu prokonzula v Prednji Aziji, ko se je postavil po robu nasilnemu izžemanju viteških zakupnikov, končala z montiranim sodnim procesom – zaradi izsiljevanja. Ciceron je njegov slog pisanja označil za »pust in resnoben«. <sup>202</sup>

Kátul (*Quintus Lutatius Catulus*) je sestavil spomine na svoja dejanja in konzulat (*De consulatu suo et de rebus gestis suis*), ki ga je leta 102 opravljal skupaj z Marijem. Dela se je Kátul lotil tudi zato, da bi poudaril svojo vlogo v vojni s Kimbri, v kateri so zasluge pripisovali predvsem Mariju. Ker je v svojem pisanju najbrž preveč odkrito obračunal z njim, je leta 87 po vsej verjetnosti postal žrtev Marijevih čistk. Ciceron je o njegovem delu zapisal, da je napisano »prijetno, v Ksenofontovem slogu«. <sup>203</sup>

Zadnji analisti, t. i. mlajši analisti, so pisci, ki so ustvarjali v Sulovi dobi. Za razliko od srednje generacije analistov, pri kateri se že kažejo jasne težnje k razvoju zgodovinopisja kot samostojne, umetelne literarne zvrsti, se je najmlajša generacija piscev zopet zazrla v preteklost, k starejši analistični tradiciji. Med avtorji tega obdobja velja posebej omeniti zlasti Kvinta Klavdija Kvadrigarija, Valerija Anciatia, Licinija Makra, Elija Tuberona in Lucija Kornelija Sizen.

Kvint Klavdij Kvadrigarij (*Quintus Claudius Quadrigarius*) je napisal

---

<sup>200</sup> Brut (*Brutus*) 112: *libri scripti de vita ipsius acta sane utiles, quos nemo legit.*

<sup>201</sup> Panaítios (okoli 185–109 pr. Kr.), stoiški filozof z Rodosa, ki je okoli leta 144 prvič prišel v Rim (tam se je pridružil Scipionovemu krožku), med letoma 138 in 129 pa se je večinoma zadrževal med Rimom in Atenami; od leta 129 je vodil stoiško šolo v Atenah.

<sup>202</sup> Ibid. 113: *... tristi et severo genere dicendi versatus est.*

<sup>203</sup> Ibid. 132: *... molli et Xenophonteo genere.*

obsežno delo v 23 knjigah, ki ga je najverjetneje pričel z dogodki po letu 378 pr. Kr., ko so Galci požgali Rim. Kvadrigarij je svoje *Annales* (nekateri delo omenjajo tudi kot *Historiae*) sicer napisal v letopisni tehniki, vendar je zgodovinsko snov po drugi punski vojni obravnaval natančneje; izrazito osebno noto je dodal zlasti opisu dogodkov, ki jih je sam doživel. Analistično zasnovo je razbil tudi z vstavljanjem govorov, pisem in raznih anekdot, poleg tega pa je za pomembnejše razdelke v delu oblikoval dodatne predgovore.

V konfliktu med populari in optimati se je Kvadrigarij postavil na stran slednjih; povzdigoval je Sulo in odkrito kritiziral Marija (fr. 83:<sup>204</sup> »Kvadrigarij je takole zapisal v devetnajsti knjigi svojih analov: Gaj Marij, kdaj neki se boš usmilil nas in države?«).

Pri kasnejših piscih je Kvadrigarij doživel precejšen odmev (Velej Paterkul, Fronton idr. mu priznavajo resne zgodovinske ambicije), Liviju pa je služil kot eden poglobitvinih virov, zlasti za opis požara leta 378 pr. Kr. in za dogodke po letu 187 pr. Kr.

Anali Kvinta Valerija Anciatia (*Quintus Valerius Antias*) so obsegali celo 75 knjig; obravnavali so rimsko zgodovino od začetkov (*ab urbe condita*) do sodobnosti, tj. vsaj do leta 91 pr. Kr., morda celo do Sulove smrti (78 pr. Kr.). Anciat je svoje Anale sicer zasnoval v izrazito letopisni tehniki (pri opisu dogodkov po posameznih letih se je držal ozkega formalnega okvira), vendar je v pripoved vpletal številne zastranitve in pravljicne vložke (*fabulae*). S tem da je zgodovinsko resnico žrtvoval na račun retorične učinkovitosti, se je Anciat odločno približal retoričnemu zgodovinopisju helenistične zgodovinopisne tradicije; njegovi Anali so tako zmes romaneskne in zgodovinskega. Livij, ki mu je Anciat služil kot eden poglobitvinih virov, je opazil tudi, da je ta pri navajanju podatkov zagrešil netočnosti.

#### Fr. 29:<sup>205</sup>

Ta konzul [Gnej Servilij, op. prev.] se je spopadel s Hanibalom na krotonskem polju. O tem spopadu je le malo znanega; Valerij Anciat pravi, da je bilo pobitih pet tisoč sovražnikov, vendar je to tolikanj pretirano število, da je bodisi brezsravno potvorjeno bodisi iz malomarnosti nepreverjeno ...

Najpomembnejši med mlajšimi analisti je Lucij Kornelij Sizena (*Lucius*

---

<sup>204</sup> Gelij 20,6,11.

<sup>205</sup> Livij 30,19,11; prevod G. Pobežin.

*Cornelius Sisenna*). Bil je vnet Sulov privrženec in je v njegovem obdobju opravljajl vrsto pomembnih služb; leta 78 pr. Kr. ga srečamo na položaju pretorja, leta 67 se je kot Pompejev legat bojeval v vojni proti morskim razbojnikom (še istega leta je na Kreti umrl).

Sizena je bil deležen izvrstne latinske in grške izobrazbe, bil je tudi izvrsten govornik, zato so mu med drugimi leta 70 zaupali obrambo v sodnem procesu zoper Vera.<sup>206</sup> Prevedel je roman *Miletske zgodbe* (*Milesiaká*, lat. *Milesiae*) Aristida iz Mileta;<sup>207</sup> tudi pri svojem temeljnem delu, *Zgodovini* (*Historiae*), se je zgledoval po romanesknem delu o Aleksandru, ki ga je napisal Klejtarh<sup>208</sup> in je v svoje delo je v maniri helenističnega zgodovinopisja vpletal dramatične vložke, npr. razne zastranitve, govore, sanjske momente ipd. *Zgodovina* je verjetno obsegala 23 knjig. Že zasnova dela, od katerega se je ohranilo kakih 130 fragmentov, kaže, da Sizena ni bil zgolj analist; prva knjiga je namreč vsebovala sumarni pregled rimske zgodovine od začetkov do leta 91 pr. Kr. V drugih knjigah je avtor podrobno obdelal dogodke v obdobju med letoma 91–79, tj. od začetka vojne z Marsi do Sulove smrti; osrednja tema so bili državljanski spopadi med Marijem in Sulo.

Sizena je pri kasnejših piscih doživel precejšen odmev. Ciceron mu je očital preveč novelistični značaj dela, češ da je v svojem zgledovanju po Klejtarhu prepogosto posegal po pravljicnih momentih, kar daje delu nekoliko otročji značaj (*puerile quidquam*). Salustij ga je imel za najboljšega med dotedanjimi zgodovinarji in mu je priznaval veliko mero skrbnosti in zgodovinske natančnosti, čeprav je do njegovega dela zavzel tudi kritično distanco; nezaupljiv je bil zlasti do njegovega opisa Sule:

### **Salustij, Jugurtinska vojna 95,2:**

O Suli namreč ne bom več govoril nikjer, razen tega pa bi dejal, da je Lucij Sizena, ki je sicer od vseh zgodovinarjev najskrbneje in najbolj obravnaval te dogodke, o njem vendarle govoril premalo nepristransko.

---

<sup>206</sup> Ver (*Caius Verres*) je bil rimski propretor na Siciliji v letih 73–71. Provincjo je strahovito izžemal, tako da je bil proti njemu sprožen sodni proces, v katerem je kot tožnik nastopil Ciceron, ki je že s prvim v seriji govorov *Proti Veru* (*In Verrem*) dosegel, da se je ta umaknil v izgnanstvo.

<sup>207</sup> Grški pisec iz 2. stoletja pr. Kr.; ohranjeni so le skopi fragmenti njegovega dela, vendar je po njih moč sklepati, da gre za roman erotične vsebine.

<sup>208</sup> Eden od piscev t. i. »Aleksandrove zgodovine«, ki je verjetno deloval v Aleksandriji proti koncu 4. stoletja pr. Kr.

Nazadnje velja poleg Elija Tuberoni (*Aelius Tuberus*), ki je sestavil zgodovinsko delo v 14 knjigah (kot vir ga med drugimi uporablja Livij), omeniti še Gaja Licinija Makra (*Caius Licinius Macer*). Leta 73 srečamo Makra, ki je bil plebejskega rodu, na položaju ljudskega tribuna, ko se je srdito boril proti Sulovim odredbam. Leta 68 je bil na položaju pretorja, še dve leti kasneje pa je zaradi obtožb o prejemanju podkupnin (tožnik je bil Ciceron) napravil samomor. Makra je v svojih analih, ki so obsegali vsaj 16 knjig, obdelal zgodovino Rima od začetkov do svoje dobe. Delo kaže avtorjevo živo zanimanje za zgodovinske vire (uporabljal je celo tako imenovane *libri lintei*),<sup>209</sup> čeprav je v svojo pripoved nekritično vpletal različne dramatične vloške.

V slabih dvesto letih, od Kvinta Fabija Piktora do zadnjih piscev najmlajše generacije analistov, se je torej v Rimu zvrstila vrsta prozanih piscev, ki so za poglavitni predmet svojega ustvarjanja izbrali zgodovinsko snov. V tem obdobju torej lahko govorimo o izjemno živahni zgodovinsopisni dejavnosti, vendar moramo hkrati ugotoviti, da o pravem zgodovinsopisju še ni govora. Poleg Katona, ki je kot zgodovinsopisec stvaren in zanesljiv, so se različni pisci, npr. Celij Antipater, Sempronij Azelion idr. temu cilju sicer že zelo približali, vendar se še niso mogli povsem otresti kalupov analistične tradicije. Starejši pisci so, kot ugotavlja Ciceron, pisali suhoparno in zgolj povzemali dogodke, mlajši pisci pa so vse preveč podlegali vplivom helenističnega zgodovinsopisja, ki je v zgodovinski pripovedi dopuščalo veliko dramatičnih elementov. Kljub temu je zgodovinsopisje v tem obdobju ob pisih različnih generacij doživelo postopen miselni in oblikovni napredek ter ustvarilo trdno podlago za ustvarjalce mlajše dobe, ki so lahko osamosvojili zgodovinsopisje kot vrhunsko umetniško prozo.

G. P.

**Literatura:** Albrecht 1997, Laistner 1977, Marincola 2004, Peter 1967.

---

<sup>209</sup> *Libri lintei* (dobesedno: »knjige, pisane na platno«) so bili sezname uradnikov od leta 509 pr. Kr., ko je bila ustanovljena republika. Sistematično so bili najbrž zbrani šele v 2. stoletju pr. Kr., kot vir pa so jih uporabljali mnogi pisci, poleg Makra tudi Livij idr.

## KATON

Mark Porcij Katon (*Marcus Porcius Cato Censorius Maior*, 234–149 pr. Kr.) je poleg Kvinta Fabija Piktora najpomembnejši pisec zgodnjega rimskega zgodovinopisja in starejše analistike; njegov vpliv na političnem in kulturnem področju je bil neizmeren, kot zgodovinopisec pa je presegel večino svojih sodobnikov.

Rodil se je v Tuskulu v plebejski družini; pri sedemnajstih letih je vstopil v vojaško službo – kot vojaški tribun je služboval v Tarentu in na Siciliji, udeležil se je tudi spopadov v drugi punski vojni. Po vojaški karieri najdemo Katona na političnem prizorišču; leta 204 je služboval kot kvestor na Siciliji (tedanji konzul je bil Publij Scipion).<sup>210</sup> Ko se je po izteku funkcije vračal v Rim, se je ustavil na Sardiniji, kjer je spoznal mladega Enija in ga vzel s seboj v Rim.<sup>211</sup> Leta 199 je bil edil, leta 198 pretor, leta 195 pa konzul. Katonovo politično pot je kasneje zaznamoval konflikt s Scipioni; poleg kulturnih nesoglasij (Scipioni so bili navdušeni privrženci grštva, ki se mu je Katon zagrizeno upiral)<sup>212</sup> je ta konflikt potekal v znamenju političnih napadov, ki jih je Katon po letu 190 sprožil proti Publiju in Luciju Scipionu, ki sta leta 190 vodila rimsko vojsko nad Antioha iz Sirije. Katon jima je očital neustrezno vodenje javnih zadev, vendar obtožb ni mogel dokazati. Leta 184 je bil izvoljen za cenzorja (od tod vzdevek Cenzor, *Censorius*); v okviru te službe si je neutrudno prizadeval za obnovitev starih rimskih vrlin in morale. Nevarnost za te stare rimske vrline je še vedno videl tudi v vse močnejšem vplivu grške kulture v rimskem prostoru – iz leta 155 je znano njegovo posredovanje v rimskem senatu, ko je dosegel, da trije grški filozofi, člani posebnega odposlanstva,<sup>213</sup> namreč Karnead, Kritolaj in Diogen, v Rimu niso ostali predolgo – da se njihov vpliv ne bi preveč razširil; o tem poroča Plutarh v Katonovem življenjepisu.<sup>214</sup>

---

<sup>210</sup> Publij Kornelij Scipion Afričan (*Publius Cornelius Scipio Africanus*, 236–183 pr. Kr.), dvakrat konzul (l. 205 in 194), zmagovalec bitke pri Zami leta 202.

<sup>211</sup> Kornelij Nepot (*Cornelius Nepos*, okoli 100–25 pr. Kr.), rimski biograf, je v svojem delu *O slavnih možeh* (*De viris illustribus*) pripomnil, da to Katonovo dejanje v ničemer ni zaostajalo za njegovimi drugimi dosežki.

<sup>212</sup> Kljub temu se je Katon na stara leta tudi sam učil grščine.

<sup>213</sup> V Rim so prišli posredovat v korist Aten, ki so jim v nekem pravnem sporu naložili 500 talentov globe.

<sup>214</sup> *Vzporedni življenjepisi* (*Bíoi parálleloi*), Katon 22,3; prevod A. Sovre.

Katon je sklenil, da bo filozofe na lep način spravil iz mesta. Prišel je v senat in se pritožil pri konzulih, da poslanstvo že celo večnost posedava okrog, ne da bi kaj opravilo, čeprav je tem ljudem lahko prepričevati druge o vsem, kar hočejo; »potrebno je,« je dejal, »da se njih zadeva čimprej zaključi in izda uradni sklep, da se bodo mogli moške vrniti v svoje šole in poučevati otroke Grkov, rimska mladina pa da bo kakor prej poslušala le svoje zakone in gosposko.

Katonova visoka moralna vrednost se kaže tudi v njegovem odnosu do rimske politike v provincah. Vztrajal je namreč pri tem, da bi se Rim do ljudstev, ki jih je podjarmil, vedel človeško in zmerno. Tako si je po rimski zmagi nad makedonskim kraljem Perzejem leta 168 pr. Kr. Katon prizadeval za prizanesljiv odnos Rima do Makedonije in zagovarjal Rodošane v znamenitem govoru *Za Rodošane (Pro Rhodiensibus)*, ki jim je Rim zaradi neodvisne države v tretji vojni z Makedonci odvzel velik del ozemelj.

Neprizanesljiv je bil Katon le do Kartagine; hitra gospodarska in kulturna obnova Kartagine po drugi punski vojni je nanj naredila močan vtis in v njej je spoznal največjega tekmeča Rima. Zato je vsako priložnost izkoristil za agitiranje proti Kartagini; znan je njegov pogost izrek: *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam* (»Sicer pa mislim, da je treba Kartagino porušiti.«). Leta 149, tik pred svojo smrtjo, je še doživel začetek tretje punske vojne.

Katon se je udeleževal v skoraj vseh spektrih javnega življenja in tudi kot pisec je posegel na različna področja – Kornelij Nepot pravi, da je bil *cupidissimus litterarum*, »nadvse vnet pisec«;<sup>215</sup> njegov literarni opus se razteza od govorništva do vzgojnih vprašanj, kmetijstva in zgodovine.

Od govornika je Katon pričakoval vsaj toliko moralne substance kot govorniških sposobnosti: »Govornik je dober mož in večš besedovanja« (*Orator est vir bonus, dicendi peritus.*). Sam je bil izjemno ploden govornik: Ciceron mu pripisuje celo več kot 150 govorov. Z govorništvom naj bi se ukvarjal že zelo zgodaj – Kornelij Nepot o njem pravi, da je »govore sestavljal vse od mladih let« (*ab adulescentia confecit orationes*).<sup>216</sup> Po ohranjenih fragmentih sodeč, je bil njegov govorniški slog preprost in brez pravega okrasja, vendar duhovit in učinkovit. Ker je kot pravi *homo novus* in zaščitnik srednjega rimskega stanu venomer dvigoval glas proti visokemu

---

<sup>215</sup> Katon (*Cato*) 3.

<sup>216</sup> Ibid.



senatorskemu sloju (npr. proti Scipionom in Flamininom), se je moral pogosto (po nekaterih virih celo več kot štiridesetkrat) zagovarjati pred javnimi obtožbami – in bil vedno uspešen. Enega svojih najbolj zanimivih govorov je sestavil leta 167 pr. Kr. v obrambo Rodošanov. Otok Rodos je bil rimski klient in zaveznik, toda v tretji makedonski vojni (172–168 pr. Kr.) je ostal nevtralen in ena od struj je celo simpatizirala z Makedonijo. Po zmagi, leta 167, se je zato v Rimu pojavil predlog, da bi Rodosu napovedali vojno; Katon je nastopil proti temu.<sup>217</sup> V govorih je Katon obliko podrejal snovi oziroma predmetu razprave; njegovo načelo je bilo »Drži se predmeta razprave in besede bodo prišle same od sebe« (*Rem tene, verba sequentur*).

Poleg govorov je Katon sestavil vrsto razprav z različno vsebino. Leta 192 pr. Kr. se mu je rodil sin Mark (*Marcus*) in Katon, ki ni zaupal grškim pedagogom, je čutil, da mora sam poskrbeti za njegovo vzgojo. Sklepamo lahko, da je za pero aktivneje prijel šele po letu 183, ko se je iztekel mandat njegove cenzure. Dela, ki jih je namenil vzgoji sina Marka, so tudi obračun (*ratio*), ki ga je Katon predložil javnosti o tem, kako je preživel svoj »prosti čas« (*otium*). Ciceron je o tem zapisal: »Katonove besede v začetku njegovega dela *Izvori* so se mi vedno zdele sijajne – da morajo namreč slavni in veliki moške predložiti obračun tako za svoja dejavna leta (*negotium*), kakor tudi za leta, ki jih prebijejo v zasebnosti (*otium*).«<sup>218</sup>

Že v naslovu je svojemu sinu namenil *Delo za sina Marka* (*Libri ad Marcum filium*), obširen zbornik raznih moralnih in učnih predpisov. V tem delu se med drugim jasno kaže Katonov odnos do grštva, ki ni zgolj trdovraten odpor. V odlomku, ohranjenem pri Pliniju starejšem, lahko preberemo Katonov napotek sinu, da je »grške spise dobro poznati, nika- kor pa jih preveč temeljito preučiti«.<sup>219</sup>

Skoraj v celoti se je ohranilo Katonovo delo *O poljedelstvu* (*Liber de agricultura* oziroma *De re rustica*). Gre za praktično delo o kmetijski stroki, ki ga je Katon napisal na podlagi lastnih izkušenj, in je prvo te vrste v rimski literaturi, vendar je z njim začel dolgo tradicijo priročnikov, ki se je ohranila vse do pozne antike. Bralca seznanja z vsemi vidiki kmečkenga življenja in prinaša celovit nabor opazk o preudarnem kmetovanju in praktičnih nasvetov – o gojenju vinske trte, oljk in sadja, o paši živine za dobiček in skrbi za vlečno živino ipd. Delo *O poljedelstvu* v celoti odraža

<sup>217</sup> Gl. odlomek govora spodaj pri obravnavi dela *Izvori*.

<sup>218</sup> *Pro Cn. Planc.* 27,66.

<sup>219</sup> *Naravoslovje* (*Naturalis historia*) 29,7,14.

pogled človeka Katonove generacije na zemljo in ljudi, ki na zemlji bivajo in delajo: brez vsakega humanizma gleda Katon na človeka zgolj kot na delavca, ki mora zemljo in vse, kar je na njej, izkoristiti za optimalen dobiček. V tem duhu je morebitnemu bralcu priporočil tudi, naj sužnja, ki je prestar, da bi še prinašal dobiček, proda.

Katonovo temeljno delo je bil zgodovinski spis *Izvori (Origines)* v sedmih knjigah, ki se ga je lotil, kakor piše Nepot, na stara leta (*Senex historias scribere instituit.*) – verjetno okoli leta 170. Delo je žal izgubljeno in ohranjeno zgolj v skopih fragmentih, ki pa vendar dajejo jasno slutiti Katonove poglede na zgodovino, ki so presežali sodobnike (gl. fr. 77 spodaj). V tem delu je Katon v marsikaterem pogledu zaoral ledino: gre za prvo prozno zgodovinsko delo v latinskem jeziku (njegovi predhodniki so pisali v grščini), njegova izvirnost pa leži tudi v dejstvu, da v njem ni obravnaval le ozke zgodovine Rima, temveč je posegel tudi v zgodovino drugih italjskih mest. Nepot o njegovi zgodovini pravi:<sup>220</sup>

Te [tj. zgodovine] je sedem knjig. Prva vsebuje dela kraljev rimskega ljudstva, druga in tretja pa, od kod izvira vsaka posamezna italjska mestna skupnost [civitas]. Zaradi tega, tako se zdi, je naslovil vse knjige Izvori (Origines). V četrti je opisana prva punska vojna, v peti druga. In vse to je le očitano v glavnih točkah. Tudi preostale vojne je popisal na enak način, vse do preture Servija Galbe, ki je oplenil Luzitance.<sup>221</sup> Poveljnikov v teh vojnah pa ni navedel poimensko, marveč je zabeležil dogodke brez imen. V istih knjigah je tudi popisal, kaj se je v Italiji in obeh Hispanijah<sup>222</sup> godilo ali videlo znamenitega [admiranda]; pri tem je zbral mnogo podatkov z veliko marljivostjo in skrbnostjo, a brez vsake znanstvene izobraženosti.

Delo je, kot že rečeno, po svoji vsebini daleč presežalo izdelke tedanjih analističnih zgodovinarjev, Katonovih sodobnikov. Katonu ni šlo zgolj za kronistični prikaz dogodkov, temveč že pregled vsebine po knjigah pove,

---

<sup>220</sup> Ibid.; prevod in opombe N. Grošelj.

<sup>221</sup> Servij Sulpicij Galba je v letih 151–150 pr. Kr. kot pretor v Daljni Hispaniji porazil Luzitance in pri tem – menda v nasprotju z dano besedo – pobil oziroma prodal v sužnost tudi veliko število takih, ki so se predali. Pri poskusu leta 149, da bi proti njemu zato sprožili postopek, je živahno sodeloval tudi Katon.

<sup>222</sup> Rimljani so v Hispaniji leta 197 pr. Kr. organizirali dve provinci, Bližnjo ali Tarakonsko Hispanijo na vzhodni obali in Daljno Hispanijo, ki je obsegala približno današnjo Andaluzijo.

da pisec išče vzročna razmerja med starejšo in novejšo zgodovino, med oddaljeno preteklostjo in sodobnostjo. Katon je sam zapisal:

**Fr. 77:**<sup>223</sup>

Ni mi do tega, da bi prepisoval najpomembnejše zaznamke s koledarja vrhovnega svečenika – kolikokrat je bila draginja, kolikokrat je mrak ali kaj drugega zakrilo svetlobo lune ali sonca.

Predvsem pa se tudi v *Izvorih* zrcali Katonov odnos do grške literature, ki je vse prej kot preprosto odklonilen. Že naslov dela, *Origines*, ki sicer vsebinsko odgovarja le prvim trem knjigam, ustreza grškemu *ktíseis* – »ustanovitve« (mest), pri čemer se je Katon gotovo naslonil tudi na grško tradicijo sicilskih zgodovinarjev, npr. Timaja iz Tavromenija, ki jih je brez dvoma dobro poznal.<sup>224</sup> Po zasnovi pa je delo povsem izvorno; gre za kolektivno zgodovino rimskega ljudstva, ki jo je pisec »raztegnil« čez ozke okvire Rima: v njegovem delu je zgodovina Rima postala tudi italska zgodovina. Posebnost je tudi, da v Katonovi zgodovini v popolnem nasprotju z izdelki helenističnih zgodovino piscev posameznik ne igra nobene vloge, temveč ostaja del kolektiva, ki je tvorec zgodovine. Posameznik, bodisi plemič bodisi navaden plebejec, se je v Katonovih *Izvorih* popolnoma izgubil v širšem zgodovinskem spominu – pisec govori le o vojaki, državnih uradnikih ipd. Ob tem tudi pisec ostaja povsem skrit bralcu: Katon je pisal stvarno in brez umetniških pretenzij (*sine ulla doctrina*).

Ne moremo pa mimo opazke, da celoten spis ne ustreza povsem svojemu naslovu. Prve tri knjige, ki dejansko opisujejo nastanke mest, temu naslovu res ustrezajo; naslednje štiri knjige, ki opisujejo prvo in drugo punsko vojno in pri katerih je Katon nedvomno posegel tudi po virih, do katerih se je vsebinsko in metodološko sicer negativno opredelil, torej po svojih analističnih predhodnikih (fr. 77), pa veliko bolj ustrezajo analistični oziroma historični zasnovi, saj opisujejo polpreteklo zgodovino in *res gestae* – torej dogodke, ki se jih je Katon sam udeležil med drugo punsko vojno.

Najverjetneje pod vplivom helenističnih zgodovino piscev je Katon vpletal

---

<sup>223</sup> Gelij 2,28,6.

<sup>224</sup> Najbrž se ne bi pretirano zmotili s trditvijo, da je Katon grško literaturo poznal celo bolje kot večina njegovih sodobnikov; Ciceron v spisu *O starosti* (*Cato maior de senectute*) posebej omenja, da se je Katon na starejša leta naučil grščine.

v svoje delo številne govore. Torej tudi v zgodovinskem spisu Katon ni mogel opustiti svoje vloge govornika; zanimivo je, da je v *Izvoru* vpletal tudi lastne govore, npr. govor v obrambo Rodošanov iz leta 167 pr. Kr.:

Vsekakor sodim, da Rodijci niso hoteli, da bi se naša odločilna bitka iztekla tako, kakor se je iztekla, niti, da bi bil kralj Perzej poražen. Vendar pa sodim, da niso bili le Rodijci, marveč mnogi narodi in mnoga ljudstva, ki niso hoteli tega. In prav lahko, da nam nekateri med njimi niso priželeli poraza zato, ker bi jim bilo do naše sramote, temveč so se bali, da bomo brez slehernega človeka, ki bi nas držal v šahu, počenjali, kar nas bo volja – da bodo podvrženi edinole naši oblasti in tako v naši sužnosti. Sodim, da so bili takega nazora zaradi svoje svobode. Vendar pa Rodijci Perzeja nikoli niso javno podprli. Pomislite, koliko oprežnejše ravnamo mi med seboj v zasebnih zadevah. Saj si sleherni izmed nas, če sodi, da se kaj godi njemu v škodo, z vsemi silami prizadeva, da se ne bi tako zgodilo; oni pa so to vendarle dopustili.<sup>225</sup>

Pomen *Izvorov* za rimsko literaturo je bil neizmeren in le obžalujemo lahko, da se je delo ohranilo zgolj v fragmentih. Delo je bilo bogata zakladnica podatkov, ki so služili kot vir kasnejšim piscem: Salustij, Livij, Plinij starejši idr. so Katona občudovali in hvalili. Jezikovno je bil Katon resnoben in jedrnat – Salustij je občudujoče zapisal, da je »veliko povedal z malo besedami« (*multa paucis absolvit*). Jezik je bil poln arhaizmov, asonanc in aliteracij, ki so dolgo zbujali zanimanje kasnejših slovničarjev: ko je Salustij za svoj zgodovinski izraz iskal jezik, s katerim bi se odmaknil od ustaljenih jezikovnih smernic svojega časa (nabrekliga azianizma ali jezikovnega purizma), je segel v preteklost – h Katonu.

V očeh površnega bralca bi se Katon morda utegnil zazdeti prav toliko fanatičen, zadržan konservativec, kolikor je bil prosvetljen literat. S svojim kulturnim protekcionizmom, z odporom do grštva, ki je dozdevno zaznamoval njegovo dejavno življenje, s svojimi političnimi akcijami proti filhelensko usmerjenim senatorjem (npr. proti Scipionom) in s svojimi policijskimi prijemi proti propadu morale in starih rimskih vrlin med cenzuro se ta vtis o fanatičnem konservativcu le stopnjuje. Vendar je Katon s svojimi dejanji sam (vsaj delno) ovrgel to podobo: v svoje temeljno zgodovinsko delo je sprejel več grškega duha, kot se zdi na prvi pogled – znano je, da se je Katon na stara leta začel pospešeno učiti grškega jezika, nedvomno

---

<sup>225</sup> Gelij 6,3 (fr. 95); prevod in opombe N. Grošelj.

v duhu lastnega prepričanja, da je treba grške spise poznati, čeprav se je izrekel proti njihovemu temeljitejšemu preučevanju. V tem oziru Katonu ne smemo prisoditi kulturne »zadrtnosti«, temveč, kakor se je o njem izrazil Mommsen, domačo (latinsko) nacionalno opozicijo<sup>226</sup> proti grškemu kulturnemu vplivu, ki ga je imela za premočnega. Tragika Katonovih prizadevanj pa je v tem, da je proti tej opoziciji razen strogih cenzorskih prijemov in lastnih literarnih dosežkov zmožgal v zameno ponuditi premalo.

Tudi v konfliktu s svojimi političnimi nasprotniki ni bil tolikšen fanatik, kot se zdi na prvi pogled; njegov odpor do političnih nasprotnikov ni preživel njihovega pepela. To morda najlepše izrisuje dejstvo, da si je Katon prav pri svojem velikem nasprotniku Scipionu Afričanu sposodil izrek, ki je obenem tudi najlepša ocena ne le Scipionove, temveč tudi Katonove osebe in značaja, da namreč »nikoli ni tako zaposlen kot takrat, ko ni zaposlen, in da nikoli ni v boljši družbi kot takrat, ko je sam.«<sup>227</sup>

G. P.

**Literatura:** Albrecht 1997, Astin 1978, Mommsen 1980.

### IZBOR BESEDIL<sup>228</sup>

#### 1) Fr. 2: Excerpt. rhetor. Paris. p. 588 Halm.

Začetki, ki sodijo k zgodovini, so treh vrst: o zgodovini, o avtorju [dobesedno: »o osebi«] in o snovi. Lahko namreč na splošno hvalimo zgodovino, kakšna dobrina da je, kakor Katon; lahko glede na piščevo osebo pojasnimo, zakaj se je lotil te naloge, kakor Salustij –; lahko pa prikažemo, da si stvar, o kateri nameravamo pripovedovati, zasluži, da se o njej tako piše kot bere, kakor Livij v knjigah Od ustanovitve Rima.

Opisovanje posameznih ljudstev, njihovega izvora in značajskih lastnosti (*Origines*, druga knjiga, fr. 31 in 34):

#### 2) Fr. 31: Serv. Aen. XI 715:

Katon v [knjigi] Izvorov, ko govori o Ligurih [ljudstvu v severozahodnem kotu sodobne Italije in Korzike]: »Spomin na to, od kod izvirajo sami, pa se je izgubil. Neuki so in lažnivci, in za to, kaj se je res zgodilo, imajo kratek spomin.«

<sup>226</sup> Mommsen 282.

<sup>227</sup> Ciceron, *Država (De republica)* 1,17,27: ... *numquam se plus agere nihil cum ageret, numquam minus solum esse quam cum solus esset.*

<sup>228</sup> Prevod in opombe N. Grošelj.

**3) Fr. 34: Charis. II p. 202 K:**

Mark Katon v drugi knjigi Izvorov: »Večina Galcev se z vso vneto bavi z dvojim: z vojaškimi zadevami in duhovito prišpičenim govorjenjem.«

Opisovanje »znamenitosti« (*admiranda*); (*Origines*, druga knjiga, fr. 33):

**4) Non. s. v. gelus p. 208:**

Katon v drugi knjigi Izvorov: »Kadar gredo Libijci po vodo, dajejo vtis, kakor bi šli po drva. S seboj nesejo sekiro in jermen, izsekajo čok ledu, ga povežejo z jermenom in odtovorijo.«

Opisovanje geografije in gospodarstva (*Origines*, druga knjiga, fr. 43, in peta knjiga, fr. 93):

**5) Fr. 43: Varro de r. rust. 1,2,7:**

Mar ne piše Mark Katon v knjigi *Izvorov* takole? »Galsko-rimsko polje se imenuje tisto, ki je bilo razdeljeno med posameznike tostran Arimina<sup>229</sup> in naprej od Picenskega polja<sup>230</sup>. Na tem polju pridelajo ponekod na enem samem oralu deset mehov<sup>231</sup> vina.«

**6) Fr. 93: Gell. 2,22,28:**

Kar pa zadeva njegovo [Favorinovo]<sup>232</sup> trditev, češ da se veter, ki piha iz galske dežele, imenuje circius: Mark Katon v knjigah Izvorov ta veter imenuje cercius, ne circius. Kajti ko je pisal o Hispancih, ki živijo na tej strani Hibera [reke Ebra], je zapisal tele besede: »Vendar so v teh pokrajinah rudniki železa, prekrasna nahajališča srebra in velika gora iz čiste soli, ki spet zraste za toliko, kolikor ji odvzameš. Veter cercius pa ti napihuje lica med govorjenjem; človeka v orožju in natovorjen voz prevrne po tleh.«

Poskusi etimologiziranja (*Origines*, druga knjiga, fr. 46):

**7) Serv. ad Aen. 10,184:**

[Razlaga izraza »nezdrave Graviske«, ki se najde v verzu 10,184 v *Eneidi*.]

---

<sup>229</sup> Današnji Rimini.

<sup>230</sup> Pokrajina okrog današnje Ancone.

<sup>231</sup> Največja votla mera, 20 amfor.

<sup>232</sup> Favorin (okoli 80–150 po Kr.), znamenit retor, učenjak in filozof, je bil učitelj Avla Gelija, ki nam je ohranil ta navedek iz Katona.

Torej se lahko poučimo, da imajo »nezdrave [intempestas] Graviske« kužen zrak tako po Pliniju v Naravoslovju kakor po Katonu v Izvorih; razbereš lahko, da pomeni »nezdrave« [intempestas] »brez zdravega podnebja« [temperie], torej »brez ugodne klime«. Kajti, kakor pravi Katon, imajo Graviske ime od tod, ker jih tlači težak [gravis] zrak.

Opomba o tehnikalijah v zvezi s pontifikalnim pravom, ki je tako značilna za rimsko miselnost in zanimanja, da je Katon najbrž ni dobil iz grškega vira (Astin 1978, 231). To je dokaz, da gradiva ni le reproduci-  
ral, ampak je k njemu prispeval tudi sam (*Origines*, druga knjiga, fr. 61):

**8) Priscian. III p. 129 et VII p. 337 H:**

Katon »Censorius« v drugi knjigi (Izvorov): »Če umre kak Arpinec, [rodbinske] bogoslužne obveznosti ne preidejo na njegovega dediča.«

Vpletanje basni (*Origines*, tretja knjiga, fr. 72):

**9) Festus s. v. oreae p. 182 M.**

Katon v tretji knjigi Izvorov: »Konj je odgovoril: 'Meni nadeni uzdo, sam pa vzemi bič.'«

**10) Laudator temporis acti: Carmen de moribus, fr. 2 (ohranjen v Gell. 11,2):**

Navada je bila, da so bili na forumu oblečeni lepo, doma pa toliko, kolikor je bilo pač treba. Konje so kupovali dražje kakor kuharje. Pesniška umetnost ni bila v čisljih. Če si je kdo dajal opravka na tem področju ali zahajal na gostije, so ga imenovali lenuharja.

Zanimanje za kronologijo. Namesto da bi za letnico ustanovitve Rima uporabil grško štetje po olimpijskih igrah (kot je storil eden njegovih glavnih virov, Fabij Piktov), jo je izrazil kot »432 let po trojanski vojni«, verjetno zato, ker bi štetje po olimpijskih igrah Rimljanom ne pomenilo kaj dosti (Astin 1978, 224). Pomembno je, da je prišel do letnice z lastnim preračunavanjem (*Origines*, prva knjiga, fr. 17):

### 11) Dion. Hal. 1,74,2:

Porcij Katon ne določa časa po grško, marveč razlaga, skrben pri zbiranju starodavne zgodovine kot malokdo, da se je začela 432 let po trojanski vojni.

Daljši odlomek, kjer se kažejo odpor do navajanja osebnih imen, didaktična usmerjenost in nasprotovanje Grkom (*Origines*, četrta knjiga, fr. 83):

### 12) Gell. 3,7:

Zgodba o vojaškem tribunu Kvintu Cediciju, vzeta iz letopisov; dodane so tudi besede iz Izvorov Marka Katona, v katerih ta enači Cedicijevo hrabrost s Spartancem Leonido.

Lépo, o bogovi, in visokodonečih besed grškega govorništva več kot vredno dejanje je zapisal Mark Katon o vojaškem tribunu Kvintu Cediciju in nam ga zapustil v knjigah o Izvorih. Vsebina je približno takšna: Punski vojskovodja se na Siciliji med prvo punsko vojno pomakne nasproti rimski vojski in prvi zasede ugodne položaje na vzpetinah. Rimskim vojakom ne preostane drugega, kot da se namestijo na kraju, ki je izpostavljen zvižaji in pogubnim napadom. Tribun se poda h konzulu in mu pojasni, da jih zaradi neugodne lege kraja in sovražne obkolitve čaka skorajšnja pogibel. »Po mojem mnenju,« je dejal, »moraš, če hočeš rešiti položaj, ukazati štiristo vojakom, naj gredo do tistele grbavine,« – tako namreč Katon imenuje strmo vzpetino – »in jim veliš ter jih spodbudiš, naj jo zavzamejo; kakor hitro bodo sovražniki to videli, se bodo največji in najbolj boja ter napada željni junaki obrnili proti njim ter se posvetili temu opravilu, in vseh tistih štiristo bo brez dvoma poklanih. Medtem pa, ko bodo sovražniki zaposleni z morijo, boš imel čas, da izpelješ vojsko s tega kraja. Ni druge poti, da se rešimo.« Konzul je tribunu odvrnil, da se zdi ta nasvet tudi njemu enako razumen, vendar je dejal: »Toda le kdo bo popeljal onih štiristo vojakov do tistega kraja med sovražne vrste?« Na to tribun: »Če ne najdeš nikogar drugega, lahko za to nevarno podjetje uporabiš mene; jaz darujem svoje življenje tebi in državi.« Konzul se tribunu zahvali in ga pohvali. Tribun in štiristo mož se odpravi v smrt. Sovražniki se čudijo njihovi drznosti; vsi so v pričakovanju, kam neki bodo krenili. Ko pa je postalo jasno, da korakajo zasedt ono grbavino, pošlje kartažanski vojskovodja proti njim pehoto in konjenico, najkrepkejše može, kar jih je imel v svoji vojski. Rimske vojake obkolijo, obkoljeni se branijo; vname se boj, ki dolgo ostaja neodločen. Naposled prevlada večina. Vseh štiristo mož do zadnjega pade, prebodejo jih meči ali pokopljejo izstrelki. Medtem ko se tam bojuje boj, pa se konzul neopazno umakne na varne in višje ležeče kraje. Tega, kar se je v tej bitki po božji volji zgodilo onemu tribunu, poveljniku štiristotih vojakov, pa nisem dodal s svojimi



besedami, marveč z besedami samega Katona: »Nesmrtni bogovi so vojaškemu tribunu zaradi hrabrosti naklonili srečo. Zgodilo se je namreč tako: dasi je bil tam večkrat ranjen, vendarle ni dobil nobene rane na glavi, in obnemoglega od ran ter izgube krvi so ga prepoznali med padlimi. Dvignili so ga, ozdravel je in še dostikrat kasneje je hrabro in vrlo služil državi; a z onim dejanjem, da je popeljal ven tiste vojake, je rešil preostalo vojsko. Toda za isto veliko delo je zelo pomembno, kje se zgodi. Lakonec Leonidas je namreč izvršil pri Termopilah podobno dejanje, in zaradi njegove hrabrosti je to izredno slavo in hvalo okitila vsa Grčija s spomeniki najsloviterejšega sijaja: s podobami, kipi, napisi, zgodbami in drugim so mu izražali svojo silno hvaležnost za to dejanje; vojaškemu tribunu pa je za njegova dela preostalo le malo hvale, ko je vendar storil isto in rešil položaj.« S takšnim pričevanjem je okitil junaštvo tribuna Kvinta Cedicija Mark Katon. Klavdij Kvadrigarij pa v tretji knjigi letopisov pravi, da mu ni bilo ime Cedicij, marveč Laberij.

# GRŠKI ZGODOVINARJI IN GEOGRAFI RIMSKEGA OBDOBJA

## ZGODOVINARJI

V času helenizma se je zgodovinarstvo razmahnilo in se oblikovalo v različnih smereh, med katerimi so bile glavne retorično zgodovinarstvo (npr. pisca univerzalnih zgodovinskih del, Efor in Teopomp), tragično (Duris s Samosa in Filarh iz Aten) in pragmatično zgodovinarstvo (Polibij). Žal je ohranjenih le malo zgodovinskih del (to velja za vsa antična obdobja), cela vrsta avtorjev je znana le po kratkih fragmentih, zato je naša presoja zgodovinarstva tistega časa načeloma omejena. Kljub temu smo iz ohranjenega reprezentančnega vzorca ugotovili neke splošne smernice in splošne značilnosti razvoja pisanja zgodovine. Zanimivo je, da je bila grška zgodovina neke vrste *historia perpetua*, saj je veliko zgodovinarstev zavestno nadaljevalo delo svojih predhodnikov, tako npr. Tukidid Herodota, Ksenofont Tukidida, Polibij Timaja in Pozejdonij Polibija; zlasti slednja dva sta močno vplivala na rimskodobno zgodovinarstvo. Grško helenistično zgodovinarstvo je imelo izreden vpliv na zgodnjericansko, zato je prvi znani zgodovinar rimskega rodu Fabij Piktora (okoli 200 pr. Kr.) pisal v grščini. Prvi rimski zgodovinar, ki je pisal v latinščini, je bil malo pozneje Mark Porcij Katon (*Origines*).

Čas 1. stoletja pr. Kr. in po Kr. je pomenil razcvet rimskega zgodovinarstva, ki je s Cezarjem, Salustijem, Livijem in Tacitom doseglo svoj vrh. Rimljani so bili ljudstvo, katerega zavest je temeljila na tradiciji; imeli so smisel za zgodovino, ki pa je izviral predvsem iz praktičnih političnih motivov. Sočasne grško pisane zgodovine so za temi deli zaostajale in zanimivo je, da so tudi v času pozne republike in zgodnjega principata (druga polovica 1. stoletja pr. Kr. in začetek 1. stoletja po Kr.) med grškimi zgodovinarstvi sprva prevladovali univerzalni zgodovinarstvi; njihovi avtorji so bili Strabon iz Amaseje, Nikolaj iz Damaska, Timagen iz Aleksandrije. Dionizij Halikarnaški je približno v istem času napisal *Rimske starožitnosti*.

2. stoletje pomeni za rimsko zgodovino pisje zatoni, za sočasno grško pa ponovni vzpon; mnogo zgodovinarjev je namreč izviralo z grškega vzhoda, od koder so prišli v Rim in v službi rimskih vladarjev dosegli visoke časti in službe; nekaj jih je postalo tudi rimskih senatorjev. Razumljivo je, da so na rimsko državo gledali z naklonjenostjo, jo prikazali v pozitivni luči ter njen obstoj smatrali za upravičen in potreben. Podobno kot prej Polibij so si zastavljali vprašanje, od kod veličina Rima. Glavni predstavniki grško govorečih zgodovinarjev cesarskega obdobja so Flavij Jožef, Apijan iz Aleksandrije, Arijan iz Nikomedije, Kasij Dion, Herodijan, Deksip in Evnapij.

Zgodovino pisje je bilo literarna zvrst in se je podrejalo določenim pravilom. Ena najbolj tipičnih značilnosti grškega in rimskega zgodovino pisja vseh dob so bili govori (pa tudi pisma), ki so bili vedé in namenoma izmišljeni (vsaj v smislu navedbe avtentičnega besedila), kajti njihova funkcija je bila povezovalna, povzeli naj bi bistvo situacije in ponazorili pravo atmosfero, ki je ustrezala opisu dogodkov in jih dodatno osvetljevala.

Flavij Jožef, avtor *Judovskih vojn* in *Judovskih starožitnosti* (te se v naslovu navezujejo na *Starožitnosti* Dionizija Halikarnaškega), v svojih delih, ki so pisana po vzoru helenističnega zgodovino pisja, opisuje zgodovino svojega ljudstva v apologetskem tonu, kajti pojavi antisemitizma so stari toliko, kolikor je stara judovska diaspora. Jožef, ki je izviral iz stare svečeniške družine in je bil sicer goreč zagovornik judovske vere, je vendarle gojil prepričanje, da je Bog na strani Rimljanov, in je skušal grško govorečim bralcem predstaviti judovsko zgodovino v ugodni luči. Tudi Manetonova (*Manetho*) zgodovina Egipta in Berosova (*Berosus*) zgodovina Babilonije temeljita na helenističnem zgodovino pisju.

Od drugih pomembnih ohranjenih rimskodobnih grških zgodovinarjev si je vsak izbral svoje teme in svoj stil pisanja zgodovine, zato se med seboj zelo razlikujejo in občasno zelo dobro dopolnjujejo. Iz 2. in 3. stoletja imamo predvsem grško pisane zgodovine, rimsko zgodovino pisje, pisano v latinščini, je že v zatoni, izjemo predstavlja zgolj Amijan Marcellin, ki pa je bil, zanimivo, po rodu sirijski Grk.

Apijan iz Aleksandrije (iz 2. stoletja po Kr.) je avtor *Rimske zgodovine*, ki jo je razdelil po deželah, v petih knjigah pa je posebej opisal državljanske vojne. Več sklopov iz državljanskih vojn predstavlja edino kontinuirano pripoved o nekaterih dogodkih, zato je Apijan še dodatno pomemben zgodovinski vir. Kaže, da je njegova razdelitev zgodovinske snovi po deželah, ki so jih Rimljani osvajali drugo za drugo, bolj ali manj izvirna, saj se nam podobno »etnološko« zasnova dela niso ohranila.

Prav tako iz 2. stoletja je Arijan iz Nikomedije, avtor *Anabaze (Aleksandrovega pohoda)* in *Zgodovine diadohov* ter številnih krajših del. Veliko vojaško-raziskovalno odpravo Aleksandra Velikega, njegova osvajanja in vladanje je želel prikazati čim bolj verodostojno in nepristransko, kar je že z ozirom na sam žanr biografske monografije težko dosegljivi cilj; dodatna težava je bila, da so o Aleksandru obstajala kontroverzna poročila, v Arijanovem času pa so bili dogodki iz Aleksandrovega obdobja že zelo odmaknjeni. Arijan je napisal med drugim tudi neke vrste zgodovino lova (*O lovu*), kar kaže na raznolikost zanimanj tedanje izobražene aristokracije; s tem je v nekem smislu nadaljeval Ksenofontovo tradicijo.

Malo poznejši je Kasij Dion, ki je napisal *Rimsko zgodovino* v 80 knjigah. Njegova zgodovina je pomembna za obdobje zgodnjega principata, saj del ohranjenih knjig predstavlja za marsikatero dogodke edino kontinuirano pripoved; posebej dragocena pa je tudi za njegovo sodobnost, za markomanske in sarmatsko-kvadske vojne in obdobje severske dinastije. Del njegove zgodovine na drugačen način dopolnjuje Apijanovo, ob primerjavi njunih del pa se zastavljajo zanimiva vprašanja o različnih ali istih virih, ki sta jih uporabljala, in o njunih različnih metodah pisanja ter pogledih na zgodovinopisje, predvsem pa o različnih ciljih, ki sta si jih zastavila. Za svojo dobo pomembno je tudi krajše delo Herodijana, ki je bilo do nedavnega po krivici pretirano podcenjevano. Napisal je *Zgodovino po Marku Avreliju*, ki sega do leta 238; najnovejše analize njegove zgodovine so pokazale, da je kljub lahkotnemu in mestoma površnemu in posplošujočemu stilu največkrat zanesljiv, ko navaja konkretne podatke.

Medtem ko je za poznorimsko obdobje do padca zahodnorimskega imperija leta 476 ohranjenega le malo, sta se v pozni antiki spet ohranili dve pomembni grško pisani zgodovini: Zosimova (začetek 6. stoletja), ki je zadnja sodobna zgodovina, ki jo je napisal poganski zgodovinar, in zgodovinsko delo Prokopija iz Cezareje, ki je najvažnejši zgodovinar iz časa Justinijanove vladavine (527–565).

Navedeni so le najpomembnejši zgodovinarji, ki so pisali vsak v svojem žanru, bilo pa jih je še mnogo več, predvsem piscev zgodovine Grčije (*Helleniká*) in lokalnih zgodovin. Preseneča raznolikost tem in žanrov ter kakovost zgodovinskega pisanja, ki se odraža med drugim tudi v težnji, da bi uporabili čim več primarnih virov, kar ni posebej značilno za sočasna latinsko pisana zgodovinska dela. Primerjava in poglobljeno ter detajlno ovrednotenje predhodnih del, kar je značilno za sodobno zgodovinopisje, sta bila grškim in rimskim zgodovinarjem tuja, kajti za določeno

temo in z njo povezano problematiko oz. za določeno obdobje ali deželo so navadno uporabili le en vir, ki so ga izbrali kot najboljšega in ga po današnjih merilih razmeroma nekritično prepisali. Vendar so se bolj kot sodobni zgodovinarji trudili, da bi bili sami prisotni pri dogajanjih, če pa avtopsija ni bila mogoča, so zbirali in preverjali ustne podatke. Zavedali so se mnogih metodoloških problemov, za katere so poiskali tudi ustrezne rešitve, od katerih nekatere veljajo še danes; prav tako so se ukvarjali tudi s teoretično zgodovinsko problematiko in svetovnonazorskimi vprašanji, o katerih razpravljajo tudi sodobni zgodovinarji.

## GEOGRAFI

V obdobjih od arhaike do konca helenizma se je vzporedno razvijala kot samostojna veda tudi geografija, ki pa je med drugim vendarle predstavljala pomembno komponento zgodovinopisja. Antični pomen besede geografija (»opis zemlje«) je bil širši, kot besedo pojmuje danes, obsegal je veliko etnografije. Tedanje védenje o resničnem svetu se je mešalo s predstavami o neznanih svetovih in že v homerskih epih je mogoče zaslediti željo po geografski razvrstitvi, npr. v katalogu ladij (2. spev *Iliade*), v opisu Ahilovega štita (8. spev *Iliade*) ter v Odisejevih prigodah ob vračanju na Itako (*Odiseja*). Zemljo so si tedaj predstavljali kot z neskončnim oceanom obdan otok, kar do konca antike ni bilo dokončno ovrženo.

Jonci so si zemljo predstavljali kot nekoliko konkavno ploščo, ki je bila trikrat toliko široka kot globoka; ideja, da je okrogla in del sončnega sistema, izvira od Pitagore in pitagorejskih filozofov. Herodot, ki sicer velja za utemeljitelja zgodovinopisja, se je veliko ukvarjal tudi z geografijo in etnografijo. V svojem delu je upošteval geografsko znanje o Perziji, severni Afriki in še posebej o Egiptu in zahodnem Sredozemlju. Tedaj znani naseljeni svet je poimenoval *oikuméne*, vendar je vedel za ljudstva, ki so živela izven tega sveta in z njim niso imela stikov; obdajala naj je ne bi morja, razen na zahodu, temveč prazna kopna območja. V *oikuméne*, obdano z morji, pa je vendarle verjel še Eratosten in šele v 2. stoletju po Kr. je Ptolemaj ponovno dokazal večjo pravilnost Herodotovega spoznanja. V 4. stoletju pr. Kr. so že vedeli, da je zemlja razdeljena na pet podnebnih toplotnih pasov, kar je hkrati tudi pomenilo, da je *oikuméne* le majhen del celega sveta (južno od Ekvatorja naj bi npr. živeli Antipodi in Antihtoni). Skilaks je prvi znani geograf, ki je šel na raziskovalne odprave, vendar

njegovo delo ni ohranjeno, do nas je prišel le *Períplous* Pseudoskilaksa iz 4. stoletja. Nova geografska obzorja so odprli pohodi Aleksandra Velikega, ki so izredno povečali geografsko védenje. Tedaj se je tudi vzpostavila formalna povezava med geografijo in politično oblastjo, ki je igrala pozneje izredno pomembno vlogo v rimski državi. Geografijo kot znanstveno vedo je utemeljil Eratosten. V svojih delih, ki se niso ohranila – znana so le fragmentarno iz drugih piscev – se je ukvarjal z izračunavanjem obsega zemlje in s kartografijo. Njegove podatke je uporabil tudi Klavdij Ptolemaj.

Geografsko znanje se je prvič močno povečalo z grško kolonizacijo; v 6. stoletju sta v Joniji Anaksimander in Hekataj iz Mileta utemeljila literarno zvrst »pot okoli sveta« (*períodos gês*), opremljeno s skiciranimi zemljevidi, ki pa se niso ohranili. Geografsko-etnografski spisi »poti okoli sveta« so bili zelo popularni v času helenizma, posebej če so vsebovali tudi opise čudežev in mitološke zgodbe; nič manj niso bili priljubljeni v rimski dobi, npr. Dionizijeva *Periégesis* iz 2. stoletja po Kr., ki jo je v 4. stoletju prevedel v latinščino in priredil Avien. V to kategorijo sodi tudi Pomponij Mela in njegova geografija *De chorographia* v treh knjigah, ki jo je napisal v času, ko je cesar Klavdij osvojil Britanijo.

Zemljevidov za splošno uporabo ni bilo, kartografsko predstavljeni geografski podatki so bili predvsem sezname krajev in med njimi označene razdalje na državnih cestah tipa *Tabula Peutingeriana* (katere izvirna predloga je verjetno iz 4. stoletja po Kr., vsebuje pa podatke iz 1. in 2. stoletja) in drugi itinerariji oz. *períploi* za morske poti.

Geografsko znanje je uporabila cela vrsta zgodovinarjev, najpomembnejši zgodovinar in hkrati geograf pa je bil Strabon, ki ga danes lahko presojava le kot geografa, kajti njegovo zgodovinsko delo se ni ohranilo. Strabon iz ponske Amazeje, ki je izviral iz ugledne in politično pomembne ponske družine ter bil visoko izobražen (v Rimu se je gibal v istem krogu rimskih izobražencev in politikov kot Dionizij Halikarnaški), je poleg izgubljenih *Zgodovinskih zapisov* (*Hypomnémata*) v 47 knjigah, s katerimi je predvsem nadaljeval Polibija, avtor 17 knjig *Geografije*. Te so neprecenljiv vir za geografijo avgustejske dobe in zgodnejših obdobj, saj je uporabljal različne, zdaj izgubljene vire. Kritiziral je sicer Eratostena in druge predhodnike, deloma neupravičeno, saj v matematiki in astronomiji/kozmozologiji ni imel dovolj velikega znanja, bil pa je stvaren in praktičen in je zelo uspešno nadaljeval tradicijo periegetov. Njegovo delo je prava zakladnica geografskih podatkov avgustejskega imperija.

Klavdij Ptolemaj je svoja dela napisal v Aleksandriji med letoma 146

in 170. Poleg astronomskih je pomembna njegova *Geografija* (*Geographikè hyphégesis*) v osmih knjigah (deloma temelji na delu Marina iz Tira), v kateri je skušal kartirati tedaj znani svet. Kraje je navajal po provincah in jih opremil z geografskimi širinami in dolžinami ter kratkim opisom pomembnih topografskih značilnosti. Glavna sistemska napaka je pretirano podaljšanje Sredozemlja v smeri vzhod–zahod. Dolžine so tako napačne za približno 50 odstotkov. Proporcionalno so dežele rimskega imperija prikazane bolj ali manj točno, vendar je veliko tudi individualnih popačenosti. Dežele izven meja imperija pa so v veliki meri nerazpoznavne, na južni celini je npr. Afrika povezana s Kitajsko, pri čemer je Indijski ocean spremenjen v jezero.

Med rimskimi pisci sta s stališča navajanja geografskih in etnografskih podatkov pomembna Cezar in njegova *Galska vojna* (*Commentarii de bello Gallico*) ter Amijan Marcelin, načeloma pa je bilo to v rimskem zgodovinsko-napisu izjemno. Pač pa je ogromno geografskih podatkov ohranjenih v Plinijevem *Naravoslovju* (*Naturalis historia*). Žal je Plinijevo zgodovinsko delo – napisal je namreč *Zgodovino po Avfidiju Basu* (*A fine Aufidi Bassi*; Avfidij Bas je bil zgodovinar iz prve polovice 1. stoletja po Kr., katerega delo je ohranjeno le v nekaj fragmentih) – izgubljeno. Zadnji pomembnejši antični geograf je bil anonimni geograf iz Ravene (*Anonymus Ravennas*), ki je v 8. stoletju napisal delo v petih knjigah *Popis sveta* (*Cosmographia*), za katero pa je med drugim uporabil tudi vrsto rimskodobnih virov, vendar je v njegovi prvi knjigi zemlja še vedno opisana kot plošča, obdana z oceanom, ob katere južnem robu se podnevi pomika sonce.

M. Š. K.

**Literatura:** CHCL I, Clarke 1999, Cracco Ruggini 1996, Dueck, Lindsay, Potheary (ur.) 2005, Erskine (ur.) 2013, Heuss 1995, Hidber 2006, Kemezis 2014, Mehl 2014, 98–165, Mellor 1998, Olshausen 1991, Ungern-Sternberg 2007.

## DIODOR S SICILIJE

Vsi podatki o Diodorjevem življenju izvirajo iz njegove *Zgodovine knjižnice*, sicer ga omenja le sv. Hieronim v *Kroniki* (p. 155, i, ed. Helm), ki pravi, da je v Abrahamovem letu 1968 (tj. letu 49 pr. Kr.) zaslovel Diodor s Sicilije, pisec grške zgodovine. Tudi Suidas omenja, da je Diodor deloval v času

Avgusta Cezarja in pred tem. Rodil se je v sicilskem Argiriju (*Argyrium*) verjetno okoli 90 pr. Kr. (1,4,4). Misel o pisanju univerzalne zgodovine je prevzel od Eforja, le da je njegova *Knjižnica* manj osredotočena na Grčijo kot zgodovinsko delo njegovega predhodnika. Kot Polibij je namreč tudi Diodor živel pod rimsko oblastjo, poleg tega pa je na njegov odnos do sveta vplivala stoiška filozofija, ki je oblikovala tudi njegov pogled na zgodovino. Verjetno je bil seznanjen z učenjem stoiškega filozofa in zgodovinarja Pozejdonija. Študiral je v Rimu (nedvomno je znal latinsko), vendar je veliko tudi potoval, vsaj do Egipta. O njegovi karieri ni nič znanega. Napisal je zgodovinsko delo v 40 knjigah, od katerih je 15 ohranjenih v neokrnjeni obliki. Ni bil izvorni zgodovinopisec, temveč kompilator, ki je želel na osnovi sekundarnih virov, predvsem predhodnih zgodovinskih del, predstaviti v lahko razumljivi in tekoče berljivi obliki celotno zgodovino človeštva.

Gradivo za pisanje je začel zbirati vsaj v 180. olimpijadi (60/59–57/56 pr. Kr.), v času katere je obiskal Egipt in bil priča usmrčitvi enega rimskih poslancev zaradi nehotenega uboja svete mačke (1,44,1). Vsaj leta 56 pr. Kr. je začel s pisanjem, kar je razvidno iz prve knjige, v kateri omenja, da so poslednji tujci, ki vladajo v Egiptu, Makedonci, ki so v deželi že 276 let (1,44,1–4), Aleksandrovo osvojitve Egipta pa datira v leto 331 pr. Kr. (17,49). Za pisanje zgodovine je potreboval 30 let (1,4,1), delo pa je končal pred letom 30 pr. Kr., ko je Oktavijan osvojil Egipt, ker tega ne omenja, kar bi bilo spričo dejstva, da je rimsko državo nadvse občudoval, zelo nenavadno. Zadnji sodobni dogodek, omenjen v njegovem delu, ki ga je mogoče časovno opredeliti, je omemba mesta Tavromenij na Siciliji (16,7,1), za katerega omenja, da »je Cezar iz njega pregnal prebivalstvo in v njem ustanovil rimsko kolonijo«. Oktavijan, ki je v virih pogosto imenovan »Cezar«, je to napravil leta 36 pr. Kr. ali malo pozneje, ko je bil poražen v pomorski bitki proti Sekstu Pompeju, mesto pa mu je zaprlo vrata.

Stoiška filozofija je vplivala na njegovo razumevanje človeštva kot velike – prostorsko sicer razdrobljene – družine, ki jo družijo koncept božje previdnosti, pisec svetovne oz. univerzalne zgodovine pa v službi te previdnosti skuša prikazati na videz zmedene in nepovezane zgodovinske dogodke kot neko celoto, ki ustreza božjemu načrtu. Diodorju to ni povsem uspelo, pač pa se njegovo gledanje na ljudi kot na sobrate odraža v njegovem odnosu do suženjskega vprašanja. V desetih letih od 70 do 60 pr. Kr. je bil priča silni ekspanziji rimske države, ki je pod Pompejem Velikim v svoji oblasti združila velik del Sredozemlja, do »skrajnih mej naseljenega



sveta« (1,4,3). Pri pisanju ga je predvsem vodila ideja o koristnosti zgodovine in njeni vlogi pri vzgoji in splošnem izobraževanju, zato se je pogosto osredotočil na dejanja in govore pomembnih mož, da bi osvetlil moralno dobre ali slabe nagibe in dejanja ljudi. Ob tem je rad podajal tudi svoje sodbe. Njegovi opisi bitk so retorično obarvani.

Diodorjev glavni vir za starejša obdobja je bil Efor in nekaj pristransko-sti, npr. proatensko usmerjenost, gre pripisati njemu, ne Diodorju. Za obdobje 323–302 pr. Kr. je Diodor glavni literarni vir. Za dobo diadohov je uporabil predvsem Hieronima iz Kardije, za zgodovino Sicilije Timaja, za obdobje vzpona Rima pa Polibija. Njegovo poznavanje geografije je načeloma šibko.

Pripoved je začel z mitično dobo, končal pa z letom 60 pr. Kr. Prvih šest knjig je obsegalo obdobje pred trojansko vojno, naslednjih enajst (7.–17.) dobo od trojanske vojne do smrti Aleksandra Velikega, knjige od 18. do 20. čas do leta 301, zadnje, le v odlomkih ohranjene knjige (od 21. do 40.) pa 3., 2. in 1. stoletje do leta 60 pr. Kr., čeprav je mogoče iz nekaterih podatkov sklepati, da je želel končati z letom 45. pr. Kr. Berljivost kviri analistično podajanje dogodkov. Kot zgodovinar se je sam zavedal nekaterih napak svojega dela, tako določene površnosti in pomanjkanja izvirnosti, vendar mu ni mogoče odrekati svojskega stila. Zgodovinsko delo, ki ga je ustvaril, ni slepo prepisano iz del predhodnikov, ampak je gradivo samostojno oblikoval v neko novo celoto, verjetno tudi zato, ker so se podatki pri različnih avtorjih pogosto razlikovali, Diodor pa je moral te neenotnosti med seboj uskladiti. To je nedvomno zahtevalo poglobljeno razumevanje snovi. Njegov namen pojasni že sam naslov njegovega dela, *Zgodovinska knjižnica*, ki sam na sebi kaže, da avtor ni imel visoko ambicioznih historiografskih ciljev, pač pa je želel posredovati kolikor mogoče široko znanje iz predhodnih del.

M. Š. K.

**Literatura:** Galvagno in Molé Ventura 1991, Oldfather 1933–67, Sacks 1990, Sulimani 2008, Vogel-Fisher 1988–1906.

### ZGODOVINSKA KNJIŽNICA<sup>233</sup>

<sup>1,1</sup> Prav bi bilo, ko bi vsi ljudje izkazovali piscem splošnih zgodovin veliko hvaležnost, ker so vložili svoje napore v prizadevanja, da bi koristili skupnosti; bralcu na povsem nenevaren način sporočajo védenje o vsem, kar utegne biti koristno,

<sup>233</sup> Prevod in opombe G. Pobežin.

in mu s tem omogočajo odličen vpogled in izkušnjo. Vsakršno spoznanje namreč, ki je posledica izkustva, nam le ob velikih naporih in nevarnostih omogoča, da znamo razbrati, kaj je v vsakokratnih okoliščinah koristno; tudi najbolj izkušeni med junaki<sup>234</sup> je moral prestatl mnoge tegobe in šele potem »videl je mesta pre-mnognih ljudi, spoznal jim navade«<sup>235</sup> ...

Razumevanje tujih uspehov in neuspehov pa, ki je plod preučevanja zgodovine, vsebuje povsem neboleč poduk. Poleg tega si zgodovinarji prizadevajo, da bi vse ljudi, ki si sicer delijo isti rod,<sup>236</sup> vendar jih ločujeta prostor in čas, združili v eni in isti družini, in tako nastopajo kakor nekakšni uresničevalci božjega načrta. [...]

1,2 Skratka, zgodovinski spomin na dobra dejanja je tisto, kar v ljudeh ustvarja potrebo po tem, da postanejo denimo ustanovitelji mest ali snovalci zakonov, ki prispevajo k varnosti v življenju v skupnosti, in da si mnogi prizadevajo, da bi se dokopali do novih znanj in spretnosti, s katerimi bi pripomogli k blaginji človeškega rodu. Sreča je lahko le skupek vseh teh vrednot, zato moramo dajati priznanje najprej tistemu, kar jih najbolj pospešuje, torej zgodovini. Zgodovina nam mora veljati za zaščitnico odlik in zaslug plemenitih ljudi, za pričlo nizkotnostim pritlehnežev in za dobrotnico vsega človeškega rodu. Če namreč lahko zgodbe o Hadu, ki imajo celol izmišljeno ozadje, tako zelo vplivajo na čut ljudi za pravico in na njihov odnos do bogov, potem moramo dopustiti, da more zgodovina, glasnica resnice, ki je tako rekoč zibel vse modrosti, še toliko bolj oblikovati naš čut za pravico in dobroto.

Ljudje zaradi krhke človeške narave živijo le neznatn trenutek v neskončnem veku, nato pa so vso večnost mrtvi. Ob smrti tistih, ki v življenju niso napravili ničesar vrednega omembe, z njihovim telesom mine tudi vse, kar je bilo v njihovem življenju; dejanja tistih pa, ki so s svojim trudom in izjemnostjo dosegli slavo, ostanejo v spominu ljudi, ker o njih govori in jih slavi zgodovina s svojim vzvišenim božanskim glasom. [...]

1,4 Ker sem videl, da bo ta sicer nadvse koristni podvig terjal veliko truda in časa, sem vanj vložil trideset let svojega dela; s precejšnjo muko in ob številnih

---

<sup>234</sup> Odisej, grški junak pred Trojo, ki je bil »idejni oče« lesenega konja; Diodor mu je na tem mestu namenil pridevek *polypeirótatos* – »najbolj izkušeni«, ki se zgleduje po Odisejevih stalnih osebnih pridevkih pri Homerju tipa npr. *polýmētis* ali *polymékhanos* – »premeten, zvijačen«.

<sup>235</sup> *Odiseja* 1,3.

<sup>236</sup> Aluzija na doktrino stoiške filozofije, po kateri vse človeštvo izhaja iz istega rodu.

nevarnostih sem prepotoval dobršen del Azije in Evrope,<sup>237</sup> da bi na lastne oči spoznal vse najpomembnejše kraje. Mnogi pisci, med njimi tudi nekateri najuglednejši, so namreč zaradi nezadostnega poznavanja krajev zagrešili prenekatero napako. Med sredstvi, potrebnimi za to podjetje, mi je najbolje služila volja do dela, ki slehernemu človeku pomaga izpeljati tudi domnevno nemogoč podvig; obenem sem imel v Rimu na voljo tudi vse gradivo, povezano s snovjo pričujočega dela. Nadvlada tega mesta, ki se zaradi njegove premoči razteza vse do meja naseljenega sveta, mi je namreč med mojim dolgoletnim bivanjem omogočila neomejen dostop do obsežnega gradiva. Ker je moje rodno mesto Agirij na Siciliji in sem v stikih z Rimljani na otoku dodobra osvojil njihov jezik,<sup>238</sup> sem prek zgodovinskih zapisov, ki so se pri njih ohranili daleč iz preteklosti, dobil natančen vpogled v celotno zgodovino te velesile.

Svojo zgodovino sem torej pričel z miti Grkov in barbarov, pri tem da sem skušal po svojih najboljših močeh določiti, katere so pri enih in drugih tiste zgodbe, ki govorijo o najstarejši dobi. Ker je moje delo pri koncu, knjige pa še niso izdane, naj na kratko povzamem vsebino celotnega dela. Prvih šest knjig sem namenil zgodbam in dogodkom pred trojansko vojno – prve tri knjige vsebujejo mitologijo barbarov, druge tri pa skorajda samo mitologijo Grkov. V naslednjih enajstih knjigah sem opisal skupno zgodovino od trojanske vojne do Aleksandrove smrti; v triindvajsetih knjigah, ki sledijo, sem po vrsti predstavil vso zgodovino do začetka vojne Rimljanov s Kelti, v kateri je poveljujoči Gaj Julij Cezar, ki je bil zaradi svojih dejanj povzdignjen v boga, izvojeval zmago nad nadvse bojevitimi plemeni Keltov, ter razširil rimski imperij vse do britanskega otočja. Prvi dogodki v tej vojni so se odvijali v prvem letu 180. olimpijade, ko je bil v Atenah arhont Herod.

1,5 Kar zadeva posamezna časovna obdobja, zajeta v tej knjigi, se tistih pred trojansko vojno ne trudim posebej natančno opredeliti, ker mi ni prišel v roke noben zanesljiv letopis za to obdobje, za čas po trojanski vojni pa sem se naslanjal

---

<sup>237</sup> V resnici je Diodor tudi sam zagrešil nekaj geografskih napak, ki najbrž izhajajo iz dejstva, da ni obiskal vseh krajev, ki jih opisuje. Dejansko ni dokazov, da je v resnici potoval, razen v Egipt; vse druge podatke za svoje delo je lahko zbral iz že obstoječih del. Zagotovo pa ni obiskal Mezopotamije, ker je mesto Ninive postavil ob Evfrat.

<sup>238</sup> Na Siciliji je bil v Diodorjevem času prevladujoči jezik grški; njegovo »dobro znanje« latinskega jezika je bilo večkrat postavljeno pod vprašaj, vendar se novejša kritika strinja, da je latinski jezik poznal dovolj dobro ali vsaj toliko, da mu je koristil pri njegovem delu.

na Apolodora iz Aten<sup>239</sup> in postavil vrnitev Heraklidov<sup>240</sup> osemdeset let po trojanski vojni, nato 328 let kasneje prvo olimpijado,<sup>241</sup> pri čemer sem se za računanje posameznih obdobij ravnal po menjavah lakedajmjskih kraljev. Od prve olimpijade do vojne s Kelti, s katero sem zaključil svojo Zgodovino, sem preštel 730 let; tako torej celotno delo, ki šteje štirideset knjig, obsega 1138 let zgodovine, ne všteveši obdobje pred trojansko vojno. [...]

### O čaščenju svetih živali v Egiptu

1,83 Kar zadeva čaščenje živali v Egiptu, se to marsikomu zdi nenavaden pojav, ki je vreden pozornosti. Egipčani namreč kar čez mero častijo nekatere živali, pa ne le žive, temveč še po njihovi smrti, kakor denimo mačke, ihnevnone<sup>242</sup> in pse, pa sokole in ptice, imenovane »ibis«, potem volkove in krokodile ter mnogo drugih podobnih živali, katerih čaščenje in vzroke zanj bom skušal razložiti, toda najprej naj na kratko spregovorim o samih živalih.

Prvič, vsaki živali, ki jo častijo, je posvečeno zemljišče, katerega prihodek zadošča za njihovo vzdrževanje in čaščenje; še več, ljudje se priporočajo bogovom za svoje otroke, ki so bili ozdravljeni bolezní – ostrižejo si lase in jih prodajo za zlato ali srebro, denar pa darujejo oskrbnikom omenjenih živali. Ti potem za sokole narežejo meso, jih na ves glas kličejo in jim mečejo kose mesa, dokler jih ptice v letu ne polovijo; za mačke in ihnevnone nadrobijo v mleko kruh, jih pokličejo z glasnim cmokanjem in nato vse skupaj postavijo prednje ali pa jih hranijo z mesom rib, ujetih v Nilu. Na podoben način pripravljajo primerno hrano tudi za ostale vrste živali. Obredja, ki je del te oskrbe, se nikakor ne branijo in se tudi ne trudijo skrivati pred očmi množice, temveč so, ravno nasprotno, resnobni, kakor da bi sodelovali pri nadvse pomembnem obredu čaščenja bogov, in med nošenjem svojih posebnih znamenj obredejo vse mesto in podeželje. Ker je že od daleč jasno, katera žival je njihova skrb, vsi mimoidoči pokleknejo pred njimi in jim izkazujejo spoštovanje.

<sup>239</sup> Deloval okoli leta 140 pr. Kr.; avtor proznega dela *O bogovih* (*Peri theôn*) in obsežne *Kronike* (*Khroniká*) v pesniški obliki (v jambjskih trimetrih), ki je obravnavala zgodovino od 1184 do 120 pr. Kr.

<sup>240</sup> Z »vrvnitvijo Heraklidov« so Grki pogosto označevali naselitev Dorcev (ti so svoj rod izvajali od Herakla, katerega potomci naj bi bili njihovi kralji); v tem mitu obstaja jedro resnice, ki pojasnjuje številna zgodovinska dejstva v zvezi z dorsko selitvijo.

<sup>241</sup> Tj. leta 776/5 pr. Kr.

<sup>242</sup> Ihnevmon (gr. *ikhneúmon*), imenovan tudi »mangusta« ali »francoska podgana«, je dihurju podoben lezavt, ki sodi med prave munge, zlasti razširjen po severni Afriki, Bližnjem vzhodu in Iberskem polotoku.

Kadar takšna žival pogine, jo ovijejo v tanko platno, ter jo med jokom in žalovanjem nesejo k balzamiranju. Potem ko so žival mazillili s cedrovim oljem in s pripravki, ki dajejo prijeten vonj in omogočajo dolgotrajno ohranitev telesa, jo pokopljejo v posvečeno grobnico. Kdor tako žival namerno ubije, je kaznovan s smrtjo. Drugače je, če ubije mačko ali ibisa; če namreč ubije katero teh dveh živali, ga v vsakem primeru čaka smrt, naj je žival ubil namerno ali nenamerno, kajti tedaj se zbere množica ljudi, ki s storilcem opravi nadvse kruto, včasih celo ne da bi počakali na sojenje. [...]

Vraževerno spoštovanje teh živali je v srcih ljudi ukoreninjeno tako globoko, in tako goreče se vsakdo oklepa njihovega čaščenja, da je v času kralja Ptolemaja,<sup>243</sup> ko ga Rimljani še niso imenovali »prijatelj«,<sup>244</sup> prišlo celo do naslednjega pripetljaja: med obiskom delegacije iz Italije, ki so ji ljudje vseskozi izkazovali vso pozornost in so si v strahu prizadevali, da ji ne bi ponudili nobenega povoda za nezadovoljstvo ali celo za napoved vojne, je neki Rimljan ubil mačko; okrog hiše storilca se je zbrala množica ljudi, in čeprav je mož mačko ubil nehote, ga nič več ni moglo rešiti pred smrtjo, ne kraljevi odposlanci, ki jim je bilo naročeno, naj se zavzamejo zanj, ne strah pred Rimom. In o vsem tem ne poročam na podlagi nečesa, kar sem slišal, temveč sem bil dogodku sam priča, ko sem bil v Egiptu.

### **Začetek opisa Britanije**

5,<sup>21</sup> Ker smo prišli do konca razlage o morju ob obali Libije in njegovih otokih, naj torej beseda steče o Evropi. Nasproti obali Galije, naravnost nasproti tako imenovanemu Harkinijskemu gozdu, ki je, pravijo, največji gozd v Evropi, ležijo številni otoki, katerih največji je tako imenovana Britanija. Na ta otok ni v preteklosti stopila nobena tuja vojska. Po izročilu sodeč namreč noben junak, ne Dioniz, ne Herkul, ne kateri drugi, pa tudi noben vojskovodja, ni šel nadenj z vojsko. V mojem času pa je Gaj Cezar, ki so ga zaradi njegovih dejanj povzdignili v boga, prvi od vseh napadel otok in premagal Britance ter jih primoral plačevati odmerjene dajatve. Toda o tem bom primerno spregovoril med razlago za ustrezno obdobje, zdaj pa naj spregovorim o samem otoku ter o kositru, ki ga je najti na njem. [...]

---

<sup>243</sup> Ptolemaj XIV. Filopator, ki se je leta 47 pr. Kr. poročil s Kleopatrom in ostal njen sovladar do svoje smrti leta 44 (zastrepila naj bi ga Kleopatra).

<sup>244</sup> Lat. *socius et amicus populi Romani*.

## DIONIZIJ HALIKARNAŠKI

Dionizij Halikarnaški, grški kritik in zgodovinar, je bil rojen okoli 60 pr. Kr. v Halikarnasu (*Romaiké arkhaiología* 1,8,4), nedvomno v premožni družini. Od srede 187. olimpijade (30/29 pr. Kr.) je živel v Rimu, kamor se je še kot mladenič priselil v času, ko je »Avgust končal državljanske vojne« (1,7,2). Bil je učitelj retorike; udejstvoval se je v literarnem krogu grških, pa tudi rimskih piscev, ki so govorili grško in ki jim je bil ideal čisti grški jezik, v kakršnem je pisal Demosten. Dionizij se je gibal tudi v visoki rimski družbi; eden njegovih patronov je bil Kvint Elij Tuberon, konzul leta 11 pr. Kr., pisec *Analov*, ki mu je Dionizij posvetil svoj esej o Tukididu, in ki ga verjetno omenja v *Starožitnostih* (1,80,1). Nekako dvajset let po prihodu v Rim je objavil vsaj prvi del *Rimskih strožitnosti* (*Romaiké arkhaiología, Antiquitates Romanae*); uvod je namreč datiran v čas konzulata Klavdija Nerona in Kalpurnija Pizona leta 7 pr. Kr. (1,3,4), v sedmi knjigi (70,2) pa se sklicuje na že objavljeno prvo knjigo. To veliko delo obsega 20 knjig in obravnava zgodovino od začetkov Rima do izbruha prve punske vojne, torej sega do začetka Polibijeve *Zgodovine*; ohranjenih je prvih enajst knjig (do 441 pr. Kr., enajsta je ohranjena pomanjkljivo), od drugih pa le izvlečki. Dionizij je natančno popisoval legende o izvoru Rima, ker je želel dokazati, da je Rim grško mesto, kar starejši generaciji zgodovinarjev ni uspelo. Ena glavnih nalog zgodovinarja je po njegovem tudi to, da si izbere temo, vredno zgodovine. Njegova zgodovina je v nekem smislu učen panegirik rimskim vrlinam; napisana je zelo retorično in vsebuje dolge govore. Z njo je želel ponazoriti svoja merila za dobro literarno delo, ki mora biti čim bolj podobno klasični in manj helenistični prozi. Njegovi nazori o metodologiji zgodovinopisja so ozki, saj je očital Tukididu, da za razliko od Herodota ni izbral teme, ki bi bila vredna pisanja zgodovine. V uvodu omenja, da je za vire uporabljal dela priznanih rimskih zgodovinarjev (1,7), med drugimi Katona, Fabija Maksima, Valerija Anciatia, Fabija Piktora in Kalpurnija Pizona, v nadaljnjem besedilu *Starožitnosti* pa jih omenja še več, predvsem mlajše analiste, še bolj pogosto pa virov ne navede. Največkrat sam uskladi različne verzije istih dogodkov, včasih pa so razlike prevelike, zato navaja različna mnenja. Prvi zgodovinar, ki citira Dionizija, je Plutarh, ki se je zgledoval po stilu *Starožitnosti*. Bizantinski avtorji so ga cenili kot največjo avtoriteto za retoriko.

Svoje poglede je razložil tudi v raznih razpravah, katerih kronologija

ni jasna, zdi pa se, da jih je večinoma napisal pred *Starožitnostmi*. Nekaj je izgubljenih, nekaj ni avtentičnih. Ena pomembnih je *O posnemanju*, v treh knjigah, v katerih je ovrednotil in kritično ocenil različne pisce in od katerih sta ohranjena le poznoantični izvleček ter Dionizijev lastni citat v *Pismu Pompeju* (3–6: o zgodovinarjih). Podobna literarna mnenja o grških in rimskih piscih pozneje najdemo pri Kvintilijanu (*Inst.* 10,1). Vrsta študij je posvečenih posameznim govornikom (npr. Liziju, Izokratu, Izaju, Demostenu) in izvira iz njegovega dela *O starih govornikih*, ki je deloma izgubljeno; v predgovorih zavzame stališče proti »azijanski« retoriki in se zavzema za atiško, za katero meni, da bo v rimskih krogih vladajočega razreda, ki naj bi ga odlikoval dober okus, nedvomno prevladala. Govornišstvo je bilo v avgustejskem času zelo priljubljeno v Rimu, bilo je javno in v latinščini ter namenjeno širokemu krogu poslušalstva tudi iz nižjih razredov, medtem ko je zgodovinopisje, katerega publika so bili predvsem izobraženci, nadaljevalo grško tradicijo in grški jezik. Med njimi je bilo tudi veliko Grkov, zato je razumljivo, da je Dionizij izbral za svoje življenjsko delo prav zgodovino Rima. Znal je latinsko in vpliv latinščine je pri njem mestoma opazen pri besednem redu, ki je za grščino nenavaden. Imel je posluš za navajanje podrobnosti in natančno kronologijo. Tukididovo in Polibijevo zgodovino je preučeval tudi s stališča metodoloških problemov, ki sta jih omenjena pisca reševala vsak na svoj način. Po tradiciji aleksandrijske šole je kritično primerjal vire. Žal pa se je na račun vsebine pretirano posvečal formalnim stilističnim kriterijem. Največji retorični učinek je dosegel z govori, ki jih je povzel po Herodotu, Tukididu in Ksenofontu, ki pa prav zato, napisani v grščini, v zgodovini Rima izzvenijo neresnično. Zanimiva je primerjava njegove zgodovine z Livijevo, ki pogosto opisuje iste epizode, vendar zelo okrajšano. Glavna odlika Dionizija je morda ravno v tem, da Livijeve vrzeli dopolnjuje z mnogo dragocenimi podatki.

Izpod Dionizijevega peresa je tudi skupina priložnostnih del, tako *O Dinarhu*, *O Tukididu*, dve pismi Amaju (o Demostenovi domnevni odvisnosti od Aristotela, ki jo spodbija, ter o Tukididu) in pismo Gneju Pompeju Geminu o Platonu, katerega stil je Dionizij kritično označil za »ditirambski«. Zanimiv je esej o stilistiki: *O razvrstitvi besed* (*De compositione verborum*), edina ohranjena antična razprava na to temo, polna zanimivih opažanj o blagoglasju in onomatopoejskih učinkih (posebej poglavje 20, o *Odiseji* 11,593–6), kajti literarna dela naj bi bila namenjena predvsem poslušanju.

Dionizijev ideal je Izokratova in Ciceronova tradicija filozofske retorike

(Cicerona sicer v svojih ohranjenih delih nikdar ne omeni), ki si jo je mogoče pridobiti z branjem klasičnih avtorjev 5. in 4. stoletja pr. Kr. Zanj ni bil pomemben zgolj stil, temveč tudi filozofska vsebina, predvsem pa si je prizadeval, da bi bilo njegovo delo koristno, zato vsebuje tudi politično zgodovino. Njegova slaba stran je, da marsikakšne rimske institucije ni pravilno razumel; od tod napačne razlage. Zastavil si je določena umetniška merila, ki jih je skušal doseči tako, da je iz raznih klasičnih avtorjev izbiral tiste stilne značilnosti, za katere je menil, da so najboljše. Tako je njegov lasten stil pisanja izrazito eklektičen, vendar jasen in razumljiv. Čeprav je Dionizij po eni strani ozko tradicionalen, pa je hkrati tudi prodoren kritik z izrednim čutom za stil, zato njegova mnenja zaslužijo vso pozornost. Tudi pri literarni kritiki je uporabljal smernice in doktrine različnih filozofskih šol, od peripatetične do platonske in aleksandrijske, slednje posebej pri komentarjih k zgodovinarjem.

Študij zgodovine, ki ga je poglobljeno gojil in v zvezi s katerim je preučeval tudi metodološka vprašanja, npr. problem avtentičnosti, je povezoval s študijem retorike in estetike, ker je bil prepričan, da je to pomembno. Žal pa zmes retorike in zgodovine, ki so jo zgodovinarji gojili po Tukididu, zmanjšuje vrednost prave zgodovine, česar se Dionizij ni zavedal. Njegova metodologija je v veliki meri temeljila na primerjavi raznih del, njegov najvišji cilj pa je bil doseči resnico. Dionizij je nadaljeval tradicijo kulturnega zgodovinopisja, ki ga je prvi uvedel Herodot in nadaljeval med drugimi tudi Teopomp, za razliko od političnega zgodovinopisja, ki ga je uvedel Tukidid, med Dioniziju bližjimi sodobniki pa ga je pisal predvsem tudi Polibij. Vendar pa je bil namen njegove zgodovine doprinesiti tako na kulturnem kot na političnem področju.

M. Š. K.

**Literatura:** Gabba 1991, Hurst 1982, Pittia 2002.

## **RIMSKE STAROŽITNOSTI<sup>245</sup>**

1,2–3 Tega, da sem se lotil plemenitega in lepega podviga, ki bo za mnoge tudi koristen, menda ni treba posebej razlagati – vsaj ne tistim, ki niso docela seznanjeni z občo zgodovino. Kdor se namreč ozre po vladavinah ljudstev in mest, o katerih se je do nas ohranil spomin iz minulih časov, in jih preuči vsako samo zase ter jih primerja med seboj in želi obenem dognati, katero se je dokopalo do največje moči in katero je bodisi v miru bodisi v vojni zmoglo najbolj bleščeče

<sup>245</sup> Prevod in opombe G. Pobežin.



dosežke, ta bo ugotovil, da je Rim daleč presegel vsa ljudstva in mesta, ki jih zgodovina pomni od prej. Presegel jih namreč ni le v razsežnostih svoje vladavine in s svojimi izjemnimi dosežki, ki jih še nihče ni primerno slavil, temveč tudi z dolgo dobo svojega obstanka, skozi katero je vzdržal do našega časa.

Imperij Asircev je bil sicer res starodavna tvorba, katere začetki so segali še v bajeslovne čase, vendar je obvladoval le majhen del Azije. Medijci so zavojevali Asirce in močno razširili svojo oblast, a niso obstali dolgo; njihove države je bilo konec v času četrte generacije.<sup>246</sup> Perzijci, ki so porazili Medijce, so naposled postali gospodarji skoraj vse Azije, ko pa so šli nad evropska ljudstva, jih niso uspeli podjarmiti prav mnogo, njihova vladavina pa se je obdržala le nekaj dlje kot dvesto let.<sup>247</sup> Makedonska sila, ki je strla moč Perzijcev, je po velikosti prekosila vse dotedanje imperije, a ni obstala prav dolgo, temveč je po Aleksandrovi smrti začela propadati; nemudoma so jo namreč raztrgali njegovi poveljniki, in čeprav se je mogla okrepiti in obstati dve ali tri generacije od časa diadohov,<sup>248</sup> so jo vseeno slabila notranja nesoglasja in nazadnje so jo uničili Rimljani. A celo Makedonija si ni podjarmila kar vsega sveta in vseh morij. Ni osvojila Libije, razen majhnega dela ob Egiptu, prav tako pa ni podjarmila vse Evrope, le na severu je prodrla do Trakije in na zahodu do Jadranskega morja.

Torej vidimo, da so tudi najslavnejši imperiji, o katerih nam pravi zgodovina, po še tako silnem vzponu tudi propadli. Grških sil s temi naštetimi sploh ne gre primerjati, saj kot države niti niso dosegle tolikšne velikosti, pa tudi nikoli niso tako dolgo vztrajale kot velesile. Atenci so bili le gospodarji obale kakih osemindeset let,<sup>249</sup> in še to ne vse, temveč le predela med Pontom<sup>250</sup> in Pamfilijskim morjem, ko so bili na vrhuncu svoje pomorske moči. Lakedajmonci so, ko so gospodarili Peloponezu in ostali Grčiji, svojo oblast razširili do Makedonije, a so jih ustavili Tebanci že po slabih tridesetih letih njihove premoči.<sup>251</sup> Rimska država pa vlada vsemu dostopnemu in obljudenemu svetu, vlada tudi vsemu morju, pa

---

<sup>246</sup> Tj. okoli leta 550 pr. Kr., za časa četrtega kralja Astiaga (585–549). Ustanovitelj Medije v začetku 7. stoletja je bil Dejok, sledil mu je sin Fraort, temu pa njegov sin Kiaksar, ki je zavojeval Asirijo in leta 612 zavzel asirsko prestolnico Ninive. Astiaga je leta 549 porazil Kir Starejši (vladal v letih 559–529).

<sup>247</sup> Tj. 550–330 pr. Kr.

<sup>248</sup> Aleksandrovi nasledniki, generali, ki so si razdelili njegovo državo.

<sup>249</sup> 472–404 pr. Kr.

<sup>250</sup> Tj. Črnim morjem.

<sup>251</sup> V resnici so bili Špartanci velesila v Grčiji od predaje Atencev leta 404 po peloponeški vojni, do leta 371 pr. Kr.

ne le znotraj Heraklovih stebrov,<sup>252</sup> temveč tudi vsemu plovnemu Oceanu. Rim je med vsemi znanimi prvi in edini imperij vseh časov, ki si je za meje svoje vladavine postavil vzhod in zahod. Obdobje njegove premoči je trajalo vse prej kot kratko, nasprotno, bilo je daljše kot v primeru katere koli druge države ali kraljestva. Že takoj po ustanovitvi je namreč začel pritegovati številna bližnja bojevitá ljudstva, vseskozi se je širil in si podjarmil nasprotnike. Sedaj je minilo sedemsto in petinštirideset let od njegove ustanovitve do konzulata Klavdija Nerona – za konzula je bil izvoljen že v drugo – in Kalpurnija Pizona, ki sta bila izvoljena v 193. olimpijadi. Potem ko je Rim postal gospodar vse Italije, se je zazrl proti vladavini nad vsem človeštvom; ko je z morja pregnal Kartagino, tedaj največjo pomorsko silo, ko je podjarmil še Makedonijo, ki je do tedaj veljala za najmočnejšo silo na svetu, ni imel več nasprotnikov, ne med barbari ne med Grki. Zdaj štejem že sedmo generacijo, odkar je Rim gospodar vsega sveta; tako rekoč nobeno ljudstvo mu ne odreka obče vladavine v svetu in nobeno se ne upira njegovi nadvladi.

Če se vseeno zdi, da sem si izbral lahkotno snov ali da hočem opisovati ničvredna in nepomembna dejanja, namesto da pišem o nadvse imenitni državi, še več, o njenih izjemnih dosežkih, ki jih nihče ne bi mogel ponoviti, potem ne vem več, kaj naj bi še dodal.

1,6 Prvi se je, kolikor je meni znano, starejše zgodovine Rima dotaknil pisec Hieronim iz Kardije v svojem delu o Epigonih.<sup>253</sup> Za njim je o najstarejši zgodovini Rima pisal Sicilec Timaj v svoji obči zgodovini, v posebnem delu pa je obravnaval vojno s Pirom iz Epira. Poleg teh dveh so se istega predmeta, vsak na svoj način, lotili Antigon, Polibij, Silen in številni drugi; a vsi so se lotili le omejene snovi, ki so jo obdelovali površno, ne da bi sami prišli do pravih podatkov, temveč so se zanašali na naključne govorce. Podobna zgodovinska dela, prav nič drugačna kot ta, so napisali tisti Rimljani, ki so v grškem jeziku popisali starejšo rimsko zgodovino. Najstarejša med temi pisci sta Kvint Fabij in Lukij Kinkij,<sup>254</sup> ki sta ustvarjala

---

<sup>252</sup> Dva stebra, imenovana Kalpa in Abila, ki naj bi ju postavil Herakles na vsaki strani Gibraltarske ožine.

<sup>253</sup> Grški zgodovinpisec Hieronim (*Hierónymos*) iz Kardije je okoli leta 360 pr. Kr. napisal zgodovino Diadohov in njihovih potomcev, imenovanih tudi Epigoni (gr. *epígonoi*, »potomci«); po ohranjenih fragmentih sodeč je v delu obdelal obdobje do rimske vojne s Pirom v Italiji (275 pr. Kr.).

<sup>254</sup> Kvint Fabij Piktor in Lucij Cincij Aliment; o njiju gl. poglavje »Začetki rimskega zgodovinopisja«; v primeru Lucija Cincija je tu nalašč ohranjen prepis imena, kakor ga je najti v izvorniku (gr. *Leúkios Kínkios*, lat. *Lucius Cincius*), da lahko bralec dobi vtis, v kakšni obliki je ime poznal Dionizij.

med punskimi vojnami. Ti možje so dogodke, ki so jim bili sami priča, popisali zelo natančno, ker so jih dobro poznali, starejše dogodke po ustanovitvi mesta pa so povzeli le skopo. Iz tega razloga sem se odločil, da ne bom obšel imenitnega zgodovinskega obdobja, ki so ga drugi pisci zamolčali – tem bolj zato, ker bo natančen opis tudi nadvse koristen in pravičen: odličnim možem, ki so izpolnili svojo usodo, bo prinesel večno slavo in hvalo pri kasnejših rodovih. To umrljivo naravo povzdigne, da jo izenači z božjo, ter prepreči, da bi človekova dejanja propadla skupaj z njegovim telesom. Sedanji in kasnejši potomci teh bogovom izenačenih mož bodo v življenju morda raje izbrali čast in vrline namesto udobja in lahkotnih sladkosti, prepričani, da bi morali tisti, ki izvirajo iz tako imenitnega rodu, zase postaviti visoka merila in se ne lotiti ničesar nevrednega njihovih prednikov. Jaz pa, ki se tega dela nisem lotil zato, da bi komu laskal, temveč mi je bila v mislih skrb za resnico in pravico, kar bi moral biti namen vsake zgodovine, bom smel pokazati svoje dobre namene za vse vrle ljudi in vse, ki jih veseli razglabljanje o imenitnih in plemenitih dejanjih. Smel pa bom tudi z vso hvaležnostjo povrniti mestu, kolikor bom mogel, za izobrazbo in ostale dobrote, ki sem jih bil deležen, ko sem tam bival.

1,74 Kar zadeva konec poselitve oziroma ustanovitve Rima ali, kakor že smemo to imenovati, ga je Sicilec Timaj po meni neznanem ključu uvrstil v isto obdobje kot ustanovitev Kartagine,<sup>255</sup> osemintrideset let pred prvo olimpijado. Lukij Kinkij, član senata, postavlja čas ustanovitve v četrto leto dvanajste olimpijade,<sup>256</sup> Kvint Fabij pa v prvo leto osme olimpijade.<sup>257</sup> Porkij Katon<sup>258</sup> časa ustanovitve ne opredeli v grškem štetju,<sup>259</sup> pač pa ga, podobno skrben pri zbiranju gradiva o starejši zgodovini kot drugi pisci, postavlja 432 let po trojanski vojni; ta letnica v primerjavi z Eratostenovo kroniko<sup>260</sup> sovпада s prvim letom sedme olimpijade.<sup>261</sup> V svojem drugem delu<sup>262</sup> sem že pojasnil, da so Eratostenovi viri zanesljivi, in pokazal, kako

---

<sup>255</sup> 813 pr. Kr.

<sup>256</sup> 728 pr. Kr.

<sup>257</sup> 747 pr. Kr.

<sup>258</sup> O Katonu gl. poglavje »Začetki rimskega zgodovinopisja«, podpoglavje »Katon«.

<sup>259</sup> Tj. po olimpijadah.

<sup>260</sup> Eratosten (*Eratosthènes*, okoli 285/80–194 pr. Kr.) iz Kirene, vodja Aleksandrijske knjižnice, vsestranski učenjak, čigar dela, med drugim zelo pomembna *Kronika* (*Khronographíai*), so ohranjena le v razpršenih fragmentih. *Kronika*, analistično zastavljeno zgodovinsko delo, se je začela s padcem Troje, ki ga je postavil v leto 1183 pr. Kr.

<sup>261</sup> 751 pr. Kr.

<sup>262</sup> To delo ni ohranjeno, v drugih virih se omenja kot *Khrónoi*.

bi bilo treba uskladiti rimsko in grško štetje. Ni se mi namreč zdelo dovolj zgolj napisati, kakor je napravil Polibij iz Megalopole, da mislim, da je bil Rim ustanovljen v drugem letu sedme olimpijade, pa tudi se nisem zanašal na eno samo tablico, ki jo hranijo vrhovni svečeniki, ne da bi sam preveril napisano. Ne, izpostaviti sem hotel razloge, ki so pritegnili tudi mene, in jih predstaviti vsem, ki bi jih želeli preučiti. V tistem spisu je vse do potankosti razloženo, najnujnejše ugotovitve pa bomo ponovili tudi tu, v tem delu. S tem pa je tako: na splošno velja, da se je pohod Keltov,<sup>263</sup> med katerim je bil zavojevan tudi Rim, zgodil za časa arhonta Pirgiona v Atenah, med 98. olimpijado. Če preračunamo nazaj čas med padcem mesta ter konzulatom Lukija Junija Bruta in Lukija Tarkvinija Kolatina, ki sta bila prva izvoljena konzula po izgonu kraljev, to znese 120 let. To je razvidno iz različnih virov, med drugim tudi iz cenzorskih beležk, ki jih sin prejme od očeta in jih z veliko skrbjo hrani za svoje potomce, kakor bi jim izročal najsvetejšo družinsko zapuščino; mnogo imenitnih mož iz cenzorskih družin hrani te zapise. V teh beležkah je najti zapis o cenitvi<sup>264</sup> rimskega ljudstva dve leti pred padcem mesta in temu dogodku je, podobno kot pri drugih primerih, pripisano: »Med konzulatom Lukija Valerija Potita in Tita Manlija Kapitolina, v 119. letu po izgonu kraljev.« Potemtakem se je prihod Keltov, ki je bil – po zapisih sodeč – dve leti po cenitvi ljudstva, zgodil ravno po polnih 120 letih. Če torej to časovno obdobje obsega trideset olimpijad, potem moramo dopustiti, da sta bila prva konzula izvoljena na položaj za časa arhonta Izagora v Atenah, torej v prvem letu 68. olimpijade.<sup>265</sup>

2,1,1–2 Rim leži v zahodnem predelu Italije ob reki Tiberi, ki se izliva v [Tirensko] morje nekako na sredi polotoka; mesto je od Tirenskega morja oddaljeno 120 stadijev. Njegovi prvi znani prebivalci so bili neki barbari, avtohtono ljudstvo, imenovano Sikeli, ki je prebivalo tudi v mnogih drugih predelih Italije in o katerih se je celo do danes ohranilo kar precej gotovega, med drugim imena nekaterih krajev, ki naj bi bila sikelska, kar priča o njihovi davni tamkajšnji prisotnosti. [...]

Šestnajst generacij po trojanski vojni so Albani združili ta dva kraja<sup>266</sup> v eno samo naselbino in jo obdali z obzidjem in jarkom. Do tedaj so bile namreč tam le ograde za govedo in drobnico ter prostori za pastirje, saj je zemlja tamkaj radodarna s pašo, pa ne le pozimi, temveč tudi poleti, ker jo osvežujejo in napajajo reke. Ljudstvo Albanov je bilo zmešano iz Pelazgijcev, Arkadijcev, Epejcev, ki so

---

<sup>263</sup> Tj. Galcev.

<sup>264</sup> Tj. o cenzusu.

<sup>265</sup> 507 pr. Kr.

<sup>266</sup> Naselbino Palantij, ki so jo bili sezidali Arkadijci, ter naselbino ob kapitolskem griču, ki naj bi jo bili sezidali Grki, ki jih je v Italijo vodil Herakles.

prišli iz Elide, in nazadnje Trojancev, ki so po padcu Troje prišli v Italijo, vodil pa jih je Enej, Anhizov in Afroditin sin. Z Grki so se verjetno pomešali tudi pripadniki okoliških barbarskih ljudstev in še preostali potomci nekdanjih tamkajšnjih prebivalcev, posamezna imena vseh teh ljudstev pa so se umaknila skupnemu imenu Latini, po kralju tistih krajev Latinu. Mesto z obzidjem je torej zraslo 432 let po padcu Troje oziroma v sedmi olimpijadi. Voditelja naselbine sta bila brata dvojčka kraljevskega rodu, enemu je bilo ime Romul in drugemu Rem. Po materini strani sta bila Dardanida, Enejeva potomca; kdo je bil njun oče, je težko z gotovostjo reči, a Rimljani verjamejo, da sta Aresova sinova.<sup>267</sup> Toda brata nista dolgo vztrajala skupaj na čelu naselbine, temveč sta se sprla za oblast: v spopadu, ki je sledil, je eden padel, preživeli, Romul, pa je postal ustanovitelj mesta in ga poimenoval s svojim lastnim imenom. Od številne množice ljudi, ki so prvotno prišli v naselbino, jih je zdaj z njim preostalo le še malo, tri tisoč pešcev in tristo konjenikov.

## O TUKIDIDU

[...] Herodot iz Halikarnasa, ki se je rodil malo pred vojno s Perzijci in živel vse do peloponeške vojne, je razširil predmet zgodovinske razprave in mu dodal nekaj sijaja. Lotil se namreč ni pisanja zgodovine zgolj enega samega mesta ali enega samega ljudstva, temveč se je namenil v enotnem delu zbrati in popisati številne in raznovrstne zgodbe iz Evrope in Azije. Zgodovino je pričel s pripovedjo o lidijskem kraljestvu in jo zaključil s perzijsko vojno ter v enem samem delu zaobjel vse pomembnejše dogodke, ki so se med Grki in barbari odvili v 220 letih. V svoji pripovedi pa je Herodot ubral tudi mičen slog, s katerim se pisci pred njim niso trudili.

Za temi pisci je bil Tukidid, ki ni hotel pisati zgodovine enega samega kraja, kakor denimo pisci Helanikove tradicije, pa tudi Herodota ni hotel posnemati tako, da bi v enem samem delu zbral in popisal vsa dejanja Grkov in barbarov od vsepovsod. Sodil je, da je moč na prvi način<sup>268</sup> ustvariti zgolj skromen in bled zgodovinopisni izdelek, ki bralcu ne more kaj prida koristiti, za drugi pristop pa je menil, da je preširok, da bi mogel človeški um zares natančno razmotriti tolikšno zgodovinsko gradivo. Za svoj predmet si je izbral vojno, v kateri so se med seboj bojevali Atenci in Peloponežani, in se osredotočil na njen opis. Ostal je zdravega duha in telesa vse do konca vojne; svojega dela tako ni zložil iz naključnih pričevanj, temveč je pisal na podlagi lastnih izkušenj o dogodkih, ki se jih je sam udeležil, o tistem pa, čemur zaradi izgnanstva ni mogel biti priča, se je poučil pri najbolj zanesljivih virih. Od svojih predhodnikov se je torej razlikoval najprej po

---

<sup>267</sup> Po rimski onomastiki Mars.

<sup>268</sup> Tj. Helanikov.

izbiri predmeta: v mislih imam to, da se ni odločil za povsem osamljen predmet razprave, pa tudi ne za več razdrobljenih, nepovezanih zgodovinskih poglavij. Razlikoval pa se je od njih tudi po tem, da v pripoved ni vključil nobene mitološke prvine in da s svojim delom ni želel nikogar zavesti ali očarati, pač v nasprotju z vsemi pisci pred njim, ki so pisali o raznih Lamijah, ki so v gozdovih in na jasadah vstajale iz zemlje, pa o dvoživih Najadah z napol živalsko, napol človeško naravo, ki so prišle iz Tartara, preplavale morje in se združile z ljudmi, da se je iz te zveze človeka in božanstva rodil rod polbogov – in še cel kup takšnih zgodb, ki se nam dandanašnji zdijo povsem neverjetne in nespametne.

Vsega tega ne pravim zato, da bi tiste može grajal – v resnici vse predobro razumem, da so, ker so pač pisali zgodovino nekega ljudstva ali dežele, naleteli tudi na povsem mitološke prvine; vsepovsod so se namreč v ljudskem spominu, bodisi v občem izročilu kake dežele bodisi v lokalnih zgodbah, ohranile tudi tovrstne pravljice, kakršne sem omenil. Te so otroci slišali od svojih očetov in jih skrbno prenesli tudi na naslednji rod. In ko je nekdo hotel zgodbe zapisati, se je zdelo samoumevno, da jih zapiše v obliki, kakor so se ohranile izza davna. Tisti pisci so torej v svoje krajevne zgodovine morali vključiti tudi te pisane mitološke zgodbe. Tukidid pa si je izbral točno določeno zgodovinsko snov, v kateri je bil tudi sam udeležen, zato se mu je zdelo povsem neprimerno, da bi svojemu delu dodajal očarljive dramatične primesi, za razliko od prej omenjenih piscev se je odrekel tudi vsakršnemu zavajanju bralca; vodilo mu je bila korist za bralca, kakor je tudi sam zapisal v uvodu svoje zgodovine, namreč: »Pomanjkanje pravičnih prvin v mojem delu za poslušalca najbrž ne bo posebej privlačno, a meni bo dovolj, če se bo zdelo koristno tistim, ki bodo hoteli jasno, natančno podobo preteklih dogodkov, ali prihodnjih, ki se v skladu s človeško naravo morajo ponoviti v enaki ali podobni obliki. Moje delo torej ni imeniten spis, s katerim naj bi osvojil trenutno poslušalstvo, temveč sem ga napisal kot pridobitev za vedno.«<sup>269</sup>

## APIJAN

O tem grškem zgodovinarju antoninskega obdobja (2. stoletje po Kr.) je v modernem zgodovinospisju do druge svetovne vojne in še dlje prevladovalo, z nekaj znamenitimi izjemami,<sup>270</sup> razmeroma nizko mnenje, ki mu

<sup>269</sup> *Peloponeška vojna* 1,22.

<sup>270</sup> Npr. W. Drumann, v: *Geschichte Roms in seinem Übergange von der republikanischen zur monarchischen Verfassung*, 2. izd. v 6 knjigah: P. Groebe, 1899–1929, in pozneje S. Mazzarino, *Il pensiero storico classico* II, 2, Bari 1972.

je pripisovalo epigonstvo, uporabo maloštevilnih, pretežno nekvalitetnih virov ter pomanjkanje lastne presoje. Zgodovinopisje zadnjih generacij je na osnovi poglobljenega študija Apijanovega celotnega dela, predvsem pa natančnih analiz krajših delov njegove *Rimske zgodovine*, njegovo delo ovrednotilo pozitivno, saj se je med drugim izkazalo, da je črpal iz zanesljivih virov, npr. iz Polibija, ter jih smiselno krajšal glede na koncept svojega dela.

Življenjepisni podatki, ki jih je sam zapisal v svoji *Zgodovini*, se ujemajo in dopolnjujejo s podatki iz ohranjene korespondence s prijateljem senatorjem Markom Kornelijem Frontonom, znamenitim govornikom, znanem predvsem po korespondenci z Markom Avrelijem, ki je bil pod Antoninom Pijem učitelj Marka Avrelija in Lucija Vera. Apijan se je rodil verjetno za Trajanove vlade v romanizirani premožni družini v Aleksandriji v Egiptu, kjer je opravljal več visokih upravnih služb in bil zelo verjetno sprejet med rimske plemiče (*ordo equester*). Preselil se je v Rim, kjer se je gibal v najvišjih krogih, čeprav kot Grk iz Egipta ni mogel biti sprejet med senatorje. Iz Frontonovih pisem je razvidno, da sta skupaj dnevno študirala, torej je tudi Apijan študiju posvetil zelo veliko časa, kar pomeni, da so mnenja, ki mu pripisujejo kompilacijo zgodovinske snovi iz enega ali dveh drugorazrednih virov, nedvomno zgrešena.

*Rimsko zgodovino (Romaiká)* je napisal na starost, verjetno proti koncu vlade Antonina Pija, pred začetkom partske vojne Lucija Vera leta 165, kajti Evfrat je še smatral za mejo imperija. Konstantinopelski patriarh Fotij iz 9. stoletja v svoji *Zgodovinski knjižnici* navaja 24 knjig Apijanove *Zgodovine*:

- |                                     |                                |
|-------------------------------------|--------------------------------|
| 1. Zgodnji Rim v dobi kraljev       | 2. Italska zgodovina           |
| 3. Samniti                          | 4. Kelti                       |
| 5. Zgodovina Sicilije in otočja     | 6. Zgodovina Iberije           |
| 7. Vojne s Hanibalom                | 8. Zgodovina Libije            |
| 9. Zgodovina Makedonije (z Ilirijo) | 10. Zgodovina Grčije in Jonije |
| 11. Zgodovina Sirije in Partov      | 12. Vojne z Mitridatom         |
| 13.–21. Državljske vojne            | 22. Doba 100 let do Trajana    |
| 23. Zgodovina Dakije                | 24. Zgodovina Arabije          |

Od teh knjig so ohranjene le nekatere. Žal so izgubljene knjige, v katerih je Apijan obravnaval zgodovino rodnega Egipta (6.–9. knjiga *Državljskih vojn, Emphýlia*; te knjige so bile nadaljevanje državljskih vojn po smrti Seksta Pompeja, sina Pompeja Velikega) oz. dogodke polpreteklosti

in sodobnosti (zadnje tri knjige). V teh bi namreč njegove odlike zgodovinarja, zlasti samostojna presoja dogodkov, najbolj prišle do izraza.

Pet ohranjenih knjig *Državljskih vojn* predstavlja najpomembnejši del njegove *Rimske zgodovine*, kajti to je edina ohranjena kontinuirana pripoved za dobo od Grakhov do konca drugega triumvirata, torej do konca zveze (verjetno do 1. jan. 32 pr. Kr.) Marka Antonija in Oktavijana (Lepid je bil tedaj že odrinjen na rob političnega dogajanja). Od drugih so ohranjene še knjige od 6. do 8., od 9. le izvleček in dodatek, namreč za nas pomembna *Ilirska zgodovina* (*Illiriké*); dalje knjige od 11. do 17., medtem ko so od ostalih ohranjeni le odlomki. Že leta 1477 je izšel latinski prevod Apijanove *Rimske zgodovine*, ki ga je oskrbel Pier Candido Decembrio.

Sam Apijan pravi, da je njegovo delo kompilacija, saj drugače tudi ne bi bilo mogoče, vendar je napisana po njegovem izboru snovi in v njegovem lastnem stilu. Imel je torej svoj koncept in njemu je prilagajal pisanje zgodovine; posebej so ga zanimale diplomatske in vojaške zadeve. Zanimivo je, da je nekajkrat izrazil svoje mnenje tudi o dogodkih daljne preteklosti. Delo je napisano v stvarnem in preprostem slogu brez olepšav in aticizmov, kratke in jasne govore je napisal sam, kar je bilo v grško-rimskem zgodovinospisju pravilo. Svojo *Zgodovino* je namenil izobraženemu grško govorečemu občinstvu, kar kažejo številne razlage rimskih institucij in običajev.

Geografska razdelitev zgodovine po deželah, ki so jih Rimljani zaporedoma osvojili, nima pravih predhodnikov, razen morda Eforja, od katerega pa je žal premalo ohranjeno za merodajno presojo. Kaže, da gre za Apijanov izvirni doprinos, katerega slaba stran je le, da se ni mogel povsem izogniti določenemu ponavljanju. S svojo razdelitvijo zgodovinske snovi je vplival na Flora in Prokopija.

Zgodovinar le redko uporablja zgolj en vir; Apijan, ki je bil zelo načitan, jih je nedvomno mnogo. Veliko piscev citira po imenu, veliko navaja anonimnih mnenj in ni razloga, da bi omembe teh imen pri njem smatrali za neke vrste okrasno krinko, pri čemer bi mu pripisali zgolj uporabo nekega drugorazrednega pisca, iz katerega naj bi suženjsko črpal, kot je menil E. Schwartz (*Appianus* (2), v: RE 2.1, 1896, 216–237). Med zgodovinskimi deli in zgodovinarji, ki jih Apijan poimensko omenja, velja omeniti spise egipčanskih kraljev, anale Pavla Klavdija (morda Kvinta Klavdija Kvadrigarija), Cezarjeva poročila, Kvinta Fabija Piktora, Polibija, Hieronima iz Kardije, Avgustove spise, Azinija Poliona in druge, kljub temu pa mu, zanimivo, kot vir pogosto pripisujejo manj znane zgodovinarje, ki jih ne omenja, npr. Timagena. Nedvomno je vire med seboj primerjal in skušal



usklajevati, ne vedno najbolj uspešno, na kar kažejo podatki v njegovem delu, ki si nasprotujejo; omembe iz sodobnosti so redke.

Drumannovo ovrednotenje Apijanovega dela se zdi še vedno eno najustrežnejših: »Bolj kot drugi zgodovinarji, ki so pisali o istih obdobjih, predvsem Kasij Dion in Plutarh, naj bi razumel značaje vodilnih osebnosti in znal odkriti prave motive in vzroke za različne zgodovinske dogodke. Njegov vpogled v ozadje dogajanj je bil od vseh najbolj prodoren, čeprav je pogosto pomešal kronologijo.« Njegovo besedilo je najboljše od vseh ohranjenih za obdobje Grakhov in Sulove monarhije, neprimerno boljše od Plutarhových biografij in raztresenih podatkov pri Diodorju. Njegova *Zgodovina* je skrbno sestavljena in napisana v zelo berljivem slogu, zato ni čudno, da je vplivala tako na umetnike, npr. Shakespearja, katerega Antonij nesporno kaže značajske poteze moža, kakršnega je opisal Apijan, kot na filozofe in politike, npr. Karla Marxa, ki ga je bral v grškem izvirniku.

M. Š. K.

**Literatura:** Brodersen 1993, Goldmann 1988, Gowing 1992,

Šašel Kos 2005, Welch (ur.) 2015, White 1912–1915.

### **ILIRSKA ZGODOVINA<sup>271</sup>**

Četrto in peto poglavje iz *Illyriké* govorita o napadu Keltov in drugih plemen z Balkana, ki so se jim pridružila, na Delfe. Izropali so zaklade delfskega prerочиšča, kar jim je nakopalo Apolonovo maščevanje. Zgodovinsko ozadje te epizode je prihod Keltov v vzhodne Alpe, Panonijo in na Balkanski polotok v zgodnjem času keltskih selitev, kar je povzročilo zelo velike spremembe v poselitvi teh dežel. Kelti so v tem času prišli vse do Galatije v Mali Aziji, ki so jo za stalno poselili, medtem ko so se z Balkanskega polotoka vrnili, razen Skordiskov, ki so ostali v Sremu in na območju Singiduna/Beograda.

4,8. Avtariejci pa so – tako se govori – zašli v skrajno nesrečo, ker jih je Apolon kaznoval z zaslepljenostjo. Pridružili so se namreč Molistomu in Keltom, imenovanim Kimbri, v pohodu proti Delfom, vendar so jih večji del takoj, še pred napadom, pokončali nalivi, viharne nevihte in strele, ki so jih zadele. Nad tiste pa, ki so se vrnili, se je zgrnila brezmejnna množica žab, katerih gnijoča telesa so zastrupila vodne izvire. (§ 9) Iz zemlje so se vzdigovalе škodljive pare in med Iliri povzročile kugo, ki je bila posebej uničujoča za Avtariejce, dokler niso zbežali s svojih domačij.

---

<sup>271</sup> Prevod M. Šašel Kos.

S seboj so prenašali kugo in iz strahu pred njo jih nihče ni hotel sprejeti. Prehodili so triindvajset dni dolgo pot in se naselili na močvirnem in neposeljenem območju Getov, v bližini ljudstva Bastarnov. (§ 10) Keltom je bog stresel zemljo in porušil mesta; nesreč ni bilo konec, dokler niso tudi ti zbežali iz domačih krajev in vdrli na ozemlje svojih sokrivcev Ilirov, ki jih je oslabil kužna bolezen. Ropali so po njihovi deželi in si nakopali kugo, spet od tam zbežali in plenili vse do Pirene. Ko so se vračali na vzhod, so jim Rimljani, ki so se spominjali prejšnjih vojn s Kelti in se bali, da ne bi tudi ti vdrli čez Alpe v Italijo, poslali nasproti vojsko z obema konzuloma, ki so jo barbari popolnoma pokončali. (§ 11) Ta rimski poraz je zasejal po vsej Italiji velik strah pred Kelti, dokler niso za svojega poveljnika izbrali Marija, ki se je nedolgo pred tem uspešno bojeval proti libijskim Nomadom in Mavruzijcem, ter premagali Kimbre in jim večkrat prizadeli hude izgube, kot sem poročal v svoji keltski zgodovini. Ti so se že močno oslabljeni in zaradi svoje nemoči izključeni iz vseh dežel vrnili v domovino, potem ko so povzročili in pretrpeli mnogo zla.

5.12. Takšen konec brezbožnosti je torej bog namenil Ilrom in Keltom. Kljub temu pa niso nehali ropati svetišč, temveč so ponovno skupaj s Kelti tudi nekateri Iliri, predvsem Skordiski, Medi in Dardanci, vdrli v Makedonijo in Grčijo, izropali mnogo svetišč – tudi delfsko – in tedaj prav tako izgubili mnogo mož. (§ 13) Rimljani, ki so se s Kelti prvič spopadli pred dvaintridesetimi leti ter se od tedaj občasno z njimi bojevali, so takrat že imeli pod oblastjo Grčijo in Makedonijo in so pod poveljstvom Lucija Scipiona Ilire zaradi tega svetoskrunskega rop napadli. Pravijo, da sosednja ljudstva skrunilcem templjev niso prišla na pomoč, temveč so jih hote brez pomoči prepustila Scipionu, dobro si v svesti nesreče, ki je zaradi Avtariejcev zadela vse Ilire. (§ 14) Scipion je, kot pravijo, strl moč Skordiskov, kar pa jih je še ostalo, so se baje zatekli k Istru in se naselili na rečnih otokih; z Medi in Dardanci pa je sklenil pogodbo in sprejel za podkupnino svetišču pripadajoče zlato. Eden od italjskih piscev tudi trdi, da so se predvsem iz tega razloga po Luciju Scipionu razbohotile državljanske vojne vse tja do uvedbe monarhije. (§ 15) Toliko naj bo za uvod o ljudstvih, ki jih Grki imenujejo Ilire.

## **RIMSKA ZGODOVINA<sup>272</sup>**

Čeprav imajo Rimljani oblast nad tolikimi in tako imenitnimi ljudstvi, so si Italijo mukoma v celoti podjarmili šele v petsto letih. Polovico tega časa so bili pod vladavino kraljev, ki so jih nato izgnali in si prisegli, da kraljem ne bodo več podložni; uvedli so aristokracijo in odslej svoje vladarje volili vsako leto. V naslednjih dvesto

---

<sup>272</sup> Prevod in opombe G. Pobežin.

letih po tem petstoletnem obdobju se je njihov imperij mogočno razširil; njihova vladavina nad tujimi ozemlji je bila brez primere, saj so si podjarmili številna ljudstva.

Ko se je nad svoje nasprotnike povzpel Gaj Cezar<sup>273</sup> in si prilastil trdno, gotovo oblast, je sicer ohranil obliko in ime [dotedanje] državne ureditve,<sup>274</sup> vendar je zavladal kot edini vladar nad vsemi. Vse odtlej je Rim vladavina enega, le da svojih vladarjev ne imenujejo kralji – sodim, da iz spoštovanja do starodavne zaprisege –, pač pa jih imenujejo »imperatorji«, kar je bil tudi naziv za nekdanje [vrhovne] vojaške poveljnike. Dejansko pa so v vseh pogledih kralji.

[...]

Preudarnost in naklonjena usoda sta rimski državi prinesli trajnost in mogočno razsežnost; v stremljenju za tem so Rimljani vse druge prekosili v pogumu, vztrajnosti in vzdržljivosti. Niso se kar veselili vsakega uspeha, preden so zagotovo imeli vajeti oblasti trdno v rokah, pa tudi neuspehi jih niso kar tako potrli: lahko se je primerilo, da so v enem samem dnevu izgubili 20.000 mož, naslednjega dne 40.000 in spet drugič 50.000, medtem ko je bilo lahko samo mesto ves čas v nevarnosti. Tudi lakota, kuga in nemirni upori – včasih kar vse obenem – niso mogli omajati njihovega vztrajnega poguma, dokler niso po 700 letih naporov in nevarnosti dosegli sedanje moči in v blagostanju poželi sadove svoje preudarnosti.

O tem so pisali mnogi grški in rimski pisci; ta zgodovina<sup>275</sup> je še celo daljša od zgodovine makedonske države, ki je bila najdalgotrajnejša v poprejšnjem obdobju. Ker sem torej hotel podrobno spoznati prednosti Rimljanov pred vsakim posameznim ljudstvom, me je moje delo pogosto vodilo iz Kartagine v Hispanijo, iz Hispanije na Sicilijo ali v Makedonijo, od tam pa zopet k drugim ljudstvom, bodisi kot člana kakega odposlanstva bodisi v spremstvu kake zavezniške vojske; nato me je pot kakor potepuha zopet zanesla v Kartagino ali na Sicilijo, iz teh krajev pa vnovič kam drugam, ne da bi svoje raziskave tam zares dokončal. Naposled sem posamezne odlomke svojega dela povezal v celoto o tem, kolikokrat so se Rimljani na Siciliji vojskovali ali koliko so tja poslali diplomatskih odprav in o njihovem siceršnjem tamkajšnjem ravnanju, s katerim so razmere na Siciliji privedli do sedanjega stanja. Pišem tudi o tem, kolikokrat so bili Rimljani v vojni s Kartazani in kolikokrat so z njimi sklenili premirje, kolikokrat so k njim poslali svoje diplomatske predstavnike in kolikokrat so sami sprejeli njihove, koliko škode so jim prizadejali in koliko so je od njih utrpeli, preden so naposled razdejali Kartagino in zavojevali Afriko; ne nazadnje o tem, kako so ponovno pozidali Kartagino, in

---

<sup>273</sup> Tj. Gaj Julij Cezar.

<sup>274</sup> Tj. republike.

<sup>275</sup> Tj. zgodovina rimske države.

o tem, kako so razmere v Afriki uredili do sedanjega stanja. Ta vprašanja sem si zastavljal tudi v zvezi z drugimi ljudstvi, da bi preučil njihove šibkosti ali odporno vztrajnost v stikih z Rimljani, na drugi strani pa prednosti in srečo njihovih zavojalcev ter druge morebitne razloge za njihov uspeh.

V prepričanju, da želi še kdo spoznati zgodovino Rimljanov na ta način, sem poglavja svojega dela sestavil po posameznih ljudstvih; kar se je sočasno [s tem, o čemer pišem] dogajalo drugim, sem izpustil in obravnaval v ustreznem poglavju. Navajanje natančnih datumov k posameznim stvarim se mi je zdelo odveč; navedel sem jih le ponekod, ob najpomembnejših dogodkih. Kar pa zadeva osebna imena, so imeli Rimljani, podobno kot tudi vsi drugi, nekda le po eno ime, kasneje pa dve; nedolgo zatem so v namen lažje razpoznave nekateri dobili še tretje ime, ki izhaja iz kake osebne izkušnje ali posebne vrline, podobno kakor so tudi nekateri Grki poleg imena imeli še nadimek. Sam bom za razpoznavo posameznikov pri nekaterih navedel vsa imena, predvsem pri tistih imenitnejših. Večinoma pa bom te in one imenoval z njihovimi vsakdanjimi imeni.

[...]

Posamezna ljudstva [in vojne z njimi] so torej obravnavana v posebnih knjigah; državljanske vojne so obravnavane po udeleženi poveljnikih.<sup>276</sup> V zadnji knjigi bodo prikazane sedanje vojaške zmogljivosti Rimljanov, dohodki, ki jih uživajo od posameznih provinc, morebitni stroški, ki jih imajo s pomorsko dejavnostjo, in podobne reči.

Prav je, da začnem pri ljudstvu, katerega odlike so predmet mojega dela. Kdo sem, ki sem napisal vse to, vedo mnogi in tudi sam sem že namignil. Povedano nekoliko bolj naravnost, sem Apijan iz Aleksandrije, ki sem se doma povzpел na najvišji položaj in sem pred cesarji nastopal v pravih, dokler me niso imeli za primerne za položaj pooblaščenca.<sup>277</sup> Če pa bi kdo rad o meni izvedel še kaj več, sem sestavil spis tudi na to temo.<sup>278</sup>

## LUKIJAN

Lukijan kot satirik in kritik ne bi imel pravega mesta v zgodovinski čitanki,

---

<sup>276</sup> Rimske državljanske vojne je Apijan obdelal po razdelkih, ki jih je naslovil z imeni njihovih poglavitnih udeležencev, npr. Marija in Sule ali Pompeja in Cezarja.

<sup>277</sup> Apijan je nastopal na cesarskem sodišču v Rimu, najverjetneje kot *advocatus fisci*.

<sup>278</sup> O tem avtobiografskem delu žal ni znanega nič več kot ta Apijanov notica.

če ne bi bil avtor zanimivega satiričnega spisa *Kako je treba pisati zgodovino*, edinega s takšnim naslovom, ki se nam je ohranil iz antike. Ciceron je namreč izrecno zapisal, da v njegovem času ni bilo nobene posebne študije, ki bi bila posvečena zgodovinopisju (*De orat.* 2,62–64), in tudi pozneje je ni nihče napisal. Lukijan se je rodil v Samozati v Siriji v zadnjih letih Trajanove vlade (Trajan je umrl leta 117), umrl pa po smrti Marka Avrelija leta 180; cesarjevo smrt namreč omenja v svojem delu *Lažni prerok Aleksander*. Biografske podatke o njem najdemo predvsem v njegovih delih (npr. v spisu *O sanjah* ali *Lukijanovo življenje*, *Dvakrat obtoženi* in v *Apologiji*) in so večinoma literarno obarvani. Starši so želeli, da bi se pri stricu izučil za kiparja, kar pa Lukijanu ni ugajalo, ker si je želel visoke izobrazbe. Njegov materni jezik je bil po vsej verjetnosti aramejski, vendar se je šolal na grških šolah, verjetno na eni retorskih šol v Joniji, in je grščino dovršeno obvladal. Deloval je na sodiščih, več let pa je preživel kot uspešen potujoči govornik v Grčiji, Italiji in Galiji in je brez dvoma znal latinsko, o čemer priča ne le njegov spis *O jezikovnem spodrseljaju pri pozdravljanju*, temveč tudi dejstvo, da je v starejših letih opravljal državno službo: pri upravniku Egipta je bil nadzornik obveščevalne službe (*archistator praefecti Aegypti*). Bil je v Rimu, kar je razvidno iz spisa *O Nigrinu*, potoval je ob Padu, kar omenja v delu *O jantarju* ali *O labodih*; o njegovih potovanjih po Galiji priča predavanje *Herakles*, v katerem Lukijan opisuje nenavadno upodobitev Herakla, ki jo je videl pri Keltih: stavec s kijem v desnici in lokom v levisi, s preluknjanim jezikom, s katerim smehljaje se vodi na zlatih in jantarnih verigah celo množico ljudi, ki mu rade volje sledijo. Kelti naj bi po Lukijanovi interpretaciji namreč pripisovali Heraklu govorniške sposobnosti, ki so na starost večje kot v mladosti.

Lukijan je živel največ v Atenah, kjer je spoznal kinišknege filozofa Demonaksa, o katerem je pozneje napisal življenjepis, in morda se je pod njegovim vplivom preusmeril od retorike k filozofiji. V času partske vojne Lucija Vera, sovladarja Marka Avrelija, se je mudil v Antiohiji, kjer je verjetno napisal vsaj osnutek satiričnega eseja *Kako je treba pisati zgodovino*. V bizantinski literarni enciklopediji iz konca 10. stoletja z naslovom *Suda* (oz. manj pravilno *Suidas*), v kateri je Lukijan označen kot antikrist, je omenjeno, da je v Antiohiji najprej deloval kot neuspešen odvetnik, kar bi utegnilo pomeniti neuspešno govorniško kariero in pojasniti njegovo preusmeritev k filozofiji. Ni popolnoma jasno, kako se je izoblikovalo mnenje, ki mu daje tako oster protikrščanski pečat, kajti Lukijan dejansko le na maloštevilnih mestih omenja kristjane in imenuje Kristusa sofista,

predvsem v spisu *O koncu Peregrina*, kar pa tako ostre sodbe nikakor ne upravičuje. Bizantinski učenjak in konstantinopelski patriarh Fotij iz 9. stoletja ga je označil predvsem kot nasprotnika poganškega malikovanja in kritika človeške neumnosti (*Bibl.* 128).

Pod Lukijanovim imenom je ohranjenih 82 krajših in daljših spisov, od katerih jih približno 70 že dolgo nesporno velja za pristne, nekaj pa jih je tudi nepristnih, npr. *Lukij ali osel*, zgodba, ki nam je bolj znana v Apulejevi varianti z naslovom *Metamorfoze*. Večji del Lukijanovega opusa predstavljajo dialogi (*Pomenki bogov, Pomenki morskih bogov, Prometej ali Kavkaz, Pomenki heter, Timon ali Odljudnik, Ikaromenip ali Nadoblačnik, Zevs na zaslišanju, Zevs se pritožuje* idr.). Poleg njih so ohranjeni njegovi zgodnji retorični spisi, daljša povest *Resnične zgodbe*, nekaj uvodov k javnim govorniškim nastopom in vrsta različnih razprav. Le malo spisov je mogoče kronološko opredeliti, izdaje Lukijanovih del se pri njihovem zaporedju najpogosteje ravnajo po najboljšem rokopisu *Vaticanus 90*, medtem ko je vseh rokopisov z Lukijanovimi deli okoli 150. Zagovorniki teorije, da je bil Lukijan pri ustvarjalnem delu predvsem odvisen od literarnih motivov, ki jih je uporabljal kot klišeje in jih prilagajal svojim skeptičnim nazorom in satiri, navajajo za dokaz dejstvo, da je obravnaval tradicionalne religiozno-mitološke motive, ne pa pojavov svojega časa, kot npr. astrologijo, verovanje v demone in različne oblike misticizma. Toda kako globoko so nanj vplivali prav ti pojavi, kaže njegov spis *Lažni prerok Aleksander*. Tedanje praznoverje in vero v nadnaravne pojave pa osvetljuje tudi njegov spis *Ljubitelj laži*.

Helenistični pisci so za svojo snov iskali izrazito malo znane, lokalne legende in ob njih razkazovali svojo literarno razgledanost, medtem ko je Lukijan izbiral motive, ki so bili vsem zelo dobro znani in domači; tudi vpliv sodobnosti na Lukijanovodelo je bil velik in kritično je gledal na razmerje med bogatimi in revnimi.

V treh delih Lukijan obravnava izrazito sodobno tematiko: *Kako je treba pisati zgodovino, Lažni prerok Aleksander* (obeh napisanih v obliki pisma) in v delu *O koncu Peregrina*, v katerem želi razkrinkati h krščanstvu spreobrnjenega kinika Peregrina Protea, v svojem času znane, vendar moralno vprašljive osebnosti, ki se je na starost ponovno odločil za kiniški življenjski ideal, hkrati pa navdušil za indijsko filozofijo in se v Olimpiji zažgal na grmadi po igrah leta 165.

Kritični esej o zgodovinopisju, ki je imel na pisce do 20. stoletja razmeroma velik vpliv, ocenjujejo zelo različno, pozitivno predvsem tisti, ki

se niso ukvarjali posebej z Lukijanom, medtem ko mu poznavalci Lukijanovega dela očitajo neizvirnost. Vendar je bil spis napisan ob Verovi partski vojni (162–166), okoli leta 166, in je bil kot dokument, ki je obravnaval sodobno tematiko, nedvomno aktualen. Lukijan se je v njem zavzel za pragmatično zgodovino, kakor ga je opredelil Tukidid. Lukijanovi pogledi na zgodovino kažejo izredno veliko podobnost s Polibijevimi, vendar Polibija ne omenja. Močno pa se razlikujejo od teorije Dionizija iz Halikarnasa, ki je zagovarjal predvsem retorično estetske nazore in poudarjal izbiro prave tematike, na osnovi česar je absurdno obsodil Tukidida, češ da je pisal o propadu svojega mesta. Lukijanov spis kaže podobnost s Horacijevim *Ars Poetica*, v čemer se morda zrcali univerzalnost visokošolske izobrazbe v rimskem imperiju. Ni izključeno, da so osebe, ki jih Lukijan poimensko omenja, resnične, vendar ostaja ta problem še odprt. Zgodovinarji, ki v spisu nastopajo, so pri F. Jacobyju<sup>279</sup> naštetih kot avtentični, tako npr. Crepereius Calpurnianus in zdravnik Callimorphus.

Tudi pri eseju *Lažni prerok Aleksander*, ki ga je Lukijan napisal po letu 180, ni povsem jasno, v kolikšni meri gre za avtentični zgodovinski dokument in koliko je v njem izrazito literarnega. Čeprav gre za invektivno, ki je literarna zvrst z določenimi pravili, pa je vendarle jasno, da je določen del Lukijanove pripovedi zgodovinsko zanesljiv, kar dokazujejo tudi novci, napisi in druge arheološke najdbe. Naslovnik eseja v obliki pisma je *Celsus*, morda identičen s Celzom, avtorjem spisa *Resnični nauk*, v katerem je napadel kristjane in ki ga je zavrnil Origen (okoli leta 245) v delu *Contra Celsum*. Celz naj bi bil po Origenu epikurejec iz antoninskega obdobja, ki je poleg omenjenega dela napisal tudi razpravo o čarovništvu, torej bi bil idealen Lukijanov naslovnik. Lukijan v njem razgalja Aleksandra, ki je v Abonutejhu, manjšem paflagonijskem mestu, ustanovil Glikonov kult s preročiščem. Glikon, krotka kača velikanka, naj bi bil novi Asklepij, kult Asklepija in Higijeje pa je v Abonutejhu obstajal že prej in zelo verjetno tudi z njim tesno povezan kult kače. Aleksander, ki je bil nedvomno zelo močna osebnost, se je razglasil za božjega človeka, sina enega od Asklepijevih sinov Podalejrija. Preročišče, ki je uživalo v rimskem imperiju veliko slavo – po njegovi prerokbi se je ravnal tudi glavni štab vojske Marka Avrelija v času markomanskih vojn –, je obstajalo vsaj še stoletje po Aleksandrovi smrti, saj je dokumentirano na novcih vse do Trebonijana Gala (251–253), ko je novčno kovanje prenehalo, zelo verjetno pa je živelo še naprej.

---

<sup>279</sup> F. Jacoby, *Fragmente der griechischen Historiker*.

Lukijan je eden najvidnejših, čeprav kontroverznih predstavnikov druge sofistike, renesanse grškega slovstva v 1. in 2. stoletju po Kr. Pisal je v elegantno preprostem jeziku in stilu, ki sta temeljila na zanj značilnem občutku za zmernost. Te se je držal tudi pri uporabi atiške grščine in grajal ekstremneže, ki so z aticizmi pretiravali.

M. Š. K.

**Literatura:** Baldwin 1973, Jones 1986, Macleod 1987, Mestre, Gómez (ur.) 2010, Robinson 1979, Sovrè 1946, Šašel Kos 1985.

### KAKO JE TREBA PISATI ZGODOVINO<sup>280</sup>

Uvodoma Lukijan omeni, kako je v času kralja Lizimaha (enega naslednikov Aleksandra Velikega) prebivalce Abdere – ti so bili znani po svoji omejenosti – po uprizoritvi Evripidove Andromede zaradi zelo sugestivne igre igralca Arhelaja prizadela »tragiška« mrzlica.

2 Če si torej dovolimo primeru, kot pravijo, je »abderitsko zlo« zdaj prizadelo velik del literarnega sveta. Pa ne da bi uprizarjali tragedijo – zabloda bi bila manjša, če bi bili obsedeni od jambov koga drugega, pa še dobrih povrhu – ne, odkar je namreč prišlo do sedanjega položaja, vojne z barbari, poloma v Armeniji in nato zmag, ki so se vrstile druga za drugo, že prav vsak piše zgodovino. Še več, vsi hočejo biti Tukididi, Herodoti in Ksenofonti in zdi se, da je izrek »vojna je mati vsega« resničen, saj je na mah spočela kopico zgodovinarjev. [...]

5 In vendar jih mnogo misli, da za to dejavnost ne potrebujejo nobenega nasveta, podobno kot ne potrebujejo kakega posebnega znanja pri hoji, gledanju ali hranjenju; nasprotno, prepričani so, da je pisanje zgodovine povsem preprosta stvar, ki se ji z lahkoto priučiš; po njihovem mnenju jo obvlada vsak, ki lahko izrazi z besedami to, kar mu pride na misel. Tudi sam veš, prijatelj, da zgodovina ne sodi med stvari, ki se jih človek nauči in jih zlahka piše; kot vsaka druga literarna zvrst zahteva ta še posebno veliko premišljanja, zlasti če želi kdo ustvariti »trajno dobrotno«, kot pravi Tukidid. Vem, da jih ne bom mnogo spreobrnil, nekaterim se bom zdel celo zoprni, predvsem tistim, ki so svojo zgodovino že končali in predstavili občinstvu. [...]

7 Kar se tiče napak v zgodovinopisju, bi ti ob poglobljanju vanj odkril prav take, kot sem jih sam opazil pri poslušanju, posebej če bi prisluhnil kar vsem po vrsti. Vendar bi bilo zdaj umestno, če kot primer navedem nekaj slabo napisanih zgodovinskih sestavkov. Oglejmo si prav res veliko napako: to namreč, da veliko

<sup>280</sup> Prevod in opombe M. Šašel Kos.



zgodovinopiscev zanemarja pripoved o dogodkih in se dolgo zamudi pri hvali vladarjev in poveljnikov, pri čemer domače kujejo v nebo, sovražnikove pa blatijo brez vsake mere. Ne zavedajo se, da tisto, kar loči in razmejuje zgodovino od slavospeva, ni le neznatna ožina, ampak je med njima velik zid oziroma, če si izposodimo primeroma iz besednjaka glasbenikov, med njimi sta dve celi oktavi. Pisec slavospeva misli zgolj na to, kako bi čim bolj hvalil in laskal tistemu, ki ga hvali, zato mu bo malo mar, če bo dosegel cilj tudi z lažjo. Zgodovina pa ne prenese laži, niti majhne ne, nič bolj kot sapnik ne more sprejeti vase tistega, kar kdo pogoltne, kot vedo že sinovi zdravnikov.

8 Poleg tega se taki pisci ne zavedajo – tako se vsaj zdi –, da so namen in pravila poezije in pesmi popolnoma drugačna od zgodovinskih. Pri poeziji je namreč svoboda neomejena in pesnikova volja je edini zakon. Navdihnjen je od boga in prepustil se je Muzam; če hoče torej vpreči v voz krilate konje, drugim pa ukaže teči po vodi ali po vrhu žitnih klasov, mu ne bo nihče zameril. [...]

V takšnih opisih pokrajin in votlin se izživljajo zato, ker ne znajo razlikovati med pomembnim in nepomembnim oziroma sploh ne vedo, kaj bi pisali; ko pa se znajdejo sredi kopice pomembnih dogodkov, so podobni novo obogatelemu služabniku, ki je pred kratkim dedoval po gospodarju, pa ne ve niti, kako se je treba obleči, niti kako olikano vesti. Kadar ima na razpolago ptičje, svinjsko ali zajčje meso, se velikokrat baše s kašo ali s prekajenim mesom, dokler skoraj ne počí od hrane.

20 Ta mož torej, ki sem ga omenil, je rad opisoval tudi povsem neverjetne rane in nenavadne smrti; kako je bil nekdo ranjen v palec na nogi, pa je na mestu izdihnil, ali kako je poveljnik Prisk<sup>281</sup> le zakričal, pa je na mah umrlo sedemindvajset sovražnikov. Za število padlih je navajal lažne številke, ki se niso ujemale z uradnimi navedbami častnikov. Tako naj bi pri Evropu<sup>282</sup> padlo 70.236 sovražnikov, na rimski strani pa le dva ob devetih ranjencih. Mislim, da ne bi nihče, ki je pri zdravi pameti, verjel takim podatkom. [...]

Lukijan pred naslednjim odlomkom omenja takšne zgodovinarje, ki napišejo bodisi preveč velikopotezen uvod glede na skromno zgradbo dela bodisi uvod izpustijo, misleč, da je tako napravil tudi Ksenofont, ki je le navidezno začel *in medias res*, dejansko pa njegovo pripoved uvaja vsebinski uvod.

---

<sup>281</sup> M. Staius Priscus, vladarski namestnik v Kapadokiji.

<sup>282</sup> Mesto v Siriji ob Evfratu, kjer je leta 165 odločilna bitka.

Vendar je vse to še moč prenesti, saj gre večinoma za napake v izražanju in razporeditvi; da pa si kdo izmisli celo lego mest in se pri tem zmoti ne le za nekaj parasang,<sup>283</sup> ampak za cele dneve hoda, kakšnemu stilu pisanja je to podobno. Eden takih piscev je na primer tako malomarno zbiral podatke, da je pogršil celo v tem, kar bi lahko izvedel od vsakega Sirijca ali pa iz pogovorov pri brivcu, kjer se menijo o takih stvareh. Tako je za Evrop dejal naslednje: »Mesto Evrop leži v Mezopotamiji, dva dni hoda od Evfrata; naselili so ga prebivalci Edese.«<sup>284</sup> Kaže, da mu to ni bilo dovolj, pa je ta odlični pisec v isti knjigi dvignil celo moje rojstno mesto Samosato z akropolo in obzidjem vred in jo prestavil v Mezopotamijo; tam naj bi jo po njegovem obkrožali reki, ki naj bi tekli v njeni neposredni bližini in bi se skoraj dotikali njenih zidov. Je pa res smešno, dragi Filon, če se bom moral zdaj pred teboj zagovarjati, da nisem niti Part niti iz Mezopotamije, kamor me je ta občudovanja vredni zgodovinar tako mimogrede prestavil. [...]

Nič manj se ni osmešil tale, dragi Filon, ki še nosu ni pomolil iz Korinta, niti do Kenhrej<sup>285</sup> ni prišel, kaj šele da bi bil videl Sirijo ali Armenijo, pa je takole začel, če se prav spominjam: »Oči so zanesljivejše od ušes. Pisal bom torej le o tem, kar sem sam videl, ne pa o stvareh, o katerih sem samo slišal.« Tako natančno je vse videl, da je za partske kače<sup>286</sup> trdil (kača je namreč pri Partih znamenje za vojaško enoto in označuje, če se ne motim, tisoč mož), da so žive in ogromne zveri, ki živijo v Perziji, malo nad Iberijo; Parti jih privežejo na velike kole, jih dvignejo visoko v zrak in z njimi povzročajo že iz daljave preplah, medtem ko se približujejo. V samem spopadu pa, ko se mož bojuje z možem, jih osvobodijo in spustijo nad sovražnike. Že precej naših so takole požrle, okoli drugih pa so se ovile, jih zadušile in zmečkale. O tem se je bil baje sam prepričal, ko je prizor na varnem opazoval z visokega drevesa. Prav je storil, da se ni zverem izpostavljal iz prevelike bližine, saj bi utegnili izgubiti odličnega pisatelja, ki se je poleg vsega v tej vojni še mimogrede proslavil s številnimi slavnimi dejanji. Udeležil se je več bitk, pri Suri<sup>287</sup> naj bi bil celo ranjen, pa se je tedaj gotovo le sprehajal med Kranejem in Lerno.<sup>288</sup> Vse te zgodbe je prebiral pred Korintčani, ki so dobro vedeli, da niti na steno naslikane bitke ni videl, še orožja ni poznal in bojnih naprav in niti tega ni vedel,

---

<sup>283</sup> Parasanga je perzijska merska enota, ki je enakovredna eni petini dnevnega hoda: 5550 m.

<sup>284</sup> Mesto v Siriji.

<sup>285</sup> Kenhreje: korintsko pristanišče.

<sup>286</sup> Bile so iz blaga.

<sup>287</sup> Utrjeno mesto ob Evfratu.

<sup>288</sup> Kranej in Lerna sta bili predmestji Korinta.

kaj pomenijo besede kot vojaški oddelki in naborni sezname. Še zavedal se ni, da zamenjuje bočno falango s krilom vojske, to pa s čelno linijo.

Najboljši pa je bil nekdo, ki je vse, kar se je bilo zgodilo v Armeniji, Siriji, Mezopotamiji, na Tigrisu in v Mediji, od začetka do konca skrčil na manj kot petsto vrstic in pravi, da je napisal zgodovino. Naslov pa toliko, da ne presega cele knjige: »Antiohijan, zmagovalec na Apolonu posvečeni tekmi.« V deških letih, mislim, naj bi bil zmagal v teku na dolgo progo: »Oris nedavnih rimskih junaštev v Armeniji, Mezopotamiji in Mediji«. [...]

34 Trdim torej, da res dobrega zgodovinarja odlikujeta predvsem dve najpomembnejši lastnosti, in sicer sta to razumevanje političnega dogajanja in sposobnost posredovanja. Od teh se prve ne da naučiti, ker je namreč dar, drugo pa si je moč pridobiti z veliko vaje, z nenehnim delom in posnemanjem starih vzorcev. Glede teh dveh stvari so moji napotki in nasveti odveč. Naša knjiga žal ne more napraviti ljudi pametnih in pronicljivega duha, če niso takšni že po naravi. Zelo veliko ceno bi imela, še več, bila bi neprecenljiva, če bi mogla preustvarjati in predelovati lastnosti do te mere; to bi namreč pomenilo spreminjati svinec v zlato in kositer v srebro ali pa preobraziti Konona v Titorma in Leotrofida v Milona.<sup>289</sup>

35 Kje pa se potem kaže korist prave metode in kje lahko svetujemo? Ne pri ustvarjanju, ampak v pravilni uporabi posameznih elementov. [...]

39 Zgodovina ima le eno nalogo: zapisati dejanje tako, kot je bilo storjeno. Tega pa pisec ne bi mogel, dokler se boji Artakserksa, ker je njegov zdravnik,<sup>290</sup> ali pa upa, da bo dobil kot nagrado za hvalospeve v svojem delu škrlatni kaftan, zlato ogrlico ali nisajskega konja. Tega nista delala niti Ksenofont, ki je bil nepristranski zgodovinar, niti Tukidid. Nasprotno, tudi če bi kdo gojil osebno sovraštvo, bo javno mnenje toliko bolj upošteval in postavljaj resnico daleč nad svoje čustvo, seveda pa tudi prijatelju, ki je v zmoti, ne bo prizanašal.

To je, kot sem dejal, ena glavnih značilnosti zgodovine in le resnico je treba gojiti, če se kdo odloči za zgodovinarstvo, za vse druge stvari naj se ne meni. Z eno besedo, le eno merilo, en vatel je treba imeti pred očmi, ne poslušalstva tega trenutka, temveč tiste, ki bodo vzeli delo kdaj pozneje v roke. [...]

41 Takšen naj bo torej zgodovinar: neustrašen, nepodkupljiv, svobodnih nazorov, prijatelj odkritosrčne besede in resnice, ki bo figam rekel fige in koritu korito, kot pravi pisec komedij; nanj ne bo vplivalo niti sovraštvo niti prijateljstvo,

---

<sup>289</sup> Konon je bil znan po majhni postavi, Titormos je bil velik in močan pastir, Leotrofid atenski strateg silno suhe postave, Milon pa eden najbolj znanih atletov iz antike.

<sup>290</sup> Neimenovani zdravnik Artakserksa II. je bil Ktezias, katerega zgodovinsko delo je veljalo za nezanesljivo.

nikomur ne bo prizanašal, ne bo se dal zapeljati usmiljenju, občutku sramu in obrekovanju. Sodil bo nepristransko, blagohotno razpoložen do vseh, ne da bi se preko mere nagibal na eno stran, tujec v svojih knjigah in brez domovine, samostojen, nobenemu vladarju podložen; ne bo razmišljal, kaj bo ta ali oni mislil, ampak bo zgolj beležil dejstva.

42 Tukidid je postavil zelo dobro pravilo: v zgodovinopisju je strogo ločil med neoporečnim in slabim, posebej ko je videl, da seže občudovanje Herodota do te mere, da se njegove knjige imenujejo po Muzah. Tukidid sam namreč pravi, da raje napiše »trajno dobrino« kot priložnostni nagradni spis; izogiba se vsega, kar diši po bajkah, in poznejšemu rodu raje zapušča resnično sliko dogodkov. Poudarja tudi vprašanje koristnosti in namena pravilno zasnovane zgodovine: ljudje se tudi pozneje lahko znajdejo v podobnih okoliščinah; v takem primeru, pravi, je pomembno, da bodo znali sporočila iz preteklosti pravilno uporabiti za reševanje lastnih problemov. [...]

56 Naglost je v vsakem primeru koristna, posebej če ne manjka snovi. Ne boš je dosegel s krajšanjem besed in stavkov, ampak predvsem z ozirom na sam predmet. V mislih imam namreč tole: če na hitro preletiš majhne in nepomembne stvari, ti ne bo zmanjkalo časa za obravnavanje večjih; precej je treba seveda tudi izpustiti. Kadar gostiš prijatelje in je vse pripravljeno, ne boš sredi raznih kolačev, perutnine, školjk, mesa divjih prašičev, zajcev in tuninih zrezkov ponudil še slanika in kaše zgolj zato, ker je tudi to dvoje na razpolago; take cenene malenkosti boš opustil.

57 Posebej zmerno boš opisoval pogorja, utrdbe in reke, kajti dolgoveznost bi utegnila učinkovati kot neokusno šopirjenje z lastnimi besedami. Zgodovina naj ti ne bo pretveza za razkazovanje tvojih tovrstnih sposobnosti; dotakni se le najosnovnejšega za jasnost in lažje razumevanje ter preidi na bistvo in se skušaj ob vsaki priložnosti izogniti ptičjemu letu in podobnim skušnjavam. Tega celo pri Homerju, pesniku širokega duha, ni najti. [...]

Če nanese, da je treba uvesti govornika, naj bodo besede kolikor mogoče v skladu z osebo in predmetom in čim bolj jasne. Šele tedaj lahko postaneš govornik in pokažeš svoj govorniški dar.

S hvalo in grajo je bolje varčevati, premišljena naj bo in brez obrekovanja, podkrepjena z dokazi, kratka in ob primernem času, saj nismo na sodišču. Sicer si boš zaslužil enako obsodbo kot Teopomp, ki je prepirljivo obtoževal vse po vrsti in mu je to prešlo v navado; bolj upravičeno bi ga lahko prištevali k piscem obtožb kot zgodovine.

60 Če se zgodi, da se ne moreš izogniti kaki bajki, jo sicer povej, a ne verjemi

v celoti; nepristransko jo posreduj, bralci pa naj ugibajo o njej, kar hočejo. Ti se ne izpostavljaš in ne nagibaš na nobeno stran.

61 V splošnem pa si zapomni to, kar pogosto ponavljam: ko pišeš, se ne oziraj zgolj na trenutne okoliščine in na to, da te bodo hvalili in cenili tvoji sodobniki, ampak imej v mislih trajno vrednost dela in piši raje za prihodnji rod; terjaj račun za knjigo od njih, da se bo o tebi govorilo: »Bil je svoboden mož, odkritosrčne narave, brez sence prilizovanja ali klečeplaznosti, poosebljena resnica.« Tole si bo vsak, kdor je pameten, postavil za cilj, brez ozira na trenutna, zgolj enodnevna pričakovanja.

### **LAŽNI PREROK ALEKSANDER**

1 Morda si misliš, moj dragi Celz, da je zadeva, za katero si me prosil, prava malenkost in nič posebnega: naj ti napišem in pošljem knjigo o življenju sleparskega čarodeja Aleksandra iz Abonutejha, o njegovih domiselnih in drznih načrtih in zvijačah. Pa vendar, če bi kdo hotel natančno preučiti vsako podrobnost posebej, ne bi bila to nič manjša naloga, kot popisati dejanje Filipovega sina Aleksandra. Slednjega je v veliki meri odlikovalo junaštvo, nič manj kot prvega podlost. Če pa bi bil ob branju moje pripovedi pripravljen spregledati napake in sam v njej dopolniti pomanjkljivosti, se bom zate lotil te težke naloge in skušal po svoji moči očistiti Avgijev hlev. Ne celega seveda, iz njega bom prinesel le nekaj košar, toliko da boš mogel po njih presoјati, kako velika in nedopovedljiva je bila količina gnoja, ki ga je v mnogih letih nagrmadilo tri tisoč glav goveda. [...]

5 Ko je bil še deček in zelo čeden, kar se je dalo sklepati po ostankih prijetnega videza v kasnejših letih in slišati od tistih, ki so pripovedovali njegovo zgodbo, je brez pomisleka prodajal svoje čare in za denar občeval s tistimi, ki so si to želeli. Med drugimi je bil njegov občudovalec neki vrač, eden tistih, ki oglašajo razne čarovnije, čudežne zakletve, ljubezenske napatke, uroke proti sovražnikom, napotke za odkopavanje zakladov in dedovanje posestev. Ko je opazil, da je dečko nadarjen in še kako pripravljen, da mu pomaga pri njegovih poslih, saj ni bil nič manj prevzet od vračevih goljufij, kot je bil ta od dečkove lepote, ga je izučil v svojem poklicu in s pridom uporabljal za pomočnika, služabnika in sla. Javno je baje nastopal kot zdravnik, poznal pa je, kot pravi Homer za ženo Egipčana Thona, veliko zdravilnih mešanic: mnogo koristnih seveda, vmes pa tudi pogubne.

Znanje o njih je podedoval Aleksander in jih kasneje uporabljal v svoje namene. Njegov učitelj in občudovalec je bil po rodu iz Tiane, eden tistih, ki so obkrožali znanega Apolonija<sup>291</sup> in dobro poznali njegovo malho trikov. Sam torej vidiš, iz kakšne šole je izšel človek, o katerem ti pripovedujem. [...]

---

<sup>291</sup> Apolonij iz Tiane: grški filozof neopitagorejec iz 1. stoletja po Kr., iz mesta ob

22 Aleksander je torej vedeževal in prerokoval ter pri tem uporabljal veliko mero bistrosti in povezoval ugibanje z domiselnostjo, na nekatera vprašanja je odgovarjal zavito in dvoumno, na druga pa celo povsem nejasno; to se mu je namreč zdelo preroško. Nekateri je odvrčal od njihovih namer, drugim je dajal poguma, kakor je domneval, da bi bilo najbolje; nekaterim je predpisal posebne terapije in način življenja, kajti poznal je, kot smo rekli že na začetku, veliko koristnih zdravil. Najbolj je cenil kitmide, ime, ki si ga je sam izmislil za pomirjujoče mazilo, napravljeno iz medvedove masti. Pričakovanja, napredovanja in nasledstva posestev je vedno preložil na kasnejši čas ter dodal, da »se bo vse zgodilo, ko bom hotel in ko me za to poprosi moj prerok Aleksander in moli za vas«.

23 Cena, določena za vsako prerokbo, je bila drahma in dva obola. Nikakor ne misli, prijatelj, da je bila nizka in da tovrstni zaslužek ni bil velik, na leto je znašal sedemdeset ali osemdeset tisoč, kajti ljudje so bili tako nenasitni, da so izročali vsak po deset ali petnajst vprašanj. Tega, kar je prejemal, ni porabljal zase niti ni kopičil bogastva, ampak je imel tedaj okoli sebe že celo vrsto sodelavcev, služabnikov, zbiralce informacij, pisce in čuvaje prerokb, tajnike, pomočnike, ki so zvitke pečatili, in razlagalce; vsakemu je dal toliko, kolikor je zaslužil.

24 Nekateri je nato pošiljal na tuje, da bi med raznimi ljudstvi razširjali govornice o preročišču in pripovedovali, da napoveduje bodočnost, da lahko najde ubegle sužnje, da odkriva tatove in roparje, zna napovedovati, kje je treba izkopati zaklad, ozdravlja bolne, nekateri pa je celo obudil od smrti. Ljudje so se gnetli in prerivali na vseh straneh, žrtvovali in darovali zaobljubljene darove, dvakrat toliko pa so dajali božjemu preroku in učencu. Razglašen je bil namreč tale rek:

»Mojega slugo preroka častite, tako vas pozivam,  
ni mi toliko mar bogastva, kot mi je preroka.«

25 Ko se je končno precej pametnih ljudi prebudilo, lahko bi rekli iz globoke pijanosti, in se povežalo proti njemu, zlasti Epikurjevi privrženci, in so v mestih počasi spregledali vso čarovnijo in narejenost igre, je proti njim izdal grozilno svarilo, rekoč, da je v Pontu vse polno brezbožnežev in kristjanov, ki so si o njem drznili govoriti vse najslabše; pozval je ljudi, naj takšne izženejo s kamni, če hočejo, da jim bo bog še milostljiv.

Lukijan opiše, kako je imel Aleksander v Italiji mrežo sodelavcev, ki so raziskovali javno mnenje in ga obveščali o aktualnih vprašanjih, tako da je lahko pripravil odgovore, še preden so odposlanci prispeli k njemu.

---

cesti, ki je vodila skozi kilikijska vrata do pogorja *Taurus*.

38 Vse to je bil pripravil v skladu z okoliščinami v Italiji, za podobne priprave pa je poskrbel tudi doma. Uvedel je praznovanje misterijev s procesijami sveč in svečeniškim bogoslužjem, ki naj bi trajalo za vse večne čase tri dni zaporedoma. Prvi dan so tako kot v Atenah izdali oglas, ki se je glasil: »Če je prišel kak brezbožnik, kristjan ali epikurejec, da bi skrivaj opazoval obrede, naj odide! Naj tisti, ki verjamejo v boga, z nebeškim blagoslovom proslavijo misterije!« Misteriji so se nato začeli z izgonom, ki ga je sam vodil in govoril: »Ven s kristjani!« in vsa množica je v odgovor zakričala: »Ven z epikurejci!« Nato je sledil Letin porod, Apolonovo rojstvo, njegova poroka s Koronido<sup>292</sup> in Asklepijevo rojstvo. Drugega dne je bilo na sporedu prikazovanje Glikona<sup>293</sup> in rojstvo boga.

Na tretji dan je bila predstavljena poroka Podalejrija<sup>294</sup> z Aleksandrovo materjo; imenoval se je Dan bakel, ker so na ta dan prižgali bakle. Za konec je bila prikazana ljubezen med Seleno in Aleksandrom in rojstvo Rutilijanove žene. [...]

48 Izmed različnih lopovščin, ki jih je zagrešil, ti bom omenil največjo predrznost tega podleža. Ker zaradi zaupanja, ki ga je užival pri Rutilijanu, ni imel majhnega vpliva na vladno palačo in dvor, je tja poslal prerokbo v času, ko je bila vojna v Germaniji na višku in se je končno sam pokojni vladar Mark Avrelij spopadel z Markomani in Kvadi. Prerokba je zahtevala, da vržejo v Ister dva živa leva skupaj z veliko količino dišav in drugih dragocenih daritev. Vendar bo bolje, da ti jo dobesedno navedem:

»V Istra besneče valove, v to reko od Zevsa poslano,  
vreči ukažem služabnika dva mogočne Kibeles,  
zvéri, ki v gorah živita, in vse, kar v Indiji raste,  
cvetje, dišeča zelišča; in temu takoj bo sledila  
zmaga in slava velika, dolgo zeleni mir z njima.«

Storili so, kar je zahteval, leva pa sta preplavala na sovražni breg, kjer so ju barbari s kiji pobili, misleč, da sta nekakšna neznana psa ali volkova; našo stran je takoj doletela najhujša katastrofa, v kateri jih je padlo na en mah skoraj dvajset tisoč. Temu so sledili dogodki okoli Akvileje; le za las je manjkalo, da mesto ni padlo v sovražne roke. Aleksander je preobrat dogodkov hladnokrvno zagovarjal s tem, da je navedel znano delfsko opravičilo v zvezi s prerokbo Krojzu: bog je sicer napovedal zmago, ni pa pojasnil, ali je imel v mislih Rimljane ali sovražnike.

---

<sup>292</sup> Koronida je bila kraljevska hčerka iz Orhomena, ki jo je ljubil Apolon. Ker se je še noseča poročila, je Apolon prosil Artemido, da jo ubije, še nerojenega Asklepija pa je rešil.

<sup>293</sup> Glikon: kača, ki je poosebljala boga preročišča v Abonutejhu, novega Asklepija.

<sup>294</sup> Podalejrij: sin Asklepija in Epione, izučen v zdravilstvu.

## KASIJ DION

Kasij Dion (*L. Claudius (?) Cassius Dio Cocceianus*)<sup>295</sup> je bil najpomembnejši grški zgodovinar s konca 2. stoletja po Kr. in prve polovice 3., po rodu iz premožne senatorske družine iz Nikaje (zdaj Iznik) v Bitiniji, kar sam omenja v svojem delu (75,15,3). Oče Kasij Apronijan je bil pod cesarjem Komodom vladarski namestnik v Kilikiji in Dalmaciji. Dion je očeta spremljal na službeno mesto v Kilikijo (72,7,2), Dalmacijo pa je pozneje (222–226) tudi sam upravljal. Domnevna vez njegove družine z retorjem Kokejanom Dionom (*Cocceianus Dio*, pozneje z vzdevkom Hrizostom) ni pojasnjena. Dion se je od začetka Komodove vlade do prvih let Severove mudil v Rimu (72,4,2; 73,3,2); okoli 205 je bil konzul *suffectus* (nadomestni konzul, ki ni dal imena tekočemu letu). Pozimi 214–215 je spremljal Karakalo v Nikomedijo, nedvomno kot član vladarjevega sveta. Vest o oklicu cesarja Makrina ga je dosegla v Rimu, leta 218 je pod njim opravljal službo kuratorja v azijskih mestih Pergamonu in Smirni (79,7,4). Pod Elagabalom je dobil mesto prokonzula v Afriki, na koncu svoje kariere, takoj po namestništvu v Dalmaciji, pa je upravljal še provinco Zgornjo Panonijo (do leta 228). Leta 229 ga je Aleksander Sever posebej odlikoval z drugim konzulatom kot svojega kolega v tej najvišji funkciji, vendar mu je svetoval, naj se umakne iz Rima, ker se ni čutil dovolj močnega, da bi ga zaščitil pred sovraštvom pretorijancev, ki si ga je Dion nakopal v času svojega namestništva v Zgornji Panoniji (pretorijanci so bili namreč v največji meri rekrutirani prav iz te province). Mnogo časa je tedaj in prej prebil v Kapui, kjer je imel posesti, po konzulatu pa se je umaknil v rodno Bitinijo, deloma tudi zaradi boleznih nog.

Ob nastopu vlade Septimija Severa je Dion napisal knjižico o sanjah in drugih napovedih Severovega vzpona na prestol, ki je pri vladarju naletela na zelo ugoden odziv, kar ga je spodbudilo, da je v posebni knjigi opisal tudi Severove državljanske in druge vojne (193–197). Kmalu nato je začel zbirati gradivo za svoje glavno delo *Rimska zgodovina* (*Romaikè historia* ali *Romaiká*) v 80 knjigah, v katerem sta zaobseženi tudi obe prvi deli, ki se nista ohranili v samostojni knjižni obliki. Zgodovina Rima obsega obdobje od prihoda Eneja v Italijo do Dionovega drugega konzulata leta 229. Dion, ki je bil po rodu Grk, vendar je na sodobnost in rimsko tradicijo gledal z očmi rimskega državljana in senatorja, je edini znani antični

---

<sup>295</sup> Za ime prim. M. M. Roxan, *Roman Military Diplomas* 2, 1985, št. 133.



zgodovinar, ki se je lotil tako zahtevne naloge in jo tudi izpeljal. Žal so se ohranile le knjige od 36. do 54. (obdobje od leta 68 do 10 pr. Kr., 36. knjiga je na začetku poškodovana), od 55. do 60. knjige (od leta 9 pr. Kr. do 46 po Kr.) so ohranjeni obširni fragmenti, medtem ko se jih je od drugih ohranilo le malo. Za rekonstrukcijo besedila so pomembni izvlečki bizantinskih epitomatorjev, od katerih so najpomembnejši *Epitome* meniha Ksifilina iz Trapezunta iz druge polovice 11. stoletja, ki je izpisal Dionove knjige od 36. do 80., ter izvlečki, ohranjeni v Zonarovi *Svetovni zgodovini* (*Epitomè historiôn*) iz začetka 12. stoletja.

Zgradba Dionovega dela je izrazito osebna, sicer analistična, vendar ne dosledno, saj vsebuje mnogo digresij, vsebina je smiselno razdeljena na dekade in pentade. Knjige od 1. do 40. so obravnavale obdobje od prihoda Eneja do nastopa Cezarjeve vlade; od 41. do 50. državljanske vojne; 51. se začne z Oktavijanovo zmago pri Akciji, ki je bila za Diona kot začetek monarhične vlade pomembna prelomnica. Od te knjige dalje kaže njegovo pisanje veliko značilnosti biografskega načina zgodovinopisja.

Dion je najpomembnejši zgodovinar v cesarskem obdobju; za konec republike in začetek principata je poleg Apijana najboljši vir. Posebej dragoceni so podatki iz njegove sodobnosti, saj obstajata za to obdobje le še Herodijanova *Zgodovina* in delo zelo sporne vrednosti, *Historia Augusta*; Dion je od vseh najzanesljivejši. Sam piše, da je deset let zbiral podatke za rimsko zgodovino, dvanajst nadaljnjih pa je gradivo urejal in pisal (72,23,5). Verjetno je začel s pisanjem okoli leta 202. V enem od ohranjenih fragmentov osvetli svoj selektivni način pisanja: čeprav je prebral tako rekoč vse, kar je bilo o tem napisanega, je v pripoved vključil zgolj to, kar je smatral za pomembno (1,2). Nedvomno so mu bili znani antični avtorji, ki so se ohranili do danes, čeprav omenja le Livija (67,12,4), Salustija (40,63,4) in Arijana (69,15,1). Kot vira izrecno navaja Avgustovo avtobiografijo (44,35,3) in Hadrijanove spise (66,17,1; 69,11,2), zelo pogosto pa, kot je bila tedaj navada, anonimne vire. Nedvomno je za opis sodobnosti uporabljal tudi primarne vire kot npr. senatske akte. V delu pogrešamo njegovo lastno interpretacijo dogodkov, kajti stališča, ki jih do njih zavzema, redko sežejo čez stopnjo splošno veljavnih formalnih ugotovitev. Za njegovo zgodovinsko razmišljanje sta zato toliko bolj pomembna po več deset strani dolga govora iz 52. knjige, s katerima naj bi Agripa in Mecenat Avgustu svetovala pri oblikovanju nove vlade. Dionovo mnenje, ki je naklonjeno monarhični oblasti, pride do izraza v Mecenatovem govoru. Krščanstva Dion ne omenja, pač pa ima zanj velik pomen vse nadnaravno. Nevarnosti,

ki je grozila iz barbarika, ni pravilno ocenil; izogibal se je podrobnosti. Pazil je na lep jezik v stilu Tukidida in Demostena, čeprav je poudaril, da težnja po lepem izrazoslovju pri njem ni nikdar prevladala nad iskanjem resnice, kajti trudil se je, da bi bil pri pisanju kar se da natančen (Fr. 1,2).

M. Š. K.

**Literatura:** Carey 1914–1927, Gowing 1992, Juntunen 2013, Millar 1964, Šašel Kos 1986.

## RIMSKA ZGODOVINA

### Uvod (1,1)<sup>296</sup>

Čeprav sem prebral tako rekoč vse, kar je kdo o kom napisal, za svojo zgodovino nisem uporabil vsega, temveč sem odbral tisto, kar se mi je zdelo primerno. Poleg tega sem, kakor je to pač dopuščala snov, ubiral mičen jezik, vendar naj bralec zaradi tega nikar ne podvomi v resničnost napisanega, kakor se je že primerilo nekaterim piscem; jaz sem si namreč prizadeval tako za mičen slog kakor za resnico.

Pričel bom s tistim mestom v preteklosti, od koder sem imel na voljo dovolj jasna poročila o tem, kar se je v tej deželi, v kateri živimo, dogajalo.

Enej je po trojanski vojni prispel do Aboriginov, nekdanjih prebivalcev na mestu današnjega Rima, ki jim je v tistem času poveljeval Favnov sin Latin. Pristal je pri Lavrentu, ob ustju reke Numikij, kjer naj bi se po božji volji pripravil na ustanovitev naselbine; Latin, poglavar dežele, je Eneju naselitev skušal preprečiti in v spopadu, ki je sledil, je bil poražen. Zaradi sanj, ki sta jih zatem oba sanjala, sta se moža spravila med seboj; Latin je Eneju dovolil naselitev in mu dal svojo hčer Lavinijo v zakon. Nato je Enej ustanovil mesto in ga imenoval Lavinij, dežela je dobila ime Latij in tamkajšnji ljudje ime Latini.<sup>297</sup>

Sledi odlomek, ki je vzet iz Dionovega opisa Oktavijanovih ilirskih vojn v letih 35–33 pr. Kr. Vojna, ki je bila zelo krvava, je bila usmerjena predvsem proti Japodom, Panoncem in Delmatom. Bolj izčrpno je o jih pisal Apijan. Dion najprej poroča o padcu Metuluma. Ta bitka je omenjena celo pri Prešernu: »... kako Metulum se Avgustu brani«, ker so v njegovem času napačno menili, da je bilo to japodsko mesto v Sloveniji, v Metulah ali Metliki. Iskati ga je treba nekje pri Ogulinu, verjetno v Viničici. V naslednjem odstavku Dion najprej na kratko opiše ljudstvo Panoncev in način njihovega življenja ter poudari, da razmere v Panoniji sam dobro pozna, ker je

<sup>296</sup> Prevod in opombe G. Pobežin.

<sup>297</sup> Lat. *Latium* za deželo in *Latini* za prebivalce.

bil tam guverner, nato pa govori o zavzetju njihovega najpomembnejšega mesta Siscije (zdaj Sisak). Kolops je reka Kolpa, Ister je grško ime za Donavo, Menas, ki je poveljeval v rečni bitki, pa je bil znameniti admiral sina Pompeja Velikega, Seksta, ki se je bojeval proti Antoniju in Oktavijanu.<sup>298</sup>

#### 49,35–37<sup>299</sup>

To se je zgodilo kasneje; takrat je osvojitev drugih plemen poveril svojim legatom, sam pa se je bojeval proti Japodom. Plemena, ki so naseljena tostran gora, nedaleč od morja, je brez težav podvrgel, medtem ko so mu tista na samih vrhovih in na nasprotni strani pogorja dala precej opravka. Prebivalci so utrdili svoje največje naselje Metulum, zaporedoma odbili rimske napade, zažgali več oblegovalnih naprav in zbili na tla celo samega Cezarja, ki je skušal z nekega lesenega stolpa prestopiti na obzidje. Ker pa kljub temu ni odnehal od obleganja, temveč je pošiljal po nove in nove moči, so končno pod pretvezo, da se želijo pogajati, sprejeli v trdnjavo oddelek vojakov, ki so jih ponoči do zadnjega pobili, požgali hiše in se še sami usmrtili, marsikdo tudi ženo in otroke, tako da Cezarju ni prišlo ničesar v roke; niti tisti ne, ki jih je zajel žive, kajti tudi ti so si malo za tem vzeli življenje.

Ko so se ti torej pokončali, druge pa so osvojili brez težav ali omembe vrednega odpora, je Cezar krenil nad Panonco, kljub temu da ni imel nobenega vzroka za nasilje (nihče od njih mu ni v ničemer storil krivice); želel je namreč vaditi vojake in jih hkrati preživljati na tuj račun, ker je menil, da je pravično vse, kar stori močnejše oboroženi šibkejšim. Panonci prebivajo za Dalmacijo ob bregovih Istra, od Norika do evropske Mezije in živijo v primerjavi z drugimi zelo bedno življenje. Niti zemlja niti podnebje jim nista naklonjena, ne pridelujejo olja, tudi vina ne, razen v majhnih količinah in še tega zelo slabega, kajti večji del leta preživljajo ostro zimo in tako jedo kot pijejo le oves in proso. Vendar jih imajo za najhrabrejše od vseh, ki jih poznamo. Zelo srčni so in krvoželjni kot pač ljudje, ki nimajo ničesar, kar bi napravilo življenje vredno živeti in lepše. Tega nisem le slišal in čital, temveč sem se o tem dejansko prepričal v času, ko sem bil v provinci vladarski namestnik. Po poveljstvu v Afriki sem dobil v upravo Dalmacijo (ki jo je pred leti nekaj časa upravljal tudi moj oče) in Gornjo Panonijo; od tod natančno poznam njihove razmere in pišem iz lastne izkušnje. Ime izvira od njihovih tunik z rokavi, sešitih iz nekakih rezanih jermenov, ki jim po domače rečejo »pani«. Morda se tako imenujejo po njih, lahko pa, da ime izhaja od drugod. Nekateri Grki jim napačno

<sup>298</sup> Glej komentar pri Šašel Kos 1986, 129 ss.

<sup>299</sup> Prevod M. Šašel Kos.

pravijo Pajonci, kar je namreč nek star izraz, ki pa se ne nanaša na te kraje, temveč na pokrajino v Rodopih, blizu današnje Makedonije, vse do morja. Iz tega razloga bom sam označeval one za Pajonce, te tukaj pa Panonce. Tako se nazivajo sami in tako jih imenujejo Rimljani.

Proti temu ljudstvu se je torej Cezar tedaj bojeval. V začetku ni imel namena ničesar opustošiti niti ni dovolil ropati, dasi so prebivalci zapustili vasi na ravninah; upal je, da se mu bodo predali prostovoljno. Ko pa so ga na pohodu proti Siskiji ovirali, je v jezi dal požgati deželo in zapleniti vse, kar je mogel. Ko se je mestu približal, so domačini, ki so se sprva dali pregovoriti voditeljem, sklenili premirje in izročili talce, kasneje pa so zaprli vrata in se pripravili na obleganje. Dasi so imeli močno obzidje, so se zanesli zlasti na dve plovni reki. Ena od obeh, ki se imenuje Kolops (Kolpa), teče ob samem obzidju in se malo dlje izliva v Savo; sedaj obkroža celo mesto, kajti Tiberij je dal izkopati velik kanal, čez katerega spet doseže svojo prvotno strugo. Tedaj pa je bil med Kolopsom, ki je tekel ob samih zidovih mesta, in med Savo, ki je tekla malo proč, prazen prostor, ki so ga utrdili s palisadami in jarki. Cezar si je pri zaveznikih v bližini priskrbel čolne, jih spravil čez Ister in Savo in od tod na Kolops ter napadel upornike hkrati s pehoto in z ladjami, pri čemer je prišlo celo do nekaj rečnih bitk. Barbari so si pripravili drevake, tvegali z njimi odpor in na reki pobili mnogo rimskih vojakov, med njimi Sekstovega oproščenca Mena, in tudi na suhem sovražnika odločno zavračali, dokler niso izvedeli, da je nekaj njihovih zaveznikov padlo v zasedo in bilo ubitih. Tako so jih Rimljani zajeli, kar je povzročilo, da se je po pogajanjih predala tudi ostala Panonija.

Večji del 52. knjige, ki vsebuje dogodke zadnje tretjine leta 29 pr. Kr., zavzemata dva govora, ki ju v obliki antitetične razprave, podobne šolskim paralenim govorom (lat. *suasoriae*), govori Oktavijanova svetovalca Agripa in Mecenat. Govora, ki sta bila po vsem sodeč prvotno zasnovana kot samostojna kompozicija, poleg izčrpnih podatkov o začetku principata razkrivata tudi Dionove osebne poglede na politična, gospodarska in socialna vprašanja, ob katerih se kaže kot racionalen mislec, ki izhaja predvsem iz svojih izkušenj.

### **Agripov govor<sup>300</sup>**

Takšni so bili torej vzponi in padci Rimljanov v 725 letih, v kraljevini, republiki

---

<sup>300</sup> Prevod G. Pobežin.

in pod vladavino posameznikov.<sup>301</sup> Tedaj pa se je dejansko zopet vzpostavila monarhija, čeprav je hotel Cezar<sup>302</sup> položiti orožje in predati državne zadeve v roke senata in ljudstva. O tej odločitvi se je sicer najprej posvetoval z Agripo in Mece- natom (njima je namreč zaupal vse svoje načrte); Agripa je prvi prišel do besede in dejal: »Cezar, ne čudi se, če te bom skušal odvrniti od monarhije, čeprav bi si od nje obetal marsikatero korist, zlasti v primeru, ko bi ji ti vladal. Če bi seveda tudi ti imel od nje kake koristi, bi se zanjo celo zavzemal; toda monarhija vladar- jem še zdaleč ne prinaša enakih ugodnosti kakor njihovim bližnjim. Nasprotno: slednji si lahko brez spotike in posledic vsevprek grabijo, kar se jim zljubi, med- tem ko vladarje spremljajo zavist in razne nevarnosti. Zato sodim, da moram tu, kakor tudi v drugih zadevah, pozabiti na osebno korist ter upoštevati predvsem tvojo in skupno dobrobit.

Pretresimo torej lepo po vrsti lastnosti monarhije in se odločimo po svojem razumu ter preudarku. Prav gotovo namreč nihče ne trdi, da se moramo na vsak način odločiti za monarhijo, pa čeprav bi si od nje obetali koristi. V nasprotnem primeru bo vsekakor videti, da sta nam uspeh in sreča stopila v glavo ter nas spri- dila, ali celo, da smo vseskozi stremeli za monarhijo, medtem ko smo se skrivali za imenom tvojega očeta in hlinili spoštovanje do njegovega spomina, senat in ljudstvo pa sta nam služila le za pretvezo k našim pravi- ciljem, namreč, da bi si jih podjarmili, namesto ščitili pred netilci razdorov in spletk. V obeh primerih bi se morali zagovarjati. Le koga namreč ne bi popadla jeza, ko bi nas slišal govoriti eno in nato ugotovil, da nam je v mislih nekaj drugega? Zagotovo bi nas v tem primeru preziral bolj, kakor če bi takoj razkrili svoje načrte in se že od vsega za- četka zavzemali za monarhijo.

Uveljavilo se je namreč že mnenje, da je nasilje, naj se zdi to še tako sebično, človeku v naravi; vsakdo namreč, ki je izreden v tem ali onem pogledu, si lasti pra- vico do tega, da bi imel več kakor slabši od njega: kadar je uspešen, to pripisuje svojim sposobnostim, in kadar mu spodleti, ima to za posledico posredovanja višje sile. Toda kdor takšnim vzgibom služi s spletkarjenjem in zlonamernostjo, obvelja predvsem za hinavskega spletkarja in podlega pokvarjenca, takšnega mnenja, pa dobro vem, ti o sebi nikomur ne bi dovolil, ne v mislih ne v besedah, pa čeprav bi po tej poti zavladal vsemu svetu.

In seveda, kadar je nekdo tak v tem ali onem uspešen, je to v očeh ljudi ne- zasluženo, in kadar mu spodleti, je po njihovem prejel, kar mu gre. Tako je torej

---

<sup>301</sup> Tj. v času diktatur.

<sup>302</sup> Tj. kasnejši cesar Avgust; Dion navadno dosledno prečrkuje vsa imena, vendar ga tako kot Apijan in drugi imenuje *Kaisar* (tj. Cezar).

s tem in ko bi se mi sedaj začeli ozirati le nase, pa čeprav bi nam od začetka ne bilo nič takega v mislih, bi bili ljudje do nas bržkone enako nepopustljivi. [...]»

### **Mecenatov govor**

Sicer pa naj zaključim s tole mislijo. Če boš sam, iz lastnih vzgibov, ravnal tako, kakor bi po tvojem moral ravnati nekdo drug na položaju vladarja, ne boš v ničemer grešil, temveč v vseh pogledih uspel in življenje bo prijetno ter varno. Vsi se bodo ozirali k tebi kakor k očetu, k rešitelju, ljubili te bodo, ko bodo videli, da je tvoje življenje pošteno in urejeno, ko bodo videli, da si uspešen vojskovodja, vendar ljubiš mir; ljubili te bodo, ko se boš vzdržal prevzetnosti in pohlepa, ko jih boš štel za sebi enake, ko ne boš bogatel na račun davkov, ko ne boš živel razkošno na račun njihove bede, ko ne boš živel razuzdano, medtem ko bi jim narekoval vzdržnost. Ljubili te bodo, ko boš vse to zamenjal za življenje, ki bo v vseh pogledih popolnoma enako njihovemu.

Tvoja varnost je torej odvisna samo od tebe, od tega, da nikomur ne storiš krivice, zato – pogum! Verjemi mi, da tako ne boš nikoli postal predmet sovraštva ali žrtev spletk. Tako so te stvari; in kadar je tako, moraš zagotovo lepo živeti, kajti, je mar še kaj lepšega, še kaka večja sreča, kakor ob lastnih odlikah uživati vse, kar je med ljudmi dobrega, in sméti tudi drugim vračati dobroto.

Premisli o vsem tem in o vsem, kar sem ti dejal. Zaupaj mi in ne zavrzi tega srečnega naključja, ki te je izmed vseh ljudi izbralo in te jim postavilo za vladarja. Če se boš torej že odločil za monarhijo, vendar se ogibaš nazivu »kralj«, kakor da bi se ga držalo prekletstvo, se mu pač odpovej in vladaj z imenom »Cezar«. In če ti je treba še kakega naslova, ti bodo ljudje naredili ime »diktator«, kakor so imenovali že tvojega očeta, tudi z drugimi izrazi te bodo povzdigovali, tako da boš lahko brez skrbi opravljal delo vladarja, ne da bi se moral vznemirjati zavoljo osovraženega naziva.

S temi besedami je Mecenat zaključil svoj govor. Cezar je obema izrekel priznanje za njune misli in predloge ter njuno odkritosrčnost, vendar se je nazadnje odločil za Mecenatov nasvet.

Epizoda je vzeta iz Dionove pripovedi o markomanskih vojnah pod Markom Avrelijem; bitka, ki jo opisuje, je potekala na kvadskem ozemlju onkraj meje Zgornje Panonije (v današnji Slovaški), verjetno leta 172. Zanimivo je, da je v Akvileji, kjer se je Mark Avrelij nekajkrat mudil na poti na donavsko fronto, dokumentiran egipčanski svečenik Arnufis, ki je dal v tem mestu Izidi postaviti oltar. Pri Ksifilinu (bizantinskemu

izpisovalcu Dionove *Zgodovine*) omenjeno pismo Marka Avrelija senatu o kristjanih je apokrifno.<sup>303</sup>

#### **71,8,1–4**<sup>304</sup>

Tako je Mark v številnih težkih bitkah in za ceno velikih nevarnosti premagal Markomane in Jazige. Bojeval se je tudi z ljudstvom, ki se je imenovalo Kvadi, in v tej veliki vojni je bil nepričakovano srečno poplačan z zmago oziroma mu jo je naklonil bog. Ko so Rimljani sredi bitke zašli v nevarnost, jih je povsem nepričakovano rešila božja naklonjenost. Kvadi so jih obkolili na primernih mestih, Rimljani pa so se hrabro bojevali za sklenjenim zidom ščitov. Čez nekaj časa so se barbari nehali bojevati, kajti Rimljane, utrujene od vročine in žeje, so nameravali zlahka zajeti. Vse naokoli so zastražili izhode in jim zaprli vsakršno pot do vode; bilo jih je namreč precej več. Ko so bili rimski vojaki že prav na koncu z močmi zaradi naporov, ran, sonca in žeje in se niso mogli niti bojevati niti umakniti, temveč so, omotični od vročine, stali na več mestih v bojni vrsti, se je nenadoma na nebu zbrala množica oblakov, nanje pa se je usul dež – ne brez božje pomoči. Obstaja zgodba, da je nek egipčanski čarovnik in Markov spremljevalec Arnufis s čarovnimi obredi klical na pomoč razna božanstva, predvsem boga ozračja Hermesa, in na ta način priklical dež.

Sledi Ksifilinova razlaga, ki jo je zapisal ob tem znamenitem Dionovem odlomku:

#### **71,9,1–6**

Tako piše o tem dogodku Dion, zdi pa se, da je v zmoti, bodisi vede ali le slučajno; mislim, da je zapisal napačno verzijo v veliki meri namerno. Kako tudi ne, saj je gotovo vedel za rimsko legijo z imenom Fulminata/Gromovita (navaja jo v katalogu skupaj z drugimi), ki ni dobila imena iz nobenega drugega razloga, vsaj ne navaja se, kot prav po dogodku iz te vojne. Ta je namreč tedaj rešila Rimljane in pogubila barbare, ne pa čarovnik Arnufis; nikjer ni namreč sporočeno, da bi Mark cenil družbo čarodejev in čarovništva. Dogodek, ki ga nameravam povedati, pa je naslednji: Mark je imel odred vojakov (odred imenujejo Rimljani legijo) iz Melitene, kjer so vsi vojaki častili Kristusa. Ko je Mark v tej bitki obupal nad okoliščinami in se je že zbal za vso vojsko, je k njemu stopil prefekt in mu povedal, da tisti, ki se imenujejo kristjani, lahko dosežejo z molitvijo vse, kar hočejo, in da je v vojski

<sup>303</sup> Glej komentar pri Šašel Kos 1986, 227 ss.

<sup>304</sup> Prev. M. Šašel Kos.

slučajno cel odred te sekte. Ko je Mark to slišal, se je obrnil nanje s prošnjo, naj molijo k svojemu bogu. Ti so torej molili in bog jih je tako uslišal: nad sovražnike je posal strela, Rimljane pa je opogumil z dežjem. To je Marka silno presenetilo; kristjanom je podelil častno priznanje in legijo poimenoval Fulminata. Govori se, da je Mark celo napisal pismo o tem dogodku. Čeprav Grki vedo za legijo Fulminato in o njej pišejo, vendarle ne navajajo nobenega vzroka za izvor njenega imena.

## ARIJAN

Grk Lucij Flavij Arijan je bil rojen leta 85 ali 90 po Kr. v maloazijskem mestu Nikomediji, kjer je postal svečenik mestnih zavetnic Perzefone in Kore. Okoli leta 108 je v Nikopoli (na SZ Grčije) poslušal predavanja Epikteta, enega najpomembnejših stoikov v dobi rimskega cesarstva, in jih tudi zapisal; ker Epiktet sam ni napisal nič, lahko spoznamo njegov nauk le prek Arijana. Imel je vrsto odgovornih služb, upravnih in vojaških – v poznih 120-ih letih je bil na primer prokonzul v Betiki, leta 129 ali 130 pa *consul suffectus*.<sup>305</sup> Najpomembnejša je bila služba legata v letih 131–137 v mejni provinci Kapadokiji, kjer je uspešno zavračal vdore Alanov. Kasneje se je umaknil v Atene in postal atenski meščan, leta 145/6 pa je bil izvoljen za arhonta. Bil je tako intelektualec kot človek dejanj in združeval je pripadnost tako Grčiji kot Rimu.

Svojega vzornika si je Arijan enako kot mnogi njegovi sodobniki poiskal v preteklosti – kot sam večkrat pravi, je hotel biti novi Ksenofont. Tako kot Ksenofont je bil tudi sam vojak, zraven pa filozof in zgodovinar. Tudi njegovi spisi so treh vrst: filozofski, zgodovinski in drugi, zlasti vojaški in geografski. Med (verjetno mladostnimi) deli iz prve kategorije so pomembne *Diatrise* (Epiktetova predavanja) in *Priročnik k Epiktetu*; k delom iz tretje sodijo spis *O lovu* (*Kynegetikós*), kjer se zgleduje po istimenskem Ksenofontovem delu; opis plovbe po Črnem morju; načrt za obrambno operacijo proti Alanom; delo o taktični veščini. Zgodovinska dela, ki se jih je po mnenju večine strokovnjakov lotil dokaj pozno v Atenah, obsegajo dva življenjepisa (*Dion* in *Timoleon*) in zgodovino vojn z Alani (*Alaniké*), ki so povsem izgubljeni; dalje zgodovino Bitinije vse do rimske priključitve, zgodovino rimsko-partskih vojn s poudarkom na

---

<sup>305</sup> Nadomestni konzul, ki je lahko prevzel funkcijo v primeru, da je pravi konzul za tisto leto še pred njegovim iztekom umrl, zbolel ali odstopil.



Trajanovih vojnah (*Parthiká*) ter zgodovino diadohov, ki so ohranjene le v fragmentih; in, kar je za nas najpomembnejše, popolnoma ohranjeno zgodovino Aleksandra Velikega (*Anábasis*) v sedmih knjigah ter opis Indije in plovbe Aleksandrovega admirala Nearha od Inda do Suze (*Indiké*) v eni knjigi. Tako naslov kot obseg *Anabasis* se zgledujeta po Ksenofontu, *Indiké* (*O Indiji*) pa je pravzaprav neke vrste dodatek. Strogo vzeto naslov *Anabasis* »pohod v notranjost dežele« ni povsem točen, saj se delo začne z Aleksandrovim nastopom oblasti, torej dve leti pred dejanskim začetkom njegovega pohoda nad Perzije. Opisuje njegove pohode vse do njegove smrti, zaključí pa se z oceno njegovega značaja (zgradba tega sklepa je najbrž prevzeta iz žanra biografije). Arijanovemu pretehtanemu izboru virov dolgujemo edino ohranjeno podobo o Aleksandru, ki je ni izmaličila legenda in na podlagi katere si lahko ustvarimo zgodovinsko podobo o makedonskem kralju. Arijan je vedno skušal ugotoviti, kateri vir je najbolj zanesljiv, in pogosto je izražal lastno mnenje. V svojem pogledu na Aleksandra sledi zgodovinarjem Aleksandru naklonjene tradicije, tako da njegov lik humanizira in pogosto govori o njem z navdušenjem, toda če kako njegovo dejanje obsoja, se ga ne pomišlja grajati (gl. 4,7,3–5 v izboru). Pri teh pripombah se kažejo njegovi stoiški nazori. V sklepu pa zelo poudari Aleksandrove pozitivne lastnosti in veličino njegovih dosežkov, medtem ko njegove napake opravičuje.

Za boljšo predstavo o vsebini dela *Anabasis* je umesten kratek pregled Aleksandrovega življenja (356–323 pr. Kr.). *Anabasis* se začne leta 336, ko je Aleksander po smrti svojega očeta, Filipa II., postal makedonski kralj. V letih 336 in 335 je utrdil oblast v Grčiji, izvedel pohod nad sosednje Tračane in Ilire ter dosegel, da so mu, tako kot poprej že Filipu, Grki dodelili poveljstvo pri načrtovanem pohodu nad perzijsko državo, ki ji je vladal Darej III.

Odpravo je začel s pohodom od Helesponta do Perzepole (v letih 334–331). Najprej je osvojil zahodni in osrednji del Male Azije ter Prednjo Azijo (tj. Fenicijo, Južno Sirijo in Palestino). Od bitk iz tega časa velja omeniti zlasti bitko pri Isu, kjer se je odločila usoda Prednje Azije, in obleganje Tira, ki je bilo izredno zahtevno. Po teh uspehih pa ni šel dalje proti Vzhodu, ampak je najprej osvojil Egipt, kjer so ga sprejeli kot osvoboditelja izpod Perzijcev. V Egiptu je ustanovil mesto Aleksandrija, ki je kmalu dobilo izjemen pomen, za njegov osebni razvoj pa je bil pomemben pohod v Amonovo svetišče v oazi Siwa, kjer ga je svečenik pozdravil kot Amonovega sina. Od tedaj se je Aleksander imel za izvrševalca božjega

poslanstva in kasneje se je čedalje bolj nagibal k temu, da bi ga častili kot boga.<sup>306</sup> Leta 331 je odrinil dalje na vzhod, premagal Perzijce v bitki pri Gavgameli in zatem brez boja osvojil perzijske metropole Babilon, Suzo in prestolnico Perzepolo. Odtlej se je odtujeval vlogi grškega hegemonu, za kar so ga Grki oklicali, in začel privzemati poteze orientalskega vladarja in svetovnega monarha. Grške kontingente je leta 330 celo odpustil, čeprav je večina vojakov seveda ostala.

V letih 331 do 327 je Aleksander osvojil še vzhodni del perzijske države. V tem času, zlasti pa po Darejevi smrti, se je začel čedalje bolj počutiti kot naslednik perzijskih vladarjev in tudi zahtevati temu primeren odnos, zaradi česar je prišlo do razkola z nekaterimi starimi sodelavci. Ko je na primer hotel vpeljati proskinezo (poklon do tal), se je Aristotelov nečak Kalisten, ki ga je spremljal kot dvorni zgodovinar, temu uprl, in zdi se, da ga je Aleksander zato dal ubiti.

Po osvojitvi Perzije je hotel doseči vzhodni rob tedaj znanega sveta – po tedanjih predstavah bi bil to vzhodni rob Indije, ki je bila Grkom povsem neznana dežela. Pohod v Indijo in vrnitev proti zahodu obsegata leta 327 do 325. Leta 326 je imel Aleksander svojo zadnjo veliko bitko, namreč z indijskim kraljem Porom ob Hidaspu. Prišel je na vzhod do reke Hifazisa, toda ob monsunkem deževju je opustil nadaljnje prodiranje. Vrnitev je bila posvečena raziskovanju. Vojska je šla najprej do Indove delte – admiral Nearh po Indu z ladjevjem, ki ga je dal zgraditi Aleksander, drugi pa po kopnem. Nearh je peljal mornarico v raziskovalnem pohodu še od Indove delte do Perzijskega zaliva. Temu podvigu bomo posvetili nekaj stavkov, saj je Nearhov dnevnik o plovbi (*períplous*), ki je vključeval opise dežel, rek, gorovij, živali in prebivalstva (na primer vere, navad in ureditve), služil Arijanu kot vir za delo *O Indiji*. Makedonci so se med plovbo ustavljali na obali ali otokih. Obala je bila divja in največjo težavo je predstavljala preskrba s hrano, ki ji niso dosti pomagali niti napadi na obalna ljudstva. Konec leta 325 pa sta tako kopenska vojska kot mornarica prispeli v Hormuško ožino. Nearhu je uspelo z majhnim spremstvom priti do Aleksandra, ki je bil prekoračil zelo nevarno gedrozijsko puščavo. Aleksander ga

---

<sup>306</sup> Kot opozarja Gerhard Wirth v svojem prispevku v *RE* 23,2 (1959), 2467–2484, je bolj romaneskno navdahnjena tradicija, denimo Kurcij Ruf, Justin in Diodor, postavljala ta pozdrav in odgovor preročišča na Aleksandrovo – sicer neznano – vprašanje na osrednje mesto; nasprotno pa je Ptolemaj (in po njem Arijan), ki je poskušal Aleksandra in dogodke v zvezi z njim prikazati zelo racionalno, opisal obisk svetišča sumarno, kot samo po sebi nepomembno formalnost.

je poslal naprej v Suzo, kjer sta se kopenska vojska in mornarica zopet srečali, Nearh pa je prejel zlat venec za uspešno vodenje ladij.

Ozemlje, ki ga je osvojil Aleksander na teh pohodih, je segalo od Jadrana do Indijskega oceana in od spodnje Donave ter Kavkaza do Zgornjega Egipta, tako da je predstavljalo največjo državo dotlej. V zadnjih dveh letih svojega življenja se je zadrževal v osrednjih perzijskih pokrajinah. Med urejanjem nove, zelo heterogene države je leta 323 v Babilonu umrl.

Za razumevanje naloge, ki si jo je zadal Arijan s prikazom Aleksandra, je treba vedeti, kako raznoliki in pogosto vprašljivi viri so mu bili na voljo. Tradicionalno »Aleksandrovo zgodovinopisje« pozna kakih štiri-deset imen, deli pa se na vsaj tri veje. Prva, do neke mere »uradna« verzija ga prikazuje z naklonjenostjo. Sem sodita dva neohranjena dnevnik iz Aleksandrovega časa, namreč uradni štabni dnevnik (*Ephemerides*) in dnevnik bematistov (merilcev korakov), ki je prinašal veliko geografskih podatkov. Nadalje je tu Aleksandrova korespondenca, katere pristnost pa je zelo vprašljiva. Med spisi avtorjev, ki so Aleksandra še osebno poznali, omenimo deli njegovih častnikov Ptolemaja in Aristobula ter dnevnik o plovi že omenjenega Nearha. Ptolemaj, ki je po Aleksandrovi smrti postal upravitelj Egipta, nato pa njegov kralj in začetnik ptolemajske dinastije, je Arijanu služil za temeljni vir pri opisih pohodov in bitk, tako da dobimo iz *Anabasis* dobro predstavo o tem, sicer izgubljenem delu. Rečemo lahko, da nam je prav Ptolemaj omogočil objektivno predstavo o Aleksandru.<sup>307</sup> Očitno je poskušal popraviti izkrivljeno, romaneskno podobo o kralju, njegovih nadčloveških sposobnostih in ekscesih, ki se je tedaj že razpasla, zato ni poudarjal njegove individualne osebnosti, ampak njegove metode. Veličina zanj ni v samosvoji genialnosti, temveč prav v tem, da naj bi se Aleksander znal držati točno določenih načel in metod ter se izogibal čezmernosti, torej da naj bi znal izključiti svojo osebnost in delovati le kot voditelj, preračunano in v skladu s potrebami. Ptolemaj se osredotoči na vojaške dogodke, značajske in etnografske opise ter anekdote pa iz-

---

<sup>307</sup> Kot zanimivost velja omeniti odlomek iz Ptolemaja, ki ga prinaša Arijan v *Anabasis* 1,4,6–8 in je v neki obliki še danes znan milijonom: k Aleksandru so prišli poslanci različnih ljudstev, da bi ga prosili za prijateljstvo. Med njimi so bili tudi Kelti. Aleksander jih je vprašal, česa se najbolj bojijo, saj je upal na odgovor, da njega. Kelti pa so izjavili, da se najbolj bojijo, da bi jim nebo padlo na glavo. Odgovor je našel svoje mesto v priljubljenih stripih o Asteriksu: to je namreč edino, česar se boji poglavar nepremagljive galske vasice!

pušča; te prinaša Aristobul, s katerim je Arijan dopolnjeval Ptolemajevo besedilo. Tudi Aristobulu je šlo za to, da bi prikazal pravo Aleksandrovo podobo, toda za razliko od Ptolemaja je to skušal doseči s pravilnejšo verzijo anekdot, ki jih je bila popularna tradicija polna. Pisal je stvarno in preprosto ter skušal razložiti, zakaj je prišlo do določenih ekscesov, ki so v zgodovinah Aleksandra predstavljali veliko draž. S tem je ustvaril o njem simpatično človeško sliko, medtem ko ga je Ptolemaj opisoval le v vlogi vladarja. Različni pristop piscev se kaže na primer tudi pri vprašanju Aleksandrovega odnosa do bogov. Pri Ptolemaju in kasneje Arijanu Aleksander očitno opravlja verske obrede bolj zato, da zadosti verskim čustvom vojakov ali podjarmljenih ljudstev, in sledi božjim znamenjem le toliko, kolikor ustrezajo njegovim načrtom, v nasprotnem primeru pa prevladajo praktični oziri; religija mu je torej sredstvo za dosego cilja. Nasprotno pa Aristobul vselej poudarja njegovo pobožnost, najbrž zato, da bi ga obranil pred očitki sovražne tradicije.

Druga veja tradicije, ki jo predstavljajo peripatetiki in tudi stoiki, je Aleksandru sovražna in ga ima za tirana. Svoj uspeh naj bi po peripatetikih dolgoval *Týkhe*, tj. usodi ali sreči, ki človeka zadene naključno, po božji odredbi. Tretja veja pa je znana kot »vulgata«, kjer ne gre za pravo zgodovino, ampak za splošno razširjene romansirane in pravljичne zgodbe. Njen začetnik je Klejtarh, ki je Aleksandra še poznal; njegovo delo je bilo najvplivnejša zgodovina o Aleksandru in uporabljali so ga mnogi poznejši avtorji, tako tudi pisci zgodovin o Aleksandru, ki so se poleg Arijanove edine ohranile v celoti ali skoraj v celoti – Plutarh, ki je za življenjepis Aleksandra črpal iz vseh razpoložljivih virov; Diodor v 17. knjigi; Kurcij Ruf; Justin. Poleg omenjenih treh vej bi sodila v posebno kategorijo tudi Kalistenova zgodovina. Od 4. stoletja pr. Kr. do 4. stoletja po Kr. se je zvrstilo še veliko piscev o makedonskem vladarju, ki so znani le po imenih ali maloštevilnih fragmentih.

Snov je bila torej zelo raznolika in prav najbolj razširjena tradicija je bila najmanj zanesljiva, tako da je Arijan pri svoji izbiri že praktično pozabljenih Ptolemaja in Aristobula za *Anabasis* pokazal dobro presojo; popularne pripovedi je občasno vključil le kot zgodbice (glej proemij). V *O Indiji* se je pri opisu plovbe opiral na Nearha, medtem ko je pri geografskih in etnografskih opisih poleg njega uporabljal tudi Eratostena, aleksandrijskega učenjaka iz 3. stoletja pr. Kr., v največji meri pa Megastena, Jonca iz okoli 300 pr. Kr., ki je šel v letih 302 do 291 kot poslanec večkrat na dvor

indijskega kralja Čandragupte. Žal je Megasthen pogosto potegnil napačne vzporednice med grško in njej povsem tujo indijsko kulturo.

V zvezi z literaturo o Aleksandru velja omeniti še tradicijo romana o njem. Izvorno delo so pripisovali Kalistenu (to ni isto delo kot njegova zgodovina), mi pa poznamo najzgodnejše različice šele iz poznejše cesarske dobe. Avtor je očitno združil (nepriestna) Aleksandrova pisma in poročila ter dva ločena spisa z neko romaneskno helenistično zgodovino. Delo je bilo izredno priljubljeno, tako da obstaja več grških verzij, dva latinska prevoda ter vrsta vsebinsko sorodnih spisov, kjer je poudarek na opisih daljnih dežel in čudes ali pa na kritiki zahodne civilizacije (zlasti pri krščanskih avtorjih). Poleg grške in latinske obstaja še orientalska veja z množico prevodov in predelav, legendami in pesmimi; Aleksander je omenjen celo v Koranu. Iz latinskih verzij so te legende prešle v francoske pesmi 11. in 12. stoletja, verz, ki se je v njih pojavljal, pa se zato imenuje aleksandrinec.

*Anabasis* je velikega zgodovinskega pomena, čeprav ima seveda pomanjkljivosti – včasih gradivo iz več avtorjev ni dobro združeno v celoto; pojavljajo se napake in izpusti; naposled je treba poudariti tudi, da Arijanovi viri, čeprav so bili razmeroma najboljši, vendar niso bili povsem zanesljivi. Pri Ptolemaju se na primer da opaziti, da je včasih poveljeval svojo lastno vlogo pri pohodu, druge poveljnike pa ignoriral ali kritiziral. Pri delu je bil Arijan skoraj povsem odvisen od pisnih virov; kar se je dalo, je včasih preveril na lastne oči, včasih pa ga je opustitev tega pripeljala v zмотo. Toda čeprav ga moramo brati kritično, je njegovo delo standardna zgodovina o Aleksandru.

Jezikovno je bil aticist, preprost in brez retoričnih okraskov. Za jasnost se je trudil tako zelo, da se je zato včasih ponavljal. Kljub temu opisi vojaških operacij niso vedno povsem razumljivi, med drugim tudi zato, ker se izogiba tehničnemu izrazju ali ga uporablja nedosledno. Vzornik mu je bil Ksenofont, pa tudi Tukidid in Herodot. Slednjega posnema s tem, da v *O Indiji* uporabi stari jonski dialekt. To lahko vidimo v okviru arhaizma ali seganja po predklasičnih vzorih, ki se je sredi 2. stoletja istočasno razširilo na Vzhodu in Zahodu. Kljub napakam lahko rečemo, da je v splošnem jasen, jedrnat in berljiv.

N. G.

**Literatura:** Bosworth 1980–1995, Robson 1948/49, Wirth 1964, Hammond 2007.

## ANABASIS<sup>308</sup>

### Proemij

Kjer sta se Ptolemaj,<sup>309</sup> Lagov sin, in Aristóbul,<sup>310</sup> Aristobulov sin, v svojih delih strinjala glede Aleksandra, Filipovega sina, ta mesta jaz povzemam kot čisto resnico. Kjer pa sta se razhajala, sem izbral tisto plat, za katero se je pokazalo, da je najverjetnejša in obenem vrednejša pripovedi. Drugi pisci so o Aleksandru pisali vse mogoče in resnično ni nikogar, o katerem bi toliko ljudi pisalo tako neusklajeno. Po mojem mnenju sta Ptolemaj in Aristobul najbolj zanesljiva, kajti Aristobul se je ob kralju Aleksandru bojeval, Ptolemaj pa je bil poleg tega, da se je z Aleksandrom bojeval, tudi sam kralj in laž bi bila zanj nekaj mnogo bolj sramotnega kakor za navadnega smrtnika. Zanesljiva sta pa tudi zato, ker sta pisala po Aleksandrovi smrti in nista bila pod nobeno prisilo, poleg tega pa si nista obetala druge nagrade kakor to, da popišeta resnični tok dogodkov. So pa tudi odlomki iz del drugih avtorjev, ki so se mi zdeli vredni omembe in vsaj delno verjetni; te sem vključil v svoje delo le kot izročilo o Aleksandru. Kdor pa bi se čudil, da je ob tolikšni množici piscev tudi meni prišlo na pamet napisati to zgodovino, ta naj se čudi šele, ko bo prebral vsa njihova dela in nato vzel v roke še moje.

### 1,12,1–5

Aleksander se je štel za potomca grškega junaka Ahila, zato je ob prihodu v Malo Azijo na začetku svojega pohoda posvetil posebno pozornost spominu na trojansko vojno. Odlomek je zanimiv tudi z zgodovinskega vidika, saj primerjava med Aleksandrom in Ahilom Arijanu služi kot iztočnica za navajanje razlogov, zakaj se je odločil napisati to delo.

Ko je Aleksander prišel pred Ilion,<sup>311</sup> ga je vodnik Menójtij<sup>312</sup> ovenčal z zlatim vencem, za njim je to storil Atenec Háres, ki je prišel iz Sigeja, in nato še drugi, Grki

<sup>308</sup> Prevod odlomkov iz *Anabasis* in *O Indiji* G. Pobežin.

<sup>309</sup> Ptolemaj I. Soter (»rešitelj«), 367/6–282 pr. Kr. Sin Laga (*Lágos*) in Arsinoe (*Arsinóe*), ki se je kot izkušen strateg udeležil Aleksandrovega pohoda. Po Aleksandrovi smrti leta 323 pr. Kr. je v Memfisu v Egiptu od Kleomena prevzel satrapijo; leta 305 se je oklical za kralja (*basileús*), kar se šteje kot prvo leto njegove vladavine v Egiptu. (Op. G. P.)

<sup>310</sup> Aristobul iz Kasandreje; Aleksandrovega pohoda se je udeležil kot nižji častnik. (Op. G. P.)

<sup>311</sup> Troja.

<sup>312</sup> Menojtij, Hares, Hefajstion: Aleksandrovi sodelavci. Hefajstion je bil njegov najtesnejši prijatelj, na kar verjetno tu namiguje povezava med njim in Patroklom, Ahilovim najboljšim prijateljem.

in domačini. Hefajstíon je, pravijo, položil venec na Patroklov grob in Aleksander na Ahilovega. In blagrovalec je, kakor pravi izročilo, Ahila, ki je dobil v Homerju glasnika svoje posmrtno slavo. Tudi upravičeno ga je blagrovalec, kajti Aleksander, sicer deležen tolikšne sreče, je bil v tem pogledu prikrajšan in njegova dejanja so bila med ljudmi premalo proslavljena; nihče ga ni slavil, ne v prozi ne v verzu, tudi v lirski pesmi ga niso opevali kakor Hierona ter Gelona in Terona,<sup>313</sup> ki nikakor niso bili možje Aleksandrovega kova. Tako so Aleksandrovi uspehi dosti manj znani kakor najneznatnejša dejanja preteklih dni.

Saj, tudi Kirova pot in njegovih tisočev nad kralja Artakserksa, pa stiske Klearha in vseh z njim zajetih ter njihova vrnitev – vse to je ljudem po Ksenofontovi zaslugi<sup>314</sup> dosti bolj znano kakor Aleksander in njegova dejanja. In Aleksander pač ni sledil nekemu na vojsko in ni na begu pred mogočnim kraljem zmagoval samo tistih, ki so mu na pohodu proti morju prekrizali pot; zares, ni ga moža, ne med Grki ne med barbari, ki bi imel pokazati toliko izjemnih dejanj, izjemnih po številu in pomenu. To, pravim, je razlog, da sem se lotil tega dela, v duhu, da nisem nevreden, da bi ponovil pred ljudmi Aleksandrove podvige.

Kdor koli in kakršen koli že sem, o sebi vem povedati tole: mojega imena mi ni treba zapisati, saj ni neznano med ljudmi, tudi o svoji domovini lahko molčim ali o službah, ki sem jih morda opravljal. A zapisati moram to, da mi te besede pomenijo domovino in tako je že od mojih mladih let. Spričo tega si upam šteti se med prvake grškega jezika – saj tudi Aleksander sodi med prvake vojskovanja.

### 7,3–5

Tu vidimo, kako Arijan Aleksandrova dejanja včasih tudi odločno graja. Sklepna misel, da je za človekovo srečo ključnega pomena oblast nad samim seboj, je značilna za stoiško filozofijo. Vemo, da je Arijanov učitelj Epiktet poudarjal prav moralistično noto.

Zdaj je Aleksander sklical vse prisotne in prednje postavil Besa;<sup>315</sup> obtožil ga je

<sup>313</sup> Hieron, Gelon in Teron so vladali na Siciliji približno sočasno v prvi polovici 5. stoletja pr. Kr. Odlikovali so se tako po vojaških uspehih kot po pospeševanju kulture. Slavili so jih pesniki tistega časa, na primer Pindar.

<sup>314</sup> Grški pohod v podporo Kiru, ki ga je vodil Klearh, opisuje Ksenofont (ki se ga je sam udeležil) v svoji *Anábasis*. Prim. poglavje o Ksenofontu.

<sup>315</sup> Besos: satrap Baktrije, torej podložnik perzijskega kralja. Ko je bil Darej pri Gavgameli poražen, ga je Besos med begom dal prijeti in nazadnje so ga Besovi pristaši ubili, nakar se je ta sam oklical za vladarja Azije. Njegovi somišljeniki so nudili Aleksandru hud odpor pri zavzemanju vzhodnega dela Perzije. Po zmagi ga je Aleksander očitno dal usmrtiti tako, kot so Perzijci pobijali lažne

izdaje proti Dareju in odločil, naj mu odrežejo nos in uhlje, nato pa naj ga odvedejo v Ekbatano,<sup>316</sup> da ga bodo tam usmrtili v prisotnosti vseh Medijcev in Perzijcev. Te prestroge kazni za Besa jaz nikakor ne odobravam; mislim, da je iznakaženje udov barbarsko, in verjamem, da se je Aleksander vdal posnemanju perzijskega ali medijskega razkošja ter vzvišenega odnosa do podložnikov po vzoru perzijskih kraljev. Tudi tega ne odobravam, da je makedonsko nošo zamenjal za medijsko, prav on, ki je bil Heraklove krvi, in da se ni sramoval zamenjati krone, ki jo je vedno nosil kot zmagovalc, za kraljevo tiaro podjarmljenih Perzijcev; nobene teh stvari ne odobravam, pač pa vidim dokaz, če že moram, tudi v izjemnih Aleksandrovih podvigih: prave sreče ne prinese ne telesna moč, ne imeniten rod, ne vojaška sreča, naj bo celo večja kakor Aleksandrova. Da, človek lahko obpluje in osvoji celo Libijo in Azijo in povrh še Evropo, kakor je načrtoval tudi Aleksander, in vendar je vse to ničevo, če njemu, ki je zmožel vsa ta dozdevno velika dejanja, ne uspe obvladovati samega sebe.

## O INDIJI

Delo sestavljata dva sklopa. Prvi je opis Indije (1–17), ki vsebuje geografijo (meje in mere Indije, podatke o gorah in rekah, klimatske razmere), mitično zgodovino (zgodbe o prihodu boga Dioniza in junaka Herakla), etnologijo (o rasi, miselnosti, noši in bojni opremi Indijcev, o družbeni ureditvi s sedmimi kastami, o mestih in raznih običajih) in podatke o živalih, zlasti slonih. V 17. poglavju avtor vse to označi kot digresijo in se od 18. dalje posveti opisu Nearhove plovbe, ki ga sicer popestrijo razni ekskurzi, v splošnem pa je precej monoton. Prvi izbrani odlomek je primer pogosto fantastičnih opisov živalskega sveta v tuji deželi.

### 15,1–10

Indijci imajo tигра za dosti močnejšega od slona. Nearh pravi, da je videl tigrovo kožo, samega tигра pa ne, toda Indijci da pripovedujejo, da dosega tiger po velikosti največjega konja, njegova moč in hitrost pa da sta brez primere. Kadar namreč tiger sreča slona, pravijo, mu skoči za vrat in ga brez težav zadavi. Te živali pa, ki jih mi videvamo in jim pravimo tigri, so šakali z lisastim kožuhom, le da so večji od navadnih.

Nearh govori tudi o mravljah; sam da sicer ni videl mravelj, o kakršnih so

---

pretendente na prestol: torej je po Darejevi smrti nastopil v vlogi njegovega naslednika, saj je maščeval njegovo smrt, obenem pa obravnaval odpor proti sebi kot upor proti zakonitemu perzijskemu vladarju.

<sup>316</sup> Ena od perzijskih prestolnic, danes Hamadan.



nekateri pisali, da jih je najti v Indiji, videl pa da je številne kože teh mravelj, ki so jih prinesli v makedonski tabor. Megásten trdi, da je zgodba o mravljah resnična. Te mravlje, pravi, kopljejo zlato – vendar ne, ker bi jim bilo do samega zlata, temveč nagonsko kopljejo v zemljo, da si napravijo zavetje, prav kakor majhne mravlje pri nas, ki izkopljejo le majhno količino zemlje. Tiste mravlje, ki so celo večje kakor lisice, izkopljejo tudi svoji velikosti primerno količino zemlje; zemlja je bogata z zlatom in tako v Indiji pridobivajo zlato. Toda to, kar tu prepisuje Megásten, so govornice in ker jaz o tej zadevi ne morem ničesar zapisati z gotovostjo, bom s to zgodbo o mravljah raje zaključil.

Nearh omenja tudi papige, ki da jih je najti v Indiji in ki naj bi bile pravo čudo; opisuje, kakšni ptiči so to in kako se znajo oglašati s človeškim glasom. Jaz sem jih videl že precej in tudi za druge vem, ki poznajo to vrsto ptic, zato o tem pač ne bi razpredal kot o nečem posebnem. Prav tako se ne bi spuščal v razglabljanje o opicah in o njihovi velikosti ali o tem, kako lepe so indijske opice in na kakšne načine jih lovijo. Vse to je po mojem dobro znano, dostavil bi morda le, da so opice lepe vsepovsod.

Nearh pripoveduje tudi o lovu na kače, pisane in hitre; Pejton, Antigenejev sin, pravi, da je ujel kačo, ki je merila šestnajst komolcev, toda Indijci vedo povedati, da so največje kače še dosti daljše.

## 26,1–7

Naprej od Orejtov, proti notranjosti dežele, je bilo ozemlje Gadrozijcev, čez katerega se je Aleksander z vojsko le s težavo prebil. Tu so izkusili več težav kakor skozi vso odpravo poprej; o tem sem pisal že v svojem obširnejšem delu.<sup>317</sup> Južno od ozemlja Gadrozijcev, tik ob morju, prebivajo tako imenovani Ribojedj<sup>318</sup> in ladjevje je plulo vzdolž njihovega ozemlja. Prvega dne, okrog druge straže,<sup>319</sup> so izpluli in po šeststo stadijih plovbe vzdolž obale pristali ob Bagisari; tam je zaliv, primeren za pristajanje, kakih šestdeset stadijev od morja pa je vas Pasira, katere prebivalci se imenujejo Pasirci. Naslednjega dne so v zgodnjih urah izpluli in obpluli visok

---

<sup>317</sup> Mišljena je *Anabasis*.

<sup>318</sup> V izvorniku *Ikhthyophágoi*, kar bi morda lahko poslovenili kar z izrazom *Ihtiofagi*, vendar bi se s tem izgubil etimološki učinek; ime (ki se ga sami bržkone niso zavedali) namreč pride od besed *ikhthýs* – riba in *phageîn* – pojesti. (Op. G. P.)

<sup>319</sup> Grki so poznali tri vrste straž (*phylaké*), po katerih so sprva v vojaškem žargonu, kasneje pa tudi v civilnem jeziku delili dan oz. noč: dnevno (*hemeríne* tj. *phylaké*), nočno (*nykteríne*) in jutranjo (*eothíne*); iz besedila kaže sklepati, da je imel Arijan v mislih drugo dnevno stražo. (Op. G. P.)

in strm rt, ki sega daleč v morje. Izkopali so vodnjake in tako dobili nekaj vode, ki pa je bila slaba; in tistega dne so ostali zasidrani, ker so bili ob obali visoki valovi. Naslednji dan so, potem ko so prepluli dvesto stadijev, prispeli v Kolt. Od tod so odrinili ob zori in po šeststo stadijih plovbe dospeli v Kalime. Tu je bila ob obali vas, na robu vasi nekaj datljevih palm in na njih še nezreli datlji. Kakih sto stadijev od obale je otok, ki se imenuje Karnina. Tam so vaščani Nearhu prinesli darove: drobnico in ribe, in celo meso ovac, pravi, je imelo okus po ribah, podobno kakor pri morskih pticah, kajti tam da se tudi ovce hranijo z ribami, ker sicer ni nobene paše.

## FLAVIJ JOŽEF

Delo Flavija Jožefa (1. stoletje po Kr.), najpomembnejšega judovskega zgodovinarja<sup>320</sup> in edinega judovskega avtorja, ki ga obravnavamo v tem delu, moramo razumeti v okviru zgodovinskih dogajanj in razvoja judovske književnosti nasploh. Poleg tega, da predstavljajo zgodovinski dogodki temo njegovih del, so odločilno pripomogli k oblikovanju judovske literature z njenimi posebnimi vsebinskimi in oblikovnimi značilnostmi, znotraj katere je ustvarjal tudi sam.

Pri tem prikazu je treba poseči v čas nekoliko pred letom 1000 pr. Kr. Tedaj je Judom zavladal kralj David, ki je naredil za prestolnico svojega kraljestva Jeruzalem. Njegov sin in naslednik Salomon je v njem zgradil veličasten tempelj, ki je za Jude postal simbol. Po Salomonovi smrti pa je kraljestvo začelo propadati. Razpadlo je na severni del z glavnim mestom Samarijo, ki so ga v 8. stoletju zavzeli Asirci, in južni del z Jeruzalemom, ki so ga leta 587 osvojili Babilonci. Tedaj je bil Salomonov tempelj porušen, večina Judov pa je morala v izgnanstvo, zlasti v Mezopotamijo in Egipt (začetek »diaspore« ali razkropitve Judov; vsi Judje izven Palestine so bili v diaspori). Toda še v istem stoletju so Babilonce premagali Perzijci. Ti so bili strpnejši, Judje so dobili dovoljenje za vrnitev in tisti, ki so prišli nazaj, so smeli na novo sezidati tempelj. Leta 332 je premagal Perzijce Aleksander Veliki in osvojil Palestino, ki je po njegovi smrti pripadla najprej Ptolemajcem, v 2. stoletju pa Selevkidom. Med Judi samimi je prihajalo do nasprotij, ki so se vnmala tudi ob različnih pogledih na helenizacijo, ki se je po Aleksandrovi osvojitvi naglo krepila. Ko je Antioh IV. Epifan pri helenizaciji postal preveč nasilen (l. 167 je posvetil jeruzalemski tempelj Zevsu

---

<sup>320</sup> Sv. Hieronim ga je imenoval »grški Livij«.

in v mestu zgradil vojaško utrdbo), je prišlo do upora, na čelo katerega je stopil Juda Makabejec. Leta 141 so Judje dosegli neodvisnost, Judov brat Simon pa je postal začetnik dinastije Hasmonejcev, ki je dobila kraljevski naslov. Judovska zunanja politika je bila uspešna (ekspanzija), v notranji pa je vladala napetost, ki je bila značilna za ves čas helenizma in rimskega cesarstva – preživetje ter uveljavitev v helenističnem okolju in kasneje pod Rimljani sta od vladarjev terjala določeno prilagajanje temu okolju, to pa je zbuvalo odpor prav pri tistih tradicionalno usmerjenih krogih, ki so pomagali domačim vladarjem do oblasti. Prihajalo je do notranjih spopadov.

Leta 63 pr. Kr. je rimski vojskovodja Pompej zavzel Jeruzalem in Judje so prišli pod rimsko nadoblast. Rimljani so poskušali z različnimi načini uprave – z domačimi oblastniki, rimskimi upravitelji, delitvijo na več pokrajin; nekaj posameznikov je imelo tudi kraljevski naziv (denimo Herod Veliki, ki je bil usmerjen progrško in prorimsko; znamenit je med drugim po gradnji novega jeruzalemskega templja, ki je bil vsaj tako veličasten kot njegov izvirnik). Od leta 44 po Kr. dalje pa so zaradi nemirnih razmer začeli postavljati rimske upravitelje za celotno provinco. Notranji spori med narodnostnimi skupinami in strankami (t. i. saduceji so bili bolj izobraženi in helenizirani, farizeji pa konservativni in nestrpni) so se zaostrovali. Rimski upravitelji so zahtevali visoke davke, in ko je Gesij Flor leta 66 po Kr. oplenil tempeljsko blagajno, je prišlo do velikega upora po vsej deželi, v katerem je sodeloval in ga popisal tudi Flavij Jožef. Upor je najprej uspešno obvladal poveljnik Vespazijan, ki je zavzel vse razen Jeruzalema, ko pa so ga leta 69 oklicali za cesarja, je odšel v Rim in prepustil vojno sinu Titu. Judje so doživeli katastrofo, saj je dal Tit po zavzetju Jeruzalema leta 70 porušiti tempelj (ki je bil dobil svojo dokončno podobo komaj leta 64), davek, ki se je prej plačeval templju, je šel zdaj v rimsko blagajno, službe velikih duhovnikov je bilo konec, ogromno preživelih pa so kot ujetnike odveli v Rim. Toda posamezne postojanke so se Rimljanom upirale še vse do leta 73 (gl. izbor).

Že omenjena dvojnost oziroma napetost, ki je bila ves čas prisotna v judovskem okolju (namreč vztrajanje na svojih pozicijah, po drugi strani pa vpliv močnejših tujcev, ki se mu je domača kultura morala prilagajati, če je hotela preživeti in imeti kaj vloge), se odraža tudi v kulturi in s tem književnosti, ki je nastajala v obdobju helenizma in rimskega cesarstva. Vidi se že pri vprašanju jezika. V sami Palestini sta bili po času diaspore glavna jezika hebrejščina in aramejščina. Slednja se je čedalje bolj širila po Bližnjem vzhodu, tako da se je v 1. stoletju po Kr. v Palestini nasploh

govoril aramejski dialekt, ki je bil tudi jezik vse sirsko-mezopotamske regije, medtem ko je bila raba hebrejščine omejena na verske obrede in znanstveno preučevanje verskih stvari. Toda čeprav je v rimskem času hebrejščina kot govorni jezik izginjala, so jo rabini v Palestini in Babilonu poleg aramejščine gojili dalje. Vpliv grštva (helenizacija) je bil v Palestini sicer manjši kot med Judi v diaspori, a kljub temu zelo velik. Delno ga je zajezil nastanek samostojne države po makabejskem uporu v 2. stoletju pr. Kr., pa tudi pod Rimljani so palestinski Judje še vedno upali na osamosvojitve in čutili odpor do kulture zavojevalcev, tako da npr. prizadevanja filhelensko usmerjenega Heroda Velikega niso imela trajnejšega uspeha. Med Judi drugod po svetu (v Siriji, Mali Aziji, Grčiji, Rimu in Italiji, na Siciliji, v severni Afriki, Galiji, Španiji in seveda v Egiptu, kjer je bil njihov delež največji) pa je postala grščina materni jezik in hebrejščine večinoma sploh niso več znali. Za potrebe Judov v diaspori je v 3. in 2. stoletju pr. Kr. nastal v Aleksandriji grški prevod Stare zaveze (*Septuaginta*), ki je postal podlaga za helenistično judovsko književnost.

V mnogih delih diaspore je torej cvetelo judovsko kulturno življenje na osnovi grščine, tako da je bila med 2. stoletjem pr. Kr. in 2. stoletjem po Kr. napisana vrsta judovskih del v tem jeziku. V njih pa se spet odraža dvojnost judovskega položaja – po eni strani so se izobraženi Grki od helenizma dalje zanimali za judovstvo in tudi nekateri Judje so se dobro vključili v grško oziroma rimsko okolje ter dosegli visoke položaje; po drugi strani pa je prihajalo do antisemitskih pogromov in tudi sami Judje so čutili določen odpor do tujcev. Književnost, ki je tako nastajala, je zato delno namenjena Judom, delno pa tujim bralcem, in večinoma je apologetska ter propagandistična. Avtorji skušajo popraviti položaj Judov v očeh javnosti, dokazujejo, da so Grkom po idejah in intelektualnem življenju vsaj enakovredni oziroma jih prekašajo, izvajajo večvrednost svojega monoteizma, skušajo prestrašiti preganjalce, navajajo čudeže in opisujejo stanovitnost žrtev preganjanj ... Včasih celo podpišejo pod svoje delo kakega znamenitega starega grškega pisca, da bi dali svojim nazorom večjo veljavo. Seveda je pri dokazovanju intelektualne sorodnosti prišlo do uporabe grškega instrumentarija – pomembni judovski filozof Filon iz Aleksandrije (30 pr. Kr.–45 po Kr.) je npr. apliciral antično, zlasti srednjeplatonsko filozofijo in metode grških ter rimskih slovničarjev na razlaganje Stare zaveze. V to književnost je prešlo tudi veliko grških idej; izobražene bralce so skušali pritegniti z navedki iz antične poezije, prijemi antične retorike ipd.

Zaradi prežetosti z grško kulturo in obenem zaradi prizadevanja Judov,

da bi se uveljavili z načini, ki jih ta priznava, najdemo: 1. dela v grškem jeziku in grških literarnih oblikah, a z judovsko tematiko (nekateri primeri preroške književnosti, filozofija, helenistično zgodovinoepisje – prvi tak pisec se je pojavil že konec 3. stoletja pr. Kr. –, tragedija, epika); 2. dela v grškem jeziku, a v izvorno semitskih literarnih oblikah (npr. tiste starozavezne knjige modrostne literature, tj. izrekov in nasvetov, ki so bile prevedene ali napisane v grščini); 3. včasih po dve podobni deli, od katerih je eno grški prevod hebrejskega dela, drugo pa že izvorno napisano v grščini (v Bibliji denimo opisujeta makabejski upor dve knjigi, Prva in Druga knjiga Makabejcev; prva je primer hebrejskega zgodovinopisja, medtem ko drugo nekateri štejejo pod zvrst tragičnega ali retoričnega zgodovinopisja). Ustvarjanje Flavija Jožefa sodi v prvo skupino, saj je pisal zgodovino Judov v grščini, in sicer v skladu z metodami helenističnega zgodovinopisja. Njegova dela pa so tudi prežeta z značilno apologetsko težnjo – v vseh, razen v avtobiografiji, skuša izboljšati podobo Judov, ponekod olepšuje tudi Rimljane (morda iz lastnih interesov, morda tudi zato, da bi Judje laže sprejeli njihovo nadoblast), v avtobiografiji in delno v *Judovski vojni* pa zagovarja samega sebe. Zato bi njegov pristop lahko opisali kot apologetsko zgodovinoepisje.

Jožef se je rodil leta 37 ali 38 po Kr. v aristokratski duhovniški družini v Jeruzalemu. Po končanem šolanju se je pridružil farizejem in postal duhovnik. Leta 64 je odpotoval v Rim, da je dosegel oprostitev nekaj zaprtih judovskih duhovnikov. V Palestino se je vrnil leta 66, na predvečer judovske vstaje. Rojake je sprva neuspešno odvrčal od tega brezupnega podviga, ko pa je vstaja istega leta izbruhnila, je dobil poveljstvo nad Galilejo. S svojimi vojaki je dolgo vzdržal proti Vespazijanu, po padcu utrjenega mesta Jotapata (julija 67), od koder se je nazadnje branil, pa je kot eden redkih preživelih prišel v Vespazijanovo ujetništvo in prešel na rimsko stran. Ko je bil Vespazijan leta 69 imenovan za cesarja, kot mu je bil Jožef napovedal, ga je osvobodil, zato je Jožef tudi prevzel njegov primerek »Flavij«. Pri obleganju Jeruzalema ga je Tit uporabljal za tolmača in posrednika. Po vojni je šel v Rim, kjer je kasneje napisal vsa svoja dela; od Vespazijana je poleg rimskega državljanstva in pokojnine dobil tudi hišo. Judje so mu očitali izdajstvo, vendar je po padcu Jeruzalema poskušal pomagati svojim prijateljem in v svojih delih se je trudil, da bi v očeh bralcev povečal ugled judovstva. Umrl je po letu 100 po Kr.

Njegov materni jezik je bila aramejščina, vendar je pisal v grščini, k čemur je občasno pritegnil tudi pomočnike. Napisal je štiri dela. Prvo in

najpomembnejše je *Judovska vojna* (*Peri tou Ioudaïkou polé mou*) v sedmih knjigah, zelo nadroben opis omenjenega upora, ki najprej prikaže judovsko zgodovino od upora proti Antiohu Epifanu dalje, tako da se loti glavne teme šele na sredini druge knjige. Delo je najprej napisal v aramejščini kot svarilo prebivalcem Vzhoda, naj se ne poskušajo več upirati rimski premoči, potem pa s pomočniki še v grščini; ohranila se je le grška različica. Virov v delu samem ne omenja, saj poudarja predvsem dejstvo, da je videl dogodke na lastne oči, vendar drugod (v avtobiografiji in spisu *Proti Apionu*) pove, da si je med dogajanjem sam delal zapiske, da je uporabljal uradne zabeležke Vespazijana in Tita (t. i. *commentarii*, gl. poglavje o Cezarju) in da mu je ponudil ustne informacije o manj znanih stvareh tudi Agripa II.<sup>321</sup> Za predvojno zgodovino se je nedvomno naslanjal tudi na Nikolaja iz Damaska (prijatelja cesarja Avgusta in Heroda Velikega ter avtorja obsežne univerzalne zgodovine), iz katerega je veliko črpal tudi za svoje *Judovske starožitnosti*. Kljub virom iz prve roke Jožefova pripoved ni vedno zanesljiva, saj je pristranski: oprati poskuša judovske višje sloje in prikazati, kot da so upor zakrivali izključno neizobraženi verski fanatiki; svojo zgodbo tu prikazuje drugače kot v avtobiografiji, kjer je osredotočen na lastno obrambo; tudi Rimljane, npr. Tita, očitno olepšuje. Vendar nam je to delo dragoceno kot v splošnem verodostojen in edini izčrpni ohranjeni vir za judovsko vojno. Dobro tudi prikaže napetost, verski fanatizem in strahote tistega časa.

Njegovo najobsežnejše delo so *Judovske starožitnosti* (*Ioudaïkè arkhaiología*), judovska zgodovina v dvajsetih knjigah, ki je bila po obsegu in naslovu očitno zamišljena kot ustreznica *Rimskim starožitnostim* Dionizija Halikarnaškega. Tudi v snovi tekmuje z njim, saj je Dionizij posvetil veliko pozornosti mitični zgodovini Rimljanov, Jožef pa začne z zgodovino Judov kar pri stvarjenju in zaključni z letom 66 po Kr. Nastopa kot judovski apologet, katerega namen je prikazati Rimljanom in Grkom starodavnost in veličino svojega naroda. Za prvih deset knjig in večino enajste (do razdelka 304, tj. začetka partije o Aleksandru Velikem) uporablja kot vir starozavezne knjige, ki jih parafrazira v skladu s tehnikami helenističnega zgodovinarstva, poleg tega pa še drugo judovsko izročilo in delo Filona

<sup>321</sup> Pravnuk Heroda Velikega, zelo prorimsko usmerjen, ki je imel v upravi več judovskih mest in pokrajin. Jožef navaja v svoji avtobiografiji (razdelka 365 in 366) dve od pisem, ki mu jih je poslal Agripa; v enem od njiju mu je ponudil omenjene informacije. Za antiko je tako navajanje pisnih virov prej izjema kot pravilo, saj so jih zgodovinarji sicer obravnavali precej mačehovsko.

iz Aleksandrije. Uporablja pa tudi vrsto drugih virov, kjer le more, in jih tudi navaja, očitno zato, da bi naredil vtis večje verodostojnosti. Tako med drugim uporablja babilonsko in egiptovsko zgodovino, ki sta ju v začetku 3. stoletja pr. Kr. napisala Babilonec Beros in Egipčan Maneton iz podobnih nagibov (namreč da bi grškimi osvajalcem predstavila svoji deželi v njihovem lastnem jeziku). Negrškim piscem iz helenističnega obdobja je podoben tudi v tem, da v več delih svojo kulturo prikazuje kot vzporedno grški, da bi jo s tem približal Grkom in Rimljanom – judovske sekte (farižeje, saduceje in esene) tako predstavi kot vzporednice grških filozofskih šol (*Vojna* 2,119–166 in *Starožitnosti* 18,11–22).

Kasneje je napisal še dve manjši deli. Prvo je njegov življenjepis ali pravzaprav obramba proti obtožbam Justa iz Tiberiade, drugega judovskega zgodovinarja, ki je prav tako napisal zgodovino judovske vojne in v njej trdil, češ da je Jožef na začetku vojne spodbujal prebivalce Tiberiade k upor. Zato Jožef opisuje predvsem svoje delovanje v tistem času (v letih 66 in 67), ostale podatke pa poda zelo na kratko. Zgodovinskost mnogih navedb je vprašljiva, saj se avtor prikazuje v najugodnejši možni luči. Spis je očitno pripojil k drugi ali kasnejši izdaji svojih *Starožitnosti*. Drugo delo nosi naslov *O davnini Judov* ali *Proti Apionu* (*Pròs Apiona*).<sup>322</sup> Je apologetski spis v dveh knjigah in odgovor na antisemitske navedke različnih avtorjev, ki prinašajo dvome o starodavnosti Judov, različne negativne verzije o njihovem prihodu v Egipt ter izhodu iz njega in druga obrekovanja glede judovskih obredov, navad itd. Jožef odgovarja na napade v pregledno urejenem in obsežno argumentiranem spisu, ki je dragocen, ker nam daje vpogled v antisemitizem tiste dobe, med dokaznim gradivom pa prinaša ogromno navedkov iz sicer izgubljenih spisov.

Slog v njegovih delih je neenoten, saj mu v grščini ni bilo lahko doseči kakovostnega, retorično okrašenega načina, za kakršnega si je prizadeval, in je bil precej odvisen od pomočnikov. V najboljšem primeru (večina *Vojne*, dve knjigi *Starožitnosti*, *Proti Apionu*) prinaša lepo aticistično

---

<sup>322</sup> Ta naslov mu je dal sv. Hieronim. Apion, protijudovsko nastrojen učenjak iz Aleksandrije, je med drugim napisal zgodovino Egipta, v katero je vključil negativen prikaz judovskega izhoda iz te dežele, dalje napad na aleksandrijske Jude in laži ter kritike glede judovskih verskih obredov ter navad sploh. Hieronimov naslov pa je zavajajoč, ker Jožef odgovarja na trditve tedaj že mrtvega Apiona šele v drugi knjigi (1–144), medtem ko v prvi pobija različne antisemitske navedke nasploh (o vprašanju judovske starodavnosti in izhoda iz Egipta).

grščino, izbran besedni zaklad, dobro oblikovane povedi in odstavke ter nevsiljive aluzije tako na grške zgodovinarje kot na pesnike, spet drugič pa je bolj okoren (kjer je očitno pisal sam, tako v življenjepisu in večini *Starožitnosti*) ali pa neokusno posnema Tukidida (v treh knjigah *Starožitnosti*, ki jih je očitno prepustil nekemu manj sposobnemu pomočniku).

N. G.

**Literatura:** Krieger 1994, Thackeray et al. 1926–65, Rodgers 2007.

## JUDOVSKA VOJNA<sup>323</sup>

6,236–270

Odlomek je vzet iz opisa rimskega zavzetja in požiga jeruzalemskega templja. Če ga primerjamo z opisi istih dogodkov, ohranjenimi pri drugih avtorjih, vidimo, kako je Jožef skušal čim bolj oprati Tita: Tit naj bi že na bojnem posvetu nastopil proti uničenju templja, ki naj bi ga kasneje zažgali podivjani vojaki kljub njegovim izrecnim ukazom. Nasprotno pa poroča krščanski pisec iz 4. stoletja po Kr. Sulpicij Sever, ki naj bi se naslanjal na izgubljeni Tacitov opis, da so se na omenjenem posvetu nekateri izrekli proti porušenju tako sijajnega svetišča, Tit in še nekateri pa so to imeli za nujno, da se čim bolj iztrebi judovska vera (*Chron.* 2,30,6). Po drugi strani Jožef delno opravičuje tudi Rimljane na splošno, saj poudarja, da se je vse zgodilo po Božji volji. Kot meni Krieger (1994, 295–304), bi Jožefov pristop kazal na dejstvo, da je računal na grško govoreče judovske bralce, saj bi razbremenitev Tita pri uničenju templja pri njih naletela na pozitiven odziv, medtem ko bi bila rimska publika nasprotno zgrožena nad opisom rimskega poveljnika, ki ne zmore krotiti svojih lastnih vojakov. Kar pa zadeva portret ljudomilega Tita, kažejo tudi druga mesta in nedoslednosti v Jožefovih delih, da je bil nerealen.

Naslednjega dne je Tit ukazal pogasiti ognje in utreti pot skozi vrata za lažji prehod legij ter nato sklical poveljnike<sup>324</sup> Od najvišjih činov jih je prišlo šest, in sicer Tiberij Aleksander, poveljujoči vsej armadi,<sup>325</sup> Sekst Cerialij, poveljnik pete legije, Larcij Lepid iz desete, Tit Frigij iz petnajste, potem še Fronton Haterij, poveljnik dveh legij iz Aleksandrije, in Mark Antonij Julijan, prokurator v Judeji. Ko so se zbrali še prokuratorji in tribuni, je Tit sprožil posvet o templju. Nekateri so bili mnenja,

<sup>323</sup> Prevod G. Pobežin.

<sup>324</sup> Izbor se začne z dogodki okoli 28. avgusta leta 70.

<sup>325</sup> Lat. *praefectus castrorum*, dobesedno: »poveljujoči v taboru«.



da bi bilo treba v tem primeru poseči po vojnem pravu, saj se bodo Judje upirali, vse dokler bo stal tempelj, v katerega se lahko zatečejo od vsepovsod; drugi pa so bili mnenja, da mora v primeru, da Judje tempelj zapustijo in v njem ne pustijo nobenega orožja, ta ostati nepoškodovan – in nasprotno, če se bodo vanj zatekli z namenom bojevanja, naj se tempelj požge, saj to ne bi bil več tempelj, temveč trdnjava, v tem primeru pa ne bi bilo brezbožno ravnanje Rimljanov, marveč tistih, ki jih silijo k takšnim ukrepom. Tit je na to odvrnil, da bi tudi v primeru, ko bi se Judje zatekli v tempelj in se od tam branili, ne mogel kaznovati nežive stvari namesto ljudi, sploh pa ne bi mogel nikoli uničiti tako izjemnega izdelka človeških rok; to bi namreč bila izguba tudi za Rimljane, saj bi bil tempelj v okras tudi njihovemu imperiju, ko bi ostal nedotaknjen. Ob teh besedah so se opogumili Fronton, Aleksander in Cerialij, da so pritegnili njegovemu mnenju. Tit je nato svèt razpustil in vele poveljnikom, naj ukažejo četam počitek, da bi mu bile na voljo spočite v primeru spopada; potem je odbral iz posameznih kohort može in jim ukazal napraviti pot skozi ruševine ter pogasiti ogenj.

Ves tisti dan sta Jude pri njihovih prizadevanjih ovirali utrujenost in potrnost, že naslednjega dne pa so se zbrali in s svežimi močmi ter novim pogumom okoli druge ure udarili skozi vzhodna vrata nad stražo zunanjega dvorišča templja. Rimljani so se z vso odločnostjo odzvali na njihov napad: zaslonili so ščite pred seboj kakor obzidje ter strnili svoje vrste, vendar je bilo očitno, da ne bodo mogli dolgo kljubovati množici in besu napadalcev. Cesar je vse skupaj opazoval iz Antonije;<sup>326</sup> presodil je, da njegove vrste ne bodo vzdržale napada, zato jim je priskočil na pomoč na čelu izbranih konjenikov. Judje njihovemu naskoku niso bili kos, temveč so se, potem ko so padle prve žrtve na njihovi strani, vsi umaknili. Vendar pa so se vsakič, ko so se Rimljani hoteli vrniti v tabor, zopet spustili v napad in se, ko so se rimske enote vrnile v spopad, vnovič umaknili, dokler se niso bili okrog pete ure dneva zaradi premoči nasprotnika prisiljeni umakniti v notranji del templja. Tit se je vrnil na Antonijo in sklenil, da bo naslednjega dne ob zori napadel z vso močjo in tempelj zavzel.

Bog je ta tempelj že davno obsodil na uničenje v plamenih in naposled je prišel usodni dan, deseti dan petega meseca,<sup>327</sup> na katerega je tempelj že nekoč požgal

---

<sup>326</sup> Trdnjava Antonija je obvladovala tempelj; stala je na njegovem vogalu, kjer sta se srečali zahodno in severno stebrišče prvega tempeljskega dvorišča. Zgraditi jo je dal Herod Veliki in jo poimenoval po Marku Antoniju. V njej je bila stalno nameščena rimska vojaška posadka. Omenjena je v Novi zavezi Svetega pisma: v njej naj bi bil zaprt apostol Pavel, od tam naj bi tudi odpeljali Jezusa na Kalvarijo.

<sup>327</sup> Okoli 30. avgusta.

abilonski kralj. Razlog za požar pa leži v njegovem lastnem ljudstvu: ko se je Tit umaknil, so uporniki po kratkem predahu znova napadli Rimljane in vnel se je spopad med branilci templja ter enotami, ki so gasile ogenj za notranjim obzidjem svetišča – slednje so zapodile Jude v beg in jih pregnale vse do templja. Tedaj je eden od vojakov brez povelja in brez vsakega pomisleka pred tako grozovitim dejanjem, gnan od neke višje sile, pograbil rogovilo z goreče grmade in jo, potem ko ga je privzdignil eden od njegovih sovojakov, zagnal skozi nizka zlata vrata, ki so s severne strani vodila v prostore okrog svetišča. Ko so plameni hušknili kvišku, se je med Judi razleglo kričanje, ki je odzvanjalo njihovo bolečino; ne oziraje se na smrtno nevarnost so mrzlično hiteli reševati to, kar so vseskozi varovali in je sedaj propadalo.

Nekdo je pritekkel z novico k Titu, ki se je bil ravno umaknil v svoj šotor, da bi si oddahnil po spopadu; skočil je na noge, kakor je bil, in stekel k templju, da bi zajezil požar. Sledili so mu vsi njegovi poveljniki, za njimi pa razburjene legije; med navalom silne množice se je razvnel vsesplošen nered, ki ga je spremljal silovit hrup. Cesar je z glasom in z roko mahaje usmerjal vojake, naj gasijo požar, vendar nihče ni slišal njegovega vpitja zaradi trušča, ki je polnil njihova ušesa, in nihče ni bil pozoren na njegovo kriljenje, ker so bili zaposleni z bojevanjem ali pa jih je povsem prevzelo besnilo. Razburjena množica legionarjev, ki je pridrla k templju, je bila gluha za prigovarjanje in za grožnje, kajti poveljevala jim je njihova jeza; nagnetli so se k vhomu, kjer so mnoge poteptali njihovi tovariši, mnoge je na vročih, še žarečih ruševinah stebrišča čakala usoda tam umrlih. Ko so prišli že povsem blizu templja, so celo hlinili, da ne slišijo cesarjevih povelj, in so tistim spredaj vpili, naj lučajo bakle v notranjost svetišča. Uporniki niso mogli proti temu storiti ničesar več; vse naokrog je bila morija, vse je bežalo. Večina pobitih je bila navadnih meščanov, nemočnih, neoboroženih ljudi, ki so jih puščali kar tam, kjer so jih poklali; okrog oltarja se je nabirala gomila trupel, po stopnicah svetišča je lil potok krvi in telesa tistih, ki so bili pobiti na vrhu stopnišča, so se počasi kotalila navzdol.

Cesar je spoznal, da ne bo mogel obrzdati razburjene množice vojakov, ki so se povsem vdali besnilu, ogenj pa je divjal vse huje, zato je s svojimi poveljniki stopil v tempelj in si ogledal najsvetejši prostor ter vse, kar je skrivala njegova notranjost: vse je daleč presegalo govornice, ki so jih širili tujci, in ni zaostajalo niti za slovesom, ki se je širil med njimi samimi. Ker plameni še na nobenem kraju niso prodrli v samo notranjost, požirali so le prostore okrog svetišča, je cesar stvarno ocenil, da se poslopje še da rešiti, zato je stekel ven in skušal priklicati vojake, da bi pogasili ogenj; centurionu Liberaliju, poveljniku njegove osebne straže kopjanikov, je ukazal, naj vsakogar, ki bi ne ubogal ukaza, z gorjačo prisili k pokorščini. Toda bes in

sovraštvo do Judov ter neki bojni žar, še bolj pa misel na plen in denar, ki so se ga vojaki nadejali zaradi zlata, iz katerega je bilo izdelano vse naokrog, so preglasili spoštovanje do cesarja in strah pred centurionom, ki jih je skušal obrzdati. Vso stvar pa je zapečatil eden tistih, ki so prišli v tempelj; ko je cesar šel mirit vojake, je zagnal baklo med tečaje vrat. V notranjosti se je v trenutku razplamtel ogenj, cesar se je moral s poveljniki umakniti in zunaj ni nihče več mogel preprečiti požiga. Tako je tempelj zgorel kljub cesarjevi volji.

Vsakdo bi zagotovo čutil izgubo zaradi ene najlepših stavb, kar jih je mogel kdaj kdo uzreti ali slišati o njih govoriti: izjemna je bila po svoji zasnovi, zaradi svoje velikosti, zaradi vsestranske dovršenosti, zaradi slovesa njenih svetinj. A vendar moremo najti veliko uteho v misli o neizbežnosti usode, ki čaka tako živa bitja kakor tudi izdelke človeških rok ali mesta. To nezmotljivost, s katero se sklene krog usode, moramo občudovati; počakala je, kakor sem že dejal, na prav tisti mesec, prav tisti dan, na katerega so nekoč Babilonci že požgali tempelj. Od takrat, ko se je na pobudo kralja Salomona začela njegova zidava, pa do njegovega uničenja, do katerega je prišlo v drugem letu Vespazijanove vladavine, je minilo natanko tisoč sto trideset let, sedem mesecev in petnajst dni; od druge pozidave, ki jo je v drugem letu Kirove vladavine začel Hagai, do uničenja za časa Vespazijana je minilo šeststo devetintrideset let in petinštirideset dni.

### **7,389–406**

Odlomek prinaša znameniti opis samomora obleganih v Masadi, zadnji trdnjavi, ki se je leta 73 še upirala Rimljanom. Masada nad zahodno obalo Mrtvega morja je bila za rimske oblegovalce zelo težko dostopna, saj je bila zgrajena na prepadni skali in obdana z zidom, edina uporabna pot do nje pa je bila zagrajena s stolpom. A Rimljani so na štrleči skalni plošči nekoliko pod vrhom nakopičili tako visoke nasipe, da so na njih lahko zgradili oblegovalne naprave. Predrli so zid in sežgali leseno pregrado, s katero so uporniki poskusili zavarovati luknjo. Ko so se Rimljani umaknili, odločeni, da napadejo zdaj nezaščitene sovražnike naslednjega dne, naj bi poveljnik Eleazar pregovoril izbrane može, naj pobijejo najprej svoje žene in otroke, potem pa še sebe, da ne bi padli v rimsko ujetništvo.

Hotel je še govoriti, a ga je množica prekinila in se, kakor bi bila pod vplivom neke neustavljive sile, polotila dejanja. Kakor obsedeni so se raztepli in kar tekmovali med seboj, kdo bo hitrejši; zdelo se jim je, da bo njihova naglica in prizadevanje, da ne bi bili med zadnjimi, razumljena kot znak poguma in zdrave presoje, tolikšna vnema jih je obšla, da bi pobili svoje žene, svoje otroke in še sebe. Ta vnema jih

proti pričakovanju ni minila niti, ko so se dejanja dejansko lotili, nasprotno, bili so enako odločni kot takrat, ko so poslušali Eleazarjev govor, in čeprav so jih še vedno navdajala pristna čustva ljubezni do bližnjih, pa je v njih prevagal sklep, ki se jim je zdel v njihovo največje dobro. Ko so objemali in poljubljali svoje žene ter si pritiskali v naročje svoje otroke, so med še zadnjimi izrazi ljubezni in solzami izvršili svoj namen, kakor bi ga izvršili s tujimi rokami. Vodila jih je misel na vse zlo, ki bi ga pretrpeli od sovražnika, in jih tolažila v stiski, ki so jo občutili med ubijanjem. Nazadnje ni bilo nikogar, ki bi se želel izogniti temu strašnemu dejanju: vsi so ga izvršili s svojimi najdražjimi, nesrečne žrtve neizbežnega, ki se jim je smrt njihovih žena in otrok iz njihovih lastnih rok zdela od vseh najmanjše zlo. Zdaj [preživeli] niso več mogli prenašati teže svojega dejanja in so obenem čutili, da bi umrlim delali krivico, ko bi jih preživeli le za kratek čas; na kupu so zbrali vse zaloge in jih zažgali, nato pa so izžebali deset mož, ki naj pobijejo ostale. Potem je vsakdo legel k svoji mrtvi ženi in otrokom, jih objel in pripravljen čakal na smrt od tistih, ki so izvršili mučno opravilo. Ti so se, potem ko so brez omahovanja vse pobili, tudi sami zatekli k žrebu, da bi med seboj izbrali tistega, ki bo najprej pobil ostalih devet in nato še sebe kot zadnjega od vseh; tolikšno je bilo torej med njimi zaupanje, da ni bilo med njimi nobene razlike ne v njihovih dejanjih ne v njihovem trpljenju. Naposled je tudi ta deveterica nastavila nožu vrat in potem je edini, še zadnji preživeli pregledal vso množico mrtvih, ali ni morda kje še kdo, ki bi bil potreben njegove roke. Ko se je prepračil, da so vsi mrtvi, je zažgal palačo, nato pa zbral vse svoje moči in si zarinil meč skozi telo ter padel mrtev poleg svoje družine. Umrli so v veri, da niso za seboj pustili žive duše, ki bi padla v roke Rimljanom, vendar sta moriji ušli neka ostarela ženska in neka Eleazarjeva sorodnica, po bistrournosti in izobraženosti daleč nad svojimi vrstnicami, ki se je s petimi otroki skrila v podzemnih vodovodnih napeljavah, medtem ko so bili ostali zaposleni s pobijanem. Mrtvih je bilo devetsto šestdeset, skupaj z ženskami in otroki; ta tragedija se je zgodila na petnajsti dan meseca ksantika.<sup>328</sup>

Ob zori naslednjega dne so bili Rimljani v pričakovanju novega spopada v polni bojni opravi in so se po nasipih, s katerimi so ustvarili mostišča za dostop do trdnjave, odpravili v napad. Ko niso videli nobenega sovražnika, temveč povsod le obupno praznino, ogenj znotraj utrdbe in tišino, si niso znali razložiti, kaj se je zgodilo; nazadnje so, kakor bi dali povelje za streljanje lokostrelcem, zavpili, da bi priklicali koga od znotraj. Krik sta slišali ženski, ki sta prišli iz podzemnih jam in Rimljanom razložili, kakšno je stanje: tista druga ženska<sup>329</sup> je jasno poročala o

---

<sup>328</sup> 2. maj leta 73.

<sup>329</sup> Eleazarjeva sorodnica.

vsem, kar je bilo povedano, in o tem, kako je bilo dejanje opravljeno. Rimljani so jo v svoji nejeveri v takšno dejanje le s težavo poslušali, polotili so se gašenja ognja in si kmalu utrli pot skozenj do palače; ko so tam naleteli na množico pomorjenih, se niso veselili, kakor bi se nad premaganim sovražnikom, temveč so občudovali plemenitost in neomajnost tolikih ljudi, katerih odločno zaničevanje smrti je vodilo k njihovemu dejanju.

## RIMSKI ZGODOVINARJI IZ ČASA PRINCIPATA

Zgodovino pisje je bilo literarna zvrst in temu primerno retorično obarvano; zanimivo je, da se je še vse do Amijana Marcelina javno prebiralno. Teoretično je o zgodovino pisju pisal Ciceron (*Fam.* 5,12), svoje predhodnike in njihove cilje pisanja omenja tudi Tacit, ko navaja okoliščine v zvezi z obsodbo zgodovinskega dela Kremucija Korda (*Ann.* 4,34); oba med drugim tudi omenjata, kakšna so bila pričakovanja publike. Zgodovina naj bi bila po eni strani koristna, saj naj bi državnike opozarjala na podobne probleme in potek dogodkov iz preteklosti ter bi jim tako ponujala rešitve za sodobno dogajanje. Po drugi strani pa naj bi bila s hvalo dobrih in etično neoporečnih dejanj ter grajo slabih neke vrste moralni vodnik. Novim generacijam naj bi ohranila tradicije prednikov, *mos maiorum*.

Zanimivo je, da sicer pri rimskih zgodovinarjih teoretična razglabljanja o zgodovino pisju in o vlogi zgodovinarja niso ohranjena, v tem smislu je relevantna zgolj njihova kritika predhodnikov. Za probleme pisanja zgodovine so deloma pomembna razmišljanja Cicerona, predvsem pa Lukijanov spis *Kako pisati zgodovino*. Rimski zgodovino pisci iz časa pozne republike in principata so za razliko od grških pisali predvsem o polpreteklih in sodobnih dogodkih, le redki zgodovinarji iz republikanske dobe – in kot zadnji Livij – so začeli svoje zgodovine pri začetkih Rima, da bi tako poudarili veličino rimske države in tiste zgodovinske vidike, ki so največ prispevali k njenemu vzponu. Univerzalna zgodovina jim je bila, v nasprotju z grškimi zgodovinarji, tuja, zanimalo jih je javno življenje rimskega ljudstva, forum in senat ter njihove vojne, skratka, predvsem politika.

Pisanje zgodovine je Rimljanom vedno pomenilo resno opravilo, zato je tem bolj presenetljivo, da so se rimski zgodovino pisci nasplošno premalo zavedali težav, povezanih z iskanjem resničnega poteka preteklih dogodkov, posebej če je šlo za bolj oddaljeno preteklost. Ciceron sicer poudarja (*De or.* 2,62–63), da je iskanje resnice prva zapoved zgodovino pisja, pri čemer ne sme biti nič potvorjenega, resnice se tudi ne sme zamolčati (*Nam*

*quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat? Deinde ne quid veri non audeat?*), vendar daje zelo veliko poudarka retorični nadgradnji (*exaedificatio*), ki seveda temelji na prikazu resničnih dogodkov (*fundamenta*). Zgodovina zanje ni bila tema raziskovanja, temveč so se pri pisanju pogosto oprli na predhodno zgodovino kot enega glavnih virov, pri čemer niso vedno razlikovali med primarnimi in sekundarnimi viri. Nekaj misli je zgodovinopisju posvetil tudi Kvintilijan, ki med drugim omenja glavne značilnosti Salustijevega in Livijevega pisanja (*Quint., Inst.* 10,1,31 ss.).

S Salustijem in Livijem se v nekem smislu prekine analistična tradicija, njuna dela pa lahko tudi bolje presojava, saj jih je velik del ohranjen, medtem ko poznamo dela analistov le iz fragmentov. Salustij, ki je opisoval sočasne dogodke, vojno z Jugurto in Katilinovo zaroto, je pisal z vidika senatorja in je v svojih monografijah poudaril pragmatično komponento zgodovinopisja. Zgled mu je bil Tukidid, vendar njegova zgodovina vsebuje tudi elemente dramatičnosti in retorike; svoje delo je navezal na delo analista Sisene (*L. Cornelius Sisenna*). Ton njegove zgodovine je pesimističen, vendar so bili takšni tudi krizni časi, v katerih je živel. Njegovi deli predvsem zrcalita moralni propad tedanje rimske družbe.

Cezar, katerega dela se ne da uvrstiti v trende tedanjega zgodovinopisja, je pisal zgodovinska poročila o svojih osvajanjih, ki jih je imenoval *commentarii*, s čimer je morda želel opozoriti, da njegovi spisi še niso povsem dovršena zgodovina. V 3. osebi, torej z navidezno distanco, je pisal o galskih in državljanskih vojnah; zadnjo, osmo knjigo njegovih *Galskih vojn* je v istem stilu in po istem konceptu napisal Hircij (*A. Hirtius*).

Azinij Polion (*Asinius Pollio*), katerega delo je v glavnem izgubljeno, je pisal o državljanski vojni med Cezarjem in Pompejem ter o dogodkih, ki so do teh vojn pripeljali. Kot zgodovinar je bil zelo vpliven in je domnevni vir marsikaterega poznejšega zgodovinarja, npr. Apijana in Kasija Diona.

Livijeva *Rimska zgodovina od ustanovitve Rima (Ab urbe condita)*, ki jo je napisal v avgustejskem času in se ideološko lepo vklaplja v Avgustovo politiko obnove in prenove rimske države, je bila merodajno delo še celo 1. stoletje za starejša obdobja rimske zgodovine. Livij ni pisal niti s stališča senatorja niti politika, bil je izšolan v retoriki, zato so bile za sodobne oz. polpretekle dogodke kot dopolnilo dragocene zgodovine senatorjev Azinija Poliona, Kremucija Korda in starejšega Seneke. Ti avtorji so državljanske vojne obravnavali kritično. To tradicijo kritičnega senatorskega zgodovinopisja je nadaljeval Tacit. Tacitovo zgodovinsko delo predstavlja velik

kontrast Livijevemu, ki je bilo romantično obarvano in vsaj do neke mere optimistično, medtem ko Tacitovo izdaja globok pesimizem, saj razgalja vseobsegajočo hipokrizijo in korupcijo na najvišjem državnem nivoju.

Princeps, cesar je vse bolj postajal središče zanimanja zgodovinarjev in prvo delo s področja rimskega zgodovinarstva, v katerem je vladar igral pomembno vlogo in je bilo napisano panegirično, je zgodovina Veleja Paterkula, ki je principat pod Tiberijem opisal nekritično pozitivno. Njegovo delo že napoveduje novi zgodovinski žanr, cesarske življenjepise; njegov najbolj znan predstavnik je Svetonij. Medtem ko je Velej pisal laskavo zgodovino, ki se je vrtela okoli posameznih ključnih osebnosti, poleg Tiberija še Avgusta in v manjši meri Cezarja, je Kremucij Kord (*Cremutius Cordus*) v svojih (izgubljenih) *Analih o državljanskih vojnah od Cezarja do Avgusta* pisal o idealih za večno minule republike, o Pompeju in zadnjih republikancih Brutu in Kasiju, za kar je pod Tiberijem plačal z življenjem, njegove knjige pa so zažgali. Že pod Avgustom, leta 12 po Kr., so bila sežgana dela republikanskega govornika in zgodovinarja Tita Labiena, ki je zaradi svojih napadalnih stališč dobil vzdevek Rabienus (*rabies* pomeni divjaštvo, steklina). V obupu se je zaprl v družinsko grobnico, kjer je umrl. Malo po Veleju je Valerij Maksim objavil *Znamenita dejanja in izreke*, niz epizod iz življenja slavnih grških in predvsem rimskih osebnosti, delo, ki je imelo zelo velik vpliv na poznejše generacije zgodovinarjev.

Vendar tudi pisanje univerzalnih zgodovin ni povsem prenehalo, le da je bilo bolj osredotočeno na Rim, zato je tem bolj zanimivo, da so bile *Historiae Philippicae* v 44 knjigah Pompeja Troga, zgodovinarja galskega rodu iz Avgustove dobe, za katere se domneva, da so jih veliko uporabljali zgodovinarji 2. stoletja po Kr., osredotočene predvsem na Makedonijo. Aleksandrovi pohodi so še toliko stoletij pozneje burili domišljijo poslušalcev oz. bralcev in eksotični opisi daljnih dežel so uživali med njimi veliko priljubljenost. Na Pompeja Troga je zelo vplival do Rima sovražno nastrojen zgodovinar iz Aleksandrije, Timagen, ki ga je vzel v zaščito njegov sodobnik in prijatelj Azinij Polion. Zanimivo je, da so razen Florove *Rimske zgodovine*, ki je v veliki meri nastala na osnovi ekscerptov Livijeve *Zgodovine*, sicer iz 2. stoletja ohranjene predvsem grško napisane rimske zgodovine.

M. Š. K.

**Literatura:** CHCL II, Heuss 1995, Mehl 2014, Mellor 1998, Cracco Ruggini 1996.



## CEZAR

Gaj Julij Cezar (*Caius Iulius Caesar*) se je rodil okoli leta 100 pr. Kr. v rimski plemiški družini.<sup>330</sup> V politiki se je zgodaj priključil »ljudski« stranki (popularom). Zameril se je diktatorju Suli, ki je bil zastopnik optimatov (stranke senata oziroma vladajoče oligarhije), in moral za nekaj časa v izgnanstvo. Bil je deležen odlične izobrazbe, doma pri retorju Gnifonu, na Rodosu pa pri Molonu, tedaj najuglednejšem učitelju govorništva. Po končanem šolanju je nastopil kariero v Rimu in si kot politik ljudske stranke pridobival naklonjenost ljudstva. Leta 61 je kot propretor v Španiji dosegel vojaške uspehe in zelo obogatel, leta 60 pa je sklenil zavezništvo, t. i. »prvi triumvirat«, z velikim vojskovodjem Gnejem Pompejem in z bogatašem Markom Krasom. Leta 59 je postal konzul, za naslednje obdobje pa so mu bile dodeljene v upravljanje province Ilirik, Cisalpinska Galija (severna Italija tostran Alp) in Narbonska Galija (del Transalpinske Galije oz. današnje Francije, ki se imenuje po mestu Narboni; dolgo so jo imenovali kar *Provincia*, od tod njeno današnje ime Provansa). V letih od 58 do 50 je Cezar podjarmil vso Transalpinsko Galijo, utrdil mejo proti Germanom na Renu in celo dvakrat vpadel v Britanijo. Pri tem je moral zatreti več uporov, med katerimi je bil najhujši vsegalski upor pod vodstvom Vercingetoriksa leta 52.

Medtem se je Pompej skupaj s senatorji obrnil proti njemu in senat je Cezarja odpoklical. Ta pa ni razpustil vojske, kot so zahtevali, ampak je z njo prekoračil Rubikon, mejo Italije, in se spustil v državljansko vojno. Hitro je zavzel Italijo in vzpostavil svojo oblast v Rimu ter nato še v Španiji, zasledoval Pompeja v Grčijo in ga tam porazil v bitki pri Farzalu leta 48. Pompej je zbežal, a je bil v Egiptu umorjen. Sledile so vojna v Aleksandriji, v kateri je Cezar pomagal do oblasti Kleopatri (pozimi 48 in spomladi 47), zmaga pri Zeli leta 47 nad Farnakom, ki si je v času teh spopadov prilastil precej ozemelj južno od Črnega morja, zmaga nad pompejanci v Afriki pri Tapsu leta 46 in še dokončna zmaga nad njihovimi silami v Španiji pri Mundi leta 45. Po vrnitvi je imel v Rimu vrhovno oblast, vendar se ni oklicaval za kralja. Izvedel je vrsto koristnih reform in načrtoval še druge velike podvige tako na vojaškem kot na administrativnem področju, toda leta 44 so ga ubili zarotniki, ki so hoteli ponovno vzpostaviti republikansko

---

<sup>330</sup> Mesec njegovega rojstva se je prej imenoval *Quintilis*, torej »peti mesec« v letu, leta 44 pr. Kr. pa je po njem dobil ime »julij«.

ureditev. To pa se ni posrečilo, saj je – sicer po hudih državljanskih vojnah – za njim zavladal njegov posinovljeneц Oktavijan Avgust (obdobje principata), za katerim je nastopilo obdobje cesarjev. Ime Cezar je postalo izraz za monarha in se preneslo tudi v nemščino (*Kaiser*) in ne nazadnje v slovenščino (»cesar«).

Cezar se je uveljavil tudi na književnem področju, toda veliko njegovih spisov se je izgubilo (npr. tragedija *Ojdip*, zbirka izrekov in šal, jezikoslovni spis *O analogiji*, pamflet *Anticato* ali *Anticatones*, pesmi, govori in zbirka pisem). Pod njegovim imenom se je poleg epigrama dramatiku Terenciju in nekaj pisem Ciceronu ohranilo več zgodovinskih del: *Galska vojna* (*De bello Gallico*) o letih 58–50, *Državljska vojna* (*De bello civili*) o letih 49 in 48 do začetka vojne v Aleksandriji, *Aleksandrijska vojna*, *Afriška vojna* in *Španska vojna*. Pristnih je prvih sedem knjig *Galske vojne*, ki po posameznih letih obravnavajo obdobje od leta 58 do 52 – osmo, o letih 51 in 50, je po Cezarjevi smrti spisal njegov poročnik Avel Hircij –, in vse tri knjige *Državljske vojne*, medtem ko so zadnja tri dela napisali njegovi častniki. *Galska vojna* je prvi sočasni prikaz pomembne rimske vojne na tujem, ki se nam je ohranil. Danes prevladuje mnenje, da jo je Cezar napisal in izdal šele na koncu, torej med letoma 52 in 50, vendar je možno tudi, da je takrat izdal dokončno različico, medtem ko je posamezne knjige pisal in objavljaj že sproti. *Državljska vojna* pa je najbrž izšla šele po njegovi smrti.

Obe zgodovinski deli, ki sta nesporno Cezarjevi – torej prvih sedem knjig *Galske vojne* in tri knjige *Državljske vojne* –, nosita oznako *commentarii*. Rokopisna tradicija sicer prinaša več različic naslovov, vendar *Galsko vojno* tako označujejo že sodobniki kot Ciceron (*Brut* 262) in Avel Hircij v svojem predgovoru k osmi in zadnji knjigi, isti izraz pa uporabi Svetonij v Cezarjevem življenjepisu (56) za obe deli. Zato je bilo deležno velike pozornosti vprašanje, kaj je avtor razumel pod izrazom *commentarii* in kakšen učinek je želel z njim doseči, torej kako naj bi ga po njegovem pričakovanju razumeli njegovi sodobniki.

Etimološko gledano je latinski izraz *commentarius* ali *commentarium* enakovreden grškemu *hypómnema* – oba označujeta spominski pripomoček –, vendar sta se uporabljala v najrazličnejših kontekstih in sta tako oba imela vrsto posebnih pomenov. Po Bömerju (1953) gre kljub enaki etimologiji za dva samostojna pojma, ki sta nastala in se razvijala ločeno v grškem in rimskem svetu ter se združila šele ob rimskih posegih v Grčijo. Grška beseda je najprej označevala abstraktni spomin (na

nekaj ali nekoga), kasneje pa spominski pripomoček v smislu notice ali zapiska, osnutek predavanja in tudi literarno skico. V helenizmu je izraz *hypómnema* začel označevati več različnih pisnih zvrsti, ki so se razvile takrat: znanstvena dela (tudi komentarje k literarnim delom; v tem pomenu uporabljamo latinsko tujko še danes), memoarsko literaturo in upravne akte. V teh primerih torej ni šlo več za osnutek, temveč za zaključene spise. V tem obdobju je grški *hypómnema* tudi prišel v stik z rimskim komentarijem, ki ni doživljal takih sprememb, ampak je imel večjo kontinuiteto.

Rimski *commentarii* so bili starejši od grških *hypomnémata* in praktične narave. Po Bömerju (1953, 212) naj bi jih prvotno uporabljali svečeniški kolegiji in državni uradniki oziroma službe; šlo je za podatke, ki so bili namenjeni določenemu krogu ljudi. Iz takšnih uradnih zaznamkov so se (še pred grškim *hypómnema*) razvile zasebne službene knjige uradnikov, ki so prevzele ime *commentarii*. Vsebovale so zabeležke o dogodkih in najrazličnejše gradivo: zapisnike, listine, zbirke obrazcev, službena navodila. Ko sta se v helenizmu grški in rimski pojem srečala, pa so Rimljani razvili *commentarii* kot službene zaznamke v književno zvrst. To se je najprej zgodilo na dveh tipično rimskih področjih: v avtobiografskih (memoarskih) spisih državnikov in v pravniških delih. Poleg tega so začeli uporabljati latinski izraz tudi v grškem pomenu, torej za osnutke govorov, notice slovniciarjev, izvlečke in znanstvene razprave.

Razlage pomena Cezarjevega naslova niso enotne. Najverjetnejša izhaja iz primerjave grškega izraza *hypómnema* pri Lukijanu v delu *Kako je treba pisati zgodovino* (48) z latinskim izrazom *commentarii* pri Ciceronu v *Brutu* (262) in pismih. Po tej analogiji bi bili *commentarii* osnutek, na podlagi katerega naj bi nastalo pravo delo. Tako bi bilo možno, da je Cezar pri izbiri naslova hotel poudariti tudi dejstvo, da gre z literarnoteoretskega vidika tiste dobe za nekakšno vmesno stopnjo. V vsakem primeru je najbrž želel izpostaviti objektivni, stvarni značaj dela: poudarjal je, da se je opiral na dejanske zabeležke in listine, in ogradil se je od končnega produkta retoričnega zgodovinopisja, ki si je iz umetniških vzrokov pogosto dovoljevalo precej svobode.

S tem se povezuje eno temeljnih nerazrešenih vprašanj v zvezi s Cezarjevimi spisi – namreč, koliko so verodostojni in koliko so bili napisani v propagandne namene. Njegov način prikazovanja je izrazito stvaren in neokrašen, v *Galski vojni* še bolj kot v *Državljanski*, k vtisu objektivnosti pa pripomore tudi pripoved v tretji osebi. Po drugi strani bi bilo zaradi

položaja, v katerem se je nahajal, pričakovati, da bo poskušal svoja dejanja čim bolj opravičiti.

V novejših razpravah prevladuje ugotovitev, da podatkov samih vsekakor ni potvarjal, saj se v glavnem ujemajo z drugimi razpoložljivimi viri. Netočnosti, izpustov, poenostavitve, olepševanja lastne strani ipd. je za tedanje književne konvencije celo razmeroma malo, včasih pa zamolči tudi stvari, ki govorijo njemu v prid ali ki bi jih lahko uporabil kot orožje proti nasprotnikom. Poleg tega je treba razločevati med njegovimi nameni pri pisanju obeh del. V literaturi se pogosto pojavlja mnenje, da je spisal *Galsko vojno* kot opravičilo za svojo vojno in nekatere ukrepe v Galiji ter kot dokaz, da drugače ni mogel ravnati. Toda v očeh Rimljanov osvajalna vojna sama po sebi vsekakor ni bila prekršek, razen tega pa Cezar brez pojasnila ali olepševanja navaja razna dejanja, ki bi danes veljala za vojne zločine. Apologetične elemente (sklicevanje na stare spore, na ošabnost nasprotnika, na možno nevarnost za Rim) vključuje le v tradicionalnih okvirih. Če sploh ima kak političen namen, želi prikazati sodobnikom svojo poveljniško sposobnost, da bi nasprotnike prepričal o jalovosti njihovega nagajanja oziroma s poudarjanjem zaslug dosegel, da ga senat ne bi odpoklical iz Galije.

Povsem drugačen primer je *Državljanska vojna*, saj se je takšna vojna zdela Rimljanom najhujše zlo in glede nje se je zares moral zagovarjati. Tu je več netočnosti, a spet ne gre za potvorbe dejstev, temveč za podtone, prikazovanje lastne strani v boljši in sovražnikove v slabši luči. Svoj namen skuša doseči z izbiro besed in opisovanjem graje vrednih lastnosti pompejancev, po drugi strani pa s poudarjanjem lastnega prizadevanja za mir in skupno blaginjo, podpore, ki jo je užival v vsej Italiji, ter svoje prizanesljivosti. Zanimivo je, da Pompeja samega opisuje zelo blago, pa tudi drugih, ki jim sicer po ovinkih pripisuje vse mogoče slabosti, ne zmerja naravnost, kar je morda prav tako prefinjeno sredstvo za ustvarjanje videza objektivnosti. Skratka, *Državljanska vojna* je že zaradi snovi napisana bolj tendenčno kot *Galska*, vendar pa so dejstva, opisana v obeh delih, precej točna.

Cezarjev slog nima retoričnega okrasja in zato po merilih njegove dobe ni »literaren«, vendar so mu priznavali kakovost tudi sodobniki kot Ciceron, ki so imeli povsem drugačne slogovne ideale. Zato danes velja mnenje, da je povzdignil *commentarius* iz polliterarne zvrsti v polnokrvno literaturo ali da je v že uveljavljeni zvrsti memoarske literature ustvaril nekaj novega,

ko je dosegel literarno veličino z neretoričnimi sredstvi. Njegov slog odlikujeta izredna jasnost in preprostost, ki ju kot analogist doseže s pravilno skladnjo in jezikovno rabo ter z izbranim, doslednim besediščem (običajno uporablja po en izraz za vsak pojem in se izogiba sopomenkam). Obenem pa zna s skupimi besedami doseči veliko dramatičnost. Nekaj odlomkov je tudi bolj »literarnih« in v njih se približuje metodam uveljavljenega zgodovinopisja: pogosto vključuje govore (navadno v indirektni, včasih – zlasti proti koncu obeh del – pa za večjo dramatično moč tudi v premi obliki), geografsko-etnografske ekskurze (na primer o Britancih v peti knjigi *Galske vojne* in o Galcih ter Germanih v šesti), ponekod pa seže tudi po drugih slogovnih prijemih (manj običajen besedni red ali besedišče, historični infinitiv). *Državljanska vojna* je čustveno in slogovno nekoliko bolj razgibana od *Galske*, a v osnovi gre za isto preprostost v prikazu. Za njegov pristop je značilno tudi, da dogodkov ne pripisuje volji bogov ali Usode, temveč priznava kvečjemu Fortuno (slučaj), sicer pa je po njegovem nazoru dogajanje v glavnem odvisno od ljudi. Zato posveča veliko pozornosti razpoloženju in dejanjem posameznikov, tudi manj pomembnih. Tega ne uporablja v retorični maniri kot slikovito ozadje dogodkov, temveč kot prikaz zgodovinskih silnic.

N. G.

#### Literatura:

**Bömer** 1953, **Collins** 1972, **Doberenz** 1854, **Fašalek** 1999, **Klotz et al.** 1966–69, **Rüpke** 1992.

### **GALSKA VOJNA**<sup>331</sup>

#### **1,10–14**

Po začetnem opisu Galije preide Cezar na prvi konflikt, ki mu je omogočil, da se je vmešal v politiko dotlej svobodnega dela Transalpinske Galije. Helvečani, galsko ljudstvo v današnji Švici, so se že dalj časa pripravljali na izselitev na zahod Galije, ker so bili utesnjeni med gorami in ker so nanje pritiskali Germani. Kot poroča Cezar (1,6), sta jim bili za izhod iz domovine na voljo le dve poti: »Prva, ozka in težavna, je vodila čez Sekvansko med gorovjem Juro in reko Rodanom, po kateri bi se komaj pomikal voz za vozom. Nad njo pa so grozili previsni grebeni, da bi tudi peščica ljudi mogla preprečiti prehod. Druga pot čez našo provinco pa je

---

<sup>331</sup> Besedilo je povzeto po Fašalekovem prevodu s popravki N. Grošelj.

bila laže prehodna in udobnejša. Kajti Rodan, ki tvori mejo med Helvečani in Alobrožani, ki smo jih pred nedavnim podvrgli, ima na mnogih mestih prehodne plitvine.« Marca leta 58 pr. Kr. so se skupaj s sosednjimi plemeni zbrali ob Ženevskem jezeru z namenom, da bi ubrali drugo pot čez Rodan. To je Cezar izvedel, ko je bil še v Rimu, in takoj pripotoval. Ko so ga Helvečani prosili za prost prehod čez Rodan in s tem čez Narbonsko Galijo, jim najprej ni dal dokončnega odgovora; v času, ki ga je tako pridobil, je »zgradil s tisto legijo, ki jo je imel že prej, in z vojaki, ki so že prišli iz province, od Ženevskega jezera, ki se izliva v Rodan, do Jure, ki deli Sekvansko od Helvečanskega, nasip, dolg devetnajst milj, visok šestnajst čevljev, in izkopal jarek. Ob vsej tej utrdbi je postavil močne straže in utrdbe, da bi brez težav preprečil sovražnikom pohod, če bi bilo treba« (1,8). Šele nato jim je dal odklonilen odgovor, njihove poskuse, da bi kljub temu skrivaj prečkali Rodan, pa je z utrdb uspešno zavračal. Tako so se Helvečani pogodili z ljudstvom Sekvancev za prost prehod čez njihovo ozemlje, ki pa je bil precej težaven, saj je držal čez Juro.

Cezar je zvedel, da nameravajo Helvečani preko Sekvanskega<sup>332</sup> in Hedučanskega v pokrajino Santonov,<sup>333</sup> ki meji na deželo Tolosatov, ki je že del naše province [Narbonske Galije]. Videl je veliko nevarnost, ki bi nastala za provinco, če bi se to zgodilo in če bi se v soseščini<sup>334</sup> te nezavarovane in rodovitne pokrajine naselilo tako bojevito ljudstvo, ki je povrh vsega še sovražno Rimljanom.<sup>335</sup> Zato je pustil v utrdbah legata Tita Labiena,<sup>336</sup> sam pa je pohitel v Italijo, nabral dve

---

<sup>332</sup> Sekvanci in Hedučani: dve plemeni na vzhodu Galije. Ozemlje Sekvancev je bilo takoj zahodno od Helvečanov (na drugi strani Jure), ozemlje Hedučanov pa zahodno od Sekvancev proti sredini Galije.

<sup>333</sup> V jugozahodni Galiji.

<sup>334</sup> Med rimsko provinco in tem ozemljem je okrog 160 km, kar pomeni, da je »soseščina« pretiran izraz. Še več – kot opozarjajo nekateri, bi bili s to selitvijo Helvečani pravzaprav bolj oddaljeni od meja Narbonske Galije kot pa na svojem prejšnjem ozemlju. Po tej razlagi Cezar preprosto olepšuje dejstvo, da je v resnici želel, da pride do konflikta. Spet drugi pa razlagajo, da bi bila provinca ob takšnih premikih dejansko ogrožena.

<sup>335</sup> Leta 107 so helvečanski Tigurini premagali rimsko vojsko in jo gnali »pod jarmom«: razorožena je morala korakati med dvema pokonci postavljenima sulicama, čez kateri je bila položena tretja.

<sup>336</sup> Mišljene so utrdbe na Rodanu. Tit Labien je bil najbolj znan general v Cezarjevi vojski in je pripomogel k mnogim njegovim uspehom, kasneje, v državljanski vojni, pa je prestopil k Pompeju.

novi legiji in odvedel prejšnje iz prezimovališč okrog Akvileje. S temi petimi legijami se je po najkrajši poti podvizal čez Alpe v onstransko [Transalpinski] Galijo. Ceutroni, Grajoceli in Katurigi<sup>337</sup> so zasedli vrhove in skušali preprečiti vojski pot. Vendar so bili v več bitkah premagani in Cezar je došel od Ocela, skrajnega obmejnega kraja v tostranski provinci [Cisalpinski Galiji], v sedmih dneh v pokrajino Vokontijcev v onstranski provinci [Narbonski Galiji]. Od tam je krenil dalje v deželo Alobrožanov<sup>338</sup> in nato v deželo Segusiavov. Ti so prvo ljudstvo, ki prebiva onstran Rodana izven province.<sup>339</sup>

Helvečani so s svojimi krdeli že prešli sotesko in pokrajino Sekvancev in došli na Hedučansko ter pustošili polja. Ker niso imeli Hedučani dovolj moči, da bi branili sebe in svoje imetje, so poslali k Cezarju odposlanca prosit pomoči, češ da so ob vsaki priložnosti naredili Rimljanom toliko uslug, da nikakor ni prav, če si upa kdo pred očmi rimske vojske pustošiti njih polja, goniti njihove otroke v suženjstvo in s silo zavzemati njih mesta. Hkrati so tudi Ambari, najbližji sorodniki Hedučanov, obvestili Cezarja, da so njih polja izropana in da bodo le težko branili svoja mesta pred sovražnim napadom. Tudi Alobrožani, ki so imeli vasi in posesti onstran Rodana, so se zatekli k Cezarju in mu tožili, da jim ni ostalo nič drugega razen gole zemlje. Ti razlogi so utrdili v Cezarju sklep, da se ne sme obotavljati, sicer bi medtem uničili Helvečani vse imetje zaveznikov in došli v deželo Santonov.

Je reka Arar, ki teče med pokrajinama Hedučanov in Sekvancev ter se izliva v Rodan. Njen padec je tako neznaten, da z očmi komaj presodiš, v katero smer teče. Helvečani so prehajali čez njo s splavi in s čolni, ki so bili privezani drug k drugemu. Ko je Cezar od izvidnikov zvedel, da so že tri četrtnine Helvečanov prešle reko, četrta pa da je še tostran reke, je ob tretji nočni straži<sup>340</sup> s tremi legijami odšel iz tabora in došel do onega dela, ki reke še ni prekoračil. Napadel je sovražnike, ki so nosili težka bremena in niso pričakovali napada, in jih mnogo pobil; ostali so se rešili z begom in se poskrili v bližnjih gozdovih. Ti so bili tako imenovani

---

<sup>337</sup> Plemena na območju Alp.

<sup>338</sup> Galci med Rodanom, Isero in Alpami. Rimljani so jih priključili leta 121, leta 61 pa je prišlo do upora, vendar so ga zatrli.

<sup>339</sup> S tem je Cezar prekoračil pooblastila senata. Sicer v 1,35 izvemo, da je bil po »sklepu senata ... vsakokratni upravitelj province Galije dolžan varovati Hedučane in druge zaveznike rimskega naroda, če je to v skladu s koristmi države«, toda na tej točki še ni prejel prošenj Hedučanov za pomoč niti novic o plenjenju Helvečanov po njihovem ozemlju. Na podlagi takih mest Collins (1972) dokazuje, češ da si ni posebno prizadeval prikriti, da je sam prvi začel. Kasneje Cezar seveda izpostavi tudi težave Hedučanov in svojo dolžnost, da jim pomaga.

<sup>340</sup> To je bil čas v tretji četrtni noči, torej približno od polnoči do tretje ure zjutraj.

Tigurini.<sup>341</sup> Vse helvečansko ljudstvo sestavljajo namreč štiri plemena. Prav to ljudstvo je odšlo nekoč za naših prednikov na pot, pobilo konzula Lucija Kasija in poslalo njegovo vojsko pod jarem. Tako se je moralo bodi po naključju ali po volji nesmrtnih bogov pokoriti prvo prav to helvečansko ljudstvo, ki je pripravilo nekoč rimskemu narodu tako hud udarec. S to zmago ni maščeval Cezar samo poraza, ki je zadel njegovo domovino, temveč tudi sebe samega. V takratni bitki so namreč Tigurini obenem s Kasijem ubili tudi njegovega legata Lucija Pizona, ki je bil stari oče Cezarjevega tasta Lucija Pizona.

Po tej bitki je dal Cezar zgraditi čez Arar most in je čezenj prepeljal svojo vojsko, da bi dohitel glavnino Helvečanov. Njegov nenadni prehod je Helvečane vznemiril, saj so videli, da je prešel reko v enem dnevu, sami pa so potrebovali za to v mukah in težavah dvajset dni. Zato so mu poslali odposlance. Vodil jih je Diviko, ki je poveljeval Helvečanom v vojni zoper Kasija. Tako je govoril, da bodo odšli in se naselili tam, kjer jim bo odkazal prostor, če hoče rimski narod skleniti s Helvečani mir. Če pa vztraja pri vojni zoper Helvečane, naj le pomisli na nekdanji poraz Rimljanov in na helvečansko hrabrost. Ker je iznenada napadel eno pleme, ko mu drugi onstran reke niso mogli pomagati, naj zaradi tega ne precenjuje svojih sil, Helvečanov pa naj nikar ne podcenjuje. Od svojih očetov in davnih prednikov so vajeni, da se v boju bolj zanašajo na hrabrost kot na zvižaje in zasede. Zato naj bo previden, sicer lahko dobi njih sedanje taborišče ime po porazu Rimljanov in po uničeni vojski. [...]

Cezar je odgovoril, da prav nič ne okleva, ker ni pozabil dogodkov, ki so jih omenili helvečanski odposlanci, in da ga tembolj boli, ker so to Rimljani nezasluženo utrpeli. Če bi se bili zavedali kake krivde, bi bili previdnejši. Prav v tem da je bil vzrok njih prevare, ker so bili mnenja, da niso naredili nič takega, zaradi česar bi imeli vzrok za bojazen, in da se jim brez vzroka ni treba ničesar bati. Če bi že pozabil to staro sramoto, ali naj pozabi tudi njih najnovejšo krivico, ko so si njegovi prepovedi navkljub hoteli izsiliti prehod čez provinco, ko so napadali Hedučane, Alobrožane in Ambare? Še vedno so enako oholi, ker se tako ošabno ponašajo s svojo zmago<sup>342</sup> in si še štejejo v dobro, da za vse svoje krivice tako dolgo niso prejeli kazni. Saj imajo nesmrtni bogovi navado, da pogosto dovolijo zločincem, ki jih

---

<sup>341</sup> Gl. op. 337. V zvezi s to bitko Plutarh (*Caes.* 18) poroča, da je ni izvojeval Cezar sam, temveč je poslal Labiena. To je morda edino mesto v *Galski vojni*, kjer si poročila zares nasprotujejo.

<sup>342</sup> Poudarjanje nasprotnikove ošabnosti je očitno tudi v opisu spora in bitke z germanskim kraljem Ariovistom, s katerima se nadaljuje prva knjiga. Prizanesljivost do pokornih narodov in ustrahovanje ošabnih sta bila tako rekoč rimski program (prim. Vergilij, *Eneida* 6,851–53); z opisi nasprotnikove



nameravajo kaznovati, srečo in jih pustijo dolgo časa brez kazni, da bi jih nato z nenadno spremembo usode občutneje zadeli. Vsemu navkljub pa da je pripravljen skleniti z njimi mir, če mu dajo v zagotovilo za svoje obljube talce in če dajo Hedučanom zadoščenje zanje in za njihove zaveznike. Isto so dolžni Alobrožanom. Diviko je odgovoril: Helvečani so od svojih očetov sprejeli navado, da talce sprejemajo, ne pa da bi jih dajali. To rimski narod dobro ve. Po teh besedah je odšel.

## **DRŽAVLJANSKA VOJNA<sup>343</sup>**

### **1,1–6**

Ko je bil Cezar v Galiji, se je njegov partner v triumviratu Gnej Pompej spravil s senatom in začel skupaj z njim čedalje bolj delovati proti Cezarju. Leta 52 je kot konzul obnovil dva zakona, ki sta hodila navzkriž Cezarjevemu načrtu, da bi kandidiral za konzula iz Galije: da se ne sme nihče potegovati za državno službo v odsotnosti in da ne sme nihče upravljati province še pet let po opravljanju državne službe. Sam sebi pa je še podaljšal upravo province Španije, ki jo je dobil po prejšnjem konzulatu leta 55, in poveljstvo nad svojo vojsko. Vendar je takrat še prišlo do sporazuma. Leta 51 je bil konzul Cezarjev nasprotnik Marcel; zahteval je, naj Cezar zapusti svojo provinco in razpusti vojsko, kar je bil pripravljen storiti, a le pod pogojem, da bi isto obveljalo tudi za Pompeja. Nato je senat pod pretvezo, da so potrebne legije za vojno s Parti, zahteval po eno legijo od obeh poveljnikov; Pompej je kot svojo zahteval od Cezarja tisto, ki mu jo je prej sam posodil za vojno v Galiji, tako da je Cezar odstopil dve legiji. Vendar ju niso poslali na pohod, temveč so ju obdržali v Italiji. Ko je prišel Cezar v Italijo, je nastal preplah in njegovi nasprotniki so Pompeju zaupali obrambo republike. Nato je Cezar v Raveni napisal pismo senatu in konzuloma, izvoljenima za prihajajoče leto. V njem je obljubil, da bo odložil poveljstvo in razpustil vojsko, če bo naredil isto tudi Pompej, v nasprotnem primeru pa bo vojsko obdržal in mislil na svojo varnost. To pismo je ljudski tribun Kurion, njegov bivši nasprotnik, zdaj pa privrženec, 1. januarja leta 49 predal novima konzuloma v senatu v navzočnosti ljudskih tribunov.

Ko je bilo Cezarjevo pismo izročeno konzuloma, sta ljudska tribuna z največjim trudom komaj dosegla, da sta ga tadv prebrala v senatu; ni pa bilo mogoče

---

ošabnosti brenka Cezar na strune rimskega narodnega ponosa (Collins 1972, 930–31).

<sup>343</sup> Prevod N. Grošelj.

doseči, da bi senat razpravljala o njegovi vsebini. Konzula sta razpravljala o tem, kaj bi bilo nasploh koristno za državo. Konzul L. Lentul je obljubil, da ne bo zapustil senata in države, če so pripravljene odločno in pogumno povedati svoje mnenje, če pa se bodo ozirali na Cezarjeve interese in si poskušali pridobiti njegovo naklonjenost, kot so počeli prej, bo deloval na lastno pest in ne bo poslušen senatovi avtoriteti; tudi on se lahko zateče k Cezarjevi naklonjenosti in prijateljstvu. V istem smislu je govoril tudi Scipion [Pompejev tast]:<sup>344</sup> Pompejev namen je, da ne zapusti države, če se mu bodo senatorji pridružili; če pa se bodo obotavljali in neodločno postopali, ga bodo kasneje zamažili z pomoč.

Ker je senat zboroval v mestu, Pompej pa je bil v bližini, se je zdelo, kot da ta Scipionov govor prihaja iz ust Pompeja samega. Predtem je več senatorjev govorilo zmerneje, na začetku na primer M. Marcel [konzul leta 51, Cezarjev nasprotnik], ki je izrekel misel, da senat o tej stvari ne sme odločati, dokler ne bo po vsej Italiji opravljen nabor in navačena vojska; v njenem varstvu bo senat lahko brez nevarnosti in svobodno odločil, kakor bo hotel. M. Kalidij je predlagal, naj Pompej odpotuje v svoje province, da ne bo nobenega vzroka za vojno: Cezarja namreč skrbi, da je Pompej dve legiji, ki mu ju je odvzel, po videzu sodeč prihranil in zadržal v bližini Rima kot sredstvo proti njemu. M. Ruf se je z malenkostnimi spremembami pridružil Kalidijevemu mnenju. Vse te pa je napadel in ozmerjal konzul L. Lentul. Lentul je popolnoma odbil, da bi dal Kalidijev predlog na glasovanje. Marcel je, prestrašen od zmerljivk, odstopil od svojega mnenja. Tako so konzulovo vpitje, strah pred vojsko v bližini [tj. legijama, ki sta bili odvzeti Cezarju] in grožnje Pompejevih prijateljev večino prisilili, da so proti svoji volji in pod prisilo podprli Scipionovo mnenje: naj Cezar razpusti vojsko do določenega dne, če pa tega ne stori, bo obravnavan kot sovražnik države. Temu sta ugovarjala M. Antonij in Kv. Kasij, ljudska tribuna. O njunem ugovoru so takoj razpravljali. Padale so težke besede: bolj ko je kdo govoril sovražno in neprizanesljivo, večje hvale je bil deležen od Cezarjevih nasprotnikov.

Ko se je senat do večera razšel, je Pompej poklical k sebi iz mesta vse, ki so bili tega stanu. Izrekel jim je priznanje in jih utrdil v sklepu še za naprej, bolj mlačne pa je grajal in hujskal. Mnoge vojake iz starih Pompejevih vojsk je privabilo upanje na nagrade in na stotniški čin, mnoge pa je pridobil tudi iz dveh legij, ki ju je izročil Cezar. Mesto so napolnili vojaki, zborovališče pa tribuni, stotniki in veterani prostovoljci. Vsi prijatelji konzulov, vsi privrženci Pompeja ter starih Cezarjevih

---

<sup>344</sup> Dokler je imel Pompej kot prokonzul in upravitelj Španije vojaško poveljstvo ali *imperium*, ni smel stopiti v mesto, zato je moral na senatovo sejo poslati zastopnika (Scipiona). Vendar se je zadrževal blizu Rima, kajti Španijo so že od vsega začetka upravljali njegovi legati.

nasprotnikov so bili sklicani v senat; njihovo hrumenje in naval sta prestrašila plašne, omahljivce utrdila v sklepu, večini pa odvzela možnost svobodnega odločanja. Cenzor L. Pizon [Cezarjev tast, oče njegove zadnje žene Kalpurnije] se je sicer ponudil, da bo šel k Cezarju, prav tako pa tudi pretor L. Roscij, da bi ga obvestila o dogodkih: v ta namen sta zahtevala šest dni. Tudi več drugih je predlagalo, naj pošljejo k Cezarju poslanca, ki mu bodo razglasili voljo senata.

Toda nihče ni prodrl, vsem so z govori stopili nasproti konzul, Scipion in Katon. Katona sta podžigala staro sovraštvo do Cezarja in prizadetost zaradi propadle kandidature.<sup>345</sup> Na Lentula sta odločilno vplivala višina njegovih dolgov in upanje na vojsko, na province ter na bogata darila tistih, ki se bodo potegovali za podelitev kraljevskega naziva. Med svojimi se je bahal, da bo drugi Sula,<sup>346</sup> ki mu bo pripadla vrhovna oblast. Scipiona je prav tako gnalo upanje na provinco in vojsko, za katero je menil, da jo bo zaradi sorodstvenih vezi delil s Pompejem, prav tako pa tudi strah pred sodiščem<sup>347</sup> in prilizljivost ter bahanje z lastnim položajem in z naklonjenostjo velikašev, ki so tedaj imeli največ besede v državi in na sodišču. Pompej sam, ki so ga hujskali Cezarjevi nasprotniki in ki ni hotel, da bi mu bil kdo enak po položaju, se je bil povsem odvrnil od njegovega prijateljstva in se spravil z njunimi skupnimi nasprotniki, ki jih je bil večino sam naprtil Cezarju za časa njunega svaštva, obenem pa je, vznemirjen zaradi slabih govoric, ki so se širile o njem zaradi tistih dveh legij, ki ju je namesto za pot v Azijo in Sirijo uporabil za povečanje svoje moči in samovlade, hotel, da bi odločilo orožje.

Iz teh vzrokov se je vse odvijalo v naglici in zmedeno. Cezarjevim sorodnikom niso dali časa, da bi ga obvestili o dogodkih; tudi ljudska tribuna nista dobila možnosti, da bi s prošnjami odvrnila od sebe grozečo nevarnost, in niti te ne, da bi obdržala zadnjo pravico, ki jo je bil ljudskim tribunom pustil L. Sula, namreč pravico do ugovora.<sup>348</sup> Že sedmi dan sta morala misliti na to, kako bi se rešila, med-

<sup>345</sup> Mark Porcij Katon »Utičan«, pravnuk Katona starejšega in prepričan republikanec, je imel med Rimljani velik ugled zaradi pokončne moralne držbe. Po bitki pri Tapsu je v Utiki naredil samomor (od tod njegov vzdevek). Cezar ga je po smrti napadel v pamfletu *Anticato*, tu pa namiguje na njegov poraz, ko je kandidiral za konzulat za leto 51.

<sup>346</sup> Lucij Kornelij Sula »Feliks«, vodja stranke optimatov in zelo uspešen rimski poveljnik, ki se je zapletel v državljansko vojno z Marijem, zastopnikom popularov. Nekaj časa je imel v Rimu vrhovno oblast kot diktator. Med Rimljani se je ohranil spomin na njegovo okrutno obračunavanje z nasprotniki, tako da so morale imeti takšne aluzije zanje močan čustven naboj.

<sup>347</sup> Obtožen je bil protizakonitega potegovanja za službo (*ambitus*).

<sup>348</sup> Diktator Sula je izvedel ustavno reformo, s katero je med drugim hotel povečati moč senata, vpliv ljudskih tribunov in ljudstva pa zmanjšati. Ljudskim

tem ko je prej navadno tudi najbolj uporniške ljudske tribune<sup>349</sup> to začelo skrbeti šele osmi mesec službovanja.<sup>350</sup> Senat se je zatekel k skrajnemu in poslednjemu odloku, za katerega se drznost predlagateljev prej ni nikoli odločila, razen če je bilo mesto v najhujši nevarnosti in so vsi obupali nad rešitvijo: konzula, pretorji, ljudski tribuni in bivši konzuli v bližini mesta<sup>351</sup> naj poskrbijo, da se državi kaj ne zgodi. To je prišlo v zapisnik<sup>352</sup> kot senatov odlok 6. januarja. Tako so od dne, ko je Lentul nastopil konzulat, v prvih petih dneh, na katere je senat lahko imel seje, z izjemo dveh, ko so bila ljudska zborovanja in volitve,<sup>353</sup> izredno ostro in sovražno odločali o Cezarjevem poveljstvu in o obeh uglednih možeh, ljudskih tribunih. Ljudska tribuna sta takoj zbežala iz mesta in se napolila k Cezarju. Ta je bil tedaj v Raveni in je čakal na odgovor na svoje zelo zmerne zahteve, če bi le prevladalo količkaj občutka za pravičnost in bi se dala stvar mirno poravnati.

V naslednjih dneh je senat zboroval izven mesta.<sup>354</sup> Pompej je zastopal ista stališča, ki jih je oznanil že po Scipionu, hvalil je vrlino – namreč stanovitnost – senata in opisoval svoje čete: za boj da ima pripravljenih deset legij, poleg tega pa zanesljivo ve, da so vojaki proti Cezarju in da jih ni mogoče pregovoriti, da bi ga branili ali se mu vsaj priključili. Senat je razpravljal o drugih stvareh: naj se izvede

---

tribunom je zato odvzel razne pravice in jim pustil edino pravico do ugovora, vendar jo je omejil. Cezar poudarja, kako so bile celo razmere pod tiranskim diktatorjem manj zatiralske od obnašanja senata ob tej priložnosti.

<sup>349</sup> Cezar ima v mislih konkretne, splošno znane posameznike, kakršen je bil Lucij Saturnin (okoli leta 100 pr. Kr.).

<sup>350</sup> Tribuna sta nastopila službo 10. decembra, sedem ali osem mesecev kasneje (julija ali avgusta) pa so potekale volitve konzulov za naslednje leto (konzula sta nastopila službo s 1. januarjem). Takrat sta torej tribuna videla, komu bosta morala po končanem mandatu polagati račune. V tem primeru pa sta se začela vznemirjati že januarja oziroma sedmi dan po tem, ko je Cezar dal izročiti svoje pismo konzuloma. Poročila o teh dogodkih sicer niso povsem enotna: Cezar trdi, da sta bila tribuna v nevarnosti, in tudi po kasnejših piscih (prim. npr. Plut. *Caes.* 31) naj bi ju Lentul vrgel iz senata. Nasprotno Ciceron v pismu Atiku izrecno piše, da ju ni nihče nasilno izgnal, pač pa je vsebovalo grožnje Cezarjevo pismo.

<sup>351</sup> Bivši konzuli (prokonzuli), ki imajo poveljstvo nad četami in zato ne smejo v mesto. Mišljen je bil zlasti Pompej.

<sup>352</sup> Šele ko je bila odločitev senatorjev zapisana, je dobila veljavo pravega senatovega odloka.

<sup>353</sup> Na te dneve (*dies comitiales*) se senat ni smel sestajati. Če je novi konzul nastopil službo 1. januarja, 3. in 4. januarja (*dies comitiales*) pa se senat ni sestel, je bil torej ta tako pomembni odlok izglasovan v vsega skupaj treh srečanjih.

<sup>354</sup> Namreč zato, da se je lahko udeleževal sej tudi Pompej.

vojaški nabor po vsej Italiji, naj se Favst Sula hitro pošlje v Mavretanijo<sup>355</sup> in naj se Pompeju da denar iz državne blagajne. Razpravljali so tudi, ali naj se kralju Jubi [kralju Numidije, Pompejevemu prijatelju in sovražniku Cezarjevega pristaša Kuriona] podeli naziv rimskega zaveznika in prijatelja, toda Marcel je izjavil, da tega zaenkrat ne dovoli. Predlog o Favstu pa je zavrnil ljudski tribun Filip. O ostalem so zapisali senatove odloke. Province, dve konzularni in druge pretorske, so določili zasebnikom.<sup>356</sup> Scipionu je pripadla Sirija, L. Domiciju pa Galija: po zasebnem dogovoru so oba konzula prešli in njihovih žrebcev niso vrgli v vrč.<sup>357</sup> [V druge province so bili poslani pretorji.] Tudi niso počakali [kar se ni v prejšnjih letih nikoli zgodilo, da bi o njihovem poveljstvu odločalo ljudstvo, temveč so izrekli slovesne zaobljube in ognjeni v poveljniške plašče zapustili mesto.<sup>358</sup> Konzula sta odpotovala iz mesta [kar se ni predtem nikoli zgodilo];<sup>359</sup> tako v mestu kot na Kapitolu so zasebnike spremljali liktorji, kar je bilo v nasprotju z vsemi preteklimi zgledi.<sup>360</sup> V vsej Italiji so potekali vojaški nabori in pobiranje orožja, denar so zahtevali od municipijev in ga jemali iz svetišč: vse božje in človeško pravo je bilo poteptano.

## CICERON

Mark Tulij Ciceron (*Marcus Tullius Cicero*), najpomembnejši rimski govornik in prozni pisec, se je rodil leta 106 pr. Kr. v viteški (*ordo equester*) družini v Arpinu, približno 110 km južno od Rima. V Rimu je bil deležen dobre pravniške, govorniške in filozofske izobrazbe in že zelo mlad je začel dosegati prve govorniške uspehe na sodišču. V slogu in načinu podajanja je sprva sledil t. i. azianistični smeri, ki ji je pripadal tudi tedaj

---

<sup>355</sup> Favst Kornelij Sula je bil diktatorjev sin in Pompejev zet. V Mavretanijo (deželo v SZ Afriki) naj bi šel zato, da bi tamkajšnje kralje odvrnil od Cezarja.

<sup>356</sup> Naziv province je bil odvisen od naziva upravitelja (bivšega konzula ali pretorja). Po zakonu iz leta 52 je bilo mogoče dobiti upravo province šele pet let po izteku državne službe, torej ko je bil kandidat »zasebnik«.

<sup>357</sup> Upravitelje provinc so lahko določili z žrebom ali dogovorom.

<sup>358</sup> Rimskemu uradniku je bila lahko podeljena vojaška oblast le po *lex curiata*, odloku, ki so ga sprejele kurije ali oddelki ljudstva. V tem primeru pa poveljniki niso počakali na to potrditev, temveč so brez nje opravili običajni obred in na tradicionalni način (v poveljniškem plašču, z liktorji in spremstvom) zapustili mesto.

<sup>359</sup> Konzula sta se smela oddaljiti od Rima le, če sta šla na vojno.

<sup>360</sup> Liktorji so nosili butare in sekire kot znamenje oblasti le pred konzulom, pretorjem, magistrom *equitum* ali diktatorjem.

vodilni rimski govornik Kvint Hortenzij Hortal. S tem imenom so označevali dva zelo umetelna sloga, ki sta se v helenizmu razvila v Mali Aziji: za prvega je bila značilna razdrobljenost na izpiljene enote, medtem ko je bil drugi, ki ga običajno razumemo pod oznako »azianističen«, razkošen in bombastičen tako po izrazu kot podajanju. Njuno nasprotje in reakcijo nanju je predstavljal skrajni aticizem (pripadala sta mu npr. Cezar in Brut), preprost in trezen slog z zgledom v klasičnih atiških govornikih, kot sta bila Lizias in Hiperejd. Kljub azianističnemu začetku pa je Ciceron po naknadnem študijskem izpopolnjevanju v filozofiji in govorništvu v Grčiji in maloazijskih mestih ubral srednjo pot, ki jo je priporočal Molon z Rodosa: torej kompromis med azianizmom in skrajnim aticizmom.

Po vrnitvi iz Grčije se je znova začel uveljavljati v javnosti, tako z govori na sodišču kot v politiki. Politično se je čedalje bolj približeval Pompeju in senatski stranki (Pompej je bil sprva pogosto v konfliktu s senatom, kasneje pa se je spravil z njim in nastopil proti Cezarju), medtem ko je bila nasprotni pol ljudska stranka s Cezarjem. Iz časa pred njegovim konzulatom leta 63 so najpomembnejši njegovi govori proti Gaju Veru (*Verres*) iz leta 70; ta je bil v letih 73–71 rimski upravitelj Sicilije in je zlorabljal svoj položaj za ropanje province. S temi govori je Ciceron prekosil Hortenzija, ki je Vera branil, in se uveljavil kot vodilni rimski govornik. Za časa svojega konzulata je razkril in zatrl zaroto obubožanega patricija Lucija Sergija Katiline (štirje govori proti Katilini so med njegovimi najpomembnejšimi deli), ki je že dvakrat propadel s svojo kandidaturo za konzulat in se je hotel polastiti oblasti s silo, ob pomoči obubožanih italških prebivalcev in nekaterih senatorjev. Medtem ko je Katilina že po prvem Ciceronovem govoru pobegnil iz Rima in je bil kasneje ubit v spopadu, so zarotnike, ki so ostali v Rimu, prijeli in brez procesa usmrtili. Ciceron je bil na zatrtje zarote silno ponosen, toda eksekucijo so njegovi nasprotniki (ljudska stranka) kasneje uporabili proti njemu: ko se ni hotel pridružiti prvemu triumviratu, je moral zaradi usmrtitve rimskih državljanov v izgnanstvo. Leta 57 so njegovi prijatelji, med drugim Pompej, dosegli, da se je lahko vrnil. Nadaljeval je z nastopanjem na sodišču, toda pri tem je moral slediti željam triumvirov. Iz politike se je umaknil in se začel posvečati pisanju o retorični in politični teoriji. Od poletja leta 51 do poletja leta 50 je uspešno opravljal službo upravitelja v provinci Kilikiji.

Po izbruhu državljanske vojne se je po oklevanju pridružil Pompejevi strani, a Cezar mu je po zmagi oprostil in smel se je vrniti v Rim. Spet je začel javno nastopati, predvsem pa je v obdobju od leta 46 do smrti sestavil

še tri retorične spise, vsa svoja filozofska dela, ki so mu nudila tolažbo v danih političnih razmerah in osebnih nesrečah, in še nekaj proznih del, ki se niso ohranila. Po Cezarjevi smrti leta 44 je začel spet upati na vzpostavitev republike, podpiral je Oktavijana, poznejšega cesarja Avgusta, in vodil opozicijo senata proti Cezarjevemu nasledniku Marku Antoniju (proti njemu je imel štirinajst govorov, ki jih je poimenoval *Filipike* po vzoru Demostenovih govorov proti Filipu II. Makedonskemu). Toda ko se je Oktavijan spravil z Antonijem in Lepidom ter z njima sklenil t. i. drugi triumvirat, je dopustil, da je dal Antonij leta 43 Cicerona umoriti.

Ciceron izjemno bogati opus lahko razdelimo na naslednje sklope: poezijo in prevode, govore, filozofske, politične in retorične spise ter pisma. Za prikaz njegovega razmerja do zgodovinopisja so pomembni nekateri politični in retorični spisi ter pisma. Ciceron je pripisoval zgodovini veliko pomembnost, pri čemer je nanj lahko vplivala močna rimska zavest o rimski preteklosti in njenem pomenu za sedanost. Trdil je, da jo je treba poznati (*O govorniku* 1,34,158; 2,9,36; *Govornik* 34,120); zgodovinopisje naj bi človeku omogočalo posmrtno slavo, in sicer v dobrem ali slabem smislu (prim. *Fam.* 5,12). Z izbiro dramskih oseb v svojih spisih poudarja zgodovinsko kontinuiteto, saj so to pogosto znani Rimljani iz različnih generacij, ki prenašajo vednost naslednjim rodovom. Sicer ni napisal nobenega zgodovinskega dela, ki bi ustrezalo tedanjemu pojmovanju te zvrsti (torej retorično okrašena prikaza, ki bi bil zamišljen kot samostojno delo), pa tudi teorije se je dotaknil le v drugih kontekstih, tako da so njegove misli o tem predmetu v glavnem omejene na izbor mest, ki so navedena v pričujočem prispevku. Toda teoretičnih razmišljanj o zgodovini je bilo pri Rimljanih tako malo, da ga kljub temu lahko označimo za »največjega rimskega teoretika zgodovinopisja« (Mellor 1988, 5).

Zanimiv primer je oris zgodnje rimske zgodovine v drugi knjigi njegovega dela *O državi* (*De re publica*) (2,1–63); to je najstarejši zgodovinski prikaz tega obdobja, ki se nam je ohranil. Razprava *O državi*, nastala v letih 54–51, sicer ni zgodovinski spis, temveč eno izmed dveh Ciceronovih političnih del, s katerima se je izmed Rimljanov najbolj približal politični teoriji. Navdihoval se je pri Platonovi *Državi* (tudi zaključek s sanjsko vizijo veselja in srečnega življenja, ki čaka duše velikih mož po smrti, tvori paralelo k Platonovemu mitičnemu zaključku *Države*), vendar je njegova predstava o idealni ureditvi bistveno bolj praktična. Delo je spisano v obliki aristotelskega dialoga, kjer vsak sogovornik v daljših odlomkih predstavi svoje že izoblikovane poglede. V prvi knjigi (bilo jih je šest, toda ohranile

so se le v fragmentih) podobno kot Platon v *Državi* in za njim Aristotel v *Politiki* pretresa tri ustavne ureditve: demokratsko, aristokratsko in monarhično. Enako kot Platon v svojih kasnejših delih ter za njim Aristotel in Polibij ugotavlja, da je najboljša mešana ustava, in enako kot Polibij pride do sklepa, da je najboljši primer slednje ustava rimske republike. V drugi knjigi prikaže razvoj, ki je privedel do te idealne oblike, v naslednjih knjigah pa obravnava še teme, kot so pravičnost, vzgoja in lik idealnega državnika, in jih sklene z omenjeno vizijo. Delo je torej za zgodovinarja zanimivo z več plati: po eni strani kot politična teorija, ki je rezultat cepljenja rimske praktičnosti in tradicionalnosti na grške ideje, po drugi strani pa kot najstarejši prikaz začetnega rimskega obdobja.

Po analogiji s Platonom je Ciceron okoli leta 51 začel pisati tudi dialog *O zakonih* (*De legibus*), ki pa ga morda sploh ni dokončal; delno so ohranjene le prve tri knjige, v katerih opisuje rimske zakone in uradniške službe in občasno predlaga izboljšavo. Za naš prikaz je delo zanimivo zaradi odlomkov o zgodovinopisju (1,1,5; 1,2,5–7).

Izrednega pomena je njegova korespondenca, ki nudi odličen vpogled v zakulisje dogodkov tistega časa, v Ciceronov značaj in ne nazadnje v jezik, kakršnega so rimski izobraženci uporabljali zasebno. Do nas je prišlo prek 800 pisem, ki jih je napisal drugim, pa tudi skoraj 100 takih, ki jih je prejel. Razdeljena so na štiri sklope: pisma najboljšemu prijatelju Titu Pomponiju Atiku, bogatemu in izobraženemu Rimljanu (*Epistulae ad Atticum*, navedena z okrajšavo *Att.*), pisma prijateljem in sorodnikom (*Ad familiares*, okrajšano *Fam.*), pisma bratu Kvintu (*Ad Quintum fratrem*, okrajšano *Quint.*) in Brutu (*Ad Marcum Brutum*). V *Att.* 1,19; 1,20; 2,1 bemo, da je spisal grški *commentarius* o svojem konzulatu in ga poslal tako Atiku kot Pozejdoniju s prošnjo, da bi slednji na njegovi podlagi napisal bolj razdelano zgodovinsko delo. Ko je Pozejdonij to odklonil, je Ciceron prosil Atika, naj poskrbi za širjenje delca po Grčiji. Iz njegovih besed je mogoče sklepati, da je sicer šlo za predlogo, ki bi jo bilo po tedanjih standardih potrebno še razviti v polnokrvno zgodovinsko delo (prim. tudi *Fam.* 5,12,10), da pa ta ni bila nujno zgolj groba skica, saj je Ciceron o svojem komentarju izjavil, da ga je nalepotičil z vsemi Izokratovimi in Aristotelovimi prijemi, ter ga je bil pripravljen predstaviti javnosti. Ti zapisi torej poleg pričevanja o Ciceronovi literarni dejavnosti prinašajo tudi namige, kaj je Ciceron – in s tem Rimljan – razumel pod še danes spornim izrazom *commentarius* v okviru zgodovinopisja (prim. poglavje o Cezarju).

Ciceronove nazore o zgodovinopisju in njegove oznake posameznih



zgodovinarjev najdemo v treh spisih, posvečenih govorniški teoriji in liku idealnega govornika (ti so *O govorniku* ali *De oratore* iz let 55–4, *Govornik* oz. *Orator* iz leta 46 in *Brut* iz istega leta), v *O zakonih* in nekaterih pismih, predvsem v *Fam.* 5,12, pa tudi npr. v *Quint.* 2,11. Po eni strani obsegajo splošne pripombe, po drugi pa tako oznake in ocene posameznih grških in rimskih zgodovinarjev ali zgodovinskih zvrsti (npr. analov) kot kratke prikaze razvoja zgodovinarstva pri Grkih in Rimljanih. Vendar pri slednjih najpogosteje vzame za kriterij literarno vrednost del, ne upoštevanja meril, kot so zanesljivost, objektivnost ipd., čeprav sicer teoretično poudarja tudi te vrednote. Če je zgodovinarstvo v antiki že tako ali tako veljalo predvsem za leposlovno zvrst, je bilo to mnenje pri Ciceronu še toliko bolj poudarjeno. Izhajal je namreč s stališča, da je vrhunec, ki ga lahko doseže človek, obvladanje govorništva, in sicer v smislu besedne umetnosti nasploh. Njegov ideal človeka kot govornika, za katerega so bile (kot razlaga v *O govorniku*) predpogoj velika splošna razgledanost, izobrazba in osebna kultura, je bil torej blizu Izokratu, ki je prav tako stremel k oblikovanju splošno izobraženih in moralno osveščenih govornikov. Tudi glede zgodovinarstva je mogoče opaziti mnoge vzporednice med njegovimi predstavami in značilnostmi retoričnega zgodovinarstva, ki se je razvilo pod Izokratovim vplivom.

Čeprav Ciceron zelo poudarja pomen govorništva za pisanje zgodovine, ima slednjo vendarle za samostojno zvrst. Pri tem sicer ni povsem dosleden, saj v *Govorniku* 11,37 zgodovino uvrsti k hvalilnemu govorništvu, vendar že v istem delu beremo tudi: »Govornika moramo torej razmejiti od besedne umetnosti filozofov, sofistov, zgodovinarjev in pesnikov ter razložiti, kakšen naj bo« (20,68). V *O govorniku* pa sploh podrobno razlaga razliko med tem, če je kdo govornik ali pa če govorništvo le uporablja v okviru neke druge vede (2,9,36–38). Povezava med zgodovinarstvom in hvalilnim govorništvom je sicer razumljiva: retorični zgodovinarji so pod Izokratovim vplivom videli veliko korist zgodovinarstva prav v tem, da bi slednje postalo sredstvo za moralno vzgojo državljanov, in v ta namen je bila pomembna porazdelitev hvale in graje, ki pa je bila hkrati tudi domena hvalilnega govorništva. Ciceron v *Fam.* 5,12,4 tako predpostavlja, da bo njegov prijatelj Lukcej, rimski politik in zgodovinar, v svoje delo o njem vključil hvalo in grajo, ter ga spodbuja, naj ožigosa tiste, ki so mu škodovali; piščevo opredelitev zahteva tudi v *O govorniku* 2,15,63. Njegovo predstavo, naj bi zgodovina koristila prek moralnega vrednotenja, pa sta lahko še dodatno utrdila tako poudarek, ki ga je dajala etiki stoiška šola,

kot tudi celotna tradicija rimske zavesti, da mora Rimljanom njihova preteklost (*mos maiorum*) nuditi zgled za lastno ravnanje in da je vzroke za propadanje Rima treba iskati v propadu stare vrline. Drugi, pragmatični vidik rimskega naziranja o zgodovini, češ da naj bi dajala tudi praktične zglede za ukrepanje, pa odseva v Ciceronovem pričakovanju, da bo Lukcej v svojem delu predlagal ukrepe za izboljšanje stanja v državi (*Fam.* 5,12,4), in ne nazadnje v epitetu »učiteljica življenja«, s katerim počasti to zvrst v *O govorniku* 2,9,36.

Pri prikazu in vrednotenju morata biti zgodovinarju najvišji vodili resnica in nepristranost (*O govorniku* 2,15,62; *Fam.* 5,12,3), za razliko od retorja, ki si lahko v pripovedi (*historiae*) tudi kaj izmisli, če bo njegova misel zato bolj poantirana (*Brut* 11,42), ali pesnika, ki naj s svojim delom predvsem ugaja. Ko denimo Ciceronov brat Kvint, ki nastopa v dialogu *O zakonih* skupaj s piscem samim in njegovim prijateljem Atikom, pripomni: »Kolikor razumem, brat, je po tvojem mnenju treba v zgodovinskem delu upoštevati druge zakone kakor v pesmi,« mu ta odvrne: »Seveda, Kvint, kajti v zgodovinskem delu se vse nanaša na resnico, pesem pa je večidel namenjena temu, da bi ob njej uživali; čeprav se tudi pri Herodotu, očetu zgodovine, in pri Teopompu najde nešteto izmišljotin« (1,1,5). Ciceron tudi kritizira stare nagrobne hvalnice zaradi mnogih laži, ki so prešle v zgodovinsko izročilo in ga pokvarile (*Brut* 16,62); to je izjemno mesto, na katerem zvrsti ne ocenjuje po retorični dovršenosti, temveč po točnosti podatkov. Zavedal se je problematičnosti avtobiografskega pisanja in njegovega sprejema pri bralcih (*Fam.* 5,12,8); k znanstvenemu pogledu na zgodovino bi sodilo tudi poudarjanje, da mora pisec vselej iskati vzroke dogodkov (*O govorniku* 2,15,63; *Fam.* 5,12,4). Kljub tem idealom pa je v zasebnosti podlegel skušnjavi in prosil Lukceja, naj ga v svojem prikazu malo polepša (*Fam.* 5,12,3).

Toda njegova skrb je bila vendarle v veliki meri posvečena leposlovni plati. Njegove zahteve delno spominjajo na Aristotelove misli, ki so morda spodbudile razvoj tragičnega zgodovinopisja in biografije; podobno kot ti zgodovinarji prenese določene značilnosti tragedije na zgodovinopisje. Monografija oz. *corpus*, torej samostojna in zaključena celota (*Fam.* 5,12,4), je boljša od univerzalne zgodovine ali od analov, ki sestojijo le iz nizanja dogodkov (*Fam.* 5,12,2 in 5); v *Fam.* 5,12,6 takšno delo tudi izrecno primerja z dramo (*fabula*). Priporoča, naj se zgodovinar osredotoči na življenjsko pot enega velikega človeka (*Fam.* 5,12,5), v vsakem primeru pa naj opisuje podrobnosti o življenju in značaju velikih oseb (*O govorniku* 2,15,63). Kot

odlike takšne monografije navaja pestrost (*Fam.* 5,12,4; ta je bila denimo značilna za slog Durisa, enega tragičnih zgodovino piscev) in vzbujanje čustev ter katarzičnega užitka, ki ga bralec občuti ob branju o težavah in po možnosti slavnem koncu velikih oseb (*Fam.* 5,12,4–5). Na tragično zgodovino pisje spominja tudi njegovo poudarjanje, da so poleg kronološke razvrstitve (*O govorniku* 2,15,63) pomembni opisi dogodkov, krajev in bitk (*O govorniku* 2,13,54; 2,15,63; *Govornik* 20,66); to je kvaliteta žive nazornosti, za katero so si prizadevali zgodovinarji kot Duris in Filarh.

Po drugi strani pa v Ciceronovih pogledih na leposlovni vidik zgodovine najdemo odmeve retoričnega zgodovino pisja. Sem sodita zahteva po vpletanju govorov, denimo nagovorov ljudstva in vojakov (*Govornik* 20,66; tudi *O govorniku* 2,15,63), in velika skrb za slog. Ciceron na več mestih pravi, da mora zgodovino obdelovati govornik, tj. nekdo, ki je več besedne umetnosti (*O govorniku* 2,9,36; *O zakonih* 1,2,5), in da je to morda celo največja naloga za govornika (*O govorniku* 2,15,62). Kjer podaja ocene zgodovinarjev, izhaja le iz njihovega sloga. Tako v *O zakonih* 1,2,5–7 skozi Atikova usta pravi, da je ta zvrst v rimski književnosti še v povojih, vendar analov in rimskih zgodovinarjev od najstarejše do sočasne dobe ne kritizira zaradi morebitne netočnosti, temveč prve zaradi suhoparnosti in druge zaradi literarne nedodelanosti. Podobno je v *O govorniku* 2,12,51–14,58, kjer primerja razvoj grškega in rimskega zgodovino pisja. Pravi, da so tudi Grki začeli pri dnu, vendar so to zvrst kasneje razvili, ker so se ji posvetili nekateri največji umetniki besede, medtem ko je Rimljanom retorika pomembna le za uspešno javno nastopanje. Kriterij razvoja je torej spet slog; tudi karakterizacija posameznih grških zgodovinarjev temelji na slogu (primerjaj oceno Kalistena, Filista in Dionizija v *Quint.* 2,11). Jezik, primeren za zgodovino pisje in za govore, vpletene vanj, naj bi bil gladko tekoč in razlivajoč se (*O govorniku* 2,13,54; 2,15,64; *Govornik* 20,66). Takšen slog je po Ciceronovem zgledu dejansko uporabil rimski zgodovinar Livij, za katerega je bila po besedah retorja in literarnega teoretika Kvintilijana značilna »mlečna polnost«.

Ciceron torej ni formuliral kakih novih pravil zgodovino pisja, marveč je v glavnem le jasno izrazil težnje, ki so bile prisotne v tistem času in so izhajale iz različnih virov; za nas je pomemben, ker so njegovi zapisi med redkimi teoretičnimi izjavami o tej zvrsti, ki so se nam ohranile od kakega rimskega pisca. Na zgodovinarje je tako lahko vplival predvsem jezikovno, saj je razvil latinsko prozo do povsem nove ravni: ustvaril je nasičen, uravnotežen, ritmičen, jasen in blagoglasen slog, za katerega so

značilne umetelno zgrajene periode in jezikovna prečiščenost. Čeprav je bil vzor mnogim piscem v kasnejših obdobjih, tudi v modernih jezikih, se je slog zgodovinarjev, kot sta bila Salustij in Tacit, preusmeril v zgoščenost in nenavadnost izraza. Pač pa se je nanj tesno naslanjal Livij. Možno je tudi, da so imele nekaj neposrednega učinka njegove politične ideje; njegove predstave o idealnem državniku iz dela *O državi* so morda vplivale na avgustejsko podobo princepsa, za Rim, v katerem so divjali notranji spopadi, pa je bilo nedvomno relevantno vztrajanje pri načelu, da morajo vsi služiti interesom domovine in jim podrejeni svoje zasebne koristi. Ciceron kot državnik je bil spet deležen večje pozornosti v renesansi.

N. G.

**Literatura:** Fleck 1993, Geister 2002, Grant 1995.

### O GOVORNIKU

Delo<sup>361</sup> je aristotelski dialog v treh knjigah, postavljen v leto 91 pr. Kr.; sogovorniki so znane rimske osebnosti, npr. govornik Lucij Licinij Kras, ki je bil še Ciceronov učitelj, in Mark Antonij, prav tako znamenit govornik iz polpretekle dobe (ded kasnejšega triumvira in Ciceronovega sovražnika z istim imenom), ki govori sledeči odlomek. Teme dela so pomen govorništva, izobrazba in sposobnosti govornika ter prikaz različnih vidikov retorične teorije.

2,15,62 Ali vidite, kako velika naloga je za govornika zgodovina? Ne vem, če ni glede na tok in raznolikost govora celo največja. Vendar pa je nikjer ne najdem posebej opremljene s pravili retorjev. Ta nam namreč ležijo pred očmi, kajti kdo ne ve, da je prvi zakon zgodovine, naj si ne drzne izreči neresnice? Dalje, naj si upa povedati resnico? Naj v pisanju ne bo suma na osebno naklonjenost? Nobenega sovraštva?

63 Ti temelji so seveda znani vsem. Sama izgradnja pa leži na dejstvih in na besedah. Narava dejstev potrebuje kronološko razvrstitev in topografski opis; ker se pri pomembnih in spomina vrednih dogodkih pričakujejo najprej načrti, nato dejanja in potem izid, zahteva tudi, da je pri načrtih označeno, kaj pisec odobrava, in da je pri dogodkih jasno povedano ne le, kaj se je zgodilo ali govorilo, ampak tudi kako; in ko je govor o izidu, morajo biti pojasnjeni vsi vzroki, bodisi da izhajajo iz naključja, modrosti ali lahkomišelnosti, pri osebah samih pa ne zgolj dejanja, ampak tudi podrobnosti življenja in značaja vsakogar, ki je poseben po slavi ali po imenu.

<sup>361</sup> Prevod K. Geister (2002).

64 Vrsta jezika in slog govora, ki jima moramo slediti, pa sta tekoča in nepretrgana, razlivača se z nekakšno enakomerno gladkostjo brez te sodniške pikrosti in brez zbadanja advokature. Vidite, da za vse te tako številne in pomembne stvari ni nobenih pravil, ki bi jih lahko iskali v govorniških sistemih?

### **PISMA PRIJATELJEM IN SORODNIKOM**

Pismo 5,12 (*Fam.* 5,12)<sup>362</sup> je bilo napisano v Anciju aprila ali maja. Ciceron ga je očitno skrbno oblikoval, saj ga je v pismu Atiku označil kot zelo lično (*Att.* 4,6). Iz istega pisma tudi izvemo, da je Lukcej obljubil, da mu bo ustregel.

Mark Ciceron Luciju Lukceju, Kvintovemu sinu, pozdrav!

L. 698 po ustanovitvi Rima [56 pr. Kr.]

1 O tem sem se s teboj pogosto poskušal pogovoriti osebno, pa mi je ubranila nekakšna malone kmečka zadrega; zdaj, na daljavo, pa bom prišel z besedo na dan toliko drzneje, saj pismo ne more zardeti. Neznansko si želim – a mislim, da mi tega ne more nihče očitati –, da bi moje ime povzdignili in proslavili prav tvoji spisi. Vem, da mi pogosto obljubljaš, da boš to storil, pa vendar te prosim, da oprostiš moji nestrpnosti. Tvoji spisi so namreč tako izvrstni, da so, čeprav sem to vedno trdno pričakoval, še celo prekosili mojo predstavo, mene pa tako prevzeli ali podžgali, da si želim, da bi moja dela ovekovečilo tvoje pero, kolikor hitro je sploh mogoče. K »upanju na nesmrtnost« me namreč ne žene le misel, da se me bodo spominjali zanamci, temveč tudi želja, o kateri sem govoril prej: da bi se še zaživa naužil tvojega tehtnega pričevanja, ali, če hočeš, dokaza tvoje naklonjenosti, ali tvoje bistrournosti.

2 Ko pišem te vrstice, se seveda dobro zavedam, kako zelo si obremenjen z deli, ki si si jih zastavil in jih tudi že začel. Toda ker vidim, da si zgodovino o italški in državljanski vojni že skoraj dokončal (rekel pa si mi, da imaš v načrtu še druge dogodke), bi samemu sebi naredil slabo uslugo, če te ne bi spomnil, da razmisli, ali bi moja dela raje priključil k drugim dogodkom, ali pa bi raje naredil tako kot mnogi Grki [...] in tudi sam ločil državljansko zaroto od vojn z odkritimi notranjimi sovražniki in s tujci. Seveda mi je jasno, da za mojo slavo ne bo posebne razlike, bo pa bistvena razlika za mojo nestrpnost, če ne boš čakal, da prideš do ustreznega mesta, temveč se boš takoj lotil celotnega dogodka in tedanjih razmer. Razen tega pa že vidim v duhu, koliko izčrpnjeje in lepše bo vse opisano, če boš posvečal vso pozornost le eni snovi in osebi. Ob tem se prav dobro zavedam, kako

---

<sup>362</sup> Prevod N. Grošelj.

brezsramno je od mene, da ti najprej naložim tolikšno breme (saj se lahko zgodi, da bi me zaradi svoje prezaposlenosti zavrnil), potem pa še zahtevam, da moja dejanja prav izbrano poveljuješ. Kaj, če se tebi sploh ne zdijo vredna toliko truda?

3 Toda če človek že enkrat prestopi meje spodobne skromnosti, je najbolje, da gre z brezsramnostjo do konca. Zato te odkrito prosim še in še, da v izbranih besedah proslaviš moja dejanja s še večjo vnemo, kakor jo morda v resnici čutiš, in v tem pogledu prekršiš pravila zgodovinopisja; še več, da ne zadušiš prijateljske pristranosti (o kateri si v svojem proemiju tako bleščče pisal in jasno pokazal, da te ni mogla odvrniti s tvoje poti nič bolj, kakor je mogla odvrniti Pregreha Ksenofontovega Herkula<sup>363</sup>), če te bo ta napeljevala, da me boš videl v prelepi luči, in da mi zaradi najinega prijateljstva navrežeš še za trohico več, kakor bi bilo dovoljeno po resnici. Če te bom torej uspel prepričati, da se boš stvari lotil, sem prepričan, da bo snov vredna tvoje nadarjenosti in pisateljske sposobnosti.

4 Po mojem mnenju bi se namreč dalo od začetka zarote pa do moje vrnitve sestaviti prav čedno samostojno delce [corpus]; v njem boš lahko izkoristil svoje temeljito poznavanje pretresov v državi, ko boš pojasnjeval vzroke za prevrate ali pa ukrepe, ki bi popravili škodo, in ko boš grajal tisto, kar si po tvojem mnenju to zasluži, kar ti bo ugajalo, pa hvalil, pri čemer boš vedno navajal svoje vzroke. In če se ti bo zdelo prav pisati nekoliko bolj odkrito – kakor je sploh tvoja navada –, boš okrcal verolomnost, zahrbtnost in izdajstvo, ki so jih mnogi zagrešili nad mano. Ker me je doletelo toliko vsega, pa bo tvoje pisanje tudi zelo pestro, in v pestrosti bo tisti užitek, ki lahko ljudi pri branju tako močno priklene, če si pisec ti. Saj je za bralca ni prijetnejše stvari kakor premene v razmerah in nestalnost usode; čeprav mi jih ni bilo prav nič po volji okušati na lastni koži, pa bo o njih prijetno brati. V tem, ko se na varnem spominjaš pretekle bolečine, je namreč neki užitek.

5 Drugim ljudem pa, ki sami niso prestali nobene nevšečnosti, temveč brez vsake bolečine opazujejo tuje nezgode, je prijeten že sam občutek usmiljenja. Le koga Epaminondova smrt pri Mantineji<sup>364</sup> ne gane in mu s tem ne vzbudi užitka?

<sup>363</sup> Gre za znano alegorijo o Herkulu (oz. grško Heraklu) na razpotju. Ko je preudarjal, kakšno življenjsko pot naj ubere, sta se pred njim pojavili dve ženski, Pregreha in Krepost. Prva mu je ponujala lagodno življenje užitkov, druga pa življenje, polno truda, a tudi slave. Izbral je Krepost. – Alegorija izvira od Prodika s Keosa, grškega filozofa in sofista ter Sokratovega sodobnika, ki jo je zapisal v enem svojih del. Ciceron jo povezuje s Ksenofontom zato, ker jo je ta vključil v svoje *Spomine na Sokrata* (2,1,21–34).

<sup>364</sup> Epaminondas je bil znamenit tebanski vojskovodja in državnik, graditelj tebanske hegemonije. Ko je leta 362 pr. Kr. četrtič vpadel na Peloponez, je odločilno premagal Špartance pri Mantineji v Arkadiji, kjer je umrl na opisani način.

Iz telesa si je ukazal izdreti ost šele potem, ko so mu na vprašanje povedali, da je njegov ščit na varnem; tako je kljub bolečinam, ki mu jih je povzročala rana, umrl lahkega srca in slavne smrti. In kdo ne bere z živim zanimanjem o Temistoklovem pregnanstvu in vrnitvi?<sup>365</sup> Prav res, da nas zaporedno nizanje v analih, ki spominja na naštevaje letnih seznamov uradnikov, samo po sebi ne pritegne. Nasprotno pa nestalna in spremenljiva življenjska pot moža, ki se pogosto odlikuje med drugimi, vzbuja strmenje, napeto pričakovanje, veselje, razdraženost, up, strah; in če se sklene s slavnim koncem, navda bralca največji možni užitek, ki ga lahko občuti pri branju.

6 Zato mi bo bolj ustrezalo, če se boš odločil, da iz svoje neprekinjene pripovedi o splošni zgodovini oddeliš »dramo« o tem, kaj sem naredil in doživel sam; v njej so namreč najrazličnejša dejanja in številni prizori, ki jih narekujejo razni ukrepi in okoliščine. In ne bojim se, da bi utegnil misliti, češ da poskušam loviti tvojo naklonjenost z nekakšnim nizkotnim prilizovanjem, če ti odkrito povem: najraje bi, da bi me slavil in povelečeval ti. Ti si namreč človek, ki se zaveda, kaj je, in ki bo nekoga, ki ga ne občuduje, prej imel za zavistneža, kakor pa tistega, ki ga hvali, za lizuna. Tudi nisem tako brez pameti, da bi hotel doseči večno slavo s pomočjo nekoga, ki ne bo v tem, ko slavi mene, tudi sam dosegel slavo zaradi svoje nadarjenosti.

7 Tudi veliki Aleksander<sup>366</sup> ni hotel, da ga najraje slika Apela, kiparsko upodablja pa Lizipa, ker bi jima bil osebno naklonjen, ampak ker je menil, da bo njuna umetnost istočasno kakor njima v slavo tudi njemu. In vendar so med ljudmi, ki upodobljenih niso poznali, po zaslugi teh umetnikov postali znani le posnetki njihove zunanosti, brez katerih ne bi bili znameniti moške prav nič manj slavni. Špartanec Agezilaj<sup>367</sup> ki se ni pustil upodobiti ne s sliko ne s kipom, si ne zasluži nič manj omembe kakor tisti, ki so si za to prizadevali. Ena sama Ksenofontova knjžica je namreč tega kralja mimogrede proslavila bolj kakor druge ljudi vse podobe in kipi. Meni pa bo v večje veselje in spomin name bo bolj vzvišen, če bom raje kot v spise drugih prišel v tvoje, ker mi ne bo stala ob strani le tvoja nadarjenost, kakor

---

<sup>365</sup> Temistokles (okoli 524–okoli 459 pr. Kr.): atenski državnik, zaslužen za zmago Grčije nad perzijskim kraljem Kserksom in njegovo vojsko leta 480 v bitki pri Salaminu, kasneje izgnan. V resnici se ni nikoli vrnil.

<sup>366</sup> Aleksander je izdal odlok, po katerem ga je smel slikati le Apela, delati njegove kipe pa le Lizipa. Prvi je najpomembnejši starogrški slikar (roj. v 1. pol. 4. stoletja pr. Kr.), drugi pa je znamenit grški kipar iz Sikiona (2. pol. 4. stoletja), ki je uvedel nov sistem proporcev.

<sup>367</sup> Špartanski kralj (živel okoli 444–360), ki je leta 394 pri Koroneji premagal združene sile Teb, Korinta in Argosa, vendar so ga leta 371 Tebanci porazili pri Levktri. Bil je nizke rasti in šepav.

je Timoleontu<sup>368</sup> Timajeva ali Herodotova Temistoklu, temveč tudi ugled nadvse spoštovanega in odličnega moža, ki se je izkazal v največjih in najresnejših državnih zadevah in požel veliko hvalo. Tako bo videti, da nisem bil deležen le poveličevanja s strani uglednega in velikega človeka, kakršnega je (kot je rekel Aleksander ob prihodu v Sigej) izkazal Homer Ahilu, temveč tudi njegovega tehtnega pričevanja. Všeč mi je namreč Nevijev Hektor,<sup>369</sup> ki ni toliko vesel pohvale kot take, ampak dodaja tudi: pohvale od moža, ki jo uživa sam.

8 Če pa pri tebi ne bom nič dosegel – se pravi, če se bo pojavila kaka ovira (da bi mi ti odbil kakšno prošnjo, si namreč sploh ne morem zamisliti), bom morda prisiljen v nekaj, na račun česar je bilo izrečene že veliko kritike, namreč da bom sam pisal o sebi, čeprav bom pri tem sledil zgledu mnogih slavnih mož. Toda kot dobro veš, ima ta zvrst pisanja tile hibi: pisci morajo sami o sebi pisati preveč skromno, če je kaj treba pohvaliti, če je treba kaj grajati, pa morajo to preiti. Razen tega veljajo taki spisi za manj zanesljive, manjši ugled imajo, skratka, mnogi jih grajajo in govorijo, da imajo več skromnosti klicarji na telovadnih igrah, saj takrat, ko so že ovenčali ostale zmagovalce in glasno oznanili njihova imena ter naj bi pred razpustitvijo iger še sami dobili venec, pritegnejo v ta namen drugega klicarja, da se ne bi sami razglasili za zmagovalce.

9 Temu bi se jaz rad izognil in se tudi bom, če boš prevzel moj primer; prosim te, da to storiš. Da pa se ne boš slučajno čudil, zakaj te kljub tvojim pogostim zagotovilom, da boš natančno popisal sklepe in dogodke iz časa mojega konzulata, zdaj prosim za to s toliko truda in besed – podžiga me tista želja, o kateri sem pisal na začetku, želja po naglici, ker sem po naravi urnega duha: da bi me drugi še za mojega življenja spoznali iz tvojih knjig in da bi se jaz sam še zaživa do sitega naužil svojega koščka slave.

10 Prosim, odpiši mi, kako boš ukrenil glede tega, če ti ni odveč. Če boš namreč stvar prevzel, bom o vseh dogodkih sestavil zapiske [commentarii], če pa

---

<sup>368</sup> Timoleont (okoli 365–okoli 334 pr. Kr.) iz Korinta, prepričan nasprotnik tiranije, je po naročilu svojega mesta prišel v Sirakuze (l. 345), jih osvobodil tirana Dionizija II. in uvedel ustavne reforme. Premagal je Kartažane, nato odstranil tirane tudi v drugih sicilskih mestih in spodbujal preseljevanje iz Grčije na Sicilijo. Njegovi programi so povečevali blagostanje in Sicilci so zelo častili njegov spomin.

<sup>369</sup> Gnej Nevij (okoli 270–okoli 190 pr. Kr.): rimski tragik, komik in epik (njegovo najpomembnejše delo je bil ep *Punska vojna*). Bil je prvi rimski pesnik, ki je črpal snov za tragedije tudi iz rimske zgodovine, vendar je v večini primerov vseeno segal po grški mitologiji in predlogah, tako tudi v drami *Hector profiscens* (»Hektor se odpravlja v boj«), ki jo navaja Ciceron.



me boš preložil na kasnejši čas, se bom pogovoril s tabo osebno. Ti pa medtem ne popusti dela, izglajuj tisto, kar si začel, in bodi moj prijatelj še naprej.

## SALUSTIJ

Gaj Salustij Krisp (*Caius Sallustius Crispus*) je brez dvoma eden najpomembnejših rimskih zgodovinarjev, saj za rimsko zgodovino pomeni to, kar za grško pomeni Tukidid; osamosvojil je namreč rimsko zgodovino kot politično angažirano prozo, mu dal novo dimenzijo in ga dokončno povzdignil na nivo umetniškega besedila.

Salustij se je rodil leta 86 pr. Kr. v sabinskem mestu Amiternu v osrčju Apeninov (blizu današnjega mesta Aquila). O njegovi mladosti je znano le malo gotovega; s precejšnjo gotovostjo lahko domnevamo, da je sicer plebejska družina Salustijev pripadala premožnejšemu uradniškemu sloju v Amiternu, čeprav ni jasno, kakšno usodo je doživljala v obdobju Sulovih proskripcij, ki so Amitern prizadele v precejšnji meri. Vsekakor je bil Salustij deležen temeljite izobrazbe v Rimu, kjer je dodobra spoznal grško in rimsko književnost in kjer se je, kakor omenja v uvodu svoje monografije *Katilinova zarota*, že v svojih mladih letih navdušil nad zgodovinarjem, od katerega pa ga je odtrgala *ambitio mala*, »nezdravo častihlepe«, ki ga je že v mladih letih, tako kot številne druge mlade ljudi njegovega kova v tej dobi, zaneslo v politiko.<sup>370</sup>

Pri tridesetih letih je Salustij že dosegel položaj kvestorja in bil sprejet v senat; leta 52 pr. Kr. ga srečamo v vlogi ljudskega tribuna. Ob tem velja posebej poudariti da je bil Salustij, ki je izhajal iz plebejske družine in je bil vsaj v političnem smislu, če že ne tudi gmotno, brez dvoma pravi *homo novus*, vseskozi zapisan demokratski struji, kar je naposled vsekakor bistveno vplivalo na potek njegove politične kariere.<sup>371</sup>

Leto 52 je bilo za Rim politično zelo nestabilno, saj se je, tako kot leto 53, začelo brez izvolitve konzulov in pretorjev. Politična trenja med

---

<sup>370</sup> *Katilinova zarota* 3–4.

<sup>371</sup> O Salustijevi načelni pripadnosti popularom ne more biti nobenega dvoma; na prvo omembo njegovega tribunata namreč naletimo že v komentarjih k Ciceronovim govorom, ki jih je pripravil malo znani rimski gramatik Kvint Askonij Pedian (okoli 9 pr. Kr. do 76 po Kr.), kjer ga omenja s še nekaterimi drugimi ljudskimi tribuni, ob čemer smemo sklepati o njegovem političnem zaledju, ki torej ni bilo vedno povezano zgolj s Cezarjem.

populari in optimati, zaradi katerih sta bila konzula za leto 53 izvoljena šele julija, so se prenesla v leto 52. Politična trenja so se sprevrgla v pravo ulično vojno med dvema tolpama, ki sta ju vodila Publij Klodij Pulher in Tit Anij Milon. V nekem uličnem spopadu je Milonova tolpa, ki je delovala v ineteresu optimatov, Klodija ranila in ubila. Neredi so se nadaljevali in navsezadnje je bil leta 52 Pompej izvoljen kot edini konzul z mandatom senata, da zopet vzpostavi red v Rimu. V tem ozračju se je začel tudi sodni proces proti Milonu (zagovarjal ga je Ciceron), proti kateremu so bili – tako Askonij – javno dejavni trije ljudski tribuni, med njimi tudi Salustij.

Kolikšna je bila Salustijeva vloga v tej zadevi, je pravzaprav vprašljivo. Vprašljivo je tudi, ali je Salustij v tej zadevi deloval kot Cezarjev agent (Cezar je bil tedaj v Galiji) in zaveznik proti Pompeju, ki je sedaj odkrito optiral za optimate; njegovo ime se namreč nikjer ne pojavi eksplicitno in tudi Askonij ga v zadevi proti Milonu omenja zgolj površno. Vsekakor pa njegova vloga v kampanji proti Milonu ni minila brez posledic. Leta 50 je bil Salustij na pobudo cenzorja Apija Klavdija Pulhura – člana »koalicije«, ki je delovala proti Cezarju – izključen iz senata, in sicer pod pretvezo, da tako javno kakor tudi zasebno živi nemoralno življenje. Motiv za Salustijevo izključitev iz senata je bil seveda povsem političen; za optimate je to pomenilo načelno maščevanje za Salustijevo vlogo v procesu proti Milonu, za nasprotnike Cezarja pa politično zmago. Vsekakor pa se je Cezarjev politični tabor le še okrepil, kajti Salustij, ki morda prej ni odkrito deloval v Cezarjevem interesu, se je zdaj nedvoumno pridružil njegovemu političnemu taboru.

Salustij je bil kljub začetnim neuspehom v vlogi Cezarjevega poveljnika leta 47 izvoljen za pretorja ter znova sprejet v senat. Kaže, da je vseskozi užival Cezarjevo zaupanje in podporo, saj ga je Cezar vključil tudi v svojo kampanjo v Afriki, kjer je bil Salustij zadolžen za preskrbo, pri čemer naj bi se še posebej izkazal. Po zmagi v severni Afriki je Cezar anektiral večji del numidijskega kraljestva in ustanovil provinco *Africa Nova* (sodeč po močni vojaški posadki, ki jo je pustil tam, jo je smatral za zelo pomembno) – in za njenega guvernerja nastavljal Salustija s pooblastili prokonzula.

Salustij naj bi si kot guverner province po Dionovih besedah<sup>372</sup> z neusmiljenim izžemanjem nagrabil neizmerno bogastvo. Koliko je v tej oceni resnice, je težko presoditi; dejstvo je, da je upravljanje province poleg upravnih dolžnosti v vsakem primeru pomenilo tudi priložnost za na-

---

<sup>372</sup> *Rimska zgodovina* 43,9,2.

biranje bogastva in brez dvoma jo je Salustij izkoristil – a najbrž nič bolj kot kdor koli drug. Ko se je vrnil v Rim, je bil obtožen zlorabe položaja v osebne namene, vendar je bil oproščen; razlogi za njegovo oprostitev so zopet vprašljivi – morda je res posredoval sam Cezar, morda pa je bila obtožba zopet bolj politične narave.

Cezarjev umor ob marčevih idah leta 44 je za Salustija vsekakor pomenil politično katastrofo in nedvoumno znamenje, da se mora umakniti iz politike; svojo kariero je preživel kot *homo novus*, v konfliktru z optimati, in ob Cezarjevi smrti je ostal brez poveljavnega političnega zaveznika. Umaknil se je v zasebnost, z bogastvom, ki si ga je pridobil, si je zgradil palačo in vrtove, ki so še danes znani kot »Salustijeve vrtove«. Posvetil se je svoji mladostni ljubezni, zgodovinopisju, ker se, kakor pravi v delu *Katilinova zarota*, ni hotel vdati brezdelju ali lahkotnim razvedrilom, temveč se je, zdaj daleč od strankarskih razprtij, želel lotiti objektivnega opisanja rimske zgodovine.

Salustijev opus predstavljata dve monografiji: *Katilinova zarota* (*Conniuratio Catilinae*) in *Jugurtinska vojna* (*Bellum Iugurthinum*), ki sta ohranjeni v celoti, ter njegovo najzrelejše delo, *Zgodovina* (*Historiae*), ki pa je žal ohranjeno le delno. Poleg tega Salustiju pripisujejo tudi dve pismi Cezarju, katerih pristnost pa je vprašljiva.

V svoji prvi monografiji, *Katilini zaroti*, je Salustij opisal dogodke (in njihovo ozadje) med letoma 64–63 pr. Kr., namreč zaroto Lucija Sergija Katiline, moža plemiškega rodu, ki se je sprva uspešno vzpenjal po lestvici državne administracije in prišel celo do položaja namestnika afriške province; nazadnje je bil obtožen zlorabe položaja in grabeža, zato mu je bila omogočena nadaljnja politična kariera in potegovanje za konzulat. Katilina je tako že leta 65 skoval zaroto, katere načrt je bil umoriti redno izvoljenega konzula za leto 64 in prevzeti konzulat. Načrt je spodletel, vendar je Katilina vztrajal in še naprej načrtoval prevrat. Njegove namere je naposled preprečil Ciceron, ki si je pri senatu izposloval posebna pooblastila in ga z vrsto bleščečih govorov (*Orationes in Catilinam*) prisilil, da je pobegnil iz Rima. Katilina kljub vsemu ni odnehal in je s svojimi privrženci še naprej načrtoval zaroto, ki pa je bila naposled razkrita. Leta 62 je pri Pistoriji prišlo do spopada, v katerem je Katilina izgubil življenje, njegova vojska pa je bila popolnoma uničena.

V *Jugurtinski vojni* je Salustij segel v obdobje, ki ga ni sam izkusil; opisal je ozadje in potek vojne z Jugurto, posinovljencem numidijskega kralja in rimskega zaveznika Mikipse, ki je kraljestvo po svoji smrti zapustil

svojima pravima sinovoma Adherbalu in Hiempsalu – in posinovljencu Jugurti. Po začetnih trenjih med tremi kraljeviči je prišlo do delitve kraljestva na tri dele, vendar je Jugurta kmalu odstranil Hiempsala, kar je bil povod za vojno z Adherbalom, ki pa je bil poražen. Rim se je po Adherbalovem porazu prvič aktivneje vmešal v numidijske zadeve in poslal senatno komisijo, ki je nadzorovala delitev kraljestva na dva dela. Jugurtovo nadaljnje rovarjenje in Adherbalov umor sta senat naposled prisilila, da je leta 111 pr. Kr. proti Jugurti začel vojno, ki pa je zaradi podkupljivosti rimskih senatorjev in vojaških generalov trajala nesorazmerno dolgo. Jugurto je namreč šele leta 105 zlomil tedanji konzul Marij s pomočjo svojega kvestorja, poznejšega nasprotnika in dikatorja Sule. Leta 104 je bil Jugurta po Marijevem triumfu zadavljen v Mamertinski ječi.

Izbira snovi se pri teh dveh monografijah, ki ju pisec gradi okrog ključne – in v obeh primerih izrazito negativne – osebnosti, na prvi pogled zdi presenetljiva, saj sta obe deli v časovnem oziru precej vsaksebi – kar 40 let. Morda res drži, da ju je Salustij vsaj naknadno želel povezati z *Zgodovino*, vendar pa je le-to začel šele v letu 78 pr. Kr. in jo je časovno navezal na zgodovino Lucija Kornelija Sizene,<sup>373</sup> ne pa na lastno monografijo o Jugurti, ki jo je zaključil v letu 104. Obenem pa ob pregledu fragmentov *Zgodovine* ni moč spregledati dejstva da je pisec precej pozornosti namenil Suli (zlasti njegovim dejanjem med državljansko vojno in proskripcijami), ki mu je precej pozornosti namenil že v *Jugurtinski vojni* – vendar je zopet treba omeniti, da so bili eden poglavitnih Salustijevih virov za to obdobje prav Sulovi spomini v 22 knjigah.

Še pomembnejša pri obeh monografijah pa je izbira snovi oz. glavnih »protagonistov«, tj. Jugurte in Katiline. Dogodke med Katilinovo zaroto je Salustij lahko sam spremljal, saj je bil takrat star že okoli 23 let in je bržkone poznal tudi nekatere vpletene. Vsekakor pa Jugurta in Katilina za Salustija, ki mu gre pri pisanju zgodovine tudi za občo korist, predstavljata vse tisto, kar je bilo v državi v določenem obdobju narobe – na to je avtor jasno opozoril v uvodih v obe monografiji.

*Zgodovina (Historiae)* je bilo Salustijevo najzrelejše in brez dvoma najpomembnejše delo, zato je velika škoda, da je ohranjeno le v fragmentih. Ohranjeni so namreč le štirje govori in dve pismi ter okoli 500 bolj ali manj skopih odlomkov, ki so se ohranili pri različnih kasnejših avtorjih, zlasti slovničarjih. Salustij je snov svoje *Zgodovine* začel z dogodki po

---

<sup>373</sup> Gl. poglavje »Začetki rimskega zgodovinopisja«, podpoglavje »Mlajši analisti«.

Sulovi smrti leta 78 pr. Kr. in do svoje smrti v petih knjigah obdelal snov dvanajstih let, do Ciceronovega konzulata leta 67 in Pompejeve vojne proti Mitridatu. Vprašanje ostaja, kako daleč je žele Salustij seči s tem delom – ni namreč izključeno, da ga, kot že rečeno, ni imel namena npr. vsebinsko povezati z monografijo *Katilinova zarota*. Vsekakor je Salustij s svojo *Zgodovino* bistveno vplival na kasnejše pisce – ne le v smislu obdelave in razporejanja snovi, temveč tudi vsebinsko; povsem verjetno je, da je tudi Plutarh črpal pri Salustiju, ko je pisal življenjepisa Sertorija in Lukula.

Salustij kot zgodovinar pravzaprav ni imel pravega predhodnika; dotedanja »zgodovinska« tradicija v Rimu je bila izrazito analistična in tudi Salustijevi neposredni predhodniki, npr. Sizena in Licinij Maker, se od nje še niso osamosvojili – ne vsebinsko ne slogovno. O Sizeni je imel npr. Ciceron sicer dobro mnenje, češ da je »učen in predan plemenitim prizadevanjem« (*doctus vir et studiis optimis deditus*),<sup>374</sup> vendar je že v antiki veljalo mnenje, da je bil pri izbiri svoje snovi precej nekritičen.

Salustij je bil, prav nasprotno, pri pisanju izjemno natančen in si je prizadeval, da bi imel na voljo čim več razpoložljivih dokumentov, ki si jih je za potrebe trenutne snovi, npr. pri pisanju *Jugurtinske vojne*, dal tudi prevajati. Do svoje snovi je bil kritičen in je k njeni obdelavi pristopal izrazito praktično, kar je tudi razumljivo glede na njegovo dotedanja politično kariero, ki mu je brez dvoma omogočila izjemno natančen vpogled v »tekoče zadeve«, ki jih je opisoval v *Zgodovini* in v *Katilinovi zaroti*. Zlasti v slednji je sicer zagrešil nekaj netočnosti, zaradi katerih si je prislužil marsikateri očitek, vendar pri tem ne gre pozabiti, da je to kljub vsemu njegovo prvo delo.

Njegova največja zasluga pa brez dvoma leži v dejstvu, da je zgodovinske, ki je bilo do tedaj v Rimu malo cenjeno, povzdignil v samostojno, globoko angažirano in filozofsko poglobljeno družbenokritično literarno zvrst; goli, analistični pristop k zgodovinski materiji, ki je bil pri njegovih neposrednih predhodnikih še dodatno obremenjen z nekritičnim navajanjem podatkov, je razbremenil nepotrebne balasta in postavil potrebne kriterije za obdelavo snovi. Argumenti v besedilu niso več podani suho in linearno, temveč si je Salustij v svojih delih prizadeval za filozofsko poglobljen uvod, vsebinske ekskurze, retorične vložke in subtilno prikazovanje motivov posameznih protagonistov.

Obenem si je za potrebe te literarne zvrsti Salustij izbral jezik, s katerim

---

<sup>374</sup> *Brut (Brutus)* 228.

je zavzel povsem drugačno smer, kot bi jo lahko pričakovali npr. pri Ciceronu, ki je bil mnenja, da mora biti jezik tudi pri pisanju zgodovine »mehak, sproščen in prijetno tekoč«;<sup>375</sup> s tovrstnim pristopom k zgodovinoписju kot »dolžnost govornika« (*munus oratoris*),<sup>376</sup> ki je bil vsaj delno tudi pod vplivom helenističnega retoričnega zgodovinoписja (ne nazadnje je bil Ciceron tudi mnenja, da je »Izokratov ali Teopompov slog povsem primeren za izražanje vsega, kar imenujemo zgodovina«<sup>377</sup>) je Salustij, ki je želel zgodovinoписje ločiti oz. osamosvojiti od retorike, zavestno prekinil. Prav tako se je v jezikovnem smislu oddaljil od Cezarja, ki ga je Ciceron hvalil zaradi njegove jasnosti in jezikovne čistosti.<sup>378</sup>

Salustij se je za svoj literarni izraz obrnil k drugemu vzorniku – Tukididu. Tako kot Tukidid je bil tudi Salustij pred nalogo, da za literarno zvrst, ki jo je sam rekonstruiral, vzpostavi tudi nov literarni stil. Tukididu je sledil v tem, da je v svojih delih ustvaril specifično atmosfero, ki bi primerno poustvarila razmere, o katerih piše, in obenem jasno izražala stališče avtorja – pripovedovalca, ki je v besedilu sicer nevidna, a vsaj tako pomembna osebnost kot protagonisti, ki jih opisuje. Slogovno je Salustij, spet podobno kot Tukidid, inovator. Jezikovno je segel tudi h Katonu; njegov jezik je tako pisan in poln arhaizmov; namesto da bi bil »mehak in gladko tekoč«, je živčen, mestoma odsekan, razburljiv in slikovit.

Salustijev slog pa ni naletel na zgolj pohvalne ocene. Pompej Lenaj, malo znani Pompejev osvobojenec, je o Salustiju je dejal, da je »prav malo izobraženi tat besed starejših piscev in Katona« (*priscorum Catonisque verborum ineruditissimum fur*);<sup>379</sup> Azinij Polion mu je očital nagnjenost k pretiranemu arhaiziranju, Velej Paterkul mu je oponesel, da je »Tukididov posnemovalec«.<sup>380</sup> Kvintilijan celo povzema domnevno ponarodeli epigram, ki govori o tem, da je Salustij svoj besednjak pokradel pri Katonu:

Dosti izrazja nakradel si davnemu piscu Katonu,

<sup>375</sup> O govorniku (*De oratore*) 2,64: ... *genus orationis fusum atque tractum et cum lenitate quadam aequabiliter profluens.*

<sup>376</sup> Ibid. 2,62.

<sup>377</sup> Govornik (*Orator*) 207: ... *in historia et in eo quod appellamus epideiktikon placet omnia dici Isocrateo Theopompeoque more ...*

<sup>378</sup> *Brut* 262: ... *nihil est enim in historia pura et inlustri brevitae dulcius.*

<sup>379</sup> Suet. *De gramm.* 15,2,6.

<sup>380</sup> Vell. 2,36,2.

Krisp, ki popisal si tek vojne z Jugurto prav ves!<sup>381</sup>

Zlasti z današnjega stališča presojanja zgodovino pisja je seveda mogoče Salustiju marsikaj očitati, vendar je njegovo delo izjemno in neprecenljivo prav zaradi njegove pionirske vloge; njegov odnos do obdelovane snovi, do resnice, je v zgodovino pisju njegove in predhodne (rimske) dobe pravzaprav edinstven, in čeprav ga je za kratek čas zasenčil Livij s svojo monumentalno in optimistično Zgodovino, je Salustij na svoje naslednike napravil močnejši vtis in bistveno bolj vplival na zgodovino pisno tradicijo, ki mu je sledila, kakor je razvidno tudi iz Kvintilijanove ocene, da je »Livij sicer primernejši za poduk dečkov, a da je Salustij večji zgodovinar«,<sup>382</sup> in iz Marcialove trditve, da je Salustij pravzaprav kar začetnik rimskega zgodovino pisja: *primus Romana Crispus in historia*.<sup>383</sup>

G. P.

**Literatura:** Albrecht 1997, Pobežin 2011, Pagan 2004, Paul 1984, Potter 1999, Syme 2002, Šmit 1968.

## JUGURTINSKA VOJNA<sup>384</sup>

### Filozofski uvod

1 Po krivici se človeški rod pritožuje nad svojo naravo, češ da je slabotna in kratkotrajna ter bolj odvisna od naključja kot od vrline. Nasprotno, po treznem premisleku bi namreč človek mogel ugotoviti, da ni nič večjega in odličnejšega in da naravi primanjkuje bolj delavnosti ljudi kot pa moči in časa.

Toda vodnik in gospodar človeškega življenja je duh. Kadar si ta z vrlino utira pot k slavi, je zadosti močan, zmožen in bister, in ne potrebuje slepe sreče; kajti ta ne more nikomur niti dati niti odvzeti poštenosti, pridnosti in drugih dobrih lastnosti. Če pa človeku pomagajo slaba nagnjenja in zapade v brezdnelje in čutno uživanje ter se, čeravno samo za malo časa, preda pogubnim strastem, dolži pri tem slabost človeške narave, ko mu v brezbriznosti propadajo moči, čas in duševne zmožnosti. Vsak, ki je prizadet, vedno zvrča krivdo na okoliščine. Ko bi ljudje skrbeli z enako vnemo za resnične dobrine, kot se pehajo za neprimernimi in nekoristnimi, da, celo nesmiselnimi in pogubnimi stvarmi, jim pač ne bi vladalo

<sup>381</sup> *Inst.* 8,3,29: *et verba antiqui multum furate Catonis / Crispe, Iugurthinae conditor historiae.*

<sup>382</sup> *Vzgoja govornika (Institutio oratoria)* 2,5,19: ... *Livium a pueris magis quam Sallustium et hic historiae maior est auctor.*

<sup>383</sup> Marcial 14,191,2.

<sup>384</sup> Izbor besedil je povzet po: G. Salustij Krisp, *Vojna in prevrat*. Prevedel, spremeno besedo in opombo napisal Jože Šmit. Ljubljana, 1968.

naključje, marveč bi bili gospodarji svoje usode in povzpeli bi se tako visoko, da bi v svoji slavi postali iz navadnih ljudi nesmrtni.

2 Kakor je namreč človek sestavljen iz telesa in duha, tako se tudi vsa naša dejanja in nagnjenja ravna po telesni, deloma po duhovni naravi. Zatorej naglo mine vsa zunanja lepota, še tolikšno bogastvo, telesna moč in sploh vse, kar je temu podobno, medtem ko so izredna dejanja duha kakor nesmrtna duša. Skratka, kot se telesne dobrine in darovi sreče začenjajo, tako tudi prenehajo; vse, kar nastane, premine in vse, kar raste, tudi ostari, a duh je neminljiv in večni; kot krmar človeškega rodu snuje in obvlada vse, pri tem pa je samostojen. Toliko bolj se moraš torej čuditi izprijenosti tistih, ki predani telesnim užitek žive potratno in brez duha, duha pa – čeprav ni v človeški naravi mimo njega nič boljšega in odličnejšega – zanemarjajo in dopuščajo v svoji brezbriznosti, da otopi, dasi je na voljo tako mnogo raznovrstnih dejavnosti, s katerimi si lahko pridobiš največjo slavo.

3 Vendar se mi zdi, da se izmed teh opravil v sedanjih razmerah nikakor ni vredno potegovati za uradniška mesta in visoke položaje, skratka, za kakršno koli javno udejstvovanje, saj se ne podeljuje častna služba vrednim, tisti pa, ki si jo pridobijo s prevaro, niso ne varni ne zato bolj spoštovani. Kajti s silo vladati domovini in podložnikom, čeprav je kdo za to sposoben in tudi popravi napake, je vendarle slabo, zlasti ker prinašajo vsi politični prevrati pokole, pregnanstva in druge sovražnosti. Toda brezuspešno se gnati za nečim in si kljub vsem naporom nakopati samo sovraštvo, je največja neumnost. Morala bi pač koga napasti edino sramotna in pogubna strast, da bi peščici oblastnikov na ljubo žrtvoval lastno dostojanstvo in svobodo.

### **Koristi zgodovinopisja**

4 Sicer pa je med drugimi duševnimi opravili zelo koristno zgodovinopisje. Ker pa je o njegovi pomembnosti govorilo že veliko drugih, menim, da lahko to opustim, sicer bi utegnil kdo misliti, da zgolj iz bahavosti tako močno hvalim svoje najljubše opravilo. Sem pa trdno prepričan, da se bodo našli ljudje, ki bodo moje pomembno in koristno delo ožigosali kot čisto lenobo, ker sem se pač odločil živeti daleč stran od politike. To bodo gotovo tisti, ki imajo za najvišjo stopnjo dejavnosti to, da se prilizujejo množici in si skušajo pridobiti njeno naklonjenost s tem, da vabijo ljudi na gostije. Če pa bodo ti ljudje pomislili, v kakšnih časih sem jaz prišel do državnih služb in kakšni možje tega niso dosegli, nadalje kakšne vrste ljudje so se vrnili v senat, tedaj bodo gotovo prišli do spoznanja, da sem spremenil svoje mnenje iz upravičenih razlogov, ne pa iz lagodnosti, in da je pričakovati za skupnost večjo korist od mojega brezdelja kakor od dejavnosti drugih.



Saj sem vendar pogosto slišal, da sta Kvint Maksim in Publij Scipion, razen njiju pa še drugi pomembni možje v državi, vedno znova izjavljala, da se ob gledanju podob prednikov močno vnemajo za krepostna dejanja. Seveda nimajo tolikšne moči v sebi niti tisti voščeni kipi niti podobe, marveč raste ob spominu na velika dejanja v prsih odličnih mož oni plamen in ne ugasne prej, dokler z lastnimi dejanji sami ne dosežejo prav takšne slave in časti svojih prednikov. Kdo med vsemi ljudmi pa je dandanes še tak, da ne tekmuje s predniki v bogastvu in potratnosti namesto v poštenju in delavnosti. Tudi ljudje brez slavnih prednikov, ki so se navadno po vrlih delih odlikovali pred plemstvom, si bolj prizadevajo za oblast in častne službe kradoma in z goljufijo, kot pa s poštenimi sredstvi, prav kakor bi bile pretura, konzulat in vse druge podobne častne službe slavne in veličastne same po sebi in se ne bi ocenjevale po naravni vrednosti tistih, ki te službe opravljajo.

Toda jaz sem v gnusu in nevolji zaradi npravstvenega stanja v naši državi govoril presvobodno in zašel predaleč. Zdaj pa se vračam k stvari.

### **Vojna z Jugurto**

5 Moj namen je opisati vojno, ki jo je rimski narod vodil z numidijskim kraljem Jugurto, prvič zato, ker je bila to huda in krvava vojna in se je bojna sreča menjavala, drugič pa, ker so takrat prvič nastopili proti predrznemu plemstvu. Ta boj pa je bil tako hud, da je postavil ves božji in človeški red na glavo in se je stopnjeval do tako blaznega divjanja, da sta šele državljanska vojna in opustošenje Italije dokončala strankarske razprtije. Toda preden bom začel o tem pripovedovati, naj posežem nekoliko v preteklost, da bi v celoti bila bralcu stvar jasnejša in razumljivejša. [...]

44 Po prihodu v Afriko mu [Metelu] je prokonzul Spurij Albin izročil leno, nebojevito in niti zoper nevarnosti niti zoper napore utrjeno vojsko. Ti vojaki so znali bolje sukati jezik kakor orožje, ropali so pri zaveznikih in bili tudi sami plen sovražnika, nevajeni izpolnjevati povelja in se podrejata vojaški disciplini. Zato je imel novi poveljnik več skrbi zaradi grdih razvad kot pa veselih upov na pomoč od velikega števila vojakov. Čeprav je odlašanje z volitvami skrčilo za bojevanje ugoden poletni čas in si je Metel lahko mislil, da je ljudstvo napeto pričakovalo izida, je vendar sklenil, da ne bo začel vojne prej, dokler ne bo s prejšnjo staro disciplino prisilil svojih čet na naporno delo. Kajti odkar je Albin, potrtr zaradi poraza brata Avla in njegove vojske, sklenil, da ne bo zapustil province, je tudi poleti, dokler je še imel vrhovno poveljstvo, večinoma taboril z vojsko v stalnem taboru, razen če ga nista smrad ali pomanjkanje krme prisilila menjati prostor. Toda tabor ni bil niti utrjen niti po vojaškem običaju ponoči zastražen. Kadar se je komu zahotelo, je zapustil bojna znamenja. Branjevci, pomešani z vojaki, so se podnevi in ponoči

klatili okrog, pri tem pa pustošili polja, napadali domačije ter kakor za stavo kradli živino in sužnje; vse to so nato zamenjavali pri trgovcih za uvoženo vino in drugo podobno blago. Razen tega so žito, ki so ga dobivali od države, prodajali in si kruh vsak dan sproti kupovali. Skratka, pri tej armadi si lahko našel vse grdobjije in razvade, kar jih lahko našteješ ali si jih predstavljaš, pa še kaj več.

45 Metel pa se je, kot kažejo moji viri, pokazal v teh težavah resnično velikega in modrega moža, nič manj kot pred sovražnikom. Tako spretno je ubiral zlato sredino med prizadevanjem po priljubljenosti in strogostjo. Najprej je namreč z dnevnim poveljem odpravil vse, kar je podpiralo zaniknost in lenobo. Odslej ni smel nihče prodajati v taboru kruha ali kake kuhane jedi, branjevcem je bilo prepovedano spremljati vojsko, noben navaden vojak ni mogel imeti ne v taboru ne na pohodu sužnja ali tovarne živali. Tudi vse druge razvade je tesno omejil. Razen tega je vsak dan v pohodih po stranskih poteh menjal prostor za tabor in ga, kakor da bi bil sovražnik v bližini, dal utrditi z nasipom in jarkom, razpostavljal je pogostne nočne straže in jih skupaj s podpoveljniki osebno nadziral. Prav tako se je na pohodih pokazal zdaj spredaj zdaj zadaj, pogosto v sredini, da bi nihče ne stopal iz vrste. Korakati so morali strnjeno ob bojnih znamenjih in vsak vojak je nosil s seboj živež in orožje. Tako je bolj s preprečevanjem prekrškov kot s kaznovanjem utrdil svojo vojsko. [...]

49 Tedaj je Metel, ki ni mislil, da je sovražnik tu, zagledal nenavaden prizor, ko se je z vojsko spuščal s hriba. Sprva ni vedel, kaj to pomeni. Numidijci so namreč stali s konji v grmovju; povsem niso bili zakriti, ker je bilo drevje nizko, vendar pa se jih tudi ni dalo prav razločiti, ker jih je z njihovimi bojnimi znamenji vred zaslanjala naravna lega, še posebej pa, ker so se spretno zamaskirali. Toda brž je uganil, da gre za zasedo, in ukazal je svojim četam, naj se za hip ustavijo. Pri priči je preuredil oddelke in jih na desni strani, ki je bila sovražniku najbližja, v treh varovanih skupinah razpostavil v bojno vrsto; vmes med posamezne oddelke je razdelil pračarje in lokostrelce, vso konjenico pa prestavil na krili, nato pa primerno okoliščinam na kratko spodbudil vojake ter jih tako razporejene z bočnim obratom povedel v dolino.

52 Tako sta se kosala med seboj poveljnika, oba izredno zmožna moža, vendar ob zelo različnih pogojih, kajti Metel je imel na voljo hrabro vojsko, a neugodno ozemlje, Jugurta pa sicer vse potrebno za zmago, razen vojakov. Ko so naposled Rimljani videli, da nimajo nobenega zatočišča in jim sovražnik ne da priložnosti za boj, spuščal pa se je že večer, so skladno s poveljem izvedli v smeri proti griču preboj. Numidijci, ki so izgubili ozemlje, so se poraženi spustili v beg. Padli pa

so le redki, kajti večino so obvarovale urne pete in pa to, da sovražnik ni poznal ozemlja. [...]

### **Marij konzul**

84 Marij pa je, kot smo povedali že zgoraj, na odločno željo ljudstva postal konzul in rimski narod mu je določil kot provinco Numidijo. Že prej je Marij bil plemstvu sovražen, sedaj pa ga je začel neprestano in zagrizeno preganjati. Zdaj si je privoščil posamezne plemiče, zdaj vse skupaj. Pogosto je zatrjeval, da je dobil konzulat kot plen po zmagi nad njimi, in tudi sicer je govoril tisto, kar je njega povzdigovalo, njih pa bolelo in poniževalo. Medtem pa je vprašanjem, ki so zadevala vojno, dajal prednost. Zahteval je za legije rezervno moštvo in si pri tem nabral od prijateljskih narodov, kraljev in zaveznikov pomožnih čet. Pri tem je poklical iz Lacija prav najpogumnejše, med njimi večinoma take, ki jih je osebno v vojni spoznal, in le redke, o katerih je samo slišal pripovedovati. Osebno se je tudi obrnil na veterane in jih nagovarjal, da bi šli z njim na bojišče. In senat, ki mu je bil sicer nasproten, si mu ni upal zavrniti nobene zahteve. Rezervo pa mu je celo rad odobril, kajti menil je, da je vojaška služba pri ljudstvu nepriljubljena in da si bo Marij ali z njo malo pomagal v vojni ali pa bo zaradi nje zapravil naklonjenost ljudstva. Toda to je bilo jalovo upanje, kajti tolikšno navdušenje nad tem, da bodo spremljali Marija, je zajelo vse! Vsakdo je računal, da bo s plenom obogatel in se vrnil kot zmagovalec, ali pa si je obetal kaj podobnega. Razen tega pa si jih je znal Marij s svojimi besedami nemalo navdušiti in prikleniti nase. Kajti, ko so mu bile odobrene vse zahteve in je hotel začeti nabirati vojake, je sklical ljudsko zborovanje; deloma za spodbudo, deloma pa si je kot ponavadi spet hotel privoščiti plemstvo. Nato je govoril nekako takole:

85 »Kviriti, jaz dobro vem, da večina ljudi ne kaže istih lastnosti takrat, ko se pri vas poteguje za kako visoko službo, kot takrat, ko to službo dobi in jo opravlja. Prej so polni vneme, skromni, umirjeni, nato pa se ves čas vsevprek predajajo lenobi in jih je sama ošabnost. Moje mnenje pa je temu nasprotno. Kajti, kolikor več velja vsa država od konzulata ali preture, toliko skrbneje jo je treba opravljati, kot pa se potegovati za službe. Tudi mi ni neznano, kako težko nalogo prevzemam s službo, ki mi je po vaši največji dobrohotnosti zaupana. Pripravljati se na vojno in hkrati varčevati pri državni blagajni, siliti v vojaško službo ljudi, ki jim ne bi rad prizadejal nič slabega, skrbeti za vse doma in zunaj, vse to pa delati sredi med zavistneži in strankarskimi zagrizenci, ki samo nasprotujejo, kviriti, je gotovo teže, kot se misli. Razen tega pa, če se drugi s čim pregrešijo, jih ščiti njihovo staro plemstvo, hrabra dela prednikov, podpora in premoženje sorodnikov po krvi in

svaštvu in množice klientov in vse drugo. Jaz pa se lahko zanesem samo nase in se moram zavarovati s svojo hrabrostjo, značajnostjo in neoporečnostjo, vse drugo je brez vrednosti. [...]

Izročili ste mi vrhovno poveljstvo v jugurtinski vojni, zaradi česar je plemstvo hudo razkačeno. Lepo vas prosim, samo premislite malo, ali bi bilo bolje to spremeniti, vzemimo tako, da zaupate to ali drugo nalogo nekemu iz plemiške klike, možu iz starega rodu s celo vrsto slavnih prednikov, a brez vojaških izkušenj. Popolnoma je razumljivo, da bi si ta, nevešč v vsem, ne znal pomagati, ne da bi delal brezglavo in si naposled našel moža iz ljudstva in ga postavil za svojega svetovalca v službi. Tako se največkrat zgodi, da si tisti, ki ste ga vi postavili za poveljnika, poišče za poveljnika koga drugega. Kviriti, jaz pa poznam ljudi, ki so začeli proučevati zgodovino prednikov in grške vojaške spise šele takrat, ko so bili izvoljeni za konzule. Kako narobe! Za službe se usposabljujejo šele takrat, ko so imenovani, medtem ko bi morala biti znanje in izkušnost pogoj za dodelitev službe.

Zdaj pa, kviriti, primerjajte s temi naduteži mene, novinca! Tisto, kar oni navadno samo slišijo ali berejo, sem jaz deloma doživel, deloma pa tudi storil. Tisto, česar so se oni naučili iz knjig, sem se jaz učil v vojaški službi.

Predvsem, kviriti, naj vas prav nič ne skrbi ureditev numidijskega vprašanja, kajti tisto, kar je doslej varovalo Jugurto, ste odstranili: pohlep, neizkušnost in tudi ošabnost. Na bojišču imamo sedaj vojsko, ki pozna ozemlje, ki pa si, pri bogovih, več prizadeva, kot pa žanje uspehov. Kajti njen večji del je zaradi pohlepa in ne načrtnosti poveljnikov uničen. Zato se vsi, ki ste sposobni za boj, pridružite meni in pohitite na pomoč državi. Nihče več naj se ne da preplašiti z nesrečo drugih ali zaradi ošabnosti poveljnikov! Jaz sam vam bom tako na pohodih kot v boju zvest tovariš in svetovalec v nevarnosti in vaša usoda bo vedno tudi moja. Resnično, s pomočjo bogov nam bo zdaj zdaj padlo vse v naročje kot zrel sadež; zmaga, plen, slava. A tudi če bi bilo vse dvomljivo in še daleč, bi bila častna dolžnost vseh dobronamernih državljanov zavzeti se za državo. Kajti nihče ni postal nesmrten z lenobo in še noben oče ni želel svojim otrokom, da bi večno živeli, marveč da bi sklenili svoje življenje kot pošteni in pravični ljudje.

Dejal bi še kaj več, kviriti, ko bi mogel z besedami vliti boječim poguma; za odločne in vrle pa mislim, da sem govoril še preveč.«

## **KATILINOVA ZAROTA<sup>385</sup>**

### **Filozofski uvod**

1 Vsi ljudje, ki se trudijo povzpeti se nad ostala bitja, bi si morali na vso moč

---

<sup>385</sup> Prevod G. Pobežin.

prizadevati, da ne bi življenja premerili molče kakor ovce, ki jih je narava ustvarila sklonjene k tlom in pokorne zgolj svojemu trebuhu. Vsa naša ustvarjalna moč je v telesu in duhu. Duha imamo, da ukazuje, telo pa, da sledi; v prvem smo podobni bogovom, drugo nam je skupno z živalmi.

Zato se mi zdi pravilneje, da si za slavo prizadevamo z duhovnimi in ne toliko s telesnimi sposobnostmi; in ker je življenje, ki nam je dano, kratko, moramo doseči, da bo spomin na nas kar se da dolgotrajen. Slava bogastva in lepote je namreč nestanovitna in krhka, slava kreposti pa sijoča in večna.

Med ljudmi že od nekdaj ni pravega soglasja o tem, ali v vojni več velja telesna sila ali krepost duha. Vsekakor je, preden se česa lotiš, potreben premislek, po premisleku pa pravočasno ukrepanje. Tako eno kot drugo je samo zase nepopolno in potrebuje podporo drugega.

2 Sprva so torej nekateri kralji – takšna je bila namreč prva oblika vladavine –, urjevali duha, spet drugi pa telo; a ljudje tedaj lakomnosti še niso poznali – vsakdo je živel zadovoljen s svojim imetjem. Pozneje so si v Aziji Kir, v Grčiji pa Lakedajmonci in Atenci začeli podrežati mesta in ljudstva, razlog za vojno jim je bil pohlep po vladanju, najvišjo slavo so iskali v čim večji oblasti; tedaj šele se je ob preizkušnjah pokazalo, da v vojni največ velja duševna moč.

Če bi namreč duševne zmožnosti kraljev in vojskovodij v mirnem času veljale toliko kot v vojni, bi bile stvari med ljudmi pravičnejše urejene in bolj stanovitne in bi ne bil priča vseprisotnemu prevratu, spremembam in neredu. Kajti oblast je moč zlahka zadržati s tistimi kakovostmi, s katerimi je bila pridobljena. Kadar pa se prizadevnost umakne lenobi, skromnost in pravičnost pa pohlepu in ošabnosti, se skupaj z značajem sprevrže tudi sreča. Tako gre oblast iz rok manj vrednega posameznika v roke najboljšega.

Vse, česar se ljudje oprimejo – oranje, plovba ali gradnja –, je odvisno od kreposti. Toda mnogi, ki jim je mar le za jed in spanec, ki so neuki in brez omike, tavajo skozi življenje kakor bi bili brez vsakega cilja; tem telo proti naravi služi zgolj za užitke, duh pa jim je v breme. Njihovo življenje se mi zdi malodane smrt, ker je zavito v molk. Zdi se mi, da prav zares živi le nekdo, ki si, osredotočen na neko opravilo, prizadeva za slavo, ki jo prinesejo izredna dejanja ali lepe čednosti. Vendar pa v veliki množici stvari narava vsakomur kaže drugačno pot.

3 Lepo je z dejanji koristiti državi, a tudi govoriti v njeno korist ni brez vsakega smisla. Človek se lahko proslavi bodisi v miru bodisi v vojni; velikih časti so deležni tako tisti, ki so dejanja storili kot tudi tisti, ki so drugih dejanja opisali. Meni pa se le zdi, da je, čeprav je pisec zgodovine deležen skromnejše slave kot tisti, ki jo ustvarja, zgodovino pisati nad vse težko; najprej zato, ker je treba v besedah enakovredno

prikazati dejanja, zatem zato, ker ima večina grajanje prekrškov za besede zlobe in nevoščljivosti. Kadar pa omenjaš izjemno krepost in slavo izvrstnih posameznikov, nekaj kar se vsakomur zdi lahko dosegljivo, to naleti na ravnodušen odziv, kaj več pa celo obvelja za izmišljeno laž.

4 Sam sem se dosti premlad najprej vneto posvetil državni službi, prav kakor toliko drugih, a se mi je marsikaj uprlo, kajti v politiki so se namesto skromnosti, zadržanosti in kreposti uveljavile predrznost, razsipnost in lakomnost. Čeprav se je moj duh, ki so mu bile slabe razvade neznane, vsega tega branil, je bila moja neizkušena mladost, ki jo je pokvarilo stremušstvo, ujeta sredi vse te pokvarjenosti; tudi meni je, dasiravno sem se ogradil od nizkotnih navad ostalih, pohlep po časteh naložil enako breme govoric in zavisti kakor drugim.

### **Izbira poklica**

4 Ko se je torej moja duša izvila iz vseh preizkušenj ter pasti in sem sklenil preostanek življenja preživeti proč od javnega življenja, sem se odločil, da svojega časa ne bom tratil v brezbrizni lenobi, pa tudi z lovom in poljedelstvom, s tema hlapčevskima opraviloma, se nisem mislil kratkočasiti; ne, sklenil sem se vrniti k podvigu, od katerega me je odtrgalo stremušstvo, in po delih – kakor se mi pač to ali ono zdi vredno omembe –, pisati zgodovino rimskega ljudstva. Opravila sem se lotil še toliko bolj vneto zato, ker je moj duh svoboden – ničesar več se ne nadejam, ničesar se ne bojim in politično nikomur ne pripadam.

### **Katilinov psihološki profil**

4 Na kratko bom torej razpravil, kolikor le morem stvarno, o Katilini zari; to grozodejstvo se mi namreč zaradi nenavadne strahotnosti in zločina zdi najprej vreden spomina. Preden pa začnem pripovedovati, naj na kratko spregovorim o značaju tega človeka.

5 Lucij Katilina, mož plemenitega rodu, je bil silno telesno močan in trdnega značaja, a duhovno nizkoten in pokvarjen. Vse od rane mladosti je užival v notranjih razprtijah, moriji, ropanju, razdoru med meščani in ob vsem tem je potratil svoja mlada leta. Njegovo telo je prav neverjetno dobro prenašalo lakoto, mraz in pomanjkanje spanja. Njegov duh je bil drzen, zvijačen, nestanovit, zmožen vsakršnega pretvarjanja in hlinjenja, grabežljivo lakomen tujega in zapravljivo malomaren do lastnega imetja, brez vsake mere v nasladah. Premogel je še kar dovolj govorniškega daru, a prav malo preudarnosti.

Njegov pohlep ni poznal mere, hlepel je venomer po neverjetnem, nedosegljivem. Po Sulovi tiraniji se ga je polastila neizmerna sla po oblasti nad državo; niti

malo ni pomišljal, s kakšnimi sredstvi bi se do nje dokopal, da bi si le zagotovil položaj vladarja. V njegovi podivjanosti ga je iz dneva v dan vse bolj podžigala obubožanost družine in zavest o zločinski preteklosti, lastnosti pa, ki sem jih omenil poprej, so to stanje še poslabšale. Poleg vsega tega pa ga je spodbujala še vsesplošna izprijenost družbe, v kateri sta se razpasli dve najslabši in nasprotujoči si pregrehi, razsipnost in lakomnost.

### **Zazrtost v slavno preteklost**

6 Toda Rimljani, vedno budni bodisi v miru bodisi v vojni, so se brž pripravili; med vzajemnim spodbujanjem so šli proti sovražniku in z orožjem stopili v bran svobodi, domovini in družinam. Potem ko so se srčno ubranili nevarnosti, so šli na pomoč prijateljem in zaveznikom ter si z uslugami, ki so jih večkrat iskazali kakor prejeli, zagotovili njihovo naklonjenost.

Vladala jim je zakonita oblast, ki je bila po obliki kraljevina. Izbranci, ki so bili zaradi starosti šibkega telesa, zaradi izkušenj pa ostrega duha, so bili svèt državi; te so zaradi starosti ali pa zaradi značaja njihovega položaja imenovali »očetje«.

7 Tisti čas si je vsakdo začel bolj prizadevati za to, da bi se odlikoval in izkazal svoje sposobnosti. Kralji so do dobrih ljudi bolj nezaupljivi kot do slabih; krepost drugih je zanje vir zaskrbljenosti. V svobodnih razmerah pa se je država prav neverjetno hitro okrepila: vse je namreč preplavila želja po slavi. Že mladina se je vse od tedaj, ko je bila sposobna za vojaško službo, v vojaških taborih naporno urila v bojnih spretnostih; bleščéče orožje in bojni konji so ji bili bolj v veselje kot pa družba vlačug in vdajanje pijančevanju. Takšnim možem torej ni bil noben napor tuj, nobeno ozemlje prestmo ali neprehodno, noben oborožen sovražnik strašen; krepost je premagala vse.

## **LIVIJ**

O življenju Tita Livija (*Titus Livius*) ni znanega veliko; podatki, ki jih imamo na voljo o njem, so nezanesljivi; vse, kar vemo o njem, namreč izvira iz posrednih omemb pri drugih avtorjih. Hieronim<sup>386</sup> je v svoji *Kroniki* zapisal, da se je Livij rodil v Pataviju (lat. *Patavium*, današnja Padova) v

---

<sup>386</sup> Sv. Hieronim (*Hieronimus*, okoli 347–420), latinski cerkveni oče, avtor zelo pomembne *Kronike* (*Chronica*), prevajalec Svetega pisma v latinščino (njegov prevod z naslovom *Vulgata* je temeljni prevod Svetega pisma v latinski jezik) in pomembnega Evzebijevega kronološkega spisa *Kronološke preglednice* (*Khronikoí kánones*), ki ga je tudi sam dopolnil.

Cisalpinski Galiji leta 59 pr. Kr. in umrl prav tam leta 17 po Kr.<sup>387</sup> Patavij je že v antiki slovel po svoji močni moralni, verski in domoljubni tradiciji, kar se odraža tudi v Livijevem delu, v katerem je bil vseskozi zazrt prav k tem odlikam.

Rodil se je verjetno v razmeroma premožni družini, ki mu je lahko omogočila dobro izobrazbo. Ko mu je bilo kakih deset let, je že doživel izbruh državljanske vojne med Pompejem in Cezarjem, ki se je končala v bitki pri Farzalu leta 48; po vsej verjetnosti je v Pataviju ostal vse do leta 31, ko je Oktavijan pri Akciju dokončno porazil svoje politične nasprotnike, ali še dlje – kdaj je prišel v Rim, ni povsem jasno. V Rimu se je spoprijateljil s cesarjem Avgustom, katerega naj bi navdušil z javnim branjem odlomkov iz svojega dela; Avgust naj bi mu celo zaupal vlogo domačega učitelja. V javno življenje Livij ni posegal in se ni politično udejstvoval, čeprav naj bi bili v svojih političnih nazorih razmeroma konzervativen in zazrt v preteklost (celo Avgust naj bi se bil nekoč pošalil, da je Livij »pompejanec«);<sup>388</sup> javnih služb ni opravljal, temveč se je raje v celoti posvetil svojemu zgodovinsko pisnemu poklicu, ki ga je povsem pritegnil.

Poleg svojega temeljnega dela, zgodovinskega dela z naslovom *Od ustanovitve mesta*, je Livij sestavil več filozofskih in govorniških spisov, od katerih pa so se ohranile le bežne notice pri drugih avtorjih. Kvintilijan omenja pismo, naslovljeno na sina Tita, v katerem ga spodbuja, naj bere dela Demostena in Cicerona, »da bi se jima slogovno kar najbolj približal«.<sup>389</sup> Seneka v enem od svojih pisem omenja, da je Livij napisal tudi vrsto dialogov filozofske vsebine, ki pa naj bi bile prej moralne razprave, podprte z zgodovinskim gradivom.

Livijevo daleč najpomembnejše delo pa je bila monumentalna

---

<sup>387</sup> Na napisih iz Patavija se večkrat omenja družina Livijev, vendar se teh napisov ne da neposredno povezati s Titom Livijem; vsekakor ni nobenih razlogov za dvom v Hieronimov podatek, ne glede letnice Livijevega rojstva oz. smrti ne glede kraja bivanja; o slednjem priča tudi ocena Azinija Poliona, ki jo ohranja Kvintilijan, da se Livij ni mogel iznebiti svojega patavinskega naglasa (gl. spodaj).

<sup>388</sup> Dejstvo, da je Livij vedno ostajal blizu cesarskega kroga – med drugim naj bi celo spodbujal mladega Klavdija k študiju zgodovine (prihodnji cesar je kasneje res postal precej plodovit zgodovinski pisec, ki je med drugim napisal zgodovino Oktavijanove vladavine ter zgodovino Etrurije in Kartagine) – je brez dvoma dokaz, da njegovo morebitno konzervativno politično prepričanje nikoli ni preraslo meja intimnega nazora.

<sup>389</sup> Kvintilijan 10,1,39.



zgodovina *Od ustanovitve mesta* (*Ab urbe condita libri*), ki ga je verjetno začel pisati med letoma 27 in 25 pr. Kr. in se z njim ukvarjal vse do smrti. Prav to delo je najbrž bolj kot kaj drugega povezovalo Livija in cesarja Avgusta; Livij je, kot že rečeno, pritegnil Avgustovo pozornost z javnim branjem svojega dela, ki ga je začel pisati tudi v duhu olajšanja, ki je zavelo skozi rimsko ljudstvo po koncu skoraj dvajsetletne morije državljskih vojn in pričakovanja, da se bodo razmere pod močno Avgustovo osebnostjo umirile. Avgust je dejansko načrtoval družbeno prenovu, ki bi omilila razdiralne posledice močnega individualizma, ki se je zlasti pod vplivom grške kulture razširil v rimski družbi; ena od poglobitnih potez te preнове je bilo vračanje k starim vrednotam, h katerim se je v svojem delu oziral tudi Livij. Avgust je brez dvoma začutil potencial njegove zgodovine, ki je bilo v tem oziru glasnik nove dobe, zato je bilo njegovo zanimanje zanj razumljivo. Livij je svojo zgodovino objavljaj po delih; delo je bilo preveliko, da bi ga objavil v enem kosu, seveda pa je njegov obseg vseskozi rasel.

Zgodovina *Od ustanovitve mesta* je obsegala 142 knjig, verjetno pa je Livij prvotno načrtoval celo 150 knjig. Delo je Livij razkosal v t. i. pentade in dekade oziroma v skupine knjig po pet ali deset. Vsaka pentada oziroma dekada naj bi bila vsebinsko zaokrožena celota, ki je imela tudi svoj naslov (npr. *Belli Punici libri* – *O punski vojni*; *Belli civilis libri* – *O državljanski vojni* itn.). Prednost takšne organizacije dela je bila, da je lahko avtor sistematično in natančno obdeloval snov, ki si jo je bil zastavil – v Livijevem primeru od legendarne ustanovitve mesta do obdobja Avgustove vladavine –, pomanjkljivost pa premajhna organska povezanost posameznih delov, ki je verjetno botrovala dejstvu, da je večji del zgodovine, ki se je v celoti ohranila vsaj do pozne antike, danes žal izgubljen. Že v 1. stoletju po Kr. je namreč nastal prvi povzetek zgodovine, poleg tega pa so za vse posamezne knjige pripravili izvlečke (t. i. periohe, lat. *periochae*). Zdaj je ohranjenih le še 35 knjig, in sicer 1–10 (prva dekada), 21–45 (tretja, četrta in polovica pete dekade) in odlomek 91. knjige. Ohranjene so tudi vse periohe, razen za 136. in 137. knjigo.

Vsebina posameznih knjig si je sledila po vsebinsko zaokroženih odsekih;

- knjige 1–5 (pentada, ki jo je avtor dokončal okoli leta 26 pr. Kr.): opis legendarne ustanovitve mesta, obdobje kraljev ter začetki in obdobje republike do galskega vdora 386 pr. Kr.;

- 6–15 (dekada, ki jo je avtor dokončal okoli 24 pr. Kr.): ohranjene so le knjige 6–10, ki opisujejo vojne s Samniti do leta 295 pr. Kr.; po obdobjih sodeč je ostalih pet knjig opisovalo rimske konflikte s tujimi silami, predvsem vojno s Pirom;
- 16–30 (dokončane okoli leta 19 pr. Kr.): v knjigah 16–20, o katerih moramo zopet sklepati po izvlečkih, je bila opisana prva punska vojna, v knjigah 21–30, ki so ohranjene, pa druga punska vojna;
- 31–45 (dokončane okoli leta 14 pr. Kr.): te knjige so v celoti ohranjene – opisujejo makedonske vojne in prodiranje Rima na vzhod med letoma 201–167 pr. Kr.; knjige 31–35 opisujejo vojne z Makedonijo, knjige 36–40 vojne z Antiohom III. Velikim;<sup>390</sup> knjige 41–45 opisujejo tretjo makedonsko vojno, v kateri so Rimljani leta 168 pr. Kr. odločilno porazili makedonsko kraljestvo. Rim je postal velesila.

Vse naslednje knjige so žal izgubljene:

- knjige 46–70 so opisovale obdobje do izbruha zavezniške vojne v letih 90–88 pr. Kr.;<sup>391</sup>
- knjige 71–90 so opisovale obdobje do Sulove smrti;
- knjige 91–108 obdobje do galske vojne;
- knjige 109–116 obdobje državljanske vojne do Cezarjeve smrti;

Zadnjih 22 knjig (121–142) opisuje dogodke, ki jih je aktivno doživel že avtor sam, predvsem nemirno obdobje drugega triumvirata: vojno triumviratov proti Cezarjevim morilcem Brutu in Kasiju, ki se je končala z odločilnim spopadom pri Filipih in novo državljansko vojno, ki jo je Oktavijan zaključil z odločilnim spopadom pri Akciju leta 31 pr. Kr. 133. knjiga sega do Antonijeve in Kleopatrine smrti po bitki pri Akciju.

Knjige 134–142 opisujejo obdobje Avgustove vladavine do leta 9 pr. Kr. Delo je avtor, kot že rečeno, morda (naknadno) zastavil tako, da bi ga

<sup>390</sup> Eden najmočnejših vladarjev Selevkidske dinastije, ki ga je Rim zaradi močnega ekspanzionizma, usmerjenega tudi proti Evropi, porazil v treh bitkah, nazadnje leta 189 pr. Kr. pri Magneziji.

<sup>391</sup> Upor med zavezniki (lat. *socii*) Rima, ki so bili z Rimom zvezani s pogodbami (te so jih obvezovale, da morajo Rimu nuditi vojaško pomoč in mu prepustiti nadzor nad zunanjimi zadevami), uživali pa so tudi določene (omejene) privilegije. Ker jim je Rim sistematično odrekal državljanske pravice, so se leta 90 pr. Kr. uprli; vojna se je končala leta 90 z relativno vojaško zmago Rima, vendar so nazadnje dosegli podelitev državljanskih pravic.

nadaljeval do Avgustove smrti v 150. knjigi; o tem velja sklepati tudi zato, ker se 142. knjiga konča z Druzovo<sup>392</sup> smrtjo, ko se je ponesrečil pri padcu s konja, kar se zdi premalo pomemben podatek, da bi se z njim končalo tako obsežno delo.

Vsekakor je treba izpostaviti dejstvo, da je Livijeva zgodovina – zlasti do 120 knjige – zastavljena po izrazito analističnem principu;<sup>393</sup> sosledje dogodkov opisuje po strogem kronološkem zaporedju, ki ga sicer mestoma razbije s priložnostno zastranitvijo (npr. zastranitev v deveti knjigi, v kateri avtor razmišlja o tem, kaj bi se zgodilo, če bi se srečali Rimljani z Aleksandrom Velikim).

Liviju bi se v okviru zgodovinopisnih zahtev dalo marsikaj očitati: pri uporabi zgodovinskih virov se je nekritično zanašal na zgodovinska dela svojih predhodnikov in premalo na izvirne dokumente; naslanjal se je za starejšo zgodovino Rima predvsem na stare analiste,<sup>394</sup> potem na Polibija (zlasti v knjigah 31–45), za kasnejša obdobja na Pozejdonija idr. Do virov, ki jih je uporabljal, mu tudi manjka kritične distance, zato se v svojem delu nikoli ne povzpne do pravega, kritičnega zgodovinopisja. V globini zgodovinskega uvida ni dosegel pomembnejših starejših zgodovinopiscev, npr. Tukidida ali Polibija, ali le nekoliko mlajšega Salustija. Ker se, kot že rečeno, nikoli ni podal v javno službo, je le slabo poznal politične institucije in njihovo delovanje. Ker – zopet za razliko od Tukidida, Polibija, Salustija in vrste starejših piscev – ni dlje deloval v vojaški službi, ni poznal principov vojaških operacij, zato so njegovi opisi spopadov neživljenjski in pogosto nerealni.

Vendar pa je po drugi strani Livijev slog dramatičen; v sebi harmonično združuje različne slogovne registre, od strogih, resnobnih pasusov do vznesenih, čustvenih odlomkov. Slogovno je njegovo delo jasno in urejeno, vendar v nekaterih ozirih že pomeni odklon od klasične proze Cicerona, po katerem se sicer zgleduje. Azinij Polion<sup>395</sup> mu je očital pretirano rabo

---

<sup>392</sup> Neron Klavdij Druz (*Nero Claudius Drusus*, 38–9 pr. Kr.), Avgustov pastorek, mlajši brat Tiberija, poznejšega cesarja, oče Klavdija, ki je postal cesar za Kaligulo. V vojnih pohodih proti Germaniji se je izkazal kot odličen vojskovodja, leta 9 pr. Kr. pa je umrl za posledicami padca s konja.

<sup>393</sup> Livij je tudi zadnji rimski pisec, ki je še »zvest« izročilu stare analistike pisanja cele zgodovine.

<sup>394</sup> Gl. poglavje »Začetki rimske historiografije«.

<sup>395</sup> Gaj Azinij Polion (*Caius Asinius Polio*, 76–4 pr. Kr.), rimski zgodovinar in literarni mecen (in kritik), ki je v svojih kritikah različnih piscev pogosto šel

krajevnih in narečnih izrazov iz njegovega domačega, patavijskega okolja, ki jo je poimenoval *patavinitas* – patavinskost (ali kar provincialnost). Nekoliko pravičnejšo oceno je Liviju morda namenil Kvintilijan, ki je njegov slog označil z izrazom *lactea ubertas* – »mlečna polnost«.

Vendar pa je bila za Livija vsaj toliko kot zgodovinska komponenta pomembna tudi moralno-etična funkcija zgodovine, v katero je vpel celotno konstrukcijo svojega dela. Že v uvodu namreč izrecno pojasni, kaj je namen njegovega dela (1,1):

Vsak moj bralec naj vso pozornost posveti temu, kakšno je bilo življenje, kakšne so bile navade, kdo so bili možje in s kakšnimi odlikami so Rimu pridobili nadoblast ter jo razširili; v nadaljevanju naj v duhu zasleduje, kako so zaradi postopnega krhanja discipline moralne vrednote najprej usihale, dalje, kako so bolj in bolj pešale in končno strmoglavo zdrvele v propad, dokler ne pride do današnjih dni, ko ne moremo prenašati ne svojih napak ne zdravil zanje.

Namen dela torej ni zgolj ohranitev zgodovinskega spomina, temveč vsebuje tudi didaktično komponento: kot zgodovinopisec mora avtor sicer jasno in verno podajati podatke, do katerih se je dokopal pri svojih virih, vendar mora delo služiti tudi nekemu etičnemu momentu. Livij je moralist; skrbi ga za usodo ljudstva, ki se je ob starih vrlinah povzpelo do izredne moči in postalo velesila, vendar je nato začelo izgubljati svojo življenjsko silo, ki mu je dajala zagon. V tem sicer ni izražal posebej novih občutij; pred njim je o tem jasno spregovoril že Salustij (okoli leta 41) v delu *Katilinova zarota*. Toda med Salustijem, ki je ustvarjal v obdobju pozne republike, in Livijem, ki je pisal v optimističnem vzdušju avgustejske dobe (pa čeprav se je tedaj začelo obdobje monarhije), zija ravno prepad osebne izkušnje: Salustij je državljansko vojno osebno izkusil in v njej sodeloval, zato je temu primerno pesimističen in »zagrenjen« – Livij je »svojo« državljansko vojno spremljal z večje razdalje, zato se je lažje poistovetil s programom Avgustove preнове in optimizmom novega miru. Za avtorja je v tem oziru pravzaprav povsem nepomembno, koliko zgodovinskega jedra je npr. v legendah o nastanku Rima, dokler le-te vsebujejo vsaj zrno zgodovinske resnice – ali vsaj etično poanto.

Že v antiki je Livij užival velik sloves: zelo so ga cenili njegovi nasledniki,

---

kar predaleč. Njegova zgodovina državljanskih vojn od 60–42 pr. Kr. se žal ni ohranila.

med njimi Tacit, Seneka, Kvintilijan, Plutarh, Lukan, Valerij Maksim in drugi. Livij je tako postal avtoriteta, iz katere so črpali vsi kasnejši pisci; s tem je zasenčil večino svojih predhodnikov, katerih dela so bila posledično izgubljena. V srednjem veku je bilo njegovo delo nekoliko pozabljeno, vendar so ga »posvojili« humanisti (npr. Cola di Rienzo, ki je v 14. stoletju stremel k obnovi rimskih državnih institucij), zelo priljubljen je bil tudi v renesansi.

S svojim delom se je Livij dvignil daleč nad svoje predhodnike in jih, z izjemo Salustija, povsem zasenčil. Dejstvo, da je bil tip analistične zgodovine v njegovem času že preživet in da njegovo delo s stališča sodobne, pozitivistične znanosti v marsikaterem pogledu ne vzdrži kritike – ne zmanjša vrednosti njegovega dela, ki je dragocena literarna umetnina in dokument starih rimskih vrednot, katerih propada ni mogel ustaviti ne Livijev optimizem ne Avgustova družbena reforma.

G. P.

**Literatura:** Albrecht 1997, Laistner 1977, Pitcher 2009, Potter 1999.

## **OD USTANOVITVE MESTA<sup>396</sup>**

### **Uvod (1,1)**

Ali si bom pridobil kaj zaslug, če bom popisal zgodovino rimskega ljudstva od začetkov Rima, tega ne vem zagotovo; pa tudi če bi vedel, bi si tega ne drznil reči, saj vidim, da je pisanje zgodovine že stara in splošno razširjena praksa, in da so vedno novi in novi pisci prepričani, da bodo na področju zgodovinopisja dali kak tehtnejši prispevek, ali pa, da bodo s svojim pisateljskim slogom prekosili okorni stil starih avtorjev. Kakor koli že, kljub temu bom vesel, da sem tudi sam po svojih najboljših močeh prispeval k ohranitvi spomina na zgodovino najodličnejšega naroda na svetu, in če bo ob tolikšnem številu piscev moja slava ostala skrita, naj se tolažim z ugledom in veličino teh, ki bodo zasenčili moj sloves.

Sploh pa je snov izjemno obsežna, saj posega več kot 700 let nazaj in je kljub skromnim začetkom tako narasla, da se že šibi pod svojim obsegom. Nedvomno bodo večini bralcev prvi začetki in dogodki, ki začetkom neposredno sledijo, nudili manj užitka; bralci bodo namreč hiteli k sodobnim dogodkom, zaradi katerih moči nekdanj najmočnejšega ljudstva slabijo same sebe. Po drugi strani pa bom sam stremel tudi za tem plačilom za svoj trud, da odvrnem pogled od zla, ki mu je bila naša generacija priča toliko let, in sicer vsaj za toliko časa, dokler vso

---

<sup>396</sup> Prevod in opombe M. Hriberšek.

pozornost posvečam dobrim starim časom, brez sleherne skrbi, ki bi pisca sicer ne mogla odvrniti od resnice, bi ga lahko pa pošteno zbegala.

Dogodkov pred ustanovitvijo Rima in dogodkov, povezanih z njo, ki so primerni bolj za pesniške zgodbe kot pa za zanesljiva zgodovinska poročila, nimam namena ne potrjevati ne zavračati. Starim piscem pač spregledamo, da skušajo s prepletanjem človeškega in božanskega prikazati začetke mest bolj vzvišene; in če je že kateremu ljudstvu treba dovoliti, da govori o svojih božanskih izvorih in kot svoje začetnike navaja bogove, potem je gotovo vojaški sloves rimskega ljudstva tako velik, da takrat, ko govori o Marsu<sup>397</sup> kot svojem očetu in očetu svojega ustanovitelja, narodi po svetu to prenašajo prav tako mirno kot rimsko nadoblast. Toda kakor koli bodo že to in podobno izročilo obravnavali ali vrednotili, se s tem ne bom kaj dosti ukvarjal. Vsak moj bralec naj vso pozornost posveti temu, kakšno je bilo življenje, kakšne so bile navade, kdo so bili možje in s kakšnimi odlikami so Rimu pridobili nadoblast ter jo razširili; v nadaljevanju naj v duhu zasleduje, kako so zaradi postopnega krhanja discipline moralne vrednote najprej usihale, dalje, kako so bolj in bolj pešale in končno strmoglavo zdrvele v propad, dokler ne pride do današnjih dni, ko ne moremo prenašati ne svojih napak ne zdravil zanje. Pri študiju zgodovine še posebej pomaga in koristi to, da imaš jasen pregled nad najrazličnejšimi primeri zgodovinskih okoliščin; med njimi izbiraj tiste primere, ki jih bosta ti in tvoja država posnemala, izogibaj pa se takšnih, ki so sramotni že v svojih zametkih in se tudi končajo sramotno.

Sicer me morda navdušenje nad nalogo, ki sem se je lotil, zavaja, ali pa res nikoli ni bilo države, ki bi bila večja, krepostnejša in bogatejša s plemenitimi zgledi, ne države, v katero bi se tako pozno naselila pohlep in razkošje, ne države, v kateri bi uboštvo in skromnost tako dolgo uživala tolikšen ugled; manj kot je bilo premoženja, manj je bilo malo tudi pohlepa. A v zadnjem času je bogastvo spodbudilo pohlep, neizmerno uživaštvo pa je v ljudeh sprožilo željo, da v razkošju in nasladi vsi propadejo ter vse uničijo. Toda naj na samem začetku tako pomembnega dela ne bo tožb, ki ne bodo dobrodošle tudi tedaj, ko bodo morda potrebne; če bi tudi mi imeli enako navado kot pesniki,<sup>398</sup> bi raje začeli ob dobrih znamenjih, s prošnjami in molitvami, naslovljenimi na bogove in boginje, naj nam ob začetku tako pomembne naloge naklonijo lep uspeh.

---

<sup>397</sup> Mars, rimski boj vojne, oče Romula in Rema.

<sup>398</sup> Homer npr. začenja svoja epa z nagovorom na Muzo: »Pesem zapoj mi boginja, o jezi Pelida Ahila« (*Iliada* 1, 1); »Pesem mi, Muza zapoj, o možu, ki mnogo je blodil« (*Odiseja* 1, 1).

## Ugrabitev Sabink (1,9)

Rimska država je bila že tako močna, da je bila vojaško kos kateri koli izmed sosednjih držav, toda ker ni bilo žensk, je grozilo, da bo njena veličina trajala le eno generacijo, saj doma ni bilo upanja na potomstvo, s sosednjimi narodi pa se tudi niso poročali. Tedaj je Romul<sup>399</sup> po nasvetu starešin poslal k sosednjim ljudstvom poslance, da bi prosili za zavezništvo in sklenitev zakonskih zvez za novi narod z besedami: »Kot vse drugo, tudi mesta rastejo iz skromnih začetkov; in mesta, ki jim pomaga njihov pogum in bogovi, si pridobijo veliko moč in slavno ime. Dobro veste, da so pri začetkih Rima sodelovali tudi bogovi in da mu poguma ne bo manjkalo, zato kot ljudje ne nasprotujte temu, da s soljudmi pomešate kri in rod.« Poslanstvo ni nikjer naletelo na vljuden sprejem; po eni strani so jih zelo zaničevali, po drugi pa so bili zase in za svoje potomce v strahu pred tolikšno močjo, ki je naraščala sredi med njimi. Večina je poslance odslovila z vpašanjem, ali so odprli kakšno zavetišče tudi za ženske, češ da jim bo to naposled zagotovilo enakovredne zakonske zveze.

Rimska mladež je bila ogorčena in nobenega dvoma ni bilo, da položaj kaže na izbruh nasilja. Da bi dobil priložnost in primeren kraj za to, je Romul prikril svojo jezo ter skrbno pripravil svečane igre v čast Neptunu konjarju;<sup>400</sup> poimenoval jih je konzuálíje. Ukazal je, naj sosednjih ljudstvom naznanijo igre in praznovanje so pripravili s tolikšnim bliščem, kolikor so znali ali zmogli, da bi bil dogodek res sija-jen in spektakularen. Zbralo se je veliko ljudi, tudi v želji, da bi videli novo mesto, še zlasti najbližja ljudstva: Ceninci, Krustumijci in Antemnijci,<sup>401</sup> prišli pa so tudi vsi Sabinci<sup>402</sup> z otroki in soprogami. Bili so prijazno povabljeni po domovih in ko so videli lego mesta, njegovo obzidje in številne stavbe v njem, so se čudili, kako je rimska država zrastle v tako kratkem času. Ko je prišel čas za igre, ko so bile misli

<sup>399</sup> Eden od legendarnih bratov dvojčkov (Romul in Rem), sinov boga Marsa in Ree Silvije, hčere Numitorja, kralja Albe Longe. V sporu, ki se je razvnel med bratoma, je Romul ubil Rema, ker se je ta posmehoval novozgrajenemu rimskemu obzidju; začetnik Rima in prvi rimski kralj.

<sup>400</sup> Neptun v vzdevmom *equester* (»konjski«), ker je z udarcem s trizobom ustvaril konja. Enačili so ga z italskim božanstvom Konzom, zaščitnikom zemlje in žitaric; njemu v čast so vsako leto 21. avgusta in 15. decembra v Velikem cirkusu (*circus maximus*) obhajali igre, na katerih so opravili daritev ter priredili tekme konj, oslov in mezgov.

<sup>401</sup> Cenina (*Caenina*), prastaro mesto jugozahodno od Rima; Krustumij oz. Krustumerija (*Crustumium*, *Crustumeria*), prastaro sabinsko mesto severno od Rima; Antenne oz. Antenna (*Antemna(e)*), staro sabinsko mesto.

<sup>402</sup> Staro italsko ljudstvo, ki je živelo severovzhodno od Rima, vseskozi v tesnih stikih z Rimom.

in pogledi usmerjeni tja, tedaj je prišlo do načrtovanega izbruha nasilja: rimska mladina se je na dano znamenje razkropila, da bi ugrabila dekleta. Večina jih je bilo ugrabljenih naključno, kakor je pač kdo naletel na posamezno; nekatere, ki so se odlikovale po lepi zunanosti in so bile določene za vodilne starešine, so moške plebejskega rodu, ki so imeli nalogo, da jih pripeljejo starešinam, nosili kar domov. Za eno, ki je po svoji lepoti daleč presegala ostale, poročajo, da jo je ugrabila skupina nekega Talasija; in na vprašanja mnogih, komu neki jo nesejo, so – da bi se kdo ne pregrešil zoper njo – znova in znova odgovarjali, da jo nesejo Talasiju; zato je ta beseda postala del poročnega obreda.<sup>403</sup>

Strah je vnesel zmedo na igre in žalostni starši deklet so se razbežali; pritoževali so se nad zločinsko kršitvijo gostoljubja ter se s prošnjami obračali na boga, na katerega slovesne igre so prišli, a so postali žrtve brezbožne verolomnosti. Tudi ugrabljena dekleta so bila povsem obupana na svojim položajem, pa tudi nadvse ogorčena. Toda obiskoval jih je sam Romul in jim razlagal: »To se je zgodilo zaradi prevzetnosti vaših očetov, ki so sosedom odrekli sklenitev zakonskih zvez; kljub temu pa boste živele v pravih zakonih, deležne boste vsega premoženja in državljanskih pravic in – kar je ljudem najljubše – imele boste otroke. Le pomirite svojo jezo in tem, katerim je usoda dala vaša telesa, dajte tudi svoje srce. Iz krivice se pogosto rodi naklonjenost; in vaši moške bodo toliko boljši, saj se bo vsak zase trudil, da potem, ko opravi svojo dolžnost, zadosti tudi vašemu hrepenenju po starših in domovini.« Poleg tega so se jim dobrikali moške, ki so svoje dejanje upravičevali s strastno ljubeznijo; takšne prošnje pa najbolj omečijo ženska srca.

### **Romulova zmaga nad Ceninci, Antemnijci in Krustumijci; Vojna s Sabinci (1,10–12)**

Tedaj so se sabinske žene, zaradi krivice nad katerimi je vojna izbruhnila, z razpuščenimi lasmi in raztrganimi oblačili pogumno pognale med leteča kopja (obupni položaj je namreč premagal žensko plašnost); od strani so vdrle med obe vojski in ločile sovražni bojni vrsti, ločile besne vojake, prosile na eni strani očete in na drugi može, naj si tasti in zeti ne mažejo rok z brezbožnim prelivanjem krvi, naj z očetomorom ne vtisnejo sramotnega madeža njihovim potomcem, eni svojim vnukom, drugi svojim otrokom. »Če se vam gnusi medsebojno sorodstvo, usmerite jezo na nas! Me smo vzrok za vojno, me smo možem in očetom vzrok za rane in pobijanje! Raje umremo, kot pa da živimo brez njih ali drugih, bodisi kot

---

<sup>403</sup> Beseda, ki je postala del rimskega poročnega obreda; vzklikali so jo, ko so nevesto prinesli na ženinov dom. Izvor besede ni natančno pojasnjen; Livij navaja samo eno od možnih razlag (tako naj bi bilo ime enemu od aristokratov, ki so mu prinesli najlepšo ugrabljeno Sabinko).



vdove ali kot sirote!» To je ganilo tako vojski kot tudi vojskovodje; nenadoma je vse potihnilo in se umirilo. Nato so vojskovodje stopili naprej, da bi sklenili zavezo; niso le sklenili miru, ampak so dve državi združili v eno. Razdelili so si kraljevsko oblast in vso vrhovno oblast prenesli v Rim. In ko so tako podvojili mesto, so zato, da nekaj vendarle dobijo tudi Sabinci, te po mestu Kures poimenovali »Kviriti«. <sup>404</sup> Kot pomnik te zmage so kraj, kjer je konj izplaval iz globokega močvirja in prinesel Kurcija <sup>405</sup> v plitvino, poimenovali »Kurcijevo jezero«.

Nenadni veseli mir, s katerim se je končala tako žalostna vojna, je Sabinke še bolj priljubil možem in očetom, najbolj med vsemi pa samemu Romulu. In tako je ob delitvi ljudstva na trideset kurij <sup>406</sup> te poimenoval po njih. O tem, ali so bile izbrane po starosti, ali glede na osebni ugled, ali glede na ugled njihovih mož, ali po žrebu, izročilo molči, saj je bilo žena nedvomno nekaj več kot trideset. V istem času so rekrutirali tri centurije <sup>407</sup> vitezov: <sup>408</sup> Ramni so dobili ime po Romulu, Titiji po Titu Tatiju. Od kod ime in izvor Lukerov, se ne ve. Zato kraljevska oblast ni bila le skupna, ampak tudi složna pod oblastjo dveh kraljev.

### Začetek prehoda čez Alpe (21,32–33)

Konzul Publij Kornelij <sup>409</sup> je približno tri dni po tem, ko je Hanibal <sup>410</sup> odrinil od brega Rodana, <sup>411</sup> v štirikotni bojni vrsti prišel do tabora sovražnikov z namenom, da se nemudoma spopade z njimi. Ko pa je videl zapuščene branike in prišel do

---

<sup>404</sup> Kviriti (*Quirites*), ime prvih prebivalcev Rima (Latincev in Sabinecev), ki se je kasneje ohranilo v uradnem izrazoslovju; z njim so označevali rimsko ljudstvo, ki je imelo vse državljske pravice. Izvor imena ni natančno pojasnjen.

<sup>405</sup> V spopadu med Rimljani in Sabinci je sabinski junak Metij Kurcij pred zasledovanjem Rimljanov skupaj s konjem skočil v močvirje; konj ga je prinesel v varno plitvino in po legendi naj bi prav ta del močvirja pokrival del rimskega fora (*forum Romanum*).

<sup>406</sup> Kurija (*curia*), prvotno »okrožje« (ena od 30 prvotnih upravnih enot), kasneje (ker je vsaka kurija imela svoje shajališče) tudi »zbirališče, shajališče« in še posebej »senatna zbornica«.

<sup>407</sup> Centurija (*centuria*), »stotnija«, najmanjši oddelek rimske vojske; štel je 100 mož.

<sup>408</sup> Vitezi (*equites*), prvotno od kraljev izbrani najbogatejši možje v državi, ki so tvorili konjenico; vsak je dobil konja, ki ga je moral vzdrževati.

<sup>409</sup> Publij Kornelij Scipion (*Publius Cornelius Scipio*), kasneje imenovan tudi Afričan in Veliki, konzul leta 218, kasneje zmagovalec nad Hanibalom (l. 202 v bitki pri Zami).

<sup>410</sup> Hanibal (247–183/82), kartažanski vojskovodja, glavni akter druge punske vojne.

<sup>411</sup> Rodan (*Rhodanus*), glavna reka v Galiji, danes Rhone.

spoznanja, da bo le stežka dohitel nasprotnike, ki so imeli veliko prednost, se je vrnil k morju na ladje, da bi se s Hanibalom varneje in lažje spopadel, ko bo sestopal z Alp. Da pa bi Hispanija, ki mu je po žrebu pripadla kot provinca,<sup>412</sup> ne ostala brez rimskih vojaških enot, je poslal proti Hazdrubalu<sup>413</sup> svojega brata Gneja Scipiona z večino bojnih enot, in sicer ne le zato, da bi ohranil stara zaveznitva, ampak tudi zato, da bi sklenil nova. Sam se je z maloštevilnimi četami vrnil v Genuo,<sup>414</sup> z namenom, da Italijo brani z vojsko, ki je bila nameščena okoli Pada.

Hanibal je od Druencije<sup>415</sup> po večinoma ravninski poti prišel do Alp; Galci, ki so naseljevali te kraje, so ga pustili pri miru. Čeprav so vojaki za Alpe vedeli že po govoricah, ki ponavadi napihnejo dejstva o stvareh, ki jih človek ne pozna, jih je kljub temu ponovno navdal strah, ko so od blizu videli visoke gore, sneg, ki se je skorajda izgubljal v nebo, neugledne kolibe, ki so stale na skalovjih, drobnico in govedo, mršavo od mraza, skuštrane in zanemarjene ljudi, vse živo in neživo, otrplo od ledu, ter druge stvari, ki so bile na pogled tako grozne, da se sploh ne da opisati. Ko so se vojaki na čelu kolone začeli dvigati na prve vzpetine, so se prikazali gorjani, ki so zasedali okoliške hribe; in če bi se ti skrili v doline, bi jim v primeru nenadnega napada uspelo povzročili hudo paniko in pobiti veliko mož. Hanibal je ukazal, naj se kolona ustavi; naprej je poslal Galce, da pregledajo teren in ko je izvedel, da v tej smeri ni prehoda, je dal postaviti tabor sredi med samim strmim skalovjem na kar najširšem delu doline. Ko so se ti isti Galci vključili v pogovore gorjanov, od katerih se niso kaj dosti razlikovali po jeziku in navadah, so obvestili Hanibala, da je prelaz oblegan samo podnevi, ponoči pa se razidejo vsak na svoj dom; ta je ob svitu prišel do vznožja vzpetin, kot da namerava odkrito kar podnevi s silo izpasti iz ozke doline. Nato je čez dan z raznimi ukrepi prikrival svoj namen in utrdil tabor na kraju, kjer so se ustavili; brž ko pa je ugotovil, da so gorjani zapustili vzpetine in da je pozornost straž popustila, je dal z namenom preslepitve sovražnikov zakuriti več ognjev, kot pa je dejansko ostalo vojakov v taboru, kjer je pustil pratež s konjenico in večino pehote, sam pa se je z izbrano enoto, v kateri so bili sami izjemno izurjeni možje, hitro prebil iz soteske in zasedel vzpetine, ki so jih bili držali sovražniki. Naslednji dan je preostanek vojske odrinil in začel s pohodom.

---

<sup>412</sup> Ustaljena procedura po zaključku konzulata je bila, da sta bivša konzula kot prokonzula še eno leto upravljala katero od provinc; določeni sta jima bili z žrebom.

<sup>413</sup> Hazdrubal, Hanibalov brat, kartažanski vojskovodja v Hispaniji; padel je leta 207 v bitki pri Metavru.

<sup>414</sup> Genua (*Genua*), rimsko obmorsko mesto v Liguriji, danes Genova.

<sup>415</sup> Druencija (*Druentia*), reka v Narbonski Galiji, danes Durance.

Že so se gorjani na dano znamenje začeli iz gorskih vasi zgrinjati na ustaljeni položaj, ko so nenadoma opazili, da so nekateri izmed sovražnikov zasedli njihovo utrdbo in da jim grozijo prav nad njihovimi glavami, drugi pa nadaljujejo pot. Ob pogledu nato so se zamislili in nekaj časa stali kot vkopani; ko pa so videli vrvenje v soteski, da v sami koloni vlada nered in da so najbolj prestrašeni konji, so se misleč, da bo za pogubo dovolj, če še sami nekoliko povečajo paniko, vajeni terena po brezpotjih in stranskih poteh razkropili po skalovjih. Tako so se Punci<sup>416</sup> znašli v precepu med sovražniki na eni in težko prehodnim terenom na drugi strani, pa tudi sami so se spopadali bolj med sabo kot pa s sovražniki, saj se je vsak trudil zase, da bi čimprej ušel nevarnosti. Kolono so najbolj ogrožali konji, ki so bezljali, prestrašeni od neubranega kričanja, katerega odmev so gozdovi in doline še krepili; če pa je naneslo, da so bili zadeti ali ranjeni so se tako zelo splašili, da so povzročali pravi pokol med ljudmi in razno pratežno živino. In ker je bila soteska na obeh straneh strmo odsekana, je množica številne potisnila v neizmerni prepad, celo nekatere vojake, a otovorjena živina se je valila kot podirajoče se velike hiše. Čeprav je bil pogled na to grozen, je Hanibal kljub temu svoje vojake malce ustavil in zadržal, da bi ne povečal zmede in panike. Ko pa je videl, da se kolona trga in da obstaja nevanost, da bo vojsko sicer pripeljal skozi, vendar zaman, ker bo brez prateža, je stekel dol s svojega položaja na vzpetini; in čeprav je s svojim naletom razkropil sovražnike, je med svoje vojake vnesel še večjo zmedo. Ta pa se je potem, ko so bile poti proste in gorjani pognani v beg, v trenutku umirila, in kmalu so ne le mirno, ampak v skoraj popolni tišini skozi sotesko prišli prav vsi. Nato je Hanibal osvojil glavno naselbino te pokrajine in okoliške vasice ter s hrano in živino vojsko za tri dni oskrbel z živežem; in ker jih gorjani po prvem porazu niso več ovirali, pa tudi teren ni bil več takšna ovira, je v teh treh dneh znatno napredoval.

## TACIT

Publij (manj verjetno Gaj) Kornelij Tacit velja za enega največjih rimskih zgodovinarjev, poleg Juvenala zadnje veliko ime v rimski literaturi. Tacitova zgodovinska dela so napisana v osebnem stilu, za katerega so značilni njegova aristokratska stališča, čut za dostojanstvo, pronicljiva inteligenca, neposrednost, a tudi namerna dvoumnost. Glavni temi cesarskodobnih

---

<sup>416</sup> Punci (tj. Kartažani) so izhajali iz Feničanov (*Phoenices*); Kartagina je bila feničanska kolonija (njena legendarna ustanoviteljica naj bi bila tirska princesa Didona).

analov sta bili vojne, izven mej imperija in državljanske, ter odnos vladarja do senata. Tacit je pisal s stališča senatorja prestolnice imperija; svoje *Anale* začne z besedama »Urbem Romam«: »V mestu Rimu so na začetku vladali kralji« (*Urbem Romam a principio reges habuere*), s čimer je želel aludirati na Salustija, ki je svojo *Zgodovino* začel z istima besedama. Uvodoma je poudaril, da želi pisati objektivno, »brez jeze in pristranskosti« (*sine ira et studio*), kar je še danes eden najpogostejših citatov, ko je govor o zgodovinopisju in o kritičnem pisanju nasploh.

Tacit je bil rojen ok. 56 po Kr. v Narbonski Galiji (imenovani po kraju Narbo/Narbonne v Provansi) ali v severni Italiji (nekdanji Cisalpski Galiji), njegov rod vsekakor izvira iz ene od obeh Galij. Ime Tacit, ki v latinščini sicer pomeni »molčeč«, je verjetno kelto-ligurijskega izvora in je značilno predvsem za ti dve regiji. Deloma se je šolal v Rimu, predvsem pa je tam nastopil senatorsko kariero, ki ga je pod flavijskimi cesarji (Vespazijan, Tit, Domicijan) leta 88 pripeljala do preture ter prestižnega svečeniškega mesta v kolegiju petnajstih mož (*quindecimviri sacris faciundis*), ki so jim bile zaupane sibilinske knjige, v katerih so iskali pravilni postopek ob raznih nadnaravnih znamenjih in pojavih, predvsem v času nesreč. Kje vse je služboval, se ne ve, v letih 89–93 je bil verjetno provincialni upravitelj. Konzulat je dosegel leta 97, iz tega časa je znan njegov nagrobni govor za Lucijem Verginijem Rufom, upraviteljem Zgornje Germanije in enim najbolj slavnih mož svojega časa, ki je zatrl upor Germanov pod Julijem Vindeksom in bil v prelomnih letih 68 in 69 dvakrat oklican za cesarja, kar je obakrat odklonil. Tacit je v letih 112–113 upravljal provinco Azijo, kar je bila v senatorski karieri ena najvišjih služb; umrl je po letu 118. Podatki o Tacitu v *Zgodovini cesarjev* (*Historia Augusta* 10,3), v življenjepisu cesarja Klavdija Tacita, ki naj bi bil Tacitov potomec, so izmišljeni.

Leta 98 je objavil svoj zgodnji spis *Agrikola* (*De vita Iulii Agricolae*), biografijo svojega tasta Gneja Julija Agrikole, ki je sedem let upravljal Britanijo, kjer je uspešno zadušil nevaren upor. Tacit mu je postavil spomenik kot odličnemu možu in sposobnemu poveljniku, hkrati pa ožigosal slabe čase pod Domicijanom, ki je zatiral svobodoljubnost; o tedaj vladajočem Trajanu je Tacit pisal naklonjeno. Zanimiva je Tacitova oznaka rimskih cesarjev glede na njihovo politiko do Britanije: Cezar jo je odkril, Avgust pozabil, Tiberij se je držal Avgustovega nasveta, naj ne širi mej imperija, Kaligula in Neron sta bila notorično slaba vladarja, za Britanijo se nista brigala, Klavdij pa jo je osvojil. Vespazijan, za katerega edinega od vladarjev Tacit v *Zgodovini* pravi, da se je spremenil na bolje (1,50,4), je nadaljeval s

Klavdijevo politiko. Spis *Agrikola* je prežet s Tacitovimi slavnimi sentencami, kratkimi aforistično zaokroženimi globokimi mislimi, od katerih je med najbolj znanimi tista, ki jo je postavil v usta kaledonskemu poglavarju Kalgaku v času upora v Britaniji in z njo za Rimljana zelo kritično označil osvajalno politiko mnogih rimskih vladarjev in poveljnikov (30,5): »Z lažno besedo 'vladanje' imenujejo krajo, ubijanje in ropanje in tam, kjer ustvarijo puščavo, govorijo o miru« (*Auferre trucidare rapere falsis nominibus imperium atque ubi solitudinem faciunt pacem appellant*). *Agrikola* je več kot biografija, ima značilnosti nagrobnega govora in hvalnice, vendar je predvsem tudi zgodovinski spis.

Še istega leta je Tacit napisal *Germanijo* (*De origine et situ Germanorum*), kjer mojstrsko opiše življenje in navade germanskih plemen, s čimer posredno in neposredno primerja življenje v Rimu ter rimsko civilizacijo nasploh, ki jo pogosto oriše v slabi luči. To je predvsem etnografski spis, ki vsebuje veliko zgodovinskih podatkov ter moralističnih zgodb. Tretji manjši Tacitov spis je *Dialog o govorništvu* (*Dialogus de oratoribus*), ki ga je napisal morda ok. 101/102; koncipiran je kot pogovor med tremi sogovorniki. V njem razglablja o vzrokih propada govorništva v tedanji rimski družbi in se nagiba k odgovoru, da je za to kriva trenutna ugodna politična situacija, v kateri govorniki nimajo več pravega razloga za svoje nastope.

Predvsem sta pomembni Tacitovi dve veliki zgodovinski deli, *Zgodovina* (*Historiae*) ter *Anali* (pravilneje *Od smrti božanskega Avgusta – Ab excessu divi Augusti*); obe imeni izvirata iz 16. stoletja. Hieronim celo govori o enem delu v tridesetih knjigah (Migne, PL 25, 1522). Prvo je zgodovina polpretekle dobe, ki jo je končal verjetno ok. 109/110 in je obsegala 12 ali 14 knjig, od katerih so ohranjene le prve štiri ter del pete. Te vsebujejo zgodovino državljanskih vojn med Galbo, Otonom, Vitelijem (rimskimi senatorji, ki so po nekaj mesecev vladali rimskemu imperiju) in Vespazijanom – leto 69 je bilo znamenito leto štirih cesarjev – ter se končajo z začetkom vladavine prvega flavijskega cesarja Vespazijana. 3. knjiga se začne s posvetovanjem flavijskih vojskovodij v Petovioni (Ptuju), ko so se odločali za takojšen pohod v Rim. Tematika je izrazito vojaška, vendar jo je Tacit obravnaval izrazito nevojaško: manjkajo podatki, ki se tičejo kronologije in topografije, ter takšni, ki bi omogočili rekonstrukcijo vojaških premikov in manevrov. Kljub temu pa je besedilo napisano napeto, ter v izbrušenem in sežetem slogu in vsebuje nekaj živo in prizadeto napisanih epizod, npr. padec Kremone, ki jo je Vespazijan zavzel leta 69 (3,19–34), ali upor panonskih legij po Avgustovi smrti (glej izbor). Izguba drugih

knjig je usodna predvsem zato, ker je bil Tacit poznejšim dogodkom bližji oz. pri njih deloma celo udeležen. Naloga pisati polpreteklo zgodovino ni nikdar hvaležna. Tacitov prijatelj Plinij mlajši, ki mu je pomagal pri zbiranju podatkov, je poudaril, da se je prav zato ne bi lotil: utrudljivo zbiranje gradiva in primerjanje virov, hkrati pa globoke zamere ter malo ali nobenega priznanja.

*Anali* so verjetno obsegali 18 ali 16 knjig in so bili razdeljeni na tri heksade (po šest knjig). V prvih treh knjigah Tacit predstavi Tiberija; primerja ga z Germanikom, ki ga oriše kot idealnega vladarja, ki mu ni bilo usojeno vladati. V drugem delu je Tiberijev značaj prikazan precej slabše, prevladuje negativni lik Sejana, ki je proti Tiberiju pripravljaval zaroto. Drugih šest knjig je obsegalo Kaligulovo (37–41) in Klavdijevo vladavo (41–54); ohranjen je drugi del Klavdijeve vladave, ki vsebuje nekaj humornih scen v zvezi z Mesalino in Klavdijevo ponovno poroko, ki na kratko prekinjejo sicer pesimistično vzdušje drugega dela Tacitovega opusa. Ohranjene so tudi Neronove knjige od 13. do začetka 16., dve sta verjetno zgubljeni. V prvem delu Neronove vladave sta v ospredju filozof Anej Seneka in prefekt pretorija (osebne vladarjeve straže) Afranij Bur (*Afranius Burrus*), katerih vpliv je blažil slabe strani vladarjevega značaja, s smrtjo matere Agripine leta 59 pa so le-te povsem prevladale in ga končno leta 68 prisilile v samomor. *Anale* je Tacit sodeč po navedbah sočasnih dogodkov verjetno napisal ok. leta 116; vse kaže, da jih ni dokončal.

Tacit je uporabljal celo vrsto virov, predvsem navaja anonimne, zato lahko o njih bolj ali manj ugibamo; besedilo v *Analih* lahko deloma primerjamo s Svetonijem in Kasijem Dionom ter ugotavljamo podobnosti in razlike. Izkaže se, da je Tacit načeloma zelo zanesljiv, stvarnih napak je pri njem malo. Za Tiberijevo vladavo se nam je do danes ohranila le *Zgodovina Veleja Paterkula*, ki je v marsičem zelo različna od Tacitove. Verjetno je Tacit kot pomemben vir uporabljal senatske arhive, ki jih v 15. knjigi tudi izrecno citira (74,3). Svetonij npr. za Domicijana omenja, da je kot vladar bral le Tiberijeve državniške papirje; tovrstno primarno gradivo je imel na razpolago tudi Tacit.

Kot pomembno orodje za izražanje svojih stališč so mu, kot vsem antičnim zgodovinarjem, služili nekrologi in govori, ki so v skladu z antično prakso izmišljeni. Veliko je raznih digresij ter daljših komentarjev, rad je vpletal govorice, o katerih se je zavedal, da niso vedno nujno resnične, ter s tem puščal odprte različne možnosti interpretiranja dogodkov. Kljub občasni manipulaciji z evidenco ni prestopil mej dovoljenega, kakor jih

je začrtala tradicija zgodovinopisja. Za oznako Tacitovega stila bi lahko veljale besede Dionizija Halikarnaškega o Tukididovem stilu (*De Thuc.* 24): »izbrano izrazoslovje, bogate in pretehtane figure, neharmoničnost, zgoščenost«. V poznorimski dobi ga je cenil Amijan Marcelin, ki je s svojo *Zgodovino* nadaljeval Tacitovo delo, v poznejših obdobjih pa nekaj pomembnih državnikov, zgodovinarjev in filozofov, med drugimi Machiavelli in Voltaire.

M. Š. K.

**Literatura:** Syme 1958, Syme 1970, Haynes 2003, Hriberšek 2004b, Woodman (ur.) 2009.

## ANALI<sup>417</sup>

### Uvod

1 Mestu Rim so v začetku vladali kralji. Republiko in konzulat je vpeljal Lucij Brut.<sup>418</sup> Po diktaturah so posegali le začasno; niti oblast decemvirov ni trajala več kot dve leti in tudi konzularna pravica vojaških tribunov ni bila dolgo v veljavi. Ne Cinovo<sup>419</sup> ne Sulovo<sup>420</sup> gospostvo ni dolgo trajalo; vpliv Pompeja<sup>421</sup> in Krasa<sup>422</sup> je hitro prešel na Cezarja,<sup>423</sup> vojaška moč Lepida<sup>424</sup> in Antonija<sup>425</sup> pa na Avgusta,<sup>426</sup>

<sup>417</sup> Prevod in opombe M. Hriberšek.

<sup>418</sup> Patricij, sorodnik Tarkvinija Ošabnega, zadnjega rimskega kralja. Ustanovitev republike in konzulata (najvišja državno-uradniška funkcija v času republike; konzula sta bila vedno dva) sega v leto 509 pr. Kr.

<sup>419</sup> Lucij Kornelij Cina, Marijev pristaš, konzul leta 87 in 86, znan po svoji kruhosti; vladal je od leta 87 do leta 84, ko so ga ubili njegovi lastni vojaki.

<sup>420</sup> Lucij Kornelij Sula, vodja optimatov, Marijev nasprotnik; čas njegove diktature (od leta 82 do leta 79, ko se je diktaturi odpovedal) je bil čas strahovlade in popolnega uničenja Marijevih pristašev.

<sup>421</sup> Gnej Pompej Veliki, rimski vojskovodja in državnik (106–48), član prvega triumvirata; padel je v bitki pri Farzalu leta 48.

<sup>422</sup> Mark Licinij Kras, rimski državnik (115–53), član prvega triumvirata; padel je v bitki s Parti pri Karah v Mezopotamiji leta 53.

<sup>423</sup> Gaj Julij Cezar, rimski vojskovodja, državnik in literat (100–44), skupaj s Pompejem in Krasom član prvega triumvirata, umrl kot žrtev zarote na marčeve ide (15. marca) leta 44.

<sup>424</sup> Mark Emilij Lepid, rimski državnik in vojskovodja, član drugega triumvirata, umrl leta 13 ali 12.

<sup>425</sup> Mark Antonij, rimski državnik in vojskovodja (82–30), član drugega triumvirata; leta 30 je po Oktavijanovi zmagi pri Akciju naredil samomor.

<sup>426</sup> Gaj Julij Cezar Oktavijan Avgust, prvi rimski cesar (63 pr. Kr.–14 po Kr.); ime Avgust (»Vzvišeni«) je dobil leta 27.

ki je pod naslovom »princeps« državo, utrujeno od državljanskih razprtij, sprejel pod svojo vrhovno oblast. Toda o sreči in nesreči starega rimskega naroda so pisali že slavni pisci in tudi za oris Avgustovega obdobja ni manjkalo talentiranih avtorjev, dokler jih ni odvrnilo naraščajoče prilizovanje. Zgodovina Tiberija, Gaja, Klavdija in Nerona<sup>427</sup> je bila v času viška njihove moči zaradi strahu potvorjena, po njihovi smrti pa so jo pisali pod vplivom še svežega sovraštva. Zato sem sklenil podati kratko poročilo o Avgustovi dobi, zlasti o njenem koncu, nato o Tiberijevem principatu<sup>428</sup> in vsem ostalem, in sicer brez jeze in pristranskosti, za kateri nimam prav nobenega razloga.

### Upor panonskih legij

16 Takšen je bil položaj v glavnem mestu, ko so se uprle panonske<sup>429</sup> legije; posebnega razloga za to ni bilo, le menjava cesarjev je dovoljevala nemire in zbujala up na dobiček, če bi prišlo do izbruha državljanske vojne. V letnem taboru so bile stacionirane tri legije<sup>430</sup> pod poveljstvom Junija Bleza,<sup>431</sup> ki je ob novici o Avgustovi smrti in nastopu Tiberijeve oblasti deloma zaradi uradnega žalovanja, deloma iz veselja opustil ustaljene vojaške dolžnosti. To je bil razlog, da sta se med vojaki razpasli objestnost in nesloga, prisluhnili so vsakemu pokvarjencu, končno so si zaželeli razkošja in brezdelja ter zavračali disciplino in napor. V taboru je bil neki Percenij, nekoč vodja gledaliških ploskačev, tedaj pa navaden vojak in drzen jezikač, ki je znal v slogu svoje gledališke prakse manipulirati z množico. Ta je v ponočnih pogovorih počasi ščuval neizkušene vojake in tiste, ki so ugibali, kakšna bo vojaška služba po Avgustu, ali pa je, ko se je dan nagnil proti večeru in so se boljše porazgubili, okoli sebe zbiral same pokvarjence. [...]

---

<sup>427</sup> Rimski cesarji: Tiberij Klavdij Nero Cezar (cesar v letih 14–37); Gaj Julij Cezar Germanik (z vzdevkom) Kaligula (cesar 37–41); Tiberij Klavdij Nero Germanik (cesar v letih 41–54); Nero Klavdij Cezar (cesar v letih 54–68).

<sup>428</sup> Od 14 do 37 po Kr.

<sup>429</sup> Panonija (*Pannonia*), rimska provinca vzhodno od Norika, nastala v začetku 1. stoletja po Kr.; obsegala je tudi precejšen del današnjega slovenskega ozemlja.

<sup>430</sup> Uprle so se: osma legija (*legio VIII Augusta*), stacionirana v Petovionii (*Poetovio*, danes Ptuj), deveta legija (*legio IX Hispana*), stacionirana v Siscii (*Siscia*, danes Sisak) in petnajsta legija (*legio XV Apollinaris*), stacionirana v Emoni (*Emona*, danes Ljubljana).

<sup>431</sup> Junij Blez, legat s propretorskimi pooblastili (*legatus pro praetore*), cesarski namestnik v provinci, stric Elija Sejana, poveljnika pretorijanske garde.



20 Medtem so manipli,<sup>432</sup> ki so bili pred začetkom upora poslani v Navport<sup>433</sup> zaradi izgradnje cest, mostov in drugih nujnih ukrepov, ob novici, da je v taboru prišlo do upora, raztrgali praporje ter oplenili okoliške vasi in sam Navport, ki je bil nekak municipij; centurionom,<sup>434</sup> ki so jih skušali obrzdati, so se posmehovali, jih sramotili in naposled bičali. Najbolj jezni so bili na Avfidiena Rufa, poveljnika tabora; potegnili so ga z voza, ga otovorili s prtljago, gnali na čelu kolone in ga posmehovaje se mu spraševali, ali rad prenaša tako težke tovore in tako dolge pohode. Ruf, ki je bil dolgo navaden vojak, nato centurion in naposled poveljnik tabora, je namreč skušal vpeljati nekdanjo strogo vojaško disciplino; bil je ves zagret za delo in napore in toliko bolj nepopustljiv, ker je to izkusil na lastni koži.

21 Ob njihovem prihodu se je upor obnovil; vojaki so se potikali naokrog in penili po okoliških krajih. Kot ustrahovalni ukrep za druge je Blez ukazal nekatere, ki so imeli nagrabljenega največ plena, bičati in vreči v ječo, kajti centurioni in vsi najboljši manipelski vojaki so bili legatu<sup>435</sup> še vedno pokorni. Ko so te vojake vlekli stran, so se močno upirali, okoli stoječim so objemali kolena, klicali imena zdaj posameznikov, zdaj centurije, ki so ji pripadali, kohorto,<sup>436</sup> legijo ter vpili, da vsem grozi enaka usoda. Hkrati so hudo zmerjali legata, klicali za priče nebo in bogove ter se na vse možne načine trudili, da bi zbujali nejevoljo, sočutje, strah in jezo. Vsi so se stekli skupaj, vlomili so v ječo, jetnikom odstranili okove in že so se pajdašili z dezerterji in obsojenci na smrt.

22 Nasilje se je vse bolj stopnjevalo, voditeljev upora je bilo vedno več. Neki Vibulen, navaden vojak, ki so ga okoli stoječi vojaki pred Blezovim tribunalom dvignili na ramena, je že tako razburjeni vojski, ki je napeto pričakovala, kaj name-rava, spregovoril: »Vi ste tem nedolžnim in nesrečnim možem vrnili svetlobo in zrak, toda kdo bo mojemu bratu vrnil življenje, kdo bo meni vrnil brata?? Njega, ki je bil iz germanske vojske poslan k vam zavoljo skupnih koristi, je dal minulo noč zadaviti po svojih gladiatorjih, ki jih ima in jih oborožuje za uničenje vojakov. Odgovori, Blez! Kam si odvrigel truplo? Pokopa tudi sovražniki ne odrekajo. Ko bom s poljubi in solzami zadostil svoji bolečini, ukaži pobiti tudi mene, samo da

---

<sup>432</sup> Manipel (*manipulus*), enota rimske vojske, sestavljena iz dveh centurij (1/30 legije).

<sup>433</sup> Navport (*Nauportus*), rimski trg in oporišče na območju današnje Vrhnike.

<sup>434</sup> Centurion (*centurio*, »stotnik«), rimski vojaški čin, poveljnik centurije (*centuria*, »stotnija«).

<sup>435</sup> Legati (*legati*), možje senatorskega stanu, ki so imeli v času republike samo upravno funkcijo (namestnikom v provincah podrejeni uradniki), pogosto pa jih je senat določil in poslal (*legāre*) kot vojaške poveljnike legije ali oddelka.

<sup>436</sup> Kohorta (*cohors*), enota rimske vojske; štela je 600 mož (1/10 legije).

nas ti pokopljejo, nas, pobite ne zaradi kakšnega zločina, ampak zato, ker smo se trudili za koristi legij!»

23 Te besede je podžigal z jokom ter se po prsih in ustih bil z rokami. Kmalu se je otresel mož, ki so ga držali na ramenih, se vrgel na tla in se valil k nogam posameznikov, s tem pa sprožil tolikšno osuplost in ogorčenje, da je del vojakov zvezal gladiatorje, ki so bili v službi pri Blezu, del vojakov je zvezal preostale Blezove služabnike, drugi pa so se razkropili, da bi poiskali truplo. In ko bi se hitro ne razvedelo, da nikjer ni mogoče najti nobenega trupla, da sužnji kljub mučenju zanikajo umor in da Vibulen sploh nikoli ni imel brata, bi bili že skoraj ubili legata. Kljub temu so tribune in poveljnika tabora izgnali, oplenili prtljago ubežnikov ter ubili centuriona Lucilija, ki so mu vojaki nadeli šaljivi vzdevek »Daj drugo«, ker je vedno, kadar se mu je zlomila palica na hrbtu vojaka, vnovič jasno in glasno zahteval drugo. Vsi drugi so se poskrili, le enega so zadržali, in sicer Klementa Julija, ki je zaradi svojih osebnih odlik veljal za primernege, da posreduje zahteve vojakov. Še več, osma in petnajsta legija sta se celo sami pripravljali na medsebojni spopad, saj je prva zahtevala smrt centuriona s priimkom Sirpik, vojaki petnajste legije pa so ga branili; in do spopada bi tudi prišlo, če ne bi posredovali vojaki devete legije s prošnjami pa tudi grožnjami tistim, ki bi trmasto vztrajali pri svojem.

24 Čeprav je bil Tiberij zaprt vase in je vse hudo kočljive primere kar najbolj prikrival, so ga te novice pripravile do tega, da je odposlal sina Druza<sup>437</sup> skupaj s prvaki države in dvema pretorijanskima kohortama;<sup>438</sup> ni mu dal nobenih določenih navodil, ampak naj ukrepa v skladu z razmerami. Kohorti sta bili okrepljeni bolj kot običajno; sestavljali so ju sami izbrani vojaki. Dopolnjeval ju je velik del pretorijanske konjenice in elitni del Germanov, ki so bili tedaj cesarjeva osebna garda, zraven pa je šel tudi prefekt pretorijancev<sup>439</sup> Elj Sejan,<sup>440</sup> ki je bil dodeljen

---

<sup>437</sup> Julij Cezar Druz (Mlajši) (13 pr. Kr.–23 po Kr.), Tiberijev sin in nesojeni naslednik; leta 23 je umrl za posledicami zastrupitve (zastrupila ga je njegova žena na pobudo poveljnika pretorijancev, Sejana).

<sup>438</sup> Pretorijanske kohorte (*cohortes praetoriae*) so bile sprva telesna straža vojskovodij, kasneje elitni del rimske vojske za obrambo Italije (9 kohort po 1000 vojakov), ki sta mu poveljevala dva poveljnika (*praefecti praetorio*). Iz njih izhaja tudi pretorijanska garda, cesarjeva osebna straža.

<sup>439</sup> Prefekt (*praefectus*) je bil »poveljujoči častnik« v vojski ali državni upravi; pretorijanski prefekt (*praefectus praetorio*; običajno sta bila dva) je bil poveljnik cesarjeve telesne straže.

<sup>440</sup> Lucij Elj Sejan, Tiberijev vplivni in splošno osovraženi poveljnik pretorijancev; leta 29 ga je Tiberij zaradi spletkarjenja ovadil senatu, ta pa ga je zaradi prevratništva obsodil na smrt. Osumljen je bil tudi, da je dal zastrupiti cesarjevega sina Druza.

svojemu očetu Strabonu kot stanovski kolega in je užival velik ugled pri Tiberiju; ta naj bi mladeniča usmerjal, druge pa opozarjal na nevarnosti in nagrade. Ko se je Druz bližal, so mu nasproti prišle legije, kot da mu izkazujejo čast; vendar niso bile vesele, kot običajno, pa tudi ne v lesketu odlikovanj, ampak v umazani opremi in z obrazi, ki so sicer hlinili žalost, a kazali kljubovanje.

25 Ko je Druz vstopil v utrdbo, so ob vratih postavili močne straže in ukazali, naj bodo čete oborožencev v pripravljenosti na določenih mestih v taboru, drugi pa so se trumoma zbrali okoli tribune. Tam je stal Druz in z roko zahteval tišino. Kadar koli so se uporniki ozrli na množico, so divje kričali, ko pa so znova pogledali Cezarja,<sup>441</sup> so vztrepetali. Slišalo se je nejasno mrmranje, pa divje kričanje in nenedoma je spet vse potihnilo. Njihovo razpoloženje je zelo nihalo: zdaj so se bali, zdaj spet zbujali strah. Naposled je hrup ponehal in Druz je prebral očetovo pismo, v katerem je pisalo: »Moja posebna skrb so pogumne legije, s katerimi sem izbojeval toliko vojn, in takoj ko bom v srcu prenehal žalovati, bom v senatu razpravljal o vaših zahtevah. Zaenkrat pa sem poslal svojega sina, da brez odlašanja odobri tisto, kar se lahko podeli takoj; ostalo je treba prepustiti senatu, saj je prav, da tudi ta pove svoje, najsi gre za izkazovanje naklonjenosti ali pa za kazenski ukrep.«

26 Zbrana vojska je odgovorila, da je navodila dala centurionu Klementu, ki naj jih posreduje. Ta je začel z odpustom vojakov po šestnajstih letih in z nagradami po končani vojaški službi; dnevno plačilo naj znaša denarij na dan in veterani naj ne ostanejo pod vojaško zastavo. Ko se je v odgovor na to Druz skliceval na odločitev senata in očeta, so ga motili s kričanjem, češ: zakaj je prišel, če vojakom ne sme zvišati plač in jim ne olajšati naporov, skratka, če nima nobenega pooblastila, da bi storil kaj dobrega? Pri Herkulu, vsem je dovoljeno bičati in pobijati! Tiberij je imel že nekoč to navado, da je v Avgustovem imenu spodnašal želje legij; Druz posega po istih ukanah. Mar bodo k nam hodili samo mladoletni družinski sinovi? Je pa čista novost, da cesar samo koristi vojske prenaša na senat. Torej je treba ta isti senat vprašati za nasvet, kadar se napovedujejo smrtne kazni ali spopadi. So torej nagrade odvisne od vladarjev, o kaznih pa ne odloča nihče?

27 Naposled so zapustili tribuno in kakor jim je prišel nasproti kateri izmed pretorijanskih vojakov ali Cezarjevih prijateljev, so grozeče žugali, da bi dali povod za spor in začetek oboroženega spopada; najbolj pa so bili jezni na Gneja Lentula,<sup>442</sup> ker je veljalo, da on, ki je po letih in vojaškem slovesu prekašal vse ostale, podpira Druza in da kot prvi zavrača takšne sramotne izgrede vojske. Ko je nedolgo zatem odhajal s Cezarjem in se je sluteč nevarnost vračal v zimski tabor,

---

<sup>441</sup> Tj. Druza.

<sup>442</sup> Konzul leta 18 pr. Kr.

so ga obstopili vojaki in spraševali, kam je namenjen, k cesarju ali k senatu, da bi tudi tam nasprotoval koristim legij; hkrati so ga napadli in ga kamenjali. Že je bil ves okrvavljen od zadetka s kamnom in prepričan, da je to konec, ko je prihitela množica, ki je prišla z Druzom, in ga zaščitila.

28 Grozečo noč, v kateri je bilo pričakovati izbruh nasilja, je ublažilo naključje. Nenadoma so namreč opazili, da luna ob jasnem nebu medli. Vojaki, ki niso poznali vzroka, so to razumeli kot slabo znamenje trenutnega položaja in lunin mrk vzporejali s svojimi težavami, misleč, da bodo njihova prizadevanja rodila uspeh, če se boginji Luni povrneta sijaj in jasnost. Zato so ropotali z orožjem ter igrali na trombe in rogove;<sup>443</sup> ko je bila luna svetlejša, so se veselili, ko je postajala temnejša, so se žalostili; in ko so se dvignili oblaki ter jo zakrili pred njihovimi pogledi, ko so bili prepričani, da se je pogreznila v temo, so – ker so pač ljudje ob hujšem pretresu nagnjeni k praznoverju – tožili, da se jim obeta večno trpljenje in da bogovi zavračajo njihova dejanja. Cezar je bil mnenja, da je treba ta preobrat izrabiti in naključno nastale razmere preudarno izkoristiti, zato je ukazal, naj obhodijo šotore, ter dal poklicati centuriona Klementa in druge, ki so bili zaradi svojih dobrih lastnosti priljubljeni med vojaki. Ti so se pomešali med nočne straže, večje stražarske oddelke in stražarje pri taborskih vratih, jim vzbujali upanje in jih navdajali s strahom: »Kako dolgo bomo še oblegali cesarjevega sina? Kakšen bo izid spopadov? Bomo mar prisegli Perceniju in Vibulenu? Bosta mar Percenij in Vibulen dala vojakom plače in posestva veteranom? Končno, bosta mar namesto Neronov in Druzov prevzela vrhovno oblast nad rimskim narodom? Še več, pri krivdi smo bili zadnji; zakaj se ne bi prvi pokesali? Zahtevam, podanim v skupno korist, se ugoti le počasi; zasebno uslugo pa si prislužiš takoj in jo takoj prejmeš.« Takšna prigovarjanja so ganila vojake in jim zbudila medsebojna sumničenja; ločili so novinca od veterana in legijo od legije. Tedaj se je počasi vračala pripravljenost na pokorščino; zapustili so straže pri vratih in bojna znamenja, ki so jih ob začetku upora zbrali na enem kraju, odnesli nazaj na njihova mesta.

29 Ob svitu je Druz sklical skupščino in čeprav ni bil večš govornik, je s prirojenim dostojanstvom grajal pretekle dogodke ter hvalil trenutne razmere. Dejal je: »Z nasiljem in grožnjami se me ne da premagati; če pa bom videl, da ste se pripravljene pokoriti, če bom slišal vaše ponižne prošnje, bom pisal očetu, naj se pomiri in ugoti prošnjam legij.« Na njihovo prošnjo so k Tiberiju znova poslali istega Bleza, pa Lucija Apronija, rimskega viteza iz Druzovega spremstva, ter Justa Katonija, centuriona prvega reda. Tedaj so se kresala nasprotujoča si mnenja, saj

---

<sup>443</sup> S truščem so hoteli vraževerni vojaki odpoditi duhove, ki so hoteli »ukrasti« Luno.

so eni menili, da je treba počakati na poslance in medtem z blagim ravnanjem umiriti vojsko, drugi pa so bili mnenja, da je treba poseči po ostrejših ukrepih, češ: »Pri navadni vojski ni srednje poti; če se ne boji, potem zbuja strah, če pa se zboji, jo lahko brez skrbi preziraš; in dokler jo navdaja praznoverje, ji mora vojskovodja viliti strah s tem, da odstrani pobudnike upora.« Druz se je nagibal k ostrejšim ukrepom; dal je poklicati Vibulena in Percenija ter ju ukazal usmrtiti. Večina avtorjev poroča, da sta bila zakopana v poveljniškem šotoru, drugi pa navajajo, da so njuni trupli odvrgli izven obzidja v svarilo.

30 Nato so poiskali kolovodje upora; tiste, ki so se potikali zunaj tabora, so pobili centurioni ali vojaki pretorijanskih kohort, druge pa so v dokaz svoje zvestobe izročili sami manipli. Vojake je vse bolj skrbela prezgodnja zima, saj je kar naprej močno deževalo, tako da niso mogli iz šotorov in se zbirati, pa tudi bojna znamenja, ki sta jih trgala veter in dež, so le stežka varovali. Ostal je tudi strah pred božjo jezo: zvezde niso zaman bledele v nasprotovanje brezbožnežem in neurja se niso zaman zgrinjala nadnje. Po njihovem mnenju je ni bilo druge rešitve pred nesrečo kot ta, da zapustijo zlonosni in omadeževani tabor, se s spravno daritvijo očistijo greha in se vrnejo vsak v svoje prezimovališče. Najprej se je vrnila osma legija, nato petnajsta; vojaki devete legije so vpili, da je treba počakati na Tiberijevo pismo, vendar so po odhodu drugih ostali sami in so prostovoljno prehiteli grozečo nujo. Druz ni počakal na vrnitev odposlancev, ampak se je vrnil v Rim, saj so bile trenutne razmere dovolj umirjene.

### **Tiberijeva smrt**

50 Tiberij je že telesno slabel, že so ga zapuščale moči, pretvarjal pa se je še kar naprej; še vedno je bil enako duševno neomajen, v svojih besedah in pogledu je bil zbran in z občasno hlinjeno prijaznostjo je skušal prikriti še tako očitno pešanje. Večkrat se je selil in se naposled ustalil pri rtu Mizenu<sup>444</sup> v vili, katere lastnik je bil nekoč Lucij Lukul.<sup>445</sup> Tam pa se je takole razvedelo, da se bliža smrti. Bil je znamenit zdravnik, po imenu Harikles, ki sicer ni redno skrbel za cesarjevo zdravje, mu je pa pogosto svetoval. Kakor da odhaja po svojih opravkih in kot v navidezen izkaz spoštovanja, je cesarja prijel za roko in mu otipal utrip. Tiberiju to ni ušlo, kajti nemara iz užaljenosti ali pa toliko bolj tlačeč svojo jezo je ukazal, naj se pojedina spet začne in pri mizi je ostal dlje kot ponavadi, kakor da izkazuje spoštovanje

---

<sup>444</sup> Rt in mesto v Kampaniji ob Bajskem zalivu.

<sup>445</sup> Lucij Lukul (114–57), Sulov vojskovodja, zmagovalec nad pontskim kraljem Mitridatom, rimskih državnik, literarni mecen in tudi literat, znan po svojem bogastvu in razkošnem življenjskem slogu.

prijatelju ob odhodu. Kljub temu pa je Harikles Makronu<sup>446</sup> zagotovil, da mu dih peša in da ne bo živel dlje kot dva dni. Vse to se je v pogovorih razneslo med navzočimi in hitro so poslali sporočila legatom in vojskam. Šestnajstega marca mu je zastal dih in mislili so, da je umrl. Že je prihajal Gaj Cezar<sup>447</sup> v spremstvu množice voščilcev prevzet vrhovno oblast, ko so nenadoma prinesli novico, da se Tiberiju vrača govor in vid in da kliče služabnike, naj mu prinesejo hrano, da se okreпча. Vse je navdal strah, nekateri so se razpršili na vse strani, vsak je hlinil pobitost ali nevednost; Cezar je bil povsem pogreznjen v molk in je namesto upanja na največ pričakoval najhujše. Makro pa je brez strahu ukazal, naj na starca zmečejo kup odej in ga zadušijo ter odidejo iz veže. Tako je Tiberij končal v oseminsedemdesetem letu življenja.

51 Njegov oče je bil Nero<sup>448</sup> in je po obeh straneh izviral iz rodu Klavdijcev, čeprav je njegova mati s posvojitvami prešla v rodbino Livijcev in kmalu v rodbino Julijcev. Že od zgodnjega otroštva je bila njegova usoda negotova, kajti svojemu proskribiranemu očetu je sledil v izgnanstvo; in ko je kot pastorek vstopil v Avgustovo hišo, se je spopadel s številnimi tekmeci, dokler so bili na svojem višku Marcel, Agripa in nato Cezarja, Gaj in Lucij. Celo njegov brat Druz<sup>449</sup> je bil bolj priljubljen med ljudstvom. Toda v največji nevarnosti se je znašel, ko se je oženil z Julijo,<sup>450</sup> ko je moral prenašati nečistovanje soproge ali pa se ji umakniti s poti; in ko se je vrnil z Rodosa, je dvanajst let vladal v cesarjevi hiši, ki je bila brez otrok, nato pa je približno triindvajset let kot neomejeni vladar vladal rimski državi. Tudi njegov značaj se je sčasoma spreminjal. Dokler je bil zasebnik ali vojskovodja pod Avgustovim poveljstvom, je njegovo življenje slovelo kot neoporečno; dokler sta še živela Germanik in Druz, je bil zelo zadržan in zvit v hlinjenju vrlin; dokler je še živela njegova mati, je bil mešanica dobrega in zlega; dokler je ljubil in se bal Sejana, je bil odurno krut in prikrit pohotnež. Naposled pa se je prepustil zločinom in sramotnim dejanjem, potem ko se ni več ničesar bal ali se sramoval in se je povsem vdal svojim nagnjenjem.

---

<sup>446</sup> Nevij Setorij Makro, Sejanov naslednik kot načelnik pretorijanske garde, Tiberijev ljubljenc.

<sup>447</sup> Tj. Kaligula.

<sup>448</sup> Tiberij je bil sin Tiberija Klavdija Nerona in Livije, ki se je kasneje poročila s cesarjem Avgustom.

<sup>449</sup> Nero Klavdij Druz (Starejši), Tiberijev brat, uspešen vojskovodja (pohodi v Germanijo); po smrti je dobil vzdevek »Germanik«.

<sup>450</sup> Hči cesarja Avgusta, poročena najprej z njegovim nečakom Marcelom, v drugo z Agripo (pet otrok) in v tretje s Tiberijem, znana prešuštnica; leta 2 pr. Kr. je oče izgnal na otok Pandatarijo.

## VELEJ PATERKUL

Gaj Velej Paterkul (*Caius Velleius Paterculus*) je bil rojen okoli 20 pr. Kr. v Kapui, v družini rimskih viteзов, kjer je večina moških napravila vojaško kariero. Tako je bil njegov ded po očetovi strani, Gaj Velej, *praefectus fabrum* (nadzorni inženir) Pompeja (Velikega), Bruta in Tiberijevega očeta Tiberija Klavdija Nerona (*Hist. Rom.* 2,76,1), Velej Paterkul sam pa je bil na prelomu 1. stoletja pr. in po Kr. vojaški tribun (tribuni, bilo jih je šest, so bili najbolj izkušeni oficirji v poveljniškem kadru rimske legije). Udeležil se je odprave Avgustovega posinovljenca Gaja Cezarja na vzhod; kot član njegovega spremstva je bil priča srečanja s partskim kraljem (2,101). Postal je poveljnik konjenice (*praefectus equitum*), med letoma 4 in 12 po Kr. pa je bil pod Tiberijem legijski poveljnik v Germaniji, Panoniji in Dalmaciji (2,104,3; 2,111,3–4). Leta 6 se je za krajši čas vrnil v Rim in bil imenovan za kvestorja, leta 12 sta se z bratom Magijem Celerjem Velejanom, ki je bil prav tako udeležen v vojni v Dalmaciji, udeležila Tiberijevega ilirskega triumfa (2,121,3). Leta 15 sta oba postala pretorja (2,124,4). Velejeva sinova sta bila domnevno nadomestna konzula v letih 60 in 61.

Leta 29 je Velej Paterkul v nekaj mesecih napisal kratko zgodovinsko delo, ki naj bi bilo preddelo za obsežnejšo zgodovino dobe od Cezarja do Velejeve sodobnosti, ki pa je ni nikoli napisal (npr. 2,48,5; 2,114,4). Manjše delo z naslovom *Rimska zgodovina* (*Historia Romana*) obsega dve knjigi in je posvečeno konzulu leta 30, Marku Viniciju, sinu Velejevega vojaškega predstojnika. V njem je Velej Paterkul popisal celotno rimsko zgodovino od razrušitve Troje do Vinicijevega konzulata. Začetek pripovedi je zelo zgoščen in zgodnja obdobja rimske zgodovine so popisana zelo na kratko, šele z letom 49 pr. Kr. postane njegova pripoved izčrpnjša. Začne torej z grško mitologijo in dolgo rimsko zgodovino do obdobja malo pred svojim časom opiše zelo na kratko, v čemer je podoben Korneliju Nepotu in Floru, avtorjema zgodovinskih izvlečkov. Skoraj četrtino vsega Velejevega dela pa obsega pripoved o Tiberiju, v kateri je predstavljeno njegovo življenje in delovanje (2,94–131). Celotna Velejeva zgodovina je zelo biografsko in avtobiografsko obarvana, vendar je v njej najti tudi več zanimivih ekskurzov, tako npr. o rimskih kolonijah (1,14 ss.), provincah (2,38 ss.), kulturnozgodovinskih dogajanjih in celo literarnozgodovinskih problemih. Večina prve knjige je izgubljena, druga se začneja z uničenjem Kartagine

leta 146 pr. Kr., kar je Velej, podobno kot Salustij, smatral za odločilno prelomnico v rimski zgodovini.

Velej Paterkul ni imel namena napisati kronike, temveč rimsko zgodovino, v kateri je želel posebej poudariti zgodovinski razvoj, ki je dosegel svoj vrh v monarhiji. Za svoje večje delo je nedvomno prebral več zgodovinskih del, da bi si lahko ustvaril svojo lastno sodbo o dogodkih, vendar mu pri ocenjevanju njegovega dela moderni interpreti odrekajo samostojno presojo in izvirnost. Njegov zgodovinski oris vsebuje vrsto predvsem kronoloških napak, mestoma celo potvarjanje zgodovinskih dejstev. Kot vire je uporabljal *Kroniko* Kornelija Nepota (*Chronica*) in njegovo delo *O slavnih možeh* (*De viris illustribus*), pa tudi Salustija in Livija. Stilno je nanj vplival predvsem Ciceron, ki ga je Velej morda tudi zavestno posnemal. Na njegovo pisanje, ki je zavzeto in slikovito, polno raznih retoričnih učinkov, pa tudi obrabljenih izrekov, je vplivala tudi sodobna retorika, vendar žal do te meje, da je njegovo besedilo mestoma po nepotrebnem zapleteno zaradi raznih izumetničenih stavčnih figur. Pri opisovanju sodobnosti se je opiral predvsem na vse, kar je sam doživel, zato je pogosto zelo na kratko opisal tudi zelo pomembne dogodke, pri katerih sam ni bil udeležen, nekatere pa je celo izpustil. Od 2,94 dalje je v središču Velejeve pripovedi Tiberij, bodisi kot vojskovodja bodisi kot cesar, katerega dosežke in dejanja Velej prekomerno hvali na račun vseh drugih, celo Avgusta.

Zanimivo je, da je pri svoji osredotočenosti na Tiberija celemu Avgustovemu principatu, ki je vsestransko pomenil odločilno prelomnico v rimski zgodovini, namenil le malo prostora (2,59–112), in vendar je bila to doba, v kateri so bile poleg vojn proti zunanjemu sovražniku (npr. Oktavijanove ilirske vojne) predvsem zmagovito končane bratomorne državljanske vojne, ki so pokopale republiko in pripeljale rimsko državo na rob propada. Umor Cezarja je predstavljal pomembno cezuro in največ pripovedi je Velej posvetil Oktavijanovemu obračunu z Brutom in Kasijem, nato s Sekstom Pompejem in nazadnje z Antonijem. Za časa celega Avgustovega principata za Veleja niso pomembna notranjepolitična dogajanja kot npr. številne reforme in veličastna pozidava Rima in drugih mest, temveč predvsem vojne proti zunanjim sovražnikom, v katerih se je proslavil Tiberij. Avgust sam je bil torej v senci dogajanja celo tudi v času svojega principata. Vendar ga je Velej vseskozi prikazoval v dobri luči na račun vseh njegovih antagonistov, kajti bil je utemeljitelj principata, ki ga je po smrti predal Tiberiju. S stališča Velejevega koncepta zgodovinopisja



je torej razumljivo, da so republikanci vsi po vrsti prikazani negativno. Nasploh je zanj značilno črno-belo prikazovanje zgodovinskih dogodkov. Očitno je torej, da je povzdignil Tiberija nad vse druge in mestoma tudi na račun zgodovinske resnice; značilno je, da tudi težav in zapletov v zvezi s Tiberijevim nasledstvom pretežno ne omenja, pač pa poudarja težke razmere v imperiju, ko je bil Tiberij na Rodosu, kamor se je zaradi napetih političnih razmer v Rimu umaknil po lastni odločitvi. Vseeno pa se zdi, glede na dognanja novejših študij o Veleju, da so bila nekdanja zelo negativna mnenja o njegovi *Zgodovini* (kot npr. Ronalda Symea) pretirana; njegovo delo je v veliki meri produkt tedanje dobe. V začetnem obdobju monarhije je namreč pričakovati, da bo vladarjeva oseba v ospredju; Velej je pisal pod Tiberijem in je bil osredotočen predvsem na zunanjepolitične dogodke, Tiberij pa je imel velike zasluge za vojaške uspehe že za vlade Avgusta. Bil je nedvomno ena najpomembnejših osebnosti svojega časa.

Velej Paterkul je edini sodobni zgodovinar Tiberijevega principata in glede na sicer zelo negativno zgodovinsko podobo Tiberija, ki so nam jo ohranili poznejši zgodovinarji (npr. Tacit in Svetonij), lahko njegovo delo vsaj deloma služi kot protiutež in omogoči bolj objektivno presojo. Res je namreč, da je napisano v panegiričnem tonu, vendar kljub vsemu v veliki meri predstavlja sočasno uradno verzijo dogodkov. Pomemben je predvsem pri popisovanju vojaških pohodov, ki se jih je sam udeležil, npr. proti Marobodu in Arminiju, ter vojn v Panoniji in Dalmaciji.

Je predstavnik nižjega sloja senatorjev, ki so izšli iz vrst rimskih vitezov. To je bil višji srednji sloj vladarju zvestih vojaških poveljnikov in civilnih višjih uradnikov, ki so znali ceniti mir, red in varnost, ki jim jo je nudil rimski imperij. S teh pozicij je Velej presojal tok zgodovinskih dogodkov in zato je razumljivo, da se je vedno postavil na stran institucij, ki so zagotavljale red, tako npr. senata in plemstva, proti silam, ki so ga rušile, kot npr. brata Grakha, Marij in Antonij. Svoje zgodovinsko delo je celo končal z molitvijo za ohranitev imperija in cesarja. Velej je bil, podobno kot Salustij in Tacit, senator, kar mu je avtomatično dopuščalo dostop do virov, ki drugim niso bili dostopni; veliko je potoval in marsikaj, kar opisuje, je sam doživel. Oboje je pomembna kvaliteta zgodovinarja in odlikuje tudi veliko dobrih grških zgodovin. Kljub temu da je imel nedvomno najboljše predispozicije za dobrega zgodovinarja in je avtor digresij o pomembnih administrativnih in literarnih temah, o katerih bi sicer malo vedeli, je njegova vrednost vendarle predvsem ta, da je edini latinsko pišočič rimski zgodovinar, katerega delo se nam je ohranilo iz časa med Livijem in Tacitom.

Na poznejše generacije Velejevo delo ni napravilo posebnega vtisa in se je ohranilo le na enem rokopisu, ki se je pozneje celo izgubil, vendar je besedilo pred tem v Baslu leta 1520 izdal v *editio princeps* Beatus Rhenanus.

M. Š. K.

**Literatura:** Cowan (ur.) 2011, Elefante 1997, Hellegouarc'h 1982, Schmitzer 2000, Woodman 1977, Woodman 1983.

## RIMSKA ZGODOVINA<sup>451</sup>

1,1 ... [Epej] je ustanovil Metapont, potem ko ga je nevihta odtrgala od svojega poveljnika Nestorja.<sup>452</sup> Tevker, ki se mu je oče Telamon odrekel zaradi medlosti pri maščevanju krivice storjene bratu, se je izkrcal na Cipru in ustanovil Salamino, ki jo je poimenoval po svoji domovini.<sup>453</sup> Pir,<sup>454</sup> Ahilov sin, je zasedel Epir, Fidip<sup>455</sup> Efiro v Tesprotiji.

Agamemnom, kralj kraljev, ki ga je nevihta vrgla na otok Kreto, je tam dal postaviti tri mesta. Prvi dve, Mikene in Tegejo, je poimenoval po mestih v domovini, drugo, Pergamon, pa v spomin na zmago. Sam je bil kmalu nato napaden

---

<sup>451</sup> Prevod in opombe J. Žmavc.

<sup>452</sup> Ohranjeno delo ima na začetku razmeroma veliko vrzel, saj manjkajo naslov, posvetilo Marku Viniciju in vsaj stran ali dve besedila, ki se nanaša na dogodke po padcu Troje. Tudi subjekt v začetnem stavku je izgubljen in ime *Epeus* je vstavil J. Lipsius. Gre za mitičnega junaka, izdelovalca trojanskega konja. Da Paterkul tukaj misli prav na Epeja, gre sklepati iz omembe kasnejšega rimskega zgodovinarja Marka Junija Justina (2. ali 3. stol po Kr.), *Epitome Historiarum Philippicarum*, XX.2.2: »Metapontinci v svetišču Minerve razkazujejo tudi železno orodje, s katerim je Epej, njihov začetnik, izdelal trojanskega konja.« (Prevod J. Žmavc.)

<sup>453</sup> Tevker (oz. Trojanec, ker je bila njegova mati hči trojanskega kralja Laomedonta) je bil v grški mitologiji sin Telamona, kralja otoka Salamina in najboljši lokostrelec med Grki. Njegov brat je bil Ajant Veliki (tudi Telamonijec), ki je bil pred Trojo poveljnik Salamincev in je v Homerjevi *Iliadi* predstavljen kot silovit in trmast junak. Po Ahilovi smrti sta se z Odisejem sprla za junakovo orožje, in ker ga je dobil Odisej, se je Ajantu omračil um: poklal je čredo ovac, misleč, da pobija bojvne. Ko se je zavedel, je bil predmet vsesplošnega posmeha in osramočen se je vrgel na meč.

<sup>454</sup> *Pyrrhos* je »rdečelasi«, drugo ime za Neoptolema, Ahilovega in Deidamejinega sina, grškega bojvne, ki je ubil trojanskega kralja Priama. Epirski kralji so trdili, da je bil njihov prednik.

<sup>455</sup> Eden od manj pomembnih poveljnikov pred Trojo. Homer v *Iliadi* (B 677) pravi, da je prihajal z otokov Kalidne (ob obali Karije).

in umorjen. Hudodelstvo sta zagrešila bratranec Ajgist, ki ga je mučilo sovraštvo zaradi dedovanja, in Agamemnonova zločinska žena.<sup>456</sup>

Ajgist se je polastil kraljestva za sedem let. Njega in mater je ubil Orest skupaj s sestro Elektro, ki je bila pri vseh načrtih njegova zaveznica in v pogumu enaka moškemu. Očitno je bilo, da so bogovi odobrvali Orestovo dejanje zaradi dolžine njegovega življenja in uspešnega vladanja, saj je živel devetdeset let in vladal sedemdeset let. Odločno se je maščeval celo nad Pirom, Ahilovim sinom; ker je preprečil njegovo poroko z nevesto Hermiono, hčerko Menelaja in Helene, ga je umoril v Delfih.

Ko sta v teh časih brata Lidus in Tirenus vladala v Lidiji, ju je jalovost pridelkov prisilila, da sta žrebala, kateri naj se z delom ljudstva umakne iz domovine. Žreb je zadel Tirena: priplul je v Italijo in kraju, prebivalcem ter morju dal znamenito in trajno ime po sebi.<sup>457</sup>

Po Orestovi smrti sta tri leta vladala njegova sinova Pentilos in Tisamenos.

2,41 Nato je sledil konzulat<sup>458</sup> Gaja Cezarja,<sup>459</sup> ki pisca drži za roko in ga kljub naglici sili, da se pomudi pri njem. Izviral je iz znamenite družine Julijcev in je svoj rod izvajal od Anhiza in Venere,<sup>460</sup> kar so poznali vsi preučevalci davnine. Med vsemi državljani se je odlikoval po izjemno lepi zunanosti, zelo bistrem in živahnem duhu, čezmerni darežljivosti in po tem, da je v pogumu presegal tako človeško naravo kakor tudi človekova prepričanja o pogumu. Po velikosti zamisli, hitrosti vojskovanja in po prenašanju nevarnosti je bil zelo podoben slavnemu Aleksandru Velikemu, a le takrat, kadar ta ni bil pijan in togoten; skratka, Cezarju sta hrana in spanec vedno služila le za preživetje in ne za užitek. Z Gajem Marijem<sup>461</sup> je bil v krvnem sorodstvu; bil je tudi Cinov<sup>462</sup> zet, katerega hčer bi lahko brez strahu

---

<sup>456</sup> Sc. Klitemnestra.

<sup>457</sup> To so: Tirenija, Tirenci in Tirensko morje. Po Herodotu naj bi bil kralj Tirenus začetnik Etruščanov.

<sup>458</sup> Leta 59 pr. Kr.

<sup>459</sup> Gaius Iulius Caesar, rimski vojskovodja, državnik in diktator, rojen 12. julija 100 pr. Kr., umorjen 15. marca 44. pr. Kr., sin Gaja Cezarja in Avrelije.

<sup>460</sup> Gre za znamenito izvajanje porekla: Trojanec Anhiz in boginja ljubezni Venera sta imela sina Eneja, ta pa je imel z ženo Kreuzo sina Jula Askanija. Jul Askanij, ustanovitelj Albe Longe, je bil začetnik ene najstarejših rimskih rodbin (i. e. *gens Iulia*), kamor je spadala tudi patricijska družina, katere priimek je bil Caesar.

<sup>461</sup> Njegova teta Julija (očetova sestra) je bila Marijeva žena.

<sup>462</sup> *Lucius Cornelius Cinna* je dal leta 83 pr. Kr. Cezarju za ženo svojo hčer Kornelijo. Bil je konzul in Sulov nasprotnik. Ko je Sula po zmagi nad Marijem in

prisilil v ločitev, ker se je Mark Pizon,<sup>463</sup> mož konzulske časti, ločil od Anije, ki je bila prej Cinova žena, da bi si pridobil Sulovo<sup>464</sup> naklonjenost. Cezar je imel okrog osemnajst let v času, ko se je Sula polastil oblasti; ko so ga iskali zaradi usmrtitve, bolj Sulovi pristaši in strankarski privrženci kot Sula sam, je ponoči pobegnil iz mesta preoblečen v opravo, ki je zakrivala njegov stan. Ko so ga pozneje, še vedno mladeniča, zajeli morski roparji,<sup>465</sup> se je ves čas svojega pripora pri njih vedel tako, da so se ga bali in ga hkrati spoštovali.

2,44 Ko je bil torej konzul, je prišlo med njim, Gnejem Pompejem in Markom Krasom do zveze za dosego oblasti,<sup>466</sup> ki je bila pogubna tako za Rim kot za svet in v različnih časovnih obdobjih nič manj za vsakega od njih samih. Pompejev razlog za sprejetje te odločitve je bil, da bi bila pod Cezarjem konzulom končno potrjena njegova dejanja v čezmorskih provincah,<sup>467</sup> ki so jim – kot sem že prej omenil – mnogi nasprotovali;<sup>468</sup> Cezar si je zanjo prizadeval, ker je uvidel, da bo povečal svojo slavo, če se umakne Pompejevi, in da bo okrepil svojo moč, če preusmeri nanj sovraštvo zaradi skupnega političnega vpliva; Kras pa je upal, da bo s pomočjo Pompejevega ugleda in Cezarjeve moči pridobil prvenstvo v državi, ki ga prej sam ni mogel doseči. Med Cezarjem in Pompejem je bilo s poroko sklenjeno celo sorodstvo, saj je Gnej Veliki vzel za ženo Cezarjevo hčer Julijo.

V obdobju tega konzulata je Cezar s Pompejevo podporo izglasoval zakon, po katerem je bilo državno zemljišče v Kampaniji dodeljeno plebejcem. Tako se je tja naselilo okrog dvajset tisoč državljanov in Kapua je po približno 152-tih letih

---

Cinom odpravil vse njune uredbe, so te zadele tudi Cezarja (Vell. 2.43.), a ker je bil Cezar patricijskega rodu, ga ni ubil.

<sup>463</sup> *Marcus Pupius Piso Frugi (Calpurnianus)* je bil posvojenec senatorja Marka Pupija in v mladih letih obetaven govornik ter Ciceronov prijatelj (kasneje njegov nasprotnik). Poročil se je z Cinovo vdovo in se ločil od nje, ker je prestopil na Sulovo stran.

<sup>464</sup> *Lucius Cornelius Sulla Felix* (183–78 pr. Kr.), rimski vojskovodja in vodja optimatov proti Marijevim popularom v državljanski vojni (88–82 pr. Kr.), znan po svojem krutem načinu vladanja.

<sup>465</sup> Svetonij (*Div. Iulius*, 4) povezuje dogodek s Cezarjevim potovanjem na otok Rodos leta 76 pr. Kr., kamor je odšel na študij retorike k retorju Molonu. Plutarh (*Caes.*) pa dogodek s pirati postavlja v zgodnejše obdobje, v leto 81/80 pr. Kr. in ga povezuje z obiskom Bitinije.

<sup>466</sup> To je bil prvi triumvirat leta 60 pr. Kr., za katerega je bolj verjetno, da je nastal med konzulskimi volitvami in ne ko je Cezar že bil izvoljen za konzula.

<sup>467</sup> Ko se je Pompej vrnil iz Azije (l. 62 pr. Kr.), je senat odklonil priznanje njegovih vzhodnih kolonij in ni hotel razdeliti zemlje njegovim vojakom, češ da je treba podrobno preiskati njegova dejanja v Aziji.

<sup>468</sup> Vell. 2.40.5.

ponovno dobila mestne pravice, potem ko je bila v punski vojni spremenjena v podeželsko mesto.<sup>469</sup> Cezarjev sodelavec Bibul, ki si je bolj želel, kot je lahko ovi-  
ral njegova dejanja, se je za večji del leta zaprl v svojo hišo.<sup>470</sup> In ko je s tem hotel  
okrepiti sovražstvo do svojega sodelavca, je tako okreplil le njegovo moč. Takrat  
so bile Cezarju za pet let dodeljene galske province.

### **Konec državljskih vojn pod Oktavijanom, poznejšim cesarjem Avgustom**

2,58 V letu, ko so izvršili tisto zločinsko dejanje, sta bila Brut in Kasij pretorja, Decim Brut pa je bil določen za konzula.<sup>471</sup> Ti so skupaj z množico zarotnikov in v spremstvu čete gladiatorjev, ki so pripadali Decimu Brutu, zavzeli Kapitol. Tedaj je konzul Antonij<sup>472</sup> sklical senat. Kasij je menil, da bi morali umoriti tudi njega in uničiti Cezarjevo oporoko, toda Brut mu je nasprotoval, rekoč, da državljsani ne smejo več zahtevati nikogaršnje krvi razen tiranove – da je namreč Cezarja tako imenoval, je bilo v prid njegovemu dejanju. Toda Dolabela<sup>473</sup>, ki ga je Cezar določil za konzula, ker ga je nameraval postaviti na svoje mesto, si je že prisvojil

<sup>469</sup> V drugi punski vojni je po porazu Rimljanov pri Kanah leta 216 pr. Kr. mesto Kapua (znano tudi po razkošnem in mehkužnem življenju prebivalcev) prestopilo na stran Kartažanov, toda Rimljani so mesto leta 211 pr. Kr. ponovno osvojili in ga hudo kaznovali: vodilni meščani so bili obglavljeni, drugi izgnani, ozemlje pa je postalo last rimske države, ki ga je upravljal *praetor urbanus*, in je bilo brez mestnih pravic.

<sup>470</sup> *Marcus Calpurnius Bibulus*, Cezarjev sodelavec kot edil, pretor in nazadnje kot konzul 59 pr. Kr. Po neuspešnem poskusu, da bi preprečil Cezarjeve agrarne zakone, se je do konca leta zaprl v svojo hišo, zato so govorili o konzulatu »Julija in Cezarja« namesto Cezarja in Bibula.

<sup>471</sup> *Marcus Iunius Brutus* (okoli 85–42 pr. Kr., vodilni med Cezarjevimi morilci, goreč republikanec, pri Filipih po porazu storil samomor); *Gaius Cassius Longinus* (Brutov prijatelj in eden glavnih zarotnikov proti Cezarju; v prvi bitki pri Filipih leta 42 pr. Kr. je bil njegov tabor zavzet, zato je svojemu sužnju ukazal, naj ga ubije); *Decimus Iunius Brutus* (v daljnem sorodstvu z Markom Junijem Brutom, Cezar mu je tako zaupal, da mu je dovolil, da ga na dan umora spremlja v senat. Po njegovem umoru se je umaknil v Cisalpinsko Galijo, ko je skušal preiti v Makedonijo je bil izdan in umorjen).

<sup>472</sup> *Marcus Antonius* (82–30 pr. Kr.); znameniti državnik in vojskovodja; leta 44 pr. Kr. konzul skupaj z umorjenim Cezarjem.

<sup>473</sup> *Publius Cornelius Dolabella* (okoli 80–43 pr. Kr.), mož Ciceronove hčere Tulije, razuzdan in z dolgovi obremenjen velikaš, Cezarjev odposlanec med državljsansko vojno in njegov nadomestni konzul. Po Cezarjevem umoru prestopi k republikancem, nato se znova spreobrne. Ko ga je v Siriji premagal republikanec Kasij, je naredil samomor.

butare<sup>474</sup> in konzulska znamenja. Antonij, kot da je zaščitnik miru, je na Kapitol za talca poslal svoja sinova<sup>475</sup> in tako dal Cezarjevimi morilcem zagotovilo, da lahko brez nevarnosti pridejo dol. In ko je Ciceron navedel primer znamenitega odloka Atencev o oprostitvi preteklih dogodkov 476, je bil ta s sklepom senatorjev sprejet.

2,59 Nato so odprli Cezarjevo oporoko, v kateri je posvojil Gaja Oktavija,<sup>477</sup> vnuka svoje sestre Julije. Nekaj malega je treba povedati o njegovem izvoru, čeprav s poročilom prehitavamo. Njegov oče, Gaj Oktavij, je bil potomec zelo ugledne viteške družine ter dostojanstven, brezgrajen, pošten in bogat mož, kljub temu da ni izhajal iz patricijske družine. Ko je bil med plemenitimi kandidati z največ glasovi izvoljen za pretorja,<sup>478</sup> mu je ugleden položaj prinesel poroko z Julijino hčerko Atijo.<sup>479</sup> Po tej častni službi je bil z žrebom določen za upravitelja Makedonije, kjer so ga imenovali za vrhovnega poveljnika. Ko se je umaknil, da bi se potegoval za konzulat, je umrl in zapustil mladoletnega sina.<sup>480</sup> Dečka, ki so ga vzgajali v hiši očima Filipa,<sup>481</sup> je njegov prastric Gaj Cezar imel rad kot lastnega sina; pri osemnajstih letih se mu je Oktavij pridružil na vojnem pohodu v Hispaniji, kjer je pozneje postal njegov spremljevalec in Cezar mu je dovolil, da je uporabljal le njegovo počivališče, da se je vozil le na njegovem vozu in ga je odlikoval s častjo

---

<sup>474</sup> Lat. *fascēs*, tj. svežnji šibja, povezani z rdečimi jermeni, ki so jih na ramah nosili liktorji pred pomembnimi rim. državnimi uradniki (magistrati) kot simbol njihove moči. V času kraljev je bila v vsakem svežnju sekira (i. e. *fascēs et securēs*), ki je simbolizirala kraljevo pravico do bičanja in usmrtitve, od zgodnje republike naprej pa so bile v Rimu sekire dovoljene samo za diktatorje oz. za druge državne uradnike, kadar so bili zunaj Rima in na čelu vojske.

<sup>475</sup> *Marcus Antonius Antillus* in *Iullus Antonius*, oba sta iz zakona s Fulvijo, ki je imela pomembno vlogo v političnih bojih po Cezarjevi smrti. Nekateri komentarji navajajo le enega sina in pravijo, da Paterkul na tem mestu rabi t. i. retorični plural.

<sup>476</sup> To je bilo v času tridesetih tiranov (l. 403 pr. Kr.) v Atenah, ko je bila s Trazibulom ponovno uvedena demokratija. Amnestija je bila del spravnega dogovora med oligarhi in Trazibulom, do katerega je prišlo s posredovanjem špartanskega kralja Pavzanija.

<sup>477</sup> Ime Oktavijan (sc. *Gaius Iulius Caesar Octavianus*) je prevzel ob posvojitvi.

<sup>478</sup> Sc. kot *homo novus* (l. 61 pr. Kr.); Ciceron ga je zelo spoštoval.

<sup>479</sup> Atijin oče je bil *Marcus Atius Balbus*, potomec ugledne senatorske družine iz Aricija.

<sup>480</sup> Dobesedno »v togi obrobjeni s škrlatom«; *toga praetextata* je bila namreč oblačilo nekaterih svečnikov in državnih uradnikov, a tudi svobodnih sinov do njihovega 17. leta, ko so postali polnoletni in so dobili moško belo togo (sc. *toga virilis*).

<sup>481</sup> *Lucius Marcius Philippus*, drugi mož Atije in Oktavijanov očim.

vrhovnega svečenika, čeprav je bil še deček. Ko pa se je končala državljanska vojna, ga je poslal na študij v Apolonijo,<sup>482</sup> da bi se izjemno nadarjen mladenič izobrazil v svobodnih umetnostih in da bi ga lahko imel za vojnega tovariša, najprej v vojni z Geti in nato še v vojni s Parti. Brž ko je izvedel za stričevo smrt, dasi so mu centurioni iz sosednjih legij takoj ponudili svojo pomoč in pomoč svojih vojakov in sta mu Salvidijen in Agripa<sup>483</sup> svetovala, naj je ne zavrne, je Oktavij v želji, da bi prišel v Rim, tako hitel, da je že v Brundiziju izvedel o razlogih za uboj in določbah v oporoki. Ko se je bližal Rimu, mu je prišla nasproti nepregledna množica prijateljev in ko je vstopal v mesto, je bilo videti nad njegovo glavo ukrivljeno in enakomerno zaokroženo sončno kroglo v barvi mavrice, ki je bila posajena kot krona na glavo kmalu tako pomembnega moža.<sup>484</sup> [...]

2.87 Naslednje leto je Oktavijan zasledoval kraljico in Antonija v Aleksandrijo ter zaključil državljanske vojne. Antonij je brez obotavljanja storil samomor, tako da se je s smrtjo odkupil za mnoge obtožbe o brezdelnosti. Kleopatra pa je prevarala stražarje in si dala prinesti kačo; z njenim strupenim ugrizom si je brez ženske boječnosti vzela življenje. Tako Oktavijanovi usodi kakor tudi njegovi blagosti je ustrezalo, da nikogar od tistih, ki so se z orožjem dvignili proti njemu, ni usmrtil ali ukazal usmrtiti. Decima Bruta je pogubila Antonijeva krutost. Tudi Seksta Pompeja,<sup>485</sup> ki ga je sicer premagal Oktavijan, je isti Antonij oropal življenja, čeprav mu je celo obljubil, da bo smel ohraniti dostojanstvene časti. Brut in Kasij sta šla v smrt prostovoljno, še preden sta izkusila značaj zmagovalcev. Kakšen je bil Antonijev in Kleopatrin konec, smo že povedali. Kanidij je umrl bolj strahopetno kot bi bilo to

---

<sup>482</sup> Mišljena je Apolonija v Iliriku, ki je bila Cezarjevo oporišče za vojaške pohode nad Dirahij. V letih 44–45 pr. Kr. je tam zbral vojsko, da bi jo imel na razpolago za vojaške operacije na vzhodu.

<sup>483</sup> *Quintus (Salvius?) Salvidienus Rufus* (rimski poveljnik, ki je doživel hiter vzpon in padec ter prvi po Pompeju in Oktavijanu, ki je bil določen za konzula, čeprav je bil viteškega rodu; sprva Oktavijanov pristaš, nato pa ga je le-ta obtožil zarotništva z Antonijem in senat ga je proglasil za državnega sovražnika); *Marcus Vipsanius Agrippa* (64–12 pr. Kr., dosmrtni Oktavijanov prijatelj in privrženec ter pomemben vojaški poveljnik in državnik – v Rimu je dal zgraditi Panteon, prvo veliko javno kopalnišče, obnoviti je dal vodovod in kanalizacijo).

<sup>484</sup> V rokopisu je mesto nejasno, a smisel lahko razberemo iz Senekove omembe.

<sup>485</sup> *Sextus Pompeius* (okoli 67–36 pr. Kr.) mlajši sin Pompeja Velikega (sc. *Gnaeus Pompeius Magnus* – glej poglavje), ki je življenje posvetil boju za očetove cilje na strani republikancev in proti Cezarjevim privržencem. Leta 36 pr. Kr. je bil poražen in ujet; usmrtil ga je eden od Antonijevih poveljnikov, kateremu je bil sam nekoč prizanesel.

primerno za njegovo izjavo, ki jo je neprestano uporabljal.<sup>486</sup> Kakor je bil prvi Trebonij, tako je zadnji med Cezarjevimi morilci plačal kazen s smrtjo Kasij iz Parme.<sup>487</sup>

2,88 Medtem ko je Oktavijan zaključeval vojno v Akciju in Aleksandriji, je Mark Lepid –mladenič boljšega videza kot pameti, sin tistega Lepida, ki je bil triumvir v prizadevanjih za obnovev republike, in Brutove sestre Junije, – zasnoval načrt za Oktavijanov umor, brž ko bi se vrnil v mesto. Takrat je mestni straži poveljeval Gaj Mecenat,<sup>488</sup> mož viteškega, a izjemno uglednega rodu, ki nikakor ni počival, kadar so razmere zahtevale nočno stražo, in ki je bil previden in spreten v dejanjih; a brž ko si je lahko kakor koli odpočil od dela, je v brezdelju in v razkošnosti skoraj presegel žensko. Oktavijanu ni bil nič manj pri srcu kot Agripa, a ga je manj obsipal s častmi.

### **Velejev laskavi opis začetka politične kariere bodočega cesarja Tiberija in sklep druge knjige**

2,94 V tem obdobju se je začel pri devetnajstih letih kot kvestor posvečati političnemu življenju Tiberij Klavdij Neron.<sup>489</sup> Kakor smo že povedali, se je Livija, hči Druza Klavdijana, ko je bil star tri leta, poročila z Oktavijanom, potem ko jo je v zakon dal Tiberij Neron, s katerim je bila prej poročena. Mladeniča so vzgajali ob naukih najodličnejših učiteljev; obdarjen s plemenitim rodом, z lepo in postavno zunanostjo ter z izvrstno izobrazbo, ki se je združevala z izjemno nadarjenostjo, je že takoj obetal, da bo postal tako slaven kot je sedaj, obenem pa je vladarja razodeval tudi na pogled. Kot kvestor je na očimov ukaz v Ostiji in v Rimu tako uspešno zmanjšal hude težave zaradi preskrbe z žitom in njegovo pomanjkanje, da je že s tem dejanjem pokazal, kolikšno slavo bo dosegel. Malo po tem, ga je

---

<sup>486</sup> *Publius Crassus Canidius*, Antonijev pristaš, ki ga je Oktavijan zajel v Egiptu in ga ali usmrtil ali pa je storil samomor. Menda se je hvalil, da se ne boji smrti.

<sup>487</sup> Državnik *Gaius Trebonius* naj bi pri Cezarjevem umoru sodeloval tako, da je med atentatom zadržal Antonija; ko je bil leta 43 pr. Kr. prokonzul v Aziji, ga je ubil Dolabela; *Gaius Cassius Parmensis*, eden od morilcev.

<sup>488</sup> *Gaius Cilnius Maecenas* (umrl 8 pr. Kr.), najslavnejši rimski literarni pokrovitelj, potomec ugledne etruščanske družine, po rodu vitez. Bil je cenjen svetovalec cesarja Avgusta in človek razkošnega okusa in navad.

<sup>489</sup> Ker je znan predvsem po svojem osebnem imenu Tiberij (sc. *Tiberius Claudius Nero Caesar*), je v prevodu slednje navedeno na mestih, kjer se pojavlja oblika Neron (to je bil njegov *cognomen*) zato, da ga ne bi zamenjevali s cesarjem, katerega osebno ime je bilo Neron (sc. *Nero Claudius Caesar*) in pod tem imenom ga pozna tudi zgodovinska tradicija. Tiberij je kvestor postal leta 23 pr. Kr. in to pri devetnajstih letih, kar je bilo pet let prej kot običajno.



isti očim poslal z vojsko, da bi si ogledal in uredil province na Vzhodu; z opravljanjem te naloge je dal zgovoren dokaz za vse vrline: ko je z legijami napadel Armenijo in jo podredil rimskemu ljudstvu, je mesto kralja dal Artavazdu. Celo kralj Partov je prestrašen zaradi glasu o tako velikem ugledu poslal Oktavijanu lastne otroke za talce. [...]

2,97 Toda medtem ko se je v tem delu imperija vse zelo uspešno odvijalo, sta poraz v Germaniji pod vodstvom legata Marka Lolija, človeka, ki je v vsem bolj hlepel po denarju kot po poštenem dejanju in ki je bil skrajno pokvarjen kljub temu, da se je v največji meri trudil prikriti svoje pregrehe, in izguba legijskega orla v peti legiji<sup>490</sup> poklicala Oktavijana iz mesta<sup>491</sup> v galske province. Breme odgovornosti za vojno v Germaniji je bilo nato zaupano Tiberijevemu bratu Druzu Klavdiju, mladeniču, ki je posedoval toliko izjemnih vrlin, kolikor jih lahko sprejme človekova narava ali doseže njegova marljivost. Negotovo je, ali je bila njegova nadarjenost primernejša za vojaška dejanja ali za politiko; bržkone pa se ga zagotovo ni dalo posnemati v očarljivem in prijetnem značaju ter v pravičnem in spoštljivem odnosu do prijateljev; po zunanji lepoti je bil namreč takoj za bratom. A ko je Germanijo večinoma ukrotil in je bilo na različnih krajih prelite mnogo krvi tega ljudstva, ga je neprijazna usoda ugrabila v njegovem tridesetem letu, ko je bil konzul. Breme te vojne se je tedaj preneslo na Tiberija: vojno je vodil pogumno in tudi s pomočjo sreče; ko je kot zmagovalec prehodil vso Germanijo brez vsakršne izgube v vojski, ki mu je bila zaupana – in zlasti temu poveljniku je bila to vedno glavna skrb –, jo je tako podjarmil, da jo je skoraj spremenil v provinco, ki je dolžna plačevati davek. Nato je sprejel drugi triumf in drugi konzulat. [...]

2,114 Zdaj pa k okoliščini, ki ji morda manjka pripovedne imenitnosti, a je zelo pomembna, ker razkriva neomajno in pravo vrlino ter korist, zelo prijetna kot izkušnja in izjemna v razodevanju človekoljubnosti! Za časa vojne v Germaniji in Panoniji vseskozi ni bilo med nami nikogar, bodisi enakega bodisi višjega ali nižjega stanu, ki bolan ne bi doživel take Oktavijanove skrbi za njegovo blaginjo in zdravje, kakor da se je posvetil le temu opravilu, čeprav je bil zelo zaposlen s težkimi in odgovornimi nalogami. Za tiste, ki so ga potrebovali, je bil pripravljen vprežen voz, njegova nosilnica je bila izročena v javno uporabo in med ostalimi sem tudi sam izkusil njeno uporabo; vsem, ki so bili bolni, so bili na voljo zdaj zdravniki, zdaj kuhinjski pripomočki, zdaj njegova kopalna oprema, ki so jo tja prinesli le zanj;

---

<sup>490</sup> Vojaške insignije.

<sup>491</sup> Tj. Rima

manjkal jim je le dom in domači služabniki, a nič drugega, česar jim oni ne bi mogli nuditi ali želeti. Naj dodam še to okoliščino, ki jo bo vsak, ki je bil navzoč v tistih razmerah, takoj prepoznal, kakor tudi druge stvari, ki sem jih opisal. Oktavijan je edini vedno potoval na konju in je večji del poletnih vojnih pohodov edini imel navado s povabljenimi gosti obedovati sede. Tistim, ki niso sledili njegovim strogim navadam, ni zameril, dokler mu primer ni povzročal škode. Pogosto je opominjal, včasih tudi grajal, vendar je zelo redko kaznoval in si prizadeval za srednjo pot tako, da se za večino dejanj ni menil in je le nekatera zaviral. [...]

2,131 Naj knjigo končam z molitvijo. Jupiter Kapitolinski in Silni Mars, začetnik in varuh rimskega imena, Vesta, skrbnica večnega ognja, in kar je božanstev, ki so moč rimske države ponesla na najvišji vrh sveta. Vas kličem za pričo in vas prosim v imenu ljudstva: varujte, ohranite in branite sedanje razmere, mir in vladarja ter mu, potem ko bo opravil najdaljšo častno službo, ki je namenjena umrljivim, naklonite naslednike v najpoznejše čase. A takšne naslednike, katerih ramena bodo dovolj močna, da bodo tako pogumno vzela nase oblast nad svetom, kakor smo spoznali, da so bila njegova; poštenim načrtom vseh državljanov bodite naklonjeni, nepoštene pa zatrite.

## BIOGRAFIJA IN BIOGRAFSKO ZGODOVINOPISJE

»Biografija«, ki že v antiki predstavlja posebno zvrst, in »biografsko zgodovinopisje« nista sopomenki, čeprav je v praksi med njima večkrat težko potegniti ločnico. Tako kot politično-vojaško zgodovinopisje, ki je v antiki veljalo za »pravo«, tudi biografsko zgodovinopisje obravnava velike politično-vojaške dogodke, le da se pri tem osredotoča na eno pomembno osebnost. Podrobnosti iz njenega življenja prikazuje, kolikor te prispevajo k razumevanju dogodkov, nima pa za cilj prikaza njenega značaja samega po sebi in zato tudi ne niza (ali naj vsaj ne bi nizalo) anekdot iz zasebnega življenja v tolikšni meri, kolikor je značilno za biografijo.

Biografski pristop k zgodovini so v antiki dvakrat sprožili dogodki sami z nastopom velikih osebnosti oziroma oseb z velikimi pooblastili. Čeprav so bili za zgodovinarje že od Herodota dalje vodilni posamezniki zelo zanimivi, so klasični grški zgodovinarji (Tukidid) vendarle skušali interpretirati dogodke prej kot posledico sil, ki so onkraj posameznika in delujejo po splošnih zakonih. Po drugi strani rimska republikanska tradicija spomina velikih mož ni častila zato, ker bi jo zanimali kot posamezniki, marveč zato, ker so poosebljali rimske vrline in so njihova dejanja služila kot zgledi. Iz tega vzroka si je Katon (3.–2. stoletje pr. Kr.) tudi lahko privoščil, da v svojo zgodovino sploh ni vnesel lastnih imen. Z nastopom velikih monarhov, ki so tako rekoč združili svetovno zgodovino v svoji osebi, pa se je zgodovinopisje čedalje bolj osredotočalo na osebnost posameznika. Najzgodnejši antični primer biografskega zgodovinopisja je tako Teopompova *Zgodovina Filipa*, zvrst pa se je mogočno razmahnila z deli o Aleksandru Velikem, ki jih niso pisali le grški, marveč tudi latinski avtorji, tako Kurcij Ruf v 1. stoletju po Kr.

Druga spodbuda za biografsko zgodovinopisje je prišla s koncem rimske republike in nastopom principata, ko so (začenši s Cezarjem) rimski cesarji po zaslugi svojega položaja krojili usodo imperija s svojim značajem

in vedénjem. To obdobje zgodovinopisja začenja Salustij v 1. stoletju pr. Kr., osredotočanje na posamezno osebnost vidimo tudi pri Veleju Paterkulu (1. stoletje pr. in po Kr.), zlasti v obravnavi Tiberija, in v prvih šestih knjigah Tacitovih *Analov* (1.–2. stoletje po Kr.).

Drugačno vrsto biografskega zgodovinopisja je v obdobju rimskega cesarstva v začetku 2. stoletja po Kr. uvedel Svetonij. Politično-vojaškim dogodkom namenja razmeroma malo pozornosti, tako da pravzaprav ne ustreza tradicionalnemu antičnemu pojmovanju zgodovinopisja. Po drugi strani pa mu – za razliko od denimo Plutarha – tudi ni edini cilj zarisati enovito podobo človekovega življenja in moralnega značaja, torej napisati tipično literarno biografijo. Od omenjenih književnih zvrsti odstopa tudi po preprostem, neliterarnem slogu. Kot učenjak želi predvsem posredovati čim več natančnih podatkov ter pri teh seže tako široko, da omogoči uvid v politiko in družbo tako v Rimu kot v provincah in se pravzaprav uvršča v tradicijo kulturne zgodovine, katere prvi rimski predstavnik je bil učenjak Varon (1. stoletje pr. Kr.). Svetonijeva inovacija je bila v tem, da je predstavil izsledke svojih kulturnozgodovinskih raziskav v obliki cesarskih življenjepisov. Ker pa so ti zaradi ključne vloge cesarjevega položaja posredno prinašali tudi zgodovino obdobja samega, je Svetonijevo delo kmalu obveljalo za zgodovinopisje, kljub omenjenim odstopanjem od tradicionalne tematike in sloga. Smer, ki je pisala zgodovino izrecno kot zgodovino cesarjev, so nadaljevali še drugi, med grško pišočimi avtorji npr. Herodijan (prva polovica 3. stoletja), po katerem so se zgledovali še nekateri avtorji 4. in 5. stoletja, med latinskimi pa v prvi polovici 3. stoletja Marij Maksim in v drugi polovici 4. stoletja Evtropij, Fest (ta dva sta prikazovala starejšo rimsko zgodovino kot zgodovino rimskega ljudstva, novejšo pa kot zgodovino cesarjev), Avrelij Viktor in domnevno avtor(ji) *Cesarske zgodovine* (*Historia Augusta*). Ta smer je torej obstajala vzporedno z osrednjim politično-vojaškim tipom in bila od 4. stoletja tudi deležna kritik s strani njegovih zagovornikov, npr. Amijana. Toda življenjepis posameznika se je uporabljal kot sredstvo za prikaz celega obdobja še skozi srednji in novi vek vse do danes.

Za razliko od omenjenih podzvrsti zgodovinopisja je biografija v vsej antiki veljala za posebno – sicer manj ugledno – zvrst. Razliko med njima je izpostavil že Polibij v 2. stoletju pr. Kr., na več mestih jo omenja Plutarh. Njen namen je prikazati človekov značaj, in sicer tudi prek opisov njegovega otroštva in prek anekdot, ki lahko zadevajo povsem trivialne dogodke; Plutarh pravi, da se najbolje kaže prav v malenkostih, ne v zgodovinsko

pomembnih dejanjih (gl. npr. *Aleksander Veliki* 1). Po Plutarhovem mnenju naj bi življenjepisec orisal protagonista tako, da opis lahko nagovarja bralca kljub razlikam v položaju in času in mu služi kot dober ali slab zgled pri njegovem prizadevanju za moralno popolnost. Skratka, medtem ko zgodovinpisec vključuje biografske podatke po kriteriju, koliko osvetljujejo zgodovinska dejanja ali dogodke, izbira življenjepisec zgodovinske dogodke po kriteriju, koliko osvetljujejo protagonistov značaj.

Naslednja razlika je v tem, da so biografije včasih izrecno hvalilnega značaja; odvisno od tega, ali gre za zgodovinski ali biografski spis, isti avtor lahko različno obravnava isto osebo. Tako denimo Polibij, ki od zgodovine zahteva, naj bo nepristranska in se razlikuje od zvrsti enkomija, jasno potegne ločnico med načinom, kako je opisal Filopojmena v – hvalilni – biografiji in kako ga bo opisal v zgodovini (10,21). Enkomij je razvil Izokrat v 4. stoletju pr. Kr. s panegiričnim spisom *Evagoras*; med zvrstema je bila tudi formalna vzporednica, da sta obe opisovali človekov značaj s pomočjo njegovih dejanj. Toda za biografijo je bil značilen bolj celosten pristop, h kateremu je pomembno prispevala filozofija. Morda ga je navdihnil že Sokrat s svojo individualno npravstvenostjo, ki je temeljila na stalnem samoizpraševanju in pretresanju; ta je namreč imela za posledico, da sta bila filozofovo življenje in delo spojena v neločljivo celoto, saj je bilo takšno življenje samo po sebi npravstven napor in dosežek. Temeljne zasluge pa nedvomno gredo Aristotelu in peripatetičnim filozofom.

Nastavki za biografijo segajo daleč v preteklost tako v Grčiji kot v Rimu. V zgodnji Grčiji so se težnje po slavljenju posameznika kazale v žalostinkah in nagrobnih govorih; ob podobnih priložnostih so prišle do izraza tudi v zgodnjem Rimu, le da so bile tam še izrazitejše. Rimljani so namreč slavili znamenite može tudi v pesmih na gostijah; zapise nagrobnih govorov so hranili v družinskem arhivu, v posebnem domačem svetišču pa posmrtno maske, opremljene z napisi; dejanja pokojnikov so zapisovali na nagrobnih napisih. Rimljani so torej imeli lastno podlago za biografijo, neodvisno od Grkov.

V grški književnosti najdemo zametke biografije najprej pri Herodotu v 5. stoletju pr. Kr. Herodot že kaže razne značilnosti kasnejše zvrsti: (pre) veliko težo pripisuje odločitvam oblastnikov kot vzrokom zgodovinskega dogajanja in po Homerjevem zgledu poudarja vrlino posameznikov; vodilne može, namreč Temistokla in Kserksa, najbolj izpostavlja od sedme do devete knjige. Ti tendenci, značilni za antično biografijo nasploh, sta problematični, ker vodita k enostranskemu razumevanju, češ da je zgodovina

le posledica odločitev posameznikov, zanemarjata pa delovanje razvojnih silnic in smernic. Med druge vzroke za spornost biografskih elementov v zgodovinopisju, kot tudi biografije nasploh, sodijo pristranost piscev v pozitivno ali negativno smer, nihanje v kakovosti karakterizacije in seveda izmišljanje.

Od zgodnjih grških zgodovinarjev Tukidid prav tako posveča veliko pozornost vodilnim osebnostim, Ksenofont pa v več delih (*Agezilaj*, *Kirova vzgoja*, *Kirova odprava*, *Spomini na Sokrata*) kaže predstopnje biografije. Med nezgodovinarji je mojstrski risar značajev filozof Platon, npr. s svojim prikazom Sokrata v *Apologiji*. Toda do 4. stoletja pr. Kr. še ne obstaja prava biografija; čeprav namreč avtorji že nazorno prikazujejo značaje, tako da opisujejo obnašanje ljudi v vsakdanjih situacijah in v družbi, in čeprav navajajo posamezne dogodke iz njihovega življenja kot dokaze za razne lastnosti, do prave biografije manjka dvoje. Prvič, z izjemo Platona v *Apologiji* življenjskega kroga posameznika še ne obravnavajo kot zaključeno celoto, marveč se omejujejo na shemo: tipično dejanje – tipična lastnost – seznam lastnosti. Drugič, manjka zaokrožen nauk o etiki, torej splošnem človeškem delovanju in značaju. Zato gledajo posamične lastnosti v luči tipičnih likov (idealni kralj, vojskovodja ipd.) in se pri opazovanju ter opisovanju lastnosti omejujejo na posameznosti. To vrzel zapolni Aristotel v 4. stoletju (to obdobje štejejo za začetek antične biografije, medtem ko se v Rimu formalna biografija pojavi šele v 1. stoletju pr. Kr.) in za njim peripatetiki, s katerimi v 3. stoletju pr. Kr. zvrst doživi razcvet.

Za razvoj biografije so pomembni trije vidiki Aristotelovih razmišljanj, ki jih sam sicer ne obravnava skupaj. Prvi je nauk, da npravstvena vrlina in tudi značaj v celoti ni od narave dana psihološka dispozicija, ki jo mora človek že imeti, da lahko deluje na določen način. Nastane šele z dejanjem, človek pa postane dober le s tem, da se – ob ustreznih predispozicijah – navadi delati dobra dejanja. Slednja torej niso pomembna le zato, ker se lastnosti v njih pokažejo, marveč zato, ker prek njih dejansko nastanejo. Drugi nauk uči, da vse duševne pojave lahko razvrstimo v strasti (kot so jeza, strah, sočutje, radost), zmožnosti duše, da lahko občuti te strasti (je jezna, prestrašena ...), in zadržanja. Strast pride od zunaj in deluje na človeka, če je v njem naravna zmožnost za njeno sprejemanje; nato človekovo zadržanje ali značaj lahko pusti strasti delovati ali pa jo zatre. Za življenjepisce so bili zanimivi značaj in strasti, torej zunanji dejavniki. Tretji pa je etični nauk o značajskih tipih, ki ga je praktično razdelal Aristotelov učenec Teofrast v spisu *Značaji*, ter s tem povezani nauk o treh tipih

življenja (Aristotel se je zanimal tudi za življenjske ideale filozofov in njihovo uresničenje v praksi). Tak pristop, ki omogoča opisovanje posameznika s stališča ene prevladujoče značajske lastnosti ali načina življenja, je biografiji zelo ustrezal, ker je pri opisu omogočil selekcioniranje dejanj in enotno, laže razumljivo sliko. Po drugi strani je seveda obstajala nevarnost pretiranega shematiziranja.

Zaradi ustrezne teoretične podlage z naborom pojmov in kategorij, pozornosti, ki jo je Aristotel posvečal različnim tipom življenja, kot tudi zaradi zanimanja za velike mislece, zlasti ustanovitelje filozofskih šol, in za njihovo udejanjanje lastnih načel, so se peripatetiki veliko ukvarjali s pisanjem biografij. Žal se iz obdobja 3. in 2. stoletja pr. Kr. ni ohranilo skoraj nič.

Peripatetične predstave o značaju, njihovo izrazje in kategorije najdemo še v 2. stoletju po Kr. pri Plutarhu, ki je gojil literarno biografijo; zdi se, da se je biografski spis moral držati teh norm, da je bil pripoznan kot del uveljavljene literarne zvrsti. Obstaja pa tudi druga vrsta, zgoščena in enciklopedična, ki je ohranjena npr. v bizantinskih enciklopedijah in verjetno ni veljala za književnost v ožjem smislu. Gre bolj za kopičenje podatkov o življenju pesnikov in filozofov, da bi s tem osvetlili njihova dela, ali o življenju vladarjev in vojaških poveljnikov. Neliterarni, strokovni tip biografije, ki podatkov ne razvršča kronološko, temveč po smiselni kategorijah, naj bi se razvil v Aleksandriji v 3. stoletju kot reakcija na bolj literarni, moralistični in kronološko urejeni peripatetični tip. Kakor je slednji vplival na Plutarhovo, je aleksandrijski na Svetonijevo metodo in na prevladujoči tip rimskega biografskega pisanja sploh.

Poleg oblikovnega kriterija lahko pri razvrščanju antičnih življenjepisov uporabimo kot kriterij njihovo tematiko. V grobem ločimo:

1. spise o vladarjih, državniki in poveljnikih,
2. spise o filozofih in književnikih, zlasti pesnikih, in
3. romansirane življenjepise.

Z nastopom krščanstva se razvijejo še krščanski življenjepisi asketov, menihov, škofov itd.

Grški predstavnik prve skupine je Plutarh (1.–2. stoletje po Kr.), rimska predstavnik pa sta Kornelij Nepot (1. stoletje pr. Kr.) in Tacit s hvalilno obarvanim življenjepisom svojega tasta Agrikole (avtorje, ki so pisali cesarske življenjepise, smo obravnavali posebej). Pomembne može so Rimljani pogosto opisovali tudi v memoarih.

Življenjepisi književnikov so bili dobro zastopani tako v grščini kot v

latinščini, medtem ko so se s filozofi v glavnem ukvarjali Grki. Med grškimi avtorji so za razvoj pomembni peripatetiki kot Aristoksen (v antiki visoko cenjen), Dikajarh in Hamajleont, ki sodijo v 4. ali 4.–3. stoletje pr. Kr., Klearh iz 3. stoletja in Sotion iz prve polovice 2. stoletja pr. Kr. Prva dva sta pisala o filozofih in pesnikih, medtem ko je tretji poskušal »rekonstruirati« življenje pesnikov na podlagi njihovih del in omemb v komedijah. Klearh je predstavnik smeri, katere avtorji so podajali svoje mnenje o (ne) vrednosti določenega tipa življenja in zato vključevali ogromno kulturnozgodovinskih podatkov, saj so bile ocene osnovane na empirični podlagi. Sotion je razvil *diadokhé* ali napol biografski spis, ki opisuje filozofe in njihove učence tako, da vsakega predstavlja kot naslednika nekega drugega. O filozofih so pisali še Filostrat v 2.–3. stoletju po Kr., Diogen Laertski v prvi polovici 3. stoletja (po načelu nasledstva v Sotionovi tradiciji), Porfirij v drugi polovici istega stoletja (o novoplatoniku Plotinu) in Evnapij v 4.–5. stoletju (o filozofih in retorjih iz 3. in 4. stoletja). Pri Rimljanih so bili zastopani književniki, in sicer v spisih Kornelija Nepota in Svetonija.

Romansirane življenjepise najdemo npr. na temo Aleksandra Velikega in trojanske vojne; navadno so nastali v grščini in bili prevedeni v latinščino. O Aleksandru govorijo Psevdokalistenovo delo (morda 3. stoletje po Kr.) z latinskimi prevodi, najstarejši je s konca 3. ali začetka 4. stoletja, in dva samostojnejša latinska spisa. Drugo temo najdemo v delih, katerih fiktivna avtorja sta očitvidca trojanske vojne, namreč Krečan Diktis na grški in Frigijec Dares na trojanski strani. Obe sta bili prevedeni v latinščino.

Z nastopom krščanstva se je razvila krščanska biografija, ki se je delno zgledovala po življenjepisih filozofov, saj oba tipa predstavljata protagonista kot zgled, po katerem naj se bralec ravna, in opisujeta stopnje pri njegovem dvigovanju k popolnosti. Dvoje drugih klasičnih zvrsti, ki sta prispevali k tipičnemu življenjepisju svetnika in sta prisotni tudi v poganskih življenjepisih, sta opis procesa proti mučencu in njegove smrti, opremljen s pravimi ali lažnimi dokumenti, in opis protagonistovih nadčloveških sposobnosti. Model za svetniški življenjepis je v grščini ustvaril Atanazij z Antonijevim življenjepisom, kmalu pa so ga prevzeli tudi latinski pisci, kot prvi sv. Hieronim v 4.–5. stoletju. Hieronim je obravnaval tudi krščanske pisce po Svetonijevem vzoru. Krščanski biografski spisi pa so poleg posameznikov opisovali tudi načine življenja celih samostanskih skupnosti; pri tem se moramo spomniti na peripatetike, ki so občasno prav tako opisovali načine življenja celih ljudstev. Začetnik tega tipa je bil Dikajarh, ki je z delom *Življenje v Grčiji* ustvaril prvo občo zgodovino neke kulture.



V antiki je bilo tudi veliko avtobiografskega pisanja, čeprav ga niso pojmovali kot posebno zvrst. Grški državniki in vladarji so pisali memoare in avtobiografije že v 4. stoletju pr. Kr., v 3. stoletju pa so rimski senatorji, kot bivši vojskovodje in državniki, začeli pisati podobna dela z namenom, da bi upravičili svoja dejanja in politiko. To je bil eden od zametkov rimskega zgodovinopisja. S temi spisi (*commentarii*) je rimska aristokracija nadaljevala; v cesarski dobi so jih pisali tudi cesarji in člani njihovih družin, tako da vemo za vrsto avtorjev. Ohranila pa sta se le najznamenitejša primerka s tem naslovom, tj. deli Julija Cezarja. Krščanske avtobiografije ne zasledimo vse do konca 4. stoletja, ko nastanejo *Izpovedi* sv. Avguščina. Kot prva ohranjena avtobiografija, ki – podobno kot dnevnik cesarja Marka Avrelija – razkriva piščevo notranje življenje, *Izpovedi* uvajajo novo, krščansko književno zvrst.

N. G.

**Literatura:** Dihle 1956, Dihle 1994, Grant 1995, Leo 1901.

## PLUTARH

Plutarh se je rodil okoli leta 46 po Kr. v mestecu Hajroneji v Bojotiji v bogati in izobraženi družini. Študiral je v Atenah pri platoniku Amoniju in tudi sam je bil pripadnik Akademije, čeprav je sprejemal tudi druge filozofske nauke. Veliko je potoval in bil v dobrih odnosih z uglednimi Rimljani; ko je dobil rimsko državljanstvo, je privzel še rodovno ime enega od njih, »Mestrij«. Večkrat je prišel v Rim, kjer je imel politične opravke, in tam tudi predaval filozofijo. Sicer je v glavnem živel v rodnem mestu, kjer je opravljal pomembne javne službe in ustanovil ter vodil javno šolo, bil pa je tudi Apolonov svečenik v Delfih. Umril je okoli leta 120 po Kr.

Bil je pravi polihistor z izvrstnim spominom, izjemno razgledan in načitan. Napisal je veliko število spisov (po nekem poznoantičnem seznamu 227) z različnih področij. Ohranjena je približno polovica, med njimi tudi nekaj nepristnih, ki se s pristnimi ujemajo po tematiki ali pristopu. Spise je mogoče obravnavati v dveh skupinah, v prvi življenjepise in v drugi preostale spise (ohranjenih je 78) s skupnim imenom *Ethiká* (*Etični spisi*), tradicionalno znane pod latinskim prevedkom *Moralia*. Vendar zadnja skupina poleg moralno-etičnih spisov (praktičnih, ki govorijo o pravilnem ravnanju v različnih situacijah ali o vzgoji, pa tudi bolj teoretičnih)

obsega še politične, filozofske, naravoslovne (npr. o živalski psihologiji, astronomiji, fiziki), teološke, literarnoteoretske in retorične spise. Med literarnoteoretskimi velja omeniti pamflet *O Herodotovi zlobi*, kjer Plutarh kot bojotski lokalpatriot napada zgodovinarja, češ da je favoriziral Atene in nepravilno prikazal politiko Teb v drugi perzijski vojni. Nekaj del, npr. o izrekih znamenitih Špartancev, je osnovanih na zbirkah starožitnosti. *Moralia* so poljudni spisi v obliki diatrib (esejev) in dialogov, brez strokovnega filozofskega žargona; bolj kot na inovativnem razmišljanju in raziskovanju temeljijo na zakladnici tradicionalne učenosti. V njih pride do izraza praktični pomen filozofije v tisti dobi, saj je dajala tudi povsem praktične smernice in odgovore v življenju. Kažeta se avtorjeva človečnost in toplina, npr. v platonskem spisu, v katerem tolaži ženo zaradi hčerkinе smrti, ali v mislih o zakonski skupnosti. Plutarhovo vzporedno zanimanje za Rim in Grčijo, ki je zaznamovalo njegov izbor protagonistov za življenjepise, se odraža tudi v spisih *Moralia*: po eno delo je posvetil izvoru imen, praznikov in šeg vsakega od obeh narodov, v enem pa navaja epizode iz rimske in grške zgodovine, ki so si med seboj podobne.

Življenjepisov se je ohranilo 50. Največji delež zavzemajo *Vzporedni življenjepisi* (*Bíoi parálleloi*), ki so razvrščeni po parih: orisu Grka sledi oris Rimljana, ki ga s prvim družī neka podobnost. Ta je v nekaterih primerih očitna (npr. mitična junaka Tezej in Romul kot ustanovitelja Aten oziroma Rima, Aleksander Veliki in Cezar kot genialna vojskovodja, Demosten in Ciceron kot najboljša govornika), včasih pa privlečena za lase (npr. pri Dionu in Brutu; prvi je bil Platonov učenec, drugi pa prežet z njegovimi nauki, in zato naj bi si bila podobna po ravnanju). V enem primeru gre celo za povezavo dveh parov: špartanska reformatorja Agis in Kleomen imata ustreznika v bratih Tiberiju in Gaju Grakhu. Spis se vedno začne z opisom junakovega porekla, naravnih dispozicij, otroštva in vzgoje. Pripoved je zasnovana kronološko, kljub temu pa ima osrednji del pogosto ohlapno zgradbo, ker avtorja bolj zanima oblikovanje junakovih značajskih lastnosti kakor zaporedje dogodkov. Odlomki o zadnjih letih in smrti so običajno precej dolgi, ker je tu mesto za sklepno moralno vrednotenje. Vsak par se zaključi s primerjavo obeh protagonistov, ki je v nekaj primerih izgubljena. Ohranjenih je 21 enojnih in en dvojni par (46 življenjepisov), medtem ko prvi par manjka. Kronološko zaporedje, v katerem so nastajala Plutarhova dela, je dokaj nejasno, a *Vzporedne življenjepise* gre datirati proti koncu, med letoma 105 in 115.

Prvi življenjepisec, ki je primerjal Rimljane s tujci, je bil že Kornelij

Nepot v 1. stoletju pr. Kr., a Plutarhova sistematična povezava v pare je edinstvena v zahodni literaturi. Očitno je bil njegov namen zblížati ti kulturi in pokazati, da imata obe vzroke za narodni ponos in da se pri obeh kažejo iste lastnosti; Rimljani so namreč imeli občutek kulturne manjvrednosti, Grki pa so trpeli zaradi politične podjarmljenosti. Toda v Plutarhovem času so si Grki že začeli ustvarjati svoj prostor v cesarstvu in se uveljavljati na visokih položajih (tudi on sam je bil zelo spoštovan in je imel več pomembnih služb), tako da so ta občutek odpora začeli preseirati. Drugi Plutarhov namen – tega večkrat poudarja – je moralna vzgoja bralca.

Pod imenom *Vzporedni življenjepisi* pogosto navajajo še ostala štiri ohranjena dela, čeprav v resnici niso pripadala tej seriji. Med njimi sta življenjepisa Otona in Galbe, dveh od štirih rimskih cesarjev, ki so se zvrstili v letih 68–69 po Kr., po Neronovi smrti; to sta edina ostanka Plutarhove serije cesarskih biografij, ki je segala od Avgusta do Vespazijanovega nastopa vlade. Preostala spisa, ki ju je prav tako treba šteti posebej, sta življenjepisa grškega vojskovodje Arata, ki je brez para, in kralja Artakserksa, ki je bil Perzijec (torej ne Grk ali Rimljan). Vemo, da je Plutarh pisal tudi življenjepise pesnikov, filozofov in mitičnih junakov.

Plutarhovi življenjepisi kažejo razvoj biografije, ki je združil elemente enkomija in Platonovo zanimanje za celostno osebnost, potrebno teoretično podlago pa dobil v aristotelski filozofiji. Zapuščina enkomija, kakršen se najde pri Izokratu ali Ksenofontu, je prikazovanje posameznikovih značajskih lastnosti s pomočjo njegovih dejanj.

Enkratni pomen Plutarhových življenjepisov za biografijo kot zvrst je prav v tem, da so edini v celoti ohranjeni primerki literarne biografije, k nastanku katere je s svojo teorijo o etiki pomembno pripomogel Aristotel, k razvoju pa peripatetiki. Od peripatetikov samih, ki so s svojimi spisi v 3. in 2. stoletju pr. Kr. prispevali k razmahu biografije in jo sooblikovali, se namreč ni ohranilo skoraj nič, čeprav imamo v več primerih podatke o glavnih potezah njihovih del. Da je Plutarh naslednik te tradicije, lahko sklepamo iz uporabljenega izrazja in iz konceptov, ki jih izraža eksplicitno ali implicitno. Ker sam ni bil peripatetik, marveč platonik, tako da se v svojih delih sklicuje na Platona in tudi na stoike veliko pogosteje kot na Aristotela, lahko sklepamo, da je peripatetični sistem zaznamoval biografsko zvrst neodvisno od siceršnje filozofske usmerjenosti avtorjev.

Po načelih enkomija in v skladu z Aristotelovim naziranjem, da se značajske lastnosti oblikujejo prek dejanj (sproži jih »patos« ali zunanji vpliv, če ima posameznik v svoji naravi ustrezne dispozicije oziroma zmožnosti,

da je za ta vpliv dovzeten), Plutarh prikazuje značaj posredno skozi dejanja, tako pomembna kot trivialna, in skozi besede protagonista. Tako v življenjepisu Kleomena III., špartanskega kralja in reformatorja iz 3. stoletja pr. Kr., osvetli njegovo skromnost in priljudnost s pripovedovanjem, kako se ni posluževal kraljevskega škrlata in pompa, kako se je vsakemu, ki je kaj želel od njega, osebno posvetil in kako je prirejal povsem preproste obede, ki pa jim je dajalo čar njegovo prijetno pomenkovanje (13).

Zanimanje za posameznikova značaj in življenje sama po sebi, ne zaradi javnih dosežkov – čeprav so slednji predpogoj, da nekdo sploh pride v poštev kot predmet obravnave – se zrcali v Plutarhových opazkah, da so za njuno razumevanje pogosto pomembni malenkostni pripetljaji in izjave, in v njegovem načinu prikaza, saj izpostavlja prav tovrstne podrobnosti. Dihle npr. opozarja, da so v Kleomenovem življenjepisu anekdote in izreki urejeni tako, da se podoba značaja in tudi neke vrste razvoj izrišeta že zgolj na njihovi podlagi (1956, 96–97). Zgodovinsko pomembni dogodki kot npr. bitke so sicer opisani, vendar ne gre za jasen prikaz operacij s točno kronologijo in vzroki, marveč so dogodki izbrani glede na to, ali so pomembni za prikaz Kleomenovih značajskih lastnosti ali za njegovo usodo (nav. delo, 92–93). Za razliko od zgodovinske biografije v modernem smislu Plutarh človeka ne obravnava s stališča, kaj je bilo možno ali normalno v tistem času, marveč je očitno mnenja, da je posameznikovo ravnanje določeno le z njegovim značajem. Dogodke pogosto opisuje dramatično (to je vpliv tragiške smeri v helenističnem zgodovinopisju) ter včasih nekritično.

Na peripatetično podlago Plutarhových spisov lahko sklepamo iz rabe besed in načina prikaza, npr. že omenjene osredotočenosti na dejanja. Omeniti velja še peripatetični nauk o značajskih tipih in načinih življenja, ki je za biografijo pomemben z dveh vidikov. Prvič, omogoča ji status samostojne zvrsti, saj se s tem, ko postane izhodišče opisa posamezna lastnost ali način življenja, težišče preseli z velikih dosežkov, tj. domene enkomistične tradicije, na značaj sam po sebi, tj. v pravo biografijo. Drugič, omogoča enovitost in selektivnost v prikazu. Po drugi strani prinaša nevarnost enostranskosti ali shematizacije, vendar je Plutarh to presegel; njegovi življenjepisi so zelo vsestranski in večplastni, delno tudi zaradi včasih dobesednega povzemanja zgodovinskih virov.

Zanimivo je vprašanje značajskega razvoja v Aristotelovi teoriji in pri Plutarhových junakih. Pojem ni primerljiv z današnjim, saj moderna psihologija z »značajem« razume tako naravne dispozicije kot lastnosti in razmerja med njimi; neki dogodek lahko obstoječo dispozicijo spodbudi,

zatre, izostri ipd. in s tem se značaj spremeni ali razvije. Dispozicije so torej del značaja in podvržene spremembam zaradi zunanjih vplivov. V Aristotelovi teoriji takemu dogodku do neke mere odgovarja »strast« ali *páthos*, ki prav tako pride od zunaj in povzroči spremembo v duši, a tu narava oziroma dispozicija ostane nedotaknjena; ta je le predpogoj, da strast človeka sploh doseže. Z reakcijo na patos nastane in se pokaže etos, ta pa ni značaj v sodobnem pomenu, ki bi obsegal tudi naravne dispozicije, marveč način zadržanja, ki se razvije na njihovi podlagi. O sodobnem razvoju značaja torej ni mogoče govoriti in splošno mnenje je, da antika ni poznala pojma notranjega razvoja. Toda neki razvoj logično pogojuje že sama Aristotelova teorija, saj npr. vrlina nastane z določenim ravnanjem in to ravnanje se mora ponavljati, da postane navada. To vidimo v primeru Demetrija Poliorketa in Marka Antonija, ko Plutarh izpostavi njuno postopno značajsko propadanje. Medtem ko je Demetrij izvorno (2; 4) prikazan v pretežno pozitivni luči, kaže na koncu nekatere povsem nasprotno lastnosti (42). Na začetku torej Plutarh očitno želi opisati značajske zasnove in ne značaja samega (Leo 1901, 186–187).

Plutarhov slog je tekoč in neprisiljen, brez razkazovanja retorične virtuoznosti gradi dolge periode, ki nekoliko spominjajo na živi način govorjenja izobrazenca. Njegova dela so imela velik vpliv v vsej zgodovini. Prvič, Evropi so posredovala vednost o moralnem in kulturnem izročilu antike in vplivala na njene miselne tokove. *Moralia* so veliko brali zlasti cerkveni očetje ter učenjaki v obdobju Bizanca in srednjega veka, imela so velik vpliv v renesansi (tudi na vzgojo), preučevali so jih še mnogi poznejši avtorji kot Montaigne ali Francis Bacon v 16. stoletju. Življenjepise, ki so bili v novem veku bolj znani, pa je sploh prebirala vrsta mislecev in politikov. Drugič, Plutarh je navdihoval književnike in umetnike, saj je npr. Shakespeare snov za več dram (*Koriolan*, *Julij Cezar*, *Timon Atenski*, *Antonij in Kleopatra*) črpal iz njegovih življenjepisov. Ne nazadnje pa njegova dela tudi nam nudijo vrsto stvarnih podatkov o antiki, ki bi jih sicer pogrešali, in vpogled v tedanje življenje, kulturo in miselnost. Ker se je Plutarh pri življenjepisih dokaj tesno naslanjal na najrazličnejše zgodovinarje in tudi za druge spise uporabljal veliko virov, nam omogoča predstavo o besedilih, ki bi bila sicer povsem izgubljena.

N. G.

**Literatura:** Dihle 1956, Gantar 2000, Hriberšek 2004a,

Hriberšek 2008, Sovrè 1950, Sovrè 1959, Stadter 1992, Sunčič 2014, Sunčič 2015, Tavčar 1973, Ziegler 1957–2000.

### **ALEKSANDER VELIKI<sup>492</sup>**

1 V tej knjigi hočemo opisati življenje kralja Aleksandra (in Cezarja, ki je potolkel Pompeja). Spričo množice dejstev, ki so nam na voljo, ne bomo za uvod povedali nič drugega, pač pa se opravičili bralcem, naj nam ne zamerijo, če slavnih dejanj naših junakov ne bomo na drobno navajali, marveč jih bomo večidel na kratko pristrigili. Saj ne pišemo zgodovine, marveč življenjepise; povrh tega se krepost ali ničvrednost ne razodevata vselej v najslavnejših dejanjih, temveč osvetlé pogostokrat kako nepomembno opravilo, beseda ali šala značaj nekoga razločneje kakor najbolj krvave bitke, najsilovitejše priprave na vojno in oblege mest.

Kakor namreč slikarji sklepajo na podobnost iz obraznih potez in izraza okoli oči, v katerih se kaže značaj, in ne pripisujejo posebne važnosti drugim delom telesa, tako naj bo dano tudi nam, da se bolj poglobimo v človekovo dušo in po njej upodobimo življenje tega ali onega, opise junaških del in bojov pa prepustimo drugim.

### **VZPOREDNI ŽIVLJENJEPISI<sup>493</sup>**

#### **Emilij Pavel**

Lucij Emilij Pavel (okoli 230–160 pr. Kr.) je leta 168/167 pr. Kr. v tretji makedonski vojni premagal Makedonce pri Pidni. Zatem so Rimljani Makedonijo razdelili na štiri avtonomne pokrajine, leta 146 pr. Kr. pa jo naredili za rimsko provinco.

1 Zgodilo se mi je, da sem se lotil pisanja teh »Življenjepisov« zaradi drugih, vendar zdaj vztrajam in se s tem rad ukvarjam tudi zaradi sebe, ker skušam s pomočjo zgodovine kot v ogledalu urediti svoje življenje in ga napraviti podobno vrlinam, ki so tu opisane. Kajti tisto, kar nastaja, ni nič drugega kakor bližnje občevanje in skupno življenje, ko z dobrodoščico po vrsti pozdravljamo in sprejemamo skozi zgodovino vsakega izmed njih kakor gosta in ga ogledujemo, »kólik in kák je«,<sup>494</sup> ter jemljemo najznačilnejša in najlepša izmed dejanj, da bi ga spoznali:

---

<sup>492</sup> Prevod M. Tavčar (1973).

<sup>493</sup> Prevod P. Češarek.

<sup>494</sup> *Iliada* 24,630: tako se trojanski kralj Priam čudi Ahilu.

»Ah, kakšno radost moreš večjo pridobiti«<sup>495</sup>

– in kakšno učinkovitejšo za izboljšanje značajev? Demokrit pravi, da je treba prositi za to, da bi naleteli le na naklonjene prikazni in iz okolja srečevali takšne, ki so nam sorodne ter ugodne, ne pa zlih in nesrečnih. S tem širi v filozofijo nauk, ki ni resničen in ki zavaja v brezmejna praznoverja. Toda ko se ukvarjamo z zgodovino in družimo s pisanjem, se s sprejemanjem spomina na najboljše in najjimenitnejše ljudi v dušo pripravljamo, da od sebe vedno odbijemo in odvrnemo vse zlo, hudobijo ali prostaštvo, ki nam jih vsiljujejo nujna sestajanja s soljudmi, ter da svoje dobrohotne in blage misli obračamo k najboljšim izmed zgledov. Od njih sem zdaj zate<sup>496</sup> izbral življenjepisa Korintčana Timoleonta<sup>497</sup> in Emilija Pavla, mož, ki nista imela samo podobnih nagnjenj, temveč tudi srečno roko pri svojih dejanjih, in pri katerih bo vedno ostal dvom, ali sta svoja največja dela uspešno izvedla bolj zaradi sreče ali modrosti.

### **Demetrij Poliorket**

Demetrij I. Poliorket (»Oblegovalec«, 336–283 pr. Kr.), sin Antigona, Aleksandrovega vojskovodje in kasnejšega satrapa ter kralja, je bil tudi sam makedonski vojskovodja in vladar; udeleževal se je bojov za prevlado v Aleksandrovi državi. Uvod k vzporednima življenjepisoma Demetrija in triumvira Marka Antonija je morda najboljši primer za ujemanje Plutarhovega izrazja in miselnosti s peripatetičnimi nauki, spisa pa sta zanimiva tudi zato, ker je v njiju – za razliko od večine drugih – razmeroma eksplicitno prikazan razvoj oziroma spreminjanje »značaja«. Izbrani odlomki po eni strani prikazujejo nekatere konstante v Demetrijevem značaju, ki se s časom čedalje bolj izrisujejo (na primer nagnjenje do razkošja), po drugi pa spremembo značaja oziroma zadržanja od izrazite priljudnosti do osornosti.

---

<sup>495</sup> Verz iz izgubljene Sofoklove drame.

<sup>496</sup> Ne vemo natančno, koga ima Plutarh v mislih. Na več mestih se obrača na Sosija Seneciona, kateremu je posvetil Vzporedne življenjepise, vendar ne vedno. (Op. prev.)

<sup>497</sup> Timoleont (okoli 365–okoli 334 pr. Kr.) iz Korinta, prepričan nasprotnik tiranije, je po naročilu svojega mesta leta 345 prišel v Sirakuze, jih osvobodil tirana Dionizija II. in uvedel ustavne reforme. Premagal je Kartažane, nato odstranil tirane tudi v drugih sicilskih mestih in spodbujal preseljevanje iz Grčije na Sicilijo. Njegovi programi so povečevali blagostanje in Sicilci so zelo častili njegov spomin.

1 Zdi se mi, da so tisti, ki so prvi menili, da so umetnosti podobne čutom, precej dobro opazili zmožnost za razločevanje, po kateri smo po naravi sposobni razumevati nasprotja v vsaki vrsti [zaznavanja] enako. To je namreč [umetnostim in čutom] skupno; razhajajo se glede namena razločevanja. Čutno zaznavanje ni nič prikladnejše za razpoznavanje belega kot črnega, niti sladkega kot grenkega, niti mehkega in prožnega kakor trdnega in trdega, temveč je njegova naloga, da sprejema vtise vseh predmetov in da, ko jih sprejme, posreduje nastalo opažanje razumevanju. Umetnosti pa, ki z razumom odbirajo in privajajo, kar je primerno, a se izogibljejo in odvrčajo od tega, kar jim je tuje, opazujejo [eno] vrsto predmetov zaradi njih samih, da pa bi se zavarovale, mimogrede tudi [drugo vrsto]. Zdravniška umetnost mora tako preučiti tudi naravo bolezni in glasbena [umetnost] naravo neskladja, da zmoreta ustvariti nasprotje; najpopolnejše umetnosti – preudarnost, pravičnost in razumnost –, ki ne razsojajo le dobrega, lepega in koristnega, temveč tudi škodljivo, sramotno in krivično, pa ne hvalijo nedolžnosti, ki se kiti z nepoznavanjem zla, marveč jo imajo za neumnost in neznanje tega, kar bi morali predvsem vedeti ljudje, ki hočejo pravilno živeti. Zato so stari Špartanci ob slovesnostih silili helote, da so spili veliko čistega vina, in jih potem vodili na skupne gostije, da so svojim mladeničem pokazali, kaj pomeni biti pijan. Čeprav mislim, da z izprijanjem enih poboljšati druge ni niti malo človeško niti politično modro, morda le ni slabo, če v te zglede vzornih življenj vrinem enega ali dva para tistih mož, ki so življenje preživeli nepremišljeno in postali znameniti po svoji hudobnosti, ko so vladali ali se lotevali velikih podvigov. Vendar ne zaradi zabave – pri Zevsu – ali raznolikosti čtiva za moje bralce: ampak kot je Tebanec Ismenias, ki je svojim učencem kazal dobre in slabe glasbenike na flavti, navadno govoril: »Tako je treba igrati,« in potem zopet: »Tako se ne sme igrati,« in kakor je bil Antigenidas mnenja, da bodo mladeniči z večjim zadovoljstvom prisluhnili dobri flavtistom, če izkusijo tudi slabe, se mi zdi, da bomo bolj vneto tako opazovali kakor tudi posnemali življenja boljših, če nam ne ostanejo nepoznana življenja ničvrednežev in tistih, ki zaslužijo grajo.

Ta knjiga bo torej obsegala življenje Demetrija Poliorketa in imperatorja Antonija, mož, ki sta v največji meri izpričala resničnost Platonovih besed,<sup>498</sup> da velike osebnosti kažejo tako velike hibe kot velike vrline. Oba sta se enako vdajala telesni ljubezni in pijančevanju, oba sta bila vojaka, oba darežljiva, razsipna in oblastna; njuni usodi sta imeli skladne podobnosti. Kajti ne samo, da sta vse življenje dosegala velike uspehe in trpela velike neuspehe, izvedla mnogo osvajanj in doživela

---

<sup>498</sup> Glej Platon, *Država* 6,491E, *Kriton* 44D, *Hipias manjši* 375E. (Op. prev.)



mного porazov, nepričakovano padala in se nenadejano zopet vzpenjala, temveč sta tako tudi končala življenje, eden kot ujetnik sovražnikov, drugi povsem blizu tega, da ga doleti isto.

2 Od dveh sinov torej, ki mu ju je rodila Koragova hči Stratonika, je Antigon enega imenoval Demetriji po svojem bratu, drugega pa Filip po svojem očetu. Tako vsaj pravi večina piscev. Toda nekateri trdijo, da Demetriji ni bil Antigonov sin, temveč nečak; ker mu je še čisto majhnemu umrl oče, mama pa se je takoj zatem poročila z Antigonom, je veljal za Antigonovega sina. Filip, ki je bil nekaj let mlajši od Demetrija, je umrl. Demetriji pa, čeprav visok, ni dosegal očetove velikosti, vendar sta bili njegova postava in lepota obraza občudovanja vredni in izredni, tako da niti enemu kiparju ali slikarju ni uspelo, da bi ga zvesto upodobil. Vključevali sta ljubkost in resnost, dostojanstvo in prikupnost, z mladostno smelostjo pa sta se spojila nekakšen herojski videz in kraljevska vzvišenost, ki bi ju bilo težko posnemati. Tako je bil tudi njegov značaj tak, da je vzbujal ljudem hkrati strah in veselje. Medtem ko je bil v družbi izredno prijeten in je prosti čas preživel ob pijači in razkošnem življenju kot najbolj pomehkužen izmed kraljev, je po drugi strani zopet izkazoval najodločnejšo in najbolj gorečo vztrajnost in marljivost pri delu; spričo tega je med bogovi najbolj občudoval Dioniza, ki je najstrašnejši, ko se vojskuje, a po koncu vojne najzmožnejši, da se ob veselju in uživanju spet prilagodi miru. [...]

4 Da je bil Demetriji v začetku po naravi tako človeški kot družaben, naj za primer povemo naslednje. Ariobarzanov sin Mitridat je bil njegov tovariš in zapen prijatelj enake starosti. Bil je eden Antigonovih dvorjanov, in čeprav ni bil hudoben človek niti ga niso imeli za takšnega, ga je Antigon zaradi nekkih sanj začel sumničiti. Antigonu se je sanjalo, da hodi prek prostranega in čudovitega polja ter seje zlat prah; iz njega je sprva poganjala zlata žetev, a ko se je nekoliko kasneje vrnil, ni videl nič drugega kot strnišče. Žalosten in vznemirjen je [v snu] zaslíšal neke ljudi govoriti, da je Mitridat odšel na Črno morje, potem ko je požel zlato letino. Ves prestrašen zaradi sanj jih je zaupal sinu, potem ko je le-ta prisegel, da bo molčal, in dodal, da je sklenil popolnoma odstraniti in uničiti tega človeka. Ko je Demetriji to slišal, se je zelo razžalostil, in ko je mladenič kot običajno prišel k njemu in z njim preživel prosti čas, si sicer zaradi prisege ni upal spregovoriti niti ga ustno opomniti, temveč je, ko ga je bil postopoma nekoliko odtegnil od prijateljev in sta bila na samem, z ostro konico kopja v zemljo zapisal, medtem ko je ta gledal: »Beži, Mitridat!« Mitridat je razumel [opozorilo] in ponoči zbežal v Kapadokijo. In hitro mu je usoda v resnici izpolnila Antigonove sanje. Postal je namreč gospodar prostranega in krasnega ozemlja ter utemeljil rod pontskih kraljev,

ki so ga Rimljani odpravili nekje v osmi generaciji. To je torej primer Demetrijevega naravnega nagnjenja do pravičnosti in preudarnosti. [...]

41 Ko se je od tam<sup>499</sup> vrnil v Makedonijo, in ker sam po naravi ni bil tak, da bi miroval, videl pa je, da se mu privrženci na bojnih pohodih raje pokoravajo, medtem ko so doma nemirni in prepirljivi, je z vojsko krenil nad Ajtolce. Ko jim je opustošil ozemlje in tamkaj pustil Pantavha s precejšnjim delom svojih sil, je odri-nil nad Pira [epirskega kralja], Pir pa nadenj. A ker sta zgrešila eden drugega, je oni oropal Epir, ta pa je udaril na Pantavha in začel bitko, v kateri sta se spopadla oba poveljnika in si obojestransko zadala rane. Pir je Pantavha zapodil v beg, od ostalih pa jih je mnogo pobil in živih zajel pet tisoč njegovih mož. In to je Demetriju naj-bolj škodovalo: ker Pir ni bil toliko zasovražen zaradi svojih dejanj, kolikor je vzbujal čudenje, ker je največji del [osvajanja] opravil z lastno roko, si je s to bitko pridobil veliko in sijajno ime med Makedonci; in mnogim izmed njih je prišlo na misel reči, da edino v njem od vseh kraljev vidijo sliko Aleksandrove smelosti, medtem ko drugi, še posebej Demetrij, kot na odru le igrajo Aleksandrovo dostojanstvo in oholost. V resnici je bilo okoli Demetrija mnogo teatralnosti, saj ni pretiraval le z oblačenjem in naglavnimi pokrivali, širokokrajnim klobukom z dvema kraljevima opasicama in z zlatom pretkanimi škrlatnimi haljami, temveč je tudi noge obuval v obuvala iz najčistejše škrlatne klobučevine, izvezene z zlatom. Zanj se je veliko časa tkal tudi plašč, prekrasno delo, ki je prikazovalo svet in nebesna telesa; toda ostal je na pol dokončan, ko so se [za Demetrija] razmere spremenile. Plašča si nihče ni upal uporabiti, čeprav v Makedoniji pozneje ni manjkalo prevzetnih kraljev.

42 Ljudi, ki tega niso bili vajeni, ni dražil samo s takimi prizori, ampak sta jih jezila tudi razkošje in način življenja, najbolj pa njegova nedružabnost in nedo-stopnost. Kajti ali ljudem sploh ni dal možnosti, da bi prišli predenj, ali pa je bil do obiskovalcev strog in grob. Tako je neke poslance iz Aten – in do njih mu je bilo več kot do ostalih Helenov – pustil, da so na sprejem čakali dve leti; ko pa je iz Lakedajmona prišel en poslanec, se je razsrdil, ker je smatral, da ga s tem pre-zirajo. A ko je rekel: »Kaj praviš? Lakedajmonci so poslali samo enega poslanca?«, mu je ta duhovito in po špartansko odvrnil: »Da, kralj. K enemu.« Ko se je nekoč, ko je bil na jahanju, zazdelo, da je bolj naklonjen ljudstvu in da mu ni zoprno, če jih posluša, jih je kar nekaj steklo na kup in mu predalo napisane prošnje. Ker je vse sprejel in jih zavil v svoj plašč, so se ljudje vzradostili in ga pospremili. Toda ko je prišel na most, ki prečka Aksij, je razvil plašč in vse prošnje vrgel v reko. To je silno prizadelo Makedonce, ki so menili, da se jih sramoti, ne pa kraljuje nad njimi, ter so se spominjali Filipa [Aleksandrovega očeta] ali poslušali tiste, ki so še

---

<sup>499</sup> Iz Aten.

pomnili, kako je bil on v tem pravičen in nepristranski. Ko je nekoč starejša ženska nadlegovala Demetrija, ki je šel mimo, in ga večkrat prosila, naj jo posluša, ji je odgovoril, da nima časa. Ko je ona nato zavpila: »Pa ne bodi kralj!«, ga je to hudo zbadlo. Zamislil se je, se vrnil domov in odložil vse ostalo ter mnogo dni posvetil tistim, ki so želeli, da jih sprejme, začeniši z ono starko.

Nič ne pristoji kralju bolj kot dajanje rozsodb. Kajti Ares je tiran, kot pravi Timotej, toda zakon je po Pindarju kralj nad vsem; tudi Homer pravi, da kralji od Zevsu ne prejemajo oblegovalnih naprav niti z bronom okovanih ladij, temveč »postave«, da jih ščitijo in varujejo; kot Zevsovega zaupnika in učenca ne imenuje najbojevitejšega niti najkrivičnejšega niti najkrvoločnejšega kralja, temveč najpravičnejšega. Nasprotno je Demetriju užival, ko so mu pridajali vzdevke, ki so bili vse kaj drugega kot podobni tistim, ki jih nosi kralj bogov: kajti ta je Zaščitnik in Branitelj mest, Demetriju pa je dobil vzdevek »Oblegovalec mest« [Poliorketés]. Tako je zlo, ki je s pomočjo neuke sile stopilo na mesto dobrega, povezalo krivičnost s slavo.

## SVETONIJ

Gaj Svetonij Trankvil se je rodil okoli leta 70 po Kr. kot sin rimskega viteza. Služboval je na sodiščih v Rimu in prijateljeval s Plinijem mlajšim, po katerega posredovanju je od cesarja Trajana prejel *ius trium liberorum*, privilegije, ki so jih bili deležni starši treh ali več otrok, čeprav teh sploh ni imel. Že pod Trajanom se je zaposlil v cesarski administraciji, pod Hadrijanom pa je dobil ugledno službo cesarskega tajnika. Toda leta 121/122 je Hadrijan odpustil njega in prefekta pretorijancev Septicija Klara, ki mu je Svetonij posvetil svoje delo *Življenjepisi cesarjev*, menda zaradi nepriemerne obnašanja do cesarice. O njegovem življenju ni znano kaj dosti več, tudi datuma smrti ne vemo.

Preučeval je najrazličnejše teme: zgodovino in biografijo, starožitnosti (npr. rimski koledar), naravoslovna in jezikoslovna vprašanja. Za njegov pristop je značilno marljivo in skrbno zbiranje nadržbnosti, ni pa imel smisla za širši koncept in povezovanje tega znanja. Pisal je v latinščini in grščini; znanih je precej naslovov, ohranili pa sta se v glavnem le dve deli, obe s področja biografije: *Življenjepisi cesarjev* (*De vita Caesarum*) in delno *O slavnih možeh* (*De viris illustribus*). Prvo delo obsega osem knjig. Od prve do šeste so posvečene po enemu cesarju (Cezarju, Avgustu, Tiberiju, Kaliguli, Klavdiju in Neronu), sedma in osma pa vsebujeta po

tri krajše življenjepise: v sedmi so opisani Galba, Oton in Vitelij, ki so se zvrstili v enem letu med Neronom in Vespazijanom, v osmi pa cesarji iz flavijske dinastije Vespazijan, Tit in Domicijan. Delo je ohranjeno skoraj v celoti, manjka le uvodno posvetilo Septiciju Klaru in začetni odlomek Cezarjevega življenjepisa.

V delu *O slavnih možeh* je obravnaval rimske književnike in kulturne delavce; kakor pri cesarjih tudi pri teh ni segel do oseb iz svojega časa. Obsegalo je vsaj pet razdelkov: o pesnikih, govornikih, zgodovinopiscih, filozofih ter o »gramatikih« (tj. preučevalcih književnosti) in retorjih. Za vsako disciplino je najprej podal očrt njenega razvoja v Rimu in nato nanizal kratke prikaze njenih predstavnikov. Delno je ohranjen razdelek o gramatikih in retorjih; od življenjepisov pesnikov, ki so prišli do nas v izdajah njihovih del, so zagotovo Svetonijevi spis o Terenciju, Horaciju in Lukanu, od govornikov imamo – nepopolnega – Pasiena Krispa, od zgodovinopiscev pa Plinija starejšega. Vrsto notic iz *O slavnih možeh* je ohranil sv. Hieronim v Evzebijevi *Kroniki*. Iz drugih del obstajajo fragmenti pri kasnejših avtorjih, npr. slovničarjih, komentatorjih, sholiastih in še pri Izidorju Seviljskem (7. stoletje po Kr.), kajti Svetonij je imel velik vpliv.

Svetonij velja za najpomembnejšega rimskega življenjepisca. Pri svoji metodi pisanja se je oprl na tip biografije, ki se je razvil v Aleksandriji v 3. stoletju pr. Kr. in so ga aleksandrijski učenjaki uporabljali zlasti za kratke orise življenja književnikov, kot pomoč pri razlagi njihovega pisanja. To je bil prikaz podatkov, shematično razvrščen po smiselnih kategorijah in podan v preprostem, zgoščenem slogu. Aleksandrijski tip so v antiki uporabljali za življenjepise književnikov in kulturnih delavcev tudi Svetonij sam in še kasnejši avtorji, npr. sestavljavci enciklopedij. Ko pa ga je Svetonij apliciral na življenjepise cesarjev in v osnovno shemo vnesel mnogo obsežnejše gradivo, namreč široko paleto podatkov o tedanjem življenju (npr. o novostih v rimskih cirkusih, običajih pri podeljevanju vojaških odlikovanj, vidikih literarnega in religioznega življenja), je skozi življenjepis zgodovinsko pomembnega posameznika podal tudi širšo sliko dogajanja; tako so njegova dela obveljala za zgodovinopisje in sprožila v tej zvrsti novo smer, cesarsko biografijo, ki je predstavljala zgodovino prek cesarskih življenjepisov. Vendar je bila to prej kulturna zgodovina kot pa zgodovina v pravem pomenu, saj je izpustil mnogo gradiva, ki se ni nanašalo neposredno na protagonista, čeprav bi bilo sicer pomembno kot ozadje za razumevanje človeka na cesarskem položaju. Pač pa je bil njegov izbor gradiva primeren za kulturne delavce, kot je razvidno iz ohranjenih

odlomkov iz dela *O slavnih možeh*, kjer očrta razvoj gramatike in retorike v Rimu ter s tem izriše potrebni kontekst.

Svetonij je v aleksandrijsko formo vnesel nekatere značilne rimske elemente. Tako posveča precej pozornosti prodigijem (nadnaravnim znamenjem), ki so jih v Rimu tradicionalno beležili in vnašali v zgodovinska dela; kakor so se Rimljani v nagrobnih govorih in napisih tradicionalno osredotočali na pokojnikova dela in dosežene časti, ne na zaokrožen oris značaja, tudi on beleži javne službe, ki jih je protagonist opravljal, njegove darove vojakom, gradnje ipd., njegovih dejanj in lastnosti pa ne poveže v enovit prikaz. V rimskem duhu je tudi Svetonijevo prikazovanje povsem individualnih potez, tako slabih kot dobrih; podobno nagnjenje k individualnemu in verističnemu upodabljanju zasledimo v rimski umetnosti, medtem ko je za Grke bolj značilno tipiziranje in idealiziranje.

Shema tovrstnega življenjepisa je bolj ali manj naslednja:

1. Podatki o imenu, rodu, ožji družini protagonista. Svetonij npr. v Tiberijevem življenjepisu posveti 1.–3. poglavje družinama Klavdijcev in Livijcev, iz katerih je cesar izhajal, 4. pa prikazu njegovega očeta.

2. Rojstvo, kraj in čas rojstva.

3. Kronološko prikazana otroštvo in življenje do najbolj ustvarjalne dobe pri književnikih oziroma do nastopa oblasti pri cesarjih.

Glavni del je urejen nekronološko, po kategorijah:

4. Dejavnost. Pri cesarjih so to npr. razni odloki, javne gradnje; vojaškim dogodkom Svetonij ne namenja velike vloge.

5. Prikaz osebnosti. Pri teh dveh kategorijah lahko avtor za cesarje, v katerih delovanju je razvidna neka prelomnica, vpelje še dodatno delitev na dobro in slabo dobo (tako pri Tiberiju, Kaliguli, Neronu).

6. Povratek h kronološkemu prikazu za dogodke pred smrtjo in smrt; Svetonij pri cesarjih opisuje tudi znamenja, ki napovedujejo smrt.

7. Pri pesnikih kasnejša usoda njihovih spisov, pri cesarjih pa dogodki v Rimu po njihovi smrti in oporoka.

Druge kategorije so še zunanji videz, odnos do religije in – za cesarje – znanstveno in umetniško udejstvovanje.

Ta shematični pristop je sicer uporaben za urejanje gradiva, ima pa pomanjkljivosti tako za prikaz zgodovinskega dogajanja kot protagonista-vega značaja. Tako pri cesarskih življenjepisih ni vselej jasna kronološka in vzročna povezava med dogodki: po Svetonijevi pripovedi sodeč naj bi npr. Tiberij odpotoval in se naposled ustalil na otoku Capri po oziroma

zaradi smrti svojih sinov, vendar je v resnici eden umrl leta 19 in drugi 23, Tiberij pa se je umaknil šele leta 26/27. Shematiziranje tudi ne omogoča koherentne podobe o človekovem značaju in razvoju, zaradi prepletanja kronološkega pristopa z nekronološkim prihaja do zmede in notranjih nasprotij. To se kaže npr. pri Tiberiju in Kaliguli, kjer avtor najprej našteva »dobra« in nato »slaba« dejanja (pri Tiberiju je prelomnica njegov umik na Capri v 41. in 42. poglavju, medtem ko v *Kaliguli* 22 avtor odpravi prehod z besedami: »Toliko o Kaliguli kot knezu, zdaj pa je treba pripovedovati o njem kot pošasti.«).

Veliko nasprotujočih si podatkov ostaja nerazloženih in neuskklajenih, pogosto manjkajo kronološke indikacije. Primer za pobijanje lastnih prejšnjih trditev je poročilo o Kaligulovem ravnanju z zapisniki s procesov, na katerih so bili pod Tiberijem obsojeni njegova mati in brata. Svetonij v 15. poglavju piše, da je dal cesar vse te listine prinesiti na Forum in sežgati, da se tistim, ki so bili soudeleženi kot priče ali ovaduhi, ne bi bilo treba bati njegovega maščevanja; v 30. pa beremo, da se je le pretvarjal, da jih je sežgal, in je z njimi kasneje večkrat napadal senatorje. Kljub temu je sežig v 15. poglavju naveden kot dejstvo. Tako negativni del večkrat poseže nazaj v pozitivnega in postavi začetno sliko na laž.

Svetonij je za svoje življenjepise zbral množico virov in gradiva. Na splošno ni kritičen, čeprav npr. iz njegovega pretresanja nasprotujočih si poročil o Kaligulovem rojstnem kraju (*Kaligula* 8) vidimo, da je bil kritične presoje zmožen. V glavnem pa le niza podatke iz virov, ki med seboj niso vselej usklajeni. Vrednost virov izenačuje, tako da vključuje podatke iz drugih avtorjev, avtentične listine (odloke, pisma), pa vse do anonimnih pamfletov, epigramov, čenč in vulgarnih anekdot; pogoste so npr. take o seksualnih ekscesih. Kar zadeva listine, citira v prvih treh cesarskih življenjepisih veliko primarnih virov, zlasti Avgustovo korespondenco. Da jo pozna iz prve roke, jasno pokaže v 87. in 88. poglavju cesarjevega življenjepisa. Tu navaja pogoste fraze in posebnosti v rabi besed, ki se pojavljajo v njegovih pismih, posebnosti v ortografiji, celo ključ njegove skrivne pisave. Največ takih citatov in najnatančnejše podatke najdemo v življenjepisih zgodnejših cesarjev in ne Svetoniju časovno bližjih Flavijcev, kot bi pričakovali; morda v času, ko je pisal o slednjih, ni imel več dostopa do cesarskega arhiva.

Svetonijev slog je zgoščen, stvaren in preprost; te značilnosti so danes cenjene, v antiki pa so pomenile odstopanje od literarne produkcije. Netipična za tisto dobo je tudi odsotnost moraliziranja in političnega gledišča.

Zanimivo je njegovo besedišče: ker si ne prizadeva za enotnost, prevzema izraze iz virov (slednje včasih dobesedno prepisuje), med drugim tudi uradno izrazje, grške citate in razne neobičajne besede. Pomembna novost v njegovem načinu predstavitve je sorazmerna nepristranskost, saj o protagonistih na stvaren način podaja pozitivne in negativne nadrobnosti.

Njegova vpliv in priljubljenost sta bila izjemna ne le v antiki, marveč tudi kasneje. Sprožil je novo smer zgodovinopisja v obliki življenjepisov, ki se je ohranila do sodobnosti. Njegovo shemo so prevzeli številni posnemovalci, tako tudi krščanski biografi (npr. avtor življenjepisa škofa Ambrozija ter sv. Hieronim v svojem prikazu krščanskih piscev) in v srednjem veku Einhard, življenjepisec Karla Velikega; prek njega je Svetonijev vpliv segel vse do Petrarke in renesanse. Za nas je veliki pomen njegovih spisov v tem, da prinašajo vrsto informacij s področja kulturnega, literarnega in celo znanstvenega razvoja, ki jih drugje ni najti; ker pa vrednost virov zelo niha, je potrebna previdnost.

N. G.

**Literatura:** Döpp 1972, Lounsbury 1987, Roth 1858, Šmit 1960.

## ŽIVLJENJEPISI CESARJEV

### Kaligula<sup>500</sup>

16. in 21. poglavje sodita v pozitivni del o Kaliguli, 37. in 38. pa v negativnega; v obeh delih so prikazane dejavnosti na istih področjih, namreč v finančnih ukrepih in gradnjah, toda nepovezano in vsakič v drugačni luči, čeprav bi se podatki morda dali združiti v enotno sliko. Opis Kaligulove zapravljivosti in obenem pohlepa, z novimi davki vred, se vleče še do 42. poglavja.

16,3–4 Čeprav je bila Tiberijeva oporoka razveljavljena, je vendar Kaligula pošteno in brez kakega izvijanja v gotovini izplačal tako volila iz te oporoke kakor volila iz oporoke Julije Avguste, ki jo je bil Tiberij ignoriral.<sup>501</sup> Italiji je odpisal polodstotni davek, ki se je plačeval od izkupička na dražbah. Mnogim je povrnil škodo, ki so jo utrpeli zaradi požarov. Vsem kraljem, ki jim je vrnil prestol, je vrnil tudi ves dohodek od davkov in osebne dohodke za nazaj. Tako je na primer komagenskem kralju Antiohu vrnil sto milijonov sestercijev, ki so se bili stekli v državno blagajno.

<sup>500</sup> Besedilo je povzeto po Šmitovem prevodu, s popravki N. Grošelj.

<sup>501</sup> Prim. *Tiberij* 51. Mišljena je Livija, Tiberijeva mati in žena cesarja Avgusta, ki je bila na Avgustovo željo sprejeta v rod Julijcev in je dobila ime Julija Avgusta.

Da bi kar se da očitno pokazal, kako podpira sleherno plemenito dejanje, je podaril neki osvobojenki, ki tudi med najhujšimi mukami na natezalnici ni ničesar priznala o zločinu svojega patrona, 800.000 sestercijev. Zato mu je senat med drugimi častmi s posebnim odlokom podelil zlat ščit, ki naj bi ga svečeniški zbori nesli vsako leto ob določenem dnevu v spremstvu senata na Kapitol, medtem ko bi dečki in deklice iz najuglednejših družin v zborni pesmi peli hvalnico njegovim krepostim. Hkrati so sprejeli sklep, naj se dan, ko je Kaligula prevzel oblast, imenuje Parilije; to naj bi bil znak, da je bil Rim tega dne v drugo zgrajen.<sup>502</sup> [...]

21 Kaligula je dal dograditi Avgustovo svetišče in Pompejevo gledališče, stavbi, ki so ju za Tiberija zgradili le napol. Sam je pričel graditi vodovod v okolici Tiburja in amfiteater poleg Septe [ograda, v kateri je rimski narod glasoval] na Marsovem polju; njegov naslednik Klavdij je prvi objekt dokončal, drugega opustil. V Sirakuzah je dal obnoviti od starosti porušeno mestno obzidje, prav tako svetišča. Sklenil je tudi, da bo spet zgradil Polikratov kraljevski dvor na otoku Samosu, dogradil Didimej<sup>503</sup> v Miletu in na vrhu Alp sezidal mesto, predvsem pa prekopal Korintsko ožino; že je bil poslal tja nekega svojega primipilara [stotnika prvega manipula triarjev, tj. starih in preizkušenih vojakov], da bi opravil potrebne meritve. [...]

37 Za razkošje je toliko razdal, da je v iznajdljivosti prekosal vse razsipnike na svetu. Izmislil si je nove vrste kopeli in najbolj nenaravne jedi in pojedine. Tako se je na primer kopal v toplih in mrzlih dišavah in pil najdražje, v kisu raztopljene bisere, pred goste pa je postavljaval kruh in jedi iz zlata. Govoril je: »Ne moreš biti obenem varčen in cesar.« Še več, več dni je s strehe Julijeve bazilike metal ljudstvu znatne vsote kovanega denarja. Zgraditi je dal liburnijske ladje z desetimi vrstami veslaških klopj,<sup>504</sup> ki so imele z žlahtnim kamenjem obložene krme in pisana jadra, znotraj pa zelo prostorne bazene s toplo vodo, stebriščne dvorane in jedilnice, razen tega pa najrazličnejše vrste vinske trte in sadnega drevja. Na takšnih ladjah je že za dne ležal za mizo ter med pesmijo in ob zvokih glasbe plul ob kampanjski obali.

Pri graditvi palač in vil je pretiraval brez vsakršne razsodnosti. Najbolj vroče si je želel izpeljati tisto, kar je veljalo za neizvedljivo. Zaradi tega je ukazal graditi nasipe tam, kjer je bilo morje nemirno in globoko, klesati v pečine iz najtršega

---

<sup>502</sup> Praznik parilije (*Parilia*) je bil posvečen Pales, rimskemu božanstvu čred in pastirjev. Slavili so ga 21. aprila, ki naj bi bil po izročilu rojstni dan Rima.

<sup>503</sup> Apolonovo svetišče v kraju Didima pri Miletu; Apolon, ki so ga tam častili, se je po kraju imenoval »didimajski«, njegovo svetišče pa Didimajon oziroma Didimej.

<sup>504</sup> Liburnijske ladje so bile sicer znane po svoji lahkosti in urnosti in temu ustrezno majhne, tako da so navadno imele le eno ali dve vrsti veslaških klopj.



kamenja, zasipavati doline in jih izravnovati z griči, gričem pa odstranjevati vrhove in jih izravnovati z dolinami. Vse to so delali nenavadno naglo, kajti vsako zakasnitev je kaznoval s smrtjo. Skratka: še preden je minilo leto dni, je Kaligula potratil razen ogromnega drugega premoženja tudi vseh 2.700 milijonov sestercijev, ki jih je bil zapustil Tiberij Cezar.

38 Popolnoma suh in brez sredstev se je Kaligula polotil ropanja, in sicer z najskrbneje izbranimi lažnimi obtožbami, dražbami in davki. Tako je odrekel rimske državljske pravice vsem, katerih predniki so si jih pridobili zase in za svoje potomce; izvzel je samo neposredne sinove. Trdil je namreč, da se beseda potomec ne sme uporabljati za potomce po prvem kolenu. Ko so mu pokazali listine, ki sta jih izdala božanska cesarja Julij [Cezar] in Avgust, jih je Kaligula na kratko odpravil kot zastarele in neveljavne. Če je kdo po zadnji cenitvi kakor koli povečal svoje imetje, ga je obtožil zaradi lažne prijave premoženja. Oporoke primipilarjev, ki niso od začetka Tiberijeve vlade ničesar zapustili niti Tiberiju niti njemu, je razveljavil kot nehvaležne. Kot neveljavne in brez podlage je razveljavil tudi oporoke takih ljudi, o katerih je kdo izjavil, češ da so nameravali postaviti za svojega dediča cesarja. Zaradi strahu so ga zdaj že neznani ljudje javno uvrščali kot dediča med svoje prijatelje in starši med svoje otroke. Za takšne je rekel, da ga imajo za norca, ker po taki izjavi še naprej živijo, in je mnogim izmed njih poslal zastrupljene pribojške. V takih primerih je sam vodil zapuščinsko razpravo, in sicer tako, da je vnaprej določil vsoto, ki jo je nameraval doseči pri obravnavi. Vedno je odnehal šele tedaj, ko je to vsoto dosegel. Ker ni trpel niti najmanjšega zavlačevanja, je nekoč z eno samo sodbo obsodil nad štirideset osumljencev, ki so bili obtoženi zaradi popolnoma različnih prekrškov, Cezoniji [ženi] pa se je pohvalil, ko se je prebudila, češ kakšno delo je opravil med njenim opoldanskim spanjem.

Nekoč je priredil dražbo, na kateri je razstavil in prodajal kramo, ki mu je ostala od gledaliških predstav. Sam je izkliceval cene in jih dvigal tako dolgo, da so si nekateri ljudje, ki so jih prisilili, da so za neznanske vsote kupili nekatere predmete in tako izgubili vse svoje imetje, prerezali žile. Znan je tudi tale primer: Ko je Aponij Saturnin med neko dražbo zadremal na klopi, je Kaligula opozoril izklicevalca, naj nikar ne prezre moža pretorskega stanu, ki mu ves čas prikimava. Nato so tako dolgo dvigali ceno, da so nazadnje možaku, ki ni imel o tem niti pojma, prodali trinajst gladiatorjev za devet milijonov sestercijev.

## O SLAVNIH MOŽEH

### Horacijev življenjepis<sup>505</sup>

Kvint Horacij Flak (65–8 pr. Kr.) je eden najpomembnejših rimskih pesnikov. Njegova dela so naslednja: *Epode*, *Satire* ali *Pomenki* v dveh knjigah, *Ode* ali *Pesmi* v štirih knjigah, *Stoletna pesem* (za priložnost slovesnih »stoletnih iger«) in naposled *Pisma* (tudi ta so včasih omenjena kot *Pomenki*) v dveh knjigah; med slednjimi je tudi *Pismo o pesništvu*. Zanimivo je, da v Svetonijevem življenjepisnem seznam del manjka; verjetno jih je izpustil gramatik, ki je življenjepis pripojil komentarju Horacijevih pesmi in se mu je zdelo odveč, da bi na začetku izdanih del ta še posebej naštevati.

Kvint Horacij Flak je bil po rodu iz Venuzije. Njegov oče je bil, kot poroča sam, osvobojenec in posrednik na dražbah (v resnici pa je veljalo prepričanje, da je bil prodajalec nasoljenih rib, ker je Horaciju nekdo v prepiru oponesel: »Kolikokrat sem jaz videl tvojega očeta, da se je usekoval v roko!«). Ko ga je Mark Brut kot poveljnik pritegnil v bitko pri Filipih, je opravljal službo vojaškega tribuna; ko pa je bila njegova stran poražena, si je izprosil odpuščanje in našel službo kot pisar v kvestorjevem uradu. Najprej si je pridobil Mecenata,<sup>506</sup> kmalu pa še Avgusta, in oba sta gojila do njega nemajhno prijateljstvo. Kako rad ga je imel Mecenat, dovolj jasno izpričuje z naslednjim epigramom:

Dragi Horacij, če nimam  
te rajši od samega sebe,  
naj bo še res, da sem suhčen  
kot kilavo mulino žrêbe!

Še veliko bolj pa to dokazuje v svoji oporoki, v kateri je na Avgusta naslovil ta dodatek: »Misli na Horacija Flaka kakor na mene samega!« Avgust mu je ponudil tudi mesto zasebnega tajnika. To pripoveduje v pismu Mecenatu: »Prej sem sam zmožeg pisati pisma prijateljem, zdaj pa sem prezaposlen in slabega zdravja, zato bi ti rad speljal našega Horacija. Naj torej pride od tvoje zajedalske mize k moji kraljevski in mi pomaga pri pisanju pisem.« Celo ko je Horacij to odklonil, ni bil nanj prav nič jezen, niti ga ni nehal obsipati s prijateljstvom. Ohranjena so pisma,

<sup>505</sup> Prevod N. Grošelj.

<sup>506</sup> Svetovalec cesarja Avgusta in najslavnejši rimski pokrovitelj književnikov (iz njegovega imena se je razvil izraz »mecen«). V njegov literarni krog so sodili znameniti pesniki kot Horacij, Vergilij in Propercij. Tudi sam je pisal poezijo in prozo.

iz katerih prilagam nekaj odlomkov kot dokaz: »Uveljavljaj no pri meni kakšne pravice, kakor če bi sedel z mano vsak dan za isto mizo; ravnal bi čisto prav in nič zaletavo, ker sem si želel takega odnosa med nama, če bi ga tvoje zdravje dopuščalo.« In spet: »V kakšnem spominu te imam, boš lahko slišal tudi od našega Septimija; po naključju sem te omenil, ko je bil poleg. Tudi če si ti oholo zavrnil moje prijateljstvo, ti namreč jaz zato ne bom vrnil milo za drago.« Poleg tega ga med drugimi šalami rad imenuje »korenjačka in prav ljubkega možička«; podaril mu je zdaj to, zdaj ono. O njegovih pesmih je imel tako visoko mnenje in bil tako prepričan o njihovi večni slavi, da mu ni naložil le, naj zloži Stoletno pesem, marveč tudi, naj proslavi zmago njegovih pastorkov Tiberija in Druza nad Vindeliki [germanskim plemenom]; prisilil ga je, da je zaradi tega trem knjigam Pesmi po dolgem premoru dodal še četrto. Ko je bral neke njegove Pomenke [tj. prvo knjigo Pisem in v njih ni bil omenjen, se je takole pritožil: »Vedi, da sem hud nate, ker se v večini takšnih pesmi ne pogovarjaš predvsem z mano; ali se bojiš, da ti bodo zanamci šteli v sramoto, če se bo videlo, da si moj prijatelj?« Horacij mu je spesnil eklogo,<sup>507</sup> ki se začinja takole:

Toliko težkih bremen si nalagaš in sam jih prenašaš,  
z mečem Italijo braniš, ji žlahtnejše vlivaš vrline,  
nove zakone deliš – saj škodil bi javni blaginji,  
Cezar, ko kradel bi čas dragoceni ti z dolgim klepetom.

Bil je majhne in zajetne postave, kakor ga opisujejo njegove lastne Satire<sup>508</sup> in naslednje Avgustovo pismo: »Onizij mi je prinesel tvojo knjižico, s katero si se mi tako rekoč opravičil in sem jo zato vzel za dobro, kakor je že drobcena. Vse pa se mi dozdeva, da se bojiš, da bi bile tvoje knjižice večje, kot si sam; toda tebi manjka višina, nikakor pa širina. Zato bo prav, če boš pisal v obliki vinskega vrčka; potem bo tvoji knjižni svitek lepo nabrekel, tako kakor tvoj trebušček.«

V erotičnih zadevah je bil menda precej razvraten; baje je namreč namestil cipe v sobi z ogledali, tako da se mu je, kamor koli je pogledal, zrcalila podoba spolnega akta. Največ časa je prebil v odmaknjenosti svojega sabinskega ali tiburskega posestva; njegovo hišo kažejo v bližini Tiburnovega gaja.<sup>509</sup> V roke so mi prišle elegije pod njegovim imenom in pismo v prozi, v katerem naj bi se pripo-

<sup>507</sup> Mišljeno je prvo pismo v drugi knjigi *Pisem* (*Epist.* 2,1).

<sup>508</sup> Pravzaprav *Pisma*, namreč *Epist.* 1,20,24–25 in 1,4,15.

<sup>509</sup> V Tiburju (današnji Tivoli), prijetnem kraju vzhodno od Rima, so imeli mnogi rimski bogataši poletne vile, kamor so se umaknili pred vročino. Tiburn je bil eden izmed treh mitičnih ustanoviteljev Tiburja.

ročal Mecenatu, vendar mislim, da je oboje nepristno; elegije so namreč cenene, pismo pa nejasno, in nejasnost nikakor ni bila njegova hiba.

Rodil se je šestega dne pred decembrskimi idami [8. decembra], ko sta bila konzula Lucij Kota in Lucij Torkvat, umrl pa petega pred decembrskimi kalendami [27. novembra], ko sta bila konzula Gaj Marcij Cenzorin in Gaj Azinij Gal, po svojem devetinpetdesetem letu.<sup>510</sup> Za svojega dediča je pred pričami imenoval Avgusta, ker je bil tako hudo bolan, da ni zmožal pritisniti pečata na tablice z oporoko. Pokopan je bil na koncu eskviljskega polja blizu Mecenatove gomile.

## PISCI CESARSKE ZGODOVINE

Z naslovom *Scriptores Historiae Augustae* (*Pisci cesarske zgodovine*) danes označujemo edino ohranjeno delo, ki sklenjeno prikazuje zgodovino vladarskih oseb od začetka 2. stoletja po Kr. do konca 3. stoletja. To je zbirka življenjepisov, ki obsega 30 spisov, oseb, ki so v njih dejansko obravnavane, pa je še več, kajti isti spis včasih združuje po več življenjepisov, če so si protagonisti v sorodu (npr. dva Maksimina, trije Gordijani) ali če so si kronološko blizu (npr. trideset »tiranov« oziroma uzurpatorjev in pretendentov na prestol v obdobju cesarja Galiena). Zbirka se prične s Hadrijanom, ki je vladal med letoma 117 in 138, konča pa z Numerijanom, ki je umrl leta 284 in ga je nasledil Dioklecijan, vendar poleg cesarjev na oblasti, t. i. »avgustov«, obravnava iz tega obdobja tudi »tirane« – pretendente ter uzurpatorje – in »cezarje« ali tiste, ki so jih avgusti določili za svoje naslednike. (Imeni Cezar in Avgust so si privzemali cesarji od Avgusta dalje in postali sta sinonim za vladarski naziv, pod Hadrijanom pa je prišlo do razločevanja, tako da je imel vladajoči cesar naziv Cezar Avgust, medtem ko se je njegov sin oziroma predvideni naslednik imenoval Cezar.) Posledica tega pristopa so podvajanja v prvi polovici korpusa. Slednjo je namreč glede na tematiko, uporabljene vire in točnost mogoče razdeliti na »glavne« življenjepise, ki obravnavajo cesarje, in »stranske«, ki opisujejo njihove manj pomembne sovladarje, predvidene naslednike ali tekmece in so slabše kvalitete. Kjer »glavnemu« življenjepisniku sledi kakega cesarja sledi ustrezni »stranski« življenjepis, ta prinaša skoraj isto zgodovinsko gradivo, le da v predelani in

---

<sup>510</sup> Ta številka očitno ni točna.

napihnjeni obliki, podprti z anekdotami, govori, pismi, verzi; posamezni odlomki so včasih skoraj prepisani iz cesarskega življenjepisa.

Ob vsakem spisu je naveden domnevni avtor. Le-teh je šest:

- Elij Sparcijan (sedem spisov: o Hadrijanu, Eliju, Didiju Julijanu, Septimiju Severu, Pesceniju Nigru, Karakali in Geti),
- Julij Kapitolin (devet spisov: o Antoninu Piju, Marku Avreliju, Luciju Veru, Pertinaksu, Klodiju Albinu, Opeliju Makrinu, obeh Maksimih, treh Gordijanih in o Maksimu ter Balbinu),
- Vulkacij Galikan (o Avidiju Kasiju),
- Elij Lampridij (štirje spisi: o Komodu, Diadumenijanu, Elagabalu in Severu Aleksandru),
- Trebelij Polion (prva dela manjkajo, deloma je ohranjen spis o dveh Valerijanih, v celoti pa tri dela: o dveh Galienih, tridesetih tiranih in Klavdiju) in
- Flavij Vopisk (pet spisov: o Avrelijanu, Tacitu, Probu, o Firmu in še treh tiranih – Saturninu, Prokulu in Bonozu – ter o Karu in njegovih sinovih Karinu in Numerijanu).

Na imena teh avtorjev naletimo le v *Cesarski zgodovini*. Spisi, pripisani prvim štirim, si sledijo mešano, zadnja dva pa tvorita vsak svoj sklop.

Na osnovi posvetil v življenjepisih, med katerimi so nekatera naslovljena na cesarja Dioklecijana, spet druga pa na Konstantina, kot tudi na osnovi drugih omemb teh dveh cesarjev, so nastanek *Cesarske zgodovine* tradicionalno umeščali na začetek 4. stoletja po Kr.: deloma pred leto 305, ko se je Dioklecijan upokojil, deloma po letu 324, ko je zavladal Konstantin.

Gradivo je urejeno na podoben način kot Svetonijevi življenjepisi: ni povezano v enovito kompozicijo, temveč razporejeno po rubrikah, kot so: poreklo obravnavane osebe, njeno življenje pred nastopom vlade, politika in dogodki za časa njenega vladanja, značajske lastnosti, smrt, zunanji videz in posmrtna časti.

Navidez podobna Svetonijevi je še ena metoda, ki se pojavlja v zbirki in skupaj z drugimi potvorbami zmanjšuje verodostojnost podatkov. Svetonij je namreč rad vključeval govorce in anekdote, pa tudi (za zgodnejše vladarje) navajal listine iz cesarskih arhivov, do katerih je imel dostop, dokler je bil Hadrijanov tajnik. Vključevanje listin in kopičenje zgodbic iz zasebnega življenja so povzeli tudi drugi, denimo Marij Maksim, ki je spisal življenjepise cesarjev od Nerve do Elagabala ali Severa Aleksandra in navajal listine ne le v tekočem besedilu, temveč tudi v dodatkih; *Cesarska zgodovina* se večkrat sklicuje nanj. Zelo verjetno pa so bili v teh primerih

dokumenti večinoma izmišljeni – ne le govori, za katere je bilo to v antičnem zgodovinoписju v navadi, temveč tudi pisma, odloki ipd. *Cesarska zgodovina* vsebuje okoli 150 lažnih »dokumentov«, vštevši 68 pisem, 60 govorov in predlogov ljudstvu ali senatu in 20 senatovih odlokov ter »dobesednih« vzklikov senatorjev. Primer slednjega je navedek, kako naj bi ob Tacitovih (vladal 275–276) ugovorih, češ da je prestar, da bi postal cesar, po desetkrat zaklicali: »Tudi Trajan / Hadrijan / Antonin je prišel na oblast v starosti!« (*Tac.* 5,1). Največ (lažne) dokumentacije – 59 t. i. dokumentov v petih življenjepisih – je pri Vopisku, ki prinaša tudi največ podrobnosti iz zasebnega življenja, medtem ko je v zgodnejših »glavnih« življenjepisih (tj. cesarjev od Hadrijana do Karakale) skoraj ni. Nepristnost je mogoče razpoznati tako iz slogovnih posebnosti, ki se ujemajo s preostalim besedilom v spisu, kot iz namena, ki je isti kot v preostanku spisa (npr. povečevanje določenega posameznika), in iz zgodovinskih napak, ki bi se v pristnem dokumentu seveda ne pojavile.

Zbirka nakazuje tudi politično stališče, ki je konvencionalno in nima osrednje vloge: cenjeni lastnosti sta disciplina in prizanesljivost; razvidna sta spoštovanje do senata in naklonjenost tradiciji ter poganstvu; večkrat se pojavlja misel, da je nasledstvo na podlagi osebnih odlik boljše kakor krvno nasledstvo.

Kljub pogosto trivialni vsebini in napakam je bila *Cesarska zgodovina* v rabi ves čas. V antiki in srednjem veku so jo prepisovali in občasno uporabljali kot zgodovinski vir. V humanizmu je bila sicer bolj predmet besedilne kritike in komentarjev in v pozni renesansi so črpali iz nje bolj bežne informacije, toda v 17. stoletju je spet postala pomemben vir za podatke o 2. in 3. stoletju, čeprav je bilo obenem jasno, da vsebuje veliko napak. Status zgodovinskega vira (ki ga je sicer treba jemati z rezervo) je zlasti za obdobja oziroma osebe, ki niso poznane iz drugih virov, ohranila do konca 19. stoletja. Tedaj so študije ob sestavljanju leksikona oseb iz 1.–3. stoletja po Kr. (*Prosopographia Imperii Romani*) pokazale, da je denimo življenjepis Avidija Kasija povsem nezanesljiv in da je rodovnik, po katerem naj bi bil oče cesarja Konstantina pranečak cesarja Klavdija (vladal 268–270), lažen. Seveda je zelo težko določiti, kaj je verodostojno in kaj ne; zdi se, da so življenjepisi cesarjev od Hadrijana do Karakale precej zanesljivi, medtem ko vsebujejo sočasni »stranski« in kasnejši življenjepisi veliko več trivialnih zgodb in izmišljij. Poleg vsebine pa sta prišla pod vprašaj tudi avtorstvo in datacija, saj je v zvezi s tem več problemov. Prvi štirje avtorji na primer trdijo, da imajo v načrtu ali delno že tudi izdelane

življenjepise za celo vrsto cesarjev, trije – Sparcijan, Galikan in Lamprij – omenjajo tudi življenjepise tiranov. Če so bili to sodobniki, ki so napisali toliko paralelnih življenjepisov, kdo je med njimi naredil izbor za pričujočo zbirko? Nenavadno je tudi, da Sparcijan in Kapitolin posvečata nekaj del Dioklecianu in nekaj Konstantinu, kar bi pomenilo, da sta oba ustvarjala v razponu okoli 20 let. Razen tega spisi ne kažejo le podobnosti v zgradbi (to bi bilo moč pripisati skupnemu vzoru), marveč tudi v jeziku.

Naslednji problem je datacija, saj naj bi nekateri uporabljeni tehnični izrazi v zvezi z administracijo prišli v splošno rabo šele konec 4. stoletja. Med izmišljenimi osebami najdemo pripadnike družin, ki so postale pomembne v drugi polovici tega stoletja, prej pa ne. Nadalje so nekateri odlomki identični z odlomki iz avtorjev (Evtropij, Avrelij Viktor), ki so pisali v tretji četrtini 4. stoletja.

Na podlagi svojega študija pri leksikonu oseb *Prosopographia* je Hermann Dessau analiziral takšne nedoslednosti in postavil tezo, da *Cesar-ska zgodovina* ne zavaja le vsebinsko, marveč tudi glede podatkov o sami sebi, saj naj ne bi bila delo šestih avtorjev z začetka, temveč enega samega s konca 4. stoletja. Vprašanje avtorstva in datacije še vedno ni razčiščeno, prav tako je problematično rekonstruiranje virov, ki naj bi bili uporabljeni za posamezne dele zbirke. Omenjenih je veliko, vendar so po sodobnih dognanjih pogosto izmišljeni; po Symeu je takih kar 35 (1971, 1). Sodobnejši avtorji se večinoma nagibajo k neki različici Dessauove teorije o enem avtorju s konca 4. stoletja, tako tudi Mellor (1988, 9; 493) in Syme (1971); slednji v nasprotju z večino preučevalcev, ki iščejo politični, javni motiv za takšno potvorbo, meni, da gre za duhovito igračkanje visoko izobraženega avtorja in za delo, ki je blizu historični romanci.

Syme dokazuje, da si je mogoče na podlagi dela kot celote izdelati predstavo o avtorju in njegovih metodah. Dejstvo, da se biografije oziroma skupine biografij med seboj razlikujejo po gradivu, virih, načinu predstavitve, namenu in tudi po prevladujočem slogu, razlaga s tem, da avtor ponekod (v zgodnejših »glavnih« življenjepisih) predvsem kompilira podatke, v »stranskih« in kasnejših življenjepisih pa se čedalje bolj prepušča izmišljijam in retoričnim prijemom, pri čemer doseže vrh na koncu z Vopiskovimi spisi. Razkazuje svojo učenost in se pretvarja, da uporablja znanstvene metode, ko navaja obsežno »dokumentacijo«, graja razne druge pisce ali fingira pomisleke ob določenih podatkih. Kaže izrazito nagnjenje do literature, saj pogosto navaja, da so njegovi protagonisti sami pisali književna dela ali se družili z literati, vpleta navedke in aluzije na odlomke

iz književnosti itd. O biografovem delu govori s spoštovanjem in celo namiguje, da biografi po verodostojnosti prekašajo zgodovinarje z njihovo literarno obarvanostjo (*Prob.* 2,7). Ima smisel za humor in vključuje šale (seveda je po Symeovem prepričanju že samo delo ena sama potegavščina).

Pri kompoziciji se po splošnem mnenju kažejo hude pomanjkljivosti, saj avtor isti osebi večkrat pripiše nasprotujoče si značajske lastnosti, pri kompiliranju podatkov kaže neskrbnost in naglico, pogosto nespretno krajša ali vriva odlomke in na koncu dodaja gradivo. Syme pa kljub temu meni, da ima literarni talent, ki se kaže v senatorskih govorih, dramatičnih kontrastih in predvsem v povezavah in medsebojnih aluzijah, ki jih tke med osebami v življenjepisih. V njegovem jeziku se po eni strani pojavljajo slogovno zaznamovane, arhaizirane, cvetlične besede, po drugi strani pa zelo tehnično izrazje.

Kljub zgoraj povedanemu pa ne moremo mimo dejstva, da se življenjepisi oziroma posamezni sklopi med seboj v marsičem razlikujejo, zato mora vprašanje o nastanku dela ostati še odprto.

N. G.

**Literatura:** Hohl 1927, Magie 1921–1932, Marasco 2003, Marolt 1989, Syme 1971, Bonner Historia-Augusta-Colloquia 1962–1989, Historia Augusta Colloquia 1990–.

## IZBOR BESEDIL<sup>511</sup>

### FLAVIJ VOPISK IZ SIRAKUZ

Med življenjepisi *Cesarske zgodovine* se po številu lažnih dokumentov, trivialnih zgodb in podrobnosti iz zasebnega življenja najbolj »odlikuje« sklepni del, ki je pripisan Flaviju Vopisku. Kakor pri Mariju Maksimu tudi tu dokumenti včasih niso navedeni le sproti v besedilu, marveč tudi na koncu spisa v dodatku (tako dve uradni in dve zasebni pismi na koncu Tacitovega življenjepisa, *Tac.* 18–19). Spis kot celota (npr. o Avrelijanu ali Probu) večkrat daje prej vtis hvalnice kakor življenjepisa, uporabljena je vrsta retoričnih prijemov. Štirje od petih spisov se pričenjajo z dolgimi, skrbno izdelanimi uvodi, v katerih avtor med drugim izraža razna stališča v zvezi z zgodvinopisjem: slavi zasluge zgodvinopisja za to, da osebe in dejanja ne utonejo v pozabo, omenja vire, iz katerih naj bi črpal, in druge

---

<sup>511</sup> Prevod N. Grošelj.



avtorje, trdi, da je resnica pomembnejša od sloga (*Prob.* 1–2), poudarja natančnost in pazljivost, ki da jo posveča podrobnostim (*Firm.* 1) ipd. Njegova praksa seveda kaže povsem drugačne metode.

Naš izbor obsega tri odlomke. Prvi je uvod k življenjepisnemu cesarja Avrelijana (vladal v letih 270–275), ki je prvo delo v Vopiskovi seriji. Dotakne se nekaterih od omenjenih tem, zanimiv pa je tudi zaradi pogovora, ki je najverjetneje izmišljen – iz drugih virov vemo, da je bil avtorjev sogovornik Junij Tiberijan res dvakrat prefekt mesta Rima, vendar njegova druga prefektura, ki bi tu edino prišla v poštev, ni potekala v takem času, da bi zajela praznik hilarije (lat. *Hilaria* – 25. marec, dan veseljačenja, kot pove že ime, in gostij v sklopu praznika na čast boginji Kibeli, tudi dan enakonočja), kar naj bi bil časovni okvir tega pogovora. Syme sploh meni, da avtor v tem uvodu rafinirano nakaže svojo prevaro in da je eden od indicov tudi izbira tega praznika, ki je vključeval karneval z maskami (1971, 262). Drugi namig na lažnivost naj bi bil prizor, ko avtor dokazuje Tiberijanu, da so pisali neresničnosti tudi največji rimski zgodovinarji, in mu ta v šali odgovori, da potem tudi avtor sam lahko piše, kar hoče (Syme 1971, 17).

Sledi uvod k življenjepisnemu Proba (vladal 276–282), kjer so stališča v zvezi z zgodovino pisjem, ki jih avtor – vsaj v besedah – zastopa, še bolj razdelana. Zadnji izbrani odlomek je primer življenjepisa, značilen za *Cesarsko zgodovino*.

### Božanski Avrelijan

<sup>1</sup> Na hilarije, ko moramo, kot je znano, delati in govoriti same vesele stvari, me je po koncu svečanosti povabil v svoj voz oziroma svoje službeno vozilo mestni prefekt Junij Tiberijan, ugleden mož, katerega ime moramo izgovarjati s spoštovanjem. Ker ga niso zaposlovale skrbi zaradi pravnih in javnih zadev, temveč so mu misli svobodno krožile, je v vozu načel živahen pogovor, ki je trajal vso pot od Palatina do Varijevih vrtov in se vrtel predvsem okoli življenjskih zgodb cesarjev. Ko sva dospela do Sončevega svetišča, ki ga je bil posvetil cesar Avrelijan, me je, ker sam izhaja iz cesarjevega rodu, vprašal, kdo je napisal njegov življenjepis. Ko sem mu odvrnil, da nisem bral nobenega v latinščini, pač pa nekaj grških, je častiti mož zavzdihnil in izlil svojo žalost v teh besedah: »Torej ne le, da so Terzit,<sup>512</sup> Sinon<sup>513</sup> in drugi nestvori iz davnine dobro poznani nam, temveč bodo tudi pogosto na ustih

<sup>512</sup> V *Iliadi* eden izmed Grkov, ki so oblegali Trojo; grde zunanosti in prepirljiv.

<sup>513</sup> Grk, ki je prepričal Trojanca, da so spravili v mesto lesenega konja, v katerem so bili skriti grški bojevniki.

prihodnjih rodov; za božanskega Avrelijana, tega znamenitega cesarja in poveljnika z železno roko, ki je rimski oblasti spet podvrgel ves svet, pa zanamci ne bodo vedeli? Bog ne daj česa tako blaznega. Pa vendar, če se ne motim, imamo dnevnik tega moža in tudi prikaz njegovih vojn, ki je spisan kot zgodovina. Želel bi, da si to priskrbiš in opišeš po vrstnem redu, zraven pa dodaš še dogodke iz njegovega življenja. O vsem tem se boš v skladu s svojo prizadevnostjo lahko poučil iz platnenih knjig,<sup>514</sup> v katere je sam za vsak dan velem zapisati vse, kar je naredil. Poskrbel bom namreč, da ti bodo iz Ulpijeve knjižnice<sup>515</sup> dali na voljo tudi platnene knjige. Ti pa, prosim, opiši Avrelijana tako verodostojno, kolikor le moreš.« In jaz, dragi Ulpijan,<sup>516</sup> sem ubogal, priskrbel sem si grške knjige in vse potrebno ter iz tega v eni knjižici zbral vse, kar je bilo vredno omembe. Upam, da ti bo moje delo ugajalo, če pa z njim ne boš zadovoljen, beri grške avtorje in zahtevaj tudi platnene knjige – Ulpijeva knjižnica ti jih bo dala na razpolago, kadar boš le hotel.

2 Najin pogovor v vozu je nanesel na Trebelija Poliona,<sup>517</sup> ki je v svojih spisih ovekovečil vse cesarje, tako znamenite kakor tudi neznane, od dveh Filipov pa do božanskega Klavdija in njegovega brata Kvintila. Tiberijan je trdil, da je Polion o marsičem pisal malomarno in preskopo, jaz pa sem ugovarjal, da ga na področju zgodovine ni pisca, ki ne bi bil zabeležil kake neresnice, in celo navajal, v čem se da to dokazati Liviju, Salustiju, Korneliju Tacitu in naposled Trogu<sup>518</sup> na podlagi jasnih dokazov. Tako je prestopil v moj tabor, iztegnil roko in v šali dejal: »Piši, kakor se ti zdi. Mirno boš lahko govoril, kar boš hotel, saj ti bodo pri laganju delali družbo pisci, ki jih občudujemo zaradi tekočega sloga njihovih zgodovin.«

## Prob

1 Nesporno drži, kar so zapisali Salustij Krisp ter zgodovinarja Mark Katon in Gelij<sup>519</sup> kot neke vrste splošno resnico: namreč da so pri vsakomer vse njegove

<sup>514</sup> Lat. *libri lintei*. Nekateri menijo, da gre za dejansko obstoječ vir in da takšno sklicevanje vendarle kaže na sorazmerno verodostojnost podatkov, saj bi bilo pisca lahko ujeti pri laži. Če pa so knjige izmišljene, je avtor morda dobil navdih zanje pri *libri lintei*, na katerih naj bi bili po pričevanju dveh analistov iz 1. stoletja pr. Kr. zapisani stari arhivi uradnikov.

<sup>515</sup> Ulpijevo knjižnico je dal zgraditi cesar Mark Ulpij Trajan na Trajanovem forumu v Rimu; obsegala je dve poslopji. Vopisk se sklicuje nanjo v več spisih.

<sup>516</sup> Neznana oseba, besedilo je tu pokvarjeno.

<sup>517</sup> Domnevni avtor štirih ohranjenih spisov, ki so uvrščeni v *Cesarsko zgodovino* pred Vopiskovimi.

<sup>518</sup> Pompej Trog, rimski zgodovinar galskega rodu iz časa cesarja Avgusta.

<sup>519</sup> Avel Gelij iz 2. stoletja po Kr. je bil pravzaprav starinoslovec, univerzalni

odlike tako velike, kakor so jih v skladu s svojo nadarjenostjo prikazali tisti, ki so opisali njegova dela. Zato je Aleksander Veliki iz Makedonije, ko je prišel na Ahilov grob, globoko zavzdihnil in dejal: »Blagor tebi, mladenič, ki si našel takega glasnika za svoje odlike!« S tem je meril na Homerja, ki je podelil Ahilu v stremenju za vrli-nami tolikšno veličino, kakor je bila silna njegova lastna genialnost.

Morda se sprašuješ, s čim neki ima to zvezo, dragi moj Celzin.<sup>520</sup> Za cesarja Proba, katerega vladavina je prinesla popolno varnost vzhodu, zahodu, jugu, severu in sploh vsem predelom sveta, zavoljo pomanjkanja piscev skorajda ne vemo več. V pozabo je utonila – o sramota! – življenjska zgodba tako velikega moža, kakršnega ne najdeš ne v punskih vojnah, ne v galski pretnji, ne v pontskih nemirih, ne v hispanskih spletkah. Toda jaz, ki sem si že davno tega zadal za cilj spis, posvečen zgolj Avrelijanu, katerega življenje sem zapisal, kolikor je bilo v mojih močeh, opisal pa sem tudi že Tacita in Florijana, si ne bom dopustil, da se ne bi povzpел še do Probovih dejanj, in če bom le dovolj dolgo živel, bom obravnaval še vse ostale prav do Maksimijana in Dioklecijana. Ne obljubljam pa okretne in tekoče pripovedi, marveč gola dejanja, za katera ne dovolim, da bi izginila.

2 Uporabil sem – da te v čem ne zavedem, tebe, katerega prijateljstvo mi je nadvse drago – predvsem knjige iz Ulpijeve knjižnice, ki se je v mojih časih nahajala v Dioklecijanovih termah, prav tako pa tudi iz Tiberijeve palače. Uporabil sem tudi sezname pisarjev iz Porfirnega stebrišča, nadalje uradne zapisnike o odlokih senata in ljudstva. In ker mi je bil v veliko pomoč pri zbiranju podatkov o delih tega velikega moža dnevnik Turdula Galikana, pravega poštenjaka in resnično odkritega človeka, ne bi bilo prav, ko bi zamolčal uslugo častitljivega prijatelja.

Gnej Pompej je blestel v treh triumfih – v vojni s pirati, Sertorijem in Mitridatom – in povzdignila so ga mnoga veličastna dejanja, toda le kdo bi vedel zanj, ko ne bi pisala o njem Mark Tulij<sup>521</sup> in Tit Livij? Pa Publij Scipion Afričan in sploh vsi Scipioni, najsi jim je bilo ime Lucij ali Nazika – mar jih ne bi zagrnila in zastrla tema, ko se ne bi našli zgodovinarji, slavni in manj slavni, da so jih hvalili? Predolgo bi bilo naštevati vse primere, ki bi jih bilo treba omeniti tudi, ko bi jaz molčal. Hočem, naj bo izpričano le to: da sem [s tem, ko sem opravil to delo,] obenem zapisal dejstva, ki jih lahko kdo drug prikaže lepše in v bolj vzvišenem slogu, če hoče. Moj namen ni bil, da bi v pripovedi o življenju in obdobjih cesarjev posnemal pisce kakor Salustija, Livija, Tacita, Troga in ostale besede večše avtorje,

---

učenjaka in pravnik; v delu *Atiške noči* (3,7,19) citira to misel iz Katonovih *Izvorov*.

<sup>520</sup> Neznana oseba.

<sup>521</sup> Tj. Ciceron.

marveč Marija Maksima, Svetonija Trankvila, Fabija Marcelina, Gargilija Marciala, Julija Kapitolina, Elija Lampridija<sup>522</sup> in druge, ki takšnih in podobnih podatkov niso zabeležili v tako besedovitem slogu, pač pa verodostojno. Po duši sem namreč raziskovalec – tega ne morem tajiti – in pri tem me podžigate vi, ki si kljub temu, da veliko veste, želite vedeti še mnogo več. Da pa ne bom predolgo razlagal o stvareh, ki zadevajo moj načrt, bom urno prešel na velikega in slavnega cesarja, kakršnega naša zgodovina ne pomni.

### **Firmus, Saturnin, Prokul in Bonoz**

Mnenja o tem pisu so različna. Nekateri, med njimi Syme, menijo, da so praktično edini zgodovinski podatki imena teh štirih uzurpatorjev (Syme 1971, 17; 269), medtem ko so drugi manj odklonilni. Izbrani odlomek prinaša Prokulov življenjepis, ki kaže običajne pomanjkljivosti *Cesarske zgodovine*: podatke, ki niso v skladu z drugimi viri, čudaške zasebne podrobnosti in pisma ter anekdote.

12 Prokul je bil doma iz kraja Albingavni [danes Albenga, dobrih 80 km JZ od Genove, ki leži v Primorskih Alpah. V svojem kraju je bil veljak, toda njegovi predniki so bili razbojniki; v izobilju je imel živine, sužnjev in tega, kar so bili naropali. Pravijo celo, da je tedaj, ko se je polastil oblasti,<sup>523</sup> oborožil dva tisoč svojih lastnih sužnjev. Za ženo je imel možačo, ki ga je pognala v to blazno dejanje; njeno ime je bilo Samsa,<sup>524</sup> vendar ga je dobila šele kasneje, kajti poprej se je imenovala Vituriga. Imel je sina Herenijana in tudi njega bi bil namenil za cesarja – tako je namreč govoril – ko bi bil dopolnil pet let. Ne da se zanikati, da je bil [...] obenem pa tudi nadvse hraber; tudi sam je bil vaje razbojništva, a je kljub temu vedno živel kot vojak. Mnogim legijam je namreč poveljeval kot tribun ter vršil junaška dejanja. In ker so ravno najbolj neznatne podrobnosti dobrodošle in prijetne za branje, ne smem zamolčati tega, s čimer se tudi sam hvalisa v nekem pismu – to bom raje navedel, kot da bi o njem na dolgo razpredal:

»Prokul sorodniku Mecijanu pozdrav. Sto deklet iz Sarmatije sem zajel kot

---

<sup>522</sup> Fabij Marcellin (omenjen tudi v življenjepis Severa Aleksandra, *Alex.* 48,6) je neznan in morda izmišljen, prav tako zgodovinar Gargilij Marcial (omenjen tudi v *Alex.* 37,9), čeprav je to ime izpričano v drugih kontekstih. Kapitolin in Lampridij sta domnevna soavtorja *Cesarske zgodovine*.

<sup>523</sup> Najbrž okoli leta 280.

<sup>524</sup> Nekateri opozarjajo, da utegne biti ime izmišljeno in izpeljano iz imena bibličnega silaka Samsona, kar bi se ujemalo z opisom »Samsa« kot možače.

ujetnice in v eni noči sem spal z desetimi od njih; iz vseh pa sem, kolikor je bilo v moji moči, naredil ženske v petnajstih dneh.«

Kot vidiš, se hvalisa z neokusnim in zelo razuzdanim dejanjem ter misli, da bo veljal za junaka, če bo spričo pogostih zločinov postal brezčuten.

13 Toda čeprav se je tudi po dosegi vojaških časti vedel slabo, razuzdano, dasi junaško, je bil poklican, naj prevzame oblast. Spodbujali so ga Lugdunčani, ki jih je bil Avrelijan, kakor je kazalo, hudo zatrl, pred Probom pa so silno trepetali. To se je zgodilo tako rekoč v igri in šali, kot pripoveduje Onezim<sup>525</sup> (vem pa, da tega nisem zasledil pri nobenem drugem avtorju). Ko so namreč na neki gostiji igrali »razbojničke«<sup>526</sup> in se je desetkrat izteklo tako, da je postal »cesar«, je neki znan šaljivec rekel: »Pozdravljen, Avgust!«, prinesel škrlaten plašč iz volne, mu ga ovil okoli ramen in mu izkazal čaščenje. Zato so se tisti, ki so bili priče dogodka, prestrašili, in zato je tudi prišlo do poskusa, da bi si pridobil vojsko in oblast. Vendar pa je naredil precej koristnega za Galce. Strl je namreč Alamane, ki so se tedaj še imenovali Germani, in to ne brez sijaja slave, dasi se ni nikoli boril drugače kakor razbojnik. Pred Probom pa je moral zbežati v daljne dežele. Želel je prinesiti pomoč Frankom, od katerih je sam izvajal svoj rod, toda Franki, ki so vajeni mimogrede prelomiti dano besedo, so ga izdali; tako ga je Prob premagal in pokončal. Njegovi potomci še dandanes živijo v Albingavnih in se pogosto šaljijo, češ da njim ne diši ne cesarski ne razbojniški stan.

---

<sup>525</sup> Večkrat omenjen kot Vopiskov vir; morda ista oseba kot Onazim, naveden v grškem literarnem leksikonu *Suidas* (konec 10. stoletja po Kr.) kot zgodovinar, sofist in pisec enkomijev iz Konstantinove dobe.

<sup>526</sup> Lat. *latrunculi*, šahu podobna igra.

## POZNORIMSKO IN POZNOANTIČNO ZGODOVINOPISJE

Po markomanskih vojnah, ki so v zahodnem delu rimskega imperija predstavljale veliko prelomnico, se je življenje po vzponu Septimija Severa na prestol leta 193 in pod seversko dinastijo ponovno normaliziralo. V drugi četrtini 3. stoletja pa je zaradi vojaških neuspehov rimske vojske in vse pogostejših vpadov barbarskih plemen predvsem čez meje zahodne polovice imperija ponovno izbruhnila ekonomska kriza. V drugi polovici 3. stoletja je vse bolj napredovala in povzročila postopen razkroj družbenih struktur in kulturnih tradicij na vseh področjih ter velike spremembe v razvoju imperija, zato je razumljivo, da je pomenila tudi upadanje kvalitete zgodovinopisja. Medtem ko so grško pisane zgodovine kljub nekaterim slabše napisanim delom (npr. Herodijana in Zosima) vendarle ohranile raven zgodovinopisne tradicije na določeni višini ne le do začetka bizantinskega obdobja (Prokopij), temveč skozi celo bizantinsko obdobje vse do 15. stoletja, pa so stalne vojne na mejah zahodnih provinc in vse pogostejša ogroženost same Italije povzročile poleg ekonomske katastrofe tudi pravi propad rimskega zgodovinopisja. V 4. in predvsem v 5. stoletju pa se je zaradi spremenjenih političnih razmer, na katere so vplivali ravno vpadi barbarov in njihovo naseljevanje, zanimanje za zgodovino ponovno zbudilo, posebej tudi za zgodovino novih ljudstev; ta so se namreč v tem času vse bolj priseljevala na območje zahodnega Sredozemlja (Goti, Vandali, Franki; ime »Franki«, ki pomeni »svobodni ljudje«, je dobila koalicija germanskih plemen ob srednjem in spodnjem Renu, ki je od tam napadala Galijo in Hispanijo).

Razlog za očitno razliko med grškim in latinskim zgodovinopisjem pa je bil tudi v tem, da je imelo rimsko zgodovinopisje popolnoma drugačno ozadje kot grško, bilo je mnogo bolj politično (pisali so ga predvsem senatorji, ki so se aktivno ukvarjali s politiko) in mnogo manj intelektualno od grškega, ki se je ukvarjalo z ugotavljanjem zakonitosti zgodovinskega razvoja. Propad latinsko pisanega rimskega zgodovinopisja je bil pogojen

tudi s spremembami v razvoju družbe, predvsem z zlomom moči senata. Pri tem pa se moramo nenehno zavedati, da je večji del zgodovinskih del iz antike izgubljen, zato je mogoče presoјati le to, kar nam je ohranilo naključje, le-to pa je bilo v veliki meri odvisno od različnih preferenc in predsodkov.

Kršćanstvo je vneslo nove poglede na zgodovinopisje, predvsem dimenzijo drugačnega pojmovanja časa ter dimenzijo od Boga ustvarjenega sveta; značilna zvrst postanejo kronike. Ta pristop je bil popolnoma različen od zgodovinopisja poganske antike, ki je zgodovinske procese vzporejala z naravnimi. Zgodovinarji so menili, da se zgodovinski dogodki ponavljajo v podobnih oblikah, ker ostaja človeška narava enaka; zgodovino ljudstva in človeštva so primerjali z organizmom, ki je mlad, ki dozori in ki se postara ter propade. Judovsko-krščanska eshatologija (nauk o poslednjih stvareh) pa je zgodovini pripisovala namen in tudi konec, novo življenje pa naj ne bi bila vrnitev neke nekdanje zlate dobe, ko je bilo zlo odsotno, temveč nekaj povsem novega in nepredstavlјivega. Judi so bili prepričani, da so izbran narod, in se namenoma niso hoteli vključiti v grško civilizacijo. Na začetku razvoja krščanske misli je bila predstava o bližnjem koncu sveta močno prisotna in le sčasoma se je umaknila misli, da se bo to zgodilo nekoč v oddaljeni prihodnosti. Šele po tem spoznanju se je pravzaprav začejalo razvijati krščansko zgodovinopisje. V skladu z zakonitostmi literarne teorije je bilo zgodovinopisje tudi v poznorimski dobi ena od vej visoke literature in kljub temu, da je bil zgodovinarjev glavni namen čim bolj verodostojno in stvarno podati potek dogodkov, se je moral držati zahtevnih pravil stilistike in svojo pripoved obleči v lepo literarno podobo. Ta zahteva je imela razne posledice, med drugim tudi to, da zgodovinskih dokumentov ni bilo mogoče citirati dobesedno, temveč v stilu naracije. Vsi veliki zgodovinarji so si prizadevali pisati elegantno in retorično obarvano prozo.

Konec 3. stoletja je Atenec Publij Herenij Deksip (*P. Herennius Dexippus*) v Tukididovem stilu napisal tri pomembna zgodovinska dela, zgodovino Grčije pod nasledniki Aleksandra Velikega, zgodovinsko kroniko od mitičnih časov do vlade Klavdija Gotika (268–270) in zgodovino gotskih vojn do leta 270. Njegovo univerzalno kroniko je v začetku 5. stoletja nadaljeval Evnapij iz Sard in popisal dogodke do leta 404. V zahodni polovici imperija pa je v 3. in predvsem v 4. stoletju težnja pisati močno okrajšane zgodovine postala še veliko bolj očitna kot v 2. stoletju, ko je Florova kratka in po Liviju povzeta *Zgodovina (Epitome bellorum omnium*

*annorum DCC*) predstavljala novost. Kdaj je nastala okrajšana Livijeva zgodovina (*T. Livi periochae omnium librorum ab urbe condita*), ni natančno znano, verjetno pa v 3. stoletju. Zelo priljubljeni so postali tudi izvlečki iz avtorjev 1., 2. in zgodnjega 3. stoletja, tako je Justin (*M. Iunianus Iustinus*) okrajšal univerzalno zgodovinsko delo v 44 knjigah Pompeja Troga iz avgustejskega časa, ki je bil keltskega rodu. Njegovo *Filipovo zgodovino*, ki je bila, kot pove naslov, osredotočena ne toliko na rimsko kot na makedonsko zgodovino – in dejansko komplementarna Livijevi –, je Justin priredil za študente retorike (*Epitoma historiarum Philippicarum*); izšla je celo okrajšana Florova zgodovina. Avrelij Viktor, po rodu iz Afrike, je sredi 4. stoletja sestavil *Zgodovino rimskih cesarjev* oziroma *Okrajšano zgodovino* (*Caesares* oziroma *Historiae abbreviatae*); iz skromnih razmer se je zahvaljujoč literarni izobrazbi povzpел do visokih administrativnih mest in je pod Teodozijem celo dosegel mesto prefekta Rima. Njegovo delo, ki vsebuje zgodovino od Avgusta dalje, je visoko cenil Amijan Marcellin, ki ga je morda osebno poznal. Čeprav je bilo v svojem bistvu biografsko, je Viktorju vendar uspelo prestopiti meje biografije in ustvariti delo, ki je vsebovalo veliko prvih prave zgodovine, npr. pripovedne odlomke, ki so opisovali zgodovinsko dogajanje, ter njegove moralne in politične sodbe o zgodovinskih dogodkih. Njegova zgodovinska pripoved ni sistematična, vendar se je trudil podati zaokrožen opis posameznih vladarjev. Kot vir je nedvomno uporabil Svetonija in Marija Maksima, medtem ko drugih ni mogoče z gotovostjo ugotavljati. Dopolnjevale so ga kratka zgodovina o izvoru rimskega ljudstva (*Origo gentis Romanae*), ki je obravnavala najstarejše legendarno obdobje od Saturna do Romula, dalje delo o slavni rimskih možeh (*De viris illustribus urbis Romae*), ki je obravnavalo dobo kraljev in republike od Proke (kralja Albe Longe) ter Romula do Cezarja, Cicerona, Antonija in Oktavijana, in kratka *Zgodovina cesarjev* (*Epitome de Caesaribus*), od Avgusta do Teodozija, s poudarkom na zasebnem življenju cesarjev. Ta štiri dela so konec stoletja predstavljala neke vrste kratko celostno zgodovino Rima.

Kratko zgodovino (breviarij) sta v 4. stoletju napisala tudi Evtropij in Fest (*Festus*), oba na željo vladarjev, ki so bili tedaj večinoma iz provinc in so izvirali iz vrst lokalne aristokracije in poveljniškega kadra rimske vojske, zato jim je manjkala široka politična izobrazba in pogled na svet, ki bi bil bolj kozmopolitski in mediteranski. Evtropij se je udeležil vojne proti Perzijcem pod cesarjem Julijanom; bil je tajnik cesarja Valensa in je na njegovo željo sestavil oris celotne rimske zgodovine v desetih knjigah,



od ustanovitve mesta Rima do nastopa Valensa leta 364 (*Breviarium de urbe condita*), kot vir pa je uporabil predvsem izvlečke iz Livija, Svetonijeve *Življenjepis*e, za poznejšo dobo pa verjetno domnevno cesarsko zgodovino, t. i. Enmannovo *Zgodovino cesarjev* (hipotezo o obstoju takšne zgodovine iz časa Dioklecijana je leta 1884 postavil E. Enmann; pozneje so njeno časovno umestitev premaknili na čas malo po Konstantinovi smrti leta 337). Evtropij je bil pozneje prefekt Ilirika in leta 387 konzul skupaj s cesarjem Valentinijanom. Njegov *Breviarij*, ki je zelo skrbno napisano delo in je natančen posebej pri kronologiji, je bil izredno priljubljen in uporabljan ne le na zahodu, temveč tudi v vzhodni polovici imperija, kjer je bil že konec 4. stoletja preveden v grščino. Uporabljal ga je Hieronim, Pavel Diakon (8. stoletje) pa ga je predelal v kratko *Rimsko zgodovino* (*Historia Romana*), ki jo je dopolnil do cesarja Justinijana (553). To *Zgodovino* so prirejali in dopolnjevali še okoli leta 1000. Fest iz Tridenta v Reciji je na željo Valensa napisal *Obris rimske zgodovine* (*Breviarium rerum gestarum populi Romani*) v dveh delih, v katerih na osnovi Livijevih izvlečkov in Florove *Epitome* opisuje dogodke od ustanovitve Rima do vojne s Perzijci leta 369. Delo je propagandnega značaja, napisano predvsem z ozirom na Valensovo načrtovano vojno proti Perzijcem, zato je razumljivo, da je velik poudarek namenil vojnem na vzhodu, pozneje predvsem perzijskim. Za modernega zgodovinarja je zanimivo, ker vsebuje seznam diecez in provinc iz časa Valensovega vladanja. Njegov *Breviarij*, ki je mnogo krajši od Evtropijevega, so uporabljali kot vir Amijan Marcelin, Jordanes in Izidor iz Sevilje.

Posebej priljubljeni so bili življenjepisi cesarjev, kar dokazuje problematično delo *Cesarska zgodovina* iz druge polovice 4. stoletja, 30 življenjepisov vladarjev od Hadrijana do Numerijana (gl. pogl. o biografskem zgodovinoepisju). Nasprotnik krščanstva je bil tudi Virij Nikomah Flavijan (*Virius Nicomachus Flavianus*), pristaš uzurpatorja Evgenija, ki je po Teodozijevi slovitih zmagi v bitki na Mrzli reki (*Fluvio Frigido* pri Ajdovščini, leta 394) napravil samomor. Baj je bil silno izobražen, napisal je zgodovino Rima, ki jo je poimenoval *Letopisi* (*Annales*), ter iz grščine prevedel Filostratovo *Življenje Apolonija iz Tiane*, ki so ga pogani v 4. stoletju smatrali za protiutež evangelijem. Apolonij, rojen v začetku 1. stoletja po Kr., je bil sveti mož z nadnaravnimi sposobnostmi, asket in potujoči učitelj pitagorejskih nazorov iz kapadokijske Tiane, ki naj bi med drugim napovedal smrt cesarja Domicijana in ki so ga pozneje primerjali s Kristusom. Žal se ni ohranilo ne eno ne drugo Nikomahovo delo.

Zanimivo je, da je Tacitovo delo v 4. stoletju nadaljeval Amijan

Marcelin, ki je svoje zgodovinsko delo v 31 knjigah (od katerih jih je bilo prvih 13, ki so obravnavale dobo od Nerve do srede 4. stoletja, že v 6. stoletju izgubljenih) napisal v latinščini, čeprav je bil njegov materni jezik grški. Kot pravi sam na koncu svojega dela: zgodovino je pisal »kot nekdanji vojak in Grk«. Verjel je v neminljivost rimskega imperija, čeprav se je hkrati boleče zavedal njegovega nezadržnega propadanja; to je pravzaprav tudi osrednja tema njegove zgodovine.

Po Amijanenu Marcelinu so zgodovino pisali predvsem krščanski zgodovinarji. Poleg kompendijev so uživale veliko priljubljenost tudi kronike, posebej Hieronimov latinski prevod Evzebijeve *Kronike*, ki je zelo vplival na zgodnjerednjeveško zgodovinopisje. Evzebij je bil po rodu iz palestinske Cezareje, kjer je bil leta 313 tudi škof; v Konstantinovi dobi je bil ena najvplivnejših krščanskih osebnosti, nanj pa je zelo vplival Origen (grški filozof iz 3. stoletja, neoplatonik). Poleg *Življenjepisa Konstantina Velikega* in teoloških del je Evzebij napisal *Cerkveno zgodovino*, predvsem pa *Kronološke preglednice* (*Khronikoí kánones*), sinhrono kronološke tabele, s pomočjo katerih je sestavil pregled čez zgodovino Kaldejcev, Asircev, Hebrejcev, Egipčanov, Grkov in Rimljanov. Njegova *Svetovna kronika* se začne pri Abrahamu leta 2015 pr. Kr., dobo med stvarjenjem sveta in Abrahamom pa je pravilno ocenil kot mitično in je ni vključil v *Kroniko*. Po Evzebijevi smrti (leta 339 ali 340) so jo nadaljevali do leta 325; v tej obliki je bila prevedena v armenščino, Hieronim pa jo je prevedel v latinščino in nadaljeval do leta 378. Evzebij je veliko uporabljal relativno mlajše zgodovinske vire, npr. avtorja prve svetovne kronike Julija Afrikana (3. stoletje), ki mu je bil tudi vzor, in z njo postavil temelje današnjemu poznavanju antične kronologije. S svojo *Cerkveno zgodovino*, ki jo je Rufin (glej nižje) kmalu po izidu prevedel v latinščino, je ustvaril novo literarno (zgodovinsko) zvrst; v njej je med drugim utemeljil tezo, da je po božji previdnosti nastanek imperija sovpadal z rojstvom sina Boga kot človeka; razsežnosti imperija in mir, ki je v njem tedaj pretežno vladal, so namreč omogočili nemoteno širjenje božjega nauka. To misel najdemo pozneje pri mnogih krščanskih piscih, med drugim tudi pri Avguštinu.

Hieronim je bil rojen okoli leta 345 v Stridonu (mestece je še nelocirano) v Dalmaciji blizu meje s provinco Panonijo, od leta 382 je bil v Rimu svetovalec papeža Damaza, leta 386 pa se je naselil v Betlehemu, kjer je leta 420 umrl. Prevedel je vrsto teoloških del, posebej pa sta pomembna njegov prevod svetega pisma v latinščino, t. i. *Vulgata*, ter že omenjeni prevod

Evzebijeve *Kronike*. Le-te ni zgolj nadaljeval, temveč je »novi« del od padca Troje dalje razširil s podatki iz rimske zgodovine, pri čemer je uporabljal predvsem Evtropija in Svetonija ter sezname rimskih visokih uradnikov. Čeprav je delo napisal na hitro, kar se zrcali v netočnostih in napakah, je vendarle edino in zato povsem neobhodno za primerjalno kronologijo. Po vzoru Svetonija je napisal še delo *O slavnih možeh* (*De viris illustribus*), ki mu je dal enak naslov kot Svetonij svojemu. Bilo je neke vrste literarna zgodovina, ki vsebuje življenjepise in dela 135 krščanskih grških in latinskih avtorjev: razporejeni so kronološko od apostola Petra do samega Hieronima. To je prvi priročnik s področja patrologije in podobno kot *Kronika z napakami* in netočnostmi izdaja naglico, v kateri je bil napisan.

Hieronimov prijatelj in poznejši sovražnik Tiranij Rufin iz Konkordije je veliko let prebil v samostanu, ki ga je ustanovil v Jeruzalemu, v Akvilejo pa se je vrnil leta 397. Odtlej je do svoje smrti leta 410 predvsem prevajal dela iz bogate zakladnice grške patristične literature (med drugimi Origena in Gregorja Nancianskega), poleg tega pa je na željo akvilejskega škofa Kromacija prevedel Evzebijevo *Cerkveno zgodovino*, ker v latinščini tedaj ni obstajalo nič podobnega. Izvirno besedilo je močno okrajšal, izpustil mnogo primarnih virov, ki jih je Evzebij navajal kot dokazno gradivo za svoje teze, in na osnovi lastnih izkušenj in védenja ter študija sodobnih cerkvenih piscev dodal še dve knjigi za dobo od leta 324 do leta 395. Malo pozneje je Sulpicij Sever, izšolan v Burdigali (Bordeaux) in morda celo Avzonijev učenec,<sup>527</sup> napisal *Kroniko* od stvarjenja do leta 400, ki obravnava predvsem cerkveno zgodovino in predstavlja pomemben vir za dogodke njegovega časa.

Poznoantično zgodovinopisje nikakor ne more zaobiti Avguštínove *Božje države* (*De civitate Dei*); napisal jo je po simbolno tako usodnem padcu Rima, ki ga je povzročil vpad Alarihovih Gotov leta 410. Sv. Avguštín je bil izjemno zanimiva osebnost; bil je rojen v mestu Tagaste v Numidiji (leta 354), v družini mestnega svetnika, njegova mati Monika je bila goreča katoličanka. Kot mlad je zašel na razna »stranpota«. Študiral je med drugim tudi v Kartagini, kjer se mu je rodil sin Adeodat. Navdušil se je nad Ciceronom in filozofijo in se izšolal za učitelja retorike, ki jo je poučeval v Afriki, nato v Rimu in cesarski prestolnici Mediolanu, kjer je nanj zelo vplival med drugim tudi škof Ambrož; ta ga je leta 387 skupaj

---

<sup>527</sup> Avzonij je bil v Burdigali rojen znameniti pesnik in učitelj retorike v svojem rodnem mestu.

s sinom krstil. Po omahovanju med manihejstvom,<sup>528</sup> proti kateremu je Avguštin pozneje mnogo pisal, ter katoliško vero in neoplatonsko filozofijo, se je dal v mestu *Hippo Regius* v Afriki posvetiti v prezbiterja in je začel poučevati in pridigati. V tem mestu je pozneje deloval tudi kot škof.

*Božja država* je imela izreden vpliv na poznejše zgodovinopisje. Delo v 22 knjigah (končal ga je leta 425), s katerim si je prizadeval ustvariti intelektualno podlago za krščanstvo, je namenil višjemu sloju izobraženih poganov. Napisal in objavil ga je v letih med 417 in 426. Z njim se je želel postaviti po robu poganski kritiki krščanstva in zanj pridobiti naklonjenost nasprotnikov. Prav tako se ni strinjal s kristjani, kakršna sta bila npr. škof Ambrož iz Milana in Hieronim, ki sta Gote enačila z ljudstvi Goga in Magoga iz Janezove *Apokalipse*; ti naj bi bili ob koncu sveta pogubljeni, medtem ko naj bi bili v Boga zaupajoči ljudje v krščanskem imperiju odrešeni. Avguštin je, nasprotno, verjel v dve »državi« med ljudmi, eno dobrih, božjo, in eno slabih, kraljestvo zemlje in hudiča, ki pa se ne moreta enačiti z nobeno od obstoječih političnih držav. Zgodovina je večni boj med obema. Obe se med seboj v vsem dogajanju na svetu nenehno prepletata in šele na sodni dan, ko bo vsako človeško dejanje razkrita ter nagrajeno ali kaznovano, bosta obe za vedno ločeni. Na zemlji pa ima vsako občestvo državljane Božjega kraljestva, ki se ravna po božjih naukih in imajo v mislih le Boga in blagostanje soljudi, ter tiste druge, ki se ženejo zgolj za lastne koristi, za posvetno moč in oblast.

Ena od pomembnih metod, ki jih je Avguštin uporabil pri pisanju, je bila razbiti mit o idealizirani rimski preteklosti, v katero so se izobraženci njegovega časa radi zatekali. V ta namen je skušal dokazati, da rimska preteklost ni bila polna moralnih zgledov, kar so v pozni antiki radi poudarjali, ter da so bile katastrofe tudi tedaj enako pogoste kot pozneje. Trdil je, da so le-te plod človeške narave, v kateri prevladuje zlo, in niso v ničemer povezane z vrlinami in grehi Rimljanov, ki niso bili niti boljši niti slabši od drugih ljudstev. Rimski imperij, ki je, tako kot vse drugo, predmet božje previdnosti, ni bistven za odrešenje človeštva, saj je v resnici zgolj zgodovinska tvorba, ki bo slej ko prej preminila kot vse na svetu. Za dokazovanje svojih tez je Avguštin stalno uporabljal primere iz rimske zgodovine, posebej iz zgodovine rimske republike, kar kaže njegovo odlično zgodovinsko znanje. Črpal je iz bogate literature, ki je obravnavala

---

<sup>528</sup> Oblika gnosticizma, ki je zavračal doktrino o stvarnikovi dobroti in človekovi svobodi, in ki ga je v 3. stoletju zagovarjal Mani iz Babilona.

rimске starožitnosti, predvsem iz Ciceronovega sodobnika Varona. Rimski imperij je bil prava zakladnica nakopičenega vsakovrstnega grško-rimskega znanja in kot tak plod božje previdnosti, kajti mir, ki je v njem dolgo vladal, je ustvaril okoliščine, v katerih se je božji nauk lahko razširil. O tem je, kot smo omenili, pisal že Evzebij. Vsi zgodovinski dogodki in zgodovinske tvorbe imajo minljiv značaj, tako tudi stalno mešanje dobrega in zla, ki ju ni mogoče ločiti. Konec zgodovine in poslednja sodba bosta nastopila z neposrednim božjim posredovanjem, zato ni mogoče, da bi človeška dejanja kadar koli privedla do obče pravičnosti in sreče, niti na krščanskih temeljih ne.

Pri pisanju *Države* se je tako zelo zapletel v zgodovino, da se je začel bati, da ga bo to odvrnilo od njegovega teološkega dela, in da bo »tudi sam postal zgodovinar« (3,18). Zato je kompilacijo zgodovinskega gradiva za osvetlitev svojih tez z veseljem prepustil mlademu hispanskemu duhovniku Oroziju, ki je bil okoli leta 410 in ponovno okoli leta 416 pri njem na obisku, potem ko je po vdoru Vandalov na Pirenejski polotok zbežal iz rodne Hispanije v Afriko, v Hipo, kjer je bil Avguštín tedaj že škof. Orozij je napisal *Zgodovino proti poganom* (*Historiarum adversus paganos libri VII*) v sedmih knjigah, od stvarjenja do njegovega časa, ki že v naslovu kaže svoj apologetski značaj. Za okvir si je izbral koncept štirih imperijev, ki so si sledili časovno: babilonski, makedonski, kartažanski in rimski, vendar se je posvetil predvsem rimskemu. Delo je napisano v izrazito pristranskem prokrščanskem tonu, pri navajanju zgodovinskih dogodkov je bil zelo selektiven, saj je hotel poudariti predvsem slabe strani poganskih časov. Orozij je kot zgodovinar neobjektiven in zato ni izpolnil ciljev, ki si jih je bil zadal Avguštín. Njegovo delo, napisano v preprostem, ljudstvu dostopnem jeziku, pa je postalo v srednjem veku neke vrste zgodovinski priročnik in je bilo zelo priljubljeno. Na tedanje zgodovinopisje je imelo večji vpliv kot katero koli drugo poznoantično zgodovinsko delo. V 11. stoletju je bizantinski cesar Roman II. izvod Orozijeve *Zgodovine* poslal kalifu iz Kordobe, Abd ul-Rahmānu III., ki jo je dal prevedsti v arabščino; Orozijeve *Zgodovine* je bila eno prvih tiskanih klasičnih del na svetu (v Augsburgu leta 1471).

Eden zadnjih poznoantičnih zgodovinarjev je bil Kasiodor (*Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus*), potomec ugledne senatorske družine sirijskega porekla in tudi sam rimski senator; z njim in z Boetijem je zašla filozofska tradicija zahoda. Pod Teoderikom je bil visok državni uradnik, ki

si je prizadeval za plodno sožitje med Rimljani in Goti. Ob zatonu vzhodnogotskega režima, ki ga je povzročil vdor Langobardov, se je umaknil iz političnega življenja in v Kalabriji, v bližini družinske posesti pri Mesini, ustanovil samostan *Vivarium* z bogato knjižnico, kjer je okoli leta 580 v visoki starosti umrl. Bil je izredno plodovit pisec; v dvanajstih knjigah je izdal *Variae*, državne zakone in predpise, ki jih je v času svoje državniške kariere sam sestavil. Napisal je tudi *Kroniko*, kronološke tabele, sestavljene na osnovi Evzebijeve in Hieronimove *Kronike* ter *Zgodovin* Livija in Avfidija Basa; njegovo najpomembnejše zgodovinsko delo pa je *Zgodovina Gotov* v 12 knjigah, ohranjena zgolj v izvlečkih Jordanesa, romaniziranega Gota in rimskega zgodovinarja iz 6. stoletja (*De origine actibusque Getarum*). Kasiodor je pozneje poleg drugih del, deloma s teološko tematiko, izdal še *Institutiones*, osnovne napotke za znanstveni študij. Njegova *Zgodovina Gotov* pomeni nov razvoj zgodovinopisja, ki je imel velik vpliv na naslednje generacije vse do Gregorja iz Toursa in Pavla Diakona. Med pomembnejše zgodovinarje pozne antike sodi tudi Izidor iz Sevilje, ki je v 7. stoletju napisal poleg cele vrste del z najrazličnejših področij tudi *Svetovno kroniko*, s katero je nadaljeval Hieronima, ter *Zgodovino Gotov*.

Na prehodu 5. v 6. stoletje je grški zgodovinar Zosim napisal *Novo zgodovino* (*Néa historía*), rimsko zgodovino od cesarja Avgusta do padca mesta Rima pod Alarihom leta 410; pripoved ni končana, obsegala naj bi še Zosimovo dobo, iz ohranjenega dela pa je razvidno, da postane bolj izčrpna šele z Dioklecijanom. Njena vrednost je odvisna predvsem od virov, ki jih je uporabil (Evnapij, Deksip, Olimpiodor), zanimivo pa je, da je z njo med drugim želel utemeljiti svoje protikrščansko prepričanje; bil je namreč mnenja, da je za propad rimskega imperija krivo zanemarjanje poganskih kultov. Nekoliko starejši od njega je bil govorniško izobraženi Prisk (5. stoletje), visok vladarski uradnik po rodu iz Panija v Trakiji, ki je bil pogosto udeležen v raznih cesarskih poslanstvih v Rim, Egipt in druge kraje imperija, med drugim leta 449 tudi na dvor hunskega kralja Atila. V osmih knjigah svoje *Bizantinske zgodovine*, ki je ohranjena le v odlomkih, je vse te epizode natančno popisal; njegovo delo je temeljilo predvsem na avtopsiji. Največ odlomkov je ohranjenih v zgodovinskih ekscerptih, ki jih je dal napraviti cesar Konstantin Porfirogenet v 10. stoletju; med nadaljšimi in najzanimivejšimi Priskovimi odlomki je epizoda poslanstva k Atili, ki je tedaj bival nekje v Panoniji, v širokem zaledju Petovione (Ptuj), kjer je bila ena od zadnjih postaj poslancev na poti do hunskega kralja. Iz Priskovega dela je črpal Kasiodor za svojo rimsko zgodovino, ki je deloma

ohranjena pri Jordanesu. Priskovo delo je nadaljeval Malhus iz Sirije, katerega zgodovina je žal prav tako ohranjena le v odlomkih; odlikuje jih lep stil in zgodovinska natančnost.

V 6. stoletju je zadnji veliki grški zgodovinar Prokopij iz Cezareje napisal *Zgodovino (Historíai)* v osmih knjigah, morda na željo vojskovodje Belizarja; njega je namreč kot visok uradnik z govorniško in pravno izobrazbo med letoma 527 in 540 spremljal na vojaških pohodih. Njegovo delo je nadaljeval mnogo slabši zgodovinar Agatias (*Agathías*) iz maloazijske Mirine (*Myrina*), ki je popisal zgodovinske dogodke do leta 558 po Kr. Njega je nadaljeval Protektor (naziv, ki je dobil funkcijo imena, pomeni člana cesarjeve osebne straže) Menander, tega pa Teofilakt Simokates (*Theophylactus Simocattes*), ki je svoje delo končal z letom 602. Klasična tradicija na vzhodu ni nikdar zamrla, kar se kaže tudi v zgodovinopisju, ki se je obdržalo na visoki ravni kljub političnim spremembam, raznim krizam in celo katastrofam.

M. Š. K.

**Literatura:** CHCL II, 732–754, Dihle 1994, Paschoud 2006, Rohrbacher 2002.

## AMIJAN MARCELIN

Amijan Marcelin (*Ammianus Marcellinus*) je živel in delal v obdobju, v katerem so mnogi grški pisci svoja dela ustvarili v latinskem jeziku, kar sprva morda daje misliti o intelektualni krizi latinskega zahoda ob koncu 4. stoletja, vendar je veliko bolj prepričljiv pomislek, da je, ravno nasprotno, intelektualni prostor rimskega cesarstva v tem času vse bolj zapolnjevala latinščina, ki je kot jezik umetne proze v 2. in 3. stoletju že nekoliko pešala. Poleg tega je bilo cesarstvo v Amijanovem času v kulturnem smislu že močno decentralizirano; v 4. stoletju je obstajalo več močnih kulturnih centrov,<sup>529</sup> ki so iz provinc, tako rekoč nekdanjega obrobja cesarstva, prispevali vrsto imenitnih piscev, katerih glavni ustvarjalni jezik je bila prav latinščina.

Tudi Amijan, ki ga lahko štejemo za zadnjega vélikega rimskega

---

<sup>529</sup> Poleg Rima, Konstantinopla in seveda tradicionalnih kulturnih središč, kot so bile npr. Atene, je v 4. stoletju uspevala vrsta močnih šolskih in kulturnih centrov v različnih delih cesarstva, npr. Kartagina, kjer je že zgodaj v cesarski dobi nastalo pomembno izobraževalno središče za pravo in govorništvo.

zgodovinopisca, je bil po rodu sicer Grk iz Antiohije v Siriji, pomembnega trgovskega središča in ene prvih pomembnih krščanskih skupnosti. Rodil se je okoli leta 333 v plemiški družini; še zelo mlad se je pridružil telesni straži (*protectores domestici*) cesarja Konstancija, od leta 353 pa je stopil v službo v osebnem spremstvu poveljnika konjenice (*magister equitum*) na vzhodu, Ursicina. Z Ursicinom je nato leta 354 odšel v Mediolanum (ant. Milano), od tam pa leta 355 v Germanijo, natančneje v Kolonijo Agripino (ant. Köln), kamor je Konstancij II. poslal Ursicina, da bi odstavil uzurpatorja Silvana. Ursicin je nato do leta 357 ostal v Galiji, potem pa ga je Konstancij poslal nazaj na vzhod, kjer je vodil vojaške operacije v Armeniji. Amijan je ves ta čas ostal v njegovi službi in bil na lastne oči priča perzijskemu obleganju in padcu Amide leta 359 (pri tem naj bi bil tudi sam skoraj ob življenje). Zaradi neuspešne obrambe Amide so Ursicina leta 360 odstavili (po tem letu se za njim izgubi zgodovinska sled); Amijan se je za kratek čas mudil v Antiohiji, že leta 363 pa se je znova odpravil na vojaški pohod v Perzijo, tokrat v spremstvu cesarja Julijana.<sup>530</sup> Po sklenitvi mirovne pogodbe s Perziji je Amijan končno zaključil svojo vojaško kariero in se ustalil v Antiohiji, kjer je živel in ustvarjal do leta 380; v tem času je verjetno že ustvaril posamezna poglavja svoje *Zgodovine*, opravil pa je tudi nekaj pomembnih potovanj, med drugim v Egipt, Grčijo in Trakijo. Po letu 380 najdemo Amijana v Rimu, kjer se je podrobno spoznal z latinskimi jeziki;<sup>531</sup> po pričevanjih sodeč se je tu tudi v visokih senatorskih krogih že zgodaj proslavil z branjem odlomkov svoje *Zgodovine* – navezal naj bi celo stike z družino Simahov.<sup>532</sup> Amijan je svojo *Zgodovino* dokončal v Rimu, najbrž okoli leta 395, okoli leta 400 pa je umrl.

Amijanovo temeljno delo je *Zgodovina* (*Res gestae* ali *Rerum gestarum*

---

<sup>530</sup> Flavij Klavdij Julijan (331–363), rimski cesar 360/61–363; ker se je intimno, po oklicu za cesarja pa tudi javno, odrekel krščanstvu, je dobil vzdevek »Odpadnik« (Apostata); po uspešni kampanji v Galiji proti germanskim plemenom so Julijana njegove čete leta 360 oklicale za cesarja; padel je med vojaškim pohodom proti Perzijcem. Julijan je bil tudi plodovit pisec: poleg obsežne korespondence (ohranjenih je 80 pisem) je med drugim sestavil pomemben filozofski spis *Proti Galilejcem* (*Katà Galilaíon*), v katerem polemizira s krščansko vero; spis je žal ohranjen le v odlomkih pri drugih avtorjih.

<sup>531</sup> Latinščino je Amijan seveda poznal že prej, iz knjig in seveda kot prevladujoči vojaški jezik.

<sup>532</sup> Pomembna aristokratska družina v Rimu, katere član in Amijanov sodobnik je bil Kvint Avrelj Simah (*Quintus Aurelius Symmachus*, okoli 340–402), zmeren zagovornik poganstva, ki se je v polemiki z Ambrozijem, mediolanskim



*libri XXXI*), s katero je snovno hotel nadaljevati Tacitovo delo; delo je obsegalo 31 knjig, v katerih je Amijan popisal zgodovino rimskega cesarstva od cesarja Nerve (časovno od leta 96) do smrti cesarja Valensa leta 378. Prvih trinajst knjig, ki so obsegale obdobje od leta 96 do leta 352, je, žal, izgubljenih; ohranjenih je le osemnajst knjig (14–31), ki popisujejo zgodovino med letoma 353–378, torej komaj obdobje 25 let.

Celotno delo je bilo prvotno verjetno razdeljeno celo na tri poglobitve dele, pri čemer se je Amijan naslonil na zgodovinsko tradicijo, zlasti na Tacita, na katerega se je navezal snovno in formalno (čeprav se je metodološko – z nagnjenostjo k avtopsiji in rabi čim bolj avtentičnih virov – v resnici najbolj spogledoval s Tukididom):

- prvi, neohranjeni del (knjige 1–13) je obsegal obdobje med letoma 96–352/53, tj. dogodke od cesarja Nerve<sup>533</sup> do smrti cesarja Gala;
- drugi del (knjige 14–25) obsega obdobje med letoma 354–364, tj. dogodke od Julijanovega imenovanja za cesarja do Jovijanove smrti;
- tretji del (knjige 25–31) obsega obdobje med letoma 364–378, tj. dogodke, ki so se odvijali med Jovijanovo in Valensovo smrtjo.

Zlasti na račun popolnoma izgubljenega prvega dela danes ne moremo več z gotovostjo ugotoviti, iz katerih virov je Amijan črpal snov za svoje delo; vsekakor je dobro poznal Livija in Salustija ter seveda Tacita, ki je nanj pomembno vplival.<sup>534</sup> Poleg tega Amijan pogosto navaja odlomke iz del raznih latinskih piscev (ali pa jih vsaj omenja), na primer Cicerona, Gelija, Valerija Maksima, in druge, večkrat pa navaja tudi odlomke iz grške literature, zlasti grških pesnikov, Simonida, Homerja, Arata ter manj znanih avtorjev. V drugem (oziroma drugem in tretjem) delu *Zgodovine*, v katerem zlasti za razne zastranitve še vedno črpa iz različnih starejših in tudi sodobnih<sup>535</sup> avtorjev, je pri popisovanju dogodkov Amijan poleg lastnih

---

škofom, zavzemal za poganska obeležja, zlasti za t. i. oltar zmage, ki so ga bili na Ambrozijevo prigovarjanje odstranili iz senatne stavbe.

<sup>533</sup> Mark Kokcej Nerva (*Marcus Cocceius Nerva*), rim. cesar med letoma 96–98; cesar je postal po smrti Domicijana (51–96, cesar med letoma 81–96), ki ga je izbral za svojega sokonzula leta 90.

<sup>534</sup> Mnenja o tem, kolikšen je bil pravzaprav Tacitov vpliv na Amijanovo delo, se precej razhajajo; L. E. Wilshire (*Did Ammianus Marcellinus Write a Continuation of Tacitus?* CJ 68, 1972/3, 221–27) je npr. izrazil mnenje, da je Amijan v precejšnji meri podlegel Tacitovemu vplivu – v zvezi s tem je precej zastopano tudi mnenje, da je Amijanov slog »tacitovski«.

<sup>535</sup> Med sodobniki se je Amijan opiral zlasti na latinske panegirične pisce, Julijana,

vtisov in pričevanj strnil tudi različne dokumente; njegovo delo s tega stališča predstavlja dragocen vpogled v marsikatero izgubljeno besedilo, na primer Konstancijevo zasebno korespondenco ali Julijanove spomine o kampanji proti germanskim plemenom v Galiji (356–360).

Ob vsem tem bi seveda le stežka zagovarjali misel, da je bil Amijan predvsem grški pisec, ki je pač po naključju ustvarjal v latinskem jeziku; v resnici je Amijan razvil globok čut za latinski jezik in ga je želel temeljito spoznati, obenem pa je kot zgodovinopisec čutil globoko spoštovanje do rimske zgodovinske tradicije, ki je nanj močno vplivala. Prav tako pa lahko njegovo rabo latinskega jezika razumemo tudi kot izraz patriotizma; verjel je v neminljivost rimskega imperija, čeprav je njegova tragika v tem, da je čutil njegov bližajoči se nezadržni propad.

Amijan, ki je bil izkušen v vojaških zadevah, obenem pa je kot visok uradnik izvrstno spoznal delovanje državnega aparata, je imel najboljši dostop do informacij na vseh ravneh; njegovi zgodovinski viri so bili vrhunski in preverjeni, obenem pa se je kot pisec vseskozi zanašal na avtopsiho. Njegovi opisi vojaških operacij so brezhibni, prav tako njegovo razumevanje političnih institucij. Njegova pripoved je zanimiva, sveža in podprta z zastranitvami različne vsebine, od katerih so zlasti z umetnostnozgodovinskega stališča zanimive zastranitve o egipčanskih obeliskih ipd. Znan je tudi njegov opis Hunov (31,2).

G. P.

**Literatura:** Albrecht 1997, Laistner 1977, Pitcher 2009, Rolfé 1950–52, Selem 2007.

## ZGODOVINA<sup>536</sup>

14,6: Iz kratkega opisa rimskega vzpona in veličine v tem odlomku veje Amijanov lokalpatriotizem, ki pa se dopolnjuje s pritoževanjem čez nravi njegovega časa. Poveličevanje preteklosti in graja sedanjosti sta pogosti temi v rimski književnosti.

1 Medtem je z oblastjo prefekta upravljal večno mesto Orfit<sup>537</sup> in se šopiril

---

Libanija, Temistija.

<sup>536</sup> Prevod in opombe N. Grošelj.

<sup>537</sup> Memij Vitrazij Honorij Orfit je bil dvakrat prefekt mesta Rima: v letih 353–355 (na ta mandat se nanaša navedeni odlomek) in 357–359. V zgodnjih časih je mestni prefekt načeloval Rimu v odsotnosti kralja ali konzulov. Polagama je

z oholostjo, večjo od podeljenega dostojanstva. Resda je bil preudaren mož in javne mestne posle je imel v mezincu, toda v vzvišene svobodne umetnosti<sup>538</sup> je bil posvečen manj, kot bi se spodobilo plemenitašu. Pod njegovo upravo je prišlo do hudih vstaj zaradi pomanjkanja vina; kajti drhal, ki ga hoče nenasitno uživati, se razvname do viharnih in pogostih nemirov.

2 Ker se kak tujec, ki bo morda – če bom imel takšno srečo – bral moje delo, po mojih mislih utegne čuditi, zakaj takrat, ko beseda nanese na dogodke v Rimu, ne pripovedujem o ničemer drugem kakor o nemirih, beznicah in podobnih malovrednih zadevah, bom povzel vzroke v glavnih obrisih, ne da bi kdaj namerno skrenil od gole resnice.

3 Ko se je Rim, ki mu je usojeno živeti, dokler bodo ljudje na zemlji, na samem začetku vzpenjal svetovni slavi nasproti, sta se sešli Vrlina in Sreča s sporazumom o večnem miru, čeprav sta navadno v sporu. To se je zgodilo zato, da bi Rim mogel rasti v višave, kajti če bi umanjala ena izmed njiju, ne bi bil dosegel popolnega vrhunca. 4 Njegov narod je od zibelke do konca otroštva, torej v obdobju približno tristotih let, vojeval vojne s sosedi. Ko je zatem stopil v odraslo dobo, je po mnogih vojnih nesrečah naposled prečkal Alpe in morje. Ko je zrasel v mladeniča in moža, je iz vseh pokrajin neizmerne sveta prinesel domov lovorike in triumfe. Ko pa se je že nagibal v starost in je marsikdaj zmagal že s samim imenom, se je umaknil v mirnejše življenje. 5 Tako je častitljiva prestolnica najprej uklonila ohole tilnike divjih ljudstev in dala zakone, ki so svobodi postavili temelje in jo za večno zagotovili, nato pa je kakor vrla mati, ki je enako razumna kot bogata, prepustila pravico do upravljanja premoženja cesarjem, kakor da bi bili njeni otroci. 6 In čeprav so rimski okrajji [tribus] že dolgo brez dela in centurije<sup>539</sup> mirne, čeprav ne

---

prevzel njegove dolžnosti mestni pretor, toda Avgust je to funkcijo spet oživil in sčasoma je pridobila veliko moč in pomen. Mestni prefekt je poveljeval mestnim četam in vzdrževal javni red. S pomočjo vrste podrejenih je nadziral cenzus, tržnice in kašče; pod njegovo oblastjo so bili vsi cehi in združenja, ki so opravljali posel v mestu. Imel je vrhovno pravosodno, vojaško in administrativno oblast nad območjem, ki se je raztezalo vse do stotega miljnika. Skliceval je senat, mu načeloval in sporočal njegove želje cesarju. Prefekta z enakimi pooblastili je imel tudi Konstantinopel.

<sup>538</sup> Veje znanja, ki jih potrebuje pravilno izobražen državljani, tj. svobodni človek. Ime verjetno izvira že od Aristotela. Na osnovi antičnega izobraževalnega sistema so od poznega 5. stoletja po Kr. skozi ves srednji vek v učnem načrtu opredeljevali sedem svobodnih umetnosti: gramatiko (s književnostjo), retoriko in dialektiko na prvi stopnji ter aritmetiko, geometrijo, glasbo in astronomijo na višji stopnji.

<sup>539</sup> Rimsko ljudstvo je bilo razdeljeno v skupine na tri različne načine. Skupine so

divjajo boji za volilne glasove, marveč se je vrnila spokojna varnost Pompilijevega časa,<sup>540</sup> jo vendarle sprejemajo po vseh obalah in predelih sveta kot svojo gospo in kraljico; povsod so v časteh beli lasje in avtoriteta senatorjev, ime rimskega naroda pa je slavno in spoštovano.

7 Ta veličastni sijaj medsebojnega občevanja pa kvari neslana lahkomišelost nekaterih posameznikov, ki ne pomislijo, kje so bili rojeni, marveč zaidejo na kriva pota in v razuzdanost, kakor bi bile pregrehe nekaj dovoljenega. Zakaj kot nas poučuje lirski pesnik Simonid,<sup>541</sup> potrebuje človek za srečno in popolno življenje predvsem slavno domovino.

8 Nekateri izmed teh menijo, da lahko dosežejo nesmrtnost s pomočjo kipov; zanje si goreče prizadevajo, kakor da jim bodo v večjo nagrado bronaste podobe brez čutov kakor pa zavest o poštenih in pravilnih dejanjih, in jih dajejo pozlačevati. Prvi, ki mu je bila podeljena ta čast, je bil Acilij Glabrion, ko je s svojo premetenostjo in vojaško silo porazil kralja Antioha.<sup>542</sup> Kako plemenito pa je, če človek prezira te malenkostne in nepomembne časti in stremlji k dolgim in napornim strminam prave slave, kot pravi askrajski pevec [Heziod],<sup>543</sup> je pokazal Katon »Cenzorij« [Katon starejši]. Ko so ga vprašali, zakaj sam med tolikerkimi nima kipa, je dejal: »Ljubše mi je, da se pošteni ljudje čudijo, zakaj si tega nisem zaslužil, kot pa (to je slabše) da mrmrajo, zakaj neki sem ga dobil.«

9 Spet drugi vidijo največjo čast v vozovih, višjih od običajnih, in gizdavo nališpanih oblačilih. Potijo se pod težo plašča z oglavnico, ki si ga pripnejo okrog vratu in zavežejo prav okrog grla, medtem ko je vanj vtakano okrasje s tako tankimi nitmi, da skozenj piha veter; pridvigajo ga z eno in drugo roko in ga pogosto potresavajo, še posebno z levico,<sup>544</sup> da bi se jasno videle dolge resice in tunika, na kateri so z živopisanimi nitmi upodobljene najrazličnejše živali.

10 Drugi si, ne da bi jih kdo kaj vprašal, nadenejo pomemben izraz in neskončno poveličujejo svoje premoženje. Pri tem za nekajkrat pomnožijo letni

---

se imenovala kurije, centurije in tribusi (okraji). Vsaka vrsta skupine je imela svoja lastna politična zborovanja.

<sup>540</sup> Numa Pompilij je bil po rimskem izročilu drugi rimski kralj. Njegovo vladavo naj bi zaznamovala izrazita miroljubnost.

<sup>541</sup> Simónid (okoli 556–468 pr. Kr.), znamenit grški lirski in elegični pesnik s Keosa.

<sup>542</sup> Manij Akilij Glabrion je kot konzul leta 191 pr. Kr. pri Termopilah porazil sirskega kralja Antioha Velikega.

<sup>543</sup> Prim. *Dela in dnevi*, v. 289 isl.: »A pred krepost postavili znoj so nesmrtni bogovi, / dolga in strma je pot, ki vodi do nje, in spočetka / hrapava vsa ...« Prev. Kajetan Gantar, Ljubljana 1974, str. 39.

<sup>544</sup> Najbrž zato, da bi razkazovali svoje prstane.

pridelek svojih rodovitnih (kot mislijo) polj, o katerih se bahajo, da jih imajo v obilju od sončnega vzhoda do zahoda. Kajpada se ne zavedajo, da se njihovi predniki, po zaslugi katerih se rimska veličina razteza tako daleč, niso odlikovali z bogastvom, temveč s srditimi vojnami, in da se ne po premoženju ne po načinu življenja ne po preprostosti svojih oblačil niso razlikovali od navadnih vojakov, temveč so vse, kar se jim je ustavljalo, premagali s svojo hrabrostjo.

11 Zato je bil znameniti Valerij Publikola<sup>545</sup> pokopan z nabranimi denarnimi prispevki, Regulova<sup>546</sup> ubožna žena z otroki je živela od podpore moževih prijateljev, Scipionova<sup>547</sup> hči pa je dobila doto iz državne blagajne, ker je bilo plemenitaše sram ob cvetu device, godne za možitev, ki je zaradi odsotnosti revnega očeta dolgo sameval.

12 Dandanašnji pa, če boš prišel kot častivreden tujec prvič pozdravit kakega petičnega in zato napihnjenege človeka, te bo sprejel kot dragega in zaželenega gosta; spraševal te bo po kopici stvari, tako da se boš primoran lagati, in čudil se boš, kako da odlični mož tebi, siromaku, čeprav te še nikoli prej ni videl, izkazuje tako vneto pozornost, da ti je zaradi te izredne ljubeznivosti žal, da nisi videl Rima že pred desetimi leti.

13 Toda ko te bo njegova vljudnost opogumila, da boš naslednjega dne storil isto, boš poviševal naokrog kot neznan in nepričakovan vsiljivec, oni, ki te je včeraj spodbujal, pa bo našteval svoje kliente in dolgo ugibal, kdo si ali od kod prihajaš. In ko te bo naposled pripoznal in sprejel za prijatelja, ne bo pomagalo, četudi ga boš tri leta marljivo obiskoval brez predaha; če te ne bo enako število dni, boš moral ob povratku prestati isto in ne bo te vprašal, kod hodiš. Če ne boš potrj odnehal, boš zaman zapravljal vse življenje s tem, da se boš klanjal tepcu.

14 Ko pa pričnejo ob raznih priložnostih pripravljati dolge in nezdrave gostije ali razdeljevati košarice z darili, kot je v navadi, zaskrbljeno preudarjajo, ali bo – z izjemo tistih, ki jim je treba vabilo vrniti – primerno povabiti kakega tujca. Če se po temeljitem premisleku le odločijo za to, povabijo koga, ki dan in noč poviseva

---

<sup>545</sup> Publij Valerij Publikola ali Poplikola je bil po izročilu eden prvih rimskih konzulov leta 509 pr. Kr. (po izgonu kraljev).

<sup>546</sup> Mark Atilij Regul, rimski narodni junak, je bil eden od poveljnikov rimske odprave v Afriko med prvo punsko vojno. Kartažani so ga naposled porazili in ujeli, zatem pa poslali v Rim kot sla, da bi se pogajal za mir. Namesto tega je svetoval senatu, naj nadaljuje vojno. Kljub temu se je vrnil h Kartažanom, ker jim je bil dal besedo, oni pa so ga ubili z mučenjem.

<sup>547</sup> Gnej Kornelij Scipion je med drugo punsko vojno poslal s španskega bojišča prošnjo, naj ga odpokličejo, da bi lahko preskrbel doto za svojo hčer.

pred hišami cirkuških voznikov,<sup>548</sup> se poklicno bavi s kockarsko umetnostjo ali se dela, da pozna velike skrivnosti.

15 Izobraženih in treznih ljudi pa se ogibajo, češ da prinašajo nesrečo in od njih ni koristi. Vrhu tega tudi napovedovalci imen, vajeni mešetariti s temi in podobnimi uslugami, za plačilo pripuščajo k obdarovanjem in obedom razne kukavice brez rodu in slave.

16 O brezdanjih požrtijah in različnih dražilih naslad ne bom govoril, da se ne spustim predaleč. Prešel bom k temu, da se nekateri brez strahu pred nevarnostjo podijo po prostranih mestnih površinah ter prevrnjenih kamnih v tlaku, konje pa priganjajo, kot bi bili poštni in bi (kot se reče) imeli ognjena kopita. Za sabo vlečejo celo četo služabnikov kot kakšno roparsko tolpo, tako da, kakor pravi komiški pesnik, niti Sanio ne ostane doma.<sup>549</sup> Posnema jih tudi veliko matron, ki se s pokritimi glavami v zaprtih nosilnicah podijo po vseh koncih mesta.

17 Prav kot postavi izkušen vojaški poveljnik na čelo vojske goste trume hrabrih borcev, za njimi lahke oborožence, nato metalce kopja in naposled rezervne čete, da bi po potrebi priskočile na pomoč, tudi upravitelj hiše v mestu, ki se takoj spozna po palici v desnici, naredi razpored skrbno in s premislekom. Kakor na znamenje za spopad koraka ob prednjem delu voza vsa zbrana tkalska srenja, tej sledi počrnelo kuhinjsko osebje, nato pa preostala služinčad vsevprek, ki se ji pridružijo še brezdelni plebejci iz soseščine. Na koncu gre množica skopljencev, najprej starci in nazadnje fantki. Bledi so kot prst in grdi zaradi izkrivljene zunanosti, tako da ob pogledu na množice pohabljenih ljudi vsakdo preklinja spomin Samiramide,<sup>550</sup> znamenite starodavne kraljice, ki je prva začela s skopljenjem fantkov in s tem tako rekoč naredila silo naravi, saj jo je preokrenila iz začete smeri. Narava namreč po tihem zakonu pokaže načine za razplod potomstva že ob samem začetku življenja, prek prvinskih virov semena.

18 Ker je položaj takšen, tiste maloštevilne hiše, ki so prej slovele po resnem ukvarjanju s študiji, zdaj prekipevajo od igračkarij za otopelo lenobnost in odmevajo od donečih glasov in predirljivega zvena strun. Skratka: namesto filozofa vabijo v goste pevca in namesto govornika mojstra gledaliških umetnosti. Knjižnice

---

<sup>548</sup> Tj. kakega plebejca, ki je ljubitelj cirkuških dirk z vozovi.

<sup>549</sup> Namig na 780. verz iz drame *Evnuh* rimskega komediografa Publija Terencija Afričana: »Le Sanio / je ostal doma.« Prev. Kajetan Gantar, Maribor 1987, str. 76.

<sup>550</sup> Samiramida ali Semiramida, legendarna babilonska kraljica, ki ima izvor v zgodovinski osebi iz 9.–8. stoletja pr. Kr. O tem, da naj bi uvedla kastracijo, drugi viri ne poročajo.

so zaprte na veke kot grobovi, pač pa izdelujejo vodne orgle, lire, orjaške kakor tovarne vozove, pa piščali in igralske pripomočke, ki so kar precejšnje teže.

19 Naposled smo padli že zares globoko: ko so nedavno [l. 383] iz strahu pred pomanjkanjem živeža na vrat na nos izganjali tujce iz mesta, so spehali ven gojitelje svobodnih umetnosti, ki bi pomenili le majhen strošek, še preden so mogli zajeti sapo. Nasprotno pa so obdržali spremljevalce mimoskih igralk, prave in tiste, ki so se ob tej priložnosti le izdajali zanje. Povsem neovirano je ostalo tudi tri tisoč plesalk s svojimi zbori in prav toliko plesnimi mojstri.

20 In kamor koli se ozreš, lahko gledaš na kupe nakodranih žensk, ki bi pri svoji starosti lahko že trikrat rodile (če bi se omožile), kako še in še drgnejo tlak z nogami, da se človeku naposled vse upre, in se urno sučejo v krogih. Pri tem podajajo neštevilne slike, ki so jih napesnile gledališke igre.

21 Brez dvoma so nekoč, ko je bil Rim hram vseh vrlin, mnogi plemenitaši tujce svobodnega rodu zadrževali z najrazličnejšimi ljubeznivimi uslugami, tako kot Homerjevi Lotofagi<sup>551</sup> s svojimi sladkimi sadeži.

22 Zdaj pa nekateri puhli napihnjenci sodijo, da je brez vrednosti vse, kar se rodi izven mestnega pomerija [nezazidanega pasu ozemlja zunaj ali znotraj mestnega zidu, ki je označeval formalno, versko določeno mejo mesta], z izjemo samskih ljudi in takšnih, ki nimajo potomstva. Prav neverjetno je, s kako raznovrstnimi uslugami častijo v Rimu ljudi brez otrok.<sup>552</sup>

23 In ker med njimi, kakor je v prestolnici sveta moč pričakovati, silno gospodujejo krute bolezni, ki jih nobena zdravniška umetnost ne uspe niti olajšati, so iznašli naslednji pripomoček za ohranjanje zdravja: nihče naj ne obišče prijatelja, ki trpi za kakšno tako nadlogo. Peščica previdnejših ljudi je dodala še drug, dokaj učinkovit lek: služabnikov, ki jih pošljejo povprašat po počutju obolelih znancev, naj ne spustijo nazaj v hišo, dokler se ne očistijo v kopeli. Tako zelo se bojijo celo kužnega vpliva, ki so ga videle zgolj tuje oči.

24 Toda čeprav upoštevajo te varnostne ukrepe silno vestno, pa nekateri ob povabilu na poroko, kjer jim kane v usločeno desnico zlato, kljub oslabeledosti

---

<sup>551</sup> »Jedci lotosa«, bajeslovno ljudstvo v 9. spevu *Odiseje*, ki ga obišče Odisej. Živijo od lotosa, ki ima to lastnost, da vsak, ki ga zaužije, pozabi na svojo domovino in si želi za vedno ostati v njihovi deželi: »Nič niso zla Lotofagi tovarišem svojim storili, / lotosa sadež sladak samo so dali jim jesti. / Kdor pa je lotosa kdaj medene sladkosti okusil, / ta sporočil ne pošilja nazaj, ne želi se vrniti, / rad bi samo še naprej ostal med možmi Lotofagi, / lotos užival bi rad, na vrnitev domov pa pozabil« (9,92–97). Prev. Kajetan Gantar, Ljubljana 1994, str. 56.

<sup>552</sup> Lov na dediščino je bil v Rimu zelo razširjen.

neutrudno ubirajo pot celo do Spoletija [mesta v Umbriji]. Takšne so navade plemenitašev.

25 Od drhali najnižjega stanu in brez prebite pare preživijo nekateri vse noči v vinskih beznicah, medtem ko drugi tičijo pod ponjavami v gledališčih (prvi jih je obesil Kjtul<sup>553</sup> v času svoje edilske službe in s tem posnemal kampanijsko mehkuznost), se pripravajo pri kockanju in z odurnim zvokom hrupno vlečejo zrak v nosnice, ali pa se predajajo svojemu največjemu užitku: od sončnega vzhoda do večera, v soncu ali dežju, z zevajočimi usti nadrobno preučujejo odlike ali hibe voznikov in konj.

26 Zares čudaški je pogled na neštivilno množico, ki se je je polastila nekakšna strast, kako visi na izidu dirk. Zaradi teh in podobnih okoliščin ni moč v Rimu storiti ničesar znamenitega ali resnega. Naj se torej vrnem k besedilu.

**31,16,9:** Medtem ko se je uvod Amijanovega dela izgubil, je sklep ohranjen. Iz avtorjevih besed, da se delo začneja s cesarjem Nervo, je mogoče sklepati, da ga je načrtoval kot nadaljevanje Tacitove *Zgodovine*.

9 Te dogodke, začeni s principatom Cezarja Nerve in vse do Valensove smrti, sem popisal kot bivši vojak in kot Grk, kakor so mi pač dopuščale moje sposobnosti. Nikoli (vsaj kolikor lahko presodim) si nisem vede drznil izpriditi dela, ki obljublja resnico, s tem, da bi kaj zamolčal ali se zlagal. Ostalo naj napišejo boljši od mene, ki so v cvetu let in učenosti. Tiste pa, ki se bodo lotili naloge (če se jim bo zdelo), opominjam, naj si skujejo jezik za višji slog.

26,1,1–2: V tem odlomku se kaže Amijanov odnos do različnih struj v zgodovinopisju. Podobno kakor Tacit v *Analih* (13,81) odklanja zapisovanje nepomembnih, opravljenih zasebnih podrobnosti, tj. pristop Svetonija in drugih biografskih zgodovinarjev. Na drugem mestu (28,4,14) omalovažujoče omenja Marija Maksima (ki je pisal zgodovino kot zgodovino cesarjev, torej biografsko) in Juvenala. Kljub temu pa se biografskemu zgodovinopisju nekoliko približa s tem, da vključi biografske skice cesarjev in cesarjev<sup>554</sup> ter panegirične elemente.

---

<sup>553</sup> Kvint Lutacij Kjtul, konzul leta 78 pr. Kr.

<sup>554</sup> Cesar Dioklecijan je leta 293 po Kr. zaradi lažjega vladanja razdelil cesarstvo na štiri dele. Vzpostavil je dva nominalno povezana cesarja, »avgusta«, za vladanje nad vzhodno in zahodno polovico cesarstva (s središčem v Konstantinoplu oziroma v Rimu). Vsak avgust je imel še podrejenega vladarja, »cezarja«; ta



<sup>1</sup> Potem ko sem z veliko skrbnostjo po vrsti opisal dogodke vse do polpretekle dobe, sem že hotel odvrniti korak od bolj znanih, da bi se izognil nevarnostim, ki pogosto spremljajo resnico, in dalje, da mi ne bi bilo treba prenašati neustreznih kritikov dela, ki ga sestavljam. Ti namreč hrumijo, kot bi jim prizadejal osebno žalitev, če pisec preide to, kaj je govoril cesar pri večerji, ali izpusti razlog, zakaj so morali navadni vojaki pred prapore; pa ker baje ni bilo prav, da pri izčrpnem opisu dežele ni omenil nekega prav neznatnega tabora, in ker ni navedel imen vse družbe, ki je častno pospremila novega mestnega pretorja ob nastopu službe; in še veliko drugega, kar je v nasprotju z načeli zgodovinopisja. Zgodovina je namreč vajena pretresati le najvažnejše dogodke, ne pa brskati po podrobnostih o nepomembnih stvareh; kdor bo hotel raziskovati te, bo na istem, kakor če bi upal, da je moč prešteti one nedeljive drobce, ki se spreletavajo v praznini, a)to/mouj [atome], kot jih imenujemo mi.

<sup>2</sup> Tega so se bali tudi nekateri stari pisci in so zato sicer bogato popisali svoje znanje o najrazličnejših dogodkih, vendar ga do smrti niso objavili; to potrjuje v nekem pismu Korneliju Nepotu tudi Tulij [Ciceron], brez dvoma častivredna priča. Zato se ne bom menil za ljudsko nevednost, marveč bom nadaljeval svojo pripoved.

### 15,1,1: Amijanova vodila pri pisanju zgodovine.

<sup>1</sup> Po najboljših močeh sem raziskal resnico in povedal vse, kar sem imel priložnost videti sam v teku svojega življenja ali izvedeti z vsestranskim spraševanjem tistih, ki so bili v osrčju dogajanja. Pri tem sem razvrstil najrazličnejše dogodke po preglednem zaporedju. Preostalo, kar bo razkrilo sledeče besedilo, bom po svojih zmožnostih podal še bolj izpiljeno, brez strahu pred kritiki, ki utegnejo grajati dolžino (kot se jim zdi) mojega dela. Kratkost je namreč hvalevredna takrat, kadar prepreči neprimerno zavlačevanje in nič ne prikrajša predstave o dogodkih.

22,9,12: Amijan poskuša biti objektivni in včasih pokritizira tudi cesarja Julijana, ki ga sicer visoko ceni.

<sup>12</sup> Toda kakor je bilo takšno vedenje hvalevredno in za vzor dobrim vladarjem, pa je bilo prav tako bridko in zloglasno, da je za njegove vlade človek, ki so ga vzeli na piko člani kurije [lokalnega senata],<sup>555</sup> le stežka dosegel popolno pravico.

---

je bil določen za njegovega naslednika. V praksi se sicer niso držali takšnega določanja nasledstva, toda naslovi in njihova splošna raba so se ohranili.

<sup>555</sup> Tj. ki so ga hoteli pritegniti v svojo kurijo. Položaj, ki ga je imel *curialis* ali

Pri tem mu ni pomagalo, naj je imel še takšno zaslombo v privilegijih, dolgih letih vojaške službe in ródu, ki je bil zatrdno povsem neprimeren za ta položaj. Tako so si mnogi iz strahu skrivaj kupili mir pred nevšečnostmi z visokimi podkupninami.

17,11,1–4: Med retoričnimi prijemi, ki jih uporablja Amijan, so denimo pogosti zgledi iz zgodovine. Vpleta jih za primerjavo ali kontrast, ne le v digresijah, marveč tudi v glavnem delu pripovedi. V naslednjem odlomku tako našteva zaslužne može, ki jih je doletelo obrekovanje.

1 Ko so kmalu nato izvedeli za te dogodke na Konstancijevem<sup>556</sup> dvoru – treba je bilo namreč, da cesar kot podrejeni o vseh svojih dejanjih obvesti avgusta –, so vsi, ki so imeli v palači največ vpliva in so bili že vrhunski mojstri v prilizovanju, začeli njegove pravilne sklepe in uspešno opravljene naloge sprevrčati v zasmeh. Brez vsake mere so trobili neslanosti kot: »Kako gre na živce s svojimi zmagami ta koza, ne pa človek.« Julijana so obžirali, češ da je poraščen, in ga obkladali s »klepetavim krtom«, »opico v škrlatu«, »grškim šomoštrom« in kopicjo podobnih vzdevkov. Vladarju, ki je hlepel po tem, da bi poslušal takšne in podobne stvari, so tako rekoč zvončkljali na ušesa in poskušali pokopati Julijanove vrline z nesramnimi besedami; grdili so ga, češ da je lenoben, bojzljiv in šomoštrski, svoja pičla dejanja pa olepšuje z načičkanim besedičenjem. In to se tedaj ni dogodilo prvič.

2 Zakaj največja slava je vselej izpostavljena zavisti; tako beremo, da so si zlohotežni tudi o veličastnih vojskovodjih davnih časov izmišljevali hibe in proti njim kovali obtožbe, četudi niso mogli odkriti nobenih, ker so jim šla v nos njihova znamenita dela.

3 Tako je bil po krivem obtožen incesta Miltiadov sin Kimon, ki je mnogokrat prej in še posebno pri reki Evrimedont v Pamfiliji strahovito porazil neštevilno

---

član lokalnega senata, je predstavljal častno službo brez plačila, a z mnogimi obveznostmi. Zato je bilo treba ljudi siliti, da so ga sprejeli.

<sup>556</sup> Flavij Julij Konstancij II., eden izmed sinov Konstantina Velikega, je bil avgust od leta 337 do 361 in od leta 353 edini cesar. Leta 337 so vojaki v korist Konstantinovih sinov pobili skoraj vse člane cesarske družine razen dveh Konstantinovih nečakov, Flavija Klavdija Julijana (poznejšega cesarja) in njegovega brata. Leta 355 je Konstancij po precejšnjem oklevanju proglasil Julijana za cesarja in ga postavil na čelo Galije in Britanije. Ta je bil uspešen vojskovodja in priljubljen med vojaki. Ko je Konstancij leta 360 zahteval, naj pošlje nekaj čet v vzhodni del cesarstva, so se Julijanovi vojaki uprli in ga proglasili za avgusta. Konstancij je kmalu zatem (l. 361) umrl, Julijan pa je postal edini cesar. Krščanski pisci so mu nadeli ime »Apostata«, »Odpadnik«, ker se je znova obrnil k poganstvu.

perzijsko vojsko<sup>557</sup> in prisilil narod, ki je bil vedno napihljen od oholosti, da je ponižno prosil za mir. Prav tako so Emilijana Scipiona zlohotni tekmeči obdolžili nedejavnosti, čeprav sta bili po zaslugi njegove učinkovite čuječnosti izbrisani dve mogočni mesti, ki sta imeli za svoj trden cilj pogubo Rima.<sup>558</sup>

4 Celo pri Pompeju so sovražni obrekovalci – ker kljub temeljitemu brskanju niso našli ničesar, kar bi zaslužilo grajo – opazili dvoje smešnih in ničevih malenkosti: da se je na poseben način praskal po glavi z enim prstom in da je imel nogo nekaj časa povito z belo obvezo, da bi zakril grd tvor. Trdili so, da počne prvo zato, ker je razuzdan, drugo pa zato, ker si želi prevrata. Napadali so ga z dokaj trhlím argumentom, da ni pomembno, kateri del telesa si ovija z znakom kraljevskega veličanstva<sup>559</sup> – in to moža, ki ga ni nihče prekašal ne v junaštvu ne v previdni skrbi za domovino, o čemer pričajo več kot jasni dokazi.

**31,2,1–11: Pričujoči opis Hunov je morda najbolj znani odlomek iz Amijanovega dela.**

1 Zasevek vse pogube in vir raznovrstnih nesreč, ki jih je porajala Marsova vihra, ko je z nevajenim ognjem povsod podžigala nemire, pa je bil, kot smo zvedeli, tale. Pleme Hunov, le malo poznano iz starih zapisov, ki biva onkraj Majotskega jezera [Azovskega morja] blizu ledenega oceana, v svojem divjaštvu prestopa sleherno mero.

2 Otrokom že takoj po rojstvu lica globoko razbrazdajo z železom, da zgrbančene brazgotine ustavijo rast dlak, ko te poženejo ob svojem času. Zato se postarajo golobrazi in brez vsakršnega mika, podobni skoplencem. Vsi imajo jedre in čvrste ude ter tolste vratove; pošastno so grdi in krive rasti, tako da bi jih imel za dvonoge zverine ali za debela, ki jih ljudje grobo obtešajo v podobe in postavijo kot ograjo ob robu mosta.

3 Vendar podobo ljudi le imajo, četudi neprijetno. Njihov način življenja pa je tako surov, da ne pogrešajo niti ognja niti okusno pripravljenih jedi, marveč se

---

<sup>557</sup> Kimon (okoli 510–449 pr. Kr.) je bil atenski državnik in vojak. Njegov največji vojaški uspeh je bil poraz perzijskega brodogovja v ustju Evrimedonta, verjetno leta 466. Pamfilija je antično ime za maloazijsko obalno pokrajino na jugu polotoka.

<sup>558</sup> Publij Kornelij Scipion Emilijan (okoli 185–129 pr. Kr.) je v tretji punski vojni leta 146 pr. Kr. porazil in uničil Kartagino, v Španiji pa je leta 133 z obleganjem prisilil k vdaji mesto Numancijo.

<sup>559</sup> Belo obvezo so primerjali z belo naglavno povezo, ki je bila emblem kraljeve oblasti.

hranijo s koreninicami divjih zeli in napol surovim mesom katere koli živali. To meso položijo med svoja stegna in konjski hrbet ter ga tako med ježo na hitro pogrejejo.

4 Nikoli ne živijo v zavetju zgradb, marveč se jih ogibajo kakor grobov, ki so ločeni od vsakdanjega življenja. Pri njih namreč ne boš našel niti koč, krite s trstjem. Ko se na svojih potovanjih potikajo po gorah in gozdovih, se že od zibelke navadijo prenašati zmrzal, lakoto in žejo. Proč od doma ne stopijo pod streho, razen če jih primora najhujša sila; dokler so pod streho, se namreč ne počutijo varne.

5 Pokrivajo se z oblačili, ki so platnena ali sešita iz kožuščkov gozdnih mišk; ni jim v navadi, da bi nosili eno obleko doma in drugo zunaj. Ko enkrat vtaknejo vrat v obledelo tuniko, je ne slečejo in ne zamenjajo, dokler vsa preperela ne razpade v krpice.

6 Glavo si pokrivajo z okroglimi kosmatimi kapami, poraščene goleni pa si zavarujejo s kozlovskimi kožami. Ker čevljev ne oblikujejo na kopitu, jim ti onemogočajo svobodno hojo. Zato so nesposobni za bojevanje na tleh, marveč so tako rekoč priraščeni na konje, ki so žilavi, a grdi; včasih sedijo na njih tudi po žensko. Tako opravljajo vsakdanja opravila. Na konjih vsi iz tega plemena ponoči in podnevi kupujejo in prodajajo, jedo in pijejo; sklonjeni nad tenki vrat živinčeta se prepustijo tako globokemu spancu, da se jim sanja vse mogoče.

7 Tudi kadar je sklicano posvetovanje o resnih zadevah, se vsi posvetujejo o skupni koristi v tem položaju [tj. sedeč na konjih]. Ne vodi jih kraljeva strogost, marveč so zadovoljni z neurejenim vodstvom prvakov in se pretolčejo skoz vse, kar se jim postavi na pot.

8 Včasih se med seboj tudi spopadejo, če so izzvani; v boj gredo v klinastih gručah, med divjim tuljenjem različnih glasov. In ker so lahko oboroženi in naglih gibov, tako da so sila urni, se namenoma razpršijo in nenadoma navalijo; v neurejeni bojni vrsti se razletijo in pri tem sejejo strašen pokol. Ker so tako hitri, jih nikoli ne vidimo, da bi napadali nasip ali plenili sovražni tabor.

9 Zato bi jih zlahka označil kot najhujše bojevnike, kar jih je. Od daleč se namreč borijo z metalnimi kopji, ki imajo namesto železne osti priročno kost in so sila umetelno sestavljena. Ko pa se pripodijo čez vmesno razdaljo, se spopadejo mož proti možu z meči in niti malo ne gledajo na lastno varnost. Medtem ko se sovražnik poskuša čuvati pred pogubnim rezilom, ga zapletejo v trak blaga, zvit v vrv, tako da nasprotnikom omotajo ude v zanke in jih onesposobijo za jahanje ali hojo.

10 Pri njih nihče ne orje in se nikoli ne pritakne ročice pri plugu. Brez stalnega bivališča, brez domačega ognjišča, prava ali ustaljenega načina življenja, večnim beguncem podobni – tako se vsi klatijo z vozovi, v katerih prebivajo. V teh vozovih jim žene tkejo njihova odurna oblačila, spijo z možmi, rojevajo otroke in

skrbijo zanje, dokler ne dorastejo. Nihče, ki ga vprašaš, od kod je doma, ne more odgovoriti, saj je bil spočet na enem koncu in rojen povsem drugje, odraščal pa je še bolj daleč stran.

<sup>11</sup> V miru so nezanesljivi in nestanovitni; veliko prelahko se obračajo po vsaki sapici novega upanja, ki se jim prikaže, in se povsem predajajo hipnemu besnilu. Kakor nerazumne živali nimajo niti najmanjše predstave o tem, kaj je prav in kaj ne, marveč govorijo dvoumno in nejasno, ne veže jih nobeno spoštovanje do kake religije ali praznoverja, gorijo v neskončnem pohlepu po zlatu in so tako zelo spremenljivi ter razdražljivi, da se pogosto v istem dnevu večkrat sprejo s svojimi zavezniki, ne da bi jih kdo izzival, prav tako pa se tudi pobotajo, ne da bi jih kdo miril.

### 19,8,5: Primer Amijanovega načina pripovedi.

<sup>5</sup> Ko se je pričel spuščati večerni mrak in je bilo mnogo naših vojakov zaposlenih s spopadom, čeprav se je kriva sreča še vedno borila proti njim, sem se skupaj z dvema drugima skrival v odmaknjenem delu mesta. V varstvu temne noči sem se izmuznil skozi zadnja vrata, nad katerimi ni nihče stražil, in s pomočjo svojega poznavanja neprikljudnih krajev ter urnosti svojih tovarišev naposled došel do desetega miljnika.

## EVZEBIJ

*Evzebij (Eusébios)* se je uveljavil kot eden najpomembnejših krščanskih mislecev Konstantinove dobe in kot eden najvplivnejših krščanskih zgodovinarjev, katerega delo je bistveno vplivalo na kasnejše pisce vse do konca antike in tudi še v srednjem veku. Rodil se je okoli leta 265 v palestinski Cezareji; njegov status ni povsem jasen, vendar se zdi verjetno, da je bil suženjskega stanu in da je prvotno služil znanemu Pamfilu, ki ga je vzel tudi v uk in ki se ga je Evzebij hvaležno spominjal s kasnejšo biografijo. V obdobju najhujšega preganjanja kristjanov med letoma 303–310 se je bil Evzebij prisiljen umakniti v Tiros, kasneje pa, ko je bil med preganjanjem zajet tudi Pamfil, se mu je pridružil v ječi. Po Konstantinovem prihodu na cesarski prestol so se za Evzebija stvari obrnile na bolje; s cesarjem je vsekozi vzdrževal tesne prijateljske stike in užival njegovo zaščito – cesarja je v izraz hvaležnosti pogosto poveličeval v svojih spisih, kar je šibka točka njegovega dela, saj je s tem pripomogel k njegovi nekritično izkrivenčeni podobi. Med letoma 313 in 315 je služboval kot škof v Cezareji, vendar je bil

zaradi svoje spravljive drže v zadevi glede arijanskega spora, ko ni hotel izrecno obsoditi Arija,<sup>560</sup> tudi sam izobčen; na Nicejskem koncilu (leta 325) so ga rehabilitirali, čeprav se ni jasno odpovedal svojemu stališču glede spornega vprašanja. Umrli je okoli leta 340, kmalu po smrti svojega zaščitnika, cesarja Konstantina leta 337.

Evzebij je ustvarjal pod močnim vplivom neoplatonističnega filozofa Origena,<sup>561</sup> o čemer jasno priča tudi del njegovega sicer izjemno obsežnega literarnega opusa; pod že omenjenim Origenovim vplivom so izpod Evzebijevega peresa prišli spisi, posvečeni tekstološki in eksegetski dejavnosti, ti spisi so se žal ohranili le v kratkih izvlečkih, vendar je iz teh izvlečkov moč rekonstruirati približno vsebino in naslove teh del, npr. spisa z naslovom *Vprašanja in odgovori v Evangelijih*, iz katerega se je ohranil le en izpis, ali manj znano delo, namenjeno geografski razlagi<sup>562</sup> Svetega pisma, od katerega pa se je ohranil le leksikalni del, ki prinaša popis svetopisemskih geografskih imen. Večina tega gradiva se je ohranila v zbirki komentarjev k Svetemu pismu z naslovom *Verige (Catena)*, ki ohranja fragmente iz eksegetskih del posameznih piscev (med drugimi tudi Origena).

Drugi pomemben del njegove literarne dejavnosti so apologetski spisi; že zgodaj je Evzebij skupaj s Pamfilom sestavil Origenovo *Apologijo* v petih knjigah, ki jim je Evzebij po Pamfilovi smrti dodal še šesto. Poleg te je kasneje sestavil vrsto pomembnih apologetskih del, med katerimi

---

<sup>560</sup> Arijanstvo (tudi arijanizem) je bil nauk višjega duhovnika Arija v Aleksandriji v 4. stoletju po Kr., ki je dilemo glede vprašanja, kako uskladiti koncept monoteizma s predstavo o trojnosti Boga (očeta), Sina in Sv. duha, razrešil na ta način, da je Kristusa predstavil kot stvaritev Boga Očeta. Na koncilu v Niceji je bil glede tega vprašanja dosežen začasni kompromis, na koncilu v Konstantinoplu leta 391 pa je bilo arijanstvo dokončno obsojeno.

<sup>561</sup> Origen (gr. *Origénes*, 185–okoli 254), pomemben aleksandrinski učenjak (tudi vodja šole) in izjemno plodovit grški pisec, ki naj bi po nekaterih virih ustvaril celo 6000 del (verjetneje okoli 2000), vendar preko Hieronima poznamo le okoli 800 naslovov. Njegova zelo pomembna znanstvena in literarna dejavnost je bila filološke narave: zelo pomembno delo je edinstvena izdaja Stare zaveze Svetega pisma z naslovom *Heksapla* (»Šesterna knjiga«), ki je kritično primerjala šest različnih besedil, poleg hebrejskega še različne grške prevode; delo se je žal izgubilo v 7. ali 8. stoletju. Na filološko dejavnost je Origen navezal tudi eksegetsko: v obliki kratkih sholij (dobesedno: »šolskih razlag«) ali daljših, strnjenih komentarjev je pomembno prispeval k razvoju eksegetske znanosti. Tudi to delo se je žal ohranilo le delno.

<sup>562</sup> Gr. *ekségesis*, »razlaga«; tj. stvarna razlaga kakega besedila, zlasti svetopisemskega.

velja omeniti *Evangelijsko pripravo* v 15 knjigah in *Pripravo na Evangelij* v 20 knjigah, v katerih se je lotil polemичne razprave o razmerjih med poganskim in krščanskim svetom, med grško in hebrejsko filozofijo ipd; v delu *Priprava na Evangelij* Evzebij dokazuje podrejenost grškega izročila hebrejskemu in ujemanje nekaterih dognanj v grški filozofiji s svetopi-semškimi resnicami. V teh spisih je avtor dokazal bogato poznavanje del in avtorjev, s katerimi polemizira: Platona, Aristotela idr.

Morda najpomembnejši del Evzebijevega literarnega ustvarjanja, ki mu je prinesel sloves enega najpomembnejših krščanskih zgodovino piscev, pa je njegova zgodovinska dejavnost. Okrog leta 303 je Evzebij objavil delo *Kronološke preglednice* (gr. *Khronikoí kánones*)<sup>563</sup> v dveh knjigah; v tem delu je avtor po splošnem, a izčrpnem uvodu v prvi knjigi, v katerem je opozoril na uporabo kakovostnih (čeprav pogosto mlajših) virov, v drugi knjigi sestavil vrsto kronoloških tabel, v katerih je navajal sezname vladarjev in zgodovinske podatke iz različnih obdobj od Abrahamovega rojstva<sup>564</sup> do leta 328. S tem je oblikoval celovit pregled zgodovine različnih ljudstev, npr. Hebrejcev, Egipčanov, Grkov in Rimljanov. Delo je v izvorniku ohranjeno žal le v fragmentih, v celoti pa je ohranjen prevod v armenski jezik in del Hieronimove<sup>565</sup> proste predelave *Kronoloških preglednic*, ki jih je prevedel in sam nadaljeval do leta 378. Delo je postalo temelj za poznejšo grško in latinsko kronografijo in je še danes neprecenljive vrednosti, saj so podatki v njem izjemno natančni in še vedno služijo kot aktualen zgodovinski vir.

Precejšen del Evzebijevega opusa predstavljajo dela, posvečena cesarju Konstantinu, s katerim je bil, kot že rečeno v dobrih odnosih; Konstantin je Evzebiju nudil politično zaščito, ki jo je Evzebij poplačal z vrsto spisov o cesarju. Ti spisi sicer imajo zgodovinsko ozadje, vendar jih prežema panegiričen ton, zaradi česar je vprašljiva tudi njihova zgodovinska vrednost. Mednje spada *Konstantinov življenjepis* (*Vita Constantini*) v štirih knjigah, ki kaže naknadne popravke in dokumentarne vrivke, k delu pa je avtor priložil tudi primerek Konstantinovega nabožnega govorništva (postno pridigo iz leta 323), ki je sicer najbrž pristen, vendar ga je Evzebij verjetno vsaj nekoliko predelal. Zgodovinska vrednost del o Konstantinu

---

<sup>563</sup> Polni naslov: *Kronološke preglednice in osnutek obče zgodovine Grkov in barbarov*.

<sup>564</sup> Abrahamovo rojstvo je bilo postavljeno v leto 2016 pr. Kr.

<sup>565</sup> Sv. Hieronim (*Hieronimus*, okoli 347–420), latinski cerkveni oče, avtor zelo pomembne *Kronike* (*Chronica*), prevajalec Sv. pisma v latinščino (t. i. *Vulgata*).

je, kot že rečeno, kompromitirana, vendar je razumljivo, da je cesarja, ki ga je vseskozi ščitil, videl zgolj v dobri luči, kot *pium caesarem*.

Tudi Evzebijev temeljno zgodovinsko delo (in prvo tovrstno zgodovinsko delo dotlej), *Cerkvena zgodovina (Ekklesiastikè historia)* v desetih knjigah, v kateri je predelal cerkveno zgodovino od začetkov do leta 324,<sup>566</sup> ni zgolj zgodovinske, temveč tudi apologetske narave; zastavljeno je precej epizodično in snov obravnava razdrobljeno, kar avtor posredno prizna v uvodu (1,5):

»Tu in tam sem torej zbral vse tisto, kar se mi je zdelo pomembno za pričujoče delo; kakor cvetov na livadi sem si nabral ustreznih odlomkov iz del starodavnih piscev in zdaj naj se lotim zgodovinske pripovedi ...«

Delo je že takoj po objavi doživelo velik uspeh; kmalu po izidu ga je začel prevajati v latinščino Rufin,<sup>567</sup> ki je zgodovinsko snov sam nadaljeval do leta 395. Kljub apologetskemu značaju, ki *Cerkveno zgodovino* kot zgodovinopisni izdelek nekoliko premakne iz strogo zgodovinskega polja, pa je le-ta kljub temu neprecenljiva, zlasti zaradi bogate zbirke različnih pisnih virov in dokumentov, poleg tega pa gre za prvi tovrstni pregled zgodovine krščanstva, ki je domiselno vključen v neki obči zgodovinski okvir. S tem delom si je Evzebij prislužil laskavi vzdevek »oče cerkvene zgodovine«.

G. P.

**Literatura:** Croke 1983.

## **CERKVENA ZGODOVINA<sup>568</sup>**

### **Oris dela (1,1)**

V prvi knjigi Cerkvene zgodovine je tale vsebina:

Želim popisati, kako so si skozi tok časa sledili sveti apostoli, in sestaviti pregled časov, ki so minili od dni našega gospoda Odrešenika vse do danes; obenem bi rad poročal o pomembnih dogodkih, ki so se, kakor pravijo, odvijali v zgodovini Cerkve. Prav tako bom naštel vse tiste, ki so vodili Cerkev in ji načelovali v

<sup>566</sup> Konstantinova zmaga leta 324 nad Licinijem, avgustom v vzhodnem delu rimskega cesarstva, po kateri je postal edini avgust in cesar.

<sup>567</sup> Tiranij Rufin (*Tyrannius Rufinus*, okoli 345–410) iz Konkordije blizu Ogleja, plodovit prevajalec grških spisov v latinščino, ki je velik del svoje prevajalske dejavnosti posvetil Origenovim spisom.

<sup>568</sup> Prevod in opombe G. Pobežin.



najvidnejših škofijah in prav tako tiste, ki so iz roda v rod oznanjali božjo besedo, bodisi ustno bodisi v pisani besedi.

Pisati hočem tudi o vseh tistih – navajal jih bom po imenu in obdobju, v katerem so živeli –, ki so v navdušenju za nenehen napredek zašli tudi v velike zablode in so v varljivem prepričanju, da so prišli do novih spoznanj, pomagali uničevati Kristusovo čredo kakor divji volkovi.

Moj namen je tudi spregovoriti o številnih nesrečah, ki so prišle nad vse judovsko ljudstvo zaradi njihovega snovanja in zarot proti našemu gospodu Odrešeniku; zapisati hočem, kako so božjo besedo napadali pogani in opisati nravi tistih, ki so bili pripravljeni zanjo vedno znova vztrajati navkljub trpljenju v mukah in krvi [...]

A na začetku moram pri modrih poprositi za dobrohotnost; priznam, nisem dorasel ali kos temu, da bi sestavil popolno zgodovinsko delo brez pomanjkljivosti. In ker sem se prvi lotil tovrstne zgodovinske snovi, bom skušal k njej pristopiti tako, kakor da stopam po samotni, neizhojeni poti.

Molim in upam, da mi bo Bog vodnik in da mi bo njegova moč v oporo, kajti sam niti ne zmorem najti stopinj tistih, ki so po tej poti stopali pred mano, razen morda na posameznih kratkih odsekih, v katerih so nam nekateri tako, nekateri zopet drugače posredovali opis časa in razmer, v katerih so živeli. Od daleč do nas prodirajo njihovi glasovi kakor luč bakle, odjekajo kakor s kakega visokega, vsem vidnega stolpa, opozarjajo nas, kod naj hodimo in nas usmerjajo, kam naj varno in mirno usmerjamo svoj korak.

Od njih sem torej nabral, nekaj tu, nekaj tam, vse tisto, kar se mi je zdelo bistvenega pomena za pričujoče delo; kakor cvetja na livadi sem si nabral ustreznih odlomkov iz del starodavnih piscev in zdaj naj se lotim zgodovinske pripovedi ...

[...]

To delo se mi zdi še posebej pomembno zato, ker ne vem za nobenega drugega cerkvenega pisca, ki se je lotil tovrstne snovi; vsekakor upam, da bo v korist vsem tistim, ki so navdušeni za raziskovanje zgodovine. [...]

### **Herodova krutost do otrok in njegova smrt (1,8)**

Ko se je v skladu s prerokbo v Betlehemu v Judeji ob napovedanem času rodil Kristus, je bil Herod nemalo zaskrbljen, ko so k njemu prišli modreci z vzhoda vprašati, kje je pravkar rojeni kralj Judov; videli so namreč njegovo zvezdo in to je bil tudi razlog, da so prišli od tako daleč, kajti srčno radi bi se novorojencu poklonili kakor bogu. Herod je menil, da je njegova oblast v nevarnosti, zato je pri judovskih pravnih strokovnjakih povprašal, kje naj bi se po njihovem mnenju rodil Kristus.

Ko so mu povedali, da je po Mihovi prerokbi to mesto Betlehem, je v enem samem odloku ukazal v Betlehemu in njegovi okolici pobiti vse otroke mlajše od dveh let, kajti o takšni starosti novorojenca so mu pravilno povedali modreci, misleč, da bo, kakor je bilo tudi pričakovati, tudi Jezus deležen enake usode kot množica ostalih.

A ta naklep se ni uresničil; otroka so namreč v Egipt odnesli starši, ki jih je bil angel vnaprej posvaril o tem, kaj se ima zgoditi; o tem piše v Svetem pismu v Evangelijih.

Ob tem pa bi ne bilo odveč povedati, kaj se je zgodilo s Herodom zaradi njegovega zločina nad Kristusom in njegovimi vrstniki. Le malo zatem ga je namreč, še za življenja, zadela božja volja in mu dala spoznati, kakšna usoda ga čaka.

[...]

O tem, kako ga je zaradi zločina nad našim odrešenikom in ostalimi otroki zadela božja kazen in ga pahnila v smrt, bi bilo najbolje izvedeti pri zgodovinarju,<sup>569</sup> ki je v sedemnajsti knjigi Judovskih starožitnosti o njegovi smrti zapisal:

»Bog pa je Herodu naložil kazen za njegov zločin; njegova bolezen je napredovala – v telesu mu je vztrajno žarel ogenj, ki ni bil tako očiten tistemu, ki se ga je dotaknil, a mu je vendar povzročal strašne duševne muke. Strašno si je želel kaj zaužiti in nič se ni dalo odpomoči; po drobovju so se mu naredile razjede in mučile so ga zlasti hude bolečine v črevesju, povrh vsega pa mu je noge močila bistra, vodi podobna vlaga. Podobne težave so ga mučile v spodnjem predelu trebuha, celo spolni ud se mu je zagnojil, da so iz njega lezli črvi. Težko je dihal, še toliko težje pa je bilo, ker je moral hitro dihati in se je od njega širil neprijeten vonj. Mučili so ga krči po vseh udih, ki so mu dajali nadnaravno moč. Tisti, ki imajo dar in moč razuma, da znajo razložiti takšne pojave, so govorili, da je Bog naložil kralju to kazen zaradi njegovega brezboštva.

[...]

A čeprav se je boril s to boleznijo, se je še vedno oklepal življenja in še vedno čakal na odrešilno zdravilo in upal na ozdravitev. Šel je čez Jordan k vrelcem pri Kaliroi, ki se izlivajo v jezero Asphaltites, a v njih teče sladka pitna voda. Njegovi zdravniki so menili, da bi lahko v vročem olju ogreli vse njegovo telo, a ko so ga položili v kad, polno olja, so njegove oči postale motne kakor pri mrliču; ko so njegovi služabniki zagnali vik in krik, je zopet prišel k sebi. Zdaj je obupal nad rešitvijo: ukazal je med vojake razdeliti petdeset drahem in bogato izplačati tudi njegove generale in njegove najbližje. Vrnil se je v Jeriho in se vdal malodušju; tu se je domislil, da bi, kakor iz kljubovanja smrti, zagrešil še eno grešno dejanje. Ukazal

---

<sup>569</sup> Tj. Jožefu Flaviju.

je iz vse Judeje sklicati vse imenitne može v tako imenovani hipodrom in jih tam zapreti. Nato je poklical Salomo, svojo sestro, in njenega moža Aleksandra. »Vem, da se bodo Judje veselili moje smrti,« je dejal, »a če mi hočeta pomagati, me še lahko objokujejo in imam še lahko imeniten pogreb. Ko bom umrl, kar najhitreje pobijta te može, ki so sedaj pod stražo, da bo vsaka hiša v Judeji imela razlog, da me objokuje.««

[...]

K vsemu temu pisec dodaja, da je pred svojo smrtjo ubil drugega od svojih sinov in nato po vrsti dal pogubiti še tretjega, nato pa je v mukah izdihnil. Takšen je bil torej Herodov konec, ki je prejel pravično kazen za pomor otrok v Betlehemu, ki ga je bil ukazal, ko je snoval pogubo našega Odrešenika.

## ZOSIM

Ne Zosim (*Zósimos*) sam ne drugi viri (tudi ne rokopisi) nam niso sporočili njegovega celega imena, niti njegovega rodnega mesta. Kratka oznaka o njem in njegovem delu se je ohranila v *Biblioteki* konstantinopelskega patriarha Fotija (*Phótios*, 9. stoletje), ki omenja, da je bil Zosim *comes* (svetovalec) in pred tem *advocatus fisci* (pravno izobražen visok uradnik na finančnem sodišču). Ime je bilo sicer razširjeno na območju Sirije in Palestine, in možno je, da je njegova družina izvirala iz tega prostora, vendar mnenje nekaterih, da bi bil zgodovinar Zosim ista oseba kot znani sofist in učitelj govorništva Zosim iz Gaze, ni prepričljivo. Letnici njegovega rojstva in smrti nista znani, vendar je zelo verjetno živel na prehodu iz 5. v 6. stoletje. Svojo *Novo zgodovino* (*Néa historía*) je napisal v začetku 6. stoletja, kar je razvidno iz nekaterih podatkov v njegovem delu v zvezi z obdavčenjem, za katerega navaja, da se je zgodilo v bližnji preteklosti. Domnevno naj bi umrl v zadnjih letih vladanja Anastazija (le-ta je umrl leta 518). Kaže, da ni doživel vlade Justinijana, ki je z osvajalnimi vojnami in reformami skušal ustaviti propadanje rimskega imperija; to obdobje je podrobno popisal Prokopij iz Cezareje.

Zanimivo je, da se npr. pohvalni govor cesarju Anastaziju pri Prokopiju iz Gaze (napisan okoli leta 510; poglavje 13) skoraj dobesedno ujema z besedilom pri Zosimu, kar kaže na tesne stike med njima in na njuno morebitno skupno širšo domovino, Palestino. Ta Prokopij je bil v Gazi učitelj govorništva, na čelu ugledne šole, kristjan, ki je med drugim pisal

komentarje k Stari zavezi, ohranjena pa so tudi njegova pisma ter krajši retorični spisi, npr. parafraze iz Homerja. Mesta vzdolž vzhodne obale Sredozemskega morja od Aleksandrije do Antiohije niso bila izpostavljena vdorom raznih barbarskih plemen izza meja imperija in so prav v tem času doživljala velik razcvet; v njih so delovale dobre govorniške in pravniške šole. Pravniško šolo je očitno končal tudi Zosim, glede na to, da sicer ne bi mogel opravljati visoke službe na sodišču. Iz teh mest je izviral vrsta znamenitih osebnosti, npr. okoli leta 500 rojeni Prokopij iz Cezareje ter Amijan Marcelin, Libanij (grški retor iz 4. stol.) in Joanes Malalas iz Antiohije (grški zgodovinar na prehodu iz 5. v 6. stoletje, avtor *Svetovne kronike*).

Zosim je bil zgodovinsko zelo razgledan, saj iz njegovega dela izhaja, da je poznal Herodota, Tukidida, Ksenofonta, Demostena in Polibija, ki ga je posebej visoko cenil, ter seveda zgodovinarje mlajše generacije, kot npr. Evnapija, Deksipa in Olimpiodorja, spise cesarja Julijana in Libanijeve govore ter vrsto drugih, od katerih so mu bili nekateri verjetno znani le posredno iz virov. Uporabljal je tudi dela starinoslovcev, poznal je mitološke zgodbe, odgovore preročišč in razna pesniška dela, medtem ko je bil bistveno slabše seznanjen z latinsko napisano literaturo. Na splošno je zelo visoko cenil izobrazbo in glavna ločnica med ljudmi mu je bila prav razlika med izobraženimi in neizobraženimi. Pomemben mu je bil socialni izvor ljudi, zato smemo domnevati, da je sam izhajal iz bogatega višjega srednjega sloja oziroma iz vrst mestne elite, saj je bila dobra izobrazba dostopna predvsem le bogatim in tudi obdavčenje pod Konstantinom in pozneje, ki ga Zosim graja, je občutil predvsem vladajoči mestni sloj (2,38; prim. 4,41). Latinsko je znal, saj je to med drugim zahtevala tudi njegova služba; večina zakonikov je bila še v 6. stoletju napisana v latinščini (npr. *Codex Iustinianus*). S pravno ureditvijo države oziroma predvsem tudi z njenim nefunkcioniranjem (podkupljivost, razni drugi prestopki ter razsipnost vladajočega sloja) je bil natančno seznanjen, čeprav žal ni znano, v katerem mestu je opravljal svojo službo na visokem sodišču. Ni izključeno, da je vsaj nekaj časa živel v Konstantinoplu, v katerem je poznal marsikakšno geografsko in kulturnozgodovinsko podrobnost. Tako npr. omenja, da je Konstantin že začel graditi novo mesto med trojanskim Sigejonom in starim Ilionom ter že dal postaviti del obzidja, kar lahko popotniki, namenjeni proti Helespontu, »še danes« vidijo, nato pa se je odločil za Bizanc zaradi njegove odlične lege (2,30,1). V istem in naslednjem poglavju Zosim poda kratek opis mesta in omeni poleg zgradb, ki jih je dal zgraditi Konstantin, npr. hipodrom in svetišče Dioskurov, katerih kipe

je bilo mogoče občudovati še v Zosimovem času, tudi znamenitosti mesta od prej. Tako med drugim omenja Afroditino svetišče, pristanišče Neorion in mestna vrata pri stebrišču, ki ga je bil dal zgraditi Septimij Sever potem, ko je do mesta postal prizanesljivejši in mu spregledal podporo, ki jo je nudilo njegovemu nasprotniku Pesceniju Nigru.<sup>570</sup>

Iz vsebinskih poudarkov v Zosimovem delu lahko sklepamo, da ni nikdar prestopil mej rimskega imperija in da je bil redko tudi v provincah zahodnega, latinsko govorečega dela imperija. V teku 5. stoletja je del tega ozemlja, predvsem rensko-obdonavska meja in Britanija ter del severne obale Afrike, prešel pod barbarske vladarje in je bil za imperij izgubljen. Prostor, ki je bil Zosimu bližji in bolj znan in katerega središče je bilo v Konstantinoplu, so bili predvsem Egipt, Mezopotamija, Mala Azija in Ilirik z Makedonijo in Ahajo. Za noben kraj ne omenja, da bi kdaj v njem živel ali ga obiskal, pač pa na nekaterih mestih zapiše, da se nekaj dogaja ali je mogoče videti »še dandanašnji«, npr. sledove opustošenja, ki je prizadelo celo Bojotijo in druge grške predele, čez katere so vdrli Goti pod Alarihom, razen Teb in Aten (5,5,7), ali sveti ogenj, ki se »še danes« kaže ob času ljudskih shodov nad Afroditinim svetiščem v Afaki med Helio-polo in Biblom v Egiptu (1,58,1).

Kot izhaja iz ohranjenih rokopisov, je Zosimovo zgodovinsko delo nosilo naslov *Nova zgodovina*, zgodovina polpreteklega in Zosimu sočasnega obdobja (*Néa historía*), medtem ko Fotij omenja »Novo izdajo« (*Néa Ékdosis*), kar bi pomenilo, da je delo izšlo v dveh neenakih izdajah. O tem ni mogoče presojati, ker je imel Fotij enako izdajo, kot jo imamo na razpolago danes, ni pa izključeno, da je ohranjena nekoliko okrajšana verzija Zosimovega dela. Njegova zgodovina je torzo, ker je ni uspel končati. Za cilj si je postavil napisati zgodovino imperija s poudarkom na polpretekli zgodovini. Dobo republike in imperija do 3. stoletja je opisal le na kratko, izčrpneje je prikazal 3. in 4. stoletje do leta 410, ko se delo kot odrezano konča tik pred Alarihovo osvojitvijo Rima. Njegov vzornik je bil Polibij, kar je poudaril na začetku svoje *Zgodovine*. Ker njen konec ni ohranjen, ni povsem jasno, kako je hotel prikazati propad rimskega imperija, vsekakor pa mu je veliko prelomnico predstavljala smrt cesarja Julijana, ki je bil zadnji zagovornik poganstva (3,32). Po njegovi smrti se je prvič zgodilo, da so Perzijci imperiju odvzeli del njegovega teritorija.

---

<sup>570</sup> Upravitelju Sirije, ki so ga leta 193 po smrti cesarja Pertinaksa njegove legije oklicale za cesarja.

*Nova zgodovina* je razdeljena na šest knjig:

1. knjiga: doba od Avgusta do Dioklecijana,
2. knjiga: obdobje od Dioklecijana do Julijana,
3. knjiga: Julijanovo vladanje,
4. knjiga: od Julijana do Teodozijeve smrti,
5. knjiga: doba do prihoda Alariha v Italijo,
6. knjiga: nedokončana, do padca Rima leta 410.

Na koncu prve knjige je velika lakuna, ki jo je verjetno povzročila cenzura nekega krščanskega prepisovalca, šesta pa je prekinjena pri 13. poglavju in se konča tik pred padcem Rima, ki ga je leta 410 oblegal Alarih. Usodnosti tega dogodka so se sodobniki boleče zavedali, kar se posebej odraža v delih sv. Avgušтина in Orozija. Fragmentarnost Zosimovega dela se kaže predvsem proti koncu *Zgodovine*, za katero je sicer v celoti opazno, da ni bila nikdar dokončana. Zosimov cilj je bil bralcu ponuditi kratko in jasno zgodovino rimskega imperija, vendar je v drugem delu vse polno daljših epizod (npr. Julijanov pohod proti Perzijcem ali Teodozijev boj proti barbarom po močvirjih na območju Tesalonike, 4,48), ki so sicer zelo zanimive, vendar rušijo koncept dela. Opisi bojev so zelo retorično obarvani, njegova kronologija je nenatančna, zgolj v okvirih vladanja posameznega cesarja. Fotij je pohvalil njegov stil pisanja, vendar izrecno omenja, da je le okrajšal *Zgodovino* (*Hypomnēmata Historiká* v 14 zvezkih) Evnapija iz Sard (okoli 345–420). Po Teodoziju, s katerim Evnapij neha, je Zosim kot glavni vir uporabil Olimpiodorja (*Historikoí Lógoi* v 22 knjigah). Med obema so tri leta razlike (Evnapij konča leta 404, Olimpiodor začne na prelomu 407/8), kar se pri Zosimu odraža v lakuni v peti knjigi med poglavjema 25 in 26. Olimpiodor je bolj kot Evnapij naklonjen barbarom, kar se, zanimivo, pozna tudi v Zosimovi *Zgodovini*. Zosimovega vira oziroma virov za dobo od Avgusta do Avrelijana ni mogoče ugotoviti, morda je bila to izgubljena *Zgodovina cesarjev* iz 3. stoletja. Celotna zasnova in izvedba dela kot tudi vrsta samostojnih sodb o dogodkih in zgodovinskem razvoju je avtorjev lastni doprinos.

M. Š. K.

**Literatura:** Paschoud 1971–89, Paschoud 1972, Paschoud 2006, Veh 1990.

## **NOVA ZGODOVINA<sup>571</sup>**

### **1,1: začetek zgodovine, v katerem se Zosim navezuje na Polibija**

Ko se je Polibij iz Megalopolisa odločil, da zgodovinskemu spominu preda oris znamenitih dejanj svojega časa, se mu je zdelo prav, da skozi dogodke same pokaže, da si Rimljani, ki so se nenehno spopadali s sosednjimi ljudstvi, v 600 letih po ustanovitvi mesta niso pridobili oblasti nad velikim ozemljem, ampak se je potem, ko so si podredili majhen del Italije in ga izgubili po Hanibalovem prehodu v Italijo in porazu pri Kanah ter so zrlji sovražnike, ki so napadali obzidje samega Rima, sreča tako zelo obrnila njim v prid, da so v manj kot 53 letih osvojili ne le celotno Italijo, ampak tudi Afriko; že so na zahodu pokorili tudi Iberijce, ker pa jih je gnala želja po še večji oblasti, so prečkali Jonsko morje, premagali Grke in vzeli oblast Makedoncem, njihovega kralja pa so živega zajeli in ga pripeljali v Rim. Vzrokov za to ne bi nihče mogel pripisovati človeški moči, pač pa bodisi nuji, ki jo je narekovala Usoda, bodisi ponovni ciklični vzpostavitvi položaja planetov, bodisi božji volji, ki je naklonjena našim dejanjem, če so le pravična. Ti dejavniki namreč za prihodnost predstavljajo nek vzorčni niz vzrokov in ljudi, ki pravilno presojuje razmere, navdajo s prepričanjem, da je vodenje svetovnih razmer v rokah neke božje previdnosti, in sicer tako, da tedaj, kadar ta navdaja srca ljudi z navdušenjem, razmere doživljajo razcvet, ko pa bogovom niso več povšeči, doživijo zaton in dosežejo stanje, kakršnemu smo priča dandanes. Glede razmer, o katerih govorim, pa je treba dati nekaj natančnejših pojasnil.

### **1,5: nastop Avgustove vlade, razmišljanje o monarhični ureditvi imperija**

Potem ko je Besos umoril Dareja, se je Aleksander po uspehih v Indiji vrnil nazaj v Babilon in tam umrl; tedaj je bila makedonska nadoblast razdeljena na več kneževin, te so jo oslabile z nenehnimi medsebojnimi vojnami, usoda pa je Rimljanom dala oblast nad preostalim delom Evrope. Vkorakali so v Azijo in začeli vojni s pontskimi kralji in z Antiohom, nato pa še z vladarji Egipta; in dokler se je na oblasti držala aristokracija, so iz leta v leto širili svoj imperij, kajti konzuli so kar tekmovali, kdo bo z uspehi prekosil drugega. Ko pa so državljanske vojne med Sulo in Marijem in pozneje med Julijem Cezarjem in Pompejem Velikim spodkopale republiko, so Rimljani vzeli veljavo aristokraciji in za absolutnega vladarja izvolili Oktavijana; njegovi volji so zaupali vodenje celotne politike, pri tem pa niso pomislili, da so postavili na kocko upe vseh ljudi in da so ogrozili ta veliki imperij s tem, ko so ga zaupali nagnjenju in neomejeni oblasti enega moža. Če bi se namreč odločil za zmerno in pravično vladanje, bi ne mogel zadostiti potrebam vseh, ker

---

<sup>571</sup> Prevod M. Hriberšek.

bi tistim, ki so najbolj oddaljeni, ne mogel nemudoma priskočiti na pomoč, niti bi ne mogel najti toliko upraviteljev, ki jih bo sram, da niso izpolnili svoje naloge, in bi sploh ne mogel najti skupnega jezika s tolikimi značajsko različnimi ljudmi. Če pa bi podrl meje kraljevske oblasti in bi postal tiran, ki bi spodkopaval obstoječe politične ustanove, ki bi mirno trpel prestopke, ki bi kupoval pravico za denar in bi svoje podrejene imel za sužnje (in takšna je bila večina cesarjev, pravzaprav skoraj vsi, razen redkih izjem), potem je na vsak način nujno, da takšna neobzdana moč vladarja pomeni skupno nesrečo. Tak vladar šteje prilizovalce za vredne darov in časti in ti se povzpnejo do najvišjih političnih funkcij, zmerni in v javno življenje ne vključeni moške, ki si ne izberejo enakega načina življenja, pa so upravičeno ogorčeni, ker niso deležni enakih privilegijev; prav zato države pretresajo prevrati in nemiri, in če se s političnimi in vojaškimi položaji okoriščajo pokvarjeni državni uradniki, to državljanom v mirnem času greni življenje in jih žalosti, vojakom v vojnah pa jemlje pogum.

### **2,1: ludi sacerdotes**

Najdaljše obdobje človeškega življenja je enako obdobju med tema prazni-koma; temu obdobju Rimljani pravijo saeculum. Ta pomaga pri zdravljenju kuge, jetike in drugih bolezni. Njegov izvor pa je naslednji. Valezij, iz katerega izvira rod Valerijcev, je med Sabinci užival velik sloves. Pred svojo hišo je imel gaj z zelo velikimi drevesi. Ko je vanje udarila strela in so pogorela, ni vedel, kaj neki naznanja ta strela; in ko sta njegova otroka zbolela, se je obrnil tako na zdravnike kot tudi vedeže. Ti so mu glede na način, kako je ogenj padel, prerokovali, da so bogovi jezni, zato jih je Valezij modro poskušal pomiriti z daritvami. On sam in žena sta se bala in ker je vsak trenutek pričakoval smrt otrok, se je vrgel na kolena pred Vesto in obljubil, da ji bo žrtvoval dve duši namesto otrok, in sicer sebe in mater otrok. Ko pa se je zazrl v požgani gaj, se mu je zazdelo, da sliši glas, ki je veleval, naj otroka odpelje v Tarent, tam na ognjišču Plutona in Prozerpine segreje vodo iz Tibere in jo da piti otrokoma. Ko je to slišal, je začel še bolj obupavati nad re-šitvijo otrok. Tarent je bil namreč daleč, na drugem koncu Italije, in tam vode iz Tibere ni bilo na voljo. Malodušje ga je obhajalo tudi zato, ker je slišal, naj se voda zagreje na oltarju podzemskih božanstev. [...]

2,4 Ko so po tem leta 502 po ustanovitvi mesta pritisnile bolezni in vojne, je senat sklenil poiskati rešitev pred nesrečami v Sibilinih prerokbah; ukazal je deseterici za to nalogo postavljenih mož, naj raziščejo prerokbe. Ko pa so strokovnjaki povedali, da se bo nesreča končala, če žrtvujejo Plutonu in Prozerpini, so poiskali



primeren kraj in ga posvetili Plutonu in Prozerpini ... ko je bil Mark Popilij četrtič konzul. Ko je bil obred končan in so bili rešeni stiske, so oltar znova skrili; postavili so ga nekam na konec Marsovega polja. To žrtvovanje so potem vrsto let zane-marjali, ko pa so se nanje znova zgrnile nevšečnosti, je praznovanje obnovil Oktavijan Avgust ... ko sta bila konzula Lucij Cenzorin in Manij Manilij Puelij; običaj je razložil Atej Kapiton, o času, ko naj bi se opravljala daritev in obhajal praznik, pa je poizvedela petnajsterica mož, ki jim je bila zaupana naloga, da pazijo na sibilinske prerokbe. Za Avgustom je praznik obhajal Klavdij, ki pa sploh ni upošteval predpisanega obdobja. In ko ga je za njim obhajal Domicijan, ki se na Klavdija ni oziral, ampak je računal leta od tedaj, ko je praznik obhajal Avgust, se je zdelo, da se drži običaja, kakor je bil predpisan od samega začetka. Stodeset let za njimi je ta isti praznik obnovil Sever skupaj s svojima sinovoma, Antoninom in Geto, ko sta bila konzula Hilon in Libon. [...]

2.7 Dokler so torej – kakor pravi božji izrek in kot je tudi res – vse to opravljali v skladu s prerokbo, je bil rimski imperij varen in Rimljani so imeli v svojih rokah oblast nad tako rekoč celotnim znanim svetom; ko pa se je Dioklecijan odrekel cesarski oblasti in so praznik zanemarili, je imperij v kratkem času propadel in se neopazno v veliki meri pobarbaril, kakor so pokazali dogodki. Da je to res, hočem dokazati tudi na osnovi kronologije. Od Hilonovega in Libonovega konzulata, ko je Sever praznoval stoletne igre, pa vse do takrat, ko je Dioklecijan postal devetič konzul, Maksimijan pa osmič, je preteklo 101 leto; takrat je Dioklecijan iz cesarja postal navaden državljan in Maksimijan je storil isto. Ko pa sta bila Konstantin in Licinij tretjič konzula, se je dopolnilo obdobje 110 let, ko bi bilo treba v skladu z običajem obhajati praznik. Ker pa so ga zanemarili, je bila nujna posledica, da smo se znašli v sedanjem nesrečnem položaju. [...]

### **Vetranionova fiktivna uzurpacija oblasti za časa cesarja Konstancija**

Čeprav pri Zosimu okoliščine Vetranionove uzurpacije niso prikazane tako kot v drugih virih, je bil zelo verjetno to zgolj politični maneuver, s katerim je Vetranion skušal onemogočiti pravemu uzurpatorju Magnenciju, da bi se polastil vse oblasti. Vetranion je bil namreč naklonjen hiši Konstantina Velikega. V prid tej razlagi govori tudi pri Zosimu navedeno dejstvo, da ga Konstancij ni dal ubiti, kot so vsi legitimni cesarji običajno takoj storili z uzurpatorji, temveč ga je rešil pred vojaki in poslal v Britanijo. Drugi viri pa celo poročajo, da ga je cesar javno nagovoril kot »očeta«.<sup>572</sup>

---

<sup>572</sup> Gl. komentar pri J. Sašel, *The Struggle between Magnentius and Constantinus*

2, 44 Ko je Konstancij na vzhodu začel vojno proti Magnenciju, je prišel do sklepa, da se mora najprej na nek način spoprijateljiti z Vetranionom, ker bi se po-tentakem v preostalem času vojne ne vojskoval z dvema samodržcema, ampak z enim. Tudi Magnencij se je trudil, da bi se spoprijateljil z Vetranionom in se z njim podal v vojno proti Konstanciju. Oba sta s tem namenom k poslala glasnike Vetranionu; ta je sklenil, da se raje pridruži Konstanciju kot Magnenciju. Ko so se Magnencijevi poslanci vrnili, ne da bi kaj opravili, je Konstancij navijal za to, da bi se obe vojski združili in skupno začeli vojno proti Magnenciju. Vetranion je pritr-dil Konstancijevemu mnenju in stopila sta na govorniški oder, ki je bil pripravljen za to priložnost. Konstanciju je zaradi plemenitega porekla pripadla pravica, da je spregovoril prvi; vseskozi je v govoru vojake spominjal na očetovo velikoduš-nost in na prisege, ki so jih dali, da bodo vdani tudi njegovim sinovom. Govoril je, da ne smejo dovoliti, da bi jo Magnencij odnesel brez kazni, Magnencij, ki je morilec Konstantinovega sina, s katerim so se trudoma borili v mnogih vojnah in bili nagrajeni z zelo velikimi darovi. Ko so to slišali vojaki, podkupljeni z obiljem daril, so zakričali, da je treba kraljevsko oblast očistiti odvečnih primesi; obenem so Vetranionu slekli obleko in ga kot navadnega civilista zvelkli z odra. Konstancij ni dovolil, da bi mu storili kaj žalega; podaril mu je življenje in ga dosmrtno poslal v Bitinijo. Nekaj časa je živel tam še brez pooblastil, nato pa je umrl. [...]

### **Zosimov pregled rimskih osvajalnih vojn proti Perzijcem**

3, 32 Sedaj, ko sem se znašel na tej točki svoje zgodovine, mi je prišlo na misel, da bi preletel pretekle čase in raziskal, ali so Rimljani kdaj klonili pred drugimi in jim odstopili katero od svojih pridobitev ali če so sploh prenesli, da ima kdo drug v rokah nekaj, kar je bilo enkrat po njihovo oblastjo. Potem ko je Lucij Lukul pre-magal Tigrana in Mitridata in kot prvi rimskemu imperiju priključil ozemlja tja do centralne Armenije in poleg tega še Nizibis z okoliškimi utrdkami, je Pompej Veliki kronal te njegove uspehe z mirom, ki ga je uveljavil sam, je Rimljanom utrdil to pridobitev. Ko pa so se znova uprli Perzijci, je senat izbral Krasa za vojskovodjo z neomejenimi pooblastili, ki je s svojim nasiljem Rimljanom nakopal sramoto, bil je zajet v bitki in je umrl med Perzijci; tedaj je mesto vojskovodje prevzel Antonij, ki je bil zaljubljen v Kleopatru in je svojo nalogo vojskovodje opravljal brezbrizno in malomarno. Tudi ta je umrl, potem ko je zagrešil dejanja, nevredna Rimljana, vendar pa Rimljani kljub tem izgubam niso izgubili nobenega od teh krajev. Ko je republika prešla v cesarstvo in je Avgust postavil mejo rimskega cesarstva na

---

II for Italy and Illyricum, *Živa antika* 21, 1971, 205–216 (= *Opera selecta*, Lju-bljana, 1992, 716–727).

rekah Tigris in Evfrat, tudi to ni pripeljalo do izgube tega področja. Dosti časa kasneje, ko je cesar Gordijan začel vojno s Perzijci in je padel sredi sovražne dežele, si Perzijci niti po tej zmagi niso prisvojili nobenega dela, ki je bil pod rimsko nadoblastjo in prav tako ne potem, ko je cesarsko oblast prevzel Filip in je s Perzijci sklenil na moč sramotno premirje. Ko je kmalu za tem perzijski ogenj zagorel z vso silo, ko je bila s silo zavzeta Antiohija in je perzijska vojska prodrla vse do vrat Kilikije, se je proti njim podal cesar Valerijan; padel je Perzijcem v roke, vendar pa si še niso drznili razglasiti te dežele za sebi podrejene. Edino smrt cesarja Julijana je bila dovolj, da smo jih izgubili in rimski cesarji vse do danes niso bili zmožni dobiti nazaj niti koščka teh ozemelj; še več, v kratkem so izgubili večino ljudstev, od katerih so ena postala samostojna, druga so se podredila barbarom, tretja pa so se umaknila v odročnejše predele. To bo v teku nastajanja spisa pojasnjeno ob posameznih dogodkih.

## PROKOPIJ

Prokopij (*Prokópios*) iz Cezareje je zadnji pomembni grški zgodovinar, ki popolnoma uteleša duha in stanje svoje dobe; v bizantinskem prostoru, ki se je pod Justinijanovo vladavino v mnogih pogledih zelo spogledoval z idejo o vnovičnem velikem, močnem rimskem cesarstvu, se je tudi Prokopij v marsikaterem pogledu nostalgično oziral v preteklost. Vendar Justinijanove reforme in ozemeljska osvajanja niso mogla povrniti nekdanje moči rimskega cesarstva; prihodnost je pripadala novi kulturi in novi dobi – in tudi pisec, ki se je že znašel na pragu srednjega veka, je razpet med zgodovinsko tradicijo preteklih stoletij ter novo, svežo kulturo, ki je prevečala prostor Justinijanove države.

Prokopij se je rodil ob koncu 5. stoletja (med 490 in 507) v narodno mešani in kulturno živahni Cezareji v Palestini. O njegovem življenju je na voljo razmeroma malo gotovih podatkov, ki jih je bilo treba večinoma izluščiti kar iz avtorjevih del; po dokončanem študiju retorike in prava (izobrazil se je v Gazi in kasneje v Bizancu) je dobil pomembno službo tajnika (*consiliarius*) pri Justinijanovem generalu Belizarju, enemu najpomembnejših bizantinskih vojskovodij, ki se je odlikoval v vseh pomembnejših vojaških kampanjah med Justinijanovo vladavino. Prokopij je spremljal Belizarja na njegovih vojnih pohodih; udeležil se je že kampanje proti Perzijcem (leta 530 je prisostvoval bitki pri Darasu), po sklenjenem

miru s Perziji (532) se je z Belizarjem udeležil pohoda proti Vandalom v Afriki (533–536), nato proti Gotom v Italiji (536–540). Po letu 540 se je verjetno zadrževal v Bizancu; tu je najbrž kmalu začel z delom na svojem temeljnem delu, *Zgodovini vojn* (*Hypèr tôn polémon lógoi*). Pri tem je Prokopiju poleg lastnega položaja in ugleda (po vrnitvi v Bizanc je dobil tudi častni naziv *illústrios*)<sup>573</sup> zelo pomagalo tudi tesno poznanstvo z Belizarjem, ki ga je Prokopij v svojih delih upodobil z veliko mero naklonjenosti.<sup>574</sup>

Prokopijevo temeljno in najpomembnejše delo, *Zgodovina vojn*, je verjetno nastajalo vsaj deset let, od 540–541; v teh letih je Prokopij sestavil sedem knjig, nekoliko kasneje, verjetno okoli leta 543, pa je avtor dodal še osmo knjigo. Zgradba celotnega dela je zasnovana po kriteriju geografskih enot, znotraj katerih so posamezni dogodki obravnavani po kronološkem zaporedju:

- knjigi 1–2 [Azija]: vojna s Perziji (*Bellum Persicum*),
- knjigi 3–4 [Afrika]: vojna z Vandali (*Bellum Vandalicum*),
- knjige 5–8 [Italija]: vojna z Goti (*Bellum Gothicum*).

Vsebinsko je Prokopij pravzaprav presegel naslov svojega dela, saj je v »zgodovinski pregled vojn« vrnil tudi epizode povsem nevojaške vsebine, npr. zelo plastični prikaz vstaje Nika,<sup>575</sup> izbruh kuge v Bizancu itn. Osma knjiga, ki jo je Prokopij dodal naknadno in o kateri se izrazi, da gre za »pisano zgodovino« (*historía poikíle*), predstavlja svojevrstno rekapitulacijo dela; poleg nekaterih geografskih opisov namreč vsebuje opise zadnjih dogodkov v Aziji, Afriki in Italiji, zaključí pa se z opisom propada gotske države v Italiji.

Poglavitni predmet Prokopijeve *Zgodovine* so vojaške kampanje, ki jih je Justinijan začel na različnih interesnih področjih Bizanca in ki so jih bolj ali manj spretno vodili njegovi vojaški poveljniki, predvsem Belizar

---

<sup>573</sup> Izraz *illústrios* je latinskega izvora (*illustris*).

<sup>574</sup> Prokopijev odnos z Belizarjem je brez dvoma precej vplival tudi na podobo drugih »protagonistov« njegove zgodovine; Justinijana in njegovo ženo Teodoro je prikazal v manj lepi luči kot Belizarja, na kar je morda delno vplivalo tudi dejstvo, da je bil Belizar že leta 542 zaradi domnevnih spletk odpoklican s položaja vrhovnega poveljnika, leta 563 pa celo obtožen izdaje in razlaščen.

<sup>575</sup> Vstaja meščanskih političnih organizacij (t. i. strank »zelenih« in »modrih«) proti avtokratski centralni oblasti leta 532, ki sta jo krvavo zadušila Narzes in Belizar. Vstaja je dobila naziv »Nika« po geslu upornikov *níka* (»zmagaj!«).

in Narzes. Kljub uvodnim besedam, da je namreč »Prokopij iz Cezareje napisal zgodovino vojn, ki jih je rimski cesar Justinijan vodil zoper barbare na vzhodu in na zahodu«, pa Justinijan v njegovi zgodovini ne zavzema osrednje vloge; poglobljena osebnost *Zgodovine* je namreč Belizar, ki ga je Prokopij opisal v nekritično povzdignjeni podobi. To avtorjevo povzdigovanje Belizarja sicer ni grobo in vsiljivo, vendar pa je njegova posledica nerealno zmanjšana vloga drugih osebnosti tega obdobja, ki so pomembno vplivale na potek dogodkov, zlasti vojskovodij, ki jih bralec v primerjavi z Belizarjem doživlja kot minorne figure. Tolikšna centralizacija pozornosti na eni sami osebi je škodljiva tudi zato, ker bralec kljub sistematičnemu pregledu vojaških kampanj, ki jih je sprožil Justinijan, v resnici ne more dobiti pregledne informacije o celotni cesarski politiki Justinijanovega obdobja, saj avtor te teme nikjer ne načne neposredno.

Vsaj delno pojasnilo za to, da avtor Justinijanu v *Zgodovini vojn* odreka pozornost, lahko najdemo v naslednjem Prokopijevem delu, v t. i. *Tajni zgodovini (Historía arkána)*, ki jo danes na splošno poznamo predvsem pod naslovom *Neobjavljena zgodovina (Anékdota)*.<sup>576</sup> V tem delu, ki je pravzaprav zasnovano kot deveta knjiga *Zgodovine vojn*, je Prokopij izrazil ves svoj odpor do Justinijanove avtokratične, tiranske vladavine, ki jo je podpiral z ogromnim, pogoltnim državnim aparatom. *Tajna zgodovina* bi se prav zlahka imenovala tudi »temna plat zgodovine«, tj. zgodovine Justinijanovega obdobja; podatki, ki jih Prokopij niza v tem delu, namreč predstavljajo vse negativne plati Justinijanove vladavine, ki se jih nepoučeni bralec poznejših rodov preprosto ne bi mogel zavedati. Pogled teh bralcev na »temne plati«, ki jih je Prokopij želel izpostaviti, so namreč zastirali mnogi bleščeči dosežki Justinijanove vladavine, npr. velika osvajanja na vzhodu in zahodu, prenovljena zakonodaja, čudovite zgradbe – med njimi slavna cerkev Svete Modrosti (*Hágia Sophía*) itd. Ob vsem tem kasnejša zgodovina po Prokopijevem mnenju ne bi mogla prav oceniti, da so velika osvajanja povsem izpraznila državno blagajno, da je Justinijan, véliki zakonodajalec, vladal absolutistično in s pomočjo ogromnega represivnega aparata, da je bil skupaj s svojo ženo, cesarico Teodoro, tvorec mnogih intrig in dvornih spletk. V tem delu je Prokopij mnogo bolj kritičen tudi do Belizarja, predvsem pa do njegove žene Antonine, ki jo slika kot enako

---

<sup>576</sup> *Suidov leksikon* to delo predstavlja pod naslovom *Neobjavljena zgodovina (Anékdota)*; naslov *Tajna zgodovina (Historía arkána)* je najverjetneje konstrukt prvega založnika, ki je delo dejansko objavil.

spletkarko, kakor je bila Teodora; Belizar, ki je v *Zgodovini vojn* nastopal kot mladodane nepremagljiv gospodar lastnih in tujih vojsk, pred svojo ženo Antonino »ni mož, temveč zvest suženj« (*Neobj. zgod.* 4).

Do marsikaterega podatka v *Neobjavljeni zgodovini* velja biti zadržan in prav gotovo je na mestu vprašanje, koliko je Prokopij dovolil svojim lastnim predsodkom vplivati na oblikovanje podatkov, vendar kljub temu ne moremo mimo dejstva, da *Anékdota* predstavlja popolnoma drugačen uvid v razmere v Justinijanovi dobi, s katerim je avtor sam brez dvoma ogromno tvegala – ne le neposredno, ker bi se moral bati samega Justinijana, temveč morda še toliko bolj zaradi ocene o potvarjanju podatkov, ki bi mu jo utegnili prinesiti kasnejša doba.

Prokopijevo tretje zelo pomembno delo, *O zgradbah* (*Peri ktismáton*, lat. *De aedificiis*), je Prokopij verjetno sestavil po (Justinijanovem) naročilu in ga dokončal okoli leta 554. Pregled imenitnih stavb, ki jih je dal Justinijan postaviti do tedaj, je pravzaprav panegirično delo v šestih knjigah, v katerem Prokopij ob opisu veličastnih »Justinijanovih« zgradb tudi nekritično povzdiguje vlogo cesarja. Zaradi pretirano hvalilnega tona, ki mestoma že presega mejo verjetnega (kar pa je morda tudi bil Prokopijev namen), delo nima prave zgodovinske vrednosti, vendar predstavlja dragocen pregled arhitekturnih dosežkov v Bizancu in v drugih mestih bizantinskega cesarstva.

Nazorsko Prokopij še omahuje med starim in novim svetom; čeprav kristjan, se še vedno ni mogel odpovedati nekaterim (poganskim) miselnim vzorcem antike, predvsem konceptu *Usode* (*Týkhe*), ki ga je med starejšimi zgodovinopisci jasno opredelil Polibij. Prokopij tako sicer verjame v Boga kot najvišje dobro, vendar je nazadnje *Usoda* tista, ki ljudem vlada in usmerja njihova življenja; ta dvojni sistem »verovanja« jasno izdaja svojevrstno duhovno krizo izobraženskih krogov v Justinijanovem času.

Prokopijevo delo, ki je bilo odkrito in objavljeno šele v obdobju humanizma, je s svojim intenzivnim čustvenim značajem ter barvitostjo vznemirjalo vrsto evropskih, zlasti italijanskih in francoskih pisateljev in pesnikov, ki jih je navdihoval zlasti romantični lik Belizarja: med najbolj znanimi je npr. Voltaire, ki je napisal *Anekdote o Belizarju* (*Anecdotes sur Bélisaire*, 1767). *Zgodovina vojn* je svoj odmev našla tudi v slovenski literaturi; po Prokopijevi predlogi je v to obdobje snovno segel F. S. Finžgar z romanom *Pod svobodnim soncem*, v katerem pa kot najbolj vidna bizantinska vojaška osebnost ne nastopa Belizar, temveč Hilbudij, razmeroma

nepomemben bizantinski poveljnik, ki ga Prokopij v svoji *Zgodovini vojn* omenja le mimogrede.

G. P.

**Literatura:** Croke 1983, Gantar 1961, Ostrogorski 1961, Wilson 2003.

## ZGODOVINA VOJN<sup>577</sup>

### Uvod

Prokopij iz Cezareje je napisal zgodovino vojská, ki jih je rimski cesar Justinijan vodil zoper barbare na vzhodu in na zahodu, in sicer je navedel vsak dogodek posebej, da ne bi tok časa zabrisal spomina na veličastna dejanja in jih zagrnil v pozabo. Po njegovem mnenju bo spomin na te dogodke velikega pomena in nadvse koristen sodobnikom, pa tudi poznejšim generacijam, če bi človeštvo v bodoče spet kdaj zašlo v podobno stisko. Kajti državniki, ki nameravajo začeti z vojno ali se kako drugače pripravljajo na boj, lahko iz opisa podobne zgodovinske situacije izluščijo zase dvojno korist: tak opis jim jasno razodeva, kam je nekdaj njihove prednike privedla njih bojevita natura, hkrati pa bodo našli – vsaj tisti, ki znajo modro preudariti – v njem tudi skrit namig, kakšen utegne biti neogiben izid aktualnega zapleta dogodkov.

Poleg tega se je avtor zavedal, da je on bolj kot kdo drug poklican, da popiše zgodovino teh dogodkov, če ne iz drugih razlogov, že zgolj zategadelj, ker je bil določen za tajnika komandantu Belizarju in je kot tak skoraj vse dogodke, ki jih opisuje, videl na lastne oči.

Avtorjevo mnenje je, da se govorniku poda domiselnost, pesnika diči dar fabuliranja, zgodovinarja odlikuje resnicoljubnost. Ker se je dosledno držal tega načela, ni model zamolčati zablod niti svojih najožjih prijateljev, ampak je skrbno zabeležil vse, kar koli jih je doletelo, pa najsi je bil to zanje uspeh ali neuspeh.

Nepristranski bralec bo priznal, da v vsej svetovni zgodovini ni mogoče najti nič večjega in nič pomembnejšega od dogodkov, ki so se odigrali v teh vojskáh. Zakaj v njih so se dogajale tako nenavadne stvari, da presegajo vse, o čemer smo kdaj slišali; v tem mi bodo pritrdili vsi, razen tistih, ki že a priori dajejo prednost preteklim časom in odrekajo sleherno pomembnost sodobnim dogodkom. Tako npr. nekateri današnje vojake prezirljivo imenujejo »lokostrelce«, bojevnikom pradedavnih časov pa hočejo vzeti tako veličastne nazive kot »borci prve linije«, »ščitonosci« in podobno. Ti ljudje so prepričani, da vrline starih časov danes ne živijo več; takšno mnenje pa je skrajno nevzdržno in dokazuje popolno nepoznavanje predmeta. Tem ljudem sploh ne pride na misel, da pozna lokostrelce tudi Homer

---

<sup>577</sup> Prevod K. Gantar.

in da se celo norčuje iz njihovega naziva, da pa Homerjevi lokostrelci niso jezdili konj, niti niso nosili kopja, niti jih ni varoval ščit, niti jim ni nobeno drugo sredstvo ščitilo telesa, marveč so hodili v boj peš in so si morali iskati kritje bodisi za ščitom kakega tovariša bodi za nagrobno gomilo; iz tega kritja se v primeru poraza niso mogli rešiti z begom, v nasprotnem primeru pa tudi niso mogli navaliti na bežečega sovražnika, saj se sploh nikoli niso mogli spustiti v odprto bitko, ampak so vedno imeli neprijeten občutek, kot da kradejo zmago tistim, ki so se udeležili samega spopada. Njihova vojaška taktika je bila sploh sila primitivna: tetivo so napeli proti svojim prsim in nato sprožili puščico, ki pa tistemu, ki ga je zadela, ni prizadejala večje rane ali škode. Takšna je bila lokostrelska umetnost v preteklih časih. Nasprotno pa gredo sodobni lokostrelci v boj opremljeni s ščiti in obuti v golenke, ki jim segajo do kolen. Ob desnem boku jim visijo strelice, ob levem meč. Nekateri nosijo poleg tega s sabo še kopje, na ramenih pa majhen ščit brez ročaja, ki jim krije vrat in obraz. Vsi so bolj ali manj izurjeni jezdec in znajo med naglim dirom prožiti puščice na levo in na desno in so zmožni ustreliti zasledujoče in bežeče sovražnike. Tetivo napnejo izpred svojega obraza v smeri, ki je nasprotna desnemu ušesu; puščico sprožijo s takšno silo, da zadetega doleti neizbežna smrt in da njenega pritiska ne more zadržati niti ščit niti oklep. – Nazadnje pa se ti še najdejo ljudje, ki vseh teh dejstev nočejo upoštevati in so slepo zaverovani v sivo davnino in povečujejo pretekle čase, sodobne iznajdbe pa prezirajo. Vendar vse njihovo podcenjevanje ne more ovreči trditve, da so se v teh vojnah odigrali dogodki, ki po svoji veličini in pomembnosti zasenčijo vse prejšnje.

S svojo zgodovino bom posegel malo nazaj, in sicer bom pripovedoval, kaj vse se je pripetilo Rimljanom in Perzijcem v njihovih vojnah.

### **Vstaja Nika**

Približno v istem času je v Bizancu med ljudstvom nenadoma izbruhnila vstaja, ki je proti pričakovanju zavzela zelo resen obseg in se končala v veliko škodo ljudstva in senata. Njen potek je bil takle.

V vseh mestih je bilo ljudstvo že dlje časa razcepljeno v dve stranki, v Modre in Zelene; v zadnjem času pa je šla ta razcepljenost tako daleč, da so za imena in za sedeže, ki jih bo katera teh strank dobila v hipodromu, začeli razsipati denar in se izpostavljati okrutnemu mučenju, da, zavoljo teh strankarskih sporov so bili celo pripravljani iti v najsramotonejšo smrt. Eni proti drugim so se borili, ne da bi vedeli, čemu se izpostavljajo nevarnostim; vedeli so le to, da bodo, tudi če nasprotnika v boju premagajo, sami takoj nato vrženi v ječo, kjer jih po hudem mučenju čaka neizprosna smrt. Ljudi je – brez vsakega pravega razloga – obsedlo sovraštvo do



bližnjega, sovraštvo, ki se jih je nato držalo skozi vse življenje in ga niso mogle omajati niti vezi poroke, sorodstva ali prijateljstva, če so bratje ali drugi ožji sorodniki pripadali nasprotni barvi. Ljudje se niso brigali ne za božje ne za človeške zadeve, da le zmagajo v teh razprtijah. Ni jim bilo mar, če se teptajo božje postave, ni jih bila skrb, če notranji ali zunanji sovražniki gazijo zakone in ogrožajo državno ureditev; četudi so sami trpeli najhujše pomanjkanje, četudi so njihovo domovino pretresale grozeče vihre – njim je bilo to vseeno, samo da je z njihovo »stranko« vse v redu: tako so namreč imenovali tolpe svojih pajdašev. Teh prekletih zdrah so se udeleževale tudi ženske, čeprav same niso smele zahajati k javnim prireditvam in tudi sicer niso imele povoda za strankarsko udejstvovanje. Tega pojava zares ne morem označiti drugače kot prava dušna kuga. Takšne so bile razmere med prebivalstvom posameznih mest.

Tisti čas je dala uprava mesta Bizanca nekaj strankarskih pristašev obsoditi na smrt. Tedaj pa so pripadniki obeh strank po tajnem posvetovanju sklenili premirje, ugrabili na smrt obsojene, vdrli v ječo in osvobodili vse, ki so bili tam zaprti zavoľjo strankarskega rovarjenja ali kakega drugega prestopka. Stražniki, ki so izvrševali ukaze mestne uprave, so bili brez vsake krivde ubiti. Kar je bilo poštenih meščanov, so pobegnili na nasprotno celino. Vse mesto je bilo v plamenih, kot bi padlo sovražnikom v roke. Ogenj je uničil svetišče Svete Modrosti, Zeuksipovo kopališče in del cesarskega dvorca od lope do takoimenovanega Aresovega hrama, razdejal je tudi obe veliki strebišči, ki segata do Konstantinovega foruma, ter več hiš premožnejših meščanov z njihovim imetjem vred. Cesar in njegova soproga ter nekateri senatorji so se zaprli v palačo in mirno čakali. Geslo upornikov se je glasilo Nika in s tem imenom ljudje še danes označujejo to vstajo.

V tistem času je bil Janez iz Kapadokije načelnik cesarskega dvora (praefectus praetorio), Tribonijan, po rodu iz Pamflije, pa je bil cesarjev svetovalec; opravljal je funkcijo, ki jo Rimljani označujejo z besedo quaestor. Janez ni imel nobene vzgoje in izobrazbe; ko je hodil v osnovno šolo, se ni naučil drugega razen črk abecede, pa še te je le grdo kracal. Toda po svoji naravni nadarjenosti je postal najvplivnejši mož, kar jih poznam. Znal se je pravilno odločiti in najti izhod iz še tako zavožene situacije. Ščasoma pa se je izrodil v najpodlejši nestvor in je svoje naravne sposobnosti zlorabljal zgolj za dosego svojih nizkotnih ciljev. Ni poznal strahu božjega in ne sramu pred ljudmi; bil je zmožen ugonobiti mnogo človeških življenj in upropastiti cela mesta, samo da bi ustregel svojemu pohlepu po dobičku. Tako si je v kratkem času nagraabil ogromno premoženje in se pogreznil v umazano pijančevanje in razuzdanost. Vsak dan je do južine plenil premoženje svojim podložnikom, nato pa se je vdajal popivanju, lenobi in nečistovanju. Mere

in vzdržnosti ni poznal: nažrl se je toliko, da je bruhal, zmerom ga je mikalo krasti, še bolj pa ga je mikalo zapravljati zapravljati in razsipati tuj denar. Takšne baže mož je bil Janez. – Nasprotno pa je bil Tribonijan naravno nadarjen in visoko izobražen obenem, tako da bi mu bil v izobrazbi komaj kos kateri njegovih sodobnikov. Bil je prav tako lakomen denarja in vselej pripravljen, pravičnost zabarantati za dobiček. Vsak dan je ene zakone izbrisal in druge napisal ter jih prodajal ljudem, ki so ga v potrebi za to prosili.

Dokler se je ljudstvo vojskovalo med sabo zavoljo barvnih imen, ni bilo nikomur mar, če ta moža kršita ustavo. Ko pa sta se obe stranki, kot rečeno, sporazumeli za skupen nastop, so ju začeli po vsem mestu preganjati in zasledovati, da bi ju ubili. Cesar je hotel ljudstvo pridobiti zase, pa je oba moža takoj razrešil njunih funkcij. Za načelnika cesarskega dvora je postavil patricija Foka, razumnega človeka in rojenega poštenjaka. Kvestorski položaj pa je zaupal Basileidu, možu, ki je zavoljo svojih sposobnosti in duševnih vrlin užival med patriciji velik ugled. Nemiri pa kljub temu niso pogleli. Peti dan vstaje je cesar Justinijan proti večeru zapovedal Hipatiju in Pompeju, nečakoma pokojnega cesarja Anastazija, naj kar najhitreje odideta domov. Morda je sumil, da snujeta kako zaroto zoper njegovo osebo, morda pa jima je bilo že vnaprej usojeno húdo. Onadva pa sta se zbala, da ju ljudstvo ne bi prisililo zasesti prestol; in njuna bojazen je bila upravičena. Dejala sta, da ne bi ravnala pravilno, če bi v tej kritični situaciji zapustila cesarja. Po teh besedah ju je cesar še bolj osumil in jima ukazal nemudoma zapustiti palačo. Tako sta se oba moža napotila proti domu in vso noč mirno ostala doma.

Naslednjega dne se je med ljudstvom že navsezgodaj razvedelo, da sta Hipatij in Pompej zapustila cesarsko palačo, kjer sta se bila prej zadrževala. Vse ljudstvo je pridrlo k njima, proglasilo Hipatija za cesarja in ga hotelo odvesti na forum, da bi prevzel vladarske posle. Hipatijeva žena Marija, ki je slovela kot izredno razumna in previdna ženska, se je moža oklenila in ga ni pustila nikamor; na ves glas je kričala in dopovedovala sorodnikom, da hočejo ti ljudje njenega moža pahniti v smrt. Toda množica je ženo obvladala, da je morala, če še tako nerada, moža izpustiti. Množica je nato Hipatija proti njegovi volji odvlekla na Konstantinov forum, kjer so ga posadili na prestol. Ker niso imeli diadema in drugih kraljevskih insignij, so mu na glavo nadeli zlato ogrlico in ga oklicali za rimskega cesarja. Medtem se je zbralo že tudi več senatorjev, ki se niso zadrževali na dvoru, in izrazilo pripravljenost, da gredo v boj nad cesarsko palačo.

Toda senator Origénes je stopil prednje in jih takole ogovoril:

»Možje Rimljani! Trenutna situacija je takšna, da je ni mogoče rešiti drugače kot z orožjem. Po mnenju vseh sta vojna in cesarska oblast dve največji zadevi

na svetu. Velike zadeve pa se ne dajo rešiti s kratkotrajnim posegom, ampak le s tehtnim premislekom in vztrajnimi napori, ki so jih ljudje voljni prenašati dlje časa. Če torej gremo z orožjem nad sovražnika, tedaj stavimo vse na kocko in tvegamo, da bo situacija v kratkem momentu dokončno odločena; posledica takega ravnanja pa bo, da bomo srečo ali blagrovali ali preklinjali. Kajti zadeve, ki se naglo odločajo, zavise edino od sreče. Če pa bomo ravnali počasi in premišljeno, tedaj Justinijana – tudi če bi hoteli – ne bomo mogli zajeti v palači; saj bo iz srca vesel, če se mu ponudi možnost pobega. Zakaj oblast, ki je nihče ne priznava, kaj kmalu usahne, saj njena moč iz dneva v dan kopni. Saj so še druge palače na razpologo, Plakiliane in Helenin dvor: tu bodi rezidenca našega cesarja, od tod naj vodi vojno in uravnava vse zadeve po najboljši poti!»

Tako je govoril Origénes. Toda kot se pri taki množici rado dogaja – ljudstvo je zahtevalo energičnih ukrepov, češ da je položaj goden in ga je treba do kraja izkoristiti. In Hipatij, ki mu je bila namenjena zla usoda, je zapovedal odriniti proti hipodromu. Nekateri celo trde, da je nalašč odšel na ta kraj, ker je bil cesarju vdan in naklonjen.

Cesar in njegovi ljudje na dvoru so razmišljali, ali je bolje, da ostanejo, ali pa, da se vkrcajo na ladje in pobegnejo. Razpravljali so in s tehtnimi argumenti zagovarjali eno kot drugo stališče. Tedaj pa je spregovorila cesarica Teodora:

»Splošno prepričanje je, da ženska v moški družbi ne sme biti predrzna in da se med omahljivci ne sme objestno obnašati. In vendar mislim, da je trenutni položaj preveč resen, da bi lahko še nadalje oklevali in diskutirali, ali je bolje ukreniti to ali ono. Za tistega, katerega interesi so tako nevarno ogroženi, je brez dvoma edina pot, da na najboljši možni način spet stabilizira ogroženi položaj. Po mojem mišljenju je beg vedno, še celo pa v sedanjih situaciji, brez koristi, pa četudi bi nam omogočil rešitev. Kakor človek, ki gleda sončno luč, ne more biti hkrati mrlič: tako se tudi nekdanji cesar ne more preleviti v ubežnika. Nikdar se ne bi mogla ločiti od tega škrlata in moje življenje bi izgubilo svoj smisel tisti dan, ko me mimoidoči ne bi več pozdravljali kot svojo vladarico! Če ti je zgolj do svoje rešitve, cesar, tu so čolni! Pazi le, da si ne boš kdaj želel svoje rešitve zamenjati za smrt! Meni je silno všeč star pregovor, ki pravi, da je kraljevsko dostojanstvo lep pogreb.«

Te cesaričine besede so vsem vlile poguma. Začeli so misliti na oborožen odpor, posvetovali so se, kako bi se branili, če bi jih napadla kaka sovražna sila. Kajti vojaki, tudi tisti, ki so bili stacionirani okrog cesarskega dvora, cesarju niso bili preveč naklonjeni, pa tudi v nemire se niso hoteli vmešati, ampak so čakali, kako se bodo razvijali dogodki. Edino cesarjevo upanje sta bila Belizar in Mundus. Belizar se je bil pred nedavnim vrnil z vojske proti Perzijcem; s seboj je privedel močno

in dobro oboroženo spremstvo ter množico kopjanikov in ščitonoscev, prekaljenih v bojih in vojnih nevarnostih. Mundus pa je bil vrhovni poveljnik v Iliriku in je bil pred kratkim po nekem službenem opravku pozvan v Bizanc, kamor je čisto slučajno prišel v spremstvu barbarskih Herulov.

Hipatij je došel na hipodrom in se takoj povzpel na mesto, določeno za cesarja. Tu se je usedel na vladarski prestol, s katerega je cesar po navadi opazoval konjske in gimnastične tekme. Iz palače je prišel Mundus skozi vrata, ki se zavaljo spiralastih stopnic imenujejo Polžja vrata. Belizar pa je sprva korakal naravnost proti Hipatiju in cesarskemu prestolu. Ko je prišel do bližnje zgradbe, kjer je že od nekdaj vojaška straža, je zapovedal vojakom, naj mu takoj odprejo vrata, da bo udaril proti tiranu. Toda vojaki so sklenili, da se ne bodo pridružili nikomur, dokler ne bo povsem jasno, katerega stran bo zmagala; zato so se naredili, kot da ga ne slišijo, in ga niso pustili naprej. In tako se je Belizar vrnil k cesarju in izjavil, da je položaj izgubljen: uprli so se celo vojaki, ki stražijo cesarsko palačo. Toda cesar mu je ukazal, naj gre skozi Bronasta vrata in bližnje stebrišče. Belizar se je le s težavo, s skrajnimi napori in nevarnostmi prebil skozi razvaline in požgana poslopja ter se pojavil na hipodromu. Ko je dosegel stebrišče Modrih, ki se razprostira desno od cesarskega prestola, je hotel iti naravnost proti Hipatiju. Vmes pa so tesna vrata, ki so bila zaprta in so jih na notranji strani stražili Hipatijevi pristaši. Belizar se je zbal, da bodo v trenutku, ko se bo on boril na tesnem prostoru, vstajniki od vseh strani navalili nanj ter uničili njega in njegovo spremstvo, nakar bi jim bila brez zaprek odprta pot do samega cesarja. Zato se je odločil, da bo najprej udaril na ljudstvo, zbrano na hipodromu – na ogromno množico, ki se je v velikem neredu gnetla in pehala med sabo. In izdrl je meč iz nožnice, isto zapovedal svojim spremljevalcem ter se v divjem diru in z glasnim krikom zapodil v množico. Ko je neurejena gneča ljudi zagledala vojake v oklepih, vojake, ki so sloveli po svoji hrabrosti in vojni izkušnosti, ko je ta gneča videla, kako vojaki brez usmiljenja vihtijo svoje meče, se je spustila v paničen beg. Nastalo je glasno vpitje in Mundus, ki je stal v bližini, je želel poseči vmes; zakaj bil je drzen in podjeten vojščak. Prvi hip ni vedel, kaj naj ukrene; ko pa je opazil, kako se Belizar vojskuje, je takoj vdrl na hipodrom skozi vrata, ki se imenujejo Vrata smrti. Tedaj so Hipatijevi pristaši padali in ginili, tolčeni od dveh strani. Ko je bil kaos popoln in so bile poklane že cele trume, sta Boraides in Justus, nečaka cesarja Justinijana, ne da bi se jima kdo upal zastaviti pot, odvlekla Hipatija s prestola in ga s Pompejem vred izročila cesarju. Ta dan so žrtve med ljudstvom znašale nad 30.000 mrtvih! Cesar je zapovedal, naj Hipatija in Pompeja strogo zastražijo. Pompej je jokal, moledoval in prosil usmiljenja; ni bil namreč vajen, takega ravnanja in trpljenja. Hipatij pa ga je zmerjal, češ da tisti, ki

morajo po krivici v smrt, nimajo vzroka tarnati in jadikovati. Zakaj ljudstvo ju je sprva proti njuni volji prisililo, pozneje pa sta odšla na hipodrom, ne da bi imela kake zle namene proti cesarju. Naslednjega dne so vojaki oba usmrtili, njuni trupli pa vrgli v morje. Cesar je njuno premoženje zaplenil in ga dal v državno blagajno, prav tako je zaplenil tudi premoženje vseh tistih senatorjev, ki so z njima sodelovali. Kasneje pa je vsem prizadetim, med drugim tudi Hipatijevim in Pompejevim otrokom, vrnil vsa dostojanstva, ki so jih poprej uživali, in vse imetje, kolikor ga ni bil že razdelil svojim prijateljem. – Tako se je končala vstaja v Bizancu.

### **Kuga**

V tistem času je izbruhnila kuga, ki bi skoraj iztrebila ves človeški rod. Kakor ob vseh ujmah, ki privrše z neba, tako so tudi to pot drzni ljudje razlagali njen izvor, ljudje ki sploh radi ob pojavih, nedoumljivih človeškemu spoznanju, pripovedujejo vsakovrstna čuda in si izmišljajo nekakšno onstransko naravoslovje; sami se dobro zavedajo, kakšne nesmisle kvasijo, pa vendar se skušajo okoristiti, če se jim posreči z lažnimi besedami pretentati koga iz svoje okolice. Resničnega vzroka temu zlu ni mogoče z besedo opisati in ne z mislijo pojasniti, treba ga je pač pripisati božjemu delovanju. Zakaj bolezen ni izbruhnila le na enem koncu sveta, me le med nekaterimi krogi ljudi, ne le ob določenem letnem času, s čimer bi se morda še nekako dalo utemeljiti duhovičenje nekaterih »razlag«; ne, zaobjela je vesoljni svet, udarila življenje vseh ljudi, ljudi povsem nasprotnih nravi, in se ni ozirala ne na poreklo ne na mladost. Najsi se ljudje med sabo razlikujejo po kraju bivališča, najsi po načinu življenja, po svojem rodu, šegah ali čem drugem – v tej bolezni jim ni pomagala nobena razlika. Ene je bolezen naskočila v času najhujše vročine, druge pozimi, tretje spet ob drugih letnih časih. Zastran mene lahko vsakdo, tudi duhovitež ali astrolog, razpravlja o vzrokih te bolezni, kakor drago; jaz pa bom pripovedoval, od kod se je ta bolezen začela in kako je ugonabljala ljudi.

Kuga je najprej izbruhnila med Egipčani, ki prebivajo v Pelusiju. Nato se je širila v dveh smereh: v eni je zajela Aleksandrijo in ostali Egipt, v drugi smeri je prodrla med prebivalce Palestine, ki so Egipčanom sosedje. Od tod je zaobjela ves svet in napredovala po skrbno načrtanih poteh in dnevih. Zdelo se je namreč, kot da hodi po dogovorjenih stezah, kot da se v vsakem kraju pomudi določen čas; nobeni skupini ljudi ni iz površnosti prizanesla s svojo pogubo, marveč se je na obeh straneh razkošatila prav do skrajnih meja obljudenega sveta, kot bi se bila bala, da ji ne bi kak košček zemlje ostal skrit. Pri tem ni zanemarila nobenega otoka ali votline, nobenega obljudenega gorskega vrha. Če pa je že šla skozi kak kraj, ne da bi bila prebivalstvo napadla ali kakor koli prizadejala, se je pozneje v isti kraj vrnila in se

okoliških prebivalcev, ki jih je bila že prvokrat udarila, sploh ni dotaknila, tega kraja pa ni zapustila prej, dokler ni števila mrličev v njem do pičice natančno izravnala s številom žrtev, ki so prejšnjikrat poginile v sosednjih mestih in vaseh. Bolezen se je vselej začejala ob obali in od tod prodirala v notranjost dežele.

V drugem letu je sredi pomladi prispela v Bizanc, kjer sem se tedaj mudil tudi jaz. Pojavila pa se je takole. Mnogi ljudje so videvali demonske prikazni v najrazličnejših oblikah; in tisti, ki so nanje naleteli, so imeli občutek, kot bi jih kdo udaril kjer koli po telesu; in brž ko so videli takšno prikazen, že se jih je lotila bolezen. Sprva so napadeni skušali te prikazni odvrniti od sebe, tako da so izgovarjali najsvetejša imena ali opravljali razne pobožne obrede, kakor je pač kdo vedel in znal. Toda zaman: celo večina tistih, ki so se zatekli v svetišča, je bedno končala. Pozneje so se zaklepali v svoje domove in se niso hoteli oglasiti niti na klicanje prijateljev; četudi je kdo glasno trkal na vrata, so se delali, kot da nič ne slišijo: tako strašno so se bali, da jih ne bi klical kdo od demonov. Drugim se kuga ni pojavila tako, ampak so v sanjah videli prikazen, kako morajo trpeti grozeče strahote, ali slišali besedo, da so na spisku zapisanih smrti. Večina pa jih ni niti bede niti v snu zaslutila, kaj jih čaka, marveč jih je bolezen kar na lepem pograbila. In sicer se jih je lotila takole. Iznenada jih je začela stresati mrzlica – ene, ki so se zbudili iz spanja, druge med potjo, tretje spet pri kakem drugem opravilu. Telo ni spremenilo prvotne barve in ni dobilo vročine kot ob hudi mrzlici, niti se ni pojavilo nobeno vnetje; vročina je bila od začetka pa do večera tako neznatna, da niti sam bolnik niti zdravnik, ki ga je otipal, nista slutila nobene nevarnosti. Nihče od prizadetih ni mogel verjeti, da bi lahko za tako malenkostjo umrl. Enim se je še isti dan, drugim naslednjega dne, nekaterim pa šele čez nekaj dni naredila oteklina (boubón), in to ne le na tistem delu telesa, ki leži pod trebuhom in se imenuje dimlje, ampak pod pazduho, včasih celo pri ušesih in po stegnih.

Doslej opisani znaki so se enako pojavljali skoraj pri vseh obolelih. O nadaljnem pa ne morem reči, ali je bila različnost bolezenskih simptomov odvisna od razlik v telesni konstituciji ali pa od svojevoljnosti bolezni same. Eni so imeli trdno spanje, druge je mučila huda blaznost, oboji pa so ob tem strašno trpeli. Tisti, ki jih je mučila spečnost, so pozabili na vsa opravila in na videz za vedno zaspali. Če se je kdo zanje brigal, so med spanjem lahko tudi jedli, če pa so bili prepuščeni sami sebi, so zavoljo pomanjkanja kmalu umrli. Tisti pa, ki jih je mučila blaznost, so trpeli za nespečnostjo in bolestno domišljijo; preganjala jih je misel, kot da nekdo drvi nadnje in jih hoče umoriti, prevzel jih je blazen strah in začeli so divje kričati, kot da beže. Svojci, ki so jim stregli, si niso mogli privoščiti niti trenutka oddiha in so pri tem sami nezno trpeli. Ljudje so jih pomilovali nič manj kot

same bolnike, in sicer ne zato, ker bi jim zaradi bolnikove bližine pretela kuga, saj niti zdravnik niti laik nista zbolevala zavoljo stika z bolnikom ali mrličem. Mnogi so brez prestanka stregli bolnikom ali pokopavali mrliče, ki niso bili z njimi v nobenem sorodstvu, pa se jih proti pričakovanju kuga sploh ni dotaknila; mnoge pa je bolezen brez vidnega vzroka napadla, da so takoj umrli. Ne, svojce so pomilovali zato, ker so imeli z bolnikom neizmerno veliko dela. Bolnike, ki so padli z ležišča in se zvalili na tla, so morali pobirati in položiti nazaj na posteljo; bolnike, ki so hoteli uiti zdoma, so morali – čeprav neradi – s silo pehati nazaj v sobo. Kjer je bila prilika, so bolniki hoteli skočiti v vodo in to ne zato, da bi si pogasili žejo (saj večinoma so rinili v morje); ne vzrok je bila duševna zmedenost. Velik križ je bil tudi s prehrano, zakaj bolnika je bilo težko pripraviti do jedi. Mnogi niso imeli nikogar, ki bi jim stregel, in so prav zato umrli, bodisi so shirali od lakote bodisi so se smrtno ponesrečili pri padcu z visoke lege. Tistim pa, ki jih ni mučila spečnost in ne blaznost, se je oteklina prisadila, tako da niso mogli več prenašati bolečin in so umrli. Lahko domnevamo, da bi tudi vse druge bolnike zadelo isto, toda ker niso bili pri zavesti, tudi niso mogli občutiti bolečin, zakaj omračitev uma jim je odvezla ves občutek. Nekateri zdravniki so bili v zadregi, ker si niso znali razložiti teh pojavov, pa so – prepričani, da je izvor bolezní v oteklinah – sklenili raziskati trupla umrlih. Ko so oteklina razrezali, so v njih našli zaraščene velike količine oglja.

Eni so umirali takoj, drugi šele čez nekaj dni. Nekaterim pa se je koža nagubanchila s črnimi izpuščaji, velikimi kot leča; ti niso preživeli niti enega dne, ampak so brez izjeme vsi pri priči izdihnili. Mnogi so kar na lepem začeli bruhati kri in umrli od izčrpanosti. Pripomniti moram tudi to, da so celo najuglednejši zdravniki za marsikoga napovedali, da bo umrl, pa je bil proti pričakovanju v kratkem ozdravljen vseh bolečin; za koga drugega pa so zatrjevali, da bo ozdravel – in vendar ga je prav kmalu pobralo. Tako v tej bolezni ni bilo nobenega vzroka, ki bi šel človeku jasno v račun: izid vsakega sklepanja je bil neumljiv; tako na primer je kopanje enemu koristilo, drugemu v enaki meri škodilo. Med bolniki, ki so bili prepuščeni sami sebi, jih je mnogo umrlo, marsikdo pa je tudi proti pričakovanju ozdravel. In obratno: skrbna nega je enim pomagala, drugim pa ne. Skratka: ni bilo sredstva, ki bi ljudem pomagalo do rešitve – niti da bi zdravega zaščitilo niti da bi bolnega ozdravilo; bolezen ni poznala ugovora, rešitev ni potrebovala človeških rok. Noseče žene, ki se jih je lotila bolezen, so bile zapisane smrti: ene so splavile in umrle, druge so rodile in z novorojenci vred ugasnile. Baje so le tri porodnice ostale žive, potem ko so rodile mrtvo dete; ena pa je med porodom umrla, medtem ko je dete ostalo živo. Tisti, ki jim je oteklina hudo nabreknila in se začela gnojiti, so se rešili bolezni in ostali živi, očitno se jim je konica oglja začela spreminjati v gnoj in

to je bil v večini primerov prvi znak ozdravljenja. Tiste pa, pri katerih je oteklina ohranila prvotno obliko, je čakalo gorje, ki sem ga pravkar opisal. Nekaterim se je noga osušila, tako da se nabrekla oteklina sploh ni mogla zagnojiti. Drugi so ostali živi, vendar s pokvarjenim jezikom, tako da so poslej ali vse življenje jecljali ali pa le s težavo in nerazločno izgovarjali glasove.



## IMENSKO KAZALO

### A

Acilij, Gaj (Caius Acilius) 131  
Agatarhid (Agatarkhídes) 101  
Agatija (Agathías) 342  
Agripa (Agrippa) 192, 195, 196, 213,  
285, 294, 295  
Ajshil 21  
Akuzilaj iz Argosa (Akousílaos)  
38, 45  
Albin, Avel Postumij (Aulus Postu-  
mius Albinus) 131  
Aliment, Lucij Cincij (Lucius Cin-  
cius Alimentus) 127, 130, 131, 169  
Alkaj 48  
Alkibiad (Alkibiádes) 66, 68, 93  
Amijan Marcelin (Ammianus Mar-  
cellinus) 154, 158, 221, 278, 299,  
335, 336, 337, 342, 343, 363  
Anaksimander (Anaksímandros)  
38, 43, 45, 157  
Anaksimen (Anaksiménes) 35, 39,  
98  
Anciat, Kvint Valerij (Quintus Va-  
lerius Antias) 139  
Antifont (Antiphôn) 72  
Antipater, Lucilj Celij (Lucius Coe-  
lius Antipater) 129, 133, 134, 135,  
137, 141  
Apijan (Appianós) 102, 154, 155, 173,  
174, 175, 176, 179, 193  
Arijan (Arrianós) 154, 155, 199, 200,  
201, 202, 203, 204, 206  
Aristarh (Aristarkhos) 48, 49  
Aristobul (Aristóboulos) 202, 203,  
205  
Aristoksen (Aristóksenos) 303  
Aristotel (Aristotéles) 20, 23, 39,

100, 115, 116, 122, 166, 239, 300,  
301, 302, 306, 346, 358  
Askonij (Asconius) 248, 249  
Atanzij 303  
Atenaj 43, 53  
Atik, Tit Pomponij (Titus Pompo-  
nius Atticus) 129, 239  
Aufidij Bas (Aufidius Bassus) 158  
Avfidij Bas (Aufidius Bassus) 341  
Avguštin, Avrelij (Aurelius Augus-  
tinus) 337, 338, 339, 340, 365  
Avien, Ruf Fest (Rufus Festus Avi-  
enus) 37, 157  
Avrelij Viktor (Aurelius Victor)  
299, 326, 335  
Avzonij 338  
Azelion, Sempronij (Sempronius  
Asellio) 129, 133, 134, 137, 141  
Azinij Polion, Gaj (Caius Asinius  
Polio) 175, 222, 223, 263, 266

### B

Bacon, F. 308  
Beros (Berossus) 101, 154, 214  
Boetij (Anicius Manlius Severinus  
Boethius) 340

### C

Celz (Celsus) 182  
Cezar, Gaj Julij (Caius Iulius Cae-  
sar) 153, 158, 162, 164, 178, 179,  
192, 194, 195, 196, 197, 222, 223,  
224, 225, 226, 227, 228, 229, 230,  
231, 232, 233, 234, 235, 236, 237,  
248, 249, 250, 253, 263, 265, 275,  
278, 279, 281, 282, 283, 285, 286,  
287, 290, 291, 292, 293, 298, 304,

- 305, 308, 320, 322, 323, 335, 351, 366
- Chadwick, J. 26
- Ciceron, Mark Tulij (Marcus Tullius Cicero) 41, 98, 99, 100, 132, 137, 167, 180, 221, 225, 227, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 253, 263, 266, 287, 305, 330, 335, 338, 344, 352
- D**
- Deksip, Publij Herenij (Publius Herennius Dexippus) 154, 334, 341, 363
- Demofil 102, 104
- Demosten (Demosthénés)
  - general 67, 68
  - governik 40, 165, 166, 193, 238, 263, 305, 363
- Dessau, H. 326
- Diakon, Pavel (Paulus Diaconus) 336, 341
- Dikajarh (Dikaiárkhos) 46, 303
- Diktis (Diktys) 303
- Diogen
  - filozof 131, 142
  - Laertski (Diogénes Laértios) 303
- Diokles (Dioklês) 130
- Dion Hrizostom (Dio Chrysostomus) 24
- Dionizij (Dionýsios)
  - I. 41
  - II. 41
  - iz Halikarnasa 18, 39, 52, 53, 73, 98, 107, 130, 153, 154, 157, 165, 167, 182, 213, 278
  - iz Mileta 37, 45, 52
- Duris 100, 153, 242
- E**
- Efor (Éphoros) 39, 41, 42, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 122, 153, 160
- Elij Lampridij (Aelius Lampridius) 324
- Elij Sparcijan (Aelius Spartianus) 324
- Enij, Kvint (Quintus Ennius) 125, 126, 127, 142
- Epiktet (Epíktetos) 199, 206
- Eratosten (Eratosthénés) 156, 157, 170
- Evnapij (Eunápios) 154, 303, 334, 341, 363, 365
- Evripid 67, 183
- Evtimen (Euthyménés) 36
- Evtropij (Eutropius) 299, 326, 335, 336, 338
- Evzebij (Eusébios) 262, 315, 337, 338, 340, 341, 356, 357, 358, 359
- F**
- Fabij Marcelin 331
- Fanij, Gaj (Caius Fannius) 133
- Ferekid s Siroza (Pherekýdes) 35, 38, 39
- Fest (Festus) 299, 335
- Filarh (Phílarkhos) 115, 153, 242
- Filin (Phílinos) 128, 130
- Filist (Phílistos) 39, 41, 98, 101, 103, 242
- Filon iz Aleksandrije (Phílon) 211
- Filostrat (Philóstratos) 303, 336
- Finley, M. I. 65
- Flavij Jožef (Flavius Iosephus) 154, 209, 210, 212, 213, 214, 215
- Flavij Vopisk (Flavius Vopiscus) 324, 327

Fotij (Phótiós) 104, 105, 107, 108, 174,  
181, 364, 365  
Frazer, J. G. 16  
Fronton, Mark Kornelij (Marcus  
Cornelius Fronto) 139, 174, 215,  
216

## G

Gargilij Marcial 331  
Gelij, Avel (Aulus Gellius) 125, 134,  
137, 329  
Gorgias 72, 106

## H

Hamajleont 303  
Hanon (Hánnon) 36  
Haron iz Lampsaka (Kháron) 37, 52  
Hekataj (Hekataios)  
iz Abdere 101  
iz Mileta 42, 43, 44, 52  
Helanik z Lezbosa (Hellánikos) 39,  
42, 45, 98  
Hemina, Lucij Kasij (Lucius Cassius  
Hemina) 125, 131  
Heraklit 39  
Hermogen 53  
Herodijan (Herodianós) 154, 299  
Herodot (Heródotos) 18, 19, 24, 31,  
34, 35, 36, 37, 39, 40, 42, 44, 45,  
46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,  
71, 83, 86, 98, 101, 103, 105, 106,  
109, 116, 153, 156, 165, 166, 167, 172,  
187, 204, 241, 290, 298, 300, 363  
Heziod 16, 33, 38, 46, 48, 347  
Hieronim (Hierónymos)  
iz Kardije 73, 101, 160, 169, 175  
sveti 158, 262, 276, 303, 315, 318,  
336, 337, 338, 339, 341, 358  
Hiperejd 237  
Hircij, Avel (Aulus Hirtius) 222

Homer 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 28,  
29, 30, 31, 32, 33, 48, 50, 81, 102,  
161, 187, 188, 206, 247, 269, 289,  
330, 344, 363, 374  
Horacij 182, 315  
Hortal, Kvint Hortenzij (Quintus  
Hortensius Hortalus) 237

## I

Izidor iz Sevilje 336, 341  
Izokrat (Isokrátes) 40, 86, 99, 101,  
102, 104, 105, 107, 253, 300

## J

Jacoby, F. 43  
Jordanes 336, 341, 342  
Julijan 344  
Julij Kapitolin (Iulius Capitolinus)  
324  
Julij Solin 18  
Justinijan 155, 336, 362, 370, 371, 372,  
373, 374, 377, 378, 379  
Justin (Iustinus) 107, 203, 335  
Juvenal, Decim Junij (Decimus  
Iunius Iuvenalis) 274, 351

## K

Kalisten (Kallisthénés) 39, 98, 103,  
201, 203, 204, 242  
Karnead (Karneádes) 131, 142  
Kasij Dion (Cassius Dio) 154, 155,  
176, 191  
Katon, Mark Porcij (Marcus Por-  
cius Cato Censorius Maior) 125,  
131, 132, 141, 142, 143, 144, 145,  
146, 147, 148, 149, 150, 151, 152,  
153, 165, 170, 234, 298, 329, 347  
Kimon 65, 66, 353, 354  
Kirk, R. 26  
Klearh 303

- Klejtarh (Kleítarkhos) 140, 203  
 Kratip 40, 41, 42, 71, 101  
 Kremucij Kord (Cremutius Cordus) 223  
 Kritolaj 131, 142  
 Ksenofont (Ksenophôn) 39, 40, 53, 66, 69, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 98, 99, 101, 105, 108, 153, 166, 184, 186, 199, 200, 204, 301, 306, 363  
 Ksifilin 192  
 Ktezias iz Knida 101, 186  
 Kurcij Ruf (Curtius Rufus) 203, 298  
 Kvadrigarij, Kvint Klavdij (Quintus Claudius Quadrigarius) 138, 175  
 Kvintilijan (Quintilianus) 99, 166, 222, 242, 254, 263, 267, 268
- L**
- Labien, Tit (Titus Labienus) 223, 229, 231  
 Libanij 345  
 Livij, Tit (Titus Livius) 125, 130, 135, 136, 137, 139, 141, 147, 148, 209, 221, 222, 242, 243, 254, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 271, 330  
 Lizias 237  
 Luce, J. V. 31  
 Luce, T. J. 84  
 Lukijan 101, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 189  
 Lukrecij 35  
 Lukul, Lucij (Lucius Lucullus) 284, 369
- M**
- Machiavelli, N. 278  
 Maker, Gaj Licinij (Caius Licinius Macer) 141, 252  
 Makrobij 102, 133
- Maneton (Manetho) 101, 154, 214  
 Marcial, Mark Valerij (Marcus Valerius Martialis) 254  
 Marij Maksim (Marius Maximus) 335, 351  
 Mark Avrelij (Marcus Aurelius) 155, 174, 180, 182, 190, 197, 198, 304, 324  
 Markelin (Markellinos) 65, 66  
 Marx, K. 176  
 Megasten (Megasthènes) 101, 203  
 Mela, Pomponij (Pomponius Mela) 157  
 Mellor, R. 326  
 Menander Protektor 342  
 Montaigne, M. 308
- N**
- Najvij, Gnej (Cnaeus Naevius) 127  
 Nearh (Néarkhos) 200, 201, 202, 203, 207, 208  
 Nepot, Kornelij (Cornelius Nepos) 142, 143, 145, 286, 287, 302, 303, 306, 352  
 Nikolaj iz Damaska 103, 153, 213. Glejte  
 Nikomah, Virij Flavijan (Virius Nicomachus Flavianus) 336
- O**
- Olimpiodor 341  
 Origen (Origénes) 182, 337, 338, 357  
 Orozij (Orosius) 340, 365
- P**
- Palmer, L. R. 35  
 Pasien Krisp 315  
 Paterkul, Gaj Velej (Caius Velleius Paterculus) 139, 223, 277, 286, 287, 288, 289, 293, 299

Pavzanas (Pausanías) 85, 94, 293  
 Perikles (Periklès) 47, 51, 65, 77, 78,  
 90, 91  
 Piktor, Kvint Fabij (Quintus Fabius  
 Pictor) 127, 130, 131, 132, 141, 142,  
 150, 153, 165, 169, 175  
 Pindar 48  
 Platon 24, 85, 88, 93, 105, 116, 166,  
 238, 239, 301  
 Plinij  
 mlajši 99, 277, 314  
 starejši 131, 144, 147, 158, 315  
 Plotin 303  
 Plutarh (Ploutarkhos) 53, 65, 66, 69,  
 83, 101, 109, 136, 137, 142, 165, 176,  
 203, 231, 252, 268, 291, 299, 300,  
 302, 304, 305, 306, 307, 308  
 Polibij (Polýbios) 39, 40, 41, 73, 98,  
 99, 100, 101, 102, 103, 108, 109,  
 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117,  
 119, 120, 121, 123, 128, 130, 131, 133,  
 135, 153, 154, 157, 159, 160, 165, 167,  
 169, 171, 174, 175, 182, 239, 266,  
 299, 300, 363, 364, 366, 373  
 Pompej Trog 223, 335  
 Porfirij 303  
 Pozejdonij (Poseidónios) 153, 159,  
 239, 266  
 Priscijan (Priscianus) 135  
 Prisk 341, 342  
 Prokopij (Prokópios) 155, 175, 333,  
 342, 362, 363, 370, 371, 372, 373,  
 374

## R

Rufin, Tiranij (Tyrannius Rufinus)  
 337, 338, 359

## S

Salustij, Gaj Krisp (Caius Sallustius

Crispus) 133, 135, 137, 140, 147,  
 148, 153, 192, 222, 243, 248, 249,  
 250, 251, 252, 253, 254, 266, 267,  
 268, 275, 287, 288, 299, 329, 330,  
 344  
 Scevola, Publij Mucij (Publius Mu-  
 cius Scaevola) 124  
 Scipion, Publij Kornelij (Publius  
 Cornelius Scipio Africanus)  
 142, 272  
 Seneka, Lucij Anej (Lucius Anna-  
 eus Seneca) 104, 263, 268, 277  
 Shakespeare, W. 176, 308  
 Simonid (Simonídes) 83, 85, 344  
 Sizena, Lucij Kornelij (Lucius Cor-  
 nelius Sisenna) 130, 139, 140, 252  
 Skilaks 36, 37, 156  
 Sokrat (Sokrátes) 83, 84, 85, 92, 93,  
 300  
 Solon 83  
 Sotion 303  
 Sovre, A. 50, 53  
 Strabon (Strábon) 43, 103, 153, 157,  
 282  
 Sula, Lucij Kornelij (Lucius Cor-  
 nelius Sulla) 137, 234, 236, 278,  
 290, 291  
 Sulpicij Sever 215, 338  
 Svetonij, Gaj Trankvil (Caius Su-  
 etonius Tranquillus) 223, 225,  
 277, 288, 291, 299, 302, 314, 315,  
 316, 317, 324, 338  
 Syme, R. 288, 326, 327, 328, 331

## Š

Štefan iz Bizanca 43

## T

Tacit, Publij Kornelij (Publius Cor-  
 nelius Tacitus) 125, 215, 221, 222,

- 223, 243, 268, 274, 275, 276, 277,  
278, 288, 302, 336, 344, 351
- Tales (Thalês) 38, 43
- Temistij 345
- Temistokles (Themistoklês) 57, 63,  
64, 77, 246, 300
- Teofilakt Simokates (Theophylac-  
tus Simocattes) 342
- Teofrast (Theóphrastos) 100, 301
- Teopomp (Theópompos) 39, 40, 41,  
42, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104,  
105, 106, 107, 108, 113, 115, 121, 153,  
167, 187
- Terencij (Terentius) 225, 315
- Timagen (Timagénes) 103, 153, 223
- Timaj (Tímaios) 112, 115, 117, 120,  
121, 146, 153, 160
- Trebelij Polion (Trebellius Polio)  
324
- Tuberon, Kvint Elij (Quintus Aelius  
Tubero) 138, 141, 165
- Tuditan, Gaj Sempronij (Caius  
Sempronius Tuditanus) 133
- Tukidid (Thoukydídas) 34, 37, 40,  
41, 53, 65, 66, 69, 71, 72, 73, 78,  
83, 86, 88, 100, 101, 104, 108, 109,  
153, 165, 166, 167, 172, 182, 193, 215,  
253, 266, 278, 334, 363
- V**
- Valerij Maksim 136, 223
- Varon (Varro) 299, 340
- Ventris, M. 26
- Ver, Gaj (Caius Verres) 237
- Vergilij, Publij Maro (Publius Ver-  
gilius Maro) 136, 231, 321
- Voltaire, F. M. 278, 373
- Vulkacij Galikan (Vulcacijs Galli-  
canus) 324
- Z**
- Zosim (Zósimos) 155, 333, 341, 362,  
363, 364, 365, 366

# LITERATURA

- ALATRI, Paolo, *Oris zgodovine moderne politične misli*, Ljubljana 1980.
- ALBRECHT, Michael von, *Geschichte der römischen Literatur*, München, 1997.
- ALLEN, Thomas W., *Homeri Opera*, zvezki I–V, Oxford 1902–1912.
- ANKERSMIT, Frank R., »Historiography and Postmodernism«, *History and Theory*, 28, 1989.
- ANKERSMIT, Frank R.; BEVIR, Mark, »Exchanging Ideas«, *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*, 4/3, 2000.
- ANKERSMIT, FRANK R.; KELLNER, Hans (ur.), *A New Philosophy of History*, London 1995.
- APPLEBY, Joyce; HUNT, Lynn; JACOB, Margaret, *Telling the Truth About History*, New York, London, 1994.
- Archaeologia Homerica*, Göttingen 1967–.
- ASTIN, Alan E., *Cato the Censor*, Oxford 1978.
- AUERBACH, Erich, *Mimesis. The Representation of Reality in Western Literature*, Garden City 1957.
- BABEROWSKI, Jörg; CONZE, Eckart; GASSERT, Philipp; SABROW, Martin, *Geschichte ist immer Gegenwart*, Stuttgart, München 2001.
- BALDWIN, Barry, *Studies in Lucian*, Toronto 1973.
- BARRON John P.; Pat E. EASTERLING, »Hesiod«, v: *CHCL* I, 92–105.
- BARRON, John P.; Pat E. EASTERLING, »The cyclic epics«, *ibid.*, 106–110.
- BARTHES, Roland, *Michelet*, London 1987.
- BAUMGARTNER, Hans Michael; FABER Karl-Georg; RÜSEN Jörn; SCHAFF, Adam, *Historische Objektivität*, Göttingen 1975.
- BECK, Hans-Georg, *Byzantinische Geschichtsschreiber. Die sogenannte Strategikon des Kekaumenos*, Graz 1956.
- BEKKER, Immanuel, *Aristotelis Opera*, Berlin 1831–1870.
- BELL, David A., »Total History and Microhistory: The French and Italian

- Paradigms«, v: Kramer, Maza, *A Companion to Western Historical Thought*, Malden 2002.
- BENJAMIN, Jules R., *A. Student Guide to History*, New York 1994.
- BENTLEY, Michael, *Modern Historiography. An Introduction*, London, New York 1999.
- BERKHOFER, Robert F. Jr., *Beyond the Great Story. History as Text and Discourse*, Cambridge (MA), London 1995.
- BLOCH, Marc; BRAUDEL, Fernand; FEBVRE, Lucien, *Schrift und Materie der Geschichte. Vorschläge zur systematischen Aneignung historischer Prozesse*, Frankfurt/M 1977.
- BOARDMAN, John, *Greek Art*. London 1964. *Bonner Historia-Augusta-Colloquia*, Bonn 1962–1989 (od 1990 pod pokroviteljstvom različnih evropskih univerz kot *Historiae Augustae Colloquia*).
- BOSWORTH, Albert Brian, *A historical commentary on Arrian's History of Alexander*, Oxford 1980–1995.
- BOVINI, Giuseppe, *Ravenna, città d'arte*. Ravenna 1970.
- BOWERSOCK, Glen W., »Momigliano's Quest for the Person«, v: *The Presence of the Historian: Essays in Memory of Arnaldo Momigliano, History and Theory*, Middletown 1991.
- BOWERSOCK, Glen W.; CORNELL, Timothy J. (ur.), *A. D. Momigliano. Studies on Modern Scholarship*, Berkely, Los Angeles, London 1994.
- BÖMER, Franz, »Der Commentarius«, *Hermes* 81, 1953, 210–50.
- BRATOŽ, Rajko, *Grška zgodovina*, Ljubljana 1997.
- BRAUDEL, Ferdinand idr., *Der Historiker als Menschenfreser. Über den Beruf des Geschichtschreibens*, Berlin 1990.
- BRAUDEL, Ferdinand, *On History*, London 1980.
- BREISACH, Ernst, *On the Future of History. The Postmodernist Challenge and Its Aftermath*, Chicago, London 2003.
- BRODEL, Fernan, *Dinamika kapitalizma*, Sremski Karlovci 1989.
- BRODERSEN, Kai, »Appian und sein Werk«, v: *ANRW II* 34.1 (1993), 339–363.
- BROWNING, Robert, *Studies on Byzantine History, Literature and Education*, London 1977.
- BURKE, Peter, *History and Social Theory*, Ithaca 1993.
- BURKE, Peter, *Kultureller Austausch*, Frankfurt/ M 2000.
- BURKE, Peter (ur.), *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge, Oxford 2001.
- BURKE, Peter, *The Renaissance Sense of the Past*, London 1969.



- BURKE, Peter, *Varieties of Cultural History*, Oxford 1997.
- BURKE, Peter, *Vico. Philosoph, Historiker, Denker einer neuen Wissenschaft*, Frankfurt/ M 1990.
- BUZZI, Giancarlo, *The Life and Times of Julius Caesar* (Portraits of Greatness). London idr. 1969 (angl. prev. R. Best).
- CANADINE, David (ur.), *What is History Now*, Haundmills, New York 2002.
- CANTARELLA, Raffaella, *Grška književnost*, 14. izdaja. Prev. M. Renner, Trst 1964.
- CARR, Edward Hallett, *The Romantic Exiles*, Harmondsworth 1949.
- CARR, Edward Hallett, *What is History?*, London 1987.
- CARTWRIGHT, David, *A Historical Commentary on Thucydides*, Ann Arbor 2000.
- CÀSSOLA, Filippo, »Problemi della tradizione orale«, *Index* 28, 2000, 1–34.
- CAWKWELL, George, *Thucydides and the Peloponnesian War*, New York 1997.
- CHARTIER, Roger, *Cultural History: Between Practice and Representation*, Cambridge 1993.
- CHARTIER, Roger, *Die unvollendete Vergangenheit. Geschichte und die Macht der Weltauslegung*, Frankfurt/M 1992.
- CLARKE, Katherine, *Between Geography and History. Hellenistic Constructions of the Roman World*, Oxford 1999.
- CLINE, Eric H. (ur.), *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, Oxford, New York 2010.
- COCHRANE, Eric, *Historians and Historiography in the Italian Renaissance*, Chicago, London 1981.
- COLLINGWOOD, Robin G., *The Idea of History*, Oxford 1994.
- COLLINS, John H., »Caesar as Political Propagandist«, v: ANRW I 1 (1972), 922–966.
- CONNOR, W. R., »Historical writing in the fourth century B.C. and in the Hellenistic period«, v: CHCL I, 458–471.
- COSENZA, Mario Emilio, *Petrarch's Letters to Classical Authors*, Chicago 1910.
- COWAN, Eleanor (ur.), *Velleius Paterculus: Making History*, Swansea 2011.
- CRACCO RUGGINI, L. (ur.), *Storia antica. Come leggere le fonti*, Bologna 1996.
- CRANE, Gregory, *Thucydides and the Ancient Simplicity. The Limits of Political Realism*, Berkeley, Los Angeles, London 1998.

- CROCE, Benedetto, *The Theory and History of Historiography*, Ženeva 1917.
- CROKE, Brian (ur.), *History and Historians in Late Antiquity*, Sydney 1983.
- CUNLIFFE, Barry, *Rimljani*, Ljubljana 1982.
- DANTO, Arthur C., *Analytische Philosophie der Geschichte*, Frankfurt/M 1980.
- DARNTON, Robert, »Intellectual and Cultural History«, v: M. Kamen (ur.), *The Past Before us: Contemporary Historical Writing in the United States*, Ithaca 1980.
- DELEZ, Žil, *Fuko*, Sremski Karlovci 1989.
- DELOGU, Paolo, *An Introduction to Medieval History*, London 2002.
- DIHLE, Albrecht, *Greek and Latin Literature of the Roman Empire from Augustus to Justinian*, London, New York 1994.
- DIHLE, Albrecht, *Studien zur griechischen Biographie*, Göttingen 1956.
- DILTAJ, Vilhem, *Pesnička imaginacija. Elementi za jednu poetiku*, Sremski Karlovci, 1989.
- DÖPP, Siegm., »Zum Aufbau der Tiberius-Vita Suetons«, *Hermes* 100, 1972, 444–460.
- DOSSE, Francois, *New History in France. The Triumph of the Annales*, Urbana, Chicago 1994.
- DUECK, Daniela, LINDSAY, Hugh, POTHECARY, Sarah (ur.), *Strabo's Cultural Geography. The Making of a Kolossourgia*, Cambridge 2005.
- ELTON, Geoffrey, *The Practice of History*, London 1967.
- ERSKINE, Andrew (ur.), *A Companion to Ancient History* (Blackwell Companions to the Ancient World), Malden, MA, Oxford, Chichester 2013.
- FENSKE, Hans idr., *Geschichte der politischen Ideen*, Frankfurt/M 1990.
- FLECK, Martin, *Cicero als Historiker*, Stuttgart 1993.
- FLOWER, Michael A., *Theopompus of Chios. History and Rhetoric in the Fourth Century BC*, Oxford 1994.
- FOUCAULT, Michel, »Nietzsche, la généalogie, l'histoire«, v: *Dits et écrits* II, Pariz 1994.
- FOUCAULT, Michel, *Vom Licht des Krieges zur Geburt der Geschichte*, Merve, Berlin (brez letnice).
- FOUCAULT, Michel, *Von der Freundschaft als Lebensweise. Michel Foucault im Gespräch*, Merve, Berlin (brez letnice).
- FOWLER, Robert L., »Mythos and logos«, *JHS* 131, 2011, 45–66.
- FRAZER, James George, *The Golden Bough: a study in magic and religion*, London 1995 (1. okrajšana izdaja 1922).

- FREEMAN, Charles, *The Closing of the Western Mind. The Rise of Faith and the Fall of Reason*, New York 2002.
- FRIEDLANDER, Saul (ur.), *Probing the Limits of Representation: Nazism and the »Final Solution«*, Cambridge (MA) 1992.
- FRITZ, Kurt von, »Die Bedeutung des Aristoteles für die Geschichtsschreibung«, v: *Entretiens sur l'antiquité classique* 4, Vandoeuvres, Ženeva 1956, 83–145.
- GABBA, Emilio, *Dionysius and the History of Archaic Rome*, Berkeley, Los Angeles, Oxford 1991.
- GALVAGNO, Emilio; MOLÉ VENTURA, C. (izd.), *Diodoro: Mito – Storia – Tradizione. Diodoro Siculo e la storiografia classica*, Catania 1991.
- GAUGER, Barbara, GAUGER, Jörg-Dieter, *Fragmente der Historiker: Theopomp von Chios (FGrHist 115/116)* (Bibliothek der griechischen Literatur 70), Stuttgart 2010.
- GAUGER, Barbara, GAUGER, Jörg-Dieter, *Die Fragmente der Historiker: Ephoros von Kyme (FGrHist 70) und Timaios von Tauromenion (FGrHist 566)* (Bibliothek der griechischen Literatur 77), Stuttgart 2015.
- GINZBURG, Carlo, *Spurensicherungen. Über verborgene Geschichte, Kunst und soziales Gedächtnis*, München 1988.
- GOLDMANN, Bernhard, *Einheitlichkeit und Eigenständigkeit der Historia Romana des Appian*, Hildesheim, Zürich, New York 1988.
- GOWING, Alain M., *The Triumviral Narratives of Appian and Cassius Dio*, Ann Arbor 1992.
- GRAFENAUER, Bogo, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, Ljubljana 1960.
- GRANT, Michael, *Greek & Roman Historians: Information and Misinformation*, London, New York 1995.
- GREGORY, Timothy, E., *A History of Byzantium*, Malden, Oxford, Carlton 2005.
- GROH, Dieter, *Anthropologische Dimensionen der Geschichte*, Frankfurt/M 1992.
- GRUNDMANN, Herbert, *Zgodovinisje v srednjem veku* (Zbirka zgodovinskega časopisa – 21 in Knjižna zbirka Scripta), Ljubljana 2000.
- HAFNER, German, *Bildlexikon antiker Personen*, Zürich 1993.
- HAMEL, Debra, *The Battle of Arginusae: Victory at Sea and Its Tragic Aftermath in the Final Years of the Peloponnesian War*, Baltimore, Maryland 2015.

- HAMILTON, Edith, *The Greek Way to Western Civilization*, New York 1960.
- HAMILTON, Paul, *Historicism*, London 1996.
- HAMMOND, N. G. L., *Sources for Alexander the Great: An Analysis of Plutarch's Life and Arrian's Anabasis Alexandrou*. Cambridge, New York 2007 (1993<sup>1</sup>).
- HAMPL, Franz, »Mythos« – »Sage« – »Märchen«, v: *Geschichte als kritische Wissenschaft II: Althistorische Kontroversen zu Mythos und Geschichte* (izd. I. Weiler), Darmstadt 1975, 1–50.
- HAYNES, H., *The History of Make-Believe. Tacitus on Imperial Rome*, Berkeley, Los Angeles, London 2003.
- HEITSCH, Ernst (ur.), *Hesiod*, Darmstadt 1966.
- HELER, Agnes, *Teorija istorije*, Beograd 1984.
- HERRERA, Robert A., *Reason for our Rhymes. An Inquiry into the Philosophy of History*, Grand Rapids, Cambridge 2001.
- HEUSS, Alfred, »Die großen Geschichtsschreiber Roms«, v: *Gesammelte Schriften in 3 Bänden*, II: Römische Geschichte, Stuttgart 1995.
- HIDBER, Thomas, *Herodians Darstellung der Kaisergeschichte nach Marc Aurel*, Basel 2006.
- HOBBSAWM, Eric, *On History*, London 1997.
- HUGHES-WARRINGTON, Marnie, *Fifty Key Thinkers on History*, London 2000.
- HUNT, Lynn, *The New Cultural History*, Berkeley 1989.
- HURST, André, »Un critique grec dans la Rome d'Auguste: Denys d'Halicarnasse«, v: *ANRW II* 30.1 (1982), 839–865.
- IGGERS, Georg G., *Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert*, Göttingen 1993.
- IGGERS, Georg G., *Historiography in the Twentieth century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Hanover, London 1997.
- IMMERWAHR, Henry R., »Historiography (Herodotus, Thucydides, Common elements of fifth-century historiography)«, v: *CHCL I*, 426–458.
- VON IVANKA, Endré, *Byzantinische Geschichtsschreiber*, Graz 1954.
- JENKINS, Keith, *On 'What is History?'*, London 1995.
- JENKINS, Keith, *The Postmodern History Reader*, London 1997.
- JENKINS, Keith, *Refiguring History*, London, New York 2002.
- JONES, Christopher P., *Culture and Society in Lucian*, Cambridge (MA) 1986.

- JUNTUNEN, Kai, »The Lost Books of Cassius Dio«, *Chiron* 43, 2013, 459–486.
- KELLEY, Donald R. (ur.), *Versions of History from Antiquity to the Enlightenment*, New Haven 1991.
- KELLNER, Hans, »Introduction: Describing Redescriptions«, v: Ankersmit, Kellner, *A New Philosophy of History*, London 1995.
- KELLNER, Hans, *Language and Historical Representation: Getting the Story Crooked*, Madison 1989.
- KEMEZIS, Adam M., *Greek Narratives of the Roman Empire under the Severans: Cassius Dio, Philostratus and Herodian* (Greek Culture in the Roman World). Cambridge, New York 2014.
- KIRK, Geoffrey Stephen, »Homer«, v: *CHCL* I, 42–91.
- KLOPČIČ, France, *Kritično o slovenskem zgodovinopisju*, Ljubljana 1977.
- KNOX, Bernard M. W., »Books and readers in the Greek world: From the beginnings to Alexandria«, v: *CHCL* I, 1–15.
- KOCKA, Jürgen, *Interdisziplinarität*, Frankfurt/ M 1987.
- KÖSTER, K., »Vorwort des Herausgebers«, v: J. Huizinga, *Herbst des Mittelalters. Studien über Geistesformen des 14. und 15. Jahrhunderts in Frankreich und in den Niederlande*, Stuttgart 1975.
- KRAMER, Lloyd; MAZA, Sarah, *A Companion to Western Historical Thought*, Malden, Oxford 2002.
- KRIEGER, Klaus-Stefan, *Geschichtsschreibung als Apologetik bei Flavius Josephus*, Tübingen, Basel 1994.
- LACAPRA, Dominick, *History in Transit*, Ithaca, London 2004.
- LACAPRA, Dominick, *Rethinking Intellectual History: Text, Context, Language*, Ithaca 1983.
- LACAPRA, Dominick, *Soundings in Critical Theory*, Ithaca 1989.
- LAISTNER, Max Ludwig Wolfram, *The Greater Roman Historians*, Berkeley, Los Angeles, London 1977.
- LATEINER, Donald, *The Historical Method of Herodotus*, Toronto, Buffalo, London 1989.
- LEBRUN, Gerard, *L'Envers de la dialectique. Hegel à la lumière de Nietzsche*, Pariz 2004.
- LEO, Friedrich, *Die griechisch-römische Biographie nach ihrer litterarischen Form*, Leipzig 1901.
- LESKY, Albin, *Geschichte der griechischen Literatur*, München 19632.
- LLOYD, Christopher, *The Structures of History*, Oxford 1993.

- LOUNSBURY, Richard C., *The Arts of Suetonius: An Introduction*, New York 1987.
- LUCE, John Victor, *Archäologie auf den Spuren Homers* (nemški prev. J. Rehork), Bergisch Gladbach 1975.
- LUCE, Torry James, *The Greek Historians*, London, New York, 1997.
- LUTHAR, Oto, *Majstori i muze – što je povijest i čemu ona*, Zagreb 2002.
- LUTHAR, Oto, *Med kronologijo in fikcijo. Strategije historičnega mišljenja*, Ljubljana 1993.
- LUTHAR, Oto, *Mojstri in muze. Kaj in zakaj je zgodovina?*, Ljubljana 1997.
- MALI, Joseph, *Mythistory. The Making of a Modern Historiography*, Chicago, London 2003.
- Mali zgodovinski atlas*, Ljubljana 1999.
- MANGO, Cyril A., *Byzantium. The Empire of the New Rome*, London 1998.
- MARASCO, Gabriele (ur.), *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity: Fourth to Sixth Century A.D.*, Leiden, Boston 2003.
- MARGALIT, Avishai, *The Ethics of Memory*, Cambridge (MA), London 2004.
- MARINCOLA, John, *Greek Historians*, Oxford 2001.
- MARINCOLA, John, *Authority and Tradition in Ancient Historiography*, Cambridge 2004.
- MARINCOLA, John, »Universal History from Ephorus to Diodorus«, v: J. Marincola (ur.), *A Companion to Greek and Roman Historiography*, Malden, Oxford, Chichester 2011, 171–179.
- MARWICK, Arthur, *The Nature of History*, Macmillan, London 1989.
- MEHL, Andreas, *Roman Historiography. An Introduction to its Basic Aspects and Development* (prev. H.-F. Mueller), Malden, Oxford, Chichester 2014.
- MEIER, Christian, *Die Welt der Geschichte und die Provinz des Historikers*, Berlin 1989.
- MEISTER, Klaus, *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart, Berlin, Köln 1990.
- MELLOR, Ronald (ur.), *The Historians of Ancient Rome*, New York, London 1998.
- MESTRE, Francesca, GÓMEZ, Pilar (ur.), *Lucian of Samosata, Greek Writer and Roman Citizen*, Barcelona 2010.
- MILLAR, Fergus, *A Study of Cassius Dio*, Oxford 1964.
- MITTERAUER, Michael, *Millenium und andere Jubeljahre. Warum feiern wir Geschichte?*, Dunaj 1996.

- MOMIGLIANO, Arnaldo, *The Classical Foundation of Modern Historiography*, Berkeley 1990.
- MOMMSEN, Theodor, *Rimska zgodovina*, Ljubljana 1980.
- MUNSLOW, Alun, *Deconstruction History*, London 1997.
- MUNSLOW, Alun, *The New History*, London idr. 2003.
- MUNSLOW, Alun, *The Routledge Companion to Historical Studies*, New York, London 2000.
- NICOLAI, Roberto, »The Place of History in the Ancient World«, v: MARINCOLA, John (ur.), *A Companion to Greek and Roman Historiography*, Malden, Oxford, Chichester 2011, 13–26.
- NILSSON, Martin Persson, *The Mycenaean Origin of Greek Mythology*, Berkeley, Los Angeles, London 1983.
- NORDEN, Eduard, *Die Antike Kunstprosa*, Leipzig, Berlin 1923.
- NOVICK, Peter, *That Noble Dream: the 'Objectivity' Question and the American Historical Profession*, Cambridge 1988.
- OLSHAUSEN, Eckart, *Einführung in die historische Geographie der Alten Welt*, Darmstadt 1991.
- OSTROGORSKI, Georg, *Zgodovina Bizanca*, Ljubljana 1961.
- PAGAN, Victoria E., *Conspiracy Narratives in Roman History*, Austin 2004.
- PALLARES-BURKE, Maria Lucia, *The New History*, Cambridge 2002.
- PALMER, John J. N., *Froissart: Historian*, Totowa 1981.
- PALMER, Leonard R., *The Greek Language*, London 1980.
- PARMEGGIANI, Giovanni, »Mito e spatium historicum nelle Storie di Eforo di Cuma (note a Eph. FgrHist 70 T 8)«, *Rivista storica dell'antichità* 29, 1999, 107–125.
- PARMEGGIANI, Giovanni, *Eforo di Cuma: studi di storiografia greca* (Studi di storia, 14), Bologna 2011.
- PASCHOUD, Francois, s.v. »Zosimos«, v: *RE X A* (1972), 795–841.
- PASCHOUD, Francois, *Eunape, Olympiodore, Zosime. Scripta minora* (*Recueil d'articles, avec addenda, corrigenda, mise à jour et indices*), Bari 2006.
- PAUL, George M., *A Historical Commentary on Sallust's Bellum Jugurthinum*, Liverpool 1984.
- PITCHER, Luke, *Writing Ancient History. An Introduction to Classical Historiography*, New York 2009.
- PITTIA, Sylvie, *Fragments d'historiens grecs. Autour de Denys d'Halicarnasse* (Coll. Éc. fr. Rome 298), Rome 2002.
- PLUMB, John H., *The Death of the Past*, Haundmills, New York 2004.

- POBEŽIN, Gregor, *Rimski zgodovinar in pripovedno besedilo*, Ljubljana 2011.
- POPPER, Karl R., *The Poverty of Historicism*, London 1957.
- POPPER, Karl R., *The open society and its enemies I*, Princeton 1971.
- POSTER, Mark, *Cultural history and Postmodernity: Disciplinary Readings and Challenges*, New York 1997.
- POTTER, David S., *Literary Texts and the Roman Historian*, London, 1999.
- RASTODER, Šerbo, *Janusovo lice Istorije*, Podgorica 2000.
- RICHARD, J. Evans, »Introduction«, v: Carr, *What is history?*, Houndmills, Basingstoke 2001.
- ROBERTS, Geoffrey, *The History and Narrative Reader*, London, New York 2001.
- ROBINSON, Christopher, *Lucian and his influence in Europe*, London 1979.
- RODGERS, Zuleika (ur.), *Making History: Josephus and Historical Method*, Leiden, Boston 2007.
- ROHRBACHER, David, *The Historians of Late Antiquity*, London, New York 2002.
- ROSSI, Pietro (ur.), *Theorie der modernen Geschichtsschreibung*, Frankfurt/M 1987.
- ROTH, Michael S., *The Ironist's Cage. Memory, Trauma, and the Construction of History*, New York 1995.
- RUDOLPH, E.; STÖVE, E., *Geschichtsbewusstsein und Rationalität. Zum Problem der Geschichtlichkeit in der Theoriebildung*, Stuttgart 1982.
- RÜPKE, Jörg, »Wer las Caesars 'bella' als 'commentarii'?«, *Gymnasium* 99, 1992, 201–26.
- RÜSEN, Jörn, *Western Historical Thinking. An Intercultural Debate*, New York, Oxford 2002.
- RÜSEN, Jörn, *Zeit und Sinn*, Frankfurt/M 1990.
- SACKS, Kenneth, *Diodorus Siculus and the First Century*, Princeton 1990.
- SAÏD, Suzanne, »Myth and Historiography«, v: J. Marincola (ur.), *A Companion to Greek and Roman Historiography*, Malden, Oxford, Chichester 2011, 76–88.
- SAKELLARIOU, Michael B., *Between Memory and Oblivion. The Transmission of Early Greek Historical Traditions* (Meletemata 12), Atene 1990.
- SCHMITZER, Ulrich, *Velleius Paterculus und das Interesse an der Geschichte im Zeitalter des Tiberius*, Heidelberg 2000.
- SHRIMPTON, Gordon S., *Theopompus the Historian*, Montreal idr. 1991.



- SOEFFNER, Hans-Georg, *Auslegung des Alltags – Der Alltag der Auslegung. Zur wissens- soziologischen Konzeption einer sozialwissenschaftlichen Hermeneutik*, Frankfurt/M 1989.
- SOREK, Susan, *Ancient Historians: A Student Handbook*, London, New York 2012.
- SOUTHGATE, Beverley, *History: What & Why*, London, New York 1996.
- SPIEGEL, Gabrielle, »History and Post-Modernism«, *Past & Present*, 135, 1992.
- SPIEGEL, Gabrielle, *Romancing the Past. The Rise of Vernacular Prose Historiography in Thirteenth Century France*, Berkeley, Los Angeles 1993.
- SPIEGEL, Gabrielle, *The Past as Text. The Theory and Practice of Medieval Historiography*, Baltimore 1997.
- STADTER, Philip A. (ur.), *Plutarch and the Historical Tradition*, London, New York 1992.
- STERN, Fritz, *The Varieties of History. From Voltaire to the Present*, New York 1973.
- STONE, Lawrence, »History and Post-Modernism«, *Past & Present*, 131, 1991.
- STONE, Lawrence, »History and Post-Modernism«, *Past & Present*, 135, 1992.
- STONE, Lawrence, »The Revival of Narrative«, *Past & Present*, 85, 1979.
- SULIMANI, Iris, »Diodorus' source-citations. A turn in the attitude of ancient authors toward their predecessors?«, *Athenaeum* 96, 2008, 535.
- SYME, Ronald, *Tacitus*, I in II, Oxford 1958.
- SYME, Ronald, *Sallust*, Berkeley, Los Angeles, London 1964.
- SYME, Ronald, *Ten Studies in Tacitus*, Oxford 1970.
- SYME, Ronald, *Emperors and Biography: Studies in the Historia Augusta*, Oxford 1971.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, *Appian and Illyricum*, Ljubljana 2005.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, »Cadmus and Harmonia in Illyria«, *Arheološki vestnik* 44, 1993, 113–136.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, Lukijan, *Filozofi na dražbi*, Ljubljana 1985.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*, Ljubljana 1986.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, »A Few Remarks Concerning the archaiologia of Nauportus and Emona: The Argonauts«, v: KOKOLE, Metoda, MUROVEC, Barbara, ŠAŠEL KOS, Marjeta, TALBOT, Michael (ur.),

- Mediterranean Myths from Classical Antiquity to the Eighteenth Century / Mediteranski miti od antike do 18. stoletja*, Ljubljana 2006, 13–20.
- TOSH, John, *The Pursuit of History. Aims, Method, & New directions in the study of Modern History*, London, New York 1991.
- UNGERN-STERNBERG, Jürgen von, »Appians Blick auf Rom (Rome vue par Appien)«, v: FREYBURGER, Marie-Laure, MEYER, Doris (ur.), *Visions grecques de Rome / Griechische Blicke auf Rom*, Paris 2007, 213–230.
- VEYNE, Paul, *Aus der Geschichte*, Berlin (brez letnice).
- VEYNE, Paul, *Foucault: Die Revolutionierung der Geschichte*, Frankfurt/M 1992.
- VEYNE, Paul, *Geschichtsschreibung und was sie nicht ist*, Frankfurt/M 1990.
- VEYNE, Paul, *So Grki verjeli v svoje mite? Esej o konstitutivni imaginaciji*, Ljubljana 1998.
- VICO, Giambattista, *Die neue Wissenschaft von der gemeinschaftlichen Natur der Nation*, Frankfurt/M 1981.
- VORLÄNDER, Karl, *Zgodovina filozofije I.*, prev. Primož Simoniti, Ljubljana 1968.
- WALBANK, Frank W., *Polybius*, Berkeley, Los Angeles, London 1972.
- WALSH, W. H., »Plato and the Philosophy of History: History and Theory in the Republic«, *History and Theory* 2/1, 1962, 3–16.
- WARREN, John, *The Past and its Presenters. An Introduction to Issues in Historiography*, Abingdon 1998.
- WEIL, Raymond, *Aristote et l'histoire*, Pariz 1960.
- WEIL, Raymond, *L' »archéologie« de Platon*, Pariz 1959.
- WELCH, Kathryn (ur.) *Appian's Roman History: Empire and Civil War*, Swansea 2015.
- WEST, Martin L., *Early Greek Philosophy and the Orient*, Oxford 1971.
- WEST, Stephanie, »Herodotus' portrait of Hecataeus«, *Journal of Hellenic Studies* 111, 1991, 144–160.
- WHEELER, Mortimer, *Roman Art and Architecture*. London 1964 (ponatis 1989).
- WHITE, Hayden, *Figural Realism. Studies in the Mimesis Effect*, Baltimore, London 1999.
- WHITE, Hayden, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, Baltimore 1973.
- WHITE, Hayden, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, Baltimore 1987.

- WHITE, Hayden, *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, Baltimore 1978.
- WILSON, Nigel G., *Scholars of Byzantium*, Oxford 2003.
- WIRTH, Gerhard, »Anmerkungen zur Arrianbiographie: Appian–Arrian–Lukian«, *Historia* 13, 1964, 209–245.
- WOODMAN, Anthony J., *Velleius Paterculus. The Caesarian and Augustan Narrative* (2.41– 93), Cambridge 1983.
- WOODMAN, Anthony J., *Velleius Paterculus. The Tiberian Narrative* (2.94 – 131), Cambridge 1977.
- WOODMAN, Anthony J. (ur.), *The Cambridge companion to Tacitus* (Cambridge Companions to Literature), Cambridge, New York 2009.
- WRIGHT, Esmond (ur.), *The Ancient World: A History of Civilizations from Prehistory to the Fall of Rome*, London idr. 1979.
- YOUNG, Robert, *White Mythologies*, London 1990.
- ZEMON DAVIES, Natalie, *Fiction in Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth Century France*, Stanford 1987.
- ZEMON DAVIES, Natalie, *Povratak Martina Guerrea*, Zagreb 2001.

## TEMELJNE IZDAJE IN PREVODI

- ALLEN 1902–1912  
T. W. Allen, *Homeri Opera*, zvezki I–V, Oxford 1902–1912 in številni ponatisi.
- BEKKER 1831–1870  
I. Bekker, *Aristotelis Opera*, Berlin 1831–1870.
- BOLISANI 1948  
Demostene, *La terza Olintiaca*. Introduzione e commento di Ettore Bolisani, Milano, 1948.
- BURNET 1903–1915  
J. Burnet, *Platonis Opera*, 1.–2. izd., Oxford 1903–1915 (Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis).
- CARY 1914–1927  
E. Cary, (Loeb Classical Library), I–IX, London, Cambridge (MA) 1914–1927 (več ponatisov).
- DOBERENZ 1854  
*C. Iulii Caesaris De bello civili commentarii tres*, izd. Albert Doberenz, Leipzig 1854.

- ELEFANTE** 1997  
 Velleius Paterculus, *Ad M. Vinicium consulem libri duo*. Curavit  
 annotavitque M. Elefante. Hildesheim, Zürich, New York 1997.
- FAŠALEK** 1963  
 Ksenofont, *Anabasis in Kirova vzgoja*. Prev. J. Fašalek, Ljubljana 1963.
- FAŠALEK** 1964  
 Polibios, *Obča zgodovina*. Prev. J. Fašalek, Ljubljana 1964.
- FAŠALEK** 1999  
 Gaj Julij Cezar, *Galska vojna*. Prev. in uvod J. Fašalek, op. in seznam  
 imen Ivan Sivec, 2., pregledana izdaja. Maribor 1999.
- FERRARI** 1998  
 Tucidide, *La guerra del Peloponneso*. Introduzione di M. I. Finley, tra-  
 duzione a cura di Franco Ferrari, bibliografia e note di G. D. Rocchi,  
 Milano 19983.
- GANTAR** 1961  
 Prokopij iz Cezareje, *Pod Justinijanovim žezlom*. Prev. K. Gantar, Lju-  
 bljana 1961.
- GANTAR** 1974  
 Heziod, *Teogonija / Dela in dnevi*. Prev. in spremna beseda K. Gantar,  
 Ljubljana 1974.
- GANTAR** 1982  
 Aristoteles, *Poetika*. Prev., uvod in op. K. Gantar, 2., dopolnjena izd.,  
 Ljubljana 1982.
- GANTAR** 1994  
 Aristoteles, *Nikomahova etika*. Prev. in op. K. Gantar, Ljubljana 1994.
- GANTAR** 1994  
 Homer, *Odiseja*. Prev. K. Gantar, Ljubljana 1994.
- GANTAR** 2000  
 Plutarh, *Življenja velikih Rimljanov*. Popravljen izbor iz Sovretovega  
 prevoda z novo spremno besedo in opombe K. Gantar, Ljubljana 2000.
- GEISTER** 2002  
 Mark Tulij Ciceron, *O govorniku; trije pogovori o govorniku, posvečeni  
 bratu Kvintu*. Prev. Ksenja Geister, spremna besedila in op. D. Movrin,  
 Ljubljana 2002.
- HELLEGOUARC'H** 1982  
 Velleius Paterculus, *Histoire romaine*, I, 1 in II, 2. Texte établi et traduit  
 par J. Hellegouarc'h, Pariz 1982.
- HOHL** 1927

*Scriptores Historiae Augustae*. Izd. E. Hohl, 2 zvezka, Leipzig 1927, suppl. C. Seyfarth in I. Samberger, Leipzig 1965.

**HRIBERŠEK 2004a**

**Plutarh**, *Vzporedni življenjepisi*. Prev., spremna beseda in op. M. Hriberšek, Ljubljana 2004.

**HRIBERŠEK 2004b**

**Tacit**, *Pogovor o govornikih – Agrikola – Germanija*. Lat.-slov. izdaja. Prev., spremna beseda, op. in kom. M. Hriberšek, Ljubljana 2004.

**HRIBERŠEK 2008**

**Plutarh**, *Vzporedni življenjepisi: Temistokles – Kamil, Perikles – Fabij Maksim, Alkibiad – Gaj Marcij (Koriolan)*. Izbral, prevedel, uvod in opombe napisal Matej Hriberšek, Ljubljana 2008.

**JACOBY**

F. Jacoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker*. Berlin 1923–.

**KALAN 1998**

**Aristotel**, *Politika* 1,1–2. Prev. in uv. op. V. Kalan, FNM: *filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente*, letn. 5, št. 17 (1998): 37–43.

**KOCIJANČIČ 2004/05**

**Platon**, *Zbrana dela*, 2 zvezka. Prev. in spremna beseda G. Kocijančič, Celje 2004, 2005.

**KOŠAR 1982**

**Platon**, *Zakoni*. Prev. in op. J. Košar, Maribor 1982.

**KOŠAR 1995**

**Platon**, *Država*. Prev. in op. J. Košar, spremna beseda V. Kalan, Ljubljana 1995.

**KLOTZ ET AL. 1966–1969**

**Julius Caesar**, *Commentarii rerum gestarum*, 3. zv., ed. A. Klotz, O. Seel in W. Trillitzsch, Leipzig 1966–1969.

**MACLEOD 1987**

M. D. Macleod, *Lucian*: Oxford Classical Texts 1–4, 1972–1987.

**MAGIE 1921–1932**

*Scriptores Historiae Augustae*, 3 zv. Prev. D. Magie, London – Cambridge 1921–1932.

**MARG 1970**

**Hesiod**, *Sämtliche Gedichte*. Prev. in op. W. Marg. Zürich in Stuttgart 1970.

**MAROLT 1989**

*Scriptores Historiae Augustae = Pesci cesarske zgodovine. Vitae*

- principum II = Življenjepisi cesarjev principata*. Prev. J. Marolt, Ljubljana [samozaložba] 1989.
- MERKELBACH** in **WEST** 1967  
R. Merkelbach in M. L. West, *Fragmenta Hesiodica*, Oxford 1967.
- OLDFATHER** 1933–1967  
C. H. Oldfather et al., *Diodorus of Sicily*, v: *Loeb Classical Library*, I–XII, 1933–1967.
- PASCHOUD** 1971–1989  
*Zosime, Histoire nouvelle*, I–V. Texte établi et traduit par F. Paschoud (Coll. Budé), Paris 1971–1989.
- PETER** 1967  
H. Peter, *Historicorum Romanorum reliquiae*, Stuttgart 1967.
- POBEŽIN** 2012  
*Ksenofont, Spomini na Sokrata*. Prevod in spremna beseda Gregor Pobežin, Ljubljana 2012.
- RACKHAM** 1950  
*Aristotle, Politics*. Prev. H. Rackham, London, Cambridge (MA) 1950.
- RACKHAM** 1952  
*Aristotle, The Athenian Constitution*. Prev. H. Rackham, London, Cambridge (MA) 1952.
- ROBSON** 1948/49  
*Arrian in Two Volumes*. Prev. E. I. Robson, London, Cambridge 1948/49.
- ROLFE** 1950–1952  
*Ammianus Marcellinus*. Prev. J. C. Rolfe, 3 zv., London in Cambridge 1950–1952.
- ROTH** 1858  
C. L. Roth, *C. Suetoni Tranquilli quae supersunt omnia*, Leipzig 1858.
- RZACH** 1902  
A. Rzach, *Hesiodi Carmina*, ed. maior, Leipzig 1902 (ed. minor, 3. izd., Leipzig 1913).
- SELEM** 2007  
*Ammiano Marcellino, Le storie*. A cura di Antonio Selem, Torino 2007.
- SENC** 1914  
*Demostenovi Izabrani govori*. Prev., uvod in op. S. Senc. 2., dopolnjena izdaja, Zagreb 1914.
- SENEGACNIK** 2001  
*Antologija antičnega govorništva*. Spremnja študija M. Hriberšek, prev. in spremne besede M. Babič et al., ur. B. Senegačnik, Ljubljana 2001.

SOVRÈ 1946

Lukian, *Satire*. Prev. A. Sovrè, Ljubljana 1946.

SOVRÈ 1950

Plutarh, *Življenje velikih Rimljanov*. Prev., spremna beseda in opombe A. Sovrè, Ljubljana 1950.

SOVRÈ 1953

Herodot, *Zgodbe*. Prev. A. Sovrè, Ljubljana 1953.

SOVRÈ 1959

Plutarh, *Življenje velikih Grkov*. Prev., spremna beseda in opombe A. Sovrè, Ljubljana 1959.

SOVRÈ 1965

Homer, *Iliada*. Prev. in spremna beseda A. Sovrè, Ljubljana 1965.

SOVRÈ 1966

Homer, *Odiseja*. Prev. in spremna beseda A. Sovrè, Ljubljana 1966.

SUNČIČ 2014

Plutarh, *Vzporedni življenjepisi: Kimon – Lukul, Nikias – Kras*. Prevod, opombe, spremna študija in ur. Maja Sunčič, Ljubljana 2014.

SUNČIČ 2015

Plutarh, *Vzporedni življenjepisi: Demetrij – Antonij*. Prevod, opombe, spremna študija in ur. Maja Sunčič, Ljubljana 2015.

ŠMIT 1960

Gaj Svetonij Trankvil, *Dvanajst rimskih cesarjev*. Prev. in op. J. Šmit, uvod A. Sovrè, Ljubljana 1960.

ŠMIT 1968

G. Salustij Krisp, *Vojna in prevrat*. Prev., spremna beseda in op. J. Šmit, Ljubljana 1968.

TAVČAR 1973

Plutarh, *Aleksander Veliki*. Prev., spremna beseda in op. M. Tavčar, Maribor 1973.

TREVES 1962

Demostene, *L'orazione per la corona, Introduzione e commento di P. Treves*, Milano 1962.

THACKERAY ET AL. 1926–1965

*Josephus in Nine Volumes*. H. St. J. Thackeray, Ralph Marcus, Allen Wikgren in Louis H. Feldman, London – Cambridge 1926–1965.

VEH 1990

Zosimos, *Neue Geschichte* (Bibliothek der gr. Literatur 31). Prev. O. Veh, kom. S. Rebenich, Stuttgart 1990.

WARNER 1977

Thucydides, *History of the Peloponnesian War*. Trans. by R. Warner; introd. by M. I. Finley, New York 1977.

WHITE 1912–1913

H. White, *Appian's Roman History with an English Translation* (Loeb Classical Library), I–II, London, Cambridge (MA) 1912; III–IV, 1913 (več ponatisov).

ZIEGLER 1957–2000

K. Ziegler, *Plutarchi vitae parallelae*, Leipzig, München 1957–2000 (Bibliotheca Teubneriana).

## KRATICE

ANRW: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung* (izd. W. de Gruyter), Berlin, New York 1972–1997.

Atlas: glej Mali zgodovinski atlas.

CHCL I: *The Cambridge History of Classical Literature I: Greek Literature* (izd. P. E. Easterling, B. M. W. Knox), Cambridge 1985.

CHCL II: *The Cambridge History of Classical Literature II: Latin Literature* (izd. E. J. Kenney, W. V. Clausen), Cambridge 1982.

FGrHist: glej JACOBY

RE: Pauly-Wissowa-Kroll-Mittelhaus-Ziegler, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*.



Na stareem Vzhodu je bilo beleženje preteklosti predvsem stvar države in verskih ustanov. Šele klasična antika je zgodovinopisje razvila v samostojno intelektualno dejavnost, ki nemirno niha med političnim angažmajem in »filozofsko« distanco. Tacitova sintagma *sine ira et studio* (»brez jeze in pristranosti«) pove, da je zgodovinar hkrati politik in filozof. *Zgodovina historične misli* je informativen pregled obdobij in smeri, predvsem pa učinkovit prikaz vsakega posameznega pisca, njegove zgodovinske filozofije in pripovedne tehnike. Zato po njej vedno raje segajo študenti (pa tudi praktiki) različnih disciplin v širokem razponu od leposlovja do politike.

*Dr. Marko Marinčič*

**39 €** (I+II)



<http://zalozba.zrc-sazu.si>